

Soproni Szemle

III. ÉVFOLYAM
1939. FEBRUÁR 15
1—2. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

Az olvasóhoz!

A harmadik évfolyam megindulásakor szeretettel köszöntjük a „*Soproni Szemle*” barátait, akiknek hűsége és buzdító támogatása az új esztendőben is azzal a teremtő hittel fog eltölteni bennünket, amely minden eredményes munkának éltető eleme.

A „*Soproni Szemle*” Sopront és Sopron vármegyét szolgálja. Aki tehát mellénk áll és önzetlen munkánkban megsegít, az a soproni gondolat és a soproni kultúra mellett tesz hitet. Mindenkint, aki Sopronban szülővárosát, nevelőanyját, otthonát vagy a legnyugatibb magyar bástyát szereti és tiszteli, testvéri és baráti kézfogásra hívunk.

A szerkesztőbizottság.

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, Berecz Dezső dr. kir. törvényszéki bíró, dr. Csatkai Endre műv. író, dr. Freiburger József okl. közg., dr. Gombocz Endre egyet. tanár (Bpest), dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros, Lauringer Ernő m. kir. tanügyi főtan., áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgató, Leitner József gimn. tanár, dr. Mihályi Ernő főiskolai tanár (Pannonhalma), Mohl Adolf apátkanonok, pápai prelátus, Német Sámuel m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, dr. Romwalter Alfréd műegyetemi tanár, dr. Ruhmann Jenő ev. liceumi (gimn.) tanár, Storno Miksa építési vállalkozó, Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros, dr. Szenci Vilibald városi aljegyző, dr. Thirring Gusztáv m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, dr. Varga Lajos egyetemi ny. rk. tanár, dr. Vendl Miklós műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: Benkő László dr., Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, Maár Károly, Mollay Károly dr., Soós Imre, dr. Verbényi (Veszélka) László.

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: dr. Heimler Károly, Sopron.

Február végén megjelenik a Városszépítő Egyesület kiadásában

Becht Rezső: *Soproni évszakok*

5 műmelléklettel és 12 szövegközti képpel. Ára 2.20 pengő.

Kapható minden könyvkereskedésben és a kiadóhivatalban.

hováli gyűlés

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hónapban.

Előfizetési díj:
Egy évre 6'— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kőlcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv.: 836, 379.

III. ÉVFOLYAM.

1939 FEBRUÁR 15.

1—2. SZÁM.

A szülőváros felfedezése.

Irta: **Becht Rezső.**

A gyermek számára a szülőváros annyira magától értetődő valami, mint a levegő, amit szünet nélkül használ, anélkül, hogy ügyet vetne rá. Nyíló szeme és feslő értelme még öntudatlanul hajtja végre a honfoglalást az életben. Gyerekszoba, szülői lakás, ház, kert, utca, második, negyedik, tizedik utca, iskola, templom és ezeknek összessége — a város, époly öntudatlanul lesz sajátjává, mint az anyanyelve. A nyelvet beszéli, de mitsem tud a nyelv szabályairól és szépségeiről; a szülővárost maga körül látja, de nem látja meg sem szépségeit, sem hiányait.

A serdülő gyermeknek a szülőváros a világ közepe: az a pont, amelyen állva testben nő, értelemben magasodik, és a gyarapodó megismerés és tudás ujjmutatása nyomán mind távolabbi láthatárokat keres. Szeme mindinkább kifelé tekint, figyelmét az idegen külvilág foglalja le, nem ér rá a közelivel, a mindennapival szellemi barátságot kötni.

Pedig a szülőváros ekkor már átítatta a saját szellemével, már a maga képére formálta, egész életére megjelölte, mint az elválaszthatatlanul hozzátartozót. De ő erről még nem tud, lelkében még alszik a szülőváros s csak olyankor ébred fel néhány percre, amikor egy-egy diákkori utazás az idegenbe vezet. Nagy utat kell még megtennie térben és időben, amíg a szülőváros felébred lelkében.

Eljön aztán az a bizonyos életkor is — úgy 18 és 20 év között —, amikor a testi érettség dinamikája minden keretet bőrtönnel érez. Fojtogatni kezdi a családi kör szüke, a szülőváros megúnt világa, hívja az Új, a Távolság, a határokon túli idegenség, a Földgömb sárga, piros, kék foltjainak bódító tarkasága. Ez az igazi „áge ingrat” — a hálátlan életkor, az igazságtalan ítéletek, kegyetlen elfordulások ideje, amikor a már kifejlett test mohó ereje maga mögött hagyja a még mindig csak bontakozó szellemet, és ez a magát mégis már érettnek vélő szellem nyurga vad-

hajtásokkal igyekeznek pótolni az értékmérő tapasztalatok hiányait.

„Unerbittlich sitzen die Kinder über ihre Eltern zu Gericht“ — mondta Fontane. De nemcsak a szülők felett ítélkeznek irgalom nélkül a gyermekek, hanem a szülőváros felett is. Amilyen mértékben nő mámorító Bábelle az egyetemre került ifjú szemében Budapest, ugyanolyan mértékben zsugorodik „vidéki fészekké” a szülőváros. Ami eddig a világ közepe volt, most pókhálós zúggá porosodik. Az újdonsült egyetemi hallgató a Váciutca ragyogó kirakatai előtt szégyenkezve gondol vissza a soproni Várkerület szerényebb fényeire, s míg arcára erőltetett blazirsággal sodródik a Duna-korzó áradatában, fölényesen üzi el magától a soproni Deák-tér korzójának emlékét.

Az első időben az összehasonlítási ingernek valóságos paroxizmusa fogja el. Folyton mér, összemér, s az önkínzás gyönyörével állapítja meg, hogy ebben is, abban is, mindenben a szülőváros hátrányát mutatja a mérleg nyelve.

Még nem sejtí, hogy az öntudat alatti szeretet ösztönzi az önkínzásra, a be nem vallott remény, hogy hátha mégis talál valamit, amiben a szülőváros legyőzi a fővárost. De egyelőre a nagyváros erősebb. Szikrázó fényei mögött pislogó méccsé homályosulnak a szülőváros lámpái, harsogó zenebonáján nem bír áttörni a vidéki város halk szava. Sötétségbe és némaságba süllyed az, ami húsz éven át az otthon volt, s ami most már csak arra jó, hogy díszletül szolgáljon a vakációra lelátogató „világfinak” és célpontjául gúnyos bírálatának.

A lesajnált „vidéki fészek” ilyenkor a sokszázéves bölcsesség szelídségével elmosolyodik, mert tudja, hogy a mustnak forni kell, míg borrá tisztul, meg azt is tudja, hogy a csönd nagyobb hatalom, mint a lárma, a nyugalom még mindig kibőjtölte a hajszát, az idő pedig mindent kiegyenlít: a hegységeket is, meg a húszévesek ítéleteinek szakadékait is.

Két-három szemeszter után a nagyváros varázslata gyengülni kezd s a vidéki ifjú, aki eddig a pesti oldal büvökérében élt, azon veszi észre magát, hogy akkor is szívesen jár át Budára, ha a Krisztina-téren nem várja senki. Próbálja elhítenni magával, hogy a Halász-bástya panorámája vonzza, vagy a zenés őrsváltás, de valahogy mégis mindig a Bástya-sétány vadgesztenyefái alá jut, vagy azokba a csöndes utcákba, amelyek ott szundikálnak a Mátyás-templom és a Bécsi-kapu között. Még nem tudja miért, de itt olyan otthonosan érzi magát, valami simogatásféle melegíti. Mondani szeretne valamit, amint a Verböczy-utca hajlását nézi, vagy a Fortúna-utca vasveretes, íves kapuit. Néha mintha hiányozna valami az utca végében, még nem tudja mi, csak azt érzi, hogy ezek az utcák olyan szívhezszólóan ked-

vesek, hogy ezek a kapuk, erkélyek olyan ismerősek, hogy — mintha már élt volna valaha ebben a világban. Ott, azt az ivoros párkánnyal díszített házat az Országház-utcában biztosan látta már valahol, meg amazt is a Tárnok-utcában . . .

És egyszerre csak valami hajnali derengés féle támad benne, reggeli ködök közti napkelte. A hirtelen feleszmélés és megismerés melegsége lepi el. Az évszázados budai házak csöndjében végre meghallja a távoli izenetet és megvilágosodott szemei előtt a Vár utcái a soproni Kolostor-utcává, Templom-utcává, Orsolya-térre változnak . . . A Fortuna-utca végében a Mátyás-templom tornya helyett már a Várostorony áll, a másik oldalon a Helyőrségi-templom tornya a soproni evangélikus templom tornyának alakját veszi fel, az Országos Levéltár pedig Kecse-templommá szépül . . .

A vidéki ifjú Budapesten felfedezte — Sopront.

A legközelebbi hazautazásnál már átforrósodott szemmel köszönti a vonat ablakából a Szélmalom-kaszárnyát és mikor másnap délelőtt a Panoráma-útról letekint a soproni háztetőkre és tornyokra, akkor már nagyon szegénylen eddigi vakságát és süketségét, mert most végre látja, amit eddig csak nézett: meglátja a szülőváros szépségét a hegyek, dombok, erdők és a Fertő keretében, és most végre meghallja és meg is érti a szülőváros szavát.

Húszéves életének töméntelen apró emlékei: tárgyak, személyek, formák, színek, érzések és gondolatok, amelyek mind ezekben a házakban, utcákban és erdőkben fakadtak, most végre egységes képpé olvadnak: Sopron sokszínű fogalmává, mert most végre időben és térben elérte azt a pontot, ahol már a távlat egyetlen képpé összesíti a részeket, ugyanúgy, ahogy távlat kell ahhoz is, hogy a pointillista festő vásznán az ezernyi tarka festékpetty képpé egyesüljön.

Bocsánatkérően járja sorra az ódon utcákat, egyenként ismeretiséget köt velük, mint olyan lényekkel, akikkel éveken át naponta találkozott, de még sohasem nézett az arcukba. Most már tudja, hogy a szülőváros lelkes lény, barát és élettárs, aki akkor is velünk van, ha távol vagyunk tőle.

S ezzel a szülőváros ismét azzá lesz, ami a gyermekkorban volt: az élet központjává. Körözhetünk körülötte akkora körökben, amekkorákat a földgömb megenged, a körző egyik szára mindig a szülővárosra támaszkodik. Ő a mérték, az örök norma. Vele mérjük a megmérhetőt és a megmérhetlent.

Ha künn a nagyvilágban az idegen hőmérséklet párája ideig-óráig el is homályosítja a látást, az oszló ködön át mindig újra feltűnik a szülőváros, de most már nem mint „vidéki fészek”, hanem mint a lélek búcsújáró helye, mely felette áll a profán bírálatnak.

A kölni dóm a gótikának sokszorta hatalmasabb példája, mint a soproni Szent Mihály-templom, de azért a Szent Mihály-templom mégis műemkek marad. A párizsi Place de la Concorde, a londoni Tower, a római Fórum csodálattal és áhitattal tölthetnek el benünket, de nagyszerűségükből csak annál gyermekibb szeretettel siet az emlékezés a soproni Városházterre, az Erzsébet-kertbe vagy a Múzeum öreg sírköveihez.

Akármilyen távoli körnek kerületére vessen is a sors, tekintünk mindig a kör középpontját keresi: a felfedezett és elvezethetetlen szülővárost, — Szibéria tundráin épűgy, mint Szumatra kókuszpálmái alatt, Izland lávahegyein csakűgy, mint Shanghai sárga forgatagában.

Nagyméretű darázsészek a soproni Felső-Lövérekűöl.

Irta: Dr. Varga Lajos.

Néhány évvel ezelűtt *dr. Gombocz Endre* nemzeti múzeumi igazgató, egyetemi c. ny. rk. tanár közűlte velem, hogy a soproni Felső-Lövé-r-űt 40. sz. villájában, melyben nyaralni szokott, egy nagy darázsészek található, mely űresen áll. Mivel a villa tulajdonosa meg akar szabadulni tűle, felhívta a figyelmemet arra, hogy hozassam el onnan. A természeti ritkaságokat őrműmel figyelem és szűvesen gyűjtűm s ezért a darázsészket a tulajdonos engedélyével elhozattam s azt a soproni Rákűczi Ferenc honvéd főreáliskola természetrajzi gyűjteményének ajándékozva ott őrizem.

Nagysága, méretei, szép és szabályos alakja miatt a darázsészek nevezetes ritkaságnak bizonyult s így feltűtlenül megérdemli, hogy a *Soproni Szemle* hasábjain is leírjam s ismertetését tágabb kűrűk tulajdonává tegyem.¹⁾

¹⁾ A *Soproni Szemle* célkitűzései kűzű tartozik az is, hogy Sopron városa és Sopron vármegye *természeti viszonyait, természeti ritkaságait és nevezetességeit* megismertesse. E célbűl szűvesen közűl minden olyan cikket, mely ehhez az ismertetéshez hasonlóan a kűrnyekűnkűn talált természeti érdekességeket és ritkaságokat *szakszerűen* leírja. A gyűjtűket és megfigyelűket pedig kűrűjuk, hogy az ilyen ritkaságokra hívják fel a *szakemberek* figyelmét. Mutassunk be és őrműkítsűnk meg minden természeti érdekességet, mely városunk és vármegyűnk területén megtalálható, vagy az idűk folyamán elűkerűl. Így nemcsak szűlelesebb kűrűk ismeretkűncsévű tesszűk, hanem az utűkűr számára is megűrműkítűjuk s megmentűjuk az elkallűdástűl vagy elfeledéstűl.

A szürkeszínű, szép darázsfészekről megállapítottam, hogy *németdarázs* (*Vespa germanica*) fészke. E darázs faj államának népe földalatti üregekben, istállók csöndes sarkaiban, nyugalmas padlásokon és üresen álló épületekben mindig sötét helyre építi a fészket. A Felső-Lövéréből előkerült darázsfészek azonban emberektől lakott házban épült, mégpedig nagyon érdekes és szokatlan helyen: az egyik ablak gördülőfüggőnye számára készített ablakfeletti üres tokban. Ismeretes, hogy a gördülőfüggönyök számára az ablakok fölött a falban jókora üres tokot hagynak. Íme, a fészket s ezzel az államot alapító darázskirálynő nagy ügyességgel és alaposággal ezt a jól rejtett, nehezen hozzáférhető helyet választotta ki jövődő darázsállamának lakóhelyéül. A gördülőfüggőnyt nem sokat használták s így a fészek helye eléggé nyugalmas volt. Ha használták is, a zaj és a függöny felcsavarodása nem nagyon zavarta a darázsállam szorgalmas tagjait. És azt, hogy az alapító királynő a különös és szokatlan helyet jól választotta meg, a legjobban a nagyméretű, hatalmas fészek bizonyítja, hiszen ez a darázsállam egy nyári munkájának az eredménye. Kétségtelen, hogy az állam tagjai nagyon jól érezték magukat a kiválasztott helyen.

A tekintélyes méretű darázsfészek alakját és nagyságát is a gördülőfüggöny tokjában rendelkezésre állott hely határozta meg. Éppen ezért szabályos, majdnem téglalakú. A függöny fölötti üreget csaknem teljesen kitöltötte. Nincsenek rajta külön megépített tartóoszlopok, mint sok más darázsfészken (l. 1. és 2. képet).

Méretei a következők: 25 cm magas, 26 cm széles, 45 cm hosszú. A mi darázsfészkünk ezekkel a méretekkel természetesen nem tartozik a legelsők közé. *Móczár László dr.* szerint²⁾ a világon eddig ismert legnagyobb németdarázs-fészek 55 cm magas, 86 cm széles és 74 cm hosszú. A nemrégben a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállított és az alági versenystálló padlásán talált németdarázs-fészek is az óriások közé tartozik: 51 cm magas, 69 cm széles és 91 cm hosszú. Tehát hosszabb, mint a világon eddig ismert legnagyobb németdarázs-fészek.

A méretekből látható, hogy a mi felsőlövéri németdarázs-fészünk nagyjában a felét éri el a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállított óriás fészeknek; de ennek ellenére is tekintélyes nagyságú.

Kiszedésekor a fészek már üresen állott. Őszi idő volt s az első fagyok idején a nagynépességű darázsállam dolgozói és hímjei elpusztulnak. Tudott dolog ugyanis, hogy a németdarázshoz hasonló fajok állama a méhekkal megegyezően háromféle egyed-

²⁾ *Móczár László dr.*: Óriás darázsfészek a Nemzeti Múzeumban. Természettud. Közöny, 70. köt., 1938, 702—705. l.

ből áll: nagyon sok dolgozóból (csökevényes nőtények), csekélyebb számú híméből és néhány királynőből (a méhkaptárban csak egy méhkirálynő lehet). A megtermékenyített darázskirálynők ősszel elhagyják egymást és a fészket, külön-külön fák kérge alatt, faodúkban, kövek alatt elrejtőzködnek és megdermedten átalusszák a telet. Amikor pedig a tavasz melengető lehelletére elolvad a hó s az áprilisi, májusi meleg napok bekövetkeznek, a

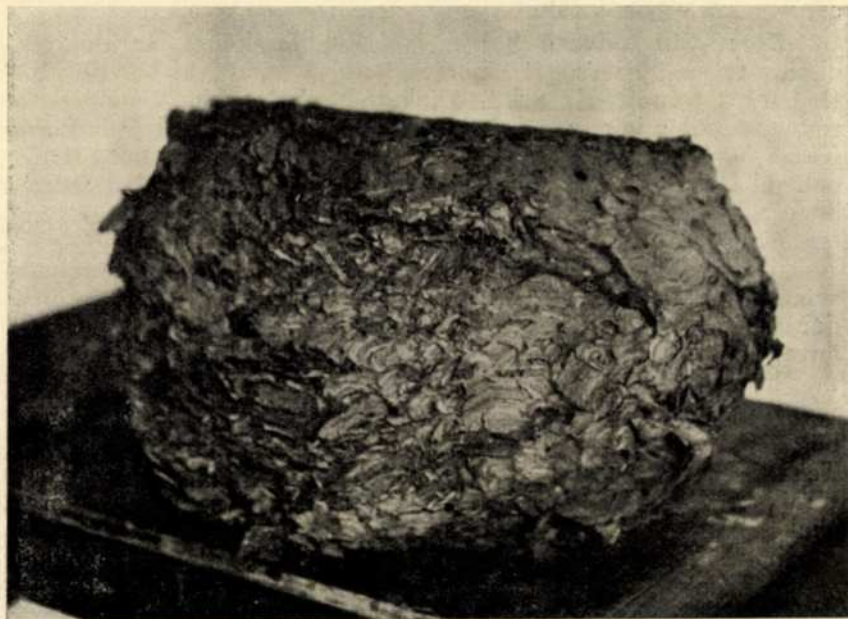
1. kép.

Nagyméretű *németdarázs*-fészkek; elől a lépek láthatók. Ez a fele a falhoz volt építve.

királynő felébred téli dermedtségéből s meglehetősen nagy területet beröpködve, megfelelő helyet keres, ahol a jövődöbéli fészkek alapjait megépítheti. Néhány hatszögletű sejtet készít s mindegyiknek a fenekére egy petét rak. A petéből rövid idő múlva kikél a gyámoltalan álcá s a királynő szorgalmasan eteti. Az álcák mintegy három hét alatt kifejlődnek, bebábozódnak és jó egy hét múlva már itt is van az új nemzedék.

Ennek tagjai veszik át a fészkek további építését, ők készítik a sejteket, gyűjtik a táplálékot s gondozzák a királynő petéiből kikelő álcákat. Mert a királynő most már csak petéket rak. A közös fészket a méhektől teljesen eltérően *összeragott farostok-*

ból építik fel. Szorgalmasan felkeresik a deszkákból, lécekből készült kerítéseket, száraz fatörzseket, épületek gerendáit stb. s ezeknek finomra rágott farostjait nyálukkal összekeverik, összegyúráják s fokozatosan vagy sejteket, vagy a fészek burokfalát építik fel belőle. Mert a nyállal összekevert faanyag pépszerű, a levegőn hamarosan megkeményedik s teljesen papirosszerű állományúvá lesz, melyet „darázspapiros“-nak neveznek. Így igaz

2. kép.

Nagyméretű *németdarázs-fészek*, előlről nézve; az eredeti helyén szabadon állott rész a védő burokfalal.

az a régi megállapítás, hogy a papirost először a darazsak találták fel.

A fészek azután a *rendelkezésre álló hely* szerint és a *család növekedésének* megfelelően épül tovább. Vízszintes lécek készülnek szép szabályos hatszögű sejtekből. Erre nagyon vékony, de erős oszlopokon új emelet kerül. Az új emeletek azonban *nem felfelé* készülnek, hanem a méhek és a mi építkezéseinkkel ellentétben *lefelé*, mindaddig, amíg a tér engedi és az állam népességének létszáma megköveteli. A *mi* darázsfészekünkben a *legelső* lép nagyjában kerek s 5 cm átmérőjű, 92 sejttel. Ezt azonban valószínűleg már nem használták, mert ennek nyomai

nem látszanak meg rajta. A fölötté levő lépek már sokszorta nagyobbak. Összesen kilenc emelet van a mi darázsészünkön. A legnagyobb lép a felülről számított harmadik és negyedik. Ezek átlag 37 cm hosszúak és 19 cm szélesek. Mintegy 2000—2200 sejt van bennük. A fészek nagyságából következtetve a *teljes fészek népességének létszámát* mintegy 20.000-re lehet becsülni.

Az egyes lépemeleteket — amint már említettem — finom, vékony oszlopok kötik egymáshoz s körülbelül 1—1,5 cm magasan vannak egymás fölött.

Bármilyen kedvező helyen is építik fészüket, az időjárás ellen a lépek összességét többrétegű külső takaróval borítják be (l. 1. és 2. képet). Ez a külső takaró szabálytalan, kagylószerű részekből áll s könnyen lepattogzik. Képeinken is jól látható: a fészek *háti* oldalán vékonyabb volt és úgy lefoszlott, hogy a lépek jól láthatókká váltak (1. kép). A fészekburok feladata az, hogy a külső időjárási viszonyokkal szemben lehetőleg *egyenletes hőmérsékletet* biztosítson a fészek belsejének. A védőburok részei *tarka* színűek, világos szürke sávok váltakoznak sötétebb színűekkel. Ez azért van így, mert mindegyik sávot más és más darázs-dolgozó készítette, különböző helyről szerzett farostanyagból s ez magyarázza meg a védőburok tarkaságát. Ez számos helyen a lépeken is észlelhető.

A *méhek* lépjeiről ismeretes, hogy nemcsak a fiatal méhek bölcsői, hanem a méz és méhkenyér felhalmozására is szolgálnak. Tehát a méhállam életében annyira fontos tartaléktáplálék raktárai is. A darazsak s így a németdarázs fészékében is hiába keresünk táplálékot; üresek, mert a lépek sejtjei csak a fiatal egyedek bölcsői voltak. A darazsak ugyanis nem növényi anyagokkal táplálkoznak, bár szívesen nyalogatják a mézet, cukros nedveket, gyümölcsök levét, hanem *ragadozók*. A dolgozók hernyókat, apró állatokat, legyeket, méheket fognak meg (repülés közben is), ezeket többnyire a fészekbe szállítják, nagyon erős állkapcsukkal feldarabolják, majd emésztő nedvet fecskendeznek rá s így a táplálék megemésztése már a testen kívül megkezdődik. Az így előkészített táplálékot azután apró csomókká alakítják s a sejtekben levő, mindig éhes álcák szája elé tartják, hogy azok anyit szedjenek le belőlük, amíg éhségüket nem csillapítják.

A mi fészünkbe három jól beépített röpnylás vezet. A darazsak az ablak fölötti deszkarészen át repültek be a fészek röpnylásaihoz, s hordták a fészek anyagát és a táplálékot a fiatal nemzedék számára.

Az itt ismertetett nagy darázsészek is mutatja, milyen hatalmas anyagot hordtak össze, milyen nagy munkát végeztek a darazsak. S ez a nagy munka *miért* történt? Azért, hogy össze a néhány királynő kivételével az *egész nép* elpusztuljon s a nagy

munkával és anyagtömeggel felépült darázsfészekbe soha többé darázs ne költözzék... ?

Nehéz ezekre a kérdésekre feleletet adni. Hiszen a természet valósággal pazarol a darázsak életével és munkájával. Am úgy látszik, hogy az a néhány királynő, mely a nagy fészekben a nyár folyamán született, majd bőségesen hozzájárul a faj szaporításához és fenntartásához, mert a tél viszontagságait és veszedelmeit sikeresen átélve, májusban mindegyik *új fészket, új államot* alapít. Az élőlényeknél pedig az a legfontosabb, hogy a *faj* szaporodjék és fennmaradjon. Ezt a megtermékenyített nőstények, a királynők végzik, a faj szempontjából tehát ők a legfontosabbak, — a többi darázs népség a méhek és hangyák államának tagjaival ellentétben elpusztulhat, tönkremehet.

Varga Lajos dr.: *Über ein sehr großes Wespennest aus dem Soproner Villenviertel.*

Verfasser berichtet über ein ungewöhnlich großes Wespennest, das vor einigen Jahren in einer Villa in Sopron gefunden wurde. Das Nest war die Wohnung eines Staates der Wespe *Vespa germanica*. Ungewöhnlich war auch der Ort des Baues. Die den späteren Staat begründende Wespenkönigin wählte zum Bau nämlich die Höhlung aus, die über einem Fenster der Villa in der Mauer für die Jalousie (Rolladen) leer gelassen wurde. Das Nest hat diese Höhlung fast ganz ausgefüllt. Ungewöhnlich war schließlich der Bauort deshalb, weil die Villa bewohnt war, obwohl diese Wespenart ihr Nest bekanntlich meist in ruhigen, stillen, verlassen Stellen, sogar in Erdhöhlungen baut.

Das beschriebene Wespennest ist 25 cm hoch, 26 cm breit und 45 cm lang. Es besteht aus einer Schutzhülle und aus neun Wabenetagen. Die unterste Wabe ist nur 5 cm lang und besteht aus 92 Zellen. Diese letzte Etage wurde anscheinend nicht gebraucht. Die dritten und vierten Etagen sind die größten: etwa 37 cm lang und 19 cm breit, mit etwa 2000—2200 Zellen. Die Zahl der gesamten Bevölkerung des Wespenstaates konnte auf etwa 20.000 geschätzt werden. Durch die dicke Schutzhülle führten drei Flugöffnungen in das Innere des Nestes.

Die Größe des Nestes deutet darauf hin, daß sich die Bevölkerung des Wespennestes in dem ausgewählten Ort sehr wohl fühlte und sich durch *einen Sommer* stark vermehren konnte.

Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor.

Irta: ifj. Csemegi József.

Egy soproni kis polgárház udvarán (Szeder-u. 8) körülbelül háromnegyed embermagasságú Madonnaszobor hívja fel az érdeklődő figyelmét. A nagyvonalúan, minden keresettség nélkül faragott alkotás, amely a gyermekét tartó Szüzanyát ábrázolja, a soproni barokk szobrászat figyelmet érdemlő alkotása. A szobor fülkében áll s mestere művét kis lábazon helyezte el. Ezen tekergőzik a kígyó, a bűn megtestesítője, amelyet Mária lábai eltaposnak. A szobor formai megoldása igen figyelemreméltó. Mária kissé előrevont jobblábán köpenye megfeszül, majd csipőmagasságban hirtelen vetődéssel kiöblösödik s mintegy bölcső-

1. kép.
Madonna-szobor a soproni Szeder-u.
8. sz. ház udvarán.

ként körülöleli a Kiszjézus testét, amint őt az Istenasszony két kezében tartja. Mária gyermekét jobbához öleli, fejét azonban balra elfordítja tőle és balsejtelmekkel terhesen hátraveti. A gyermek Jézus testtartásában a Szüzanya mozdulata újracsendül: fejét kedvesen hátrabilentli, bájos puttóarca komolyságot sugároz, két kezében pedig kis keresztet tart, amelyet jobbán magához ölelve magasra emel. Az anya és gyermeke közötti mozdulatpárhuzam a két arcon tükröződő érzelmek különbözőségét erősen kiemeli, hatásosan kifejezésre juttatja és nagy lelki feszültséget sejtet a szem-

lélővel. Egy pillantás a szoborra s nyilvánvalóvá válik, hogy Mária fájdalmasan aggódó arckifejezése a kis Istenembernek szól, feléje árad a Szűzanya minden aggódása és szeretete, ez tükröződik a barokk kecsességgel megformált karjainak magához-öleléséből és ez jut megragadó erővel kifejezésre a gyermeket körülölelő köpenyszárnynak Mária testén térden fölül való átcsapódásával is.

A szobor alkotója és a mű keletkezésének körülményei egyelőre nem ismeretesek s csupán az az adat áll a művészettörténelem rendelkezésére, hogy annak a háznak kapuzárókövén, amelynek udvarát szobrunk díszíti 1777-es évszám olvasható.

Ha ezt az alkotást formai szempontból tüzetes vizsgálatba vesszük, úgy nem egy olyan részletmegoldást találhatunk, amely más barokk szobron is előfordul. Mindenekelőtt Máriának a Kiszűz testét körülölelő és S alakba hajlott köpenyszárnya az a motívum, amely egész sereg hazai és külföldi Madonnaszobron viszontlátható. Az eddigi irodalom Faistenberger rodingi Madonnájánál korábbi alkotást, amelyen ez a formaelem alkalmazást nyert, nem tart számon,¹⁾ noha ez a kis alabástromszobor bizonyosan nem a legkorábbi idesorozható alkotás. Ez az Immaculata-szobor azonban számunkra még egy érdekességgel szolgál: Mária itt karjait keresztbefonva két kezét kebléhez szorítja s ezzel a mozdulattal a művész az Istenanya szeplőtelenségét kívánta kifejezni. A mi szempontunkból ez azért jelentős, mert Ungleich Fülöp a budavári Szentháromság-szobor Madonnáján mindkét motívumot felhasználta.²⁾ Mária keresztbefont karjai itt ugyancsak a szeplőtelenség fogalmának kifejezésére szolgál, a köpenyszárny lendületes vonalvezetése pedig Mária testének tengelyváltozásait festi erőteljesen alá. De e két szobrászati elemnek hazai barokkplasztikánkban való feltünése még jónéhányszor egybefonódik. Míg ugyan a kassai Szentháromság-szobor Immaculatajában,³⁾ a dóm egykori barokk oltárainak egyikén állott Máriaszoborban⁴⁾ és a budai Tárnok-u. 1. sz. házban lévő Madonnaszoborban⁵⁾ a keresztbefont karok motívuma csak többé-kevésbé távoli csengéssel jelentkezik, addig Győrben két, nagy művészettel készült Madonnaszobor is ismeretes, amely a karok tartásával és a köpenyszárnyak térd fölött egyik oldalról a má-

¹⁾ Giedion-Welcker: Bayerische Rokokoplastik. 14. ábra. A mester alkotását kézjeggyel és évszámmal (1700) jelölte meg.

²⁾ Schoen Arnold: A budavári Szentháromság-szobor. 1712—13 között készült el.

³⁾ Wick Béla: A jezsuita-rend története Kassán. 23. old. 1720—23. között készült.

⁴⁾ Gerevich László: A kassai Szt. Erzsébet-templom szobrászata a 15—16. században. 69. ábra.

⁵⁾ Horváth Henrik: Budapest művészeti emlékei CI. tábla. A szerző az alkotás elkészültét a 18. sz. közepére helyezi.

sikra való vetésével az Ungleich Fülöp által hazánkban meghonosított Immaculata típust követi. A kettő között korábbiak a kármelita-templom melletti kápolna kecses Madonnája⁶⁾, későbbinek a Széchenyi-tér egyik házának homlokzatát díszítő Immaculata⁷⁾ látszik.

Végül emlékezzünk meg a soproni barokk szobrászat egy helyi jelentőségű alkotásáról, a Szent Mihály-utca fennmaradt népies barokk házainak egyikét díszítő Madonnáról is, amelyen a fenti köpenymotívum szintén feltűnik, azonban Mária kezét itt nem fűzi keresztbe, hanem imára kulcsolja, mint ahogyan imára kulcsolja a budai Erzsébet-apácák homlokzatának Szűzanyája is, mely alkotás ennek a Madonnatípusnak a soproninál vagy egy emberöltővel korábbi változata.⁸⁾

2. kép.

Buda — Mária-téri Immaculata-szobor.

Természetesen ez a köpenymotívum német nyelvterületen is éppen úgy elterjedt, mint nálunk s ezek közül hadd említsük meg a Matthias Braunnak tulajdonított reichenbergi Immaculatát⁹⁾ és a nürnbergi Germanisches Museum birtokában lévő Máriaszobrot.¹⁰⁾

Azonban az eddig felsorolt alkotásokon művészeink Máriát gyermeke nélkül ábrázolták, tehát nem úgy, mint azt a soproni Madonnán látjuk. Azonban ez a megoldás sem ismeretlen hazai ba-

rokkplasztikánkban. Legkülönbébb változataira hadd említsük

⁶⁾ Pigler Andor: A győri Szt. Ignác-templom és mennyezetképei. 5. o. — Stengl Marianne: Győr műemlékei. 30. old. — Hekler Antal: A magyar művészet története. 115—116. kép. Hekler Antal a szobor megszületését 1730—40 közé teszi. (187. old.)

⁷⁾ Hekler Antal: A magyarországi barokk szobrászat európai helyzete. I. tábla és 12. old.

⁸⁾ Hekler Antal: Budapest als Kunststadt. 53. old. A templom építése 1731—57 közé esik.

⁹⁾ Top. der hist. und kunstgesch. Denkmale in der Tschechoslovakischen Republik. A. Land Böhmen. LI. Bez. Reichenberg. 220. ábra. 1719—20. között készülhetett.

¹⁰⁾ Wilhelm Müseler: Geist und Antlitz des Barock. 47. old. A szobor Ausztriában 1750 körül készülhetett.

meg a szegedi ferencesek tulajdonában lévő pompás Madonna-szobrot,¹¹⁾ továbbá a pesti angolkisasszonyok templomkapuzatán látható és Hebenstreit Józsefnek tulajdonított Máriát,¹²⁾ valamint a pesti ferences templom kapuzatának Madonnáját.¹³⁾ A soproni Madonnatípus hazánkban igen korán jelentkezett s közkedveltségére jellemző, hogy a barokk festészet is örömmel alkalmazta.¹⁴⁾ Hazai barokkplasztikánkban való feltűnése Hörger Antalnak, Ungleich Fülöp sógorának nevéhez fűződik, aki a Buda-vízivárosi Immaculata szobrát a Mária-téren 1723-ban készítette el.¹⁵⁾ Művén Mária a Kisjézust balján tartja, a gyermek pedig keresztjének szárával dőfést mér a földgolyót körültekergető kígyóra. Hörger műve ezek szerint tartalmi szempontból a soproni Madonnaszoborral nagy vonalakban egyező alkotás, formai megoldás és kifejező erő szempontjából azonban eltér attól. Már magának a szobornak nagyobb magasságban való elhelyezése megakadályozta a szobrászt abban, hogy művét mélyebb, bensőségesebb lelkiséggel töltsse meg. Alkotásán Mária és Jézus között nincs is különösebb formai és lelki kapcsolat: a Szűzanya kissé merev pompájában meglehetősen egykedvűen tartja a kis Istenembert, aki mintegy kötelességszerűen jólírányzott dőfessel sebzi halálra a kígyót s végzi ekkép el a szobrászt által rájarótt feladatot. De ez érthető: a szobor elhelyezése folytán inkább reprezentatív célokat szolgál és különben a szemlélőtől való nagy távolsága úgy is minden finomabb lélekrajzot elnyelne.

Ehhez a Madonnatípushoz a bajor és az osztrák alkotásoknak ugyancsak egész sora tartozik. Passauban például Josef Matthias Götznek egy Immaculataja ismeretes, amelyen Mária jobbtérdét előre húzza, a Kisjézust jobbához öleli, Jézuska pedig a kereszt szárával torkon szúrja az anyja lábai alatt tekergető sarkányt.¹⁶⁾ És meg kell jegyeznünk még azt is, hogy Mária köpenye a már előbbieken ismertetett módon térden felül a Szűzanya testén átsap, ami ennek az alkotásnak a fentismertett Immaculata-csoporttal való rokonságára is vall. Hasonló alkotással találkozhatunk továbbá Melkben is, csak itt a Kisjézus még csak dőfésre készül s anyjára tekint, mintha tettéhez annak

¹¹⁾ Hekler Antal: A magyarországi barokk szobrászat európai helyzete. I. tábla.

¹²⁾ Révhelyi (Réh) Elemér: Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia alatt. 52. old.

¹³⁾ Genthon—Nyilas-Kolb: Budapesti Képeskönyv. 54. ábra. A templom 1738-tól épült.

¹⁴⁾ Pl. Bergl mennyezetfreskója a pesti egyetemi templomban. (L. Horváth Henrik i. m. XC. táblát.) A festmény 1776-ban készült.

¹⁵⁾ Schoen Arnold: A budai Szt. Anna-templom. 164. old.

¹⁶⁾ Adolf Feulner: Skulptur und Malerei des 18. Jhts. in Deutschland. 62. ábra. 74. old. 1713 után készült.

beleegyezését várná.¹⁷⁾ Végül meg kell említenünk még a müncheni Bajor Nemzeti Múzeum egyik darabját is, amelyen Mária jobbával tartja gyermekét, balkezevel pedig széles, elragadtatót mozdulatot tesz.¹⁸⁾ A Kiszűz a királyi méltóság jelvényeit viseli, csak a jogart a kereszt helyettesíti. E szobron tehát a kis Istenfiú a keresztet — a soproni változathoz hasonlóan — nem használja fel fegyvernek, mint ahogyan ezt az előbbi példákon láttuk, s ha formai megoldás tekintetében távol is áll a soproni Madonnától, számunkra azért mégis jelentős, mert a soproni Gyermekjézus formai megfogalmazásának egy korai változata.

Nem lesz talán érdektelen a passauai és melki Madonna-szobrok kifejezéstartalmát a soproni alkotással egybevetnünk. Akár a passauai, akár pedig a melki szobrokat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy mindkét külföldi mester az anyát és gyermekét mozdulatokba rögzített lelki kapcsolatba hozta egymással. A passauai Madonna voltaképpen a gyermekét féltő gonddal őrző anya, aki a Kiszűz gyermekét harcát a Gonosszal az anya féltő szeretetével kíséri, szorongó aggodással tekint a lábai alatt kígyózó hullőre s bár érzi, tudja, hogy a harc kimenetele csak jó lehet, mégis féltő gondoskodással követi gyermeke mozdulatát. A melki Szűzanya gyermeke iránti aggodása már sokkal kisebb: beleegyezően tekint a kis Istenfiú kérdő arcába és a nézőt az anya fensőbbes nyugalma, gyermekében való bizodalma mintegy megnyugtatja: a Gyermekjézus keresztjének dőfése biztos és halálos lesz.

Ezzel szemben a soproni Jézuska nem ilyen harcias. Inkább gyermekét komolysággal tartja a sátáni gonoszság felé kinszenvedésének szimbólumát és nem is látszik tudomást venni anyjáról. Mária pedig nem hogy követi a Jézus mozdulataiban kifejezett cselekményt, hanem éppen elfordítja tőle fejét. Első pillantásra tehát a passauai és melki szobrokban felismert cselekményközösség a mi esetünkben nem érezhető. Azonban a soproni Mária fejtartásának jelentőségét megrázóan fájdalmas arc kifejezése adja meg. Úgy érezzük, mintha Mária gyötrődő arcát azért fordítja el mitsem sejtő gyermekétől, hogy az ne lássa meg, mily sötét érzéshullámok borítják el lelkét. Az ismeretlen művész hatalmas lelki feszültséggel telítette meg alkotását, mikor az anya és gyermeke közötti formapárhuzam dacára ily egymással ellentétes érzelmekkel töltötte meg alakjait. A Kiszűz tudatában sincs jövő tragikus sorsának, Mária anyai szíve azonban mindent előre sejt s abban, hogy fejét elfordítva határtalan fájdalmát igyekszik gyermeke előtt eltitkolni, van valami megadás, a megváltozhatatlanba való gyötrődő beleegyezés és

¹⁷⁾ Öst. Kunsstop. III. Bez. Melk. 374. ábra. 1720 körül való alkotás.

¹⁸⁾ Ausgewählte Werke aus dem Bayerischen Nationalmuseum in München. München, 1935. A szobor Landshutból származik. 1750 körüli időből.

mindennél erősebb igyekezet, csakhogy a gyermek minél később tudja meg, mily kínok várnak reá. Nyilvánvaló tehát, hogy míg a passauai és melki szobrok főalakja tartalmi szempontból Jézus, addig a soproni alkotás esetében kétségtelenül Mária. Ez az a tartalmi különbség, mely minden hazai és külföldi formakapcsolat és párhuzam mellett önálló alkotássá avatja az ismeretlen soproni barokk szobrász e művét.

És ha végigtekintünk mindazokon az alkotásokon, amelyek — mint láttuk — szobrunkkal formai kapcsolatban állanak, úgy arra a következtetésre jutunk, hogy a soproni Madonnaszobor mestere abba a stílusáramlatba tartozó művész lehetett, amelynek gyökere Itáliába nyúlik vissza, hazánkba azonban Bajorországon és Ausztrián keresztül ért el. Ennek a művészeti irányzatnak hulláma hazánkat már a 18. század elején elérte s egyik zászlóvivője Ungleich Fülöp lehetett, aki a fenti Madonnacsoportra többé-kevésbé jellemző köpenymotívumot úgylátszik elsőnek plántálta át Magyarországra. És tényleg, Ungleich Fülöp származására nézve bajor volt. Apja, Tóbiás, Thannból indult el művészi pályáján s mint szobrász főként Würzburgban tevékenykedett. Fia, Fülöp, Kismartonba került, ahol megházasodott: elvette a kismartoni Hörger Évát és így sógorságba került Hörger Antallal. Midőn Ungleich Fülöp a budavári Szentháromság-szobor elkészítésére a megbízást megkapta, a munkához már sógorával együtt fogott és ha el is tekintünk minden más művészeti kapcsolat feltételezésétől, már ezen az alapon sem látszik véletlennek az, hogy a Buda-Mária-téri Hörger-alkotás formai szempontból ugyancsak délnémet alapvetésre vezethető vissza. A győri kármelítatemplom mellett felállított Madonnát Pigler Carlone művészetével kapcsolta és Stengl Marianne is olasz iskolázottságú művész kezétől származtatja. A nürnbergi Máriaszobor mestere ugyan szintén ismeretlen, a szobor ausztriai származtatása azonban helytállónak látszik. Végül J. M. Götz, a passauai Madonna alkotója, Josef Hartmannak segédje volt, önálló munkái pedig Ausztria és Bajorország területére esnek.

Ezzel szemben ami a kormeghatározást illeti, a felhasznált motívumok fejlődéstörténeti vizsgálata a művészettörténelem számára támpontot nem szolgáltat, mert kutatásainkból kiderült, hogy a szobor tartalmi és fogalmi lényegét alkotó formaelemek már hazánk területén is több generáción keresztül éltek a barokk szobrászatban. A szobor hangulatából azonban megállapítható, hogy megoldása nem rokon a 18. századeleji szobrászat sokszor bombasztikus páthoszával, távol áll a századközep szenvelgő, vagy kacér bájától s közvetlen, de nagyvonalú előadásmódja, emelkedett szelleme inkább a Pest-belvárosi templom keresztoltárának szobordíszével áll lelki rokonságban, ha annak mű-

vészi magaslatait nem is éri el. Tekintve, hogy a Belvárosi plébániatemplom e díszé 1762-ben készült el, nem látszik tehát lehetetlennek az, hogy a soproni Madonna faragásának idejét a kis barokk polgárház építésével hozzuk összefüggésbe és korát a 18. század 70-es éveiben határozzuk meg. Művészi színvonala mindenesetre megérdemli azt, hogy a művészettörténeti irodalom nyilvántartsa és a helyi kutatás az ismeretlen mester nevének és életkörülményeinek felderítését feladatául tűzze ki.

Josef Csemegi jun.: Eine unbekante Madonna-Statue in Sopron.

In einem alten Hof der Stadt Sopron (Ödenburg) Szeder-u. 8. befindet sich eine feinlinige Madonna-Statue (Abb. 1), von der weder Meister, noch die Zeit der Entstehung bekannt sind. Am Schlußstein des Haustores ist die Jahreszahl 1777 sichtbar. Besonders bezeichnend ist der S-förmige Mantelflügel, ein Motiv, das von der Faistenberger'schen Madonna in Roding bis zu den deutsch und ungarischen (Budapest, Győr usw.) Madonna-Statuen zu finden ist. Eine derartige Darstellung der Madonna mit dem Kinde Jesu ist in der bayrischen und ungarischen (Passau, Budapest) Barock-Bildhauerkunst nicht unbekannt; dieser Umstand spricht dafür, daß die italienische Barock-Bildhauerkunst, wodurch die süddeutsche Kunst so sehr befruchtet wurde, nach Ungarn durch bayrische und österreichische Vermittlung kam. — Aber aus der Analyse der psychologischen Darstellung des inneren seelischen Inhaltes ergibt sich unbestreitbar die Tatsache, daß die ungarische Skulptur die ausländischen Anregungen nicht ohneweiteres übernahm, sondern die übernommenen Formen mit dem inneren Gehalt seiner Eigenart sättigte. In diesem Standbild wirken z. B. die verhältnismäßig ruhigen äußeren Formen wie erschütternde Stürme seelischer Konflikte. Anstatt der bis zur Extase aufgefueerten Sprachenformen — eine Eigenart der deutschen Kunst — zeigt uns dieser unbekante Soproner Künstler die entgegengesetzte Seeleneinstellung des sorgenlosen Kindes und der besorgten Mutter, wodurch er seine Schöpfung in tragische Höhen stellt. Diese besonnene künstlerische Auffassung entspricht eher der ruhigeren Formenfertigkeit und damit dem Geiste der ungarischen Kunst.

A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai.

(Folytatás.)

Irták: Maár Károly és Mollay Károly.

II. A feladatok.

Midőn a helytörténetírás feladatairól beszélünk, megint a vidéken élő embert, a helytörténetírót kell magunk elé állítanunk. A helytörténetírás módszerének vizsgálata nem általános, nem szükségszerű, az *egyéntől* függő hibák (alaposság, tudományos felelősségérzet, tárgyilagosság hiánya) felismerésére vezetett.¹⁾ Ezekon túl azonban észrevettünk olyan jelenségeket is, amelyekben nemcsak az egyénnek, hanem a *közösségnek* (helyi társadalom, város, állam) is kell változtatnia (bírálattól való irtózás vagy félelem, szakkönyvtárak hiányában az irodalom elégtelen ismerete). E hibáknak kiküszöbölése mind az egyénnek, mind a közösségnek feladata.

Először természettudományi kutatásoknál jöttek rá, milyen véges az egyes ember képessége, ereje. A nyomdatermékek elszaporodása miatt azonban a szellemtudományok területén is mindjobban hódít a *munkaközösségek* gondolata. A munkaközösségekben két-három vagy több, jóbarátságban levő ember megbíráthatja, kiegészítheti, kijavíthatja egymás munkáját. Ilyen munkaközösségből (*Soproni Faluszeminárium*) nőtt ki pl. *Rozsondai Károly* és *Sümeghy József* könyve Sopronbánfalváról,²⁾ ilyen munkaközösségnek kell kialakulnia a Soproni Szemle körül is. Egy, esetleg több ilyen munkaközösségnek az elvégzendő feladat vagy tájegységek (pl. Rábaköz) szerint kellene tömörítenie a soproni kutatókat, a sopronmegyei papságot, tanítókat.³⁾

¹⁾ E hibákat követi el cikkünk első részének bírálója, a *bd.* jelzésű cikk írója (Soproni Hírlap 1938. dec. 25. sz.), amikor azt írja, hogy cikkünk „a mai általános tudományos álláspontnak megfelelően túlságos jelentőséget tulajdonít a módszernek, holott a történettudomány értékét mégis csak az adatok helyessége s a helyes adatokból leszűrt helyes következtetés szabja meg”. A szerzőt felvilágosítjuk, hogy minden tudományban módszeren éppen a helyes adatokból való helyes következtetést értik. Fából nem lehet vaskarikát kovácsolni. Csak az igazság kedvéért jegyezzük meg, hogy a szóbanforgó kérdésről cikkünk első felében így nyilatkoztunk: „A történetírás tudományos értéke ugyanis az *író* és az *adatok* változó értékétől függ: csakis az *író* személyén keresztül válik a követett módszer értékessé.” (Soproni Szemle II., 278. l.)

²⁾ Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz. Sopron, 1937.

³⁾ Jól látta ezt már *Stessel József* soproni tanár, megyénk történeti földrajzának nagyérdemű kutatója, amikor 1900-ban ezt írta: „Tudjuk, hogy vidéken egyes helységek multjának földterítésére külön kutatók eddig csak ritkán találkoztak, s így ez irányban bizonyos tájékoztató elmunkálatokra sem igen lehetett támaszkodni; pedig kívánatos volna, bár minden kisebb vidéknek lenne kutatója, ki az egyes helységek multjára vonatkozó adatokat

Minden ilyen munkaközösségnek lehetne fővárosi tagja is, aki a munkaközösség tagjait kutatási szakjuknak vidéken hozzá nem férhető eredményeiről értesíti.⁴⁾ Helytörténeti munkaközösségek munkájára vonatkozólag elég, ha hivatkozunk pl. a brassói szász múzeum könyvsorozatára,⁵⁾ amely 1928 óta több kötetben tárja fel a Barcaság (Brassó város és 13 falu) történeti életét. Így elérhetnők, hogy falvaink népével tudományosan is főleg azok foglalkoznának, akik legközelebb állnak hozzá, t. i. papjai, tanítói és jegyzői. Munkaközösségek alakulhatnának Sopronban is. A legújabb irodalom *folytonos* szemmel tartása és ugyanekkor a kutatás *alapos* elvégzése oly feladat, amelynek a vidéki városban élő helytörténetíró főleg *külső* (folyóiratok, könyvek hiánya, egyéb elfoglaltság) körülményeknél fogva nem tud mindig megelégni. A munkaközösség maga köré gyűjtheti azokat, akik helytörténeti kutatással és helytörténeti tanulmányok írásával ugyan nem foglalkoznak, de szülőföldjük multja iránt érdeklődnek. Ezek sok lappangó adatra, értékre hívhatják fel a kutató figyelmét. Így akadunk rá többek között pl. egyik soproni parasztcsaládnál Hans Lufft, híres wittenbergi nyomdász műhelyéből 1555-ben kikerült értékes Luther-bibliára, egy soproni krónikára, több régebbi soproni nyomtatványra stb.⁶⁾ Sok egyéb, még kiadásra váró értékes anyagról szereztünk ezúton tudomást.

Nemzeti szempontból végtelenül fontos a vidéki kutatók elé tornyosuló *külső* nehézségek elhárítása. Elég egy pillantást vetnünk a Nyugat-Magyarországról eddig megjelent könyvészeti összefoglalásokba,⁷⁾ hogy rögtön lássuk, mennyi osztrák és német irodalmat hagyottunk magyar részről válasz nélkül. E munkák megjelenése óta pedig a német tudományos élet érthető okokból még jobban hazai németségünk tanulmányozására vetette magát. Aki ma nyugatmagyarországi kérdésekkel komolyan akar foglalkozni, annak nemcsak itthon megjelenő kiadványainkat, hanem Németországban kiadott 7 folyóiratot,⁸⁾ sőt az összes burgyújténé, s a határok jelen állapotának tanulmányozását, saját helyismeretével egyesítve, szintén föladatává tenné; azt hiszem, ezáltal az ügy igen sokat nyerne." Századok XXXIV, 10—1. ll.

⁴⁾ Pl. a vidéki falukutatók közül a Táj- és Népkutató Központ budapesti kiállításának eredményeiről bizonyára csak kevesen értesültek.

⁵⁾ *Jekelius, E.*, Das Burzenland, Kronstadt, 1928—.

⁶⁾ *Kárpáti László és Schrantz Ede* egyetemi hallgatók szíves közlése.

⁷⁾ Legjelentősebbek: *Litschauer, G. Fr.*, Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800—1929, Linz, 1933, 1935, Wels, 1938. X + 398 l.; *Réz, Heinrich*, Bibliographie zur Volkskunde der Donauschwaben, Budapest, 1935.

⁸⁾ *Burgenland* (Kismarton), *Burgenländische Heimatblätter* (Kismarton). Azelőtt *Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines*. *Südostdeutsche Forschungen* (München), *Deutschum im Ausland* (Stuttgart). Azelőtt: *Der Auslandsdeutsche*, *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa* (Lipscse), *Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung* (Langensalza—Berlin—Lipscse), *Ungarische Jahrbücher* (Berlin).

genlandi ujságot is figyelemmel kell kísérenie. Sopron ma talán inkább, mint a középkorban *porta regni Hungariae*. Határszéli város, amelyre nézve nem lehet közömbös, mi történik a határon túl. A németiség politikai céloktól fűtött, de *alapos* tudományos felkészültségével szemben nem elég a magyar szív és lélek.⁹⁾ Multunk értékeiért megvívandó harc nem ünnepélyek zengő vagy gyűlölködő beszédeiben, hanem levéltáraink és könyvtáraink csöndes magányában dől el. Ezért kövessünk el mindent, hogy nemzetünk *mai* sorsalakulására oly lényeges befolyást gyakorló kérdésekben vidéki értelmiségünk is minél jobban tájékozassa magát. A könyvtárpolitikának Sopronban nemcsak általános, nemcsak magyar, hanem nyugatmagyarországi művelődéspolitikai feladatai vannak. Iskoláink tanári könyvtárai mellett három szakkönyvtár (városi és vármegyei levéltár, a múzeum könyvtára) és a Városi Közkönyvtár megegyezésen alapuló együttes működése lehetővé tenné, hogy városunkban minden nyugatmagyarországi vagy sopronmegyei vonatkozású kiadvány legalább egy példányban hozzáférhető volna.¹⁰⁾ További feladat lehetne levéltáraink anyagának ismertetése a helytörténetirő szempontjából.¹¹⁾ Ezáltal a helytörténetirő előre megtudná, milyen kérdésekre találhatja meg azt az anyagot, amelyet a helytörténet sajátos módszerével, tehát nem az általános történet adataival, hanem eredményeivel való állandó összevetés révén sikerrel feldolgozhat.

A helytörténeti kutatás lényegéből folyó nehézségek (*szórványos* anyag váltakozik *sokféle* anyaggal) mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a vidéki helytörténész legsikeresebben *újkori* anyagot dolgozhat fel. A középkorral való foglalkozáshoz sok előismeret kell: minél közelebb jön azonban a helytörténész sa-

⁹⁾ Jó példát szolgáltat erre *Lange Frigyes*-nek a „Volksbund für das Deutschtum im Auslande” támogatásával megjelent középeurópai nemzetiségi térképe (Sprachenkarte von Mitteleuropa). Az 1910-es népszámláláshoz képest nagyításainak végeredménye Nagy-Magyarországon 57%-ot, Csonka-Magyarországon közel 130%-ot tesz ki a németiség javára. Sopron megye német többségű községeinek területe 1910-ben 1077 km², *Lange*-nál a sopronmegyei német színteltok területe 1375 km²: a nagyítás mértéke 27,7% a németiség javára. Teljességgel lehetetlen, hogy a németiség száma Magyarország területén 1910 óta ennyit szaporodott volna. V. ö. *Rónai András*: Magyar Szemle XXIV (1935), 120—5. ll., XXXIV (1938), 74—8. ll.; *Parecz György*: i. h. XXXV (1939), 13—23. ll.

¹⁰⁾ Megfelelő városi és vármegyei támogatás esetén a Soproni Szemle a szükséges folyóiratokat csereképpen könnyen beszerezhetné. Jellegük szerint e folyóiratokat valamelyik szakkönyvtár és a Városi Közkönyvtár kapná meg. Így nemcsak megőrzésükről gondoskodnánk, hanem egy esetleges városi, vármegyei vagy állami segély jórésze a kapott folyóiratok ellenértékeképpen meg is térülne.

¹¹⁾ Levéltáraink eddigi ismertetései ugyanis más célra készültek s így a vidéki helytörténetirő nehézségeire természetesen nem lehettek külön tekintettel.

ját korához, annál több ismerős fogalommal (pl. mértékek, pénzértékek stb.) találkozók, ami a sikeres munkát nagyban megkönnyíti. A vármegyei kutatók feladataira a már jelzett cikksorozat majd felhívja a figyelmet. Ezek nagyrésze Sopronra is vonatkozik (pl. dülönégyűjtés). Ezért itt a soproni kutatók számára csak *néhány* különlegesen soproni vonatkozású kérdést szeretnénk kiemelni.

Sopronban a helytörténetírás ügyének már nagy szolgálatot tehetünk, ha összeírjuk, esetleg megfelelően ismertetjük a családok birtokában levő *helytörténeti emlékeket*. Evangélikus családoknál bizonyára nem egy régi biblia, énekeskönyv stb. kerül majd felszínre. Külön figyelmet érdemelnek a régebbi soproni *nyomtatványok* (naptárak, meghívók, gyászjelentések, hirdetések, könyvek stb.). Ezeknek összegyűjtése nemcsak Sopron szellemi életére, hanem nyomdásziparára is fényt vetnek. *Családi iratok* között bizonyára sok helyen találunk majd házassági szerződéseket, régi üzleti könyveket, rajzokat, tényképeket stb. Padlások zúgában nem egy történeti érték őrződött meg. Ez a gyűjtés kiterjedhet a *szóhagyomány* anyagára is. Tárgyakhoz, eseményekhez, történeti személyekhez fűződő történelmi érdekű mondák és események, helynevek népies magyarázata érdemelnek elsősorban figyelmet. Jelentéktelennek látszó adat a hozzáértőnek sokszor fontos útmutatást adhat. Pl. Sopronban a Halás utcába torkolló s 1920-as években megnyílt Paur Iván-utcát a nép általában „Lyuk”-utcának (a német nyelvjárásban „*loux-gossn*” „*Lochgasse*”) nevezik. A város történeti helyrajzát és a városkép fejlődését vizsgáló kutató számára ez az adat *talán egyetlen nyelvi emléke* annak a ma még eléggé ismert ténynek, hogy az utcanyitás előtt a mai Paur Iván-utca torkolatát magas téglafal zárta el, amelyen a gyalogjárás lebonyolítására ember-nagyságú *lyuk* (*loux* „Loch”) tátongott.

További lépés az összegyűjtött anyag megfelelő ismertetése. Pl. régi könyveknél nemcsak könyvészeti értékük érdekel bennünket. A könyvek birtoklásának esetleg kideríthető története városunk könyvkultúrájára vet világot. A fentemlített 1555. évi biblia pl. 1723 óta van ugyanannak a parasztcsaládnak birtokában, ami a könyv nagy megbecsülésére mutat. Soproni nyomtatványok összegyűjtése után sorra kerülhet a soproni nyomdák története. Ehhez kapcsolódhatna a soproni *könyvkereskedések* története s megírható volna a soproni *irodalom*, nemcsak a szép-irodalom, hanem a szakirodalom története is. Családi iratok nyomán anyakönyvi és levéltári kutatás indulhatna meg a ma is élő soproni *családok történetének* kiderítésére. A családtörténetírás azonban nem maradhat öncél: végső célja és értelme mindig a családokból alakult társadalom létkérdéseinek (szaporodás, polgárosodás stb.) megvilágítása legyen. Ezt a célt szolgálná a

soproni *anyakönyvek* összefoglaló feldolgozása társadalomtörténeti szempontból.

Családi feljegyzések az írásbeliség elterjedéséről tanuskodhatnak. Ez pedig átvezet *iskoláink* történetének megírásához. Alapos levéltári kutatás sok elterjedt s a magyar mult szellemi hátramaradottságát hangoztató külföldi véleményt cáfolhatna meg.¹²⁾ Evvel kapcsolatban *egyeseleteink* története is figyelemre-méltó.

Folytathatnók feladataink felsorolását, hiszen erről a kérdésről könyvet lehetne írni.¹³⁾ Nem szóltunk még pl. művészet-történeti, régészeti, helyrajzi emlékekről sem. Ezeknek helytörténeti értéke a legtöbb ember előtt úgyis nyilvánvaló, úgyhogy tárgyalásukat feleslegesnek tartottuk. Tudjuk azonban, hogy amint a helytörténeti kutató valamelyik feladatkörbe alapos munkával belemerül, egymásután önként kínálkoznak majd a megoldásra váró feladatok. Csak az a lényeges, hogy kutatásának céljai mint láncszemek kövessék egymást s ne érdekességek-ből közölgjön szemelvényes kiadást. Legyen tisztában azzal, hogy felkutatott anyaga a szóbanforgó kérdés történeti multjának csak *véletlenül* ránkmaradt része. Adatainak leközlése tehát nem a mult felidézésével egyenlő. Adatai csak *véletlen* és *töredékes* képviselői annak az életmegnyilvánulásnak, amelynek *formáját* és *tartalmát* adatai nyomán saját magának kell *újraalkotnia*, mint a régésznek, aki ásója alól kikerült cserepekből kísérli meg az antik váza rekonstrukcióját.

Feladataink közül egyet ne felejtünk. Helytörténetírásunknak végső értelme nem városunk, vármegyénk történetének felderítése csupán. Munkánkhoz hozzátartozik eredményeinknek a legszélesebb körökben való elterjesztése. Ezt nemcsak folyóiratunk, sajtónk útján érhetjük el, hanem elemi és középfokú oktatásunk által is. Elemi iskoláinkban régóta kötelező a szülőföldismeret tanítása,¹⁴⁾ középfokú oktatásunkban azonban eddig alig jutott érvényre.¹⁵⁾ Ugyanekkor azt kell látnunk, hogy német tankönyvekben bőven foglalkoznak Nyugat-Magyarország törté-

¹²⁾ V. ö. például *Verbényi (Veszélka) László*-nak a Soproni Szemlében megjelent közleményeit.

¹³⁾ Helytörténetünk öntudatosodását szolgálná régebbi helytörténetíróink életének és munkásságának feldolgozása. Payer György, Faut Márk, Csányi János, Gamauf Teofil, Stessel József, Paur Iván, Póda Endre, Dörfler György, Bella Lajos, Király József Pál, Nagy Imre, Payr Sándor és mások tiszteletre-méltó alakjára gondolunk.

¹⁴⁾ Ebből a szempontból a legrégebb soproni tankönyvek közé tartoznak *Fleißig, Karl*, *Heimatkunde für die Schuljugend des Oedenburger Komitates*, Oedenburg, 1872; *Rohn Nándor*, *Szülőföldismertetés és Sopronvármegye földrajza a sopronvármegyei népiskolák számára*, Sopron, 1896.²

¹⁵⁾ Erre nézve v. ö. pl. *Horváth Detre*, *Sopron története a középiskolák VIII. osztálya számára*, Sopron, 1928; *Bakács István, Heinrich János*, *Német gyakorló- és olvasókönyv felső kereskedelmi iskolák részére* II. Budapest, 1926.

netével.¹⁶⁾ Pedig tanulóifjúságunk munkaközösség keretében máába a helytörténeti kutatásba is bevonható volna. Örvendetes kezdeményezést jelent e téren *Augusztinovicz Elemér* tanár nevelői munkája: eredménye nemcsak Sopron régi magyar irodalmi termésének első feltárása,¹⁷⁾ hanem a tanulóifjúság érdeklődésének felébresztése a szülőföld értékei iránt. Ma, különféle nemzetiségi és népi jelszavak erősen kiéleződött harcában különös megnyugvással tölthet el bennünket, hogy van olyan nemzeti műveltségünk, amely elég erős nemzetfenntartó hagyománynak bizonyul. Ennek öntudatosítása, a szülőföldhöz való ragaszkodás ápolása helytörténetírásunknak tulajdonképpeni értelme. E cél elérése lesz munkánk legszebb jutalma is.

Karl Maár und Karl Mollay: Grundsätzliches zur Methode und zu den Aufgaben der Heimatsforschung von Stadt und Komitat Sopron.

Die ersten methodologischen Auseinandersetzungen der ungarischen Heimatsforschung hängen mit dem Interesse für Komitatsmonographien zusammen. *Friedrich Pesty* (1872) und *Karl Tagányi* (1894) bemühten sich als Erste den ungarischen Heimatsforschern ein methodologisch ausgearbeitetes und begründetes Programm vorzulegen. Zur selben Zeit war in Sopron eine Monographie-Kommission (*Városi Monographiai Bizottság*) tätig, die sich die Herausgabe einer Monographie der Stadt Sopron anlässlich der Jahrtausendfeier der ungarischen Staatsgründung (1896) zum Ziel setzte. Die Kommission veröffentlichte in zwei Bänden (1891, 1894) eine Auswahl des städtischen Archivmaterials und Stadtpfarrer *Andreas von Póda*, Vorsitzender der Kommission arbeitete einen Plan aus (1894), nach welchem die einzelnen Kapitel der Monographie auf Grund des veröffentlichten Quellenmaterials zusammengestellt werden sollten. Natürlich war bei der Auswahl, wie auch bei der Bearbeitung der Stoffes dem Zeitgeist gemäß das *Interessante*, nicht das *Wichtige* maßgebend. Die Monographie kam aber nicht zu Stande. Mehr als drei Jahrzehnte vergingen, bis mit dem Beginn der *Soproner Rundschau* (1937) die methodologischen Voraussetzungen der Heimatsforschung wieder ins Auge rückten. Zwar besitzen wir nun die Stadt und Komitat betreffende, den neuesten Forderungen entsprechende Quellensammlung, doch ist es recht fraglich, ob der Heimatsforscher diesen mittelalterlichen Stoff immer dem heutigen Stand der ungarischen Geschichtswissenschaft entsprechend bearbeiten wird.

In den wissenschaftlichen Besprechungen der heimatkundlichen Werke beklagt man sich allgemein, daß sich die Mehrheit der Heimatsforscher weder zu einer genetischen, noch zu einer soziologischen Betrachtung des Stoffes

¹⁶⁾ *Olay Ferenc*, A művelt nyugat tankönyvei rólunk. Magyar Szemle XVII 1933), 261—71. ll.

¹⁷⁾ Sopron a régi magyar irodalomban (Magy. Irod. Ritkaságok, XXXVI). Kiadta és sajtó alá rendezte *dr. vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros *dr. Augusztinovicz Elemér* tanár és a soproni áll. Széchenyi István gimn. VI. o. tanulóinak közreműködésével. Budapest, 1937.

heranwagt. *Elemér Mályusz* hatte die Aufmerksamkeit schon 1924 auf die *Wirtschafts- und Sozialgeschichte* hingelenkt, und 1931 hob er die Wichtigkeit der *Volkstumsgeschichte* hervor. Das höchste Ziel der Heimatforschung müsse die Volkstumsgeschichte größerer Einheiten (Komitat, Landschaft) sein. Dazu sein Scherflein beizutragen ist die erste Pflicht eines jeden Heimatforschers. Dieser soll daher so mit der *Methode*, wie auch mit den *Aufgaben* seiner Arbeit im Klaren sein.

I. Die Methode. Die heimatgeschichtliche Forschung bietet dem Forscher zwei Hauptschwierigkeiten: einerseits ist für gewisse Fragen nur *spärlicher* Stoff vorhanden, andererseits erfordert die Bearbeitung des Stoffes ein *vielseitiges* Wissen. Dazu kommt noch der Umstand, daß sich der in der Provinz lebende Heimatforscher wissenschaftlich nur schwer am Laufenden halten kann (Fehlen der Zeitschriften, Bücher, Arbeitsgemeinschaften). Eben darum müssen die Heimatforscher der größeren Provinzstädte und die des Landes (Dorf) der Methode wie auch den Aufgaben nach von einander getrennt werden. Der auf dem Lande lebende Heimatforscher begnüge sich mit einer volkskundlichen Stoffsammlertätigkeit in weitestem Sinne. Methode und Aufgaben dieser Sammlertätigkeit werden im Rahmen dieser Zeitschrift prinzipiell und praktisch dargestellt werden.

Was nun den in einer größeren Provinzstadt lebenden Heimatforscher anbelangt, muß er damit im Reinen sein, daß es sich nicht bloß um die Mitteilung seiner Belege handelt. Vielmehr soll er in *vollständigem* Besitze der vor ihm erreichten Ergebnisse, die Forschung seines Wissenszweiges weiterbauen. Dazu benötigt er eine wohlwollende moralische und materielle Unterstützung der Universitätsstädte, in erster Linie die Beihilfe von Budapest. Die Provinz soll aber auch mehr wissenschaftliches *Verantwortungsgefühl* aufweisen, objektive wissenschaftliche Kritik nicht als persönlichen Angriff auffassen. Ja, sie soll ihre Gewährsmänner selbst kritisch überprüfen und die Entscheidung wissenschaftlicher Fragen nicht durch persönliche Autorität, sondern mit *sachlichen Beweisgründen* zu versuchen. Die angeführten Hauptfehler werden an der Geschichte der Diskussion über Herkunft und Bedeutung des deutschen Flurnamens *Löwer* (< ungarisch *Lövér*) in Sopron veranschaulicht.

II. Die Aufgaben. Zu den Aufgaben gehört die Ausmerzung der *individuellen* Fehler und die Beiseitigung aller *äußeren* Hindernisse. Dazu könnte erstens die Bildung heimatkundlicher *Arbeitsgemeinschaften* dienen, in welchen jede Arbeit auf freundschaftlichem Wege besprochen und vor der Drucklegung womöglichst ausgebessert würde. *Zusammenarbeit* der Soproner Bibliotheken ermöglichte ein systematisches Einschaffen aller einschlägigen Werke und durch Ausbau des Tauschverhältnisses der Soproner Rundschau und anderer Zeitschriften könnten die wichtigsten Zeitschriften leicht bezogen werden.

Dann folgt die Aufzählung einiger wichtigen Fragen, welche der in Sopron lebende Heimatforscher vor Allem lösen kann.

Király József Pál.

Irta: vitéz Lenky Jenő.

Qui constans aliis vixit, sibi multa negando,
Denique non aliis, sed sibi mortus est.

Az örökké verselő maga írta meg e sírversét s kívánságára ezt vésték a sírkövére: „Aki állandóan másoknak élt, magától sokat megtagadva, végre nem másoknak, hanem magának halt meg.” Tragikus sors! Hányan jutnak erre: egész életüket, erejüket a köznek áldozzák s végül — elfelejtik őket! Király József Pál ne járjon így! A „Magyar Írók Névtára”, Révai lexikona

Király József Pál

megemlékezik róla néhány rövid sorban, de sem a Pallas, sem a Magyar Pedagógiai, sem a Zenei lexikon nem említik őt, pedig utóbbi még nem zenészeket is felemlít. Ők már elfeledték! Tanítványai közül is alig élhet egy is. Emlékezzünk!

Bölcsője a Nyírségen ringott, sírja immár nem hazai földön van, annál inkább kötelességének érzi a „Soproni Szemle”, hogy visszaidézzé emléket annak a nagy embernek, akit a belföld, külföld, tanulók, tudósok egyaránt nagyra becsültek.

A Király-nemzetségnek nagyon sok köze van Sopronhoz. Nemcsak a fiatalságot tanította, de a polgárság életében is tevékeny részt vett; nemcsak tudást nyújtott, hanem szívott is magába, lelkesége hasonult az ittenihez. Városunk levegője, a lakosság érzülete visszatükröződik felfogásában. Országos hírű tagja: Király József Pál életének jó részét itt töltötte s működésének javai már megszokott sajátunk; gyermekei is részben soproniak, s itt, vagy a közelben működtek.

Hogy ki s mi volt az első Király? — ez még felderítésre vár. István, János, György, Ferenc s Miklós testvérek 1669 február 13-án kapták I. Lipótól nemességüket s az előnevet a veszprémmegyei Barcsfa községtől. János egyik leszármazottja: Márton, már a Felvidéken él a 18. sz. végén. Ennek fia az első, kimutatott tanító: János. Életrajzi adatait a nyiregyházi ág. h. ev. tanítói körének jegyzőkönyve tartalmazza; ennek címe: A helybeli evang. nép iskolai tanítók életrajzai 1754-dik évtől; összeszedte, szerkesztette és írta Nagy Sámuel 1875-dik évben. Ebből megtudjuk, hogy Király János 1768-ban született K. Márton s Greczmacher Mária szülőktől, iskoláit Kas-

sán, Késmárkon s Eperjesen végezte; Kassán, majd Fancsalon volt tanító, utána Csécsen gazdasági tisztartó s 1802 december 12-én megválasztott Nyíregyházán tanítónak. „Felix Julianna hitvesével való házasságának 25., ottani hivataloskodásának 25., hasznos életének pedig 60-ik évében örök létre átszenderült. Mint vidám lelkű és társaságos ember, az akkori patriar-chális korban sok itteni előkelő házaknál szinte nélkülözhetetlenné tette ma-gát, nyílt egyeneslelkűsége, mindenektől megkedveltetett és becsültetett.”

Érdekes ez életrajz azért, mert nemcsak az ösnek, de mindjárt a Ki-rály-család minden tagjának, a fiúnak s unokáknak: Ernőnek s Bélának, sőt a leányoknak is jellemzése. A magas termet, vidám lélek, társaságiasság, egyeneslelkűség mindre jellemző s valamennyi mindenkitől szeretett s be-csült egyén volt.

A leghíresebb Király: József Pál, fenti Jánosnak második gyermeke, 1810 január 20-án született Nyíregyházán. Önéletraj-zából tudjuk, hogy 12 éves koráig szülőhelyén nevelkedett. 1822-ben kerül az ev. kollégiumba Eperjesre, ahol majdnem mindig első az osztályban. A magyar és tót nyelvet bizonyára még ott-hon tanulta, itt — mint maga mondja — a latint s németet; itt tanulta meg a zenét is. Különösen a latin verselésben tüntette ki magát.

Mikor 1827-ben a pozsonyi teológiára megy, a szigorú er-kölcsű apa elkíséri oda s búcsúzáskor így szól hozzá: „Neved Király, légy nevedhez méltó; mától fogva magadnak dolgozol. Isten megáldjon! Légy a nevelés s a tudomány terén — király!” Mire így felelt: „E szavaid legyenek életem vezérlő csillaga.” Szinte ridegen búcsúzik el az 59 éves apa fiától, aki 17 éves korát meghazudtoló komoly választ ad! Pozsonyban vissza gondolva egykori barátaira e kedves epigrammában emlékezik meg:

An die lieben Freunde in meiner Geburtsstadt Nyíregyháza:

Vorüber ist der Kindheit Traum
Mit seiner Lust und seinem Ringen;
Das schwache Pfropfreis ward zum Baum,
Worauf des Lebens Früchte hingen.
Zart wurden sie von Euch gepflückt,
Und was ich trug, das bot ich gerne; —
Ihr habt die Eltern mir beglückt,
Gedenkt auch mein in grauer Ferne.

Tanulmányait kitüntetéssel fejezi be. Mint teológus is foly-tatta bölcséleti tanulmányait s az énekben is tovább képezte ma-gát; Kumlik karmester tanítja. A róm. kat. Szt. Mihály-templom-ban gyakran éneklí a magánszólamokat a miséken s mint ev. teológus egyik alapítója a Szt. Mártonról nevezett templomi zene-egyesületnek! Ez egyeslet javára háromszor lép fel mint magán-énekes Haydn: Évszakok, Teremtés és Schneider: Weltgericht

(Utolsó ítélet) című oratóriumaiban; e szerepléseiért dicsérő okiratokat kap. Közben leckeadással s ösztöndíjakkal tartja fenn magát; minthogy nagyon szorgalmas az iskolában, tanárai (Schröer, Martiny, Gross és Zsigmondy) tanítványokat szereznek neki. Később a Gstettner-féle nevelőintézet vezetője, majd vaszojai Scherz Fülöp pozsonyi polgár házában nevelő lesz, 1830-ban jelenik meg első szerzeménye nyomtatásban: *Erinnerungsopfer*, énekhangra zongorakísérettel. *Liber scriptus*-nak nevezett kötött könyveit itt kezdi meg 1833-ban, ezekbe többnyire német, latin, magyar, francia nyelven írt verseit gyűjtötte össze. Főleg üdvözlések, epigrammák, emlékkersek vannak benne. Helyi vonatkozású: az 1837-ben Sopronban meghalt Vághynéhez, szül. Fany Edl-hez 1836-ban írt zenei verses hasonlata. 1834 szept. 6-án Scherz kertjében, társaságban, megadott rímekhez költ egy 16-soros verset, „a végét mintegy rögtönözve”. A verselés mesterségét tehát jól ismerte. Két hét múlva már Bécsben versel, mint az ottani teológia (1834/5) hallgatója. Payr említi, hogy oly szép s hatalmas mély hangja volt, hogy az opera énekkarába akarták szerződtetni.

1835—36. években tízhónapos európai útra kel Scherz N. Józseffel, volt tanítványával, aki Klucsón, Trencsén mellett földbirtokos. Állomásaik: okt. 20-án Meissen, majd Lipcse, Berlin, Altona, Göttingen, Heidelberg, decemberben Halle s három hét Hohenheimban (Stuttgart mellett). Öt hónapot tölt Párisban, hogy francia és angol nyelvi (Robertsonnál) ismereteit bővítse, szorgalmasan látogatja a nagy könyvtárat; ott ismerkedik meg Grillparzerrel. Egy hónapot Londonban tölt; a ködös Albion nem nagyon tetszhetett neki, mert lehangolt lantjából egyetlen verset sem tud kicsalni! Hollandia sem jár jobban. A kies májusban a Rajnán utaznak végig; 29-én már Zürichben vannak. A hegyvidék legszebb tájait járják végig. Ezt az útját három kötetben írta meg „*Reiseskizzen*” címmel, a kéziratot a Nemzeti Múzeum vásárolta meg 1897-ben, annyira értékesek a 25 éves ifjú megfigyelései. Vojtkó Pál ezt írja róla: „... iratairól kiváló elismeréssel nyilatkozott nemcsak Fejérpataky László, a múzeum kéziratkönyvtárának igazgatója, hanem Heinrich Gusztáv min. tan., egyet. tanár és Schlosser Antal cs. udv. tan. és a gráci tudományegyetem könyvtárának öre.”

Ismeretekben gyarapodva, nyelvekben tökéletesedve hazatér s a nyitramegyei ghymesi Forgách Károly gróf, kir. kamarás 10 éves fiának, Károlynak lesz nevelője. Annyira megszereti őt, hogy kedvéért több megtisztelő meghívást visszautasít s majdnem 8 évig marad vele. Érdekes, hogy az esztergomi primás- s püspöksöökkel bíró Forgách 1836-ban evangélikus lelkészjelöltet s tanárt fogad fia nevelőjévé s annyira megszereti, hogy távozásakor évi 300 frt nyugdíjat biztosít neki. A telet rendesen

Bécsben töltik s a cs. k. egyetemen együtt hallgatják az előadásokat. Ekkor ismerkedik meg vagy köt barátságot Arneth, Huszár, Grillparzer, Grün, Moll báró, Schäffer dr. s a zenész Staudigl, Randhartinger, Sulzer tudósokkal s művészekkel. Bécsben adja ki 1842-ben első könyvét: *Epigrammata nova*; közel kétszáz többé-kevésbé szellemesen írt latin párvers, tárgyük főleg a történelemből s az életből véve. Már ezekben is feltűnik óriási olvasottsága, nagy tudása, éles megfigyelése. Ezt a könyvet az a kitüntetés érte, hogy V. Ferdinánd megengedte felvételét magánkönyvtárába.

Amikor az ifjú Forgách nevelése befejeződött, 1843-ban elfogadja a selmecebányai ev. főgimnázium meghívását s ott az 1843/4-i tanévtől a mennyiségtan-természettani tanszéken tanárkodik. A rendkívüli tanításért kapott díjakat szertárak gyarapítására fordítja, vagy növendékeinek ösztöndíjként ajándékozza. 1848/9-ben, a legnehezebb időben lesz a 38 éves tanár a 300 éves iskola igazgatója. Januárban még szünetel is a tanítás a nyugtalan hangulat miatt, de tapintatával sikerül a rendet fenntartani s a tanítást folytatni. Nehéz munka lehetett, hisz a szabadságharc Selmecebányát sem kerülte el! 1850/1. tanévben, igazgatósága 3. évében leég az épület, ami súlyos csapásnak bizonyul. Mind e körülmények megnehezítették családi életét is; hisz nemrég, 1845-ben nősült, feleségül választva a jómódú hodrusbányai kovácmester: radnóti Lukách András s neje: Kunszky Zsuzsánna leányát: Zsuzsánnát. Már két gyermeke van. Az új, Thun-féle rendszer folytán az intézet nem tud szervezkedni, nyilvánossági joga nincs, ezért érvényes bizonyítványokat sem adhat, a diákok száma egyre apad.

Jókor jön a soproni „főtanoda” meghívása; szívesen fogadja s 1853 szeptemberében már igazgatója. Ez az intézet sem bírta ki a Thun-szervezet szabályait, azért a dunántúli kerület vette át s Király döntő közreműködésével átszervezi s megszerzi a nyilvánossági jogot. A kötelező német tanítási nyelv helyett megmarad a magyar s Király igazgató megnyerő modora itt is elhárítja az okvetetlenkedéseket. Neki köszönheti, hogy nyilvánossági jogát sem veszti el.

A tanítóképző létesítése ügyében 1856-ban kiküldik a másik költővel, Kolbenheyer Mór lelkiésszel tanulmányi, de főleg segélykérő útra. Lipcse, Hála (Halle), Berlin, Hamburg, Bremen, Hannover, Heidelberg, Basel, Páris, London, Köln, Weimar, Lipcse, Drezda a nevezetesebb állomások. Ez volt második nagy európai útja. Erről 8 levelet őriz az ev. tanítóképző igazgatói irodája. Rengeteg munkásságról s fáradozásról tanuskodik e pár levél. Nemcsak az utazás, de a sok kilincselés egyházi s állami nagyuraknál, előadások vagy istentiszteleti beszédek tartása, ünnepeken vagy hangversenyeken való részvétel vagy személyes

szereplés, ajánlólevelek kérése s kérőlevelek fogalmazása s megírása, teszük napjaikat fárasztóvá. Többször is írja: „... ez nem mulatság, üdülés, de robot. Rettenetesen fáraszt, de öszvér természetem kibírja a — puffot.” Halleban Francke intézetét részletesen megismeri s leírja; Berlinben a werderi gimnáziumot s a város nvezetességeit tanulmányozza. Életének főpontjaként említi Heidelbergben Bunsennel, a kiváló vegyésszel való kétszeri beszélgetését (fogadás s viszontlátogatás). Páris látásával nagyon tetszettek nekik, de találóan jegyzi meg: „A francia nagyobb macska-, mint gyermekbarát!” A fényárban úszó világvárost megbámulja, de lakossága kedélytelenségét nem irigyli. Az angolok sem nyelik meg szívét, akárcsak a rossz vizük s féligsült beefsteekjük. Ő ellenben megfőzi őket: „Cappel lelkész eleinte angol modoron fogadott, de egy órányi beszélgetés után annyira lett nyájas, hogy még oportóval is traktált, mi itt nagy ritkaság, mert az emberek a bábelben csak a *business* az az Gscheftet tudják vendégszeretettel jutalmazni.” Iskolaügyük sem elégíti ki: „... nem szükség, hogy magunkat tulbecsüljük, de biz Isten annyi legalább nálunk is történik és a *szegény* tanulókra nézve még több... a pór nép tudatlan, templom vagy oskola helyett szorgalmasan járja a pálnkaházakat is... Hát a hajós legények? A szegény legények hazánkban azokhoz képest merő *dandyk*. Ne gondold, hogy spleen gyötri szívemet, — pápaszem nélkül nézem a tárgyakat s a mint egyrészt a roppant épületeket, a nagyszerű vállalatokat csodálom, úgy másrészt az elvetemedettséget utálom, kivált a köznépbén.”

Míg ők ketten a külföldet járták, addig Pálffy József itthon gyűjtött; a közös eredmény 25.000 frt a helybeli evang. tanítóképezde felépítésére. Király megérdemelte a nem éppen megtisztelő, de találó díszítő jelzöt: „Az ország koldusa.” (Ötödik könyvében magát is megénekli e címmel: *Der singende Landesbettler*.)

Most folytatódik a rendes iskolai élet; annyit fáradozik a liceum érdekében tanártársaival karöltve, hogy pár év alatt a leglátogatottabb ev. magyar intézetté fejlődik! Kolbenheyer s Pálffy társaságában 1858-ban harmadszor is gyűjtőutra megy, mely 2000 frt-nál többet eredményez. A főtanoda további átszervezése megkívánja, hogy a gimnázium a teológiával annak igazgatója, Müllner Mátyás alatt liceummá egyesüljön; ezért az 1860/1. tanév végén önzetlenül lemond igazgatói állásáról.

1866-ban jelenik meg Reichard Adolf nyomdájában „Erinerungen” (Emlékezések) c. könyve. Első része történelmi elbeszélés a mongol-vész idejéből: Forgách. Ajánlotta a bel- s külföldi Gusztáv Adolf-Egyesületek pártfogóinak, valamint kedves barátainak, kik bizony nagy számmal voltak. Inkább tankönyvszerű történelme, mint elbeszélése neveltje ősenek, Forgách

András gróf viselt dolgainak, Magyarország állapotának s egy kis szerelmi bánatnak. Második része: „Reiseerlebnisse”. (Úti-élmények) útitársának: vaszójai Scherznek ajánlva. Pompás megfigyelések, filozófiai elmélkedések, történelmi visszapillantások s humoros megjegyzések vagy hasonlatok teszik élvezését élvezetessé. Harmadik része német verseiből kis csokorra valót atyai barátjának: Grillparzernek ajánlja ekképpen:

Verschmäh die Gabe nicht! — im weiten Schöpfungskreis
Sternschuppen mögen auch als Weltatome wallen!

Hadd álljon itt néhány mutatóba. Önjellemrajza illő szerénységről tanúskodik:

Doch loben mag ich nicht, — viel besser ist's zu schweigen, —
Der Körper ist reel, — der Geist ist ja nur — Schein. —

Európai útjáról sok verset közöl; a hangulatos leírás csak eszköz, itt is van mindig mondanivalója:

Wandrer! sieh die grauen Grüfte
Und — das Licht — sei deine Wahl.

A zenével, dallal sokat foglalkozik; üdvözli Lenau szellemét, Rückertet. Az utrechti teológiának ezt írja:

Das Wahre, das du lehrst, verkündet deine Stärke,
Das Gute, das du übst, beweisen deine Werke.

A házasulandókhöz is vannak bölcs intelmei; az ifjakhoz így szól:

Bist du ein Freund der steten Ruh,
Magst du bedächtig sorgsam frei'n,
Denn viel Verstand gehört dazu
Ein kluger Ehemann zu sein!

A leányoknak szóló változata pedig:

Wenn arg dich drückt der Mädchenschuh,
Mag Sprödigkeit dir Kraft verleih'n,
Denn viel Gemüth gehört dazu
Ein sanftes Eheweib zu sein! —

Verseit nem a költői tehetség, de a nagy nyelvi készség s különösen a nem közönséges életbölcselet, a hibák éles meglátása, tisztult világnézet, emberbaráti érzés s egészséges kedély jellemzi. Még ahol nyíltan mondja meg a hibákat, még ott sem lehet érte haragudni; édesen adja be a keserű orvosságot s dorgáló szavait mosolygó derű kíséri.

A nyelvészetben volt a legnagyobb: 6 élő (magyar, német, francia, angol, tót s olasz) s a két klasszikus nyelvnek hivatott mestere, a héber s arab nyelvet szintén tanulta. Nagy zenei te-

hetség is volt: szerzett, zenélt, énekelt, minden intézetében zenét tanított, zenetársaságokat létesített, zeneegyesületekben működött közre stb. Nem csoda, hogy ő is ott van a Dalfűzér megalapításánál s ő az első elnöke 1859-től. A legtöbb alkalommal szerepel a műsoron, végül már szinte ünnepi költője az egyesületnek. 1861—1875 másodelnök. „Érdemei feledhetetlenek s míg Dalfűzér lesz, addig tisztelettel gondolunk rá”, írja a jegyző az egyesület jegyzőkönyvében. „Ott volt mindenütt a társadalomban, ahol a közért, meg a szegényekért kellett munkálkodni: jót, nemeset”, mondja dr. Lasz. „Ott ült városa törvényhatóságának üléstermében s elsősül sürgeti a vármegye nagy szülöttének: a Széchenyinek állítandó szobrot” (már 1861-ben). Műveit mind azért adja ki, hogy a jövedelmet jótékony célra áldozhassa; néhány kisebb munkája 8000 frt-nál többet juttatott az ev. egyházkerület iskoláinak.

„Polyhistorunk levelez Arany Jánossal, Pulszky Ferencsel, Grillparzerrel, az idegenbe szakadt, boldogtalan költőnkkal: Lenauval . . . Ugyancsak sűrűn váltja leveleit a bécsi udvari levéltár direktorával: Alfred Arneth-tel, Mária Terézia és kora monografusával. Ha rólunk, magyarokról a tizkötetes monografiában rokonszenves szó esik, ez csak Király József Pálnak érdeme” írja Lasz. „Szónoklata hevével, a szava tűzével megkapott mindenkit: fiatalokat és öregeket egyaránt . . . Polyhistor volt, aki a korabeli sokoldalú tudósok között is ritkította párját s az autodidakták szívósságával egyre gyarapította ismereteit.” Poszvek Sándor liceumi igazgató így egészíti ezt ki: „Értékét növelte magas szívóssága, lebilincselő modora, közlékeny természete és társaihoz való vonzódása; nagyszámú családját az önmegtartóadásig szerette. Tanártársai s tanítványai szeretve tisztelték.”

Méltán megérdemelte „A magyar Francke” megtisztelő jelzöt is.

Kedélyességét jellemzi pl. az a hivatalos meghívólevél, melyet Scheffer Károly felsőlövői tanárhoz intézett; belőle néhány sor: „Sopron, 11/10. 1859. Kedves öcsém! Collegák közt ne legyen fesz, ergo Te-tu barátok vagyunk. Punctum. Pálffy mult csütörtökön vagy pénteken megküldötte a híványt. Ne várd el, ha tán valahol egy cseh postamester tárczájában heverne, — jöjj el még e héten. . . . Siess, mert különben *Királyi* doronggal meg declinállak . . .”

Lássuk végül még a zeneszerzöt. Alapos képzettség s nagy szorgalom jellemzi ebben is. Egyik szerzeményén a 62. mű számolás áll. Ezekből igen kevés van meg Sopronban; művei szétszéledhettek a baráti körben. Az egész ország területét felölelő kutatással kellene őket összegyűjteni. Nyomatásban megjelent művei közül az egy, négy magánhangra, éneknégyesre, vegyes-

karra, orgona- s zongorakisérettel írt ima: „Gebet“ több helybeli egyesület zenetárában is megvan. Ezt V. György hannoveri királynak ajánlotta. Egy férfikarra írt „Miatyánk“ a líceumi zenetársaság tárában van meg, két kéziratosa műve: CL. zsoldár (vegyeskarrá orgona- vagy zongorával, op. 61) s „A szélvész ura“ c. bibliai zenekép (férfikarra zongora- vagy orgonakisérettel, op. 62) pedig a tanítóképzőben. A Dalfűzér leltára egy, férfikarra írt „Rajta-indulót“-t tüntet fel, de a mű maga nem volt található. Művei jegyzékében felemlített 1. s 3. sz. szerzeményeit sem találtam meg.

De nemcsak hazánkiai becsülték, Grillparzer, az osztrák költő így nyilatkozik róla két levelében: „Ihr Schreiben hat mir große Freude gemacht. Nicht sowohl, daß Sie meines 70. Geburtstages sich erinnern haben, als daß mir der Eindruck Ihrer vielseitigen Bildung und ihres charmanten Charakters wieder lebendig geworden ist.“ (Írása nagy örömet szerzett. Nem azért, hogy 70. születésnapomról emlékezett, hanem hogy sokoldalú műveltségének s kedves jellemének benyomása ismét megelevenedett bennem.) „Sie gehören zu den wenigen, die ich aus ganzer Seele achte und liebe.“ (Őn azon kevesekhez tartozik, kiket egész lelkemből tisztetek s szeretek.)

Pályf József ev. képezdei igazgató halálával (1869 VII. 4.) ő lesz az igazgató, a rendtartásnak megfelelően egyelőre 3 évre, 200 frt havi fizetéssel s szabad lakással az első emeleten. Közben a család is nagyszámú lett s a gyerekek nagyra nőttek; számuk 6, s a legkisebb is már 9 éves. De ez mind nem akadályozza, rendületlenül dolgozik tovább, tanít, versel, zenél. 1882 június 22-én 13 évi igazgatói működés után lemond állásáról, de egy évig még tanárkodik s 1883 május 7-én erről is lemond s nyugalomba vonul évi 1100 frt-tal. A király ez alkalomból a Ferenc József lovagrend keresztjével tüntette ki s ezt október 25-én Karsay Sándor superintendens tűzte mellére ünnepély keretében a líceum nagytermében. Ritka kitüntetés tanárnak! A király elismerése, tanítványainak s kortársainak szeretete kíséri vissza kismartoni tuzskulánumba, hol Emma leánya polgári iskolai tanárnő. Tanári működése a következőképpben oszlik meg: Selmecbányán 11 év, melyből 3 igazgatói, Sopronban a gimnáziumban 7 év igazgatói s 9 tanári, a képzőnél 13 év igazgatói s 1 tanári. Összesen 41 év.

Nyugalomba vonulásával sem nyugszik, habár 75 éves s megöregedett; verseiből még egy kötetre valót ad ki (Ernst und Scherz), természetesen szintén jótékony célra. De már csak három és fél évet tölt ott, 1887 április 26-án meghal. Temetésére különvonat s igen sok magánfogat meg bérkocsi viszi a gyászoló soproniakat; három lelkész temeti a nagy pedagógust, az „országkoldusát“, de egyszersmind az egyházkerület jötevőjét! Pályá-

ját megfutotta, hivatását betöltötte, nyugodtan pihenhet a kies, csendes temetőben; kevesen emlékeznek már meg róla, lassan mind elmennek, de fennmarad az, mit ő létesített. Most elhagyatva áll a családi sír, melyben ő, felesége s három leánya nyugszik.

Király József Pál nyomtatásban megjelent művei:

1. Erinnerungsoffer, für eine Singstimme mit Pf.-Begleitung, der Frau v. Scherz gewidmet. 1830.
2. Ode. Concentui posoniensi dicata. 1830.
3. „Auch der Winter spendet Freuden“, Walzer, dem Frl. Mina Jurenak gewidmet. 1831.
4. „Epigrammata nova“, H. Reg.-Rath Arneth gewidmet 1842.
5. Lectures franc. 185?
6. Epicedion 1855 Sopron.
7. Sängergruß in Sauerbrunn. 1858.
8. Epicedion (Chronostichon) an Grossmann. 1859.
9. Des Sängers Braut, v. Altdorfer in Musik gesetzt. 1863.
10. „Gebet.“ Cantate dem König v. Hannover gewidmet. 1864.
11. „Erinnerungen.“ 1866.
12. Freundesgruß, zur silb. Hochzeit dem J. N. Scherz v. Vaszoja gewidmet. 1866.
13. Ungarischer Preiscourant, dem Wiener Männergesangsverein gewidmet. 1869. Segensfreude.
14. „Zum Andenken“, den Freimaurern gew. 1869.
15. Hörpige = Toast. 1871.
16. Ikerhörpige = Doppeltoast. 1872.
17. „Idylle“, Herrn Jos. Lewinszky gewidmet. (Évszám nélkül.)
18. Chronostichon, Zsedélyi Ödönhöz. 1873.
19. Der Ring. Anastasius Grün zum LXX.-ten Geburtstag. 1876.
20. „Szózat.“ 1877.
21. „Hódolat.“ 1880.
22. „Gymnasium“, gúnyhumoros eposz. 1881.
23. Kruess adress chronostichon. 1881.
24. Ernst und Scherz, epigrammatisch-satyrisch-humoristische Gedichte. Eisenstadt, 1885.

Irodalom, forrásmunkák:

- Csatkai Endre dr.:* Grillparzer. (Wiener in Oedenburg.) Beilage der Oedenburger Zeitung. 1922 XI. 12.
- Gragger:* Feuilleton. Oedenburger Zeitung, 1913.
- Hermann Anton dr.:* Feuilleton. Oedenburger Zeitung. 1913.
- Hlavatsek—Király:* A selmecbányai ág. hitv. ev. kerületi lyceum története. Selmecbánya, 1896.

- Király József Pál—Müllner Mátyás—Petrik János*: Tudósítvány a dunántúli ág. h. ev. egyházkerület soproni fótanodájáról. 1853/4—1883/4.
- Kugler Alois*: Eine Zentennarfeier. Oedenburger Zeitung. 1910.
- Lasz Samu dr.*: Két érdemes polyhistorról. Magyar Tanítóképző. 1910.
- Papp József*: A soproni evang. tanítóképző-intézet története. 1858—1908. Sopron. 1908. (Arcképpével.)
- Payr Sándor dr.*: Liszt Ferenc és Király József Pál. 1933.
- Polster Johann*: Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkranz“. 1885.
- Poszvék Sándor*: Király J. Pál életrajza. Evang. Népiskola. 1900. (Arcképpével.)
- Vojtkó Pál*: Egy soproni tudós hátrahagyott iratai a nemzeti múzeumban. 1897.
- Vojtkó Pál*: Das Leichenbegängnis weil. des Seminardirektors Josef Paul von Király in Eisenstadt.
- Vojtkó Pál*: Egy soproni tudós emlékezete. Sopron c. napilap. 1899 II. 5.
- Vojtkó Pál*: Franz Grillparzer und die Ungarn. Neues Wiener Journal. 1917 I. 6.

*

E cikk megírásakor a forrásmunkák megszerzésében segítségemre voltak s ezért itt is hálás köszönetemet fejezem ki az alábbiaknak: *Csatkai Endre dr.*, *Freiler János*, *Gárdonyi Zoltán dr.*, özv. *Király Ernőné* (Pestszentlőrinc), *Lakner Kálmán*, *Mélykúti Ernő* (Nyíregyháza), *Németh Samu*, *Rozsondai Károly* és *Scheffer Jenő*.

Lenky Jenő: Josef Paul von Király.

Josef Paul Király von Barcsfa, geboren am 20. Januar 1810 in Nyíregyháza, wo sein Vater: Johann, Lehrer der ev. Volksschule war, kam mit 12 Jahren in das ev. Kollegium nach Eperjes. 1827 ging er nach Pozsony, wo er Theologie und Philosophie studierte.

Später unternahm er eine Reise durch Deutschland, Paris und London, wo er sich in der französischen und englischen Sprache vervollständigte. Nach achtjähriger erzieherischer Tätigkeit beim Grafen Karl von Forgács in Ghymes und Wien, übernahm er die Professur für Naturwissenschaften am ev. Lyzeum in Selmecbánya, dessen Direktor er von 1848 bis 1852 wurde. Wegen dem Thunschen Unterrichtssystem kämpft die Schule mit immer größeren Schwierigkeiten, deshalb folgt er gerne dem Ruf des ev. Gymnasiums nach Sopron. Unter seiner Leitung wurde das Institut in einigen Jahren die besuchteste ungarische ev. Schule des Landes.

Gleich am Anfang seines hiesigen Amtsantrittes unternahm er eine zweite große Reise mit dem Dichter-Pfarrer: Maurus Kolbenheyer durch Deutschland, Frankreich, England und die Schweiz, behufs pädagogischer und religiöser Studien, hauptsächlich aber zwecks Beschaffung von Geldmitteln zur Errichtung einer selbständigen Lehrerbildungsanstalt in Sopron. Das Ergebnis waren 25.000 Gulden. — Als das Gymnasium im Jahre 1861 mit der Theologie zum Lyzeum vereinigt wurde, dankte er selbstlos ab und wirkte

9 Jahr hindurch als Professor weiter. Von 1869 bis 1882 wirkte er als Direktor der ev. Lehrerbildungsanstalt, dann noch 1 Jahr als dessen Professor und tritt 1883 in den Ruhestand. Der König verleiht ihm als Anerkennung seiner pädagogischen Tätigkeit das Ritterkreuz III. Klasse des Franz-Josef-Ordens, Seine restlichen Jahre verlebte er in Kismarton in unermüdlicher Arbeit; hier starb er am 26. April 1887.

Er unterrichtete: Mathematik, Physik, Chemie, lateinische (auch an der Theologie), französische Sprache, Erziehungslehre, Geschichte, Wirtschafts- und Kompositionslehre und Orgelspiel. Neben den klassischen beherrschte er noch sechs lebende Sprachen, außerdem die hebräische und arabische.

Josef v. Király dichtete mit viel Geschick, meistens in deutscher, lateinischer und ungarischer Sprache. Seit 1833 sammelte er seine Gedichte in „Liber scriptus“ benannte 8 Bänden. Die im Druck erschienenen Werke siehe am Schluß der Abhandlung. Er komponierte auch viel (mindestens 62 Werke), von denen einige auch in Druck erschienen. Erwähnenswert ist: „Gebet“, Kantate für 4 Solostimmen, Soloquartett, gemischter Chor, Orgel- und Klavierbegleitung, Georg V., dem König von Hannover gewidmet. Sein erstes Buch: „Epigrammata nova“, Wien, 1842 wurde in die Privatbibliothek Ferdinand V. aufgenommen. Die Beschreibung seiner ersten West-Europareise: „Reiseerlebnisse“ (3 Bd) erwarb das ungarische Nationalmuseum. Alle seine in Druck erschienenen Werke förderten wohlthätige Zwecke.

Auch nahm er regen Anteil am öffentlichen und gesellschaftlichen Leben; war Mitglied des städtischen Munizipalausschusses, Begründer und erster Präses des Liederkranz, Stand mit namhaften Persönlichkeiten, wie Johann Arany, Franz Liszt, Grillparzer, Franz Pulszky im engen Briefwechsel und pflog mit vielen Dichtern und Künstlern innige Freundschaft.

Der österreichische Dichter Grillparzer erwähnt in einem an ihn gerichteten Brief seine „vielseitige Bildung“ und seinen „charmanten Charakter“ und äußert sich folgendermaßen: „Sie gehören zu den wenigen, die ich aus ganzer Seele achte und liebe“.

Man kann ihn mit Recht einen Polyhistor nennen: Theologe und Professor, Linguist, Dichter und Musiker, Förderer alles Guten und Schönen. Er war ein wahrer Pionier der ungarischen Kultur.

id. Storno Ferenc pannonhalmi működése.¹⁾

Irta: Levárdy Rezső O. S. B.

A 19. századi építészetben súlyos betegség tünetei mutatkoznak, amelyek hosszú időre kérdéssé tették a szerves továbbfejlődést. Az építőművészek eleinte huzódoztak attól a nem művészi körből, idegen szellemi síkból származó kívánságtól, amely a letűnt stílusirányok felújításával kívánta felfrissíteni a kor építészeti formakincsét. A történelmi igény, a multba süllyedő romantikus szemlélet mégis győzedelmeskedett: kiterőszakolta a tervező művészekből ezt a szervesen visszafordulást, a stílusutánczást. Ugyanaz a gondolat érvényesül itt, mint a különböző reneszánszokban, amíg azonban a régi stílusfelújításokon uralkodott a teremtő szellem, addig korunk elhanyagoló, a közösségi kultúrától elszakadó, teremtő gondolatban szegény művészi felfogása teljesen alárendeli magát a historikumnak, szolgálai utánzójává lesz a régi formáknak.²⁾

id. Storno Ferenc. Született: Kismarton 1821 február 20., meghalt: Sopron 1907 január 29-én.

Reneszánsz volt ez az építészeti irány, „a régi építési rendszerek újjászületési kora”, azonban több volt benne a tudomány, mint a művészet. „Műveiben nem a művészi alkotás, hanem a könyvtárakban tett szorgalmas tanulmányok eredménye áll szemeink előtt.”³⁾

Érdekes, hogy annak ellenére, hogy a historizmus a templomépítés terén hódít legerősebben, még sem tud igazi egy-

¹⁾ A magyar historizmus egyik legnagyobb munkásságú restaurátoráról, id. Storno Ferencről, aki Lyka Károly szerint „végigrestaurálta egész Magyarországot”, még nincs összefoglaló munka. Munkásságának egyik értékes fejezetéhez, Pannonhalma székesegyházának helyreállításához szeretnénk jelen tanulmányunkban néhány adalékot szolgáltatni.

²⁾ Beenken, Hermann: *Das Historismus in der Baukunst*, Hist. Zeitschr. 158. Bd. 27— II.; Lützelner, Heinrich: *Führer zur Kunst*, Freiburg i. B.² 1938. 45. l.

³⁾ Pasteiner Gyula: *A művészetek története*, Bp. 1885. 194. l.

házas szellemű építészetet teremteni. A középkor temploma „Raum für die christliche Gemeinschaft“,⁴⁾ az új épületek csak külsejükben tudják őket utánozni. Szellemükből hiányzik a közösségi gondolat, a liturgikus vallásosság, amely pedig fontos eleme a keresztény életnek és művészetnek. A közösségi szellem kiapadásával együtt kiszáradt, lehanyatlott a keresztény művészet is.

A művészet mindig hű tükrökre a kor szellemi színvonalának. Ebben a korban nem tükrözhetett élő vallásosságot, transzcendenciát, csupán csak száraz historikumot. „Geschichte ist die Religion unserer Zeit“ — írja szellemesen Kaulbach.

A historizmus művészi felfogásából fakadt az a helyreállító törekvés, amely sok középkori épületünket kiforgatott eredeti mivoltából, a későbbi ráépítések nyomaitól megtisztítva megfosztotta azokat az egymásra torlódó építési rétegek eleven lüktetésétől, életet lehelő „évgyűrűtől“. Ez az áramlat Pannonhalma 13. századi szentélyén is erős nyomokat hagyott. Storno Ferenc közvetítette Pannonhalmára ezt a szellemi irányt, az ő tapintatos helyreállító munkájának köszönhető, hogy a székesegyház aránylag elég tisztán megőrizte eredeti formáit.

Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát még pozsonyi gimnáziumi igazgató korában lent járt Gyulafehérváron. A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása adja neki az első ösztönzést a pannonhalmi székesegyház rendbehozatalára.⁵⁾ Kívánsága találkozik rendtársaiéval, akik — utazgatásaik során — látva, hogy a külföld mennyire megbecsüli hasonlíthatatlanul nagyobb számú emlékeit, óhajtották a templom megszabadítását a vakolat- és a többszörös festékrétegtől. Kruesz 1865-ben került a főapáti székbe. Első munkái közé tartozott a templom helyreállítása. Mihelyt tisztába jött a Rend anyagi viszonyai- val, Ipolyi Arnold tanácsára a soproni Storno Ferencet bízta meg a helyreállítás terveinek elkészítésével.⁶⁾

Storno már régebben is foglalkozott a pannonhalmi székesegyház rendbehozásának gondolatával. A soproni Storno-gyűjteményben van egy alaprajza és egy hosszmetsete templomunkról, amelyet 1861 június 10-éről keltezett.⁷⁾ Kruesz megbízása tehát nem érte váratlanul. 1868-ban hozzákezdhetett az altemplom helyreállításához. E munkák csak a következő évben fejeződhettek be, a bécsi Erba akkor fejezte be a mozaik padló-

⁴⁾ Lützel: i. h.

⁵⁾ L. Önéletrajzát, Pannonhalmi Rendi Levéltár: B. K. 98/1.

⁶⁾ A pannonhalmi szent Benedek Rend története Bp. 1902— VI. B. köt. 23. l.

⁷⁾ A Storno-gyűjteményben lévő, Pannonhalmára vonatkozó értékes tervrajzok, vázlatok és levelek szíves rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is hálás köszönetet kell mondanom Storno Miksa úrnak.

zatot.⁸⁾ Még ugyanez év őszén Pannonhalmán jár Storno, ekkor valószínűleg szobakerül a templom további részeinek helyreállítása is.⁹⁾ A következő évben ugyanis részletes tervezetet ad be a főapátnak „az egész templom levakarását és a hiányos helyek kiegészítését” illetőleg.¹⁰⁾ Az összes kiadásokat 8000 forintra teszi ez a költségvetés; egy másik előirányzat szerint ez az összeg 20.000 forintra növekszik.¹¹⁾ A helyreállítás munkálatai 1870 szeptemberében indulnak meg.¹²⁾ A kőfaragók egész télen át dolgoznak a kokszkályhával fűtött templomban.¹³⁾ Hamarosan kiderült, hogy a költségvetés nagyon minimálisan számított. A templom helyreállításának kőmunkáit végző bécsi Schönfeld kifizetések már 10.000 forinttal túllépték az előirányzott összes költségeket.¹⁴⁾ Július elején befejeződik a székesegyház középső részének restaurálása.¹⁵⁾ Hamarosan a padlózat leszállítása és kövezése is elkészült,¹⁶⁾ Storno is befejezte a mennyezet kifestését.¹⁷⁾ Az eddigi kiadásokra Storno honoráriumából következtethetünk.¹⁸⁾ A 88.974 forintnyi összkiadással messze túllépték a 20.000 forintos tervezetet.

1872-ben került sor a Szűz Mária-kápolna megépítésére. Ezt az újjót kápolnát Storno tervei szerint¹⁹⁾ építették „az idomtalan szabású régibb kápolna helyén”.²⁰⁾ Ugyanekkor állítják helyre a Szent Benedek-kápolnát is.²¹⁾ Az összes kiadások ebben az esztendőben 13.000 forintra rúgnak.²²⁾ 1873-ból alig van egy-két értesülésünk az építkezésről, a következő évben pedig minden bizonnyal szünetelt a helyreállítás munkája. A templom nyugati, az empire építés során elrontott részének helyreállítása már 1870-ben szóba került. Kruesz főapát azonban egyenlőre elhalasztja az építést, a Magyar Tudományos

⁸⁾ Perjeli napló (P. n.), 1869. aug. 24. és 26.

⁹⁾ U. o. 1869. okt. 12. Már az előző évben is adott be egy 18.000 forintos költségvetést, azonban a konvent a kivitelezést ekkor még elhalasztja. (Protocollum actorum conventus S. Martini, II. 469. l.)

¹⁰⁾ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei (Kjk.) III. 5. l. (1870. júl. 29.)

¹¹⁾ 1870. dec. 11., Kjk. III. 19—20. ll.

¹²⁾ P. n. 1870. szept. 7.

¹³⁾ U. o. 1871. jan. 25.

¹⁴⁾ 30.000 forintot fizettek ki neki a perjeli napló 1871. jan. 7-i bejegyzése szerint.

¹⁵⁾ Ekkor utazik vissza Birkmann, a kőfaragómunkák vezetője, Schug szobrással együtt Bécsbe; P. n. 1871. júl. 1.

¹⁶⁾ U. o. 1871. júl. 24., 27.

¹⁷⁾ U. o. 1871. aug. 5.

¹⁸⁾ Az összes kiadások után 3½%-ot kapott; P. n. 1871. aug. 23.

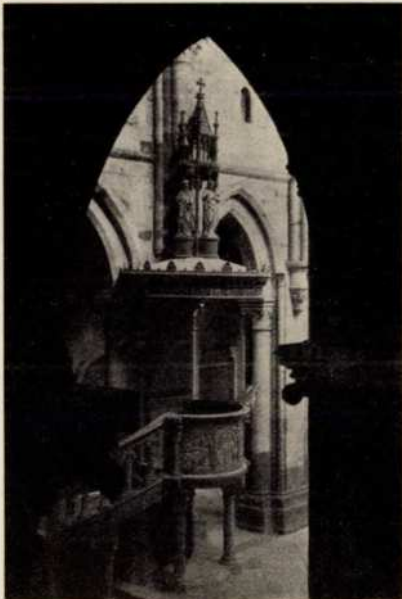
¹⁹⁾ Eredetijét lásd a Storno-gyűjteményben.

²⁰⁾ Fuchs Bonifác: A pannonthalmi székesegyház és főmonostor (a Kruesz szerkesztette „Győr megye és város egyetemes leírása” c. műben), 441. l.

²¹⁾ P. n. 1872. jún. 14., 17.

²²⁾ U. o. 1872. dec. 31.

Akadémia archeológiai bizottságának döntésétől teszi függővé e rész helyreállítását.²³⁾ A kérdés csak 1874-ben vetődik fel újra a főapátsági konvent ülésén, amikor Kruesz elfogadtatja Storno 30.000 forintos költségvetését.²⁴⁾ A munka februárban kezdődik

1. kép.
A pannonhalmi székesegyház
szószéke.

meg és szeptember végéig tart.²⁵⁾ Októberben készül el az új szószék (1. kép), majd nem sokkal utóbb az új orgona. A következő év elején a lépcsők rendbehozásával véget ért a templom helyreállításának munkája.

Hosszabb szünet után 1882-ben mutat be Storno újabb restaurálási tervet. Úgyanis az elfalazott ablakú, többszörösen átfestett keresztfolyosón „nyomára jött a Mátyás korabeli ablakok eredeti” alakjának.²⁶⁾ A négy évre kidolgozott tervet a konventülés beleegyezése után 1882–86 között valósították meg.²⁷⁾ A munkálatok befejezéséről 1886 június 17-én emlékezik meg a konventületek jegyzőkönyve.²⁸⁾ Kruesz tehát már nem érthette meg a helyreállítás befeje-

zését. 1885 január 11-én bekövetkezett halála után a munka utódjára, Vaszary Kolosra maradt.

Az eddigiekben röviden összefoglaltuk a helyreállítási munkákra vonatkozó nyers anyagot. A következőkben szeretnénk részleteiben is megvizsgálni Storno munkáját, a pannonhalmi székesegyháznak a historizmus szellemében fogant helyreállítását.

Elsősorban is az altemplom helyreállítási munkálatait vizsgáljuk meg. Úgyanis a helyreállítás itt kezdődött meg s már itt teljesen érvényesülnek Storno restaurálási elvei. Egy 1847-ből

²³⁾ Kjk. III. 19—20. ll.

²⁴⁾ U. o. 74., 76. ll.

²⁵⁾ P. n. 1875. febr. 2., márc. 11., 30., 31., ápr. 7., 10., 11., máj. 10., 24., 26., jún. 2., 4., 9., 22., júl. 16., 26., szept. 18., 25.

²⁶⁾ Kjk. III. 175. l.

²⁷⁾ I. h., továbbá 178., 183., 274. ll.

²⁸⁾ U. o. 277. l.

származó gyarló metszet mutatja a helyreállítás előtti állapotokat.²⁹⁾ Ezt a metszetet azonban elrajzolása miatt nem vehetjük perdöntőnek. Csupán az altemplom mai állapotából és néhány szükséztű feljegyzésből következtethetünk Storno munkájára.

Ami templomunk e részének összképét, elrendezését illeti, változatlan maradt a helyreállítás során. Dvořák, a modern műemlékvédelem elveit összegezve, csak azokat a helyreállításokat hibáztatja, amelyek nem a szükségességből fakadnak, s amelyek „die Gestalt und Erscheinung des Denkmals willkürlich verändern und es dadurch in seiner Wirkung künstlerisch und historisch entwerten.”³⁰⁾ Az altemplom alkatát illetőleg Storno szinte az újabb műemlékvédelem szellemében járt el, a részletek helyreállítását illetőleg azonban már nem állíthatjuk ugyanezt. Nem elégedett meg azzal, hogy a falakat és az altemplom plasztikai díszét megszüntesse a vakolat- és festékrétegtől, ami az újabb műemlékvédelem szellemében is nemcsak megengedett dolog, hanem egyenesen követelmény is.³¹⁾ A vakolat lekaparása után visszamaradt mészfoltokat a falfelület átfaragásával tüntette el. A régi épületeknek a legnagyobb dísz a történelmi külső, a régi veret, éppen ezért a korszerű helyreállításoknál nem nyúlnak vésővel az eredeti felület megmunkálásához, csupán puha kefével távolítják el az oda nem illő foltokat.³²⁾ Csakis így lehet megőrizni az építmény történelmi jellegét, életteli melegségét. Storno a falfelület átfaragásával ép ettől a két fontos tényezőtől fosztotta meg altemplomunkat. A helyreállított templomrészletnek ezt a hidegségét, hiányát ő is érezhette. Legalább is ezzel tudjuk megmagyarázni azt, hogy egyes — minden bizonnyal középkori — festéknyomokat igyekezett felújítani, s ezzel is melegebbé hangolni az átfaragással, az egyhangúan éles, szürke színek kiélezésével kihűtött altemplomot. Az oszlopfejek bimbós díszítései között talált vörös foltokat mindenütt élénk, cinóberpiros átfestéssel vonta be. Ezzel azonban nem sikerült az átfaragással megbontott egyensúlyt helyreállítani, sőt újabb hibát követett el az eredeti festéknyomok eltüntetésével.³³⁾ Sokkal helyesebben járt el a templomunk alaprétegéből származó, jelenleg tartószerep nélküli falpillér sarokleveleinél, ahol érintetlenül hagyta az eredeti kékes festéknyomokat. Ugyanígy érintetlenül hagyta a déli falon megmaradt egyik falképet. A helyreállítás alkalmával még jól ki lehetett venni a részletformákat. Römer és Gyulai még egy püspököt ismertek fel e festménytöredékben — talán Szent Mártont — kezében pásztorbottal, lábainál tűz-

²⁹⁾ Szerelmey Miklós: Magyar hajdan és jelen, Pest, 1847.

³⁰⁾ Dvořák, Max: Katechismus der Denkmalpflege, Wien, 1916. 30. l.

³¹⁾ I. m. 42. l.

³²⁾ I. m. 44., 48. ll.

³³⁾ I. m. 47. l.

okádó sárkánnyal.³⁴⁾ A festménynek ma már csak teljesen elmosódott foltjait láthatjuk. Valószínűleg sok részlete a vakolat lehántásakor pusztult el, a megmaradt részletek pedig a konzerválás teljes hiányában lassan teljesen el fognak pusztulni.

Jobb állapotban van a déli, félkörös fülke talpas keresztet, halakat s kagylót ábrázoló festménye, ezt azonban a későbbi átfestés nyomai miatt gyanúval kell kezelnünk. Ennél a festmény-nél Storno is beleesett kortársai hibájába: kiegészítette a hiányos vagy sérült részeket és így megfosztotta értékétől a megmaradt részleteket is.

Az altemplom megsérült plasztikai díszének helyreállításánál már szinte a mai restaurálási elvek szerint járt el, amikor a hiányzó részeket sötétebb színű cementtel pótolta.³⁵⁾ A szoborfelület letisztításánál azonban ugyanabba a hibába esett, amit a falsíkok levakarásánál már említettünk: a köfelületet újra megdolgozta, s így megfosztotta azt történeti hangulatától. Sokkal nagyobb hibának kell minősítenünk azt, hogy ezzel az újrafaragással eltüntette az eredeti szerszámnyomokat, elhelyezési és mesterjegyeket. A felület vizsgálatával, az ecsetvonások duktusának elemzésével az olajfestmények megvizsgálásánál már régebben is szép eredményeket értek el a kutatók. Újabban ez a szemléletmód a köépitmények, a faragványok elemzésénél is egyre jobban hódít. A különböző szerszámok, kalapácsok, vésők nyomai korhatározó jelentőségűek, sőt bizonyos iskolákra is jellemzők lehetnek.³⁶⁾ Nagy kár, hogy a helyreállítás eltüntette templomunkból ezeket a fontos nyomokat.

Az altemplom helyreállításánál még nagy mérséklet, óvatosság jellemzi Stornót. Itt még valóban elmondhatjuk, amivel Rendtörténetünk művészettörténésze jellemzi: „... kegyelettel megkímélt mindent, ami a régiből megtartható volt”.³⁷⁾ Sajnos a templom nagyobb részénél nem találkozunk a mai műemlékvédelem követelményeinek megfelelő „kegyelettel”.

Dvořák igen szigorúan elítéli azt a „restaurációt”, amelynek áldozatul esnek a régi templomberendezési tárgyak.³⁸⁾ A régebbi oltárokat, szószéket, orgonát stb. Storno is „kitakarította” székesegyházunkból. Az volt a célja, hogy szabaddá tegye a templom falait, ablakait, majd „stílszerű” új berendezési tárgyakkal tegye tetszetősebbé. Ha kárhozzátjuk is ezt a tisztogató munkát, értékelnünk kell Storno kíméletes eljárását. A régi berendezési tárgyakat nem semmisítette meg, nem faragta át, ha-

³⁴⁾ Römer Flóris: Régi falképek Magyarországon (Mon. Hung. Archaeologica III.), Bp. 1874. 171. l.; Gyulai Rudolf cikke a Pann. Szt. Ben. Rend Tört. II. kötetében, 229. l.

³⁵⁾ Képét I. Magy. Műv. 1928. 20. l.

³⁶⁾ Horváth Henrik: Budai kőfaragók és kőfaragójelek, Bp. 1935 9—17. ll.

³⁷⁾ Gyulai: i. m., Pann. Rendtört. I. 502. l.

³⁸⁾ I. m. 43—44. ll.

nem a bencés rend más templomaiban helyezte el. Így pl. a főoltár, a Szent László és Szent Imre oltár a régi szószékkal, a templom déli ajtajával együtt Nyalkára került, az orgona pedig a deáki templomba.³⁹⁾ Ebben valószínűleg nagy része volt a helyreállító főapátnak, Kruesz Krizosztomnak is. A Stornogyűjteményben őrzött levelei arról tanuskodnak, hogy a helyreállításnak nemcsak anyagi támogatója volt, hanem tanácsai révén szellemi mozgatója is. Így pl. tőle származik az új főoltár gondolata is. Storno eredetileg gótikus, retábulumos oltárt tervezett a szentélybe. Kruesz hívja fel a figyelmét a bari-i cibóriumos oltárra. Amikor ennek nyomán megtervezi az új főoltárt, ismét csak Kruesz az, aki hozzászólásaival elősegíti a harmadik, lényegesen megváltoztatott főoltár-terv kialakulását. Ugyanígy az új szószék kialakulásában is nagy szerepe van Kruesznek.⁴⁰⁾

Ez az újraberendezés csak egészen kis töredéke volt a helyreállítás munkálatainak. A főrészt itt is a falak megtisztítása tette ki. A falfelület átfaragásával itt is eltűntek a korhatározás szempontjából értékes szerszámnyomok. Nagy érdeme azonban Stornonak, hogy a tűzfogta, feketés köveket nem cserélte ki, nem festette át, s így megőrizte a templomtér régies hangulatát (2. kép). Különösen ezt az utóbbit kell méltányolnunk, mert Storno kortársainál, a magyar gyakorlatban is, gyakran találkozunk átfestett, eredeti hatásukból kivetkőztetett, „helyreállított” templomokkal. Hibája azonban, hogy az északi, tatai cseppkőből és törmelékből öntött falat, a szentély felső harmadának téglafalát, a szentély mellékhajók felé eső oldalát, valamint a déli falat cementhabarccsal vonta be. Ez a vakolatréteg épüget elfedti az eredeti falrészeket, mint a török idők óta rákent mészréteg, azonban mentsége lehet Stornonak, hogy a templom szépitése miatt bizonyos mértékig szükség volt erre a munkára.

Az atemplom helyreállításánál említettük, hogy a pótlásokat az anyag különböző színével szembeszökően feltűntette. Nem találkozunk már ezzel a gondossággal a templom többi részénél. Itt nyilvánvalóan az vezette, hogy „ahol javítania kellett, a másutt meglevő mintát lelkiismeretesen utánozza”.⁴¹⁾ A felületes szemlélő számára ez többnyire sikerült is. A szentélyzáró fal félköríves zárású ablakát keretező oszlopoknál pl. még festéssel

³⁹⁾ P. n. 1872. jún. 5., 1875. jún. 4.

⁴⁰⁾ Az első főoltár-tervre vonatkozólag a Stornogyűjteményben a következő vázlatok és tervrajzok találhatóak: 3 (számozatlan) vázlat, No. 89 (1870. X. 14.), No. 81 (1871. I. 17.); a második tervet a No. 46. tervrajz őrizte meg. A mai formával a No. 85 (1872. XII. 10.), a No. 2/A és a No. 4. (1875) rajzokon találkozunk. Van még 4 keltezetlen vázlat is. — A szószék kialakulását szemléltetik az 1871. II. 9. és 10., a No. 93/A, 93/B (1875. I. 21.), No. 88, 99 (1875), az 1875. II. 19. és No. 51 (1875. IV. 6.) jelzésű rajzok. Ugyancsak a Stornogyűjteményben van Kruesznek a restaurálásra vonatkozó hatalmas levelezése is.

⁴¹⁾ Pann. Rendtört. I. 502. l.

is igyekezett eltüntetni az anyag színéből származó különbözőséget. Az oszlopfők megmintázása — minden „stilszerűsége” ellenére is elárulja, hogy csak a középső ablak keretezése eredeti. Kruesz értesítése és Storno 1871 február 1-i keltezésű képehez készült műhelyrajzai is bizonyítják ezt a megállapításunkat.⁴²⁾ A szentélyben még Stornótól származnak az ülőfülkék (sedilia) oszlopfeszetei, hasonlóképpen az egyházi szerek tartására szolgáló kisebb fülkék fejezetei.⁴³⁾

Amint ezeknél a fejezeteknél, épúgy a többi pótlásoknál is a kőanyag különbözősége a legbiztosabb áruló jel. Storno restaurálásánál sötétszürke és sárgásbarna köveket használt. Ez pedig elég élénken kiütözik a templom eredeti építőanyagából. A kőanyag vizsgálata és a Storno-gyűjteményben lévő műhelyrajzok alapján egészen Storno művének kell tartanunk a porta speciosa keleti szomszédságában lévő pillér talapzatát és az egykori kórus utolsó déli pillérének egyik gyámkövét.

Teljes egészében Storno munkája a Szűz Mária - kápolna. Eredetileg nem bontották meg oldal-kápolnák a templom egyseges tömbjét. Mátyás kommandátorsága idején

(1472—1490) keletkezett a Szent Benedek-kápolna s valószínűleg Tolnai Máté főapátsága idején (1550—1535) a Szűz Mária-kápolna. Az eredeti reneszánsz építményt Storno helyreállítás nyomtalanul eltüntette, csupán a gipszből öntött kapuzat őrzi az egykori építmény emlékét. Ezt a kápolnát csak két (ill. három)

2. kép.

⁴²⁾ „A keleti főfal középlakka már künn vagyon s igen szépen conservált holott a szélsőknek oszlopai kivágvák.” Arch. Ért. IV. 101. l. — A rajzok eredetijét l. a soproni Storno-gyűjteményben

⁴³⁾ A Storno-gyűjtemény 1871. II. 2. keltezésű rajza.

alaprajzról ismerjük. Az 1770 körüli barokk átépítési terv csapott, féloldalas építményt mutat ezen a helyen.⁴⁴⁾ Ugyanígy az 1787-es felmérés III. lapja is.⁴⁵⁾ Stornonak a restaurálás előtt készült felmérése ívesen záródó, keleti falán egyablakos építményt mutat.⁴⁶⁾ Valószínűleg Novák Krizosztom főapátsága idején érte ez a változás a kápolnát. Jelenleg a kápolna ötszögletű alaprajzon emelkedik, minden ízében Storno alkotása. Gótikus formái nem illeszkednek

bele a templom törzsébe, különösen a reneszánsz portálé érzékelteti a kápolna eltérő hangulatát. A portálé fölött nyíló félkörös ablak elfalazása már minden bizonynal régebbi keletű.

A Szent Benedek-kápolnán is erősen érezhető a helyreállítás. Ez a kis gótikus épületrész eredetileg két ablakon át nyerte világosságát: az északi falat egy szép művű, bordás, csúcsíves ablak törte át, a keleti zárófalon pedig egy halhólyag díszű kerek ablak nyílt. Ezt az utóbbit a Szűz Mária-kápolna építése miatt elfalaztatta, az északi ablak mellett pedig egy másik ablakot vágatott. A két ablakot jelenleg nem tagolják mértani műves díszítések, Szent Benedek életéből vett jelenetekből összerótt üvegfest-

Pannonhalma, Porta speciosa.

mény tölti ki. Ezekről majd még később szólunk.

A vakolat letisztításakor ennek a kápolnának a nyugati falánál megtalálta Storno a templom hajdani kisebbik díszkapuját. A fal elhelyezése miatt a kaput nem tudta megnyitni, pedig éppen maradt oszlopai és vállkövei megérdemelték volna, hogy napvi-

⁴⁴⁾ Képét I. Pann. Rendtört. V. 40. l.

⁴⁵⁾ Eredetije a Budapesti Orsz. Levéltárban, kancelláriai osztály. A 1784. nr. 1663. Reprodukálva: Pann. Rendtört. V. 607. l.

⁴⁶⁾ 1861. VI. 10., Storno-gyűjtemény.

lágira kerüljenek. (L. az 5. kép háttérében.) A három pár oszlop közül két oszlopot, lábazatával együtt, kibontott és azt a sekrestye ajtajánál helyezte el. Ezt a másodlagos elhelyezést nem tartjuk a legszerencsésebb megoldásnak, pedig Storno tervei között elég gyakran találkozunk ilyenekkel. Így pl. az északi mellék-hajó falai mellett a földben egy oroszlánfejjel és két emberfejjel díszített medencére bukkant.⁴⁷⁾ A csorba vörösmárvány medencét, amely eredetileg minden bizonnyal csorgó, vízkifolyó lehetett a kolostor valamelyik kútjánál (esetleg a keresztfolyosón), kifoltozva a népbejárónál állította fel, mint szenteltvíztartót. Ugyanennél az ásatásnál került elő az 1137-es Dávid-féle második templomból származó fonatos oszlop s több apró oszloptöredék, amelyeket kiegészítve a templomban szándékozott felállítani, mint Szent Krizosztom szobrának talapzatát.⁴⁸⁾ Ugyanígy fel akarta használni az északi mellék-hajó külső falába ágyazott, Szent Benedeket és két tanítványát ábrázoló csonka domborművet a sekrestyekapu félkörös timpanonjának díszítésére.⁴⁹⁾

Legnagyobb átalakításon a templom nyugati része ment át. Storno ezt a századeleji épületrészt, Páckh alkotását, ugyanazzal a hevességgel támadta, mint amellyel a reneszánsz embere kitermelte a „sötét középkor” fogalmát. Szerinte nagy szerencse volt a műtörténetre, hogy Páckh építkezését megakadályozta a pénzhány, „denn, wenn das Geld nicht ausgegangen wäre, so hätten wir anstatt dieses herrlichen Baudenkmahlers, eine antikisierende Kirche in der Weise, wie der neu umgestaltete Verlängerungsbau war”.⁵⁰⁾ Ha Páckh nem is akarta a templomot átépíteni klasszicizáló stílusban — amint ez tervezeteiből kiderül —, a megépített részek miatt megérthetjük Storno felháborodását. Ugyanaz a Páckh, aki régészeket megszégyenítő gondossággal szedte szét és rakta újra össze az esztergomi Bakócz-kápolnát,⁵¹⁾ teljesen érzéketlennek mutatkozott a sokkal régebbi pannonhalmi templom román részletei iránt. Toronyépítése során megcsonkította székesegyházunk nyugati oldalát, szervesen kapcsolta össze a két, teljesen különböző szellemű épületrészt. Jellemző a középkori építészet szellemét teljesen nélkülöző felfogására, hogy a mellék-hajók két utolsó boltcikkelyét átépítette, felemelte és így teljesen elhanyagolta a templom nyugati oldalát, hogy helyet adjon elég otromba kórusfeljáróinak. Stornora várt a szerep, hogy templomunk e részének bántó harmóniátlan-ságát kiküszöbölje, a torony alatti részt összhangba hozza a

⁴⁷⁾ Storno: „Einige Beratungen über die Erzstiftkirche zu St. Martinsberg und deren Restauration” c. kéziratából. Eredetije a Storno-gyűjteményben.

⁴⁸⁾ Storno-gyűjtemény, No. 26.

⁴⁹⁾ Számozatlan rajzvázlat u. o.

⁵⁰⁾ Storno: Einige Beratungen...

⁵¹⁾ Edvi Illés Gyula: Az esztergomi főszékesegyház, Bp. 1929. 13. l.

templom törzsével. Ezt, véleményünk szerint, helyesen oldotta meg az empire rész egyetlen nagy ívezetének kettétagolásával és a templom szellemében való beboltozásával. Eltűntette, illetve könnyebben cserélte fel az oszlopos kórusfeljárót, a torony alatti részt pedig három ívezettel kötötte a templom törzséhez. Ez az utóbbi megoldás elég gyengén sikerült. Sokkal helyénvalóbbnak tartjuk az eredeti tervet, amit azonban pénz hiányában nem valósíthatott meg.

Hasonló nagy átalakuláson ment keresztül a keresztfolyosó is. A Mátyás-kori építményekből csak a boltozás állt szabadon, a mérnöves ablakok és ajtók el voltak falazva. A keresztfolyosó külsejéről Zsoldos Xavér bencés 1767-es rajza adhat fogalmat.⁵²⁾ Storno a helyreállítás során lebontatta a quadratura északi szárnya fölött húzódó emeletet, hogy a templom mellékhajójának ablakait kiszabadíthassa. A barokk korban átépített déli szárnyat⁵³⁾ újraboltozva hozzákapcsolta a másik három szárnyhoz, több helyen kipótolva a boltozat bordázatát. Egyes helyeken a gyámkövek szimbólikus ábrázolásaihoz is hozzányúlt. Így pl. resturálta a krisztusi türelmet jelképező ökörfejet. A letört szarvak csonkjait lefaragta és így ezt a fejezetet kiforgatta eredeti mivoltából. A két küzdő alaknak (a quadratura északkeleti sarkán) hiányzó karrészeit is pótolta gípszel, ezt a helytelen pótlást azonban később eltávolították. A legnagyobb átalakítást a keresztfolyosó külső falain látjuk. A későbbi — valószínűleg a török időkből származó — elfalazásban Storno nyomára bukkant a Mátyás korabeli ablakoknak. Az így előkerült csekélyszámú töredékből rekonstruálta a historizmus szellemében a jelenleg látható mérnöves ablakokat (3. kép).

Hátra van még, hogy a templom és a szoroson hozzá kapcsolódó keresztfolyosó festett díszéről szóljunk. Általában elmondhatjuk, hogy templomunkban csak ott alkalmazott festményeket Storno, ahol az elkerülhetetlenül szükséges volt. Így pl. a torony alatti részt díszítette a teremtés és bűnbeesés, továbbá az Atyaisten hármasság megjelenési formájának (Teremtő, Ítéző, Megbocsájtó) képeivel. Itt a téglaeépítkezés szükségessé tette a vakolást és a képekkel való díszítést. A templom főhajójában és mellékhajójában a falakat szabadon hagyta, csupán az erős javításon keresztül ment boltozást takarta el enkausztkával készült képeivel. A főhajót a képek tárgya szerint két részre tagolhatjuk. A hátsó részben az Ur Jézus jelképeit, az égő csipkebokrot, Melkizideket, a három ifjút a tüzes kemencében, a rézkígyót, Jónást és Illést festette meg. Az Árpád-kori főhajórészben Krisz-

⁵²⁾ L. Pann. Rendtört. V. 24—25. ll.

⁵³⁾ Martin Witwer, szerzetesi nevén fr. Atanáz, kármelita műve. Mihályi Ernő: A magyar falu egyházművészete. (Különlenyomat a Pannonhalmi Szemle IX. évfolyamából.) Pannonhalma, 1934. 40. l.

tus születését, megkeresztelését, színeváltozását, az utolsó vacsorát és az Úr mennybemenetelét látjuk, több apró bibliai jelenet közé ágyazva. A diadalíven Krisztust, mint a világ bíróját festette meg. A szentély boltozatát a megdicsőülést jelentő angyalok képei díszítik. Megokolatlanak tartjuk a keleti, szentélyzáró fal kifestését, s festészeti szempontból is hibásnak az oldalfalakon elhelyezett négy medaillon-képet. A Szűz Mária- és a Szent Benedek-kápolna sablonos kifestését nem tartjuk szerencsésnek; a keresztelőmedence Vajk keresztelését s a Szent Benedek-kápolna emmausi jelenetét sem tartjuk különösebb festői értékeknek.

A helyreállítás elveinek teljes félremagyarázásával készültek a szentély, a mellékhajók és az oldalkápolnák ablakainak üvegfestményei. Ezek az élénk színezésű ablakok nem hogy fokoznák a templom belső térhatását, hanem inkább veszélyeztetik azt. Székesegyházunk monumentális térhatásának, tömör román ritmusának már jobban megfelelnek a főhajó és az alsó templom enyhén színezett, szürkés, barnás tónusú, sok síma, fehér felülettel rendelkező üvegfestményei.

A keresztfolyosó ablakainak ötkaréjos rózsáiban a keresztút egyes jeleneteit festette meg Storno. Sem ezekkel a képekkel, sem pedig a quadratura figurális díszével nincsen összhangban az ablakok alsó tagozatának tarka, mintakönyvek ábrázolásaira emlékeztető díszítése. Ezekhez járul még a falak semmitmondó, nyers kifestése is. A porta speciosa félkörös timpanonjában elhelyezett Szent Márton képet sem helyeselhetjük.⁵⁴⁾ Kereszt-

3. kép.

Pannonhalma, keresztfolyosó.

⁵⁴⁾ Gerevich Tibor: Magyarország románkori emlékei, Bp. 1938. 104. l. Gyulai téved, amikor azt állítja, hogy e kép helyén hasonló tárgyú kép volt

folyosónk bensőséges, meleg hatását egészen lerontja ez a főleg ornamentális, fal- és üvegfestés. Storno pannonthalmi restaurációjának ez a legsikertelenebb részlete.

Az eddigiekben igyekeztünk a mai műemlékvédelem szempontjából megítélni Storno pannonthalmi munkásságát. Igazságtalanul járnánk el vele szemben, ha ez lenne utolsó szavunk restaurációjáról. A tárgyilagos megítéléshez hozzátartozik, hogy kortársainak ítéletét is meghallgassuk.

Elég csak Römer⁵⁵⁾ és Ipolyi⁵⁶⁾ véleményére hivatkoznunk, akik a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak Storno munkájáról. Jellemző, hogy amikor Samassa szepesi püspök Pannonthalmán járva, megtekintette a helyreállított székesegyházat, „óhajtva óhajtja, hogy Storno Urral renováltassa monumentális templomát”.⁵⁷⁾

Ezek a — mindenestre túlzó és elfogult — megítélések a historizmus szelleméből fakadnak. A historizmusnak, ennek a sajátos építészeti betegségnek az angol romantika a szülőanya.⁵⁸⁾ Innen sugárzik szét a romantikus költészet és festészet szárnyain a romok és misztikus fényű üvegfestmények kultusza. Claude Lorrain, Poussin, Ruisdael, Salvator Rosa festményeinek gótikus romjai szépen jelzik az új szellem térhódítását. Már a 18. század folyamán a középkori építmények felé fordul a tudományos érdeklődés, azonban ekkor még nem beszélhetünk historizmusról. A Max Emmanuel által német földön is meghonosított romantikus építészet még csak díszletszerű romépítésekre terjed ki.⁵⁹⁾

Az igazi historizmusnak a kialakulási ideje a 19. század dereka. Az előző korszak naiv módon, s teljesen önkényesen megváltoztatta a gótika megjelenési formáit. Most új nézőpontból, történelmi szemléletmóddal kezdik nézni a régi formákat. Új építészeti típus alakul ki: a „tudós” építész. Megszületik a műemlékvédelem, megjelennek az első „Denkmalschutz-Verfügung”-ok.⁶⁰⁾ Egymásután „tisztogatják meg” a középkor építményeit a későbbi toldásoktól, kijavítják, sőt kiegészítik azokat. Erre a korra esik a kölni dóm kiépítése is (1842). E kor templomai nem az Istennek szentelt helyek elsősorban, hanem a nemzet szentélyei, történelmi nagyságának bizonyítékai. Mint ilyenek, hamarosan mű-

Storno restaurálása előtt is (Pann. Rendtört. I. 510. l.); Römer szerint (Régi falképek Magyarországon, 171. l.) e helyen egy oltalmazó palástos Szűz Mária volt megfestve.

⁵⁵⁾ Arch. Ért. V. (1871) 127. l.

⁵⁶⁾ L. Wagner Lőrinc pannonthalmi házgondnoknak Stornohoz intézett (1876. jún. 11.) levelét a Storno-gyűjteményben.

⁵⁷⁾ P. n. 1872. febr. 16.

⁵⁸⁾ Clarc, Kenneth: The Gothic Revival, London, 1928. 34. l.

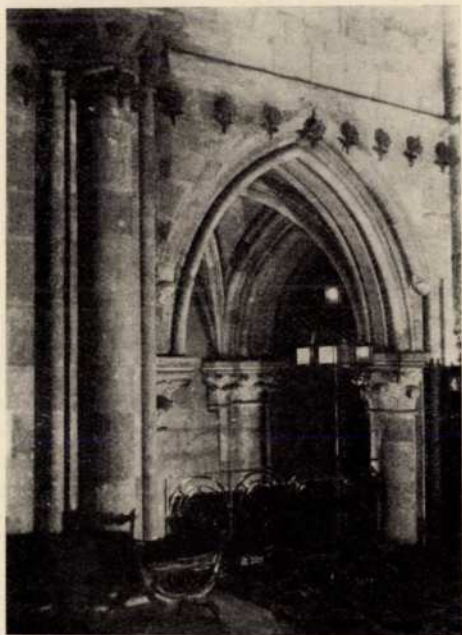
⁵⁹⁾ Beenken: i. m. 32. l.

⁶⁰⁾ I. h. 50—51. ll.

vészeti és történelmi emlékek egyszerűsödnek. Nagyon találó Schopenhauer mondása: „Wenn ich nun sehe, wie dies ungläubige Zeitalter die vom gläubigen Mittelalter unvollendet gelassenen gotischen Kirchen so emsig ausbaut, kommt es mir vor, als wolle man das dahingeschiedene Christenthum einbalsamieren.“⁶¹⁾

A tudományos érdeklődés megteremti a műemlékek kiadását, amelyet legtöbb esetben maguk a művészek végeznek. A Society of Dilettanti által támogatott Stuart és Revett-féle műemlékfeltárást és -kiadást követi a Walhalla építőjének, Klenzenek agrigentumi ásatása. Schinkel is a klasszikus hagyományokon, nevezetesen az athéni Akropolis emlékein nevelődött.⁶²⁾ Ezzel a jelenséggel Storno munkásságában is találkozunk. Az Akadémia megbízásából műemlékek megőrkítésével, fölmérésével és fölvételével is foglalkozik, így többek között ő gyűjtötte össze Rómer régi magyar falképekről szóló művének képanyagát.⁶³⁾

A régi művészi emlékek tanulmányozása sugalmazta egyes régi technikai fogások feltámasztását, új életre keltését. Így pl. Stornonál is találkozunk az enkauszтика alkalmazásával. Ennek a festési módnak a használatával még minden bizonnyal müncheni akadémikus korában ismerkedett meg. Magyarországból ugyanis még 3 éves korában Landshutba került (Bajorország), s itt élt 25 éves koráig. Közben a müncheni akadémia növendéke volt.⁶⁴⁾ Így mondhatjuk, hogy

4. kép.

Restaurált szentélyrészlet a Storno által tervezett székekkel.

⁶¹⁾ Schopenhauer, Arthur: Die Welt als Wille und Vorstellung, Leipzig (1911), 2. kötet, 228. l.

⁶²⁾ Beenken: i. m. 51—52. l.

⁶³⁾ Régi falképek Magyarországon, Bp. 1874.

⁶⁴⁾ —m—i— (Rómer Flóris): Storno Ferenc és a pannonhalmi székesegyház, Vasárnapi Ujság, 1876. dec. 24.

szinte első kézből vette át a historizmus és akadémizmus egymást kölcsönösen kiegészítő, támogató művészetét.⁶⁵⁾

A kor egész művészi felfogására alakítólag hatottak ezek az akadémiai és művészeti főiskolák. Szinte ontották a művészi iskolázottságú fiatalokat, akik Semper szerint „ügyesek voltak a rajzolásban és modellezésben“, azonban nem voltak „sem ércmunkások, sem fazekasok, sem szőnyegszövők, sem pedig ötvösök“.⁶⁶⁾ Storno is maga tervezi a templom összes berendezési tárgyait (4. kép). Ezek megvalósítva sok esetben messze elmarad-

5. kép.

Szent Benedek szobra a pannonhalmi székesegyházban.

nak a tervtől, amelyből hiányzott az igazi anyagismeret. Legsikerültebbek még szobrászmunkái (szószék, Szent István és Szent Benedek [5. kép] szobra⁶⁷⁾ stb.), amelyeknél az anyagismeret a lezárt tömörszerűségben, markáns vonásokban jelentkezik.

Stornora is jellemző, amit kortársainál is megtalálunk, hogy az idegen formák lelkiismeretes tanulmányozása elfojtja benne az egyéni kezdeményezést, a tudomány által szállított anyag agyonnyomja művészetét, amely az évszázados használattól szentesített formákat csak utánozni tudta, de nem sajátjává tenni.

Storno teljesen hű követője a historizmus művészi felfogásának. Ez az elgondolás azonban tévedett, amikor azt hitte, hogy kívülről meg lehet határozni a stílust, a történeti kutatás és a rajztábla segítségével. A stílus a belsőből fakad, a kor szelleméből, az anyag természetéből és a hosszú használatból. Semper tisztán látta, amit kortársai nem voltak hajlandók elfogadni, azt t. i., hogy a mult század „örök-

⁶⁵⁾ Genthon István: Az új magyar festőművészet története, Bp. 1935. 68. l.

⁶⁶⁾ Semper, Gottfried: Wissenschaft, Industrie und Kunst, Braunschweig, 1852., 9. sk. II.

⁶⁷⁾ A Szent István-szobor gondolatát a koronázó palást medaillonképe adta, a Szent Benedek-szoborét pedig a beuroni iskola Szent Benedekje. (Ez utóbbiról találunk is Storno iratai közt egy képet, amelyet Pannonhalmáról kapott.)

érvényű"-nek indult stílusa „kölcsonzött vagy lopott" műformákon épül fel,⁶⁸⁾ ebből pedig nem születhetik új stílus.

Storno csak kora felfogását követte, amikor ennek a történelmi irányzatnak követőjévé lett. Helyreállításában is csak kora felfogása tükröződik. Ezért, ha nem is felel meg korunk szellemének, soha nem hibáztathatjuk. Anyagias, pozitivistá műveltségű korban élt, s korának fia volt: kell, hogy ez megítélésénél is döntő mozzanat legyen.

Rudolf Levárdy O. S. B.: Die Tätigkeit sen. Franz Stornos in Pannonhalma.

Ein vieltätiger Vertreter, der vom Geiste des Historismus entquellten Restauration-Bestrebungen, ist sen. Franz Storno von Sopron, der „ganz Ungarn entlang restaurierte" (Lyka). Die gegenwärtige Arbeit will zu seiner Wirksamkeit in der Erzabtei von Pannonhalma einige Beiträge bringen.

Chrisostom Kruesz beauftragte, auf Arnold Ipolyis Rat, Storno mit der Restaurierung der Kathedrale von Pannonhalma, der seine Arbeit im Jahre 1868, mit der Wiederherstellung der Unterkirche begann. Zwischen 1870—75 bringt er den Rumpf der Kirche in Ordnung, 1882—86 aber restauriert er den Kreuzgang.

Nach den Grundsätzen des modernen Kunstdenkmalschutzes beurteilend, verursachte die Restaurierung Stornos unserer Kirche unersetzlichen Schaden, aber seine Vorsicht und Mäßigung rettete wertvolle Einzelheiten. Sein großer Verdienst ist, daß er sich vor jeder Willkür behütend, die Grundformen der Kirche bewahrte, die Einrichtung nicht zerstörte. Allein die Marienkapelle wurde Opfer seiner Restauration. Bei der Reinigung der Mauern begnügte er sich nicht mit dem Abscharren des Mörtels, sondern durch vollständige Umarbeitung und Umgestaltung der Wandoberfläche wollte er die Kalkflecke verschwinden lassen. Dadurch verlöschte er aber auch die Spuren der Werkzeuge, die Ordnungs- und Steinmetzzeichen, wodurch er dem kunsthistorischen Forscher großen Schaden zufügte. Durch die Umgestaltung der Wände beraubte er unsere Kirche der warmen, lebensvollen historischen Stimmung. Diesen Mangel wollte er durch das Ausmalen der einzelnen Teile ersetzen, wodurch er mehrere mittelalterliche Gemälde-Überreste vernichtete. Bei der Wiederherstellung der plastischen Zierde der Kathedrale folgte er vielmals der Prinzipien des heutigen Kunstdenkmalschutzes, als er die fehlenden Teile mit auffallend andersfarbigen Material ersetzte.

Durch die „Reinigung" von den alten Kircheneinrichtungs-Gegenständen verstieß er die Dvořak'schen Prinzipien und das können uns auch die heutigen, aus wertvolleren Material gemachten Einrichtungen nicht vergessen machen.

Die größte Umformung erlitt der westliche Teil der Kirche und der Kreuzgang. Den westlichen, empire-stilschen Teil der Kathedrale hat er ganz

⁶⁸⁾ Semper: Der Stil in den tektonischen Künsten, 1860. I. köt. XIII. 1.

umgestaltet und im Geiste des Historismus zu den anderen Teilen der Kirche gestimmt. In der Quadratur, aus der Zeit des Königs Matthias, blieb nur das Gewölbe und die Stützensteine in ihrer originellen Wesenheit. Die aus einigen kleinen Fragmenten rekonstruierten Fenster können wir als das Schaffen Stornos betrachten. Ganz als mißgelungen müssen wir das Ausmalen des Kreuzganges und seine grellfarbigen, der Figuren der Musterbücher erinnernden, Fenster beurteilen.

Bei der Wertung Stornos können aber weder die Prinzipien des heutigen Denkmalschutzes, noch die erhebenden Urteile seiner Zeitgenossen als entscheidend gelten. Bei seiner Beurteilung muß der, aus England ausgegangene romantische, geistige Historismus ins Auge gefaßt werden, dessen treuer Anhänger auch er war. Den Grund seiner Kunst bildet, wie überhaupt in seiner Zeit, das wissenschaftliche Interesse. Der Archeolog ist bei ihm der erste, ebenso wie bei seinen großen deutschen Zeitgenossen: Klenze, Schinkel usw. Seine archeologischen Forschungen erweckten in ihm das Interesse nach der alten Technik (Enkaustik). Für seine kunstverständige Bildung sind seine Studien an der Akademie in München von großer Bedeutung. Hier erwarb er die Gewandtheit seiner Entwürfe. Die kleinsten Teile seiner Arbeiten plant er selbst, ebenso wie seine Zeitgenossen, an denen es aber sichtbar ist, daß sie nur Entwerfer, nicht aber Metallarbeiter, noch Hafner, Teppichweber oder Goldarbeiter sind. Das Stoffliche fehlt ihren Werken.

Storno ist durch und durch ein historischer, akademischer Künstler, Sohn der materialistischen, des Gemeinschafts- (und so liturgischen) Gedankens entbehrenden 19. Jahrhunderts, und das muß bei seiner Beurteilung immer in Betracht gezogen werden.

A Hallstatt—La-Tène korbelti vaskohászat Sopron környékén.

Irta: Romwalter Alfréd dr. tanár.

Reitter Mihály harkai gazda a Kányaszurdok torkolatában vassalakhányóra, annak tözomszédtségában római kemence maradványára bukkant és hosszú ideig eldöntetlen kérdés maradt, hogy milyen kapcsolat van a két lelet között.¹⁾ Azóta a kismartoni tartományi múzeum volt igazgatója: *Barb Altonz dr.* összefoglaló munkát közölt a hasonló burgenlandi leletekről és kétséget kizáróan bebizonyította, hogy a sokszor római épületmaradványok szomszédtségában, avagy bennük mint padlózatfeltöltés is gyakori vassalak, amely római épületmaradványoktól füg-

¹⁾ *Romwalter*: Sopronban lelt ókori salakok és téglák, Soproni Szemle, I., 1937, 224—228.

getlenül sem ritkaság ezen a területen, a Hallstatt-, La-Tène-kor vaskohászatának nyoma.²⁾

Barb dr. imént idézett munkájában egy burgenlandi, épségben lelt olvasztókemence leírása is megvan, amely az ősi vasművesek üzemének méreteiről világosan tájékoztat.³⁾ Ennek az üstalakú kemencének körülbelül 50 liter volt az ürtartalma, égetett agyagfalán át három ugyancsak agyagból égetett, fél méter hosszú fúvókacső torkolt.

Tegyük fel, hogy kétekkora, kereken 100 l ürtartalmú kemencében, faszénnel kohósítottak volna vörös vasércet, amely 60% vasat tartalmazott és — miként a nagyolvasztóban ma is — a vastartalommal egyenlő szénmennyiséget igényelt. A levegővel telt faszén darabsűrűsége 0'3—0'5 kg/dm³, a térbetöltés szabálytalanul rakott darabos anyaggal 2/3 körül jár, tehát 1 liter ürtartalomba 0'3.2/3—0'5.2/3 átlag 0'26 kg faszén fér el. A meddővel kevert érc sűrűsége körülbelül 4'8 kg/dm³, tehát ismét 2/3-nyi térbetöltés mellett 4'8.2/3 = 3'2 kg fér belőle 1 liter térbe, ennyi érc pedig 3'2.0'6 = 1'92 kg vasat tartalmaz, vagyis 1'92 kg szenet, illetve 1'92/0'26 = 7'4 l-nyi teret 2/3 részt betöltő darabos faszenet igényel. Összesen 1 + 7'4 = 8'4 l térből tehát a faszén 100.7'4/8'4 = 88%-ot tölt be. A kemence 100 l-nyi térfogatába 12.3'2 = 38'4 kg érc és a hozzátartozó 88.0'26 = 22'9 kg faszén fér el. A talált vassalak csekély kalcium- és magnéziumtartalma alapján valószínű, hogy az ősi vasművesek az érchez pótlékot nem adtak és a salak főleg az érc szilíciumdioxidjából és ferrooxidból keletkezett. Az általuk alkalmazott levegőmennyiség aligha különbözhetett a ma minden kg termelt vasra számítandó 4—5 m³-től és a kemencéjükből távozó „torokgáz” bizonyára szintén közelítőleg két térfogat szénmonoxid és egy térfogat széndioxid keveréke lehetett. Ha tehát 20 kg-ra tesszük a 100 l-es kemence egy betétjéből termelt szívasat, akkor 100 normál-m³-nek megfelelő levegőmennyiséget, vagyis fúvókánkint 33 m³-t kellett befújtatni. A testi erővel szolgáltatott levegő mennyiségéből adott fújtatóteljesítmény mellett a szükséges munkásszámra és időre következtethetünk. A Hallstatt—La-Tène-korból fújtató egyáltalában nem maradt fenn, bizonyára azért, mert könnyen bomló anyagból, főleg bőrből és fából készült. Az ősi műveltségi fokon élő népek mai fújtató eszközeiből arra következtethetünk, hogy a Hallstatt—La-Tène-korban a csapó-szelepes kovácsfújtató még nem volt ismeretes, tehát csak páros fújtató eszközzel szolgáltathatták a fúvókán át folytonos légáramot. Ilyen például a Bongo-négek talán ma is használatos fújtatója, amelyet Schweinfurth írt le⁴⁾ részletesen. Két angol pipaalakú agyagedényből áll, amelyek elvékonyodó szára közel párhuzamosan a közös fúvókacsőhöz csatlakozik, bő szélüstjének nyí-

²⁾ *Dr. A. Barb*: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland, Wiener prähistorische Zeitschrift, XXIV, 1937—157, referátumokat lásd Soproni Szemle, II., 1938, 173—174 és Vasi Szemle, V., 1938, 360—362.

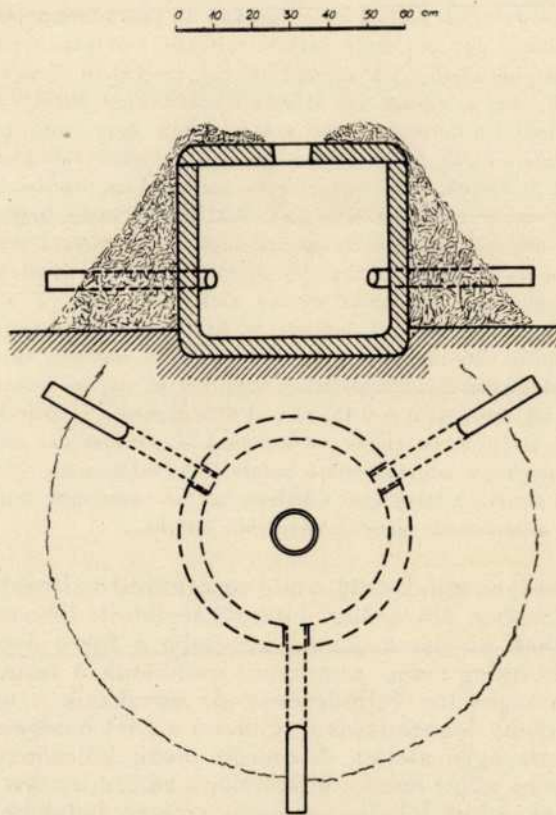
³⁾ *Dr. A. Barb*, lásd ²⁾ l. c., 138—139, leírás *K. Halaunbrenner* nyomán, *R. Bauer* lelete alapján. Rajzát l. az 54. oldalon.

⁴⁾ *Schweinfurth*: Im Herzen von Afrika, Leipzig, 1878.

lása pedig állati hártáival zárt. A hártya közepén kis markoló és az utóbbin, avagy mellette kis nyílás van. Fújtatás céljából a hártát félkézzel lenyomja a munkás és eközben a kis nyílást egyik ujjával befogja. Másik kezével ugyanekkor a markolónál fogva a másik szélüst hártáját megemeli a kis nyílás befogása nélkül. A következő mozzanatban az előbb lenyomott hártát emeli meg és az utóbbit nyomja le befogott nyílással. Eszerint mindig nyomás alatt lehet az egyik szélüst és a fúvókán át szakadatlan légáram ömlik ki. Egy fúvókához egy pár ilyen szélüst tartozik, amelyek segítségével egy ember óránként körülbelül $1/3$ normál m^3 -nek megfelelő levegőmennyiséget tud szolgáltatni, míg a legjobb mai lábitós laboratóriumi fújtatóval ugyancsak egy ember óránként 8 normál m^3 -nyit szolgáltathat. Igaz, hogy ezt a teljesítményt egy ember aligha bírja egy óráig, de két ember váltakozva könnyen ellátja. Tehát a felvett 100 l ürtartalmú kemencében, három ilyen lábitós fújtatóval hat ember négy óra leforgása alatt 20 kg vasat tudna előállítani. Négy órát fél műszaknak számítva három napszámnyi fújtató munkába kerül 20 kg vas, vagyis 0'15 napszámra kg-onként. A Bongó-négerek másalakú, félakkora kemencében, körülbelül 48 óra alatt termelnek 3 pár szélüsttel 10 kg vasat. Nyolcórás műszak mellett ez hat műszaknak megfelelő idő és 6 embert számítva, 36 napszám, tehát 3'6 napszám minden kg vasra. Ha a kétféle fújtatóteljesítmény középértékét fogadjuk el, az ősi kohó fújtatómunkája minden kg vasra $(3'6 + 0'15) : 2 = 1'875$ napszám, felkerekítve 2 napszám. Meddő dolog lenne ennek az átlagnak a pontosságát mérlegelni, de annyi bizonyos, hogy nagyságrendje megfelel a valóságnak. Másrészt ez a megbízható tájékoztató átlag igen alkalmas az ősi vastermék értékének becslésére, amint a következő gondolatmenetből kitűnik.

Adott helyen mindaddig, amíg az éghajlat változatlan, a zárt házi gazdaságban élő ember életszükségleteit bizonyos munka árán elégítheti ki. Ez a munka kevesebb a forró övön, mint a mérsékelt és hideg övön, mindenütt csökkenik a termelés módok és a munkamegosztás fejlődésével, de növekszik a népsűrűség, illetve a verseny fokozódásával, mihelyt a zárt házigazdaság társadalmi gazdasággá alakul. A cserélt javak kölcsönös értékelésekor a cserébe adott munkateljesítmény ad útmutatást és minden termelés csak addig lehetséges, amíg a csere legalább a tárgyát képező javak termelésére fordított munka teljes ellenértékét meghozza. Ez a kapcsolat a legszembeszökőbb akkor, ha az ember munkaerejét adja cserébe megélhetése fejében, mert ebben a viszonylatban a munka ellenértéke nem lehet kevesebb, mint a természetes adottságokkal megokolt létminimum. A bérszerződésnek ezt az alaptörvényét a természet még akkor is érvényesíti, ha jogfosztott rabszolga, avagy akár háziállat teljesítménye a csere tárgya: mert a minimális munkaellenérték elmaradása szélső esetben a megrövidült fél halálát és egyben a két fél gazdasági kapcsolatának felbomlását jelenti. Ezért adott helyen a csereérték igen állandó mérőegysége a létminimum, illetőleg a

vele kapcsolatos minimális napibér és ha valamely termelési mo-
zanat testi erővel történik, annak hozzávetőleges értékelése min-
denkor és bármely pénzegységben lehetséges a létminimum, il-
letve a minimális napibér alapján.

Hallstatt—La-Tène-korabeli vasredukáló kemence Barb A. dr. Halaunbrenner
K. nyomán közölt leírása alapján. (Metszet és alaprajz, az utóbbin a három
fúvóka jól látszik.)

Így például az ősi vastermelés fujtatómunkája az itt Sopronban, ezidő-
szerint minimálisnak elfogadható napibér alapján hozzávetőleg 3 P kg-onkint.
A minden kg vasra számítandó 1 kg faszén emellett nem nagy tétel, amint a
következőkből ki fog derülni. Még ma is állandóan érkezik a Bakony vidé-
kéről tengelyen olyan faszén Sopronba, amelyet ottlakó termelők ősi módon,
bozsában égetnek. Semmi sem változott a szénégetés módján, legfeljebb a fa

döntésénél használatos szerszámok olcsóbbak és jobbak a régieknél, de ez aligha esik nagyon latba. A termelők nagyban, vagyis egész fuvar vételekor, helyt Sopron 0'14 P/kg adták szénüket 1938 nyarán. Ebben az árban benne volt a fuvarozási költség és a tetemes kopás miatt elporló szénkalló. A Hallstatt—La-Tène-korban épúgy fuvaroztak mint ma, bizonyára rosszabb utakon, de kisebb távolságról. Ennélfogva a kg-onként 0'14 P-ös, kereken 1/10 minimális napibérnek megfelelő árat elfogadhatjuk a Hallstatt—La-Tène-kor faszén-irányárának. Amíg tehát 1 kg vas akkori termelésének fűjtatási költsége hozzávetőleg kétnapi minimális bér, addig ennek a szénköltség csak 1/20-ad része, vagyis 5%-a. A kovácsolási költséget nehezen becsülhetjük, mert vasszivacsot kézierővel csak primitív népek kovácsolnak ezidőszertint és ilyen adatot az irodalomban alig találunk. Még kevésbé van adat az olvasztóeszközök (kemence, fűjtatók), a kovácsolási szerszámok (üllő, kalapácsok, fogók) értékéről, tehát a „tőkeszolgálat” és „törlesztés” fejében csak százalékos költség-tételt vehetünk számításba, ami egyébként mai költségvetésben is gyakran csak ilyen módon lehetséges. Nem valószínű, hogy ezek a tételek egyenként nagyon meghaladnák a szénköltséget. Még egy költségrészlet van hátra — a vasérc értéke — és ez nem csak árvetés szempontjából, hanem azért is figyelmet érdemel, mert mindenkit foglalkoztat, aki Sopron és szomszédságának ősi vaskoházatán gondolkodik és tudja, hogy számottevő vasércelőfordulás a közelben nincsen. *Reitter Mihály* is, salakleletének láttára, azon töprengett, hogy nincs-e a közelben műrevaló vasérctelep, amelyet a régiek hasznosítottak, de utódaik elfelejtettek. Ez a kérdés más színben látszik most, a már közöltek ismeretében, mint egykor, a salaklelet feltárásának időpontjában. Ha feltennők, hogy a *Barb dr.* művében említett 29 salaklelőhelyen,⁵⁾ az időközben Schützen a. G. (Sérc) mellett felfedezett lelőhelyen⁶⁾ és Sopronban egyidejűleg és mindenütt folytonos üzemből napi 10 kg vasat termeltek, akkor sem számíthatnánk napi 300 kg-nál nagyobb mennyiséget. Ám ennek a feltevésnek minden részlete: valamennyi lelőhely egyidejű kohóüzeme, az üzem folytonossága és az egyes üzemek napi 10 kg-os átlagteljesítménye egyaránt nagy túlzás. Annyira túlzás, hogy az egész terület napi *vas-termelése talán 30 kg sem volt*. Az irodalom elszórt limonitveséseket a Fertő körüli szőlőkből⁶⁾ és számottevő mennyiségben Eisenstadt (Kismarton) közeléből⁷⁾ említ. Sőt a *Barb dr.* tanulmányában, a ⁷⁾ alatt említett angol munkából, szemelvényt idéz, amelyben a 18. században Kismartonban járt két angol utazó elmondja, hogy ott csak néhány évtizeddel azelőtt és azért maradt félbe a

⁵⁾ lásd ²⁾ l. c.

⁶⁾ *Széki János* egyetemi nyilv. r. tanár szíves közlése alapján: *E. F. Brückmann*: „Magnalia Dei In Locis Subterraneis oder unterirdische Schatzkammer aller Königreiche und Länder” című, Braunschweigban, 1723-ban megjelent műve 257. oldalán . . . „Oedenburg, Sempronium, Stadt 8 Meilen von Wien (hat in etlichen Weingebürgen viel von Natur rund gewachsene eiserne Kugeln) oder eine runde mineram Martis . . .” és *dr. Csatskai Endre* szíves közlése alapján *E. F. Brückmann* „Aufzeichnungen” című, Wolfenbüttelben, 1739-ben megjelent munkájában.

⁷⁾ *Dr. A. Barb*, lásd ²⁾ l. c. 146—147.

^{*)} A szerző erről *Barb Alfonz dr.* szíves magánközléséből értesült.

vasérc kohósítása, amelytől a város német nevét vette, mert a vele foglalkozó emberek a szőlőtermeléssel többet kerestek. *Van tehát a szóbanforgó területen olyan elszórt vasércmennyiség, amely elegendő volt a Hallstatt—La-Tène-korbeli törpe kohók üzemeltetéséhez.* Erdők talajában, a huminsavak oldó munkája által kifehéredett réteg alatt rendszeren következik egy limonitban dúsabb réteg, amelyben gyakran limonitkonkréciók (vesék) is vannak. Abban az időben a vaskohászat nem volt értelepekhez kötve és minden erdőben megtelepedhetett, ahol némi vasérc akadt. Agyagokban a szükséges kevés limonit elég közönséges, sőt az agyagipar nyersanyagának kitermelése kapcsán könnyen elő is kerül belőle. A Hallstatt—La-Tène-kor ipara talán csakis az agyag- és vasművesség volt, mert ezek alkalmaztak nagy hőmérsékletet. Minden egyéb ipari munka, például a fonás-szövés, a kö- és famegmunkálás a házigazdaság keretében folyt. A csekély vasércszükségletet ennek megfelelően nem rendszeres bányászat, hanem gyűjtés látta el, amelyet talán csak más munka mellett, alkalmasszerűen végeztek el a szabadban dolgozó emberek. Lehet, hogy a házigazdaság munkakörében gyűjtött ércet egyszerűen mások a vasművesnél szokvány súlyarány szerint vasszerszám fejében cserélték be. Ezek alapján a vasérc ára a Hallstatt—La-Tène-korban itt Sopronban a vas árának csak töredéke lehetett. Igen nehéz volna az árarány megállapítása, ezért az ércöltséget a „tőkeszolgálat“ és a „törlesztés“ mintája szerint vesszük számításba. *A termelési költség tehát a következő tételekből összegeződik:*

fűjtatási költség	2'— napi bér minden kg termelt vasra
szénköltség	0'1 " " " " " "
kovácsolási költség	0'1 " " " " " "
tőkeszolgálat	0'1 " " " " " "
törlesztés	0'1 " " " " " "
ércöltség	0'1 " " " " " "

összesen 2'5 napi bér minden kg termelt vasra

tehát $2'5 \cdot 1'5 = 3'75$ P mai érték.

Ezzel szemben a kovácsvas mai eladási ára kicsiben (a fogyasztó részére) 0'43 P/kg. Az utóbbi árban azonban a kohó termelési költségén kívül a kohó nyeresége, a kereskedelmi költség és nyereség és nagyon sok közteher bentfoglaltatik, míg az előbbi 3'75 P tisztán termelési költség. Jó laboratóriumi vagy kovácsfűjtatóval ma pusztán testi erő alkalmazása mellett sokkal kisebb volna ez a termelési költség, de még akkor is meghaladná a kovácsvas kiskereskedelembeli egységárát, a fentemlített 0'43 P-t. Már igen régen megszűnhetett az erdei vasművesség versenyképessége a bő érckészletek mellé telepedett, nagyobb üzemekkel szemben és Sopron vidékén a szájhagyomány sem említi többé, teljesen feledésbe merült. Hajdan talán a Burgenland és Sopron

területén néhány száz ember kenyere az ércgyűjtés, a szénégetés, az agyag- és vasművesség volt és ennek a vidéknek az iparos lakossága gyártmányait az erdőtlen Kis-Alföld lakosságának terményeiért adhatta cserébe. Az ősi vasművességből csak a salakok és reája utaló helynevek maradtak meg napjainkig, de a két terület egyéb javaival még mindig folyik a csere.

A. Romwalter: *Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt- und La-Tène-Zeit in der Gemarkung von Sopron (Ödenburg).*

Schlacken, welche durch den Landmann *Michael Reitter* bei Sopron entdeckt wurden, werden als Garschlacken der Eisengewinnung aus der Hallstatt—La-Tène-Zeit dieser Gegend angesprochen. Die Bauart und Abmessungen eines auf benachbartem, burgenländischem Gebiete entdeckten und durch *A. Barb* nach *K. Halaunbrenner* beschriebenen Ofens ermöglicht die Schätzung dieser Eisenerzeugung und ihrer Kosten. Als Maßeinheit der Kosten wird die körperliche Leistung eines Tagwerkes, bzw. für einen bestimmten Zeitpunkt der den Lebensbedürfnissen entsprechende Taglohn angewendet. Mittels dieser Maßeinheit können die Hallstatt—La-Tène-zeitlichen Erzeugungskosten des Eisens mit seinem gegenwärtigen Ladenpreis verglichen werden. Es ergibt sich, daß die damaligen Erzeugungskosten des Eisens ein Vielfaches seines heutigen Ladenpreises sind. Die durch *A. Barb* veröffentlichte Übersichtskarte der Fundgebiete alter Eisengewinnung im Burgenlande ermöglicht eine Schätzung der in diesem Gebiete und in Sopron täglich insgesamt gewonnenen Eisenmenge, welche höchstens nur einige Meterzentner betragen haben könnte, aber gewiß noch viel geringer war. Für diese Menge genügten die im gleichen Gebiete verstreut vorhandenen Brauneisensteinmengen. Diese geringen Brauneisensteinvorkommen des Soproner und burgenländischen Gebietes wurden zwar durch die vorgeschichtlichen Hüttenschmiede nicht erschöpft, aber ein Wiedererstehen der mit hohen Gestehungskosten belasteten, kleingewerblichen Eisengewinnung ist in der Gegenwart Europas unmöglich, obwohl dieses alte Handwerk in altersgrauer Vorzeit einem Teile der Bevölkerung dieses Gebietes den Lebensunterhalt sicherte.

A soproni rajziskola története.

(Harmadik közlemény.)

Irta: Dr. Verbényi (Veszélka) László.

4. A soproni rajziskola fénykora (Matuschek Mózes 1799—1821).

Szakoktatásunk történetét a 19. század első két évtizedében meglehetősen homály fedí. Ūr tátong a 18. századvégi felbuzdulás és a 40-es évek ipari törekvései között s csupán szőrványos adatokból vonhatunk bizonyos következtetéseket. Siralmas két évtized ez a korszak nemzeti életünkben, ugyanez azonban nem áll szaknevelési szempontból, mert az összbirodalmi gondolatban a nemzeti szellem bágyasztása anyagi boldogítással történik. Részletkutatások teljességgel hiányoznak s így elhamarkodottnak érezzük Vig Albertnek azt az állítását, hogy nemzeti szakoktatásról 1790—1825 között szó sem lehet.⁸⁹⁾ Végleges ítéletet e tekintetben csupán az összes rajziskolák s szakoktatási intézmények további sorsának feltárása után lehet mondani. A kormány a háborús idők miatt új iskolafajtákat nem hív életre, de éber szemmel őrködik a meglévők felett s szakoktatásunk városok és közületek támogatásával megállapított kereteiben halad tovább. Nem egy szakiskolánk elsovrad, de nem a kormány nyomása, hanem kellő érdeklődés és művelődésvágy hiánya miatt. A szaknevelésügyben az 1795-i rendelet az irányadó, a kormányzat azonban a 19. század első évtizedeiben sem tétlen s három eddig ismeretlen szakoktatási rendelet lát napvilágot. Sőt a soproni rajziskola példája azt mutatja, hogy ügyes vezetéssel a kezdet nehézségei után tovább emelkedik s történetének fénykorát éli.

Matuschek Mózesel hosszas tanítói gyakorlattal s kellő rajzkészséggel bíró személy került a soproni rajziskola élére. Képzőművészeti akadémiát elődjével ellentétben valószínűen nem végzett; olyanfajta ember volt, aki hajlamot érzett a rajzolás iránt és önszorgalomból Steiner évtizedes irányítása alatt fejlődött rajztanítóvá. 1752-ben született,⁹⁰⁾ valószínűen a Felvidéken, származására nézve német, de magyarul is tud.⁹¹⁾ 16 éves korában ferencrendi szerzetes lett és felszentelése után több városban működött. Rendfőnöke szerint a teológián kívül egyéb

⁸⁹⁾ Vig: i. m. 137; Vig ezt a felfogását Fináczy egy nem létező állítására alapítja. Szakoktatásról a 19. sz. elején népünk sajátos magatartása miatt csupán a városokban lehetett szó. A német tanítási nyelv, amely nem volt kivétel nélküli (pl. Szeged, Debrecen), nem jogosít fel arra, hogy a németnyelvű rajziskolákat kihagyjuk a nemzeti szaknevelésügyből.

⁹⁰⁾ 1820-ban azt mondja magáról, hogy 68 éves és 52 évet töltött egyházi szolgálatban. (Fasc. IX. 246.)

⁹¹⁾ Hósa Jenő pozsonyi ferencrendi provinciális levele 1778-ból. (Fasc. IX. 244.)

magasabb tudományokban is jártas volt. Az iskolaüggyel a nemzeti iskolák bevezetése idején került kapcsolatba. A rendszerváltozással ugyanis nagyszámú tanítóra volt szükség, a főigazgatók ezért felszólították Hósa Jenő pozsonyi provinciálist, hogy küldjön rendtagokat a nemzeti iskolákkal kapcsolatos átképző tanfolyamokra. Így ismerkedett meg Matuschek a táblázatos módszerrel s az várt rá, hogy a komáromi nemzeti iskola tanítója legyen. Komárom azonban 1778-ban szegénysége miatt még nem vezette be az új iskolát. Matuschek új beosztást kapott már, amikor a soproni tanács két tanítót kért a rendtől. Tartományfőnöke erre Sopronba rendeli és a nemzeti iskola harmadik osztályában a latin nyelv elemeit tanítja.⁹²⁾

Matuschek és Steiner egyazon épületben működnek, a 26 éves szerzetes is Steiner tanítványa lesz, valószínűleg több éven át s annyira halad, hogy az 1786. évi első leltár mint egy kiváló rajzminta készítőjét névszerint említi.⁹³⁾ Hét évig volt a harmadik osztály tanítója, 1785-ben mellbántalmi miatt kénytelen volt állásáról lemondani.⁹⁴⁾ 1787-ben, a vegyes iskolák megnyitása-kor a 4. osztály tanítója lesz⁹⁵⁾ s rajzoló készsége már annyira elismert, hogy a király 1788-ban a székesfehérvári rajziskola élére nevezi ki.⁹⁶⁾ Nem távozik azonban Sopronból, az ifjúságot 9 évig oktatja geometriára, mechanikára és építészetre s gondoskodik osztályának szükséges felszereléséről.⁹⁷⁾ Megszerzi neki Magyarország térképét és a pietizmus egy nevezetes könyvét, a Hübner-féle ujságlexikont (Zeitungslexikon);⁹⁸⁾ 1792-ben a tanács Steinerrel együtt bízza meg rajzminták vásárlásával.⁹⁹⁾ Az 1796—99 közötti években a budai nemzeti iskola hitoktatója¹⁰⁰⁾ s Wester Flórián főként azért ajánlja, mert németül, magyarul, franciául tud és rajzai elnyerték felsőbb helyek tetszését.¹⁰¹⁾

A leltár állapota s az időközben felmerült panaszok meg-

⁹²⁾ Társa hitoktató; munkájuk fejében 150 frt és 15 rözse díjazásban részesül a rend. (Tomus II. Inclutae Regio Cameralis Commissionis a 24-a Julii 1782. usque inclusive 5. Febr. 1783. 714/6, 768/7.)

⁹³⁾ Wester Flórián szerint e minta nevét örökké emlékeztetéssé teszi. (Fasc. IX. 118. Iványi: i. m. 528—29.)

⁹⁴⁾ Fasc. IX. 244. d, 246. c.

⁹⁵⁾ Fasc. IX. 44. Gestions-Prot. 1787. II. 649—50.

⁹⁶⁾ Egyben utasítást kap, hogy a tanév végén a szükséges rajzeszközök jegyzékével utazzék új állomáshelyére. (Fasc. IX. 118.) A székesfehérvári rajziskola csak 1789-ben nyílik meg, tanítója Linzer Anselm (1789. évi tanácsjegyzőkönyv 376. sz. a székesfehérvári levéltárban).

⁹⁷⁾ Részletesen felsorolja a szükségleteket, e szerint ez az osztály is a szaknevelés szolgálatában állott. (Fasc. IX. 244., Gestions-Prot. 1787. III. 28—29, Fasc. IX. 44, Raths-Prot. 1788. III. 14.) 1799-ben megvannak. (Fasc. IX. 118.)

⁹⁸⁾ Raths-Prot. 1789. I. 879. Szent-Iványi B.: A pietizmus Magyarországon. (Századok 1935. évf., 322.)

⁹⁹⁾ Raths-Prot. 1792. II. 324—29.

¹⁰⁰⁾ Fasc. IX. 246. c.

¹⁰¹⁾ Fasc. IX. 118. r.

győzhették Matuscheket arról, hogy csak úgy biztosíthatja a rajziskola további fejlődését, ha tetterős kézzel fog a bajok megszüntetéséhez. Ezért a leltárhoz toldalékot kapcsol¹⁰²⁾ és jelenti a tanácsnak, hogy a rajzeszközök közül csupán 6 használható, a többi elromlott vagy javításra szorul, sőt 20 új rajzeszközre is szükség van, mert a tanulók száma — nyilván Matuschek erélyesebb fellépésére — megnövekedett. A tanács belátja a hiány megszüntetésének szükségességét, még 1799-ben kijavíttat 13 rajzeszközt¹⁰³⁾ s Eder Sebestyén bécsi kereskedőtől 20 újat vásárol.¹⁰⁴⁾ Megvolt tehát a lehetőség a munkakezdésre, mintegy negyven használható rajzeszköz állt rendelkezésre. Ezzel azonban a bajoknak csak egyik fele szűnt meg.

A királyi rendeletek s a tanácsi határozatok ellenére még Steiner idejében sok gondot okozott a tanoncok iskolábajjárása. Utolsó éveiben az ellenőrzés veszített szigorúságából és a céhek hozzászoktak ahhoz, hogy rajziskolai bizonyítvány nélkül szabaddítsák fel tanoncaikat. Pedig az 1795-i rendelet súlyos pénzbírságot szabott ily szabálytalanságokra; Matuschek és Wester azon voltak, hogy a céheket a tanács, sőt magasabb hatóságok segítségével az előírások betartására szorítsák. Erélyes fellépésükkel elérték, hogy az 1800-as évek elején a legmakacsabb céhek tanoncait is iskolábajjárásra bírták.

Régtől fogva a legtöbb baj a bognárokkal, kőművesekkel és ácsokkal volt. Már 1800 elején a tanács előtt van a feljelentés,¹⁰⁵⁾ hogy a bognárok két tanoncot szabálytalanul szabadítottak fel, ezért fejenként 4 forint büntetés jár. Ennek elengedéseért a céh kérvényt nyújt be a tanácshoz és magyarázatát adja a szabálytalanságnak.¹⁰⁶⁾ Az egyik felszabadítás oly időre esett, amikor Steiner már nem élt, a másik tanonc látogatta ugyan a rajziskolát, nem tudott azonban németül, Steiner viszont magyarul s ezért nem foglalkozott vele. A céh ehhez még Sopron iparosságának magyarosodása tekintetében érdekes adalékot fűz: az új rajztanító magyarul is tud és így remény van arra, hogy a magyar tanoncok anyanyelvükön kapják a szükséges magyarázatokat. A tanács ez esetben hajlandó eltekinteni a büntetéstől, de a két felszabadított tanoncnak pótlóan kell iskolába járnia s egyúttal komoly figyelmeztetés¹⁰⁷⁾ megy a céhhez, hogy

¹⁰²⁾ Nachtrag zu dem Inventario über dem Zustand der Zeichenschule. (Fasc. IX. 118.)

¹⁰³⁾ Prot. Sen. 1799. II. 835, Fasc. IX. 118, Prot. Sen. 1799. II. 867, Prot. Sen. 1800. I. 324.

¹⁰⁴⁾ Egy rajzeszköz ára 4 frt 30 kr. (Prot. Sen. 1800. I. 580.)

¹⁰⁵⁾ Prot. Sen. 1800. I. 910.

¹⁰⁶⁾ Mit einem Ochsen will ich mir keine Mühe geben — mondta Steiner a második tanoncnak. (Fasc. IX. 122. r.)

¹⁰⁷⁾ Prot. Sen. 1800. II. 195, 390.

szorítsa tanoncait szorgalmas iskolalátogatásra. Ugyanígy történt a szijgyártó-céhvel is.¹⁰⁸⁾

Nehezebben ment a kőműves- és ácsceh megfélemezése. Ez követte el az évek folyamán a legtöbb szabálytalanságot, 1789-ben már tanoncainak az iskolalátogatás alóli felmentését kérte. Az 1795-i rendelet azt a kedvezményt adta nekik, hogy tavasztól őszig, amikor munkáikat rendszerint vidéken végzik, felmentette tanoncait a rajziskola alól a feltétellel, hogy két télen át szorgalmasan fogják látogatni. Ez utóbbi nem következett be, sőt 1802-ben egyszerre hat tanoncot szabadítottak fel bizonyítvány nélkül.¹⁰⁹⁾ A szabálytalanság igen nagyfokú; Matuschek a főigazgatónak, Wester a tanácsnak jelenti. A céh a kivizsgáláskor valamelyes magyarázatot ad s megígéri a felszabadított tanoncok további iskolalátogatását.¹¹⁰⁾ A kivetett büntetés megfizetését azonban egyre halogatja és a győri főigazgató sürgetésére¹¹¹⁾ adott jelentésben a büntetés elengedését s az irni-olvasni nem tudó tanoncok felmentését kéri.¹¹²⁾ Az utóbbi időben a kérvény szerint városi gyermekek kisebb számban lépnek ipari pályára, kénytelenek ezért faluról nő vagy nőtlen férfiakat tanoncoknak szegődtetni. Ezek szombaton élelemért, fehérműért hazatérnek, a telet családjuknál töltik. Ezért szabadítottak fel hét tanoncot bizonyítvány nélkül és ezt közölték a helyi igazgatóval. Wester a renDELETEhez tartja magát, így viszont ők a vidéki mesterek javára erős, szorgalmas tanoncoktól esnek el.¹¹³⁾ Az ügy aztán több éven át húzódik, a tanács több felterjesztést intéz a helytartótanácshoz¹¹⁴⁾ s ez végül 1812-ben úgy dönt, hogy a kőművesek és ácsok nem menthetők fel a rajziskola látogatása alól.¹¹⁵⁾

A felszerelés és iskolalátogatás rendezése után Wester és Matuschek törekvése arra irányult, hogy az ellenőrzés céljából az 1795-i rendelet szerint a tanoncok jegyzékét is megkapják.¹¹⁶⁾ A tanács erre nemcsak a tanoncok neveinek összeírását rendeli el, hanem a mestereket tanoncaikkal együtt a részleges gyűlés elé idézi, hogy komolyan figyelmeztesse kötelességeikre.

¹⁰⁸⁾ Extractus Prot. Part. Sen. 1803. IV. 27.

¹⁰⁹⁾ Fasc. IX. 131. Prot. Sen. 1802. II. 1165.

¹¹⁰⁾ Fasc. IX. 131. — Vitéz Imre határozottan felszólítja Westert hasonló kilengések megakadályozására. (Fasc. IX. 144.)

¹¹¹⁾ Fasc. IX. 146. c.

¹¹²⁾ Fasc. IX. 146. d—e.

¹¹³⁾ Fasc. IX. 146. g.

¹¹⁴⁾ Ezekből néhány figyelemreméltó adat: 1. a tanoncok gyakran falusi vagy kisvárosi céhekhez mennek s ott kapják bizonyítvány nélkül a felszabadítást; 2. a városi tanoncok járnak iskolába, csak a falusi nő tanoncok nem, ezek már a rajzra alkalmatlanok s szegyenlik magukat a fiatal tanoncok között. (Fasc. IX. 176.)

¹¹⁵⁾ Fasc. IX. 176. a.

¹¹⁶⁾ Fasc. IX. 123, Prot. Sen. 1801. II. 814.

Mindezeknek az intézkedéseknek nyoma van a tanulói létszám alakulásában. Matuschek már 1799-ben emelkedésről tesz jelentést, 1801-ben az ablakok között kezdők számára állványt kér.¹¹⁷⁾ Az 1802/3. tanév első felében 74, második felében 65, az 1803/4. tanévben 76, illetve 72, 1806-ban már 103 a tanulók létszáma.¹¹⁸⁾ Végzett munkájáról beszámol felettesének, a rajzokat elküldi a helytartótanácsnak¹¹⁹⁾ s már látja munkája gyümölcsét, amikor Vitéz Imre főigazgató felszólítja, vajjon nem volna-e kedve cserélni Schauff János pozsonyi rajztanítóval, sőt a selmecbányai vagy körmöcbányai állást is választhatja. Matuschek válasza szerint boldogan érzi magát Sopronban és más állást nem kíván.¹²⁰⁾ A fellendülésben része lehetett a rajztanítás atyjának, Révai Miklósnak is, aki éppen ezekben az években tartózkodott Sopronban. Nincs ugyan adatunk erre, de lehetetlennek tartjuk, hogy Matuschekkel érintkezésbe ne került volna.¹²¹⁾

Nem tartott azonban két-három évnél tovább a nyugodt állapot. Rövidesen alábbhagyott az iparosság buzgósa, résen voltak azonban Matuschek és Wester, fáradhatatlanul küldték a jelentéseket s a rajziskola átalakítására, felszerelésének megújítására s a látogatás biztosítására különböző tervezeteket nyújtottak be. Ezekből a rajziskola hanyatlására következtetni nem szabad, velük inkább ébrentartották az érdeklődést.

Elégedetlenség érezhető Wester 1804. évi beadványából is.¹²²⁾ Elpanaszolja a tanácsnak, hogy a jegyzékek nem érkeznek meg hozzá, így nincs mód az ellenőrzésre és egyes céhek nagyon hanyagok. A tanoncok összeírására aztán többször nyújt be felszólítást.¹²³⁾ Panaszkodik a tanoncokra Berghofer Mihály városplébános,¹²⁴⁾ sőt a beérkező jelentések alapján Paintner Mihály győri főigazgató is s ez utóbbi határozottan megkérdezi a tanácsot, milyen intézkedéseket akar tenni a kinövések megszüntetésére. A panaszokat a tanács rendszerint kivizsgálja, a

¹¹⁷⁾ Fasc. IX. 118., Prot. Sen. 1802. I. 154, 653.

¹¹⁸⁾ Ezek részletezése: 1802/3 első felében 10 elemista, 19 gimnázista, 7 egyéb, 38 tanonc, második felében 6 elemista, 19 gimnázista, 3 egyéb, 37 tanonc (kimaradt 20, közülük 2 kereskedő), 1803/4 első felében 9 elemista, 28 gimnázista, 7 más, 32 tanonc, másik felében 9 elemista, 26 gimnázista, 3 más, 34 tanonc (kimaradt 22), 1806-ban 15 elemista, 55 gimnázista, 33 tanonc. (Fasc. IX. 153.)

¹¹⁹⁾ Vitéz Imre 1803. dec. 28-án és 1804. aug. 19-én kelt levelei (No. 689, 709)

¹²⁰⁾ Vitéz Imre 1804 dec. 11. és 29-én kelt levelei. (No. 722, 724.)

¹²¹⁾ Verbényi L.: Révai Miklós és Sopron. (Soproni Szemle II. évf., 262.)

¹²²⁾ Fasc. IX. 144. d., Prot. Sen. 1804. II. 506.

¹²³⁾ Prot. Sen. 1805. II. 848. Fasc. IX. 153; Prot. Sen. 1807. II. 896.

¹²⁴⁾ E hittanórákat a kereskedőtanoncoknak is látogatniok kellett, ezért a kereskedők vezetőit is megidézi a tanács. (Prot. Sen. 1805. II, 11, 125. Fasc. IX. 146. k. Prot. Sen. 1805. I. 796, II. 89, 1806 II. 702.)

céhmestereket viszont kötelességeik pontosabb teljesítésére figyelmezteti.¹²⁵⁾

1806-ban változás áll be az elemi iskola szervezetében, az új Ratio a 3. osztályt a gimnáziumhoz kapcsolja.¹²⁶⁾ A helyfelszabadulást Wester a rajziskola javára szeretné kihasználni és terveit bőséges beadványban ismerteti a tanácssal.¹²⁷⁾ Köszönetet mond neki a rajztanító és az ifjúság nevében a gondosságért, a jelenlegi rajzosztály azonban hátráltatja a munkát, nagyon sötét s csak 25 tanulóra van szabva, holott jelenleg is 52 tanuló látogatja. Helyezze át a tanács ezért a rajziskolát a második osztályba s kapcsolja hozzá néhai Rabitzta tanító lakását, ahol segédek és szorgalmas tanoncok rajzolhatnának az előírt órán túl. A tanács bizottságot küld ki, válasza miatt azonban Wester elégedetlen. Nem sokkal később keményebb hangon kéri a nagyobb és világosabb osztályról való gondoskodást és a rajzeszközök kijavítását.¹²⁸⁾ A tanács megfeddi Westert s nyilván hangja miatt tervezetét elveti.¹²⁹⁾ Wester azonban nem nyugszik, jelenti az ügyet a főigazgatónak. Ez először is védelmébe veszi, sőt fellépésére a tanács hajlandó a rajziskola áthelyezésére és a rajzeszközök kijavítására.¹³⁰⁾ Ezáltal a rajziskola világosabb, tágasabb helyiségbe jut s most már könnyebben teljesítheti fontos hivatását.

A rajzeszközök időnkénti javításán kívül Matuschek és Wester gondolnak arra is, hogy a rajzanyag, a felszerelés ne avuljon el, sőt tervekkel közvetlenebb kapcsolatot akarnak létesíteni az iskola és az iparosság között. 1806-ban Wester ügyes tervet nyújt be a rajzanyag gazdagítására.¹³¹⁾ Az asztalosoknak a mesterré léétel előtt a remekművel együtt rajzot is kellett készíteniök. Egyes segédek ezt a rajziskolában készítik (főként ezért volt szükség nagyobb teremre és Rabitzta tanító lakására), egyesek azon kívül. Annak elrendelését kéri a beadvány, hogy az utóbbiak is szolgáltatassák be rajzaikat és így közszemlére teszi őket a rajziskolában. Nemes versenyt indított ezzel Wester a mesterek között, hiszen rajzaik a tanoncok előtt lesznek. Gazdagodik aztán az évek folyamán a rajziskola táblákkal,¹³²⁾ a tanulók számának növekedése miatt 4 asztallal és 25 székekkel,¹³³⁾

¹²⁶⁾ Fasc. IX. 155. o. r.

¹²⁷⁾ Fasc. IX. 153 ff. Prot. Sen. 1806. II. 382.

¹²⁸⁾ Fasc. IX. 153. gg.

¹²⁹⁾ Prot. Sen. 1806. II. 880.

¹³⁰⁾ Prot. Sen. 1806. II. 1017, Fasc. IX. 153. Prot. Sen. 1807. I. 1081, II. 903.

¹³¹⁾ Prot. Sen. 1806. I. 877.

¹³²⁾ Prot. Sen. 1811. I. 66

¹³³⁾ Prot. Sen. 1811. I. 67.

a rajzok megőrzésére szolgáló szekrényvel,¹³⁴⁾ sőt Matuschek évi jövedelmét 50 frt-tal emeli a tanács.¹³⁵⁾

Figyelemreméltó javaslata van a felszerelés tekintetében Matuscheknek 1812-ben.¹³⁶⁾ Elmondja, hogy a rajzeszközök, keretek régiségüknél fogva részben használat közben pusztulnak el, vagy maguk a tanulók teszik tönkre. Ilyenben rajtakapva, inkább kimaradnak az iskolából, semhogy a kárt megtérítsék. Ezért azt ajánlja, hogy a rajziskola rendkívüli tanulóitól (elemisták, gimnázisták) a felszerelés javítására és pótlására 1 frt-ot szedhessen. Másik kérése a rajzmintákra vonatkozik. A tanács már 1806-ban elrendelte, hogy az új mesterek rajzaikat kötelesek a rajziskolának átadni. Ennek a határozatnak egyes céhek ellenszegültek (főként a kőművesek) s azt állítják, hogy céhszabályaik szerint rajzaikat a mesterek között hat-hét darabban kell szétszítaniok. Pedig ennek a szokásnak értelme nincsen, csupán dicsekvésvágy az alapja, jobb lenne tehát, ha a rajzok egészükben a rajziskolába kerülnének. A tanács mindkét előterjesztést elfogadja, a rendkívüli tanulók a szegények kivételével évenként egy frt-ot fizetnek, az új mesterek viszont kötelesek rajzaikat rajztanítónak leadni.

1806—10 közötti években kevés szabályellenes felszabadításról van tudomásunk. A tanulói létszám alig mutat ingadozást, a céhek azonban sehogysem akarnak hozzászokni ahhoz, hogy kimutatást küldjenek tanoncaikról. Ez az oka aztán Wester 1810-i beadványa szerint,¹³⁷⁾ hogy nincsen teljes rend az iskolalátogatás tekintetében. Nem minden céh tett eleget a felszólításnak, nem tudja kit, mikor, hány évre fogadtak fel, a mesterek nem járnak el kellő szigorral, a tanoncok elkerülik a rajziskolát és a városon kívül pénzzel játszanak. A felelősségre vont mesterek azt mondják, hogy a rajztanár szorítsa a tanoncokat a látogatásra. 1810-ben még azt ajánlják a tanácsnak, hogy minden céh bizzon meg egy mestert, ez havonként érdeklődjék az előmenetel iránt. A hanyagokat vigye a céhmesterhez és a tanonc felszabadításkor rajzait is mutassa be. 1812-ben Matuschek azt kéri,¹³⁸⁾ hogy a szabálytalan felszabadításért ne a tanonc, hanem a mester fizessen s az ilyen tanonc ne távozhassék addig, míg rajziskolai bizonyítványa nincsen. 1813-ban maga a helytartótanács küld figyelmeztetést a rajziskolai és vallási órák látogatására,¹³⁹⁾ sőt két évvel később a bajokat mintegy összefog-

¹³⁴⁾ A szekrény díszes, 180 frt-ba került. (Fasc. IX. 187. Prot. Sen. 1814. I. 178. II. 173. 1815. II. 197.)

¹³⁵⁾ Prot. Sen. 1805. I. 1132. 1807. II. 839., Fasc. IX. 153. Prot. Sen. 1808. II. 481.

¹³⁶⁾ Fasc. IX. 176., Prot. Sen. 1812. II. 1046.

¹³⁷⁾ Fasc. IX. 167. a., Prot. Sen. 1810. II. 620.

¹³⁸⁾ Fasc. IX. 176. b.

¹³⁹⁾ Fasc. IX. 182., Prot. Sen. 1813. II. 278.

lalva, újra megerősíti az 1795-i rendeletet, egyes pontjait az ellenőrző hatóságok figyelmébe ajánlja, megvilágítja a rajz szerepét a hazai iparban és kereskedelemben és bizonyoságot tesz arról, hogy törődik a szaknevelésüggyel.¹⁴⁰⁾

A javító törekvések mellett vannak azonban megnyugtató, eredményt igazoló jelek is. Korábban Paintner Mihály főigazgató is csak kifogásokat hallatott a rajziskoláról, más hangon szól azonban 1814 június 14-i levele.¹⁴¹⁾ A legutóbbi vasárnapon meglátogatta a rajziskolát, ott 70-nél több tanoncot talált együtt s meggyőződött, hogy a tanács most már komolyan végrehajtja a rendeleteket. Dícséri ezért a tanácsot és kéri, legyen segítségére a helyi igazgatónak és rajzitanítónak, hogy e város — szülővárosának — iskolái például álljanak a kerületben. Fokozottan igazolja Paintner szavait, de egyúttal Matuschek pompás működését az 1815. évi leltár.¹⁴²⁾ A 19. század elején rajziskolai leltár nagy ritkaság, kötelességünknek érezzük tehát ezt az iskolaügyi nevezetességet közzétenni, hogy 1799. évi leltár után ebből is láthassuk a fejlődést.

A leltár 3 részből áll: I. felszerelési tárgyak és könyvek; II. eredeti rajzok; III. 1814-ben és 1815-ben készült minták.

I. E tekintetben lényeges gazdagodás látszik az 1799-i leltárral szemben. Figyelemreméltó adatai: 14 rajzasztal 70 fiókkal és férőhellyel, 72 szék, 1 rajzlap felerősítésére szolgáló asztal, 2 vizeskád, 2 szekrény (egyik a rajzok, másik 65 rajzeszköz megőrzésére), 132 keret eredeti rajzok számára (belőle 47 darabot Paintner főigazgató rendelt), 12 papírlemezből készült tartó eredeti rajzoknak, Paintner ajándéka), 1 köszörűkő és kefe a rajzeszközök számára. Könyvek a következők: 1. Praxis Geometriae (1 k.), 2. Vignola (3 k.), (mindkettő már 1799-ben megvan), 3. Georg Pein: Ideen zur äußeren und inneren Verzierung der Gebäude (2 k., első kötete ma is megvan mintegy 30 mintával s Matuschek sajátkezű bejegyzésével), 4. egy régi rajzkönyv 1525-ből, 5. egy régi kertkönyv (Gartenbuch, mindkettő Trost levéltáros ajándéka), 6. építészeti könyv fedélszékekre nézve.

II. Eredeti rajzok (némelyik megvan már 1799-ben): 1—6. geometriai vonalak, szögek, 7—8. elliptikus alakok, 9—10. különféle tárgyak, 11—12. csigavonalak, 13—15. tagok fényben és árnyékban, 16—19. építészeti rendek fényben és árnyékban, 25—26. dór és ion ívezet fényben és árnyékban, 27—38. minták, 39—41. virágok, 42—43. keretek, 44. rács oszloppal, 45. díszített erkély, 46. cégétabla dísszel, 47. távlati alapelemek, 48. dór rend távlatban,

¹⁴⁰⁾ Szaknevelésünk történetében figyelemre nem méltatott és ismeretlen rendelet, amely a két későbbivel irányítója a magyar szakoktatásnak 1800 és 1825 között. Jelentőségnek felismerése nélkül hiányosan közzétette Sztéryni (i. m. 54—55); szövegünk a helytartótanács eredeti leiratából való (290/1815. sz. rendelet, Fasc. IX. 189., Prot. Sen. 1815. I. 449—50).

¹⁴¹⁾ Fasc. IX. 187. d. Prot. Sen. 1814. II. 555.

¹⁴²⁾ Fasc. IX. 195. Prot. Sen. 1815. II. 496. A leltárfelvétel oka ismeretlen, esetleg Paintner főigazgató látogatásával kapcsolatos. A gazdagodás a felszerelésben és rajzokban 1799—1815-ig szemmel látható.

49—50. földszintes és emeletes palota alaprajza, 51—52. kápolna vázlata és keresztmetszete, 53—61. fedélszékek, 62—65. ívezet különböző rendekben, 66. korinthusi rend vázlatban, 67. geometriai alakok elemei, 68. geometriai testek fényben és árnyékban, 69—72. ajtó és ablak különböző rendekben, 73. ablakmélyedés és vakablak, 74—75. korlátok, 76. tetőablak, 77. gyapotbontógép, 78—79. emeletes és földszintes ház alaprajza, 80. polgári ház keresztmetszete, 81. homlokzat, 82. gazdasági ház vázlata, 83. gazdasági ház homlokzata és keresztmetszete, 84. dísztükrő, 85. földszintes ház vázlata, 86. korlátburkolat, 87. letört dór ívezet, 88. templom keresztmetszete és képe, 89. falusi templom vázlata, képe és homlokzata, 90. templom távlatban két ajtóval, 91. Szt. Mihály-templom alaprajza és környéke, 92. templom vázlata, homlokzata és keresztmetszete, 93. kocszi Morisch Józseftől, 94. a nyereg részei, 95. kocszi, 96. oltár alapja, keresztmetszete lenszálakból, 97. építészeti távlatrajz Hildtől, 98. szekrény vázlata, keresztmetszete Maingertől, 99. palota pincéjének vázlata Müllertől, 100. ez a palota távlatban Müllertől.

III. 1814-ben és 1815-ben készült rajzok: 1—2. öt-öt egyszerű virágcsokor, 3—5. három-három egyenként rajzolt virág, 6. díszített cégtábla koronával, 7. levesestál fedője, 8—9. templom alaprajza, keresztmetszete és szerkezete, 10—13. cégtábla kulccsal, horgonnyal, keresztrel, haranggal, 14—17. petrezselyem, borostyán, olajfa és akantusz tölevelei, 18—22. ablak a különböző építészeti rendekben, 23—27. ajtó különböző rendekben, 28. cégtábla csillaggal, 29—36. festett virágcsokrok, 37—42. virágok tölevelei, 43—55. lombozatok, 56. tussal kihúzott virágok, 57—59. különböző ajtók, 60—61. lovak számszámmal és szánszerszámmal, 62. torony, 63. ruhaszekrény, 64. bognárlegény, 65. a lórajzolás elemei, 66. lovak rajzolva, 67. edények, 68—69. tussal kihúzott vázák, 70—71. pajtafedélszék, 72. híd, 73—74. fák alaplevelei, 75. egyszerű fedélszék, 76. híd, 77. festett terv, 78. Bécsújhely katonai terve, 79. híd, 80. vízszintező terv, 81—82. utcaterv, 83. csatornaterv, 84—85. vízszintező terv, 86. polgárház alaprajza, 87. keresztmetszet és szerkezet, 88. egy polgárház alaprajza és keresztmetszete, 89. keresztmetszet és szerkezet, 90. az itteni bencéskolostor vázlata és szerkezete, 91. nemesi ház vázlata és szerkezete, 92—94. kulcsok és záruk, 95. golyók és egy váza, 96. kocszi, 97. tussal kihúzott virágok, 98. ceruzával rajzolt levesestál, 99. díszített építészeti tagok, 100. gyertyatartó.

Ezekből az évekből csupán a győri rajziskola leltára ismeretes.¹⁴³⁾ Mindkettő a ritkaságok közé tartozik szaknevelésügyünk e korában s mindaddig, míg hasonlók napvilágot nem látnak, hivatva lesznek a magyar szakoktatásügy állapotáról a 19. század elején bizonyosságot tenni. Felszerelés tekintetében a soproni gazdagabb, rajzokban majdnem eléri a győrit s így is igazolja, hogy fénykorát éli.

Matuschek és Wester ezután is lankadatlanul dolgoznak to-

¹⁴³⁾ Sztérényi: i. m. 58; rajzanyagát még annakidején Révai alapozta meg; e tekintetben a sopronival ellentétben nem nagyon fejlődött, sőt felszerelése hiányosabb. A győri leltárban van egy rajz a soproni tűztoronyról.

vább. Még 1815-ben a legújabb rendelet alapján követelik a tanoncok összeírását a céhektől,¹⁴⁴⁾ 1816-ban 25 új rajzeszközt kap az iskola.¹⁴⁵⁾ 1817-ben beadványukra azt határozza a tanács,¹⁴⁶⁾ hogy a mesterek a városból csak írni-olvasni tudó tanoncokat vegyenek fel s mesterré rajziskolai bizonyítvány nélkül ne lehessen senki. Ugyanebben az évben Matuschek nevezetes újítást végez: az iskolalátogatás előmozdítására bevezeti az ellenőrző lapot s abból a tanonc szorgalma és előmenetele is látszik.¹⁴⁷⁾ A lap első oldalán a tanoncra, a látogatásra vonatkozó adatok s rovatok vannak (l. a mellékletet), hátsó oldalán magyarázat a mestereknek. Belőle mindenkor világos képük lehet tanoncuk előmeneteléről. Szorgalmas tanoncok 14 nappal szabadjulásuk előtt mesterük kérvényére s az ellenőrző lapra megkapják a bizonyítványt, a lusták továbbjárni kényszerülnek vagy büntetést fizetnek.

Az 1817-i év azonban más szempontból is nevezetes: gyarapszik ugyanis a szakoktatási intézmények száma Sopronban. Ehrlinger János soproni festő magánrajziskolát nyit oly egyének részére,¹⁴⁸⁾ akik rajztanulmányaikat tovább szeretnék folytatni. Tanítaná azonkívül azokat a tanoncokat, akik szegénylenek vagy akiknek nincs idejük a rajziskolába járni. A tanács az engedélyt megadja azzal a kikötéssel, hogy tanoncoknak bizonyítványt nem adhat. 1820-ig biztosan s valószínűen azután is néhány évig működik. Iskolaalapítása szaknevelési szempontból ritkaságszámba megy.

A következő évben fontos s eddig ismeretlen rendelet lát napvilágot.¹⁴⁹⁾ Vele kapcsolatos szabálytalanságok, főként az ácsoknál és kőműveseknél Sopronban is előfordultak. Vannak ugyanis oly tanoncok, akik a rajziskolát nem látogatják, ezért felszabadulásuk előtt oly helyre mennek, ahol rajziskola nincs s itt szabályellenesen szabadulnak fel. Megtiltja a rendelet a céheknek, hogy ily segédekét közösségükbe fogadjanak, míg rajziskolai bizonyítványt fel nem mutatnak.

Ezekben az években Matuschek tanítóságának s a soproni rajziskola fénykorának végéhez jutottunk. Ehrlinger iskolaalapi-

¹⁴⁴⁾ Fasc. IX. 195.

¹⁴⁵⁾ Prot. Sen. 1816. II. 561, 834; egy rajzeszköz ára 13 frt.

¹⁴⁶⁾ Prot. Sen. 1817. III. 181.

¹⁴⁷⁾ Fasc. IX. 209, Prot. Sen. 1817. III. 181. A kísérlet Matuschek szerint nagyszerűen bevált. Ilyfajta lap eddig szintén ismeretlen, a számok a rajziskolai napot, a betűk az előmenetelt jelentik (g = gut, m = mittelmäßig, schw = schwach, A = Ausgelassenheit, s = spät, hiányzáskor üresen marad a rovat).

¹⁴⁸⁾ Verbényi L.: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban, 1817—20, (Soproni Szemle 88. évf., 261).

¹⁴⁹⁾ A helytartótanács 17.666/1818. sz. nyomtatott rendelete. (Fasc. IX. 122., Prot. Sen. 1818. I. 1007.)

tása is sejtet már valamit; ránehezedtek Matuschekre az öregkor napjai. Ennek első jele, hogy a tanácstól az iskolaépületben kér lakást,¹⁵⁰⁾ annak felügyelője egyúttal őt is gondozza s segítségére lesz vasárnaponként a rend fenntartásában. A lakásügy csak 1819-ben rendeződött, a következő évben viszont benyújtja nyugdíjazási kérvényét.¹⁵¹⁾ 52 évet töltött egyházi szolgálatban, a nemzeti iskolák bevezetése óta tanító és az egyedüli, aki ezek közül még életben van. Erői fogynak, hosszú ideje távol él rendjétől s szeretne oda visszatérni. A helytartótanács a nyugdíjazás módozataira nézve előterjesztést kér a várostól.¹⁵²⁾ A tanács Matuschek nagy érdemeit elismeri, de nyugdíjterhektől húzódik. 1821 februárjában érkezik meg aztán a helytartótanács nyugdíja-

Rechnungs-Blatt.	Seht.	Namen des Zeichnungsküriers.	Ort, oder Handwert.	Lehrmeister.	Wurde ausgedungen.	Auf Jahre
19	18	Matuschek	Tifflor	Dr. M. Hofner	Jan. 25. bis 8. 1819	4
Zeichnungstage.						
Winter - Kurs 1818						
Sommer - Kurs 1818						
13. 20. 27. 34. 41. 48. 55. 62. 69. 76. 83. 90. 97. 104. 111. 118. 125. 132. 139. 146. 153. 160. 167. 174. 181. 188. 195. 202. 209. 216. 223. 230. 237. 244. 251. 258. 265. 272. 279. 286. 293. 300. 307. 314. 321. 328. 335. 342. 349. 356. 363. 370. 377. 384. 391. 398. 405. 412. 419. 426. 433. 440. 447. 454. 461. 468. 475. 482. 489. 496. 503. 510. 517. 524. 531. 538. 545. 552. 559. 566. 573. 580. 587. 594. 601. 608. 615. 622. 629. 636. 643. 650. 657. 664. 671. 678. 685. 692. 699. 706. 713. 720. 727. 734. 741. 748. 755. 762. 769. 776. 783. 790. 797. 804. 811. 818. 825. 832. 839. 846. 853. 860. 867. 874. 881. 888. 895. 902. 909. 916. 923. 930. 937. 944. 951. 958. 965. 972. 979. 986. 993. 1000.						

Rajziskolai ellenőrző-lap a 19. század elejéről.
(Matuschek Mózes rajztanító kézírásával.)

zási rendelete.¹⁵³⁾ A király üdvözli Matuscheket 40 éves szolgálata alkalmával és 300 frt javadalommal nyugdíjba helyezi. 1821 májusában Matuschek jelenti a tanácsnak, hogy vissza akar térni rendjébe s a 22 évig viselt rajztanítói állást visszaadja.¹⁵⁴⁾ Mindaddig azonban, míg az új tanítót ki nem nevezik, ellátja hivatalát. Véglegesen Sopronból 1821 szeptemberében távozik, ezzel kapcsolatban a tanács működéséről bizonyítványt állít ki¹⁵⁵⁾ s igazolja benne, hogy rajztanítósa alatt a tanulókkal, tanoncokkal nyájasan bánt, főként azonban iparoslegények és ta-

¹⁵⁰⁾ Prot. Sen. 1817. II. 436, III. 440, Fasc. IX. 215, Prot. Sen. 1818. I. 236, II. 393, 1336, Prot. Sen. 1819. II. 367, 1017, III. 230.

¹⁵¹⁾ Fasc. IX. 246. c.

¹⁵²⁾ Fasc. IX. 246. f, d, r, Prot. Sen. 1820. II. 283, 547.

¹⁵³⁾ Fasc. IX. 246. a, Prot. Sen. 1821. I. 542.

¹⁵⁴⁾ Fasc. IX. 246, Prot. Sen. 1821. I. 1294.

¹⁵⁵⁾ Fasc. IX. 244. a—b.

noncok kiművelésével hasznos munkát végzett. A felszereléssel, rajzgyűjteménnyel gyarapította a soproni rajziskola hírnevét s arra törekedett, hogy az ország legszebb és legjobban felszerelt szakiskolája legyen. Derék munka után megérdemelten tért pihenni a magyar szakoktatásügy egy fáradhatatlan s eddig ismeretlen harcosa, mert a tanács véleménye megfelelt az igazságnak.

Dr. László Verbényi (Veszélka): *Geschichte der Soproner Zeichenschule. III.*

In dem ersten Viertel des 19. Jahrhunderts beginnt ein Abschnitt des ungarischen Fachschulwesens, aus welchem uns nur spärliche Angaben bekannt sind. Die weitere Geschichte der Zeichenschulen ist nicht geklärt, obwohl in diesen Jahrzehnten die meisten Anstalten eingehen. Es ist also eine große Freude, daß gerade aus dieser Zeit reiches Material uns zur Verfügung steht und so ist die Behauptung zu widerlegen, daß ab dem beginnenden 19. Jahrhundert die Zeichenschulen stürmisch in Verfall gerieten. Unsere Anstalt weist das Gegenteil auf, sie ist in ihrer Blüte.

Matuschek verfügte über reiche Schulerfahrungen, als er sein Amt antrat. Seiner früheren Tätigkeit wegen war er in Sopron nicht unbekannt. Mit großer Schaffenslust begann er die Übelstände zu beseitigen. Für seine Pläne fand er einen prächtigen Mitarbeiter in dem Lokaldirektor Florian Wester. Mit gemeinsamem Streben erreichten sie, daß die Zeichenschule auf dem von Steiner betretenen Wege noch höher emporstieg.

Matuschek schafft zuerst die Bedingungen einer erfolgreichen Arbeit. Das Inventar des Jahres 1799 konnte ihn überzeugen, daß Steiner die jährliche Ausbesserung der Reißzeuge vernachlässigte. Auf seine Eingabe läßt der Rat die brauchbaren ausbessern und kauft sogar neue infolge der emporsteigenden Schülerzahl. Danach folgte die Bändigung der Zünfte. Das größte Hindernis der erfolgreichen Tätigkeit war, daß einige Handwerke die Kataloge der Lehrlinge dem Lokaldirektor nicht überreichten. Der Schulbesuch war deshalb nicht zu überwachen und sogar die Freisprechung fand im Gegensatz der Verordnung von 1795 ohne Schulattestat statt. Die Frage hat einen merkwürdigen gewerbgeschichtlichen Hintergrund. Matuschek und Wester verteidigten gediegen das Ansehen der Zeichenschule, aus ihren Anklagen wuchs ein zehnjähriger Streit empor. Mit Hilfe des Rates und des Győrer Oberdirektors bezwangen sie die widerspenstigen Handwerke und dadurch war die weitere Teilnahme der Zeichenschule an der Industrieerziehung gesichert.

Die neue Schulordnung des Jahres 1806 schloß die 3. Elementarklasse dem Gimnasium an. Matuschek beklagte schon seit Jahren, daß er seine Schüler nicht unterbringen kann. Die Zeichenschule bekommt ein größeres Lokal und so ist die Weiterbildung der Gesellen im Zeichnen möglich. Der Schulvergrößerung entsprechend wächst die Zahl der Einrichtungsgegenstände, Matuschek behebt von den außerordentlichen Zeichenschülern 1 Gulden Schulgeld zur Deckung der jährlichen Schäden und auf seinen Antrag

müssen die neuen Meister ihre Musterzeichnungen für die Zeichenschule abgeben.

Die Erfolge der gründlichen und gewissenhaften Tätigkeit Matuscheks entfalten sich erst nach 1810. Oberdirektor Paintner ist im Jahre 1814 mit der Zeichenschule gänzlich zufrieden und spricht dem Rate seine Anerkennung aus. Seine Lobworte rechtfertigt das Inventar von 1815, eine wertvolle Seltenheit unserer Schulgeschichte. Mächtige Entwicklung seit 1799: reiche Einrichtung, seltene Bücher und über 200 Zeichenvorlagen. Die Soproner Anstalt wetteifert in diesen Jahren mit der Győrer Zeichenschule, ja sie übertrifft sie in gewisser Hinsicht. In diesem Jahre veröffentlicht die Regierung eine neue Verordnung für Zeichenschulen.

Das Jahr 1817 ist zweifach bedeutend: Matuschek führt zur Überwachung des Schulbesuches „Kontroll-Tafeln“ ein, ein hiesiger Maler, Johann Ehrlinger, gründet eine Privat-Zeichenschule. Von diesem Jahr an ist ein kleiner Verfall bemerkbar. Matuschek ist ein Greis geworden, er übersiedelt in die Zeichenschule, bittet für sich um einen Gehilfen, da seine Kräfte im Schwinden sind. 1820 sucht er um seine Pensionierung an; 18 Jahre lang war er Elementarlehrer, 22 Jahre lang Zeichenlehrer. Der König begrüßt ihn wegen seiner 40-jährigen, treuen Dienstleistung und pensioniert ihn mit ganzem Gehalt. Gemäß dem Zeugnisse des Rates ist die Soproner Zeichenschule durch die tüchtige Arbeit Matuscheks eine der schönsten und reichsten Lehranstalten Ungarns geworden.

A zsirai (gyülevizi) kastély.

Irta: Csatkai Endre dr.

Zsira községbe kebelezték be a legutóbbi időkben a vele teljesen egybeépült Gyüleviz falut. Kisebb jelentőségű; első ismert említése csak 1466-ban történik. Az 1730-as évek vége felé a Rimanóczy-család birtoka, a 18. század második felében a Pejachevich grófoké. Több mint százéves birtoklás után 1890-ben Ruston angol kapitány, majd a Braun-család, Östör József dr. és végül Esterházy Mária hercegnő kezén találjuk. A legutóbbi változás az Isteni Megváltó Leányainak birtokába juttatta a kastélyt a parkkal együtt.

Az építéstörténeti adatokat alig ismerjük. Tán a Pejachevich-levéltárban lappanganak; esetleg még a Rimanóczy-család kezdte meg az építkezést. Nagy átalakításokat hozott a világháború után következő idő, amikor Esterházy Mária hercegnő számára építették át az épületet és több újabb részt csatoltak hozzá; a zárda céljaira való átalakítások is jelentékenyebbek; rendelte-

tésének megfelelően most a főépület belsejének nagy része nem tekinthető meg.

A főépület hosszasan nyúlik el. Udvari homlokzata egyszerűbb, mint a kerti. Az udvar felől a középső rész három tengellyel és egy felső félemelettel hangsúlyozva az egyemeletes homlokzat

1. kép.

Zsira (Gyülevis).

A hajdani Pejachevich-kastély udvari homlokzata.

Foto : Diebold.

2. kép.
Zsira (Gyülevisz).

Foto : Diebold.

3 kép.
Zsira (Gytőviz).
Mennyezetkép a hajdani Pejachevich-kastély dísztermében.
A Nap és az Éjszaka.

elé lép. A földszintet majdnem teljesen a kosárvés főkapu foglalja el, fölötté az Esterházy hercegi címer. Az emeleteket oldalt kettős, középen egyes félpillérek foglalják össze, fejezetük szabadon képzett az ion csigából és akantusz levélből. A manzard tetőn is három ablak; és az egész széles kéményben cseng ki. A három-három tengelyes szárnyak egyemeletesek, egyszerűek; józan, vakolt táblák közt foglalnak helyet az ablakok. A több kürtőből alakított kéményeken köríves díszítés. Az épület keskeny oldalai is hármas tengely szerint tagozódnak. A kerti homlokzat jelentékenyebb és nagyobb. A középső rész itt is kissé előbbre szökken; az első emeleten két toszkán pillér tartotta áttört pártázatos erkély; a fal mellett egy-egy váza játszó gyermekekkel. A pártázat átcsap az ablakok alá is. A félemelet alatt hatalmas Pejachevich-címer. Az udvari homlokzathoz hasonló félpillérek azonban egyesével fogják össze az emeleti részeket, felettük a párkányon az 1739-es évszám, a fordított csatra emlékeztető oromban ablak, felette urna, testén a nap ábrázolásával és oldalt két gyermekkel. A szárnyak az udvari homlokzathoz hasonlóak. Oldalt két előbbre lépő, egyemeletes, háromtengelyes, sarokbástyaszerű rész, megtört kettős kupolaszerű tetővel.

Hogy az 1739-es évszám az építést jelenti-e, nem lehet még eldönteni. Stílus dolgában beleillenek az épület ebbe az időszakba. A rokokónak még nincsen nyoma a külsejében; a saroktoronyszerű kiképzés, a magasra húzott szabadon formált oszlopfejek, a fordított csatra (Schneppé) emlékeztető orom a bécsi iskola sajátosságai; Fischer von Erlachen és Hildebrandon nevelődött építész tervezte a gyülevizi kastélyt.

Belsejében sok minden megváltozott. A két bejáró közé eső sala terrena ma kápolna; a földszint szép barokkrácsos ablakosarai és fölépcsőház korlátja jó kovácmunkák. Egyes oldalfalrészeket és mennyezeteket még vonalas díszű stukkó díszíti. A nagyterem mennyezetét hatalmas festés borítja; keretelése hullámzó párkánnyal, festette fülkével teljesen képszerűvé teszi és elszigeteli a terem többi alkotó részétől. A lantos Apollót látjuk paripák vonta kocsiján, felette a zodiákus három jegye, a Nyilas, a Mérleg és a Szűz. A felhők alatt hullámok tetején víziszörnyön lovagló meztelen istennő, nádas között folyamisten, Vénusz tamburával és a kis Amorról, vadászatra kivonuló Diana, akinek egy háttal álló faun fujja a hallalít. A csillagjegyek íve felett az Éj istennője indul útjára, mögötte a hold kél fel. Erősen átfestett kép, különösen keresztbe állított fák gyakori motívumánál látni a kemény ecsetvonásokat. Az egyik sarokba elhelyezett kettős kereszt hasonlóképpen újabb keletű. A festmény egykorú a kastéllyal és hasonló módon a bécsi iskolában kereshető a mestere. Nem volt nagy teremtő lángelme; emlékek kísérték munka közben. Így nem lehet Apolló figurájának közeli rokonságát leta-

gadni Troger Pálétól a göttweigi császárlépcső freskóin. Jelzése sajnos kissé homályos: összefont két betű, valószínűleg C és E; vagy C és F; utána külön P. (pinxit?).

Egy kisebb szoba mennyezetfestésében az építészeti elemek túlnyomóak, a középső tojásdad mezőben Minerva pajzsán Gorgóffövel és körülvéve a tudomány meg a háború jelvényeivel.

4. kép.

Zsira (Gyüleviz).

Foto: Diebold.

Mennyezetkép a hajdani Pejachevich-kastélyban (Minerva).

Általános vonatkozásban tán nem elsőrangú műremek a gyülevizi kastély és falképei sem növelik értékét, mindamellett megyei anyagunkban már azért is megbecsülendő, mert aránylag meglehetősen épségben örökíti ránk a kétszáz év előtt volt szándékokat és azonkívül bécsi barokk áramlásának egy eddig nem igen ismert közvetítő állomását adja . . .

Csornai népviselet.*)

Irta: Sandy Dezső.

A csornai népi viselet a régmúlt időkben inkább egyszerű volt, mint díszes. A tulajdonképpeni érdekes és ma néprajzi szempontból felelevenítésre érdemes, színes csornai népviselet a 18. század legvégén és a 19. században hordott magyar ruha, melyet még századunk első két évtizedében is gyakran lehetett látni a csornai őslakosságon. Csak a világháborút követő esztendőök során tűntek el a ládafiák mélyén, míg nem az utóbbi években újból fel nem elevenítették.

A *férfiak*, főként legények — legtöbbször himzett — inget, alul rojtos, a rojt felett „mesterkéltn” bő, ráncolt gatyát viselnek, egyik szárának bősége másfélméter is volt. Rövid, kék mellénykét, ú. n. zsinórozott „purucot” hordtak, ezüstzsinór gombokkal. A purucot csak a legelső egy vagy két gombbal kapcsolták össze. Derekukon, a gatyá fölött, oldalt kötve viselték a királyszerű rojtos kendőt vagy az aranypecsétes kendőt. Rossz, hideg időben vették fel a vastag kék posztóból készült, dúsan „szerszámozott” (zsinórozott) kékdolmányt. Fejükön kicsi, pörgeszélű kalapot viseltek, körül, vagy elöl félkörben rozmaringgal díszítve, balfelől muskátli virággal.

A *leányok* viselete az ország egyik legszebb és legmagyarosabb népi viselete, ami többek között nem a túlmagasan hordott, hanem közvetlenül a csipő fölötti ruhaderékban nyilvánul meg. A sok szoknya közül a legfontosabb a fehérgyolcs, nagyon kikeményített és harmónikásra vasalt, csipkés-, még inkább kivarrott aljú bő szoknya. Legfelül a szebbnél szebb színekben pompázó, lángszínű, galambszínű vagy tűzesszínű, dúsan virágos nehéz brokátselyem, bokáig érő bő szoknya, mely alul ezüst- vagy aranyzsinórral vagy aranycsipkével volt felvarrva. Hasonló anyagból, de más színben készült a mesterien zsinórozott, pillangós, aranyhímzéses „puruc”, mely hátul zsinórozással díszített farkban végződik. A kötény a szoknyától elütő színű, több színben játszó nehéz selyemből készült, széles, virágos selyemszalag kötővel, melyet hátul egy csatra kötnek és a színes szalag két vége szabadon lóg egészen a szoknya alsó széléig.

A fiatal *menyecskék* a puruc fölé a vállon át, elöl keresztben rojtos selyemkendőt hordtak, ami maga is sok színben pompázott, a végeivel a csipőnél szabadon hagyva. A menyecskék fejüket bekötötték, a fejre helyezett „kobakra” került a rojtos piros kendő, de különböző alkalmakkor különböző volt ez a kendőviselet is. Szépek és érdekesek voltak a teljesen kézimunkával készült finom, fehér tüllkendők is. A 2. sz. képen látható szoknya

*) Szerzőnek munka alatt álló „Csorna ismertetése” című és a népviseletet is részletesebben tárgyaló könyvéből.

egyik legszebb népművészeti darab Csornán. Világos rózsaszínű brokátselyemből, virágos mintázással több mint száztiz évvel ez előtt készült.

A régi világban is igen sok költségbe került egy ilyen díszes női öltözet teljes előállítása: körülbelül egypár ökör árába! Igaz, hogy életöltökön át viselték is. Éppen ez a költséges előállítás okozta, hogy egyre kevesebben tudtak erre még a tehetősebbek

1. kép.

Foto: Diebold.

Csornai népviseletbe öltözött leány és legény.

is pénzt áldozni és a meglevőket is féltő gonddal őrzik a csornai gazdapolgár családok és csak nagyobb ünnepeken, ünnepélyes alkalmakkor viselik.

Az idősebbek viselete mindig sokkal egyszerűbb volt. Az

2. kép.

Útban az ünnepi misére.

Foto: Diebold.

3. kép.

Pipára gyújtás a „gádor” előtt.

Foto: Diebold.

asszonyok ruhája sötétszínű, fejükön hátrakötött rojtos piros kendő. A férfiak — régebben — kevésbé díszes, de igen erős kék vagy fekete posztóból készült, de szintén zsinórozott ruhát viseltek.

4. kép.

Foto: Diebold.

Páros karéj — ősi csornai tánc — búcsúkor a kocsmá udvarán.

5. kép.

Foto: Diebold.

Csornai menyecskék.

Legutóbbi nemcsak Sopronban, a Szent Jobb körmenetén tűnt fel a csornaiaknak ez a festői csoportja, de Szent István ünnepek alkalmával tavaly Budapesten is szép sikerrel szerepeltek a Gyöngyös Bokréta keretében a csornai bokrétások.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Frankenburg Adolf keresztszülei.

Frankenburg emlékirataiban azt említi, hogy neki Liszt Ferenc szülei voltak a keresztszülei, viszont az öreg Frankenburgék tartották keresztvíz alá a később oly nevezetes művészt. Téves állítás mindkettő. Liszt Ferencnek Zambóthi Ferenc és Szalay Juliánna voltak a keresztszülei, később mint házastársak Sopronban éltek (lásd Soproni Hírlap, 1938. okt. 22). Ami pedig Frankenburg keresztszüleit illeti, az író téves állítása a legújabb Frankenburg-életrajzba is belekerült, amely 1938 telén jelent meg Machatsek Lucia tollából. A németkereszturi anyakönyv szerint 1811 nov. 22-én volt a keresztelő (az életrajz szerint a születési nap 21-én volt); mint keresztszülők Batthyány Miklós gróf és Franciska szerepelnek, azaz a legnagyobb magyar nővére az urával. Pinkafőn laktak és kastélyukban sokszor vendégül látták keresztfiúkat. Frankenburg nem egyszer ír erről háromrészes emlékezéseiben.

Cs. E.

Az első soproni könyvesbolt.

Beudant Ferenc Sulpice termésettudós 1818-ból származó utleírása szerint „találni Sopronban nyomdákat, könyvkereskedéseket”; ehhez fűzött jegyzeteiben Csatkai Endre azt állítja, hogy „könyvet a könyvkötők árulgattak eladdig, amíg Wiegand megalapítja az első igazi könyvesboltot a mai Vermes-házban a Várkerületen, amely üzletből a későbbi Thirring-Máhr-Nagy Magda

bolt fejlődött”.¹⁾ A könyvesbolt megjelenése Sopron művelődéstörténetében rendkívül jelentős mozzanat, így annál inkább fájjaljuk a pontos évszám hiányát Csatkai könyvében (valószínűen Wiegand 1815. évi üzletalapítására gondol). A Wiegand-család azonkívül annyira elterjedt volt a 19. század elején Magyarországon, hogy az alapító keresztnéve (Károly) sem hagyható el (pl. 1816-ban Wiegand Ottó Kassán nyit üzletet²⁾). A Wiegand Károly-féle üzletből aztán nem a Thirring-Máhr-Nagy Magda-féle, hanem a mai Schwarz Károly-féle bolt lett.³⁾ Semmiképp sem felel meg végül az igazságnak, hogy Wiegand Károly üzlete volt az első, mert alapítását 13 évvel megelőzően volt már Sopronnak könyvesboltja.

A 19. század első éveiben kétségbeejtő viszonyok között tengődött a magyar szellemi élet. A nemzet erejét a bécsi kormány és a francia háborúk bágyasztották s a könyv mint a felvilágosodott eszmék elhintője szigorú ellenőrzés tárgya volt. Csak a nagyobb városokban akadt egy-egy könyvkereskedés, bennük évtizedekig heverték a könyvek, amíg vevőre találtak. Bátorságról tett tehát tanubizonyságot egy soproni könyvkötő,

¹⁾ Az első idézettel együtt Csatkai E.: Idegenek a régi Sopronról (Scarbantia-sorozat 2. sz. Sopron, 1938) c. művéből 26—27. o.

²⁾ Rényi Károly: Magyar könyvészet 1902 (Magyar Könyvkereskedők Évkönyve, 13. évf.). 238. o.

³⁾ Rényi: i. m. 247—249. o.

Kilián Károly 1802-ben, amikor könyv- és műkereskedés engedélyezését kérte a helytartótanáctól. Kérvény⁴⁾ helyi, de általános művelődéstörténeti szempontból is figyelmet érdemel.

Mielőtt üzletalapításra gondolt volna, kitanulta a könyvkötő mesterséget, nagyobb tanulmányutakat tett, kellőképpen képezte magát s főleg könyv- és műkereskedéssel foglalkozott. Mint könyvkötő már eddig is teljesített megbízásokat és ilyen módon a leghíresebb cégekkel kereskedelmi kapcsolatba került. Nincs híjával a helységnek sem, mert e célra nemrégén megfelelő házat vásárolt. Készültségének, anyagi helyzetének bemutatása után azt igazolja, miért van szüksége Sopronnak könyvesboltra. Mindezideig a városban ilyen üzlet nem létezik, holott a lakosság száma és műveltsége régen megkövetelte volna. Van két nagy iskola (katolikus és evang. gimnázium), sok tudós és művelt ember, akik könyveket eddig messziről, idővesztéssel és nagy költséggel szereztek be. Könyvkereskedés hiánya aztán nemcsak Sopronban, hanem a környéken is érezhető, hiszen Pozsonyig, Pestig és Zágrábig nincsen egyetlen bolt. Nincs akadálya az ellenőrzésnek sem, helyben ugyanis könyvcenzúra is működik. Felsorolja aztán az utóbbi évek üzletalapításait magyar városokban (Lippert Károly Pozsonyban, Kis István és Institoris Gábor Pesten, Láng Károly Székesfehérvárott, Müller Ferenc Zágráiban) s reméli, hogy kérése teljesül.

Könyvesbolt nyitását ekkor csak a király engedélyezhette és e jogot a helytartótanács útján gyakorolta. A

⁴⁾ Fasc. IX. 126. b) a soproni le-
véltárban.

döntés előtt ez természetesen kikérte a városi tanács véleményét⁵⁾ a kérelmező személyi minőségéről is. A könyv mint műveltségterjesztő eszköz fontosságát világosan látta a városi tanács, amikor a kérést szokatlanul meleg hangon pártfogolta s ezzel bizonyosságot tett műveltségvágyáról (... optandum esse, ut hujusmodi Publici Utilitatem, et Commoditatem involvens Bibliopolium, in hac civitate, quae tam populis frequentia, et Eruditorum Doctorumque virorum, Docentium item et discentium Incolatu, quam diversis aliis ex respectibus nominatioribus Civitatibus adnumeranda censetur, pro eadem Civitate et instantionaliter circumscripto tam late patente districtu, introducatur, constabiliatur et obscundetur⁶⁾).

A helytartótanács engedélye 1802 júliusában⁷⁾ érkezik a tanácshoz s nem sokkal azután megnyílt az első soproni könyvesbolt. Beudant tehát 1818-ban Sopronban két könyvkereskedést talált: az 1802-ben alapított Kilián-féle (ma Nagy Magda-féle) és az 1815-ben létesült Wiegand Károly-féle (ma Schwarz Károly-féle) könyvesboltot; ezért említ „könyvkereskedések“-et.

Dr. Verbényi (Veszélka) László.

Beudant és Sopronmegye.

Beudant Ferenc Sulpice francia geológus, egyetemi tanár 1818-ban hosszabb utazást tett Magyarországon. Tanlmányait és úti benyomásait 1822-ben „Voyage minéralogique et géologique en Hongrie, pendant l'année 1818“ címen adta ki Párizsban. Könyve elsősorban földtani értékű,

⁵⁾ Fasc. IX. 126. a.

⁶⁾ Fasc. IX. 126. c.

⁷⁾ Fasc. IX. 126. d.

de vannak benne a magyar fajjal, étellel, magyar városokkal foglalkozó részek is.

Beudant utazásai során Sopron vármegyébe is eljutott. Sopronról írt sorai egyrészét *Csatkai Endre* már kiadta¹⁾ *Birkás Géza* cikke²⁾ nyomán. Minthogy azonban *Birkás* nem közli le teljesen a Sopronra vonatkozó részt, *Csatkai Endre* közlése is hiányos.

Beudant ugyanis még a következőket írja: „*Oedenburg* városa (*Sopronium*, lat. *Soprony*, hongrois)³⁾ egyike Magyarország legrégebb városainak; mondják, hogy a rómaiaknak köszöni keletkezését. Némely szerző azt hiszi, hogy ez a város a régi *Scarabantia* helyén áll, mások azt állítják, hogy *Scarabantia* római városa délkelet felé helyezkedett el a síkságon *Oedenburg* és *Czenk* között, a *Kolmhof* nevű falu helyén. Ezt az állításukat főleg egy, ezen a vidéken talált köre alapítják, amelyen határozottan olvasható a *Scarabantia* szó. Az írók úgy vélik, hogy *Oedenburg*-ban csak egy egyszerű vár (*Chateau*) volt, egy légió szokott lakhelye. Feltételezik, hogy *Sopronium* vagy *Sempronium* volt a vár neve, Pannonia egyik utolsó kormányzójáról *Sempronius Tuditanus*-ról, avagy *Cajus Sempronius*-ról.“ A következőkben *Beudant* Sopron német nevének ismeretes magyarázatát (*Öde Burg* 'puszta vár') ismerteti, majd megemlíti, hogy *Salamon király* óta a szabad városok között szerepelt.

Itt következik a *Csatkai* idézte

¹⁾ Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938, 26—7. ll.

²⁾ Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban. Györi Szemle II. (1931), 166. l.

³⁾ *Beudant*, i. m. II, 543. l.

rész, amelyhez *Beudant* még a következőket fűzi: „A környék borai híresek, a budaival együtt Bécsben a legkeresettebb természetes borok. A vidék egyébként is bővelkedik mindenféle életszükségleti cikkekben, kétségkívül ennek a bőségnek és Ausztria szomszédságának köszönhető a népesség nagy szaporultsága ezen a vidéken s az itt található városok és nagyobb falvak jelentékeny száma. *Oedenburg* megye (így!) a legnépesebb Magyarországon, négyzetmérföldenként 990 lakosa van, ami körülbelül Franciaország népességének középaránya.“

*Beudant*nak Sopronra és környékére vonatkozó egyéb megállapításai szaktudományi jellegűek s ezért közlésüket feleslegesnek tartom. Tett azonban egy látogatást *Eszterházán*, amely a palota belső berendezéseire és ritkaságaira vonatkozóan igen érdekes adalékokat tartalmaz:

„Csak két földtani látogatást tettem *Oedenburg* környékén, de nem engedhettem el, hogy ne látogassak el a híres *Esterházy-kastélyba*, amelynek nagyságát gyakran emlegetik s melynek építése jelentékeny összegbe került. Kétségkívül a legszebb és legnagyobb Magyarországon. Négy mértföldnyire van Soprontól a *Fertőtó* partján, de a hely kiválasztása nem a legjobb, mert, azzal, hogy ezt a szép épületet lapos és mocsaras vidék közepére helyezték, mindörökre elvették tőle a szerencsésebb fekvés nyújtotta előnyöket. A palota önmagában igen szép, egyike a legszebbeknek, amelyeket láttam. Igen jól épített, nemes architektúrájú, ebből a szempontból kétségkívül jobb, mint a herceg jelenlegi lakhelye *Kismartonban*. Sokkal nagyobb is, azt állítják, hogy kétszáz terem van benne. Az

udvarfelőli homlokzaton 148 ablakot számoltam meg és kétszázat a kert felől, nem is számítva néhány pavilont a földszinten.

A kastély udvarába díszes vasrácsoson át lehet belépni ez igen szép, de az épülethez képest igen kicsi. Majd egy elipszis alakú udvarba kerül az ember, amelynek egyik gyújtópontjában kis vízmedence van. A palota elülső része alacsony épületekből áll. Csak földszintjük van s házmesterlakásul melléképületül, mellékkijáratul szolgálnak. A háttérben van a kastély. Középe kiemelkedő terrasszal koronázva; az épület két szárnya két oldalról körszeletszerű, két emeletből áll. Igen jó hatású külső lépcső vezet a középső épületrész első emeletére. Itt van a fogadószoba, igen szép, noha kissé régies ízlésű. A mennyezet az épület tetejéig emelkedik, de elég gyöngye festmény díszíti, a parkett fehér és barna bera-kómunkára való színes fából készült. Igen szép csillárokat is láthatunk, de a kandallón csunya és silány óra, az ablakok sarkaiban más, hasonló rossz ízlésben készült órák vannak. A hálószobákban és a kis szalonokban nincsen semmi különös, az eddigiekkel összehasonlítva, ezek berendezése elég csunya. Megmutatják a herceg földszinti lakását is, itt a legérdekesebb egy kis szalon. Faburkolatát kínai aranylakkal vonták be s rendkívül sokba kerülhetett, mert minden egyes darabját külön kellett megrendelni. Ennyi pénzt elkölteni úgylát-szik csak arra volt jó, hogy valami elég szomorú s elég csunya dolog jöjjön létre. A hátralévő szobák bútorzatában nincsen semmi különös. Általában a kastély belseje a nagyszalon kivételével nem méltó a külsejéhez. Igaz, hogy most elhagyott,

nagyrészen bútorozatlan s még a faburkolatot és a parkettet is hagyják tönkremenni. Megmutatják a látogatóknak a kínai porcellánkészlet maradványait is, de csak nagy tálakat, vázákat, tányérokat és kalitkákat láttam, amelyek nem érnek fel a sèvres-i porcellánokkal. Van néhány, szekrénykébe zárt tálca is; azt hiszem, európai porcellánból vannak, elég rossz festményekkel. A legszebbek két csatajelenet, de ezeket sem lehet azokhoz hasonlítani, amelyeket mostanában Sèvres, Berlin vagy Bécs gyáraiban készítenek. Ugyanabban a szekrényben nagyszámú groteszk figura is van faragott zsirkőből (*en talque glaphique*).

A kastély mögötti kert és erdő sohasem lehetett igazán kellemes, mert a föld nem kedvez a növényeknek. Az ültetvényeket sem helyezték el jó stílusban; a régi francia ízlést akarták utánozni, de a méretek hibásak s az egészből csak egy elég különös kert keletkezik, melyet egyenes utak vágnak át. A kertet díszítő szobrokat átszállították Kismartonba."

Beudant leírását érdemes volna összehasonlítani annak a magát Y jellel jegyző magyarnak a cikkével, melyet a Tudományos gyűjtemény 1824-es évfolyamában⁵⁾ Eszterházáról írt.

Lovass Gyula dr.

⁴⁾ Ez a kérdés még ma sem dől el. V. ö. *Veszélka László*: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában, Sopron, 1934, 6. l.

⁵⁾ Tudományos Gyűjtemény 1824, III. k., 53—6. ll.

Idegenek a régi Sopronról

Csatkai Endre a fenti címmel megjelent tanulmányában a régi Sopronban megfordult idegeneknek városunkra vonatkozó levéltörédekeit és útinaplóit állította össze. Kár azonban, mint ezt *Mollay Károly* is megjegyezte (Soproni Szemle, II., 333. o.), hogy összeállítása nem teljes, és nem támaszkodik mindenütt az eredeti forrásokra. Közölt adatai alapján a városunkban megfordult idegenek benyomásairól kialakult kép így hiányos s levont következtetéseit többnyire csak általánosságban mozognak. Ezúttal csak két angol utazó soproni tartózkodásáról szóló beszámolóját szeretném kiegészíteni.¹⁾

Egyik forrása egy ismeretlen angol utazónak „Austria and the Austrians” c. 1837-ben megjelent munkája. Csatkai csak a második kötet 105.—16. lapokat veszi figyelembe, holott Sopron neve már az első kötet 309. lapjának *-gal jelzett részén is feltűnik. Az angol utazó itt megemlíti, hogy Sopronban (*Oedenburg*) évenként öt ízben van vásár és így számban megelőzi Debrecent, Kolozsvárt, Lőcsét, Pécsét, Komáromot és Kismartont.

Az angol utazó érdeklődése Nyugatmagyarország iránt — mint maga is bevallja — oly nagy volt, hogy Horvátországból nem Stájerországon, hanem Csáktornyán (*Tschakathurm*), Körmenden, Szombathelyen (*Stein-amanger*) és Sopronon keresztül tért vissza Bécsbe.

A második kötet 105—10. lapjain foglalkozik részletesebben Sopronnal. „Szárász megjegyzései” (Csatkai) nem

¹⁾ Az angol utazókra nézve v. ö. *Fest Sándor*: Angolok Magyarországon a reformkorszakban. Budapest, é. n.

is olyan szárazok. Mondatai még ma is szinte elevenséggel hatnak: „A természet szerteszórta gazdagságát Sopron körül és a többnyire németajkú lakosság szorgalmával az ég adományait hasznára fordította, amely példa, ha a királyság többi részében is követésre találna, feltétlenül hasonló jólétre vezetne.” A soproni lakosság hangyszorgalmát tehát az élesszemű angol követendő példaként állítja az ország népe elé.

A „szárász” angol szemében Sopron viruló (*thriving*) város a föld legelbajolóbb vidékével, melyet a 20 angol mérföld (kb. 32 km) hosszú, 4—6 angol mérföld (kb. 6½—9½ km) széles Fertő²⁾ (*New Siedler See*) sekély és sós vize szegélyez és szántóföldek, rétek, szőlőkertek és erdőborította halmok vesznek körül.” Majd több utazóval ellentétben meglepődettséggel teszi hozzá: „Itt elsőrangú vendéglőt találtunk... *mérsékelt számlával.*”

A soproni borra ismételtelen vizsztatér (így a 108. és a 110. lapon). A sopronit a budai, ménesi, egri, ruszti és szentgyörgyi borokkal együtt mindjárt a tokaji után említi és hozzáfűzi, ha ezeket a termelők „nem hamisítják, bécsi borkereskedők kezében állítólag kiváló borokká lesznek.”

A továbbiakban Sopron lakóinak számán (14.000) és iparán kívül, megemlíti jóminőségű posztóját is. kitér arra, hogy itt van a legnagyobb sertéspiac, vásárok alkalmával pedig még 40—50 ezer marhát is felhajtának. A város másik jövedelmi forrása a bor. Évi termése 32.000 vederre (*Eimer*) tehető.

²⁾ A mai helyzetre vonatkozó pontos mérések adatai még nem állanak rendelkezésünkre.

A szomszédos szénbányák, amelyek addig ugyan még csekély mértékben aknáztak ki,³⁾ sem kerülnek el figyelmét. Úgy gondolja, jó volna, ha ezt a vidéket vasútvonal kötné össze Bécs városával, vagy a bécsújhelyi csatornával.⁴⁾

Miss Pardoe Sopronról és helyzetéről szintén érdekes pillanatfelvételek közül „The of Magyar” c. 1839—1840-ben megjelent háromkötetes munkájában; ezekben az angol hölgy jó érzékkel Sopron kereskedelmi és politikai fontosságára tapint rá.

Azt fejtegeti ugyanis, hogy a báró Sina által tervbe vett vasútvonal, amely Bécsset Sopronon és Győrön keresztül Pesttel köti majd össze, mindenesetre kedvezően hat majd a városok kereskedelmi életére és szociális berendezéseire; de a nemzet érdekében talán még előnyösebb volna, ha ezt a vasútvonalat Sopronból kiindulva Vas- és Zala megyén keresztül Triesztig hosszabbítanák meg. Ezen a ponton azonban az osztrák és a magyar kereskedelmi érdekek ütköznek, mert Ausztria inkább Stájerországon keresztül szeretné vezetni ezt a vasútvonalat. Hozzáteszi, ha Magyarországon jó országutak épülnének, a trieszti kereskedelem még így is inkább ezeket venné igénybe, mint az osztrák vasutat.

Miss Pardoe további meglátásai igazi demokrata szellemről tesznek tanubizonyságot: „Ha herceg Esterházy azon lenne, hogy elősegítse ezt

³⁾ Bizonyára Brennbérgbányára gondol itt az ismeretlen angol utazó. A brennbérgbányai szénbányászat már 1759-ben megkezdődött. — v. ö. *Bán Imre*: A brennbérgi szénbányászat története 1759-től 1792-ig. (Különlenyomat.) Budapest, 1936.

⁴⁾ Ismeretes, hogy a sopron—bécsújhelyi vasútvonal tíz évvel később, 1847-ben meg is valósult.

a célt (t. i. a trieszti kereskedelemnek magyar területen való lebonyolítását), nagyon is csekély költséggel, minden hozzávaló birtokában — amint ezt hozzáértő emberektől hallottam —, vasútvonalat építtethetne Soprontól Lendváig 80 angol mérföld (kb. 128 km) hosszúságban; ahonnan azután gróf Festetich hasonlóképpen folytathatná Stájerország határáig; és a stájerországiak a maguk részéről Triesztig. Tagadhatatlanul ez volna a legjobb és a legegyszerűsebb módja a Béccsel való érintkezés felvételének; de minthogy sajnos az osztrák és magyar kereskedelmi érdekek homlokegyenest ellenkeznek, félő, hogy ebben az esetben is, mint sok másban az erősebb fél maga alá gyűri a gyengébbet.”

Így látja az angol hölgy 100 évvel ezelőtt a monarchiabeli Sopron fontosságát magyar nemzeti szempontból.

Rátz Ottó.

A Táj- és Népkutató Központ kiállítása.

„Én nem hizelkedhetem, édes nemzetem, tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek. Hanem én megmondom magadnak fogvatkozásodat olyan szívvvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, reformáld vétkeidet.” Zrinyi Miklósnak e szavaival kezdődik az a *Vezető*, amelyet gróf Teleki Pál m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által létesített Táj- és Népkutató Központ adott ki.¹⁾ A Központ oly célból alakult, hogy gróf Teleki Pál, Győrffy István, Magyar Zoltán egyetemi tanároknak s

¹⁾ Budapest, 1938, 38 l. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a Központ felállítását szabályozó rendeletét azóta hatálytalanította.

munkatársaiknak a magyar földre, a magyar népre és a magyar közigazgatásra vonatkozó, külön-külön folytatott kutatásait egyesítse „a magyar jövő lehetőségeinek és a magyar adottságokkal való legjobb alakításának tudományos tárgyilagossággal való vizsgálatához”.

E vizsgálat kiterjedt az *embernek a nagybirtokhoz, nagytőkéhez, városhoz, faluhoz és közigazgatáshoz* való viszonyára. Minden eddigi ú. n. falukutató munkával szemben az utóbbi („közigazgatás és az emberek”) volt a kiállításnak talán legnagyobb vívmánya. E nélkül a jövőben város- és falukutatásnak nem szabad törtennie.

Magá a kiállítás a budapesti Károlyi-palotában november 22-től december 11-ig tartott s hat teremből állott. Mind a hat terembe hangszóró Bartók—Kodály gyűjtötte *igazi* magyar népzeneét közvetített, a térképek s grafikonok előtt pedig öntudatos, egyetemet végzett parasztivadékok vitatkoztak földbirtokosokkal. Itt lüktetett a magyar jövő minden feszültsége, minden nehézsége, minden szépsége.

Az *első* teremben kitétek megtekintésre az eddigi falukutató irodalmat. Sopron megyét *Rozsondai Károlynak* és *Sümeghy Józsefnek* Sopronbánfalváról s *Élő Dezsőnek* Saródról írt műve képviselte. Legnagyobb feltűnést azonban bizonyára az a térkép keltette, amely Magyarország összes 500 holdon felüli nagybirtokait ábrázolta, megjelölván, me-

lyek alkalmasak telepítésre első-, másod- s harmadsorban. Külön térkép tüntette fel a magas mezőgazdasági népsűrűségű (80—120) vidéket, köztük Sopron megyét is s egy újabb térképen sötét folt jelezte az agrárproletárok aránytalanul magas (70) százalékát. A tatai járás lehető legrészletesebb feldolgozása az új magyar agrárpolitika feladatait (munkabér, munkaidő rendezése, földreform, népi művelődéspolitikai, népi közigazgatás) jelölte meg.

A *második* terem térképei a Tiszamente életét mutatták be az utolsó öt nemzedék alatt (a lecsapolás hatása a kultúrtáj alakulására). Városaink városias jellegének megállapítására indított munkát ismertette a *harmadik* terem térkép- s grafikonanyaga. Sopronra nézve nagyjából ezt a munkát végezte el több mint két évvel ezelőtt a *Heimler Károly* által szerkesztett Sopron topográfiaja (Sopron, 1936) c. mű is. A *negyedik* teremben a tatai járás közigazgatási viszonyait ismertük meg. Az *ötödik* a nagytőke szerepét tüntette fel. Kitünt, hogy Magyarországon minden számottevő termelési ág és vállalat a Hitelbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekkörébe tartozik.

Végül a *hatodik* teremben láthatuk azt a térképsorozatot, amelyet gróf Teleki Pál használt a Felvidék visszaszerzéséért folytatott tárgyalásoknál.

Mollay Károly dr.

Soproni irodalom.

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II. rész, 5. kötet. Különléle számadások és adójegyzékek 1489-től 1530-ig. Sopron, 1938. 8°. VII + 501 lap.

Sopron legnehezebb napjaiban, az 1921. évi népszavazás előtt jelent meg a városi okmánytár első kötete. Azóta *Házi Jenő* Sopron város közönségének megértő támogatásával a városi levéltár középkori anyagából a 16. századi magyarnyelvű levelekkel együtt még 12 kötetet rendezett sajtó alá. Minden egyes kötet megjelenését szakkörök elismerő bírálata kísérte s ma, az okmánytár tizenkettedik kötetének megjelenése után bátran elmondhatjuk, hogy a magyar városok között Sopronnak van a legmodernebb és legértékesebb okmánytára. Aki megpróbálkozott már levéltári kutatással s különösen középkori szövegek másolásával, csak az tudja értékelni azt az óriási munkát, amelyet 13 vaskos kötet anyagának elolvasása, a rövidítések feloldása, a szövegek helyes értelmezése és lemásolása, a korrektúra pontos ellenőrzése s a tárgymutató elkészítése jelent.

Házi Jenő alapossága lehetővé teszi, hogy a betűhű közléshez rágaszkodó forráskiadványát nyelvészek is legnagyobb bizalommal használhatják. Nemzedékek meríthetnek majd ebből a műből, amely kitűnő tárgymutatójával megtakarítja a kutató számára a hosszadalmas és fáradságos levéltári kutatást, úgyhogy ezáltal felszabaduló időtöbbletét anyagának feldolgozására fordíthatja. Jó forráskiadványnak ez a legnagyobb érdeme.

A legújabb kötet anyagából külön

is ki kell emelnünk az 1489., 1490., 1495., 1505. és az 1523. évi városi adójegyzékeket, az 1496. évi bordézsmajegyzéket, a Sz. Mihály-, Sz. György-, Sz. János- és a ferences-(ma bencés) templomok templomatyjainak számadáskönyvét. Nagyon becses a bánfalvi Sz. Farkas-kápolna templomatyjának számadáskönyve s a templom ingóságainak leltára is: az eddig már leközölt adatokkal együtt most már meghatározható a kápolna alapos középkori története. Polgáraink életére különösen a városi tanács árszabása, Zirkendorffer János neje után maradt ingóság leltára és Schwingenhammer Bálint hagyatéki elszámolása világít rá. Zirkendorffer János neje pl. 15. könyvet mondhatott magáénak.

Kívánatos volna, hogy a városi levéltárnak egyéb, nagyrészt még 15. századi anyaga (bírói ítéletkönyv, telekkönyv, feljegyzési könyv, papi könyv stb.) egyszer szinte napvilágot láthatna. Sopron város közönsége azonban az okmánytár kiadásával nemes művelődéstörténeti hagyományaihoz híven máris méltó emléket állított magának.

Mollay Károly dr.

Mollay Károly: Középkori soproni családnevek. Budapest, 1938, 64. l.

A magyarországi germanisztika mintegy 4 évtizede dolgozik lankadatlan erővel a hazai német kultúra felderítésén. Az érdeklődés iránya az évtizedek során más-más volt s a kutatások eredményeképp a magyar és német szellem egybekapcsolódásának csodás bizonyítékai kerültek napvilágra. E munka megindulása óta gazdag multja s lakosságának sajátos

összetétele miatt előkelő hely jutott Sopronnak; Bünker tárta fel a század elején érdekes népiségét s attól kezdve tanulmányok mutatták be a soproni nyelvjárást, a gyermekdalt, a legrégebbi németiséget s a német nyelv feltűnését (Bedi R., Schwarz Fr. és Verbényi-Veszélka értekezései). Meltán illeszkedik ebbe a sorozatba Molloy Károly dolgozata a középkori soproni családnevekről.

A szerző azt a célt tűzte maga elé, hogy nyelvészeti alapon teszi vizsgálat tárgyává a soproni családneveket 1500-ig. A soproni kancelláriában a 14. század második felében tűnik fel a német nyelv, a másfél évszázad viszont a német nyelvtörténetnek egyik legizgalmasabb szakasza. A különféle városok írásmódjában ekkor tör utat az újfelnémet nyelv a maga rengeteg sajátosságával, ekkor látjuk a személynveken kívül az egyén megjelölésére a családnév alkalmazását. Az 1379. évi telekkönyv s a 15. század emlékei gyönyörűen szemléltetik e folyamatot. Az anyagnak éppen e nagy bősége a kutatási terület lényeges ki szélesítését hozta magával. Rájött a szerző, hogy embereit csak úgy követheti nyomon s nevük magyarázatát csak úgy adhatja, ha a névkutatást egybekapcsolja a családtörténettel. E kettős, lényegében különböző területnek kapcsolatbahozása a dolgozatnak egyik legnagyobb értéke s tudásunk szerint első ilyfajta kísérlet tudományos életünkben. Családneveit bámulatos kitarással és alaposítással nyomonza ki a 15. századi anyag őserdejében s az összes változatok felsorolása után biztossággal adhatja a magyarázatot. A családok életének figyelése érdekes bepillantást nyújt a 15. századi sop-

roni polgárság vagyoni állapotába s vagyonszerző törekvéseibe (l. a mellékleteket).

Módszertani felfedezésen kívül más tudományos értéke is van a dolgozatnak. Családneveink természetesen különböző eredetűek s az idevonatkozó német tudományos irodalom annak felismerésére vezette a szerzőt, hogy a családnevek felosztása nem egységes alap szerint történt. Pedig az erőltetett csoportosítás helyett a megoldás szinte önmagától adódik: azt figyelni, milyen nyelvtani kategória a családnév öse s ennek alapján 4 csoportban az összes családnéveket össze tudja foglalni. A nevek ilyfajta csoportosítása kivételben nagyszerűen beválik. A közölt példák kétségtelenül igazolják, hogy a polgárság családnévei 1500-ig Sopronban is kialakultak. Ebből következtethetünk viszont arra is, hogy a városi életforma is testet öltött s a nevezetes nyugati újítások Sopronban nagyon korán valósultak meg. De más szempontból is figyelmet érdemelnek a példák. A családnév pusztán sok esetben kétségeket támaszt bennünk hordozójának nemzetisége felől. Ilyenkor jó segítségünkre a családtörténet s ennek adataiból azt tudjuk meg, hogy éltek a 15. században német néven Sopronban magyar emberek s csak később németesedtek el. Az az érzésünk, hogy a részletkutatások világánál sok hasonló eset adódik majd, igazolva mintegy, hogy elhamarkodottság a 15. századi Sopron műveltségét pusztán németnek képzelni. Nagy érdeme a dolgozatnak, hogy erre a mozzanatra is felhívta a figyelmet. Ezen az úton a további kutatások meglepő eredménnyel járhatnak városunk népiségtörténetére nézve.

A dolgozat szépen megvalósítja célját: egyedül ily kutatások viszik előre a tudományt s csupán ilyeneken állhat szilárdan a magyar tudomány épülete. Nevezetes darabja Mollay értekezése Sopron régi műveltségének s a belváros házaival s műemlékeivel együtt hirdeti a polgári életforma meghonosodását. A munka magasfokú tudományos iskolázottságról tesz bizonyosságot, a tudományban járatlan talán megrémül a sok adat láttára, a családnévkutatás azonban csak így járhat tudományos eredményel.

Verbényi (Veszélka) László dr.

Machatsek Lucia: Frankenburg Adolf. A Frankenburg Irodalmi Kör kiadása. Sopron, 1938. 70 lap.

Amint felnyitjuk e füzetet, első lapjáról Frankenburg Adolf derűs, szép férfiarcú néz ránk okos tekintetével. Zsinóros magyar ruha simul karcsú termetére, magyar kard markolata látszik baloldalán. Sokat mond nekünk ez a kép nemcsak az íróról, hanem a száz évvel ezelőtti Magyarországról is. Íme, a sopronkeresztúri német fiúból a magyar irodalom lelkes munkása lesz, aki még ruházódásában is alkalmazkodik a nemzeti szokásokhoz. Lehet-e hát kétségbevonni a magyarság asszimiláló erejét?

Machatsek Lucia tanulmánya lelkiismeretes, gondos munka eredménye. Híven állítja elének Frankenburgban kora egyik kedvelt novellaíróját, jellemzi elmés, néha csípős humorát s túlzás nélkül, elfogulatlanul állapítja meg Frankenburg eredeti műveinek irodalmi értékét. Kétségtelen, hogy Frankenburg nevét és működésének emlékét nem annyira eredeti művei őrzik irodalmunkban,

amelyek közt nincs örökértékű, mint inkább szerkesztői tevékenysége, amely valóban jelentős és nagyérdemű. Frankenburg évtizedeken át volt a legjelentősebb szépirodalmi lapoknak nemcsak munkatársa, hanem szerkesztője, abban a korban, amikor a szerkesztőnek egyaránt kellett a folyóirat tartalmáról, az írók és költők munkatársul való megnyeréséről, a költségek előteremtéséről, valamint olvasóközönség neveléséről gondoskodnia, s a mellett a cenzura éberségének kijátszása is az ő feladata volt. Frankenburg kitűnően megfelelt sok tudást, kiművelt ízlést és nagy körültekintést kívánó feladatkörének. Helyesen állapítja meg róla a tanulmány írója, hogy működésében „irodalmi becsvágy, nem pedig üzleti szellem vezette”. Legnagyobb jelentőségű szépirodalmi lapja, az *Életképek*, valóban „irodalmi tűzhely volt, amely köré az ország legjelesebbjei sorakoztak”, ahogy a szerző írja. Munkatársai közt épűgy megtaláljuk Vörösmartyt, Bajzát, Toldy Ferencet és Czuczort, mint Petőfit, Aranyt, Tompát és Jókait, szóval irodalmunk virágkorának legfényesebb alakjait. A régiek: Vörösmarty, sőt Kazinczy hívei is épűly örömmel támogatták cikkeikkel, mint az akkor modern népies-nemzeti szellemű irodalom képviselői. Valóban irodalomtörténeti jelentőségű volt ez a maga korában igen elterjedt és megbecsült szépirodalmi lapunk.

A kis tanulmány kiterjed Frankenburg életének és működésének minden fontosabb mozzanatára, tehát foglalkozik kortörténeti szempontból ma is forrásmunkául szolgáló *Emlékiratai*-val és *Bécsi élményei*-vel s természetesen soproni tartózkodása

maig élő emlékének, az Irodalmi és Művészeti Körnek megalapításával. A soproniak kegyelele utóbb alapítójáról nevezte el azt az egyesületet, mely Frankenburg szelleméhez híven működve oly sokat tett városunkban a magyar nyelv, a magyar érzés és a magyar irodalom terjesztése érdekében. Kegyeletes kötelességet teljesített tehát a Frankenburg Irodalmi Kör, mikor kiadta az alapítója és névadója életét és működését méltató kis művet, az első összefoglaló tanulmányt Frankenburg Adolfról.

rj.

Dénes Jenő: Csepreg településföldrajza (*Geographia Pannonica XXVI*). Pécs, 1937. 8°, 48 lap.

Ez a doktori értekezés a pécsi egyetem földrajzi intézetének jobbjára gazdaság- és településföldrajzi kérdéseket tárgyaló tanulmányorozatában jelent meg. Az ilyen célkitűzésű sorozat hivatott arra, hogy egy-egy tájegység, községcsoport települési visznyait, gazdasági életét lerajzolja. Ilyesfajta szakmunkáktól várjuk pl. annak a kérdésnek tárgyalását, hol kerülnek el a Dunántúl természeti kincsekben leggazdagabb tájai (földrajzi nyelven: „helyi energiák kutatása”), mely vidékek alkalmasak új néptömegek fölvételére és eltartására (a földrajz az ilyen kérdések taglalásakor a „helyzeti energiákat” keresi). A Dunántúl népességeltartó erejének vizsgálata csak egyetlen szempont a sok közül, amely a *Geographia Pannonica* - sorozat majdnem 30 kiadványát egy cél szolgálatába állíthatná. A tapasztalat azt mutatja, hogy nagyobb területek (pl. gazdasági egységet alkotó községcsoportok, település tekintetében azonos jelleggel bíró tájegységek) kutatása

szébb eredményekkel járt, mint a környező élettérből kiragadott egyetlen község gazdasági és települési viszonyainak valósággal légüres térben való ábrázolása. A *Geographia Pannonica* legnagyobb része egy község településföldrajzát írja le, a község kiválasztásában csak az író érdeklődése az egyetlen vezérlő szempont.

Dénes dolgozata megpendíti mindazon problémacsoportokat, melyek ily tárgyú munkákban szinte sablonosan előtérbe szoktak kerülni. A település tájképe, a térszín régi és mostani alakjának vizsgálata, vízrajzi, éghajlati, növényzeti viszonyok, a helyi és helyzeti energiák rövid taglalása után izelítőt ad Csepreg történetéből is. A közlekedési viszonyok és utcahálózat rajza sikerült fejezetei a munkának. A gazdasági élet és birtokviszonyok c. két fejezet azonban intő példa arra, hogy mennyire nem szabad gazdaságtörténet írni annak, akit levéltári kutatásai során csak az állatállomány száma és egyéb általános értékű statisztikai adatok érdekelnek. A gazdaságtörténet az óvatos kutató kezében kitünő eszköz szokott lenni a készülő mű gyengeségeinek elpalástolására és értékeinek kihangsúlyozására, de csakis abban az esetben, ha az író lelkiismeretesen szétválogatja a problémákat s inkább egyetlen kisebb kérdést igyekszik feldolgozni *alaposan*, mint mindenbe belekóstolni. Kár, hogy a szerző nem jelöli meg mindenütt forrásait. Viszonylagos értékkel bír a köből alapján való számítgatás is. A szerző maga is csodálkozik „az állatmenyiség nagy aránytalanságán” (35. lap). Ennek az az oka, hogy a szerző különböző szempontokat hasonlít ösz-

sze (a 16. században ugyanis az uradalmi, 1769-ben pedig a jobbágyság kezén levő állatállomány számát ismeri és hasonlítja össze egymással, az eredmény alapján következtetve az állattenyésztés hanyatlására). A kéziratos térképanyag felhasználása és feldolgozása annál sikerültebb fejezetekkel bővítette a munkát.

Soós Imre.

Litschauer, G. Fr.: Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800—1929. Zweite Lieferung: Linz a. Donau, 1935. 8°. 155—314. II. Dritte Lieferung: Wels, 1938. 8°. 315—398. II.

Litschauer könyvészetének első füzeté 1933-ban jelent meg. Ezzel az első füzetrel más helyen (Egyetemes Philologiai Közlöny, 1935) részletesen foglalkoztam. Ugyanott mutattam rá a németeknek arra a céltudatos munkájára, amellyel nemcsak az elszakított „Burgenland“-ot, hanem az egész történeti Nyugat-Magyarországot szellemi birtokukba akarják venni. Azóta szinte bámulatos tervszerűséggel indult meg a magyar haza művelődési javainak a német-ség részére való kisajátítása.

Ennek az irányzatnak áll szolgálatában Litschauer könyvésze is. Címe Burgenland könyvészetét ígéri, de az ő Burgenlandjába beletartozik Körmend, Vasvár, Szombathely, Sopron és Pozsony is, művelődéstörténetüknek minden magyar elemével együtt. Mindenesetre tudományos munkában furcsának találjuk ezt a „tételcsúsztatást“, de a politikai célatosságon túl el kell ismernünk Litschauer nagy tudományos teljesítményét is. Tekintsünk magunkba: tettünk-e valamit magyar részről, hogy a németeknek ezt a szellemi mohó-

ságát ellensúlyozzuk? Réz Henrik különben alapos munkájában (Bibliographie zur Volkskunde der Donauschwaben, Budapest, 1935) összegyűjtötte ugyan a csonkaország németiségének néprajzi irodalmát, de Nyugat-Magyarországnak természetesen csak egy sovány függelék jutott. Litschauer eddig megjelent 3 füzetének 6663 címszava 29 módszeresen átgondolt és felépített fejezetben tárja fel a történeti Nyugat-Magyarországra vonatkozó hatalmas irodalmat. Külön fejezetekben kerülnek sorra az általános művek, újságok, folyóiratok, történeti segéd tudományok, források, jog-, alkotmány-, közigazgatás-, gazdaság-, ipar-, kereskedelem-, közlekedés-, egyház-, iskola-, irodalom-, művészet-, zene- és színház-történet, az őstörténet, a római, a közép-, az új- és a legújabb kor. Az utóbbira természetesen nagy súlyt helyez a szerző s ebben a fejezetben többek között a következők alfejezeteket találjuk: Zur Geschichte der österreichischen Landnahmen, Das Protokoll von Venedig, 13. Oktober 1921; Die Oedenburger Volksabstimmung, 14. bis 16. Dezember 1921, stb. Közlekedésről vizsgálva az összegyűjtött anyagot, újból meg kell állapítanunk, hogy a leközölt anyag német része elég teljes, a magyar s egyéb azonban meglehetősen hiányos. Itt nincsen terünk a hiányok felsorolására (más helyen majd részletesebben beszélünk róluk), csak két jellemző példát ragadunk ki. Így pl. a szerző nem említi az amerikai Hunter Miller Dávidnak „My Diary at the Conference of Paris with Documents“ c. 1929-ben megjelent 20 kötetes művét (ismerteti Czákó István: Magyar Szemle, 1930), amely gyorsírási feljegyzések

alapján mutatja be a trianoni béke létrejöttét s rávilágít arra is, milyen erőszakosan ráncigálta Wilson napi-rendre a nyugatmagyarországi kérdést. Nem találjuk *Csuppay Lajos* tanulmányos cikkét „Az Ausztriához csatolt terület közoktatásügyé”-ről sem (*Kornis Gyula: Az elszakított magyarság közoktatásügye, Budapest, 1927, 219—230. ll.*). Ezt ma kétszeresen emlékezetünkbe kell vésnünk. Litschauer könyvészetének nincsen olyan fejezete, amelyet magyar anyaggal ne kellene még kiegészítenünk. Önkénytelenül felmerül tehát a gondolat, állítsunk össze már magyar részről is egy könyvészetet, amelyben nemcsak a lehetőleg teljes német, hanem a magyar irodalom is képviselve van. Ez a munka folyóiratunk főszerkesztőjének irányításával máris folyamatban van s remélhetőleg hamarosan pótolni fogja azt a hiányt, amelyet ma magyar részről Litschauer könyvészetének megjelenése miatt érzünk.

Mollay Károly dr.

Belitzky János: Sopron vármegye története. Első köt. Budapest, 1938. Stephaneum-nyomda, 8°, 1015 lap.

Sopron vármegye történetének régén várt első kötete, amely 1490-ig a vármegye középkori történetét tárgyalja, most hagyta el a sajtót. A hatalmas munka nemcsak a kiadott forrásokat illeszti átfogó problémacsoportokba, hanem sok ismeretlen, kiadatlan forrást is közöl. A mű legértékesebb fejezetei azok, amelyekben a szerző a sopronmegyei törzsi szállásokról, a székely, avar és besenyő kérdéssről, Sopron vármegye 11. és 12. századi védelmi rendszeréről és a vármegyei szervezet kialakulásáról mondja el egészen egyéni és bi-

zonyára sok gondolatot ébresztő nézeteit. A mű bővebb ismertetésére még visszatérünk. S. I.

Természet- és Állatvédelem. A Soproni Városszépítő Egyesület Természet- és Állatvédő Szakosztályának kiadásában évenként négyszer megjelenő lap 4. száma érdekes tartalommal most jelent meg. — A lap támogatását ajánljuk a természet- és állatbarátok szeretetébe. Előfizetési díj egy évre 1 P. Kiadóhivatal: Sopron, Balogh-Kovács Sándor-u. 22.

Magyar Kultúrszemle címen új folyóirat indult meg azzal a céllal, hogy hónapról-hónapra összegyűjtse, rendszerezze és ismertesse szellemi életünk minden termékét. E célt különböző rovataiban valósítja meg: így a Könyvszemle, Folyóiratszemle és Napilapszemle rovatban az egyhavi bibliográfiát adja. Az irodalmi kultúra bemutatása mellett ugyanilyen módon rendszerezi a színházi és művészeti új anyagot is. *Előfizetési ára egész évre 2 P, egyes szám ára 20 fillér.*

Scholtz Ödön: Illustrierte Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Ágfalva-Agendorf, Bánfalva-Wandorf und Loipersbach. 8. r. 73 l. Röttig-Romwalter Nyomda R.-T., Sopron, 1938.

A művecske népies előadásban, 11 fejezetben tárja eléink az ágfalvi ev. anyagülekezetet, valamint a még hozzátartozó sopronbánfalvi s 1922-ig hozzátartozott lépesfalvi ev. egyházközség történetét 1893-ig. A szerző, aki az ágfalvi ev. egyházközségnek 1891-től 1893-ig segédlelkésze, majd pedig 1938 végéig lelkésze volt, művét az ágfalvi ev. templom felavatásának 1935 szeptember 22-én tar-

tott 150 éves jubileumára szánta, azonban csak 1938 karácsonyán, közvetlenül nyugalomba vonulása előtt fejezhette be s művecskéjével utolsó szolgálatára akart lenni annak a gyülekezetnek, melynek több mint 47 éven át volt a lelkipásztora. Együttal megígéri a művecskéje előszavában, hogy tőle telhetőleg megírja majd nyugalmi éveiben az ágfalvi gyülekezet legutóbbi 50 évének a történetét is. A szerzőnek most megjelent műve tehát az ágfalvi ev. egyházközség történetének első részéül tekintendő, mely rendszeres beosztásával, sokszor igen érdekes és tanulságos részletek feltárással és a szöveg közé nyomtatott 33 képpel teljes mértékben leköti az olvasó fi-

gyelmét. Természetesen leginkább érdekelheti a mű a szóbanforgó egyházközségek tagjait, de igen sok soproni vonatkozása miatt nagyon közel érint bennünket, soproniakat is, azonkívül pedig méltán számíthat helysége-történeti, hazai műveltségtörténeti, egyháztörténeti stb. adatainál fogva távolabbi körök érdeklődésére is. Kár, hogy a szerző a műben előforduló magyarországi helységneveket nagyrészt németül közli (Ofen, Pest, Preßburg, Güns, Agendorf, Wandorf, Wieselburger Komitat stb.). A csinos külsejű füzet a Röttig-Romwalter nyomdában készült s a nyomda a szerzőnek jól sikerült arcképét mellékelte a műhöz.
H. Gy.

Kérdések és feleletek.

I.

Kérdés: Hol voltak Sopron vármegyében valaha szénbányák?

Felelet: Brennberg bányának az 1790-es években való nagysikerű új üzembehelyezése a vállalatot arra készítette, hogy másutt is próbaásatásokat végeztesen. Így került a sor 1800 táján Balfra, ahol a Laimgruben nevű szőlőknél kísérleteztek. Jóllehet a siker nem volt számottevő, három soproni kereskedő mégis bejelentette a városi tanácsnál, hogy folytatná ezeket a fúrásokat „gegen das Rastkreuz herauf“. A tanács elsősorban a brennbergiekkel tárgyalt, de ott kijelentették, hogy nem tartanak Brennbergen kívül számot más telepre. Így a három kereskedő: Pfanzert József, Mumb Ferenc és Hinteröcker János szabad kezet nyert. (Tanácsjegyzőkönyv, 1802, 562. és 1466. sz.) Valószínűleg a magánvállalkozók kísérleteit sem koronázta siker. A 19. század első felében még a következő helyeken bányásztak hosszabb-rövidebb ideig szén: Ricing 1807-től fogva, Lajtaújfalu 1809-től fogva, Pecsényéd 1847 előtt, Fraknónádasd és Fraknóváralja; a két utóbbi helyen csak rövid ideig. (A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók soproni vándorgyűlésének munkálatai az 1847. évben. Megjelent 1863-ban, 107. és 108. o.)

Cs. E.

II.

Kérdés: Ismeretesek-e a soproni nyomdászat korábbi korszakaiból naptárak?

Felelet: Az 1722-ben megnyitott első soproni nyomda, amelyet Streibig

József vezetett, 1726-ból való, tiszti névtárral ellátott naptárát a Korabinszky-lexikon említi 1786-ban mint olyan munkát, amely nevezetessége volt a városnak. Még később Schwartner Márton is említi statisztikájában. Streibignek nyilván szabadalma volt naptárak készítésére, és hamarosan átköltözvén Győrbe, ott is kiadta ezeket a termékeket. A következő soproni nyomdász, Schmidt Miklós 1733-ban telepedett le, nevéhez is fűződik egy korai naptár: „Neu Crackauer Schreib-Kalender auf das J. nach der Geburt Jesu Christi MDCCXXXIV. Címlapján csillagász arcképe látható. Bizonyára utánanyomása ilyfajta ismert naptáraknak. (Monsberger: A hazai német naptáriródlom története 1821-ig. 50. o.) A 18. század második felének jelentékeny soproni nyomdása, Siess József nem juthatott naptármonopóliumhoz; 1752-ben a győri Streibig nála 600 magyar és 300 német 16-rétű naptárt koboztatott el. (Pitroff: A győri sajtó története. 22. o.) Bredetzky Sámuel Topographisches Taschenbuch c. zsebkönyvéhez 1802-re szintén csatolt kis kalendáriumot. Hamarosan utána 1806-ra megjelent horvátnyelvű naptár is: Novi horvacki kalendar. (Petrik: Magyarország bibliográfiája. 2. k., 312. o.)

Cs. E.

III.

Kérdés: Ismeretesek-e Pálmai Károlynak életrajzi adatai és képei? 1850 körül élt Sopronban. Műveit többnyire német jelzéssel látta el; Sopronban birtokol tőle képet Fertsák Jenő ny. főispán, a Holldonner-család, a városi múzeum és Martini János dr. Pálmai fedezte fel a kis Angeli Henrik festőtehetségét. Állítólag községi volt, vagy Kőszegen is működött.

Soproni krónika.

1938. november 1-től december 31-ig.

- November 1: A Budapesti Telekértékesítő és Építő R.-T. (Pénzüntézetű Központ) megvette a Soproni Kaptafagyártelepet.
- November 3: A Tesz rendezésében déli 12 órakor a Petőfi-téren nagyszabású tüntető gyűlésben vett részt Sopron közönsége a Felvidék visszacsatolásának öröme. Este fáklyásmenet.
- Kányai Kánya Kálmán külügyminisztert Réceszemere község díszpolgárává választotta.
 - Sopron vármegye törvényhatósága a kisbirtokosok tanulni vágyó fiainak a szombathelyi Téli Gazdasági Iskolában történő továbbképzésére 800 pengő segélyt szavazott meg.
 - A „Magyar a Magyarért“-mozgalomban a város területén 150 nő kezdi meg a gyűjtést.
- November 5: A soproni háziezred (4. sz. honvédgyalogezred) Doborgaz községnél bevonul a felszabadult Csallóközbe.
- Délelőtt 10 órakor abban a percben, amikor a magyar hadsereg átlépi a Felvidék volt trianoni határát, fél órán át zúgnak a városban az összes harangok.

November 6: Iváni Rella soproni költőnőnek négy versét a budapesti Tinódy Lantos Sebestyén Irodalmi Társaság pályázatán aranyoklevéllel tüntetik ki.

- Sopron társadalmi egyesületei d. u. 4 órakor a Széchenyi-téren az Országzászló előtt hazafias ünnepélyt tartanak, ennek keretében az Országzászlót magasabbra húzzák.

November 7: A Magyar Vörös Kereszt Egyesület rendezte házi betegápolási tanfolyam záróvizsgája.

- A teljes holdfogyatkozás 9 óra 41 perckor kezdődött, 10 óra 45 perckor érte el tetőfokát és pontosan éjfél után 7 perc 5 másodpercig tartott.

November 8: A soproni Orsolyita-rend díszes címeres magyar zászlót küld a kassai rendnek.

- Reggel 4 óra 10 perckor erős földrengések Sopronban és a megyében. Kár nincs.

November 9: Kassára viszik a „Sopronvármegye“ által a Felvidéknek adományozott címeres magyar zászlót.

- A csornai frontharcosok felajánlották zászlójukat és serlegüket a Felvidéknek.
- A soproni licisták zászlót és magyar könyvtárat ajándékoznak a roznyói gimnáziumnak.
- A Soproni Pamutipar R.-T. fürdőt létesített munkásainak.

November 10: A városi törvényhatósági közgyűlés a 85. sz. Győr—soproni út átkelési szakaszának kiépítéséhez szükséges ingatlanok kisajátítását határozta el. Erre a célra 20.000 pengő kiadást engedélyez.

- A város a felszabadult felvidéki testvéreink segélyezésére megindult „Magyar a Magyarért“-mozgalom anyagi támogatására 6000 pengőt szavazott meg.
- A soproni Collegium Musicum első hangversenyét rendezi.
- Sopron vármegye törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésben ünnepli a Felvidék visszacsatolását.
- Sopron vármegye mezőgazdasági bizottságában elhatározták, hogy a felszabadult Felvidék megsegítésére a vármegye minden hold szántója után egy kilogramm búzát adnak.

November 11: A megyei és városi köldöttségeket Högyész Pál főispán vezeti a felszabadult Kassára a kormányzó bevonulása alkalmából.

- Kétperces általános munkaszünet Kassa város felszabadulása alkalmából.
- A kormányzónak Kassára való bevonulása alkalmából d. e. 11 órakor az összes harangok megkondulnak.
- A soproni Rákóczi-főreáliskola növendékei adják a díszörséget Kassán (csapataink bevonulásakor) a nagy fejedelem sírjánál.
- Tűz pusztított Baboton (3 lakóház, istálló és pajta leégett).

- November 12: A város törvényhatósági bizottsága a Felvidék felszabadulása alkalmából díszközgyűlést tart, amelyen vitéz Imrédy Béla miniszterelnököt, Kánya Kálmán külügyminisztert és gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi minisztert a város díszpolgáiraivá választotta.
- A város díszközgyűléséből táviratilag üdvözli a felszabadult Felvidék városait, így: Kassa, Komárom, Beregszász, Érsekújvár, Jolsva, Léva, Losonc, Munkács, Rimaszombat, Rozsnyó, Ungvár városokat.
 - A városi közgyűlésen elhatározzák, hogy Papp-Váry Elemérnek a Magyar Hiszekegy szerzőjének soproni lakóházát emléktáblával jelölik meg.
 - Csorna felvonulással ünnepli meg a Felvidék visszacsatolását.
- November 13: A m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem bányá-, kohó- és erdőmérnöki kara tanévmegnyitót tart, ez alkalommal felavatják néh. Szentistványi Gyula főiskolai tanárnak a főiskola parkjában elhelyezett mellszobrát.
- A csornai új plébániatemplom felszentelése.
 - Pinnye zászlót küld két felszabadult csallóközi községnek.
 - A megye közgyűlésén bejelentik, hogy a kultuskormány Kapuvárott új típusú mezőgazdasági népiskolát létesít. Az iskolának 20 holdas mintagazdasága lesz.
- November 16: A Soproni Ipartestület a kassai iparosságnak a felszabadulás emlékére zászlót küld.
- November 17: A Julián-Egyesület könyvtárt ajándékozott a kópházi elemi iskolának.
- November 20: A mézárások és hentések megállapodtak, hogy november hó 20-ától vasár- és ünnepnapokon üzleteiket zárva tartják.
- A Soproni Fotóklub Holl Jenő dr. emlékkiállítását megnyílik.
- November 21: Az evang. temető halottascarnokának tornyában elhelyezett harangot felavatják.
- November 23: Csorna 4500 pengőt adott a „Magyar a Magyarért”-mozgalom támogatására.
- November 24: Pullein angol kapitány az angol állatvédelemről tart előadást a Soproni Városszépítő Egyesület Természet- és Állatvédelmi Osztályán.
- November 27: A Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége a kulturális csoport vándordíját a Soproni Magyar Férfidalkörnek ítélte oda.
- November 29: A kereskedelmi és iparkamara közgyűlése elhatározza, hogy megfesteti vitéz Horthy Miklós kormányzó arcképét. A „Magyar a Magyarért”-mozgalomra 1000 pengőt, a Horthy-repülőalap céljaira 500 pengőt szavaz meg.
- December 2: Agyaósszergényben háztartási tanfolyam nyílik.
- December 3: Horváth József gimnáziumi (főreáliskolai) tanár, festőművész kapta az idei (1938/9) Balló-díjat.
- December 4: Az Országos Luther Szövetség nagygyűlése Sopronban.
- A magánalkalmazottak első vándorgyűlése Sopronban.

- December 7: Tanfelügyelő jelentése szerint a megye területén lévő 165 elemi iskolában 422 tanító tanít. Közülük 290 férfi, 132 nő. A mindennapi iskolába jár 21.638 tanuló. Az ismétlőiskolások száma 8679.
- December 9—12: A Soproni Gyorsíróegyesület e napokon 200, 150, 120 szótagos sebességi német gyorsíróversenyt rendezett. A beadott 98 dolgozathoz 66-ot fogadott el a bírálóbizottság.
- December 10: Mende (Mühl) Gusztáv soproni rajztanár bronzérmert nyert a szombathelyi Szent Márton-céh kiállításán.
- December 11: November havában Sopronból Németországba 18.492 élő ludat szállítottak.
- Sopron zászlódíszrel fogadja a Felvidékről hazatérő háziezredét.
 - Tornász ifjúsági jelvénytverseny a papréti tornacsarnokban.
- December 12: Az Iskolánkülső Népnevelési Bizottság rendezésében megnyílik az ingyenes könyvelési tanfolyam.
- December 13: Czillinger József drt, a soproni járás főszolgabíráját Sopronvármegye alispánjává választják.
- Molnár Elemér drt soproni és Kaprinay Károly drt csornai főszolgabíróvá választják.
- December 13: dr. Belitzky János: Sopron vármegye története című mű I. kötete, mely a megye történetét a 15. század végéig tárgyalja, a vármegye kiadásában megjelent.
- A gazdasági felügyelő jelenti, hogy a földművelésügyi minisztérium a vármegye területén Csorna, Egyházasköze, Lövé, Hővej és Szil községekben téli gazdasági tanfolyam felállítását engedélyezte.
- December 14: Albrecht kir. herceg feleségével Sopronba érkezett. A kir. herceg a soproni Szent László-honvédegyezred első zászlóalját vezette a Felvidék visszacsatolásakor a Csallóközbe. — Soproni tartózkodása alatt a Lövé-szállóban lakott és részt vett azon a vacsorán, amelyet tiszteletére a Pannóniában a honvédegyezred tisztikara rendezett. Másnap meglátogatta a Storno-gyűjteményt.
- December 15: Az első hóesés.
- December 18: A Képzőművészeti Kör kiállítása megnyílik.
- December 20: A finn sportszövetség meghívta az olimpiai játékokra a Soproni Torna-Egyesületet.
- Szilsárcányban daloskör alakult.
- December 21: Bónyai (Brüsztl) Ferenc ny. rendőrfelügyelő, a városi rendőrszemélyzet utolsó parancsnoka 74 éves korában meghalt.
- December 29: A soproni huszárezredet Munkácsra helyezték.
- December 30: A városi közgyűlési teremben kifüggesztik a fészületet.
- Az út-, járda- és csatornaépítési szabályrendelet 12. §-át módosítják.
 - A háziszemétygyűjtésről szóló 1076/32g—1925. sz. szabályrendelet kötelező végrehajtását további két évre elhalasztják.
 - Az állatvásár környékén a szabályozási tervet megállapítják.
 - A város a Kurucdombon a róm. kath. templomépítés céljára területet adományoz.

- A város az ág. hitv. ev. templomépítés céljára területet adományoz.
- Az Erzsébet-kórház Tbc.-pavillonjának karbahelyezését határozza el a város. Költség 33.500 P.
- A városi közgyűlés elhatározza, hogy a Tschurl-átjáróház helyén keletkezett utca Széchenyi-téri torkolatát nyitottan kívánja kiképezni.
- A városi közgyűlés megállapítja, hogy Sopronban egy polgári leányiskola építésére szükség van, mert tarthatatlan már tovább az a helyzet, hogy a polgári leányiskola az iparostanonciskolában legyen, amikor az az épület már az iparostanonciskola céljára sem alkalmas. Az iskola és a hozzá szükséges telek megszerzési költségével együtt mintegy 300.000 P-be kerülne.
- A városi közgyűlés a Kossuth-úti villamos vasúti vágány felszedését rendeli el.
- A városi vízmű védőterületének megszerzése ügyében elhatározzák, hogy a védőterülethez szükséges és közel 23 kat. holdnyi magánterületet megszerzik. E célra a közgyűlés 65.000 P hitelt engedélyez.

Sopron bibliográfiája.*)

- A. Balogh Pál:* Sopron, az eszményi város. (Képes Krónika, 1938. évf., 43—44. sz.)
- Bakonyi László:* A lövér-vita utóregzései. (Soproni Hírlap, 25. évf., 238. sz. 1938. XII. 11.)
- Becht Rezső:* Soproni Évszakok. Ősz. (Soproni Szemle, II. évf., 5—6. sz. 1938.)
- Belitzky János:* Sopron vármegye története. (I. k., 8°, 1015 l. Budapest, 1938. Stephaneum-ny.)
- cs. a.:* A soproni lélek. (A Soproni Szemle ismertetése.) (Dunántúli Hírlap, 46. évf., 45. sz. 1938. XI. 6.)
- Csatkai Endre:* Egy magas vendég Nyugatmagyarországon 1828-ban (Uj Idők, 1938. 45. sz.)
- Egy pár öreg soproni emléktábla. (Soproni Hírlap, 25. évf., 260. sz. 1938. XI. 17.)
 - Nagycenki kulisszák egy Kazinczy-novellában. (Sopronvármegye, 50. évf., 256. sz. 1938. XI. 12.)
 - Földrengések a régi Sopronban. (Soproni Hírlap, 25. évf., 263. sz. 1938. XI. 20.)
 - A régi Sopron csöndje. (Soproni Hírlap, 25. évf., 266. sz. 1938. XI. 24.)
 - Apróságok a „Csak egy kis lány” c. nóta sopronmegyei születésű szerzőjének életéből. (Sopronvármegye, 40. évf., 280. sz. 1938. XII. 25.)
 - Művész szerzetesek és iparművészek a soproni kolostorokban. (Soproni Szemle, II. évf., 5—6. sz., 337—338. l. 1938.)

*) 1939. jan. 31-ig.

- Soproni harangöntők művei a budapesti Rókus-kápolnában. (Soproni Szemle, II. évf., 5—6. sz., 318. l. 1938.)
 - Ehrlinger János, soproni rajztanár. (Soproni Szemle, II. évf., 5—6. sz., 317—318. l. 1938.)
 - Egy újtó polgár a 18. század utolsó negyedében. (Soproni Hírlap, 25. évf., 292. sz. 1938. XII. 25.)
 - Apróságok a sopronmegyei céhek egykori életéből. (Sopronvármegye, 41. évf., 1. sz. 1939. I. 1.)
 - Bárány Boldizsár, a soproni diák és regényes élete. (Sopronvármegye, 41. évf., 12. sz. 1939. I. 15.)
 - Soproni üveg. (Sopronvármegye, 41. évf., 24. sz. 1939. I. 29.)
 - A kisgőgánfai birtokos magyar nyelvtanának négyszáz esztendő s jubileumára. (Erdősi Szilveszter János.) (Sopronvármegye, 41. évf., 5. sz. 1939. I. 6.)
 - A soproni idegenforgalom első teherpróbája. (Sopronvármegye, 41. évf., 18. sz. 1939. I. 22.)
- Dénes Jenő:* Csepreg településföldrajza. (Geographie Pannonica, XXVI. Pécs, 1937. 8°, 46 l.)
- Enekes Kálmán:* A sopronhorpácsi kastély. (Soproni Szemle, II. évf., 5—6. sz., 305—309. l. 1938.)
- Fertsák Jenő:* Vághy Béla dr. †. (Nekrológ. — Sopronvármegye, 41. évf., 17. sz., 1939. I. 21.)
- Ein ungarischer Kavalier. Zum Tode des Dr. Béla v. Vághy. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 19. sz., 1939. I. 24.)
- Kiss Béla:* A két Magyar Társaság Sopron—Pozsony. (Nyugati Őrszem, II. évf., 1. sz. 1938.)
- Kokas Kálmán:* A szanyi viselet. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5—6. sz., 309—313. l.)
- Pillanatkép a Szanyi Bokréta kassai útvjáról. (Soproni Hírlap, 25. évf., 260. sz. 1938. XI. 17.)
- Maár Károly és Mollay Károly:* A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5—6. sz., 273—288. l. I. közl.)
- Mohl Adolf:* Régi falusi iskoláink. (Sopronvármegye, 40. évf., 280. sz. 1938. XII. 25.)
- M. E.:* Mérei Kálmán Lajos 1862—1938. Nekrológ. (Pannonhalmi Szemle, 13. évf., 1938, 5. sz.)
- Németh Sámuel:* A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: incunabulák. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5—6. sz., 289—299. l.)
- Novák Elek:* Egy 200 éves naplóból. (Nemeskéri napl.) (Harangszó, 1939. 5. sz.)
- Radó István:* Sopron sz. kir. város könyvtárának története a statisztika tükrében. (Magyar Könyvszemle, 1937. évf., III. füz., 247—250. l.)
- Dunántúli városok. A Soproni Könyvtárkultúra. (Dunántúli Helikon, I. évf., 1938, 1. sz., 85—88. l.)

- Rozsondai Károly*: Evangélikus tanítóképzésünk időszerű kérdései. (Különlenyomat az Evangélikus Népiskola 1938. évi 11—12. számából.)
- Scholtz, Edmund*: Illustrierte Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Agfalva-Agendorf, Bánfalva-Wandorf und Loipersbach. (4°, 73 l, 33 kép. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter-ny.)
- Soós Imre*: A községhatár multja és a Magyar Földrajz. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5—6. sz., 314—315. l.)
- Sümeghy Zoltán*: Emlékezés a Sopronvármegye napilappá alakulásáról és küzdelmes éveiről. (Sopronvármegye, 40. évf., 280. sz. 1938, XII. 25.)
- Thier, Ladislaus*: Alte Einblattdrucke. XI. Eintreibung der Steuern mit Militärgewalt. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 234. sz. 1938. okt. 16.)
- Aus alten Büchern. VII. Leichenrede auf Michael von Ugróczy. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 235—236., 238. sz., 1938. okt. 18—19, 21.)
- Aus meiner Széchenyi-Mappe. I. Tage des Glückes. II. Eine niederschmetternde Diagnose. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 242—247., 249—251. sz. 1938, okt. 26—30, nov. 1, 4—6.)
- Ferdinand Dobners göttliche Kraftquelle. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 292. sz. 1938. dec. 25.)
- Postbüchel, adel (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 1. sz. 1939. jan. 1.)
- Dr. J. N. Hell, ein Soproner Arzt, führt in Ungarn die Pockenschutzimpfung ein. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 81. sz. 1939. jan. 22.)
- Thirring Gusztáv dr.*: A Tschurl-átjáró multja. (Soproni Hirlap, 25. évf., 292. sz. 1938. XII. 25.)
- Töpler Kálmán dr.*: Az Erzsébet-kózkórház építése. (Sopronvármegye, 4. évf., 1. sz. 1939. I. 1.)
- Veszélka László dr.*: Tervezet mindennapos kereskedelmi iskola felállítására 1854-ben. (Kereskedelmi Szakoktatás, 46. évf. 1938. okt. sz.)
- Verbényi (Veszélka) László dr.*: Adatok Sopron iskolaügyének multjából. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5—6. sz., 315—317. l.)
- Verbényi (Veszélka) László dr.*: A soproni rajziskola története. (Második közlemény.) (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5—6. sz., 300—304. l.)

*

Székeslehelvári krónikus: Sopron száz esztendő előtt. (Sopronvármegye, 41. évf., 252. sz., 1938. XI. 20.)

Történeti adatok a csornai új plébániatemplom építéséhez. (Sopronvármegye, 40. évf., 247. sz. 1938. XI. 16.)

A soproni huszárok és Muhr ezredes hőstette. (Sopronvármegye, 40. évf., 274. sz. 1938. XII. 18.)

Sopron és Eperjes kapcsolata a 17. században. (Sopronvármegye, 40. évf., 268. sz. 1938. XII. 11.)

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben
kelt királyi szabad-
alomlevéllel.

Bármely ügyben
készséggel ad
felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám
Telefonszám: 92-132 — Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

*Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!*

Telefon 424

LÖVÉR- SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a
tizezer holdas városi
erdő közvetlen köze-
lében.

Bérlő :

Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

.....
110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg
folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

*Minden házban igazi öröm
a családi sör!*

„HUBERTUS”- VADÁSZLAK

Sopron legszebb
kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás
az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra
kiválóan
alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint
az előző napokon rendes autó-
buszjárat. — Teljes napi penzió
négyeszeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám

633

IDEGEN- FORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN
DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

*Tűzhelyek, kályhák, románcedények,
építési anyagok!*

Sopron topográfiája

Szerkesztő: Nélkülözhetetlen
Heimler Károly dr. tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!

Kapható minden
könyvkereskedésben és

a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél
Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM

80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórend-
szer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csóna-
kázás. Autóbuszjárat
a városba és a
Lövérekebe.

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

*Az új villamos árszabás mellett
érdemes a*

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót
és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

*városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét
teszi olcsóvá!*

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8—10

Kirendeltségi irodák: Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktár-
épületelben. — Sürgőny cím: Rauner, Sopron. Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy
mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra
rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

SCARBANTIA

HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érkek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantia!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1'—
2. *Dr. Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltörédek, régi útinaplók 1487—1841. (10 műmelléklettel.) P 4'—
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghívebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása. 4 műmelléklettel.) P 1'—
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2'40
5. *Dr. Csatkai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8'—

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4'80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2'—
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635—1713). Mit einem Bildnis. P 1'20
- Dr. Veszelka László*: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2'—
- Missuray-Krúg Lajos*: Társphár. (Anthológia.) P 4'50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2'40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot *10 pengőért* kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színházutca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr.</i> és <i>Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Házi Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni óraakiállítás	50 f
11. <i>ilj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvarták	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél	30 f
18. <i>vitéz Házi Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f
20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelfordulások Sopron környékén	20 f
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24. <i>Dr. Wiczian Dezső</i> : Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26. <i>Kapuy Vitál</i> : Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
27. <i>Csatkai Endre dr.</i> : Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	50 f
28. <i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	30 f
29. <i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	20 f
30. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Nyár	30 f
31. <i>Thirring Gusztáv</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32. <i>ilj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33. <i>Veszélka László dr.</i> : A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34. <i>Storno Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35. <i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36. <i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37. <i>Csatkai E. dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38. Kapuvári népviselet. I.	80 f
39. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Ősz	30 f
40. <i>Maár Károly</i> és <i>Mollay Károly dr.</i> : A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai (I.)	30 f
41. <i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42. <i>Verbényi László dr.</i> : A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43. <i>Enekes Kálmán</i> : A sopronhorpácsi kastély	80 f
44. <i>Kokas Kálmán</i> : A szanyi népviselet	80 f

Előfizetési ára évenként 6 pengő. Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekkszám: 43.705.

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

A dolgozatok szerzői 25 különlenyomatot igényelhetnek.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

Csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER
KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

HAUPTSCHRIFTFLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

III. Jahrgang, 1939.

Folge 1—2.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Becht, Rudolf: Die Entdeckung der Vaterstadt. — *Dr. Varga, Lajos:* Über ein sehr großes Wespennest aus dem Soproner Villenviertel. — *Csemegi, József d. J.:* Eine unbekannte Madonna-Statue in Sopron. — *Maár-Mollay:* Methoden und Aufgaben der Heimatforschung von Stadt und Komitat Sopron. — *Lenky, Jenő:* Király, Josef Paul. Biographie. — *Levárdy, Rezső:* Die Tätigkeit Franz Storno d. Ä. in Pannonhalma. — *Romwalter, A.:* Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstadt—La-Tène-Zeit in der Gemarkung von Sopron. — *Dr. Verbényi, László:* Die Geschichte der Soproner Zeichenschule (III. Teil). — *Dr. Csatai, Endre:* Das Kastell in Zsira—Gyüleviz (Komitat Sopron). — *Sandy, Dezső:* Die Volkstracht in der Gemeinde Csorna. — Kleinere Mitteilungen, Chronik, Soproner Schrifttum, Bücherecke, Bibliographie von Sopron.

Soproni Szemle

III. ÉVFOLYAM
1939. MÁJUS 15
3. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, Berecz Dezső dr. kir. törvényszéki bíró, dr. Csathai Endre műv. író, dr. Freiburger József okl. közg., dr. Gombocz Endre egyet. tanár (Bpest), dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros, Lauringer Ernő m. kir. tanügyi főtan., áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, Leitner József gimn. tanár, dr. Mihályi Ernő főiskolai tanár (Pannonhalma), Német Sámuel m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, dr. Romwalter Alfréd műegyetemi tanár, dr. Ruhmann Jenő ev. liceumi (gimn.) tanár, Storno Miksa építési vállalkozó, Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros, dr. Szenci Vilibald városi aljegyző, dr. Thirring Gusztáv m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, dr. Varga Lajos egyetemi ny. rk. tanár, dr. Vendl Miklós műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: Benkő László dr., Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszélka) László.

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Tartalomjegyzék:

<i>Ruhmann Jenő dr.:</i> Torkos László (1839—1939)	101
<i>Vitéz Házi Jenő dr.:</i> A soproni plébániai iskola	103
<i>Verbényi (Veszélka) László dr.:</i> A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.)	116
<i>Varga Lajos dr.:</i> Hat év előtti osztrák vita a Fertő sorsáról	121
<i>Fabricius Endre:</i> Sopron és a Napoleon-i háborúk	137
<i>Angyal Endre dr.:</i> Sopron barokk színház-történetéből	144
<i>Soós Imre:</i> A sopronmegyei községtörténetírás forrásai	153
<i>Sopron vármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák.</i>	
<i>Csathai E. dr.:</i> A simasági kastély	159
<i>Neubauer Elemér:</i> Ágfalvi népviselet	162
<i>Soproni múzeum közleményei.</i>	
<i>Csipkés K.:</i> A gyűjtemények új elrendezése	168
<i>Kisebb közlemények:</i>	
<i>Thirring Gusztáv dr.:</i> Sopron halandósága	169
<i>Csathai E. dr.:</i> Klieber József szobrász és a régi Kaszinó oromzata	170
<i>(bd):</i> A Frankenburg Irodalmi Kör működése	173
<i>Verbényi László dr.:</i> A második soproni könyvesbolt	175
— Wester Flórián soproni elemi iskolai igazgató	176
<i>Csathai E. dr.:</i> Soproni ismeretlen kártyafestő a 19. században	178
<i>Mollay Károly dr.:</i> Gugelweit János, a soproni virágének lejegyzője	178
<i>Csathai E. dr.:</i> Soproni zeneszerző a 17. sz. ban	180
— Korai kísérlet a gázvilágítás bevezetésére	180
<i>Soproni irodalom</i>	181
<i>Sopron bibliográfiája</i>	186

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: dr. Heimler Károly, Sopron.

novel: f. g. l. →

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hónapban.
Előfizetési díj:
Egy évre 6— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kölcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv. : 836, 379.

III. ÉVFOLYAM.

1939 MÁJUS 15.

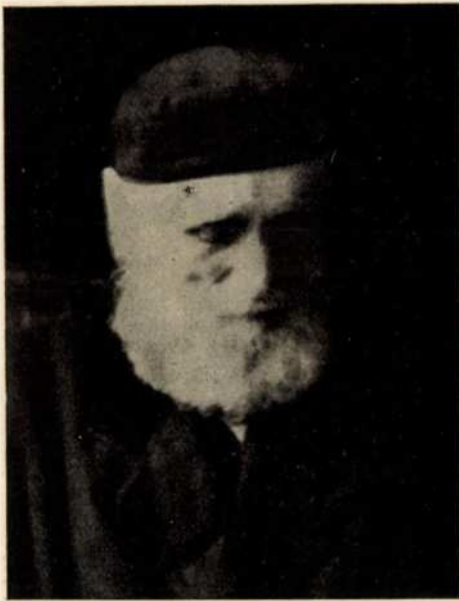
3. SZÁM.

Torkos László.

(1839—1939.)

Irta: **Ruhmann Jenő dr.**

Március tizenötödike volt éppen, a magyar szabadság szü-
letésének emlékünnepe. A régi dicsőség fénye új reménységek

Torkos László.

tüzevel egyesült, biztató,
örvendetes hazai esemé-
nyek olvadtak bele a világ-
események sodrába, mikor
budai csendes magányában
utolsót dobbant a szíve
költészetünk pátriárkájá-
nak, Torkos Lászlónak. A
magyar irodalom nem ismer
még egy olyan hosszú
írói életpályát, mint az
övé; Brassai Sámuel a
maga kilencvenhét, Lévy
József kilencvenhárom élet-
évével csodaszamba ment
irodalmunk történetében,
Torkos László azonban raj-
tuk is túltett: hat hónap
hiján száz esztendőt élt,
mégpedig utolsó néhány
esztendejét leszámítva, if-
júkorától kezdve állandóan
irodalmi tevékenységben
töltve életét. A mai nem-
zedék alig tudja elképzelni,

hogy napjainkig itt lehetett köztünk egy magyar költő,
aki gyermekkorában hírből ismerhette Petőfit, aki mint
nagydiák Vörösmarty halálakor tanuja volt az országos gyász-
nak, mint ifjú költő látta Madách feltűnését, férfikorában pedig
költőtársa volt Arany Jánosnak, s aki hatvanhárom évvel ez-
előtt maga is részt vett a Petőfi Társaság alapításában. Csak

most ébredünk a tudatára, mikor elköltözött közülünk, hogy egy darab irodalomtörténet élt itt köztünk s szállt most sirba.

Torkos Lászlót sok erős szál s kedves emlék fűzte Sopronhoz. Már családi hagyományai is városunkhoz kötötték. A Torkos-nemzetségnek több jeles tagja örökölte meg nevét városunk történetében. Torkos József a 18. század második felében a soproni evangélikus gyülekezet tudós és nagyérdemű papja, Torkos Sámuel pedig Sopron vármegye táblabírája s hagyatékával a liceum egyik legnagyobb jötevője volt, Torkos András viszont mint Sopron polgármestere szerzett maradandó érdemeket. A családban különben, amely sok jeles lelkészt adott egyházának, a 16. század óta hagyományos volt az irodalmi működés, ezen a téren tehát Torkos László ősei örökébe lépett. Ő maga Kőszegen született 1839. október 2-án, s apja, aki tekintélyes ügyvéd volt, a családi hagyományt követve a soproni evangélikus liceumba iratta be fiát tanulónak. Torkos László diákpályája a Bach-korszak legszomorúbb éveire esett, ő azonban diáktársai közt hűségesen ápolta és élesztette az erős magyar szellemet. Vagy másfél évvel halála előtt is melegen emlékezett vissza a Liceumi Diákszövetség Emlékkönyvében a liceumban töltött diákéveire. A tehetséges ifjú élénk részt vett az iskolai életben s nemcsak a Magyar Társaságnak volt buzgó tagja, hanem a liceumi zenekarban is működött. A Magyar Társaság ülésein olvasta fel első verseit, melyek közül egy már 1854-ben megjelent nyomtatásban, ott szerepelt tanulmányaival és bírálataival, s diákkori művei közül több került bele a Társaság érdemkönyvébe.

Sopronból a teológiai tanfolyam elvégzése után a hallei egyetemre ment Torkos László s ott két éven át folytatta tanulmányait. Onnan hazatérve mint gimnáziumi, majd mint felsőbb-leányiskolai tanár és igazgató harminchét éven át szolgált Budapestén a magyar nevelés és oktatás ügyét. Tanári munkájával párhuzamosan haladt gazdag költői és írói működése. Irodalmi pályája több, mint nyolcvan évre terjed, tehát igazán példa nélkül való irodalmunkban. Egyforma buzgalommal, ha nem egyforma sikerrel is művelte a lírai, epikai és drámai költészetet. Lírája egy szelíd lelkű, gazdag érzelmi életet élő és sokat elmélkedő ember költői megnyilatkozása. Nem szárnyal a pátosz ódai magasságába, annál szívesebben bölcselkedik az emberi lét kérdéseiről s merül el egyéni és családi élete érzelmi harmóniájában, vallásos érzése pedig áhitatos énekekkel gazdagította egyháza énekirodalmát. Oktató hajlama, mely hivatásában találja magyarzatát, tartalmaz tanítókölteményekben keresett és talált költői megnyilatkozást. Elbeszélő költeményeiben a társadalmi életből vett tárgyat dolgoz fel vagy a hagyományból merít. Böven árad humora ilyen tárgyú költeményeiben, főképp *Hatvani c.*

12 énekes humoros eposzában. Komoly drámái és vígjátékai fővárosi és vidéki színpadokon szereztek dicsőséget szerzőjüknek. Csiszolt ízlés és finom műgond jellemzi verseit, amelyek a múlt század utolsó évtizedeinek már megállapodott formájában és megszokott költői hangján szólnak hozzánk.

De nemcsak költői tollával szolgálta Torkos László irodalmunkat, hanem mint műfordító, esztétikus, kritikus és kiváló tankönyvek szerzője is értékes működést fejtett ki. A költői versformának nemcsak gondos mestere volt, hanem tanulmányokban is foglalkozott verselméleti kérdésekkel. Az alapos készütségű tudós és az ihletett költő figyelemreméltó megállapításai szűrődnek le elméleti műveiben.

A magyar költők pátriárkája testi erejében megfogyatkozva ugyan, de szellemi erejének teljes birtokában közeledett századik születésnapja felé. Egész életében szerény s az ünneplések elől félrehúzódo ember volt, életének századik évében azonban az agg költő iránt megnyilatkozó tisztelet ismételten a nyilvánosság elé szólította a régóta remeteségben élő aggastyánt. Röviddel halála előtt a rádió rendezett előadást műveiből, majd a Petőfi Társaság neki, egyetlen még életben levő alapító tagjának ítélte irodalmi nagydíját, a mi soproni Frankenburg Irodalmi Körünk pedig dísztagjává választotta az egykori soproni diákot. Élete utolsó napjait aranyozta be ez a késői elismerés, mely még egyszer ráterelte a figyelmet irodalmunk egy régi, érdemes munkására. Azután ráborult a „perpetuus sopor”, az örök álmom; emlékét azonban megőrzi irodalmunk, melynek eddig ő volt leghosszabb életű s legtovább dolgozó munkása.

A soproni plébániai iskola.

Irta : Dr. Vitéz Házi Jenő.

Egy fejezet a nyomás alatt lévő „Sopron középkori egyháztörténete” című munkából.

Mivel a tanítás középkorban kizárólag az egyház hatáskörébe tartozott, ennél fogva a soproni iskolára összegyűjthető anyaggal ebben a műben kell foglalkoznom. Abból a körülményből, hogy a soproni régi plébánia közvetlen szomszédságában feküdt az iskola a mai Halász-utca és Dorfmeister-utca sarkán, következik, hogy ez az iskola kezdetben egyedül a városplébános felügyelete alá tartozott, mellyel a város eleinte nem törődött, helyesebben semmiféle anyagi támogatásban nem részesítette, de ezzel szemben abba sem avatkozott bele, hogy kit fogad meg a városplébános iskolamesternek és az miként teljesíti kötelességét. Ennek a helyzetnek megfelelően az iskolamester az egész

középkoron át a városplébános asztalánál evett, akárcsak a káplánjai és fizetéséről is ő gondoskodott. Ezt az állapotot mutatja a legelső adat, amely a soproni iskolával kapcsolatban fennmaradt 1354-ből. Abban az áldatlan viszályban ugyanis, amely a kegyúr és Henrik városplébános között kitört, a kegyúr egyik panasza az volt, hogy Henrik városplébános az iskolamesternek és az egyház szolgálóinak nem adta meg a nekik járó fizetést.¹⁾ Idők folyamán a városplébános kizárólagos felügyeleti joga megszűnt, amennyiben a város is részt kért belőle, de ezzel szemben hozzájárult a terhek viseléséhez is. Mikor mehetett végbe ez a változás, biztosan nem tudjuk, de azt hisszük, hogy az átalakulás kapcsolatban állhatott a régi plébánia épületének újjal való felcserélésével, mikor az új plébánia a Szent Lélek kápolna mellé került, az iskola pedig a régi helyén maradt, tehát a közvetlen szomszédság megszűnt, azonkívül ez az átalakulás kapcsolatban állhat a Szent Györgyről címzett nagy testvérület megalakulásával. Ez a nagy testvérület, melynek tagjai a városi tanács és a soproni papság soraiból kerültek ki, idővel beleszólt a kegyúri jogok gyakorlásába, sőt miként egy 1471-ből fennmaradt oklevél bizonyítja, a kegyúri jogot a városi tanáccsal együttesen érvényesítették.²⁾ Ez a legfőbb felügyeleti jog természetesen kiterjedt az iskolára és az ott tanító iskolamesterre is, kinek felfogadásába már beleszóltak, vagyis az iskolamestert ezentúl a városplébános és a tanács közös megállapodásával szerződtették, azonban az iskola közvetlen felügyelete továbbra is a városplébános hatáskörébe tartozott, akinek asztalánál étkezvén az iskolamester, az iskola minden ügyes-bajos ügyének megtárgyalására az alkalom magától adódott.

Az iskolamestert rendszeren egy évre fogadták Szent György napkor. Ezzel a körülménnyel függ össze, hogy gyakran változtak, mert vagy az iskolamester nem volt megelégedve helyével és élt a felmondás jogával, melynek legalább egy negyedévvvel korábban kellett megtörténnie, vagy az iskolamesterrel nem voltak megelégedve és a legelső alkalommal menesztették. Többnyire papi pályára készülő nőtlen fiatal emberek sorából kerültek ki az iskolamesterek, akik mindig készen állottak a vándorlásra. A jó helyeket számon tartották és ide szívesen jelentkeztek. Ilyen jó hely volt Sopron is, ahol válogathattak az erre érdemesek között. Jellemző példa maradt fenn erre 1462-ből. *Kornberger György*, ki a hét szabad művészet mestere, tehát magas képzettségű férfi volt, még szeptember hónapban megtudta, hogy a soproni iskolamester Szent György napkor eltávozni szándékszik. Azonnal pártfogójához, Pottendorfi Alberthez fordult,

¹⁾ *Házi i. m.* I. 1. 103. 1.

²⁾ *Uo.* 5. 297—8. 1.

hogy ajánlja őt a soproni tanácsnál iskolamesternek, ki e kérést szívesen teljesítette. Az így megírt ajánlósortokat Kornperger György személyesen vitte Sopronba.³⁾ Az ajánlásnak meg is lett az eredménye, mert 1463-ban Kornperger elnyerte az iskolamesteri állást, ki egy év után már *Fechter Wilpold* baccalaureusnak adta át a helyét. Fechter Wilpold sem maradt tovább egy évnél, hanem elment innét a stájerországi Trifail helységbe, ahol — úgylátszik — nem jól érezte magát, felmondott, eltávozott és szeretett volna Sopronba visszakerülni. Első útja a városplébánoshoz vezetett, aki kijelentette, hogy szívesen támogatja, ha a városi tanács is melléje áll. Erre a biztatásra ismerőséhez és barátjához, Tiernach Jánoshoz fordult, aki sógora volt Joachim János soproni polgármesternek és aki Kismartonból 1466 márc. 25-én valóban írt is pártfogólevelet érdekében, melyben dicsérte jámborságát, hasznavehetőségét és azt is megemlítette, hogy a papi méltóság megszerzésére törekszik. Ez ajánlólevélből azonban arra is lehet következtetni, hogy a városi tanács mellett még a polgároknak is, kik alatt bizonyára a szülőket kell értenünk, beleszólásuk volt az iskolamester választásába, azaz a városplébános, a tanács és az érdekelt szülők beleegyezését kellett elnyerni annak, aki Sopronban iskolamester akart lenni.⁴⁾ Amilyen nehéz volt azonban ennyi tényező megnyerése, éppen olyan nehéz volt, vagy talán még nehezebb e tényezők tetszésének megtartása és talán e körülménnyel is összefüggött az iskolamesterek gyakori váltogatása. Mert mit is kívántak meg Sopronban egy iskolamestertől? Véleményünk szerint az volt a legelső követelmény vele szemben, hogy jó kántor legyen. A jó kántornak kellemes hanggal, minél magasabb zenei műveltséggel, a latin nyelvben való jártassággal és a katolikus liturgia alapos ismeretével kellett rendelkezni. Akiben ezenfelül még verselő és zeneköltői képesség is rejtett, az azután az esküvők, gyászszertartások és halotti torok alkalmával nélkülözhetlenné, közkedvelté és keresetté tudta magát tenni. Nyilvánvaló, hogy ilyen tudás mellett az iskolai oktatás nehézséget nem, csak türelmet és kitartást kívánt, mivel a szülők csupán azt kívánták meg az iskolától, hogy fiaik a hittanon kívül írni, olvasni és számolni megtanuljanak. A leánygyermek egyáltalán nem jártak iskolába, azok nevelésének gondja kizárólag az édesanyaké volt és csak a legelölkelőbb soproni polgári családok gondoltak arra, hogy leányaikat valamelyik apácázárdába adják nevelésre. Így tett Joachim Jakab, aki Borbála lánya mellett gyámleányát, Haberleiter Margitot is kolostorba adta 1491-ben, aki másfél évig maradt ott és erre az időre a tanítás és a koszt fejében 12 font

³⁾ Uo. I. 5. 41. l.

⁴⁾ Soproni városi ltár, kiadatlan darab.

dénárt kapott a kolostor, míg a szállásadó 2 font denárt, vagyis a gyámleány másfél éves kolostori neveltetése 14 font dénár költségbe került.⁵⁾ Mivel Sopronban női zárda nem volt, kétségtelen, hogy valamelyik osztrák apácakolostorba vitték lányukat a soproni szülők főleg abban az esetben, ha apácának akarták adni a lányukat.

Joachim Jakab gyámi elszámolása gyámfiának, Haberleiter Jánosnak tanítási költségeire már egészen részletes felvilágosítást nyújt, mellyel érdemes foglalkozni. Eszerint az iskolamester minden negyedévben 30 dénárt kapott tandíj címen minden tanulója után és azonkívül Fülöp-Jakab, Margit és Erzsébet napkor, azután szüretkor, farsangkor és a bőjti vásár alkalmával 2—2 dénárt, amelynek „ausschlag“ dénár volt a neve, az apostolok oszlásakor „umb ausgeschlagen kerren“ címen négy dénárt, télen a világításra 4 dénárt, egy fuvar fára 24 dénárt, Szent Gál napkor egy kakast vagy 4 dénárt, húsvétkor 2 tojást vagy 2 dénárt, ablakhártyára 2 dénárt, Gyertyaszentelőkor egy gyertyára 4 dénárt, végül a fűtő számára Szent Mártonkor egy dénárt, karácsony és farsangkor pedig 2—2 dénárt, egyszóval az iskolamester évi járandósága különböző címeken összesen 181 dénárt tett ki egy tanuló után, tehát Haberleiter János után is. Joachim Jakab azonban a gyámfia és saját édesfia mellett házi tanítót vagy nevelőt is tartott, aki a fiúkat elkísérte az iskolába, odahaza pedig tanította őket. Két nevelőről van tudomásunk: az első nevét nem ismerjük, míg a másikat Kelemennek hívták és amennyire meg lehet állapítani, fáradságuk fejében lakást, ételmet, alsó- és felsőruhát kaptak. 1490-től 1495-ig, tehát a fiúk korai haláláig teljesítettek szolgálatot és ruházódásuk egyedül a gyámfiú után ezalatt az idő alatt keres összegben 14 font dénárba került, olyan költségbe tehát, amelyet csak gazdag polgár engedhetett meg magának. Szerepel ezenkívül egy tankönyvvétel is az elszámolásban, amely az első és második rész feletti glossa néven van feltüntetve és Joachim Jakab Bécsben vásárolta 105 dénárért.⁶⁾

A tanítási költségek változók lehetnek az iskolamester és a viszonyok szerint. Ügylátszik, hogy a tandíj is különböző volt egy és ugyanazon időben, vagyis ahogyan a szülő meg tudott aludni az iskolamesterrel. Mivel tanulási kötelezettség nem állott fenn, teljesen a szülő belátásától függött, hogy fiát járattja-e iskolába vagy sem. Sopronban ez a hajlandóság nagynak látszik. Zirkendorffer János özvegye, Borbála 1504-ben még a halálos ágyán sem feledkezik meg az iskolamesterről, hanem 60 dénárt hagy rá, hogy szorgalmasan tanítsa fiát.⁷⁾ Töldel Farkas 1529-

⁵⁾ *Házi* i. m. II. 4. 386. l.

⁶⁾ *Uo.* II. 4. 385—90. l.

⁷⁾ *Uo.* II. 1. 294. l.

ben egy font dénárt fizetett az iskolamesternek, hogy unokáját, Jakabot két éven át tanította.⁸⁾ Igen tanulságos ebből a szempontból Winkler Mihály gyám elszámolása Felber Máté tímármester fiának, Jánosnak taníttatásáról, kit 1531-ben felvitt Bécsbe és Peer Wilpold német jegyző magániskolájába adta egy negyedévre. Kosztért, lakásért, tandíjért erre az időre 6 font dénárt fizetett a fiú után. A negyedév letelte után a fiút hazahozta Sopronba és a soproni iskolamesternek, *Humel Kristóf*-nak egy font dénár tandíjat fizetett azért, hogy németül olvasni és írni tanította a fiút. 1533-ban *Frank János* lett a német iskolamester, kinél háromnegyed éven át járt a fiú iskolába, melyért 3 font dénárt, azaz negyedévenként egy font dénár tandíjat kellett a gyámapának adni. Ezt követően 1534-től 1536-ig Gál vargánál inas lett a fiú, de lakásáról, kosztjáról és ruházatáról a gyámszülőknak kellett gondoskodni. 1536-ban Gál varga a fiút két évre ismét felfogadta inasnak, azonban ekkor már szállást és ruházatot adott neki, míg kosztot a gyámnál kapott.⁹⁾

Hasonló körülmények között folyt le a többi iparosnak készülő fiú tanulása is. Addig jártak tehát iskolába, amíg meg nem tanultak írni, olvasni, számolni, azután beállottak inasnak, hogy idővel legények, majd mesterek legyenek, vagyis éppen csak a legfontosabb alapfogalmakat sajátították el, de természetesen a vallástani ismeretek sem maradtak el. Azok a tanulók, akik a papi hivatás iránt éreztek magukban kedvet, ennyivel nem elégedhettek meg, hanem tanultak ezenkívül éneket és latin nyelvet. Ez utóbbi tantárgy elsajátításánál fontos segédeszköz volt a mai szótár őse, a szójegyzék, melynek egy csekély töredéke Sopronban is fennmaradt a XV. század elejéről, és mint a soproni magyar-latin szójegyzék ismeretes a tudományos világ előtt. Rendkívül jellemző és egyúttal tanulságos az akkori soproni viszonyokra, hogy a magyar nyelv ismerete távolról sem volt olyan szórványos, mint a későbbi időkben, mert a latin nyelvet a magyar anyanyelv segítségével lehetett még tanítani az iskolában. A várostörténet ismerői előtt egyébként egészen természetes ez a jelenség, hisz éppen ezekben az években sokszor volt polgármester Székeles Péter és sokszor volt városbíró Schekan, más-ként Magyar Pál, kikről biztosan tudjuk, hogy magyarok voltak. Ők pedig csak úgy állhattak a város élén, hogy a polgárságnak is egy tekintélyes része magyar volt, akik a tisztújításkor éreztették befolyásukat.

Az iskolamesterek ezekből a papi pályára készülő és tovább tanuló fiatal emberekből alakították meg azt az énekkarukat, amely az ünnepélyes szent misék alatt énekelt, a temetések alkalmával a zsoldárok, az alapítványok által előírt passió, Salve

⁸⁾ Soproni városi ltár, Töldel Farkas gyámelszámolása.

⁹⁾ Uo. Winkler Mihály gyámelszámolása.

Regina stb. elénekléséről gondoskodott. E szereplésükért minden alkalommal kisebb-nagyobb pénzbeli jutalomban, többször áldomásban részesültek és ez a bevétel nemcsak az iskolamester legfontosabb mellékkeresete volt, mely egyik-másik évben több lehetett a tanítás után kapott tandíjnál, de a szegényebb tanulók továbbtanulását is sokszor megkönnyítette. Az énekkar közbe-közbe olyan magas fokon állott, hogy a városban megforduló előkelő vendég előtt is a tanács szerepeltette, mint az 1523 március 11-ének estéjén történt, amikor Fürst Ernő kismartoni kapitánynak adott szerenádot, melyért a város 8 krajcár jutalmat fizetett ki.¹⁰⁾

Az iskola működésénél és az iskolamester szereplésével kapcsolatban kell szólnom a templomi színjátékokról, amelyeknek legelső magyarországi emlékével éppen Sopronban találkozunk. Grünspeck Siegfrid 1412-ben Hasfalváról panaszos levéllel fordult a városi tanácshoz, mivel polgártársuk, István vámos, nem akarja neki visszaadni páncélját, amelyet a templomi színjáték alkalmával kölcsönzött oda.¹¹⁾ Sajnos, ebben a fontos kérdésben még csak két adatra hivatkozhatunk, mégpedig Hofmair Lénárd nejeének, Borbálának végrendeletére, aki 1516-ban az úrnapi színjáték céljára a négyrétű selyem fátyolát és a legjobb fekete köpenyét hagyományozta,¹²⁾ azután 1532-ben nagycsü-törtők napján színjátékot mutattak be Krisztus kínszenvedéséről, mikor is a szereplőknek a templomatya borral kedveskedett.¹³⁾ Ennél valamivel több részletet lehet a pozsonyi számadáskönyvekből kihámozni. Így 1440-ben a pozsonyi tanács két fuvar tüzelőfát szállított az iskolába, ahol a húsvéti színjáték próbái folytak.¹⁴⁾ 1445-ben pünkösdkor a város főterén adták elő az öt okos és az öt balga szüzzel foglalkozó színdarabot,¹⁵⁾ 1494-ben az úrnapi színjátékról történik említés,¹⁶⁾ 1519-ben a tanács 4 font dénárt fizet ki a Szent Sebestyén-céh céhmesterének, Wagner Farkasnak, amellyel az úrnapi színjáték eljátszását kívánta támogatni,¹⁷⁾ 1536-ban a város főterén folyt egy színjáték a tíz öregről,¹⁸⁾ 1537-ben a városi tanács állította fel a színpadot a passiójátékhoz,¹⁹⁾ 1540-ben hasonlóképpen a Szent Márton temploma mellett.²⁰⁾

¹⁰⁾ *Házi* i. m. II. 5. 339. l.

¹¹⁾ *Uo.* I. 2. 57. l.

¹²⁾ *Uo.* II. 1. 342. l.

¹³⁾ Magyar Nemzeti Múzeum, kéziratár, Quart. Germ. 285/2.

¹⁴⁾ Pozsonyi városi ltár, Számadáskönyv K/2, 198. l.

¹⁵⁾ *Uo.* K/9, 78. l.

¹⁶⁾ *Uo.* K/53, 336. l.

¹⁷⁾ *Uo.* K/72, 185. l.

¹⁸⁾ *Uo.* K/86, 412. l.

¹⁹⁾ *Uo.* K/88, 209. l.

²⁰⁾ *Uo.* K/90, 163. l.

Ezeknek a színjátékoknak, amelyek főleg húsvétkor és úrnapkor voltak szokásosak, a betanítója és megrendezője többnyire az iskolamesterek voltak, a próbák színhelye az iskola, a szereplők pedig a polgárok soraiból, egy-egy vallásos céh tagjaiból, azután a tanulók közül lettek kiválogatva. Mivel egy ilyen vallásostárgyú színdarab jólsikerült előadása a mélységesen hívő tömegeből óriási hatást tudott kiváltani, azért legjobb alkalom volt, hogy általuk az iskolamester népszerűséghez és megbecsüléshez jusson.

Mert az iskolamesternek közre kellett működni az énekes szentmisék és egyéb egyházi szertartásoknál, ennél fogva az iskolai tanítás rendje ezekhez az elfoglaltságokhoz alkalmazkodott, vagyis távolról sem volt folyamatosnak és zökkenőnélkülinek mondható. Noha az iskolábajáró tanulók száma becslésem szerint Sopronban legfeljebb 20—30 között váltakozhatott, amely létszám talán csak az 1500-as évek után emelkedhetett, amikor az iskolamester mellett már fizetett segédtanító is volt alkalmazásban, mindamellett ez az osztatlan tanítási mód csupán az alapismeretek elsajátítására volt alkalmas. Aki ennél többre törekedett, mert papi pályára készült, az elment vagy a bécsi egyetemre, amely 1365-ben nyílt meg és ahol 1541-ig az eddigi ismereteink szerint 81 soproni tanulóról van biztos tudomásunk, vagy egyik soproni javadalmas paphoz könyörögte be magát, akinek ministránsa lett, aki mellett olyan háziszolgái teendőket végzett a koszt és tanítás fejében, ha pedig a tanuló szülei módosabbak voltak, úgy azok a megegyezés szerint fizettek a fiúk után. A világi papnevelésnek ez utóbbi volt a legáltalánosabb formája a középkorban, amikor még papnöveldék nem voltak. Innen van, hogy a papi végrendeletekben oly sokszor olvasunk tanulókról, akikre a tanítómestereik rendszeren egy-más apróságot hagyni szoktak. Így Weiteni Orbán pap tanítványa volt még Máriazellben Holczel János, akire több könyvét hagyja, azután Lemplein fia Tamás, akinek testhez álló kabátját adja.²¹⁾ Schön János polgár Jakab fiát rokonára, Farkasra, a várárokmenti Boldogasszony-templom plébánosára bizza azzal a kéréssel, hogy papot neveljen belőle.²²⁾ Amandel Farkas orgonista pap testvére két fiát nevelte, akiknek 1487-ben a „clavicordium virginal”-nak említett hangszerét és összes könyveit odaajándékozta.²³⁾ Tremel Mihály oltárigazgató Egyed nevű tanulójának 5 font dénárt hagyományozott.²⁴⁾ Schaur András, a bánfalvi Szent Farkas-kápolna igazgatója a nála tanuló Mátyásról 1501-ben valóban bőkezűen gondoskodott, amikor rája hagyta 27 font 5 soli-

²¹⁾ *Házi* i. m. II. 1. 182. l.

²²⁾ *Uo.* II. 1. 83. l.

²³⁾ *Uo.* II. 1. 222. l.

²⁴⁾ *Uo.* II. 1. 227. l.

dus 18 dénárt kitevő követelését, 20 mérő búzáját, két bevetett szántójának termését és minden ágyneműjét.²⁵⁾ Gatterhofer Ferenc pap két tanítványáról, Ágoston és Péterről már másutt megemlékeztem. Flechel Farkas oltárigazgató gondja alatt is tanult egy fiú. Halálos ágyn 1520-ban úgy intézkedett felőle, hogy adjanak neki 3 font dénárt, azután vegyenek neki egy kabátot, nadrágot és dolmányt és küldjék haza atyjához.²⁶⁾ Edelman János javadalmas pap unokaöccsét, Mártont tanította, akinek végrendeletében 30 font dénárt, két aranyforint súlyú aranygyűrűjét és Kolbat Jánosnál kinnlévő követelésének felét adományozta oda 1521-ben.²⁷⁾ Lang Péter oltárigazgató János nevű tanulóval foglalkozott. Amikor 1537-ben végrendelezett, a Konradsberg-dűlőben fekvő szöllejét iratta rá, egy jó inget adatott neki, azután májszínű posztót hagyott rá, hogy abból kabátot kapjon, melyhez egy rőf bélésposztót is rendelt adni, végül 8 font dénárt.²⁸⁾ Rákosi Mátyás pap a nála tanuló Gáspárnak 1541-ben világoskék supicáját ajándékozta oda.²⁹⁾

Amikor egy ilyen tanuló az egyházi tudományok ismeretében, amelyeket az egyes papi rend felvételéhez megkívántak, eléggé felkészültnek érezte magát, akkor jelentkezett az illetékes megyéspüspök helynökénél vizsgára, amelynek ideje előre meg volt állapítva. Ha a vizsgát eredményesen letette, erről hártýára írt bizonyítványt kapott. Nemcsak a magasabb egyházi rend felvételéről állítottak ki bizonyítványt, hanem még az alacsonyabb papi rendről is. Így fennmaradt 1492-ből Ainfolt János soproni tanulónak az a bizonyítványa, amelyben Ágoston bécsújhelyi püspök őt acolitus-sá avatta fel.³⁰⁾ Általános és igen elterjedt szokás volt az áldozópappá szentelés céljából Rómába elzárándokolni és a megkívánt vizsgát ott letenni. Ennek előmozdítása végett az ájtatos hívek szívesen adakoztak az útiköltségre, sőt még a végrendeletükben sem feledkeztek meg ilyen adományokról. Természetesen az így megsegített újmiséis papnak imádkozni és misét kellett mondani a jötevő szándékára. Ilyen kegyes hagyományt tett 1438-ban Mager János, amikor meghagyta, hogy arra érdemes tanulónak, aki Rómában óhajtja magát felszenteltetni, 8 font dénárt fizessenek ki.³¹⁾ Sívágó Vince 1509-ben ezen a címen 6 font dénár segílyt adományozott,³²⁾ míg 1515-ben Ágnes asszonynak az volt az utolsó kívánsága, hogy

²⁵⁾ Uo. II. 1. 272. 1.

²⁶⁾ Uo. II. 1. 355. 1.

²⁷⁾ Uo. II. 1. 395—7. 1.

²⁸⁾ Uo. II. 2. 111. 1.

²⁹⁾ Uo. II. 2. 166. 1.

³⁰⁾ Uo. I. 5. 92—3. 1.

³¹⁾ Uo. II. 1. 58. 1.

³²⁾ Uo. II. 1. 316. 1.

fia, Lederer Mátyás, pap legyen és Rómában vegye fel a szentséget, amely célból részére 10 aranyforintot tegyenek félre.³³⁾

A rendes iskola mellett tehát Sopronban jelentékeny nevelői tevékenységet fejtettek ki az oltárigazgatók, akik csaknem kivétel nélkül egy-két tanulót tanítottak. Ennek a tanításnak eleinte gyakorlati célja volt, és pedig az, hogy jó ministráns fiúk álljanak rendelkezésükre. Ha ezután a tanulás alá fogott fiúnak esze és kedve volt a papi pályához, akkor a tanítás tovább haladt, egyik papi rendre való előkészület és vizsga után következett a másik, míg csak a felszentelés el nem érkezett, amelynek előfeltétele volt a vizsga letetésén kívül, hogy a jelöltnek „titulus”, cím, ígéret legyen a birtokában az elhelyezkedését illetőleg. Ezzel a megszorítással az volt a szándék, hogy felszentelt papok ne legyenek kénytelenek állás nélkül egyik helyről a másik helyre csavarogni, mit a papi méltósággal össze nem férhető dolognak tartottak. Ilyen titlust kapott pl. az ágfalvi plébániára Sopron városa, mint kegyúr részéről, Wagner György fia Pál 1519-ben. Az óvatos tanács azonban kikötötte, hogy amennyiben Wagner Pál betegségbe esnék, mielőtt a javadalomhoz juthatna, ebben az esetben a szülők és a rokonok lesznek kötelesek eltartásáról gondoskodni.³⁴⁾ A város részéről ez a kikötés elővigyázatosságból történt csupán, nem is került rá sor az alkalmazására, hiszen tudjuk Wagner Pálról, hogy az ágfalvi plébánia után Wetzler Farkas ispotályplébános utódja lett 1534-ben.

A gyakran váltakozó iskolamesterek közül igen kevésnek ismerjük nevét. A legelső, akiről tudomásunk van, *Vilmos*-nak hívták 1358-ban, aki egyúttal városi jegyző is volt.³⁵⁾ Ezzel a kettős megbizatással más városokban szintén találkozunk. Mindenesetre nem vált az iskola javára, mert a városi jegyzőnek tiszténél fogva sokszor kellett útra kelni a város ügyes-bajos dolgaiban, amikor ezután napokon át távol maradt az iskolától, ami a tanítás menetére előnyösnek nem volt mondható. Idővel mindegyik város belátta ennek a helyzetnek visszásságát és ezért a két állást külön választották, azonban még ezután is többször igénybe vették kiegészítőnek az iskolamestert, ha az írásbeli munka felszaporodott. Ennek bizonyítékát látjuk Sopronban 1459-ben, amikor az iskolamester a balfiutcai vámnál teljesített szolgálatot, egy Mihály nevű tanuló pedig a Szélmalomnál szedte a vámot, amely munka elvégzése fejében egyenkint egy-egy font dénár fizetésben részesültek.³⁶⁾

A másik, névszerint ismert iskolamester *János*, aki 1400-

³³⁾ Uo. II. 1. 333. l.

³⁴⁾ Soproni városi ltár, Gedenkbuch 191. l.

³⁵⁾ *Házi i. m.* I. 1. 115. l.

³⁶⁾ Uo. II. 4. 78—9. l. és 97—8. l.

ban tanított és aki egyike a legrégebbi magyarországi könyvkötőknek. Weiteni Orbán pap emlékszik meg róla végrendeletében, akinek egyik könyve volt nála kötésre, amellyel még nem készült el teljesen, mert hiányzott a fatáblája. Ezt a kötés alatt álló könyvét, azután Naturalia Alberti című könyvét és a formulariumát most neki ajándékozta, azután a hosszú kék kabátját, a bundáját, új barna sipkáját és a jó karingjét szintén.³⁷⁾

Kronperger György és Fechter Wilpold iskolamesterségéről már megemlékeztem. *Bálint* iskolamesternek 1485-ben Resch Jakab oltárigazgató egy font dénárt hagyott a végrendeletében.³⁸⁾ 1508-ban *Hengst Lénárd* iskolamester több társával egyetemben perben állott Vid vargával és nejével, Margittal, néhai Hengst Péter hagyatéka miatt, amely pereskedés fogott bírák ítéletével ért véget.³⁹⁾ Hengst Lénárd a bécsi egyetem hallgatása után vállalkozott a soproni iskola vezetésére, ahol mint soproni szülők gyermeke, ő is elkezdhette a tanulást és legalább is valószínű, hogy addig állott az iskola élén, míg fel nem szenteltette magát papnak és 1514-ben el nem nyerte a várárokmenti Boldogaszony-templom Szent Anna oltárának javadalmát. A legközelebbi iskolamester nevét 1526-ból tudjuk, *Reiss Jánosnak* hívták és nagy tekintélyét mutatja az a körülmény, hogy fogott bíróként működött abban a perben, amely Wetzter Farkas istápolyplébános, valamint Bauer László kereskedő és neje, Benigna, között folyt.⁴⁰⁾ 1527-ben Unger Ulrik és neje, Magdolna, végrendeleténél szerepel tanu gyanánt.⁴¹⁾ 1535-ben a Szent Mihály-templom számadásában találkozunk említésével, „succentor”-nak, vagyis kisegítő kántori ténykedést kifejtőnek mondja a számadás, amelyért 6 solidus dénár díjazásban részesült.⁴²⁾ Egyébként Reiss János iskolamester az első, akiről megállapíthatjuk, hogy az iskola katedrájáról a városház tanácsosi székebe, innen pedig polgármesteri és városbírói tisztségbe került. A város közönsége 1531-ben választotta meg belső tanácsosnak, mint ilyent azonnal fertálymesterré és adóbeszedővé tették meg.⁴³⁾ 1534-ben választották meg városbírónak és ezt a felelősségteljes állást, amely rangban és tekintélyben azonnal a polgármesterség után következett, egymásután négy éven át viselte, ami azért jellemző, mert mint városbíró nem átallott ideiglenesen succentori működést sem kifejtteni. Ez a kisegítő ténykedése mutatja, hogy mily megbecsülés vette körül az iskolamester kántori elfoglaltságát és bizonyosnak kell tartanunk, hogy a vá-

³⁷⁾ Uo. II. 1. 181. l.

³⁸⁾ Uo. II. 1. 217. l.

³⁹⁾ Soproni városi ltár, Gedenkbuch 110. l.

⁴⁰⁾ *Házi* i. m. I. 7. 183. l.

⁴¹⁾ Uo. II. 2. 23. l.

⁴²⁾ Magyar Nemzeti Múzeum kéziratár, Quart. Germ. 285/2—3/b. l.

ros polgársága a városbíróért ezért a szükségkövetelte mellékfoglalkozásért nemhogy elítélte, hanem még annál inkább tisztelte. Minden jel arra vall, hogy amikor 1531-ben Reiss János iskolamester a belső tanács tagja lett és így az iskolától búcsút kellett vennie, utána közvetlenül *Humel Kristóf* iskolamester következett, aki legfeljebb két évig tanított, mert 1533-ban már *Frank János* az iskolamester, miként erről már megemlékeztem, de *Humel Kristóf* nem távozott el Sopronból, hanem feleségül vette Bauer László gazdag özvegyét, Benigna asszonyt és talán azért hagyta ott az iskolát, hogy neje vagyonának annál eredményesebben gondját viselje.⁴⁴⁾ 1537-ben a külső tanács tagja lesz, 1541 utáni időkben pedig többször volt polgármester és mint ilyen a város vezetésében irányadó szerepet vitt. Miként látjuk, az iskolamesterek sorai közül egymásután ketten is a város élére kerülnek és 1534—1561 közti időben Sopron irányításában döntő befolyáshoz jutnak.

Fleischhacker Péter városi tanácsos 1535. évi végrendeletében *Farkas* iskolamesterről is történik említés, de úgy, mint aki az elmúlt években működött e tisztségben, ezért pontosan eldönteni nem tudjuk, hogy mikor volt iskolamester. Egyébiránt ebben az időben kezdett a város az iskolamester fizetéséhez hozzájárulni. Mint kántornak már korábban is adott fizetést, de úgy hiszem, nem azért, mert kegyúri tehernek elismerte, hanem azért, mert az egyes alapítványi misék tőkét kölcsönvette és így a kamatok fejében gondoskodott a misék elmondatásáról. 1528-ban a templomi ének ellátásáért az iskolamester és a segéd-tanító (untermaister) 14 font dénárt kaptak a várostól,⁴⁵⁾ olyan nagy összeg ez, amelynek okát adni egyelőre nem tudjuk. Az első eset, amikor az iskolamesternek tanítás miatt fizetett a város, 1535-ben történt. *Gáspár* iskolamesternek a felfogadása-kor évi 10 font dénár fizetést ígért a város saját pénztárából. Az elszámolásból kitűnik, hogy heti 48 dénárt kapott az iskolamester, ha tanított. Amennyiben a tanítás bármi okból szünetelt, ez esetben a fizetés sem járt. *Gáspár* iskolamester 28 hétig tartózkodott Sopronban, tehát 5 font 4 solidus 24 dénár fizetést kellett volna kapnia. Mivel azonban időközben három héten át szünetelt az oktatás, ezért csupán 5 font dénárt követelhetett a várostól, de a város előzékenységből 5 font 4 solidus dénárt fizetett ki neki. Ugyanez évben Szent György naptól Pünkösdig egy segéd-tanító is volt alkalmazásban, akinek erre az időre 6 solidus dénárt fizetett a város, eltávozásakor pedig még külön 60 dénár jutalomban részesítette.⁴⁶⁾ A meglévő 1538. évi városi

⁴³⁾ *Házi* i. m. II. 2. 220. és 222. l.

⁴⁴⁾ Soproni városi ltár, Priesterbuch 225. l.

⁴⁵⁾ Uo. Számadáskönyv.

⁴⁶⁾ Uo.

számadáskönyvben az iskolamesternek járó évi 10 font dénár fizetés pontosan fel van tüntetve a kiadások között, így nincs okunk abban kételkedni, hogy 1537-ben iskolamesternek említett *Löwe Márton* ezt a díjazást a várostól szintén megkapta.⁴⁷⁾ A városnak azonban ez az új teher viselése néhány év múlva már nem tetszett és azon gondolkozott, hogy miként szabadulhatna meg tőle. Amikor tehát az 1532-ben lebontott várárokmonti Boldogasszony-templom javadalmasa, Schöttel Ráfael 1538-ban meghalt, a város minden befolyását kifejtette, hogy ez a javadalom többé ne töltsék be, hanem jövedelme az iskolamester, az orgonista és a hitszónok fizetésére fordíttassék. A nagy körültekintéssel megindított mozgalom csupán annyi eredménnyel járt, hogy két éven át valóban e javadalom terhére fizették úgy az iskolamestert, a hitszónokot, mint az orgonistát, de azután Rampl Tamás felszentelt papnak kellett adományozni, vagyis sem a győri püspök, sem a király nem járult hozzá a soproni tanács kívánságához. A városi pénztárból kellett tehát továbbra is fizetni az iskolamestert, minek azután természetes következménye az lett, hogy a tanács még több beleszólási jogot szerzett az iskola belső ügyeibe, éppen azokban a sorsdöntő években, amikor a kérdés az volt, hogy a katolikus egyház megtudja-e állni helyét Sopronban a reformáció folyton erősödő ostromával szemben?

Az iskola története szempontjából rendkívül fontos adatokat tartalmaztak a Szent Mihály-templom számadásai, amelyek 1519-től 1541-ig egy évszázaddal ezelőtt még az 1526—1531. és 1538. éveket leszámítva, megvoltak és amelyeket Gamauf Teofil ev. lelkész kivonatolt.⁴⁸⁾ E számadások időközben elvesztek, vagy valahol lappanganak és így csak a már említett kivonatokat használhattuk, amelyek azonban az eredetieket igen hiányosan tudják pótolni. Annyit mindenesetre meg lehet állapítani, hogy az iskola épületének fenntartása, szükséges javítása elsősorban a templomatyá hatáskörébe tartozott, így 1532-ben zsindelezni kellett az iskolát, 1534-ben szintén sok építkezés folyt, vizet is vezettek az iskolába, amelynek két szobájáról, tanterméről beszélnék a számadások, 1536-ban ismét tetőfedőnek akadt munkája, 1540-ben az iskola kertjét kerítették be és sokat tataroztak nemcsak ebben az évben, hanem 1541-ben is.⁴⁹⁾ Közbe-közbe a város is hozzájárult a költségekhez, legalább ennek kétségtelen jelét látjuk 1503-ban, amikor Lénárd ácsmester két ácslegényével a szétesni akaró tetőt húzták össze egy kötéllel, melyért a városi kamarás munkabér fejében 19 krajcárt, a kötél áráért pedig 6 krajcárt fizetett ki.⁵⁰⁾

⁴⁷⁾ Magyar Nemzeti Múzeum, kéziratár, Quart. Germ. 285/2, 5/a és 229/a. l.

⁴⁸⁾ Uo. — ⁴⁹⁾ Uo.

⁵⁰⁾ *Házi i. m.* II. 5. 133. l. Egy krajcár négy dénárnak felelt meg.

Mindent összefoglalva a plébániai iskolából lassankint városi iskola fejlődött ki és ennek megfelelően alakult az iskolamester fizetése is. Kezdetben lakást, kosztot és fizetést a városplébános adott neki, így volt ez még 1354-ben. Idővel a terhek jelentékeny részét átvette a Szent Mihály-templom, amelynek templomatyja gondoskodott a lakásról, az iskolaépület karbantartásáról és a kántori működés után járó fizetésről. A tanítás címén folyó jövedelmet a szülők nyújtották tandíj alakjában, amely a XV. század második felétől legalább fél font dénár volt egy évben, ehhez járult 1535-től kezdve a város évi 10 font dénár támogatása, ezenkívül 1540-ben a segédtanító fizetésére, mindenestre még a várórkmenti Boldogasszony-templom javadalmának terhére, újabb 15 font dénár hozzájárulást adott. Ezek után nem csodálkozhatunk, ha az 1597. évi egyházlátogatás alkalmával a városplébános az iskolamester fizetéséhez már csak a kosztal járult hozzá, de amily mértékben csökkent a városplébános terhe az iskolával szemben, ezzel egyenes arányban csökkent a befolyása is az iskolában. Ezen a téren tehát a városplébánosok anyagi előnyökért olyan jogfeladásba mentek bele önszántukból, amelynek hatását azután utódaik keservesen voltak kénytelenek érezni.

Az iskolamesternek anyagi helyzetéhez tartozik annak megemlítése, hogy néhányszor ingatlanok birtokában látjuk őket. Mivel annak valószínűsége igen kevés, hogy keresetükből vásároltak volna ingatlanokat, amelyre annál kevésbbé gondolhattak, mert évről-évre fogadták fel őket, tehát huzamosabb egyhelybenlakásra nem számíthattak, ezért az ingatlanokhoz jutás vagy úgy történt, hogy a soproni szülőktől származtak és szüleik után örökölték, vagy soproni leányt vettek feleségül és hozományul kapták. Így 1379-ben az iskolamesternek a külváros 6. sailmasában egy egynyolcadrész háza volt,⁵¹⁾ 1429-ben pedig a külváros 2. negyedében dézsma fejében 11 akó bort adott,⁵²⁾ ami azt jelenti, hogy legalább 110 akó bora termett, vagyis 2—3 szőlő lehetett a tulajdonában. Soproni szülők gyermeke volt Hengst Lénárd iskolamester 1508-ban, Humel Kristófnál pedig, aki az 1530-as években volt iskolamester, már megjegyeztem, hogy egy gazdag soproni özvegyasszonyt vett el feleségül és az iskolát felerősítette felesége vagyonának kezelésével.

Dr. Vitéz Házi Jenő: *Die Pfarrrschule in Sopron.*

Diese Abhandlung ist eigentlich ein Kapitel der unter Drucklegung befindlichen Arbeit „Mittelalterliche Kirchengeschichte Soprons“, und enthält die Angaben, die über diese Schule bis 1541 auffindbar waren. Diese

⁵¹⁾ Uo. I. 1. 187. l.

⁵²⁾ Uo. II. 2. 404. l.

Schule wird zuerst 1354 urkundlich erwähnt. Anfangs gehörte sie ausschließlich unter die Aufsicht des Stadtpfarrers, der dementsprechend auch den Schulmeister selbst besoldete. Mit der Zeit erwarb sich auch die Großbrüderschaft von Sankt Georg das Recht, bei Anstellung des Schulmeisters Einfluß zu nehmen. Diese Großbrüderschaft bestand aus den Mitgliedern des städtischen Magistrates und der Soproner Geistlichkeit. Die Stadtverwaltung gab seit 1535 einen Zuschuß zum Gehalte des Schulmeisters, somit wurde aus der Pfarrschule gerade bei Beginn der Reformationszeit eine städtische Schule, welcher Umstand auch für die Erziehung der Jugend nicht ohne Einfluß blieb.

A soproni rajziskola története.

(Negyedik közlemény.)

Irta: Dr. Verbényi (Veszélka) László.

5. A reformkor évei (Molitor József 1821—38).

A 19. század második évtizede után egymásután szünnel meg szórványosan működő rajziskoláink. Ennek oka részben helyzetünk a nagy államtestben, részben a magyarságnak az iparosodás irányában tanúsított érdeklődéshiánya. A bécsi kormány birodalomalapító terveiben azt a szerepet juttatta hazánknak, hogy nyersterményekkel lássa el a többi tartományt és ezzel a monarchia gazdasági egyensúlyát biztosítsa. Fojtó levegő szállta meg gazdasági és szellemi életünket egyaránt. A termelés a kiviteli nehézségek miatt ellanyhult, az iparosodás elé pedig a kormány súlyos akadályokat gördített. A finomabb műipar hazája Ausztria és Csehország lett s hazánkban csak a legszükségesebb iparágak érvényesülhettek. Ennek természetes következménye az lett, hogy a 18. század végének ipari nekilendülése megállott s így a rajziskolák is elsovadtak. Ausztria közelsége s a németajkú polgárság miatt valamivel jobb volt a helyzet Sopronban. Az ipari válság itt is éreztette hatását s bár a rajziskola mellé vasárnapi iskola létesült, a szakirányú nevelés veszített jelentőségéből.

Matuschek örökére négy pályázó jelentkezett: Ehrlinger János, Maurer Ferdinánd, Minich János és Molitor József. Közülök Ehrlinger régi ismerősünk, hisz 1817-ben, Matuschek tevékenységének gyengülése idején magánrajziskolát alapított,¹⁵⁶⁾ így hát tanítói gyakorlattal rendelkezett. Maurer soproni festő kérvényében azt ígéri a tanácsnak,¹⁵⁷⁾ hogy a szükséges szakirányú és

¹⁵⁶⁾ Verbényi L.: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban, 1817—20 (Soproni Szemle II. évf. 261.)

¹⁵⁷⁾ Prot. Sen. 1821. I. 904.

művészeti rajzokkal felszereli az iskolát és képességeinek igazolására két építészeti rajzot mellékel beadványához. Minich helybeli szobrász késznek nyilatkozik, hogy képességéről vizsgálaton tegyen bizonytságot.¹⁵⁸⁾ A negyedik pályázó, Molitor kérvényének nyoma sem látszik a tanácsjegyzőkönyvekben, pedig a tanács Ehrlinger és Minich társaságában első helyen jelölte a rajzitanítói állásra.¹⁵⁹⁾ Fejér György győri főigazgató döntése még ugyanabban a hónapban visszaérkezik: bizonyítványai s az ajánlások alapján Molitor József akadémiai festőt találja legalkalmasabbnak s a következő év elejével kinevezi ideiglenes rajzitanítónak.¹⁶⁰⁾ Matuschek nyugdíjaztatása ugyan a nyári félév elejére esett, de a lelkiismeretes tanító csak a tanév végén, 1821 szeptemberében hagyta el állomáshelyét.¹⁶¹⁾ Intézetét az 1815-i leltár alapján adta át Molitornak.

Az új rajzitanító, Molitor György soproni asztalosmester fia,¹⁶³⁾ 1786. február 11-én született Sopronban.¹⁶⁴⁾ Tanulmányairól csak annyit tudunk, hogy 1803-ban iratkozott be első ízben a bécsi Képzőművészeti Akadémiára s azt többször megszakítással 1810 végéig látogatta.¹⁶⁵⁾ Az aránylag terjedelmes tanulmányi idő folyamán a festészetten kívül az építészetet is elsajátította s ezért ajánlotta a tanács első helyen. 1812-ben házasságra lép Bécsben Warischlachner Erzsébettel.¹⁶⁶⁾ 1821 őszéig eltöltött idejét egyelőre még homály fedi.

Molitor kinevezése után egy hónappal jelenik meg a helytartótanácsnak a rajziskolákra vonatkozóan a 19. században harmadik rendelete¹⁶⁷⁾ mintegy igazolva, hogy a kormányzat a szakirányú képzés gondolatát állandóan szíven hordozta. Belőle az világlik ki, hogy az 1795. évi rendelet szaknevelésügyünk kialakulá-

¹⁵⁸⁾ Prot. Sen. 1821. I. 977. — Neve Minich, máskor Mnich alakban fordul elő.

¹⁵⁹⁾ Fasc. IX. 246. cc.

¹⁶⁰⁾ Fasc. IX. 256. bb. — Végleges megerősítés 1822. május 15-én. (Fasc. IX. 253. d.) A helytartótanácsi felülbírálás szerint Molitor rajzai a legjobbak és legmegfelelőbbek, Ehrlinger ügyeskező, főként alakok lerajzolásában, de az építészeten nem gyakorlott, Minichnek jobban meg kell tanulnia a rajzot) (—) Fasc. IX. 253. n.

¹⁶¹⁾ Fasc. IX. 246. dd, Prot. Sen. 1821. I. 1294.

¹⁶²⁾ Fasc. IX. bb—hh.

¹⁶³⁾ Molitor György többször végez iskolai javításokat a 18. század végén. (Prot. Sen. 1784. II. 1356.)

¹⁶⁴⁾ Fasc. IX. 357.

¹⁶⁵⁾ Fleischer Gy.: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián, 1935, 69. — Művészi ténykedésére nézve felvilágosítással szolgálnak: Csatkai E.: A soproni piktúra története (Magyar Művészet 1928. évf. 7. sz. 553—564); Éber—Gombosi: Művészeti Lexikon 140; Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez, II. közl. (Soproni Szemle II. évf. 24.)

¹⁶⁶⁾ Fasc. IX. 357.

¹⁶⁷⁾ A helytartótanács 16007/1821. sz. nyomtatott, eddig ismeretlen rendelete. (Fasc. IX. 241, Prot. Sen. 1821. II. 698.)

sának nevezetes állomása, mert 1821-ig sem veszít erejéből, sőt negyedszázad múltán a helytartótanács az abban előírt rendelkezések végrehajtásával akarta szakoktatásunkat a hanyatlástól megóvni. Rajztanítók és főigazgatók jelentéseiből ugyanis az tűnik ki, hogy a rajztanítást szabályozó 1795-i s megerősítő 1815-i rendeletekről egyre inkább elfeledkeznek és rendelkezéseiket figyelmen kívül hagyják. Éppen ezért a helytartótanács az említett rendeleteket a városok figyelmébe ajánlja és büntetés terhe alatt szigorúan elrendeli, hogy a tanács a tanoncokat iskolalátogatásra szorítsa, bizonyítvány nélkül senkit fel ne szabadjátsion, idegen legényeket ne fogadjon kebelébe s e nélkül ne lehessen senki mester.

A kinevezési okirat utasítása szerint 1821 november elején iktatta be Wester Flórián helyi igazgató két bizottsági tag jelenlétében Molitor állomáshelyére.¹⁶⁸⁾ Hivatalbalépése után első ténykedése a rajziskola állapotának felülvizsgálása és az észlelhető hiányok pótlása. Az akadémiát végzett építésznek és festőnek érdeklődése természetesen elsősorban a rajzanyag felé fordult. Már a következő hónapban jelenti a tanácsnak,¹⁶⁹⁾ hogy a rajziskolának nincsenek történelmi és tájképi rajzmintái, pedig ezek minden jól szervezett rajziskolában szükségesek. A hiány megszüntetésére 50 darab sajátkezűleg rajzolt és a bécsi Képzőművészeti Akadémia által jóváhagyott mintát adományoz az intézetnek s az elhelyezésükre rendelt tölgyfakerekek utólagos jóváhagyását kéri. Néhány hónap múlva 18 darab építészeti mintarajzát váltja meg a város, sőt az ügyet kivizsgáló tanácstag jelentése szerint Molitor újabb minták készítését ígerte és rajzaiból eddig is mintegy 100 példányt osztott ki a tanoncok használatára.¹⁷⁰⁾ A rajzanyag megújítása tekintetében tehát Molitornak figyelemreméltó érdemei vannak, mert rövid idő alatt jelentékenyszámú mintához jutott a rajziskola.¹⁷¹⁾

Terveivel javítani akar aztán a világitási viszonyokon is a rajziskolában. E miatt már régebben hangzottak el panaszok, Molitorban ez alkalommal azonban a nevelő szólal meg. A korábbi beadványok a látási viszonyok ellen emeltek kifogást: Molitor elsősorban tanítványait félti, hisz a fény inkább a hátukra, mint a kezükre esik. Ablakok megnagyításával, szélesebb állványok készítésével és egyes asztalok átalakításával lé-

¹⁶⁸⁾ Fasc. IX. 246. bb, Prot. Sen. 1821. II. 129, III. 684.

¹⁶⁹⁾ Fasc. IX. 253. b, Prot. Sen. 1821. III. 588. — A rajzokat a tanács a leltárba véteti, a számlát utólag elismeri.

¹⁷⁰⁾ Prot. Sen. 1822. I. 684, 823.

¹⁷¹⁾ Hivatásán kívül más művészi munkára is kap megbízást. 1827-ben résztvesz a Kaszinó kifestésében és terveier 25 frt díjazást kér. (Prot. Sen. 1827. I. 873, 1091.)

nyegesen javít a helyzeten.¹⁷²⁾ A felszerelés teljes megújítása azonban csak 1824-ben végződik be: a tanács hosszas tárgyalások után kijavított 77 rajzeszközt, sőt 13 újat is vásárol, mert a tanulólétszám állandóan 90 felett van.¹⁷³⁾

Az 1821. évi helytartótanácsi rendeletnek láthatóan üdvös hatása volt. Matuscheknek és Westernek kezdetűl fogva súlyos harcokat kellett vívniuk a céhekkal s csak sokévi küzdelem után biztosíthatták a rajziskola középponti szerepét a tanoncképzésben. Molitor csak 1827-ben jelenti először a tanácsnak,¹⁷⁴⁾ hogy a tanoncok nem teljesítik kötelességüket. Az 1795-i rendelet követését s a tanoncok neveinek összeírását kéri. A tanács komoly intelmet küld a céheknek, a tanoncnévsorokat pedig a helyi igazgató rendelkezésére bocsátja. Később is csak egyetlen esetben van tudomásunk szabálytalanságról: 1829-ben a lakatoscéh könyörületből egy tanoncot bizonyítvány nélkül szabadított fel s erre a tanács kíméletlenül kiveti a 4 frt büntetést, sőt be is hajtatja.¹⁷⁵⁾

Változás áll be a 30-as években a rajziskola szervezetében. 1829-ben — még a Hítel megjelenése előtt — érik el a magyar reformtörekvések első hullámai Sopront és a szakirányú képzést a vasárnapi iskola felújításával jelentős feladatnak, a németnyelvű iparosság és kereskedői osztály átmagyarosodásának szolgálatába akarják állítani. Fejtegetéseink folyamán eddig ugyan főként a rajziskolára voltunk tekintettel, holott az 1795. évi rendelet egyéb ismeretek elsajátítását is kötelezővé tette a tanoncra. Sopronban már 1786-ban az egyes mesterségeknek megfelelő tárgyakat tanították a vasárnapi iskolában,¹⁷⁶⁾ a 19. század elején csak a rajziskolában folyik szakirányú képzés s a vasárnapi iskolák további fennmaradásának nincs nyoma. Csúpan 1825 után a nemzet nagy újjászületése idején történik fel-támasztására kísérlet. A lelki megújulás és a magyar nyelv terjesztésének gondolatát ebben az időben Sopron megyegyűlése képviseli. Határozat alapján utasítja szolgabíráit,¹⁷⁷⁾ hogy német és horvát községek csak olyan mesterembereket fogadjanak be, akik magyarul nemcsak beszélni, hanem tanoncokat tanítani s levelezni tudnak. Sőt hajlandó azt is kimondani, hogy a magyar nyelv ismerete nélkül egy tanoncot se lehessen felszabadítani. Eredmény elérése érdekében a megye nemes célkitűzéséhez a város közreműködését kéri. A magyar nyelv terjesztésének ügyét

¹⁷²⁾ Fasc. IX. 263. a—h, Prot. Sen. 1822. I. 82, III. 65. — Vergrößerung zweyer Fenster wegen Schonung und Erhaltung der Augen.

¹⁷³⁾ Fasc. IX. 269, Prot. Sen. 1824. II. 1077, III. 10, 246, 274, 456, 492.

¹⁷⁴⁾ Fasc. IX. 291, Prot. Sen. 1827. III. 903.

¹⁷⁵⁾ Prot. Sen. 1829. I. 812, 988, 1480, 1557.

¹⁷⁶⁾ Raths-Prot. 1786. II. 1322.

¹⁷⁷⁾ Prot. Sen. 1829. III. 875.

a tanács magáévá teszi s a tanoncokra vonatkozó túlzások nélkül¹⁷⁸⁾ a közgyűléssel szemben is érvényesíti akaratát. Terve az, hogy a németnyelvű tanoncoknak magyar nyelvű vasárnapi iskolát nyit s ezek heti 2 órában magyar nyelven tanulják az ipari életben szükséges közéleti iratok készítését.¹⁷⁹⁾ Jelöltje is van már Kár Mátyás elemi iskolai tanító személyében. Ennek ez ügyben adott jelentése azért nagybecsű,¹⁸⁰⁾ mert benne az ipari levelezéstanítás legkorábbi magyar nyomaira akadunk (ugyan- ebben az évben indul meg Bibanco kereskedelmi tanonciskolája Pesten) s mert jelentéséből nyilvánvaló, hogy a reformkor iparosának ugyanúgy, mint kereskedőjének mélyebb, alaposabb műveltségre van szüksége. A helytartótanács meg is dicséri a várost nemes törekvéseiért¹⁸¹⁾ és csupán a tanoncokra vonatkozó szigorú határozatot nem fogadja el, mert az ipar hátrányára lenne. Így indul meg a rajziskola mellett 1830-ban magyar nyelvű vasárnapi iskola.

1833-ban a reformtörekvések ellenére lanygulás jelentkezik iparosképzésünkben országszerte. Helytartótanácsi leirat szerint a tanulók száma egyre apad, holott a kormány az ipart pártolni s a rajziskolákat szaporítani szándékozik.¹⁸²⁾ Ezért a helytartótanács immár negyedízben erősíti meg az 1795. évi rendeletet s felszólítja a városi tanácsot,¹⁸³⁾ hogy működjük közre az iskolalátogatás előmozdításában s a céhmestereket világosítsa fel a rajziskola hasznáról. A rendeletet követő tanácsi határozat¹⁸⁴⁾ utasítást küld ugyan a látogatás fokozására, de megállapítja, hogy a soproni rajziskolában hasonló jelenség nem észlelhető, mert a tanoncok nagyszámban látogatják.

Erre enged következtetni Molitor 1835. évi beadványa.¹⁸⁵⁾ A tanulók létszáma időközben 120-ra emelkedett, a tanítás akadályokba ütközik, ezért Molitor a rajziskola megnagyobbítását kéri. A tanács felülvizsgálta a helyzetet,¹⁸⁶⁾ a felmerülő ki-

¹⁷⁸⁾ Prot. Sen. 1829. III. 1285, Fasc. IX. 311.

¹⁷⁹⁾ Fasc. IX. 311.

¹⁸⁰⁾ Fasc. IX. 311. — Kár munkájáért évi 80 frt díjazást kér. Indokai: 1. a tanoncok tanítása nehezebb, mint a többi gyermeké; 2. az eszközöket (pl. szótár) magának kell megszereznie; 3. szaknevelésügyi szempontból ez a legjelentősebb és így hangzik: Weil die den verschiedenen Handwerkern angemessenen und nöthigen schriftlichen Aufsätze in ungarischer Sprache hier noch nie vorgetragen worden sind, auch zu diesem Behuf in dieser Sprache sich noch keine Hilfsbücher vorfinden, folglich auch der ganz neue Entwurf und Ausarbeitung derselben viele Mühe und Zeit ausser den vorgeschriebenen Lehrstunden fordert.

¹⁸¹⁾ Fasc. IX. 311.

¹⁸²⁾ Fasc. IX. 331.

¹⁸³⁾ A helytartótanács 29314/1833. sz. eddig ismeretlen rendelete. (Fasc IX. 331.)

¹⁸⁴⁾ Prot. Sen. 1834. I. 239.

¹⁸⁵⁾ Fasc. IX. 343. I.

¹⁸⁶⁾ Prot. Sen. 1836. I. 1053.

adások azonban elriasztják a kérés teljesítésétől. Helyette utasítja Molitort, hogy ossza a tanulókat csoportokba és tanítson az eddigi két óra helyett három órában. A buzgó tanítót méltán bánthatta a tanács nem nagy megértésről tanuskodó válasza. Újabb beadványában¹⁸⁷⁾ kifejti, hogy bár a tanórákat felsőbb rendelet szabályozza, azokat már régóta megkettőzi s mégis oktatás nélkül marad tanulóinak egy része; az időbeli lehetőségeket mind kihasználta, adjon a tanács térben is alkalmat a rajztanulásra.

Két évvel később iskolabővítési tervezgetések közepette váratlan véget ér Molitor tevékenysége. Pályája delén, tanítói működésének 17. évében ragadja el a halál 1838 január 31-én.¹⁸⁸⁾ Kitarító erőfeszítéssel igyekezett a soproni rajziskolát megtartani azon a színvonalon, amelyre elődje emelte. Gazdagította rajzanyagát, előadásait szívesen látogatták, mert utolsó éveiben a tanoncok létszáma tetemesen megnövekedett. Feleségén kívül 11 élő gyermek maradt utána. Személyével szakoktatásügyünk buzgó harcosa, a tanoncok lelkes tanítója és Sopron művészi életének jelentős alakja szállt korai sírba.

Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról.

Irta: Dr. Varga Lajos.

Ismeretes, hogy a Fertő tavának jó négyötöde a világháború utáni békeszerződések, illetőleg a velencei egyezmény és a soproni népszavazás következtében Ausztria birtokába jutott. Ez a szelíd, bájos környezetű tó ettől az időtől kezdve főleg Ausztriában közbeszéd tárgya lett. Amint az osztrákok birtokukba vették a 350 km²-nyi Fertőnek mintegy 270 km²-nyi területét, nyomban megindult a széleskörű propaganda a tó környékének látogatása és idegenforgalmának fellendítése érdekében. Ruszton, Nezsideren és Pátfalun nagy fürdőházakat létesítettek túl a nádasokon, benn a víztükrön. Nezsideren 1 km hosszú keskenyvágyányú vasutat építettek a nádasövön keresztül a nyílt vízíg. Itt hatalmas cölöpökön vendéglők, kávéház, kabinházak, széles deszkanapozó, csónakházak létesültek szinte egy csapásra.

A bécsi rádióban, az Urániában, ujságokban, hirdető táblákon jól megszervezett és nagyarányú propaganda ismertette a Fertőt, a „*Meer der Wiener*”-t. Néhány évig valóban nagyon jól ment minden. A Bécs—Nezsider közötti közvetlen vasúti összeköttetés, nagyon olcsó és kedvezően közlekedő társasgépkocsijáratok főleg ünnepnapokon rengeteg bécsit szállítottak a Fertő-

¹⁸⁷⁾ Fasc. IX. 343. a, Prot. Sen. 1836. II. 698, 852, 2454.

¹⁸⁸⁾ Fasc. IX. 357, 358, 363; Prot. Sen. 1838. I. 356. II. 7, III. 469.

höz, akik vitorláztak a tavon, mótoros csónakokon keresték fel a nádasokat, barnára süttették testüket az égető napsugarakkal és fürödtek a meleg, szőke hullámokban. A tóparti nagyobb helységek között rendes csónakjáratok közlekedtek s a Fertőn megindult a vízisport minden ága. Soha nem látott élet lüktetett az addig bizony elhanyagolt érdekes tavon. A Fertő környékének lakosai jól számítottak, hiszen az osztrákok híres alpesi tavai még nyár derekán is nagyon hidegek s bennük a fürdés nem nagy élvezet. A közeli nagy világváros — Bécs — lakossága nagyon hamar megkedvelte a Fertőnek már májusban is langyos, nyáron pedig egyenesen meleg, iszapos, sós vizét s a tó melletti fürdőtelepek valóban tömve voltak.

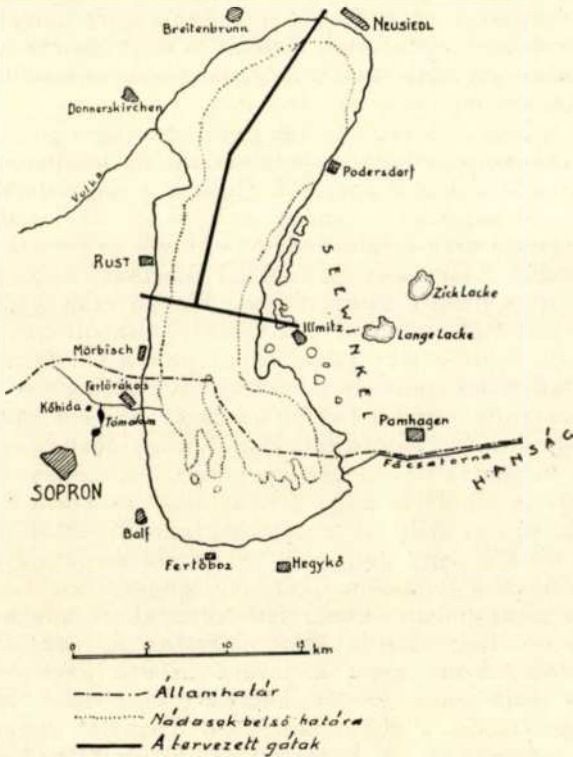
Amde hamarosan keserű csalódás érte őket. Mintegy 1928-tól kezdve a szeszélyes Fertő megint *egyik kiszáradási időszakába* lépett. Vize évről-évre kevesebb és kevesebb lett. Egyre gyakrabban történt meg, hogy az északi vagy északnyugati szelek a vizet a magyar tórész felé nyomták le s a fürdeni szándékozók kirándulók csak — iszapot találtak. A csónakok az iszapban rekedtek, vitorlázni nem lehetett. A fürdés céljából érkezettek térdig gázoltak a finom iszapban s összefogdosták — kézzel — az elemüktől megfosztott pontyokat és csukákat. Így lassanként bizalmatlanokká váltak a Fertő iránt. A „Meer der Wiener“-t „Moor der Wiener“-re változtatta a bécsi humor. A nagy látogatottság megszűnt, a vállalatok sorra buktak meg. Nezsidert az 1930-as évek elején alig kereste fel valaki s Rusztra is csak azok mentek, akik a híres fertőmelléki borok mellett akartak egy jó napot eltölteni.

A sok bosszúságot okozott Fertő szeszélyessége és megbizhatatlansága vezetett azután arra, hogy nagyon komolyan foglalkozzanak a *tó szabályozásával*, esetleg *kiszáritásával*. Egymás után állottak elő a legkülönbözőbb tervekkel. Nemcsak neves mérnökök készítettek nagyszabású terveket, hanem a burgenlandi tartománygyűléseken szinte napirenden volt a Fertő kérdése s lassanként a napilapokban és tudományos folyóiratokban mind sűrűbben olvashattunk a „*Neusiedlersee-Problem*“-ről.

A *helyi* kérdés rövidesen *országos* kérdéssé vált s az 1930-as évek elején az osztrák kormány is elhatározta a tó szabályozását, lehetőleg azonban a teljes kiszáritását. A *távolabbi cél* az volt, hogy a víztelenített részeket mezőgazdaságilag megművelhetőkké tegyék. A *közelebbi cél* pedig az volt, hogy a szabályozás, illetőleg a kiszáritás megkövetelte gátak, vízlevezető csatornák építésével számos munkanélkülinek adjanak foglalkozást. Abban az időben az osztrák kormány nagyszabású terveket dolgoztatott ki a nagyfokú munkanélküliség leküzdésére. Bevezette az „önkéntes munkaszolgáltatás“ elvét s a Fertő nagyméretű szabályozása, illetőleg kiszáritása is éppen az önkéntes munkaszolgáltatás ke-

retein belül került volna megoldásra, miáltal éveken keresztül rengeteg munkanélkülinek elhelyezésére volt kilátás és alkalom. Így vált sürgőssé a tó szabályozása vagy teljes kiszáritása.

Az osztrák hivatalos körök természetesen jól tudták, hogy a Fertő tó kiszáritásának kérdése a magyar kormány, illetőleg a fertői magyar birtokosok nélkül meg nem oldható. Ezért több ízben részletesen tárgyaltak a magyar kormánykörökkel s a két

A Fertő vázlata a tervezett gátak feltüntetésére.

ország kormányelnökei (*Gömbös* és *Dollfuss*) is komoly megbeszéléseket folytattak a kérdéstről.

Az osztrák közvélemény is élénken foglalkozott a „Fertő-problémával”. A napisajtó és a tudományos folyóiratok is napirinden tartották. A kérdéssel foglalkozók tömege azonban két nagy táborra oszlott. Az egyik a szabályozást, lehetőleg a teljes kiszáritást sürgette. A másik hevesen tiltakozott a kiszáritás ellen s azt követelte, hogy a Fertőt hagyják meg tónak, de nem a mai sekély állapotában, hanem szabályozzák úgy, hogy vízmennyisége

ne változzék olyan szeszélyesen, mint eddig s a *mainál jóval magasabb, állandóbb víztükre legyen.*

A két tábor hívei a legkülönbözőbb, sokszor fantasztikus tervekkel állottak elő, melyeket mind a sajtóban, mind nyilvános gyűléseken szenvedélyes hangon vitattak meg. A munkaalkalmakat keresők és a munkanélküliség megszüntetésére törekvők nagy tábora élesen szembekerült a természetvédelem, a honi tájak fenntartásának lelkes híveivel, az állatvédő egyesületek tekintélyes tömegeivel és a természettudományok művelőivel. A heves viták sokszor reácáfoltak a sokat hallott osztrák kedélyességre s gyakran elveszítették a tárgyilagosság szilárd talaját és a személyeskedés ingóványaira tévedtek.

Közben a legkomolyabb tervek nyilvánosságra kerülésekor a *tókörnyci lakosság* érthető aggodalommal és izgalommal leste, hogyan döntenek a Fertő sorsáról. Hiszen a nagykiterjedésű tó környékének 24 helysége és ennek mintegy 50.000 lakója évszázadokon keresztül arra rendezkedett be, hogy nagyrészt a tó természeti kincseit hasznosítsa s ezekből keresse meg kenyerét. Ezért nem voltak hívei a kiszáritásnak, hiszen valósággal életfeltételeiket veszítették volna el a tó teljes lecsapolásával.

A nagyon sokféle terv közül most csak a *Goldemund* mérnökével foglalkozom, mert ez az akkori hivatalos körök tetszését is megnyerte. *Goldemund* a Fertőn keresztül *két gát* építését tervezte. Az egyiket *Ruszt és Illmitz* között, nagyjában nyugat-keleti irányban; a tó medre itt a legkeskenyebb s a széles, járművek közlekedésére is alkalmas nagy gát tavunkat csaknem a derekán át egy északi és egy déli medencére osztaná. E gáttól észak felé indulna a *második* nagy gát, mely az *északi medencét* szeli keresztül, általában a tómedence középső tengelyében. Ez volna a *hosszanti* gát, nagyjában északkeleti futással. A tőle keletre, a Hanság felé eső rész vízzel töltött maradna és *halastónak* rendeznék be, főleg azért, mert a tórész medre kavicsos, amire egyébként a múlt század végén készített kiszáritási tervében a magyar *Vass István*, a Rábaszabályozó Társulat nagynevű főmérnöke is reámutatott. A *hosszanti* gáttól nyugatra levő tómedencét azonban kiszáritaná a *Goldemund-féle* terv. Hasonlóan teljesen kiszáritaná a *keresztgáttól* délre fekvő tómedret is, amelynek nagy része már magyar területre esik. Így tehát csak nagyon kicsiny terület maradna meg tónak, mégpedig a mai Fertő északkeleti sarkában, Pátfalu (Podersdorf) körül (l. a vázlatos képet).

A kiszáritásra ítélt területeken, főleg a mai réteken és nádasokon szántóföldek és legelők volnának. A víztől megszabaduló iszapos tófenéken *rizstermelést* rendeznének be a Szeged-környéki fehértavi mintára, minthogy ezen a területen állandóan kell számítani nagyobb mennyiségű talajvízre, melyet a meg-

építendő csatornák rendkívül csekély esésük miatt teljesen levezetni nem volnának képesek. Minthogy a rizspalánták csak édesvízben fejlődnek, azért sok ártézi kutat kell fúrni, melyeknek vizével a Fertő szikes-sós vizét és iszapját ki lehetne édesíteni.

A kiszáritásra kerülő medencerészeket keresztül-kasul *csatornahálózatot* építene a terv, hogy a tavaszi árvizeket s a nyári zivatarok hirtelen felhalmozott csapadékvizét elszállíthassák, illetőleg felhalmozhassák. A keresztgáton egy *szivattyútelepet* kell építeni, mely átlagos esztendőkből $21\frac{1}{2}$ hm³ csapadékot legyen képes átszivattyúzni a déli medencében építésre kerülő *középső nagy* csatornába, melybe 27 hm³ víz folyna le az északi medencéből. A szivattyútelep a kiszáritott tóterület 90 km²-ét és környékének 30 km²-ét mentesítené a víztől. A heves nyári záporok árvize ellen még úgy is védekezne, hogy egy vagy több gyűjtőtavat létesítene. Minden fölösleges vizet a Hanság főcsatornája vezetne le, amely csaknem teljesen magyar területen fut s amelyet megfelelően ki kellene bővíteni.

A kiszáritásra kerülő *földet eladnák*, esetleg telepéseket hoznának reá, ha a tóparti községek lakói nem tudnák átvenni. Minthogy a lakosság földéhsége igen nagy, biztosan akadna vevő és telepes, akiket Bécs piacának közelsége is erősen vonzana.

Íme, ez nagy vonásokban *Goldemund* terve. Az osztrák kormány, mielőtt elfogadta volna, minden érdekelt fél véleményét tudni akarta. Az osztrák mérnökök és építésszek egyesületének rendezésében 1933 június 6-án és 14-én két nagyon érdekes és hosszú *vitaestet* tartott, melyeken a tervet minden oldalról megvitatták. *Mellette és ellene a legjobb szakemberek szólaltak fel.*

Minthogy az elmúlt hat esztendőnek szinte már történeti távlatából nézzük ezeket a vitaestéket, érdemes lesz az elhangzott véleményeket röviden ismertetni és a feledéstől megmenteni. Először azokat a véleményeket tárgyalom, amelyek a terv *mellett* szálltak sikra, majd azokat, amelyek *ellene* törtek lándzsát.

I. *Scharlbaum* mérnök, aki a kismartoni Villamossági Részvénytársaság műszaki tanácsadója volt, hosszan dicsérte a *kiszáritott Fertő hasznosságát*. Bár a burgenlandi tartományfőnökség előtt öneki is részletes tervei vannak, melyek sok tekintetben egyeznek *Goldemund* terveivel, mégis erősen pártolja az utóbbi tervein alapuló kiszáritást. Részletesen reámutat az északi medencében meghagyandó, mintegy 14.000 hektárnyi halastó előnyeire, melynek évi halászati haszna szerinte nagyobb volna, mint az ugyanakkora legjobb búzaföld jövedelme. De ott fürdőket is lehetne létesíteni; a magasabb vízben lehetséges volna az úszás, vitorlázás, csónakázás és motorcsónakok sportja. Kimondja, hogy a Fertő tavát lehetetlenség továbbra is a mai szabályozatlan s így erősen kétes hasznú állapotában meghagyni.

Hasonlóan, főleg a megmaradó tórész halászatának előnyeit hangoztatta *Doppelreiter* mérnök is. Véleménye szerint alapos talajtani vizsgálatokat kell végeztetni, melyeknek alapján már most meg kell mondani, hogy melyik terület alkalmas kertészkedésre, gabonanövények termesztésére, vagy gyümölcsöskertek létesítésére. Így felkészülve könnyebben és biztosabban lehet hozzáfogni a tó szabályozásához.

Dr. Güntschl E. mérnök azokról a nagy előnyökről beszél, amelyeket a vizes területeknek kiszáritásával Olaszországban nyertek. A világháború utáni időkben a mai olasz birodalom a Piave mellett 54.000 hektár, a ferraresei 54.550 hektár, a Pontinimocsarak kiszáritása 75.000 hektár jól művelhető földet adott földművesei kezébe. Az egész országra kiterjedő talajjavítási munkák pedig 3 millió hektár termőföldet eredményeztek 1928-tól 1933-ig. Ha valahol, úgy Ausztriában van szükség minél több termőföldre s így a Goldemund-féle terveket, melyek kivihetők, minden tekintetben pártolja.

Grünhut mérnök, miniszteri tanácsos meglehetősen szenvedélyes hangon támadta azokat, akik a Fertő kiszáritása ellen foglalnak állást. Kimondja, hogy a mai időkben minden országnak arra kell törekednie, hogy minél több megművelhető földet adjon a nép kezébe. Nem lehet figyelemmel lenni a természetvédők, természetkedvelők követeléseire, melyekkel érintetlen területeket akarnak létesíteni és fenntartani. Nem a madarak és egyes növények megvédeése a fontos, hanem a lakosság jóléte. Bevallja, hogy 1924 elején ő is kidolgozott egy tervet a Fertő tó egy részének kiszáritása céljából, melyben főleg a tó nyugati részének hasznosítását hangsúlyozta.

Legeoll mérnök szerint minden terv a gazdaságosságával áll vagy bukik. A Fertőre vonatkozó javaslatokból azt látja, hogy azok gazdaságosak s azért meg kell valósítani őket, mert hasznosak lesznek az országra nézve. Minthogy a Fertő szabályozása mezőgazdasági természetű, azért nem tartja helyesnek, hogy bárki elmondhatja a véleményét. Itt egyedüli szakemberek a mezőgazdák s csak ők dönthetnek.

Dr. Fischböck kiemeli a tárgyalás- és megvitatásra bocsájtott terv nagy előnyeit. Az osztrák tórészen 8000 hektár elsőrendű szántóföldet nyernének tisztán telepítések céljaira. A szabályozási munkálatokkal több éven át lehetne foglalkoztatni az ország munkanélkülieinek 15—16%-át s közülük nagyon sokat lehetne letelepíteni a szabályozott tó egykori árterületén.

Nagyon értékes, tanulságos és komoly volt *dr. Schober* vegyész mérnök hozzászólása, aki *Goldemund* megbízására az Illmitz melletti, egy évvel azelőtt lecsapolt szikes tó („Zicksee”) talajainak vegyi elemzéseit végezte. Bizonyosnak vehető ugyanis, hogy a kiszáritott Fertő medrének talaja is olyan természetű lesz,

mint a megvizsgált tóé. A mai nádasok területe, valamint a magyar tórész iszapos részei kitűnően alkalmasak mezőgazdasági célokra, de a vízzel borított iszap az, amely olyan tulajdonságú, mint a megvizsgált szikestő fenekének talaja. Ez márgás és agyagos s alatta 1'5—2 m mélységben nehéz agyagos réteg van, mely vízhatlan s megakadályozza, hogy a Fertő felől a talajvíz a felszínre jusson. Erősen lúgos kémhatású, 15—25%-os mésztartalommal. Nagy hibája a talajnak, hogy humuszban nagyon szegény. Veszedelemes a talaj nagyfokú sótartalma, mely 60—80%-ban nátriumsókból áll s ezek közül a szóda 0'02—0'03%-ban van jelen, a talajsúlyra számítva. A tófenék talajának nagymennyiségű oldható sói és a talajkolloidok magas nátriumtartalma azt eredményezik, hogy a talajoknak nagyfokú ozmotikus értékei vannak s ezért a bennük levő növények vízellátása szempontjából élettanilag szárazaknak tekinthetők (mint a mi nagykiterjedésű alföldi szikeseink). Ha tehát a Fertőt kiszáritják s a tómeder iszapját növénytermesztésre akarják felhasználni, akkor ez csak úgy lehetséges, ha előbb megjavítják, azaz eltávolítják az oldható sókat és főleg a nátriumot. Ehhez mésznek vagy gipsznek a talajhoz való keverése szükséges, egyéb eljárások mellett, amelyeknél a sók eltávolításához még víz is kell. Az így nyert talaj *rizstermelésre* alkalmassá válik, amire éppen a Szeged-környéki rizstermelés kísérletei mutatnak jó példát. Mint-hogy szerinte a Fertő tó környékének éghajlati viszonyai hasonlítanak a Szeged melletti Fehér tó éghajlati viszonyaihoz, valamint a talajtani viszonyokhoz is, azért a rizstermesztés a kiszáritott Fertő medrében nem lesz lehetetlen. Ezekhez azonban kiterjedt kísérletekre van szükség. Hiszen a rizst külföldről kell behozni s ez mind az ország behozatalát növeli. Ha az itt termelt rizszel az ország szükségletét részben el lehetne látni, annak nagy nemzetgazdasági fontossága volna.

Herz mérnök vetített képeket mutat be a jávai rizsföldekről s kifejti, hogy a rizstermesztéshez vízzel elöntött földek kelleneek. A víz tehát megmarad a Fertő medrében s így nem kell aggódniok azoknak, akik a tó éghajlati hatását féltik a szőlőtermesztés szempontjából.

Dr. Hausmann mérnök a Fertő szabályozását szintén szükségesnek tartja. Megkívánja ezt a munkanélküliség leküzdése s a telepítés elve. Ámde a telepítéshez nagyon sok dologra kell gondolni. Utakat, telepesépületeket kell építeni, a szél ellen erdőket kell ültetni, kutakat létesíteni s ezek mind a termőtalajból vesznek el területeket. Ügyelni kell a pénzkölcsönökre, mezőgazdasági gépek és állatok beszerzésére stb. Csakis ezeknek megfontolásával lehet számítani a telepítési mozgalom megindításával.

Érdekesség szempontjából megemlítem még *Hueber* mérnök

kalandos ajánlatát. Reámutatott ugyanis arra, hogy Wiener-Neustadtól északra a Bécsi-medence híres kavicsmezői területnek el, melyek tudvalevőleg teljesen terméketlenek. Azt javasolta, hogy a kiszáritott Fertő vizátnemeresztő iszaprétegeit hordják át a „Steinfeld“-re, keverjék össze a kavicsstakaróval s így rendbe lehet hozni, termékennyé lehet tenni azt a terméketlen, hasznavehetetlen területet...

Látjuk, hogy a Fertő tó kiszáritását leginkább mérnökök pártolták. Ők szállottak síkra legjobban a megvitatott terv megvalósítása érdekében.

II. Nézzük most, *kik és milyen érvekkel voltak nemcsak a terv ellen, hanem szót emeltek a Fertőnek mint tónak megtartása érdekében is.*

Dr. Schneider, az osztrák természetvédő egyesületek képviselőjében nagy felkészültséggel szállott szembe azokkal, akik a Fertőt kiszáritani akarják. Elmondotta, hogy 1931 szeptember 18-án Kismartonban a burgenlandi tartományfőnökségen tanácskoztak a tó sorsáról. A gyűlésre meghívták a tó környékén levő helységek vezetőit, akik mind a kiszáritás ellen nyilatkoztak. Különösen Fertőmeggyes, Illmitz és Apetlon vezetői tiltakoztak ellene. Idézett *Hamm*: „Németország talajának fenyegető kiszáradásáról“ c. könyvéből, mely arra mutat rá, hogy az erdők kikapcsolásával, tavak, mocsarak eltüntetésével, a folyók szabályozásával stb. a talaj legértékesebb kincsét, a *talajvizet* semmisítik meg. Kimondotta, hogy a Fertőnek mint természeti emlékek egyenesen nemzetközi jelentősége van. Még a Döbrudsa vagy Közép-Afrika tavain sem él olyan gazdag vízi madárvilág, mint a Fertőn. S itt főleg a *nemeskőcsag* érdekében emelt szót. Megemlítette, hogy Európa természetvédőinek egész sora írt neki, hogy ne engedjék kiszáritani a Fertőt. A svájci természetvédő egyesület pl. ezeket írta: „A Fertő feladása árulás volna Ausztria nagyszerű természetvilága iránt s egész Európában a legmélyebb felháborodás kiáltását váltaná ki.“ Reámutatott a hollandiai híres Zuider-tó kiszáritásának következményeire s a Fertő régebbi történetéből bizonyította, hogy amikor a tó kiszáradt, a környék termékenységére és lakosságára a legnagyobb károk és csapások következtek be.

Nagyon érdekes és értékes érveket sorakoztatott fel *Merlice* miniszteri tanácsos, aki a vízépítő mérnök szemével nézte az egész kérdés-tömeget. Elmondotta, hogy 12 év óta foglalkoztatja a Fertő. Kutatásainak eredményeként arra a meggyőződésre jutott, hogy a tavat *meg kell hagyni zavartalan állapotában*. Minthogy azonban a Fertő gyakran elveszti a vizét, gondoskodni kell arról, hogy a száraz időszakban más vizekből pótolják. Ezért a legegyszerűbb az volna, ha a Vulka és a Lajta folyók árvizét a tó körül építendő tárolókban felhalmozni s se-

kély víz esetén ezekből töltenék meg a Fertő medencéjét. „A tó kiszáritása egyenesen perverz vízgazdálkodás volna.” Támadja a Rábaszabályozó Társulatot, mert szerinte tervbe vett célját: a Fertő lecsapolását nem érte el, csak vizének egy részét csökkentette s így a tavat elrontotta. Mint vízépítő mérnök három ok miatt foglal állást a Fertő kiszáritása ellen:

1. Nincs hova levezetni a tó vizét. A Duna 80 km-nyire van tőle s a magassági különbség olyan kevés a Duna és Fertő szintje között, hogy ennek következtében a kettő közötti csatornában nagyon lassan folyik a víz.

2. Vízrajzi szempontból alig ismerjük a tóba jutó vizek és csapadék mennyiségét és azt, hogy milyen tömegű víz folyik le és párolog el.

3. A tó és környékének talajvíz-viszonyait sem ismerjük eléggé. Ehhez még alapos vizsgálatokra és tapasztalatokra van szükség.

Meggyőződése, hogy a részleges kiszáritás sem volna megfelelő. A tó a környék éghajlatára kiegyenlítő hatással van. Korai főzelékfélék, korai gyümölcsök sok ezer métermázsája kerül innen Bécs piacára s ezt mind a tókönyék enyhe, a tó vizétől egyensúlyozott éghajlata teszi lehetővé. Egész Ausztriában csak itt virít a szelidgesztenye s az igazi majoránna. Például felhossa a németországi szintén sekélyvízű Federsee-t, melyet még a múlt század elején nagyrészt kiszáritottak. Ennek eredménye az volt, hogy a tó elveszítette éghajlatszabályozó hatását s a környék gyümölcsösei elfogytak, tönkrementek.

Merkl Adolf dr. egyetemi tanár a német birodalmi természetvédelmi egyesület nevében kijelentette, hogy a Fertő az egyetlen igazi alföldi tó („Steppensee”) az egész német földön. Eredetisége, sajátossága és tájképi különlegessége miatt föltétlenül ép-ségben meg kell tartani a jövő nemzedék számára. A munkanélkülieket más helyen kell foglalkoztatni, de ebből a célból soha nem pótolható kultúrkinccseket nem szabad feláldozni. Meggyőződése, hogy az osztrák kormány nem hallgat a „nyereségéhes” tervezők tanácsára, akik a tóból a lakosság számára mesebeli szántóföldeket, a maguk számára azonban pénzt akarnak kicsikarni.

Schlesinger egyetemi tanár arról beszél, hogy a hansági főcsatorna semmiben sem járult hozzá a Fertő lecsapolásához. Ma sem tudjuk, hogy a tó honnan kapja a vizét. Nem tudjuk, milyen összefüggés van a Lajta-hegység és a tó medre között. Csak azt tudjuk, hogy a tómedence szélein s talán a fenekén savanyúforrások fakadnak s hogy a tó vize sós. Nem szabad elfelejteni, hogy az áradásokat nemcsak a víztömegek, hanem a szél is előidéz, mert ez a víztömeget a sekély és lapos tófenéken úgy mozgatja ide-oda, mint valami óriási vízcsöppet síma felületen a rá-

fúvás. Ezek ellen a nagy árvizek ellen igen nehéz gátakat építeni. A kiszáradt tófenék iszapjának szikpora ma 96%-ban nátriumsóból: glaubersóból, szódából és kevés konyhasóból áll. Ezért ott csak sókedvelő növények élhetnek. Nem tudja elképzelni, hogy ilyen talajban akarnak rizst termesztetni, amely csakis édesvízű iszapban fejlődik. Csak akkor fejlődhetnék itt rizs, ha állandóan nagytömegű édesvízzel árasztanák el a területet, ami szinte megoldhatatlan technikai feladat elé állítaná a tervezőket, hiszen nagyon költséges berendezésekkel csak messziről lehetne oda édesvizet szállítani. Megemlíti a Fertő nagy kiszáradását a múlt század hatvanas éveiben, amikor a tó medréből a széltől felkavart sók szemgyulladásokat okoztak s akkora volt a kár a tó környékén, hogy a lakosság könyörgő körmenetekben imádkozott a tó vízének visszatéréseért. Mindezek miatt egyetlen tervtől sem vár gazdaságos eredményt.

Dr. Fischer, a bécsi mezőgazdasági főiskola tanára telepítési szempontból vizsgálja a kérdést. Nem hiszi, hogy a tervezett 2000 telepest össze lehetne toborozni. Vajjon meg tudnának-e azok élni a nekik adandó 5 hektárnyi területből? A telepes miből javítaná meg a földjét és tudja-e, hogy mit kell termelnie? Megvan-e a tőke, amelyet rendelkezésére bocsátana a kormány? Hiszen kezdeti tőkének legalább 6000 sillinget kellene minden telepesnek adni. Az egész telepítési gondolat tehát roppant mérész, nagyon nehezen keresztülvihető és kétséges.

Dr. Kaserer, szintén a bécsi mezőgazdasági főiskola tanára, reámutat arra, hogy Ausztriának éppen elég rossz termőföldje van s félni lehet attól, hogy a Fertő kiszáritása után is csak rossz földet nyernek. Itt a kiszáritás óriási költségeivel előállítanának olyan árut, amelyet talán senki sem vásárol meg. Őva int attól, hogy a rizstermesztésre gondoljanak. Alapos kísérletezésekkel lehet csak eldönteni, vajjon a tómeder alkalmas-e a rizs fejlődésére. Abból a tényből, hogy Szeged környékén megtermett a rizs, még nem lehet arra következtetni, hogy a kiszáritott Fertő medrében is meg fog teremni. Viszont régi tapasztalat mutatja, hogy a Fertő nyugati partjain kitünő szőlő terem, mely nagyon jó bort ad, hiszen csak nemrégén nyilvánították az okai bort a párisi borkiállításon a világ legjobb borának, első díjjal történt kitüntetéssel. A tó felszínének víztükroézése nagyon fontos a szőlő fejlődésére és megérésére. Ha tehát mégis a Goldemund-féle terv mellett döntenek, akkor a keresztgátat minél délebbre — magyar terület felé — kell építeni, hogy a fertőmeggyesi, ruszti és okai szőlők a víz hiányát meg ne érezzék.

Dr. Leiningen-Westerburg egyetemi tanár, a 17.000 tagot számláló bécsi Állatvédő Egyesület elnöke, főleg „erkölcsi” szempontokból tiltakozik a Fertő lecsapolása ellen. Lehet, hogy a tó szélén megterem valami, de a mai vízmedence fenekén csak a

szóda fog kivirágozni. Ismeri jól a magyar szíkeseket, tudja, milyen nagy területeket foglalnak el ezek a magyar Alföldön. Az az osztrák tudós, aki a szíkeseket meg tudja javítani, jelentkezék az alföldi szíkesek tulajdonosainál: nagyon sok pénz fog keresni!

Nagyon értékes és alapos volt *Lichtenstein* mérnök felszólalása, aki a Fertő és a vele szomszédos Hanság igen jó ismerőjének látszik. A Fertő szabályozásának — szerinte — csak egyetlen gazdaságos feladata lehet: a mai vízszintet annyira emelni, hogy a víz áldásthózáan közelebb kerüljön a partokhoz és az ezeken települt községekhez. Így biztosítani lehet a mainál jóvedelmezőbb *halászatot*, a nád kedvezőbb fejlődését, a híres madárvilág megmaradását és elszaporodását, végül a fürdés, vízisportok biztos megalapozását. A Fertő mai állapotában rövidesen magától ki fog száradni s ezt csak állandó víztömegének biztosításával lehet megakadályozni. Hosszasan foglalkozik *Goldemund* számításával s kimutatja, hogy a Hanság, mely vízrajzilag évszázadokkal ezelőtt a Fertővel összefüggött, a tó számára mint vízgyűjtő szerepel ma is. Ezért nemcsak a Vulkát, a fertőrákosi patakot kell figyelembe venni, hanem az Ikvát, Répécét és Kistrábát is. A Fertő medrének abszolút magassága 109 m; a Duna középvízállásának magassága Győr tájékán 108 m s így szinte lehetetlen a tó vizét a Dunába vezetni. A hansági főcsatorna létesítése által a Fertő évente 50 millió köbméter vizet vezetett, ami a tónak semmit sem használt. Ez a csatorna kitűnően víztelenítette a Hanságot, melynek talajvízszintjét mintegy 3 méterrel süllyesztette s így a Hanságon nagyszerű termőföldek keletkeztek. De itt más a talaj is! Nem hiszi, hogy a tervezett összeg elegendő volna. Legalább 10 millió sillinget kellene még befektetni a tervezett költségeken felül, hogy a kiszáritásra kerülő talajok megjavításával a kérdést megfelelően megoldani lehessen, bár a régebbi kiszáradások alkalmával nyert tapasztalatok azt mutatják, hogy a tófenék a megművelésre alkalmasnak ítéltetők. A mai állapot azonban semmiképpen sem maradhat meg.

Dr. Franke főleg a Fertő híres *madárvilágát* félti. Tavunk az egész világon ismert természeti emlék s ezt gazdag madárvilágának köszönheti. Sok olyan vízimadár él itt, amelyek az egész német nyelvterületen másutt meg nem találhatók. A *nemeskócsag*, *kanalagém*, *biborgém*, *kardcsőrű*, *szürkelúd*, *barkóscinke*, *kékbecy* stb. csak a Fertőn fészkelnek. Megemlíti, hogy Illmitz mellett nagy költséggel lecsapoltak néhány kisebb szíkes tavat, amelyek 3—4 év óta teljesen terméketlenek, a szíksó virágzik medrükből és egyetlen növény sem telepedett meg bennük. A Fertő természeti viszonyairól még mindig keveset tudunk s ezért nem szabad olyan nagy költségekkel számító tervet megvalósításra ajánlani.

Fritsche mérnök a fertőmenti szőlőtermelést félti a tó kiszáritásától. A vízfelület jelenléte a szőlőművelés sikeréhez feltétlenül szükséges. Azért a fertőmenti lakosság hallani sem akar a kiszáritásról s főleg a rusztiak tiltakoznak ellene. A Fertő szabályozására legjobbnak tartja a *Merlicek*-féle tervet, mely a Lajta-folyó fölösleges vizét akarja a tóba vezetni, hogy ennek vizét állandósítsa és a természeti viszonyok változásaitól függetlenítse.

Dr. Bojko egyetemi adjunktus, neves botanikus felszólalása azért volt érdekes és tanulságos, mert a Fertő környékének, leginkább a tótól keletre elterülő síkvidéknek növényvilágát éveken át szorgalmasan felkutatta. Véleménye szerint minden tervnek az a nagy hibája, hogy a Fertő tó időjárás-tani, élettudományi és talajtani viszonyainak nagyon csekély tudományos ismeretére alapítanak. Különös, hogy éppen ez a rendkívül érdekes vidék tudományos szempontból csaknem teljesen szűz terület. A magyar tudományosság keveset foglalkozott vele, mert nagyobb súlyt vetett a Duna—Tisza közének tudományos feldolgozására, ahol a Fertő vidékéhez nagyon sok tekintetben hasonló viszonyok uralkodnak. Az itt végzett tudományos eredményekből azonban a Fertőre vonatkozólag is sok hasznos tanulságot vonhatunk le. A tó keleti partjának természeti viszonyait meglehetősen jól ismerjük, de a nyugati partvidék csaknem teljesen ismeretlen. A keleti partvidéken beható növényzociológiai és talajtani vizsgálatokat végeztek már. A zoológusok hasonló módon nagyon sok kutatást hajtottak végre. A földrajzi és vízrajzi viszonyok eléggé ismeretesek, ámde földtani szempontból még nagyon sok a tenivaló. Ártézi kutak mélyfúrásai is csekély számban állanak rendelkezésre. Illmitz-nél 209 és Weidennél 180 m mélységig fúrtak le s itt a szarmát-korú homokképződményekig hatoltak. Szükségesnek tartja, hogy a tudományos kutatásokat egységes szempontból végezzék. Szükséges volna egy kisebb biológiai állomás létesítése, amelynek helyéül Pátfalva (Podersdorf) vagy ennek környéke volna alkalmas és nevelésesen csekély összegből könnyen megvalósítható lenne. A bécsi és gráci egyetemek már pártolólág beleegyeztek s a burgenlandi tartományfőnökség bizonyára készségesen támogatná az állomás megalapítását....

Dr. Récsey gépészmérnök arra mutat rá, hogy a németországi telepítések nem nagy sikerrel jártak. Ha városi embert viszünk a vidékre és nem a legjobb földet adjuk neki, akkor elkeseredik s nem tudja, mit kezdjen a földjével. A felszólaló személyes tapasztalatok alapján irtózik attól, hogy egy egész tavat, vagy annak egy részét is lecsapolják. Első feladat legyen a környék legalaposabb tanulmányozása.

A második vitanapon mint tizennegyedik felszólaló (összesen huszonhat részletes hozzászólás volt) én is jelentkeztem és

engedélyt kaptam a kérdéssel való foglalkozásra. Elmondottam, hogy a magyar körök és hatóságok már többszáz év óta foglalkoztak a Fertő tó szabályozásának gondolatával. A múlt század végén *Vass István* főmérnök készített erre tervet, melynek fő gondolata a *teljes kiszáritás*, mely csak Pátfalu környékének tórészét nem érintené, ahol halastavak maradnának. Így ez a terv sok tekintetben hasonlít *Goldemund* tervéhez, a harántgáttól eltekintve. A mélyebb területek vizét ő is szivattyúteleppel gondolja a főcsatornába emelni. A munka költségeit 14 millió aranykoronára számította; ezt a fertői birtokosok az államtól kölcsön vennék s a bevételekből visszafizetnék. Minthogy ez a terv annak idején nagy tetszésnek örvendett, *Darányi* földművelésügyi miniszter 1902-ben agrogeológusokból és vegyészekből álló kutatóbizottságot küldött ki, melynek tagjai *Szontágh Tamás*, *Marosy Pál*, *Asbóth Béla lovag* és *Horusitzky Henrik* voltak. A bizottság azt a feladatot kapta, hogy a *tófenék talajneveit megállapítsa s azokat mezőgazdasági szempontból megvizsgálja*. Teljes hónapon keresztül mezítláb gázolták és tapogatták a tófenék iszapját, 157 fúrást végeztek és 48 begyűjtött talajnevet iszapoltak és elemezték meg. Nagy és fáradságos munkája eredményeként a bizottság megállapította, hogyha a tó kiszáritása sikerülne, akkor is csak a *nyugati és északnyugati szegélyen lehetne jobb minőségű termőföldre számítani* (tehát a mostani osztrák területen); a *déli oldalon* (ma magyar tórész) *gyenge*, a *keletin* határozottan *rossz* minőségű talajt lehet nyerni. Kimondotta, hogy „a tó lecsapolása után nyert talaj egy részének értéke gazdasági szempontból legalább is kétséges”. Csak nagyon gondosan megépített *öntöző berendezésekkel* volna lehetséges valamit termelni, mert a „Fertő medrének talaja s azon az esetleges szárazzátétel után remélhető növényzet olyan természetű, mely csak kellő nedvesség mellett vegetál és díszlik s mihelyt a víz eltávolodik, elhal”. Tekintettel a lecsapolási nehézségekre, a terület nagyobb részének rossz minőségű talajára, valamint arra a kedvezőtlen hatásra, hogy a környék elveszítené páradús levegőjét és a szőlőtermelés ezáltal nagyon sokat károsodnék, a *bizottság a leghatározottabban a lecsapolás ellen foglalt állást*. Jelentésében hangsúlyozta, hogy *a tavat feltétlenül szabályozni kell, víztükrét állandósítva!*

Megemlítettem *Károlyi Sándor* miniszteri tanácsosnak a háború utáni időkben készített tervét, mely szintén a Fertőmeggyestől északra levő parttól Illmitzig építendő gáttal elzárná az északi tómedencét a délitől s ez utóbbit kiszáritanák, előbbit tónak hagynák s a Vulka vizével táplálnák. Ha a tulajdonosok akarják, később ez a rész is kiszáritandó volna. A magyar Fertő birtokosai nagyjában elfogadták a tervet s az osztrák hivatalos körök is tudomással bírtak róla.

Azután tiltakoztam *dr. Bojko*-nak ama megállapítása ellen, mely szerint a magyar kutatók olyan keveset foglalkoztak a Fertő természeti viszonyaival, hogy tudományos szempontból csaknem teljesen szűz terület. A tóra vonatkozó irodalom ugyanis azt mutatja, hogy a magyar tudományosság megtette itt is a maga kötelességét. Persze a Balaton természeti viszonyait jobban ismerjük, de a Fertőről se mondhatjuk, hogy „szűz terület”. Amikor az osztrákok átvették a tó negyötöd részét, az osztrák tudományos akadémia természettudományi osztálya elhatározta a Fertő természeti viszonyainak alapos felkutatását. Ámde ez is csak elhatározás maradt. A tó keleti feléhez tartozó területen néprajzi, növénytani és állattani szempontból valóban szépen dolgoztak, de a *tóval* magával alig foglalkozott valaki.

Rámutattam arra, hogy a Fertő igazi alföldi, nagyon sekélyvízű sós tó, amilyen — sokkal kisebb méretekkel — a mi Alföldünkön nagyon sok van még ma is (Pilicsi tó, szegedi Fehér tó stb.). Nagyon sokat lecsapoltak s az eredmény az volt, hogy óriási szíkes területek keletkeztek a helyükön. Ígyenné válnék a Fertő kiszáritott medre is. Az Alföldön egymillió holdnyi területet borít a hasznavehetetlen szíkes, s hazánk legnagyobb problémája, hogyan lehetne ezeket megjavítani. Az ország legjobb tudományos elméit foglalkoztatja ez a kérdés már azért is, mert az elszíkesedés réme évről-évre mind többet hódít uralma alá a termőtalajból. Sokan már arra gondolnak, hogy a szíkes területeket újból vízzel kellene elönteni...

A Fertő életében voltak idők, amikor önmagától száradt ki csaknem teljesen. Így 1865—1871 között csak a legmélyebb részekben voltak kisebb pocsolyák és tocsogók. Az iszap kőkemény cserepek alakjában száradt ki; a kivirágzott só vastagon borította s a szél felhők alakjában kavarta fel a parányi szóda- és glaubersó kristályokat. A kiszáradt tómeder egyes részeit megpróbálták felszántani és bevetni, de a legtöbb helyen sikertelenül. Az egyik fertői nagybirtokos *legelő céljaira* 2398 holdnyi területet adott bérbe s tíz esztendőn keresztül bér fejében csak annyit kapott, hogy *évente* 58 (ötvennyolc) forint jövedelme volt ezért az óriási területért! Ennyi jövedelmet hajtott a kiszáradt Fertő tekintélyes darabja.

Rámutattam a *nádasok* jelentőségére is. A Fertő körül nagyon széles, mintegy 25.000 hold kiterjedésű nádas terül el. Legnagyobb része összefüggő öv, de többszázholdas nádszigetek vannak a nyílt vizek területein is. A nád 3—4 m magasra nő, igen kemény, nem törékeny, nagyon értékes s Közép-Európában sehol sincsen hozzá hasonló. Igen értékes, keresett kiviteli cikk; a silányabb nád kitűnő zöld és száritott takarmány. A magas nádat ősszel és télen aratják; a nádaratás nehéz munkájából él télen a partvidék lakosságának tekintélyes része.

A Fertő kiszáritása megsemmisítené ezeket a nádasokat, de megsemmisítené a messze földön híres *madárvilágot* is. Számos itt költő madárfaj mellett az őszi és tavaszi madárvonulások alkalmával nagyon sok északi vízimadár telepszik meg s él heteken keresztül a nyílt vizeken és a nádasok csöndjében. A Fertőn eddig mintegy 250 vízimadárfajt figyeltek meg s olyan fajokat ejtettek el, melyek addig a tudomány előtt is ismeretlenek voltak. Nem csoda, hogy a magyarok és osztrákok is „madárparadicsom” néven tisztelik tavunkat.

Magasabb vízállás idején jól jövedelmez a fertői *halászat* is, ámde alacsony vízállás alkalmával szárazra kerülnek a varsák és az őseredeti híres fertői halkerítők. A tó vízingadozásai lehetlenné teszik a halállomány megbízható kifejlődését.

A Fertőnek jótékony hatása van a környék *szőlőtermelésére* is. A tó vize és nagymennyiségű laza iszapja jelentékeny hőtömeget képes felhalmozni s ez a környék levegőjének hőmérsékletingadozásait mérsékli. A nagyfokú párolgás sok vízpárát juttat az eléggé csapadékhiányos (évi csapadék átlag 550—600 mm) környék levegőjébe s így a nyugati partvidék szelíd, bájos domboldalain elterülő ősi, híres bort adó szőlőterület a tavaszi fagyveszélyeket és a nyári nagy szárazságokat nem érzi meg. Mind a lakosság, mind a kiszáritás ellenzői a nagy jövedelmet adó szőlőművelést féltik a legjobban. Ősi tapasztalat ugyanis, hogy mindenkor, amikor a Fertő vize nagyon megapadt, vagy a tó teljesen kiszáradt, az egész partvidék szőlőtermelése mind mennyiségileg, mind minőségileg rendkívül megcsökkent. Tagadhatatlan tehát, hogy a kiszáritás, vagy az olyan szabályozás, amely a tavat nagyobb mennyiségű víztől állandóan megfosztaná, megsemmisítené az ősi és igen jónevű szőlőművelést is, kitéve a szárazságnak és a tavaszi fagyoknak. Ez pedig súlyos csapás volna, hiszen a Fertő körül mintegy 5000 hektár szőlő van, s ez átlag évi 120.000 hektoliter igen jó bort terem.

Kétségtelen, hogy a *mai állapot* egyáltalában *nem kielégítő*. Minden tekintetben az volna a *legtermészetesebb és gazdasági szempontból is a leghasznosabb megoldás*, ha a Fertőt úgy szabályoznák, hogy az időjárástól és egyéb eddig ismeretlen viszonyoktól függetlenül *állandó víztükröt biztosítanak neki*. Mert nagyon féltő, hogy az esetleg óriási költséggel végrehajtott kiszáritás nem fog sikerülni s a Fertő *kultúrsivatag*gá fog változni...

... A vita végén *Goldemund* mérnök hosszasan válaszolt a felszólalásokra s igyekezett az ellenvéleményeket csökkenteni és megdönteni. Tervét minden tekintetben jónak, kivihetőnek, hasznosnak ítélte és minden állítását fenntartotta.

... Azóta hat esztendő telt el. Világtörténelmi események zajlottak le s nagyon sok változást éltünk át. A Fertő is megváltozott; vize fokozatosan emelkedett, halászata javult s a für-

dőélet s vízisportok újra fellendültek. A nagy tó víztükre a tervezések ellenére is ott csillog városunk közelében, gyönyörű változatosságot adva a környék sok bájos szépségeinek.

Az itt ismertetett vita szereplői közül többen eltávoztak az élet színpadáról. Talán maga a vita is lassanként feledésbe ment. Ámde oly sok érdekes adatot tartalmazott, hogy kár volna, ha végleg elmerülne a feledés ködében. Azért készültek ezek a sorok, hogy ez ne történjék meg. Lehet, hogy az utánunk következők hasznát látják, ha egyszer újból előtérbe kerülne a Fertő sorsa.

Dr. Varga, Lajos: *Eine Debatte über das Schicksal des Neusiedlersees.*

Verf. berichtet über den Verlauf der lehrreichen Debatte, die in dem Ingenieuren- und Architektenverein in Wien über das Projekt der Trockenlegung des Neusiedlersees (von Ing. Goldemund) am 6. und 14. Juni 1933 abgehalten wurde. Verf. bespricht zuerst das Projekt selbst, das anscheinend auch von den offiziellen Regierungsstellen angenommen wurde. Das Projekt plant einen *Querdamm* zwischen *Rust* und *Illmitz*, sowie einen Seitendamm nördlich von dem ersteren zu errichten. Südlich von dem Querdamm und westlich von dem Seitendamm soll der Neusiedlersee trockengelegt werden; der übrige Teil soll mit ständig gleichgehaltenem Wasserspiegel der Fischerei zugelassen werden. Die trockengelegten Gebiete würden der *Landwirtschaft* zugeführt und der ehemalige Seeboden soll zum *Reisanbau* verwendet werden. Der Zweck der großen Seeregulierung war die Bekämpfung der Erwerbslosigkeit und damit im Zusammenhang eine *Siedlungsaktion* einzuleiten, bzw. landwirtschaftlichen Unternehmungen Raum und Arbeit zu bieten.

Danach bespricht Verf. die Meinungen und Darlegungen der Fachleute, die sich *für die Trockenlegung* des Sees ausgesprochen haben und dann führt er die Meinungen der Fachleute auf, die sich *gegen das Projekt*, also *für die Erhaltung* des Sees geäußert haben. Die *Naturschützer* bewiesen, daß der Neusiedlersee ein *Naturdenkmal von internationaler Bedeutung* ist. Die *Ornithologen* wollten den See als *Vogelparadies* für die wunderbar reiche Vogelwelt erhalten. Viele Naturwissenschaftler *bezweifelten die Möglichkeit eines erfolgversprechenden Reisbaues* und verlangten eine allseitige *Erforschung* der Naturverhältnissen des Sees, die derzeit noch sehr wenig bekannt sind. Andere wiesen darauf hin, daß durch die Trockenlegung der alte und weltberühmte *Weinbau* der Seeumgebung am höchsten gefährdet wird, weil einerseits die Wassermenge des Sees das Klima mildert, andererseits die Spiegelwirkung des Wassers für den Weinbau von größter Bedeutung ist.

Viele verlangten, daß der See so geregelt werden soll, daß sein *Wasserniveau ständig wird*. Eine Hebung und Sicherung des Wasserstandes ist tatsächlich unaufschiebbar, damit der See nicht den oft katastrophalen Veränderungen des Wasserstandes untergeworfen werde.

Sopron és a Napoleon-i háborúk.

Irta: **tóth-lipcsei Fabricius Endre.**

Dédatyám, *Fabricius Endre* Sopron sz. kir. város polgármestere és országgyűlési követe családi érzéstől indítva megírta latin nyelven a család krónikáját, ezenkívül a családra, annak egyes tagjaira vonatkozó okmányokat, fontosabb levelezést összegyűjtve, megalapozta és lényegesen kibővítette a család levéltárát. Mindkét forrás bőségesen tartalmaz Sopron várost is érdeklő adatokat. Ez anyagból közlöm a napoleoni háborúknak, amely időben dédatyám még soproni ügyvéd volt, Sopron városát érintő részeit.

A napoleoni háborúk nemcsak egész Európát mozgatták meg, de lázba hozták az egyes családokat és nem egy családban különösen a mozgalmakban szívesen résztvevő ifjúságot is. A napoleoni háborúkban a Fabricius család soproni ágának három tagja vett részt katonasorban.

Dédatyám testvére, Teofil, aki Sopronban 1779 január 3-án született, egy csíny elkövetése után a büntetéstől való félelmében megszökött otthonról és Bécsben az Alster-laktanyában katonának jelentkezett, ahol a gyenge testalkatú, tizenöt éves fiút 1794 július 4-én reggel a Hoch- und Deutschmeister ezred III. zászlóalja 4. századában felekkették. Nem bírván azonban a nehéz csizmában és mintegy 30 kg súlyú felszereléssel való napi 8 órai gyakorlatozást, könnyebb őrszolgálatra rendelték a Burg főőrségén, bástyáin és folyosóin. 1795 júniusában kórházba került, ahol hét hétig feküdt, majd mint „Gefreiter“ francia foglyszállítmányokat kísért. 1796 május 9-én reggel az egész ezred az olasz harctérre indult, ahol a francia hadsereg Napoleon tábornokkal az élén szorongatta a Habsburg birodalmat.

Wiener-Neustadton, Schottwienen, Semmeringen, Leoben, Lienz en át az Etsch melletti Montebaldo felé menetelt az ezred, hogy csatlakozzék a Mantua felszabadítására rendelt sereghez, amelyet gróf Wurmser vezetett. Napoleonnak itt 35.000 főnyi serege volt, míg gróf Wurmseré csak 25.000 főből állott.*) Az ütközet Mantuánál augusztus 5-én reggel kezdődött és egész napon át tartott. *Fabricius Teofil* délután ballábán lőtt sebet kapott és a franciák előnyomulása folytán fogságba esett.

Számos bajtársával Castiglionén keresztül a milánói kórházba került. Felgyógyulván, hogy a franciák durva bánásmódjától szabaduljon, felcsapott katonának a IV. Károly spanyol király részére toborzott *Elias von Courten*-féle svájci ezredbe több fogolytársával együtt, mikor is a franciák az átengedett foglyok után fejenként 20 tallért kaptak a svájciaktól. Az újoncok

*) *Bodart G.*: Militärhistorisches Kriegs-Lexikon, 1908, Wien, 311 l.

augusztus 20-tól 22-ig Genuába meneteltek, 25-én egy háromárbócosra szálltak, hogy azon Barcelonába jussanak, ahova szeptember 17-én érkeztek meg. Ott beosztását megkapván, Mallorca sziget fővárosába, Palmába vezényelték, ahol a „Castell”-ben 14 hónapot, Mallorca és Minorca szigetén összesen 9 évet töltött katonasorban, amely idő alatt családja semmit sem tudott róla. 1809-ben anyjához fordult levéllel, ebben leírta nehéz sorsát és kérte kiszabadítását. Anyja az osztrák követséghez fordult, igazolta fia nemességét, melyszerint az osztrák hadseregbe nem lett volna besorozható, és lefizetvén 200 ezüst tallér váltságdíjat, sikerült kiszabadítania fiát.

Fabricius Teofil 1809 augusztus 29-én külön 65 spanyol tallér lefizetése után megkapta az obsitot és aznap egy holland tengerészkapitány hajójára szállva, otthagya azt a helyet, ahol — mint később bátyjának írta — megtanulta Jézus Krisztus kínszenvedéseit megismerni. Spanyol-, Franciaországon és Svájcra át, a svábok és bajorok földjén keresztül tért haza, útba ejtve Montbellicot, Manchestert, Lyont, Schneffet, Bernt, Schaffhausent, hol gyalog, hol szekéren utazva, míg a Dunán hajón Bécsbe érkezett, hová anyja időközben költözött. Ezt az utat 54 nap alatt tette meg és betegen érkezett haza. Felgyógyulása után egy bécsi sebész-borbélyhoz szegődött oly feltétellel, hogy a bécsi egyetemen az orvos-sebészi előadásokat is hallgathatta; tanulmányai közben a soproni ág. h. ev. egyház ösztöndíjjal, testvére, *Fabricius Endre*, akkor még soproni ügyvéd pedig pénzsegéllyel támogatta. A bécsi egyetem orvostudori oklevelét 1812-ben nyerte el; 1813-ban Bécsben a Harmarkt 734. sz. házban megnyitotta orvosi rendelőjét és 18 esztendeig mint jeles sebész és szülészorvos működött. 1831 augusztus 30-án orvosi jogát *Tirolt Keresztély* sebésznek 7000 forintért eladta és visszavonult. Elhunyt 1847 február 7-én Bécsben; végrendeletében a soproni ág. h. ev. egyháznak és a soproni szegényeknek 300—300 forintot hagyott.

Fabricius Endrének, a későbbi polgármesternek öccse, *Dániel*, aki 1782 május 31-én született Sopronban, ugyancsak a napoleoni háborús láztól hajtva, 1793 december havában megszökött otthonról és 11 éves korában a bécsi Wenzl Colorado ezrednél felvételre jelentkezett, ahol dobosként besorozták és 1794 februárban az ezreddel már Olaszországba menetelt. Ott résztvett különféle ütközetekben, 1796 februárjában azonban megbetegedett és Mantuában a katonai kórházban 14 éves korában elhunyt.

Fabricius Alajos, az előbbieket testvére, aki 1784 február 21-én született Sopronban, 1799-ben, tehát 15 éves korában a Wiener Freichor ezredbe lépett s ott három esztendeig katonáskodott. Amikor betegsége miatt elbocsátották, Bécsben aranyművesmes-

terséget tanult és 1804-ben felszabadult. Több bécsi ötvösmesternél segédként dolgozott, azután önállósította magát. 1815-ben Sopron vármegyétől nemességéről bizonyítványt kapott. Elhunyt 1818-ban Bécsben.

Napoleon tábornok nem állott meg Lombardiánál, közelebből is szorongatta a Habsburg-birodalmat. *Fabricius Endre* soproni ügyvéd — mint családi krónikájában írja — 1805 október 15-én rosenecki Weckher József, herceg Esterházy Miklós udvari orvosának és Sopron vármegye tisztí orvosának leányát, Erzsébetet nőül véve, mialatt

vígán ünnepelte esküvőjét, Napoleon vezetésével a franciák az osztrák birodalomra törtek. Bécszet ostrommal bevették, sőt már Magyarország határát is elérték.

József nádor rendeletére Sopron vármegye *Eötvös Ferenc* alispán elnökletével választmány küldött ki, melynek tagjai mint határbiztosok küldettek az országhatárokra, hogy ott szemmel tartsák az ellenség közeledtét s mihelyt veszélyt gyanítanak, azt a kirendelt hírnökök által tüstént hírül adják, a lakosságot megnyugtassák és az ellenség zsákmányolása ellen megóvják.

Ily határbiztosokul tizenkét, többnyire fiatal nemes ügyvédet választottak, így Tóth Józsefet, Torkos Samut, Ruzsa Jánost,

Fabricius Endre soproni ügyvéd, utóbb Sopron sz. kir. város polgármestere és országgyűlési követe (1802).

Régner Jánost, Wohlmüt Józsefet és a többi közt *Fabricius Endrét*. Ez utóbbi felügyeletére Sérc, Fehéregyháza, Feketeváros és Széleskút helységek környéke tartozott. Szállása Fehéregyháza község jegyzőjénél volt. A hegyvonulatok csúcsain egy-egy őrszemet állíttatott, ő maga pedig, gyakran éjjel és nappal egyaránt, ellenőrző körútra ment.

Mint határbiztos november 11-én írta első jelentését, december 7-én az utolsót. November 14-én a franciák elől a steinfeldi löporgyárból mentett 54 szekérenyi löport, egy éjjel Fehéregyházán őriztette és másnap továbbította Nezsider felé. November 16-án Machiáni kapitány 80 lovassal indult Bécs felé;

Fabricius Endre 20 lovast adott melléje az utak figyelésére és lovasküldöncökül. November 18-án vette a hírt, hogy szomszédos határbiztos társát, *Torkos Sámuel*t és a melléje adott *Sohajda* nevű hadnagyot az ellenséges franciák letartóztatták és ezért személybiztonságuk érdekében a vármegye bizottságától francia nyelvű megbízó okmányt kért. November 19-én Machiani kapitány lovasaival Fehéregyházáról Sopron felé távozott. November 23-án arról értesült Fabricius Endre, hogy 30 francia lovas este a Lajta melletti Bruckban járt, ott enni-inni kértek, majd eltávoztak. 30-án arról értesült, hogy 600 főnyi francia lovascapat Bruckon és a mosonmegyei Parndorfon át Pozsony felé halad. December 7-én határbiztosi szolgálatában Horváth János szolgabíró váltotta fel.

December közepén megkötötték a pozsonyi békét, így ez alkalommal Sopron városa mentesült a francia hadsereg beözönlésétől és néhány évi nyugalom következett. Ez időben Sopron városát más veszély érte.

1808 június 19-én, 22. és 24-én Sopronban oly nagy tűzvész pusztított, hogy majdnem az egész külváros leégett. Június 9-én reggel 9 órakor a Szentlélek templommal szemben, Schoffer János kovácsmester 439. sz. házában keletkezett tűz. Ez átterjedt a Schripper-,¹⁾ Kocsmá-,²⁾ Kispócsi-³⁾ és Hosszú-utcára,⁴⁾ egészen a Domonkosok zárdájáig. Június 22-én délután 1 órakor a Kaszinó-tér 119. sz. alatti Kager-házban, a Vághy-féle ház mellett keletkezett tűzvész és lángba borította a Hinterneustift-⁵⁾ és Ógabonateret. A házak a gróf Festetics-majorig leégtek. Június 24-én reggel 4 órakor az Ispotály-hídon 234. sz. alatt a Schiller-féle ház borult lángba és a tűzvész elpusztította a Kovács-utcát, a Färber-Gasselig.⁶⁾ Háromszáz háznál több pusztult el a három tűzvész alkalmával, a lakosságnak szinte felbecsülhetetlen kárt okozva.

1809-ben, midőn a város a tűzvész okozta kárból még magához sem tért, április elején a király hírül adta, hogy Károly főherceg vezérlete alatt a franciákkal háborúba kénytelen bocsátkozni. Napoleon nemsokára Bécs alá érkezett és azt május 12-én elfoglalta, majd Magyarország felé vette útját és május 29-én délután 5 órakor az ország határát átlépte, előre elküldvén három nyelven fogalmazott kiáltványát, hogy a magyarok Rákos mezején maguknak királyt válasszanak. E felhívásnak azonban nem volt meg az az eredménye, amit Napoleon várt, sőt a nemesség önkéntes felkelésére vezetett.

A városi tanács május 18-án már németnyelvű falragaszokon

¹⁾ A mai Balfi-utca, ²⁾ a mai Várkerület keleti oldala, ³⁾ Kis-u., ⁴⁾ a mai Rákóczi-u., ⁵⁾ Hátulsó-u., ⁶⁾ Festőköz.

figyelmeztette a polgárságot, mégpedig „felsősségesen és atyailag“, hogy arra az esetre, ha a város kapui előtt és a városban ellenséges csapatok jelentkeznének, mindenki nyugodtan és csendben tartózkodjék lakásán, az utcán ne gyülekezék és a városi tanácsnak kiadandó rendelkezéseihez alkalmazkodjék. A polgárság a rendelkezésnek engedelmeskedett is és ahhoz tartotta magát.

A francia csapatok Beauharnais Eugène olaszországi alkirály, francia fővezér vezetésével jöttek az országba és Sopronba. A fővezér a gróf Széchenyi-palotában szállásolt, a főtiszteket és magasabbrangú katonai hivatalokat tehetősebb polgároknál, két gyalogezred legénységét részint polgári házakban, részint a Schlipper-kapun kívül a Hutbügel nevű földeken a város által épített deszkabarakokban helyezték el.

A katonák ellátására Sopron vármegye a bekebelezett három szabad királyi várossal együtt naponta 40 ökröt, 120 akó bort, 20 öl fát és a szükséges kenyeret tartozott rendelkezésre bocsátani. A francia sereg Sopronon át Győr alá vonult; itt a vár elfoglalása után a franciák július 12-én az osztrák hadvezetőséggel fegyverszünetet kötöttek. Az előbb említett két gyalogezred visszatért Sopronba s ittmaradt november közepéig.

A városi tanács az ellenséges csapatok parancsnokságával a felmerült ügyeket a legsímábban iparkodott elintézni. Június 2-án gróf Lauriston francia tábornok és a megyei bizottság a magánházakban elszállásolt katonák ellátására vonatkozó francia és németnyelvű szabályzatot adott ki. E szerint a szállást adó tartozott minden francia katonának reggelire egy pohárka pálinkát vagy egy félmesszely bort, ebédre levest, fél font marhahúst és főzeléket, vagy e helyett tésztát egy messzely borral, vacsorára levest és főzeléket, utóbbi helyett fél font húst és egy messzely bort, ezenfelül egész napra másfél font kenyeret adni.

Ebből az időből származik az a soproni szójáték, hogy midőn a soproni polgár a nála beszállásolt francia katonát babb-főzelékkal vendégelte és a francia katona „C'est bon"-nal adott tetszésének kifejezést, a soproni polgár indignálódva felelte, hogy „Te san net ‚See-Bohn‘, sondern Dudles-Bohn“, vagyis, hogy nem a Fertő melletti dülön termett rosszabb minőségű babból készült a főzelék, hanem a kiváló minőségű és Dudlesz-dülőben termett babból.

Június 29-én *Billet* térparancsnok és a városi tanács francia és németnyelvű rendeletben minden vendéglősnek, kávéfőzőnek, sörkimérőnek megtiltotta, hogy a katonáknak este 9 óra után, tiszteknek és polgároknak 11 óra után ételt vagy italt kiszolgáltassanak és egyszersmind mindennemű hazárdjátékot is eltiltottak.

Augusztus 4-én *Riccé* brigadéros-tábornok közölte Sopron vármegye képviselőjével, hogy a császár parancsára egyedül *gróf Daru* intendáns-tábornok jogosult rekvirálásokat követelni és csakis *Riccé* tábornok útján rekvirálhat a vármegye; ezért egyéb helyről történt rekvirálási felhívást figyelmen kívül kell hagyni. A magánházakban elszállásolt, vagy magukat elszállásoló tisztek és katonák személyi lapot tartoztak kiállítani, amelyet a szállásadó 24 órán belül 50 forint pénzbírság terhével a városi előljárósághoz tartozott benyújtani.

Billet tábornok, térparancsnok augusztus 4-én francia nyelven kiadott és a városi tanács által német nyelvre fordított rendeletével valamennyi katonának és katonai személynek szigorú büntetés és börtönnel sújtás terhével megtiltja, hogy a szántóföldeken, szőlőkben, kertekben, telkeken a gyümölcs megdézsmálásával kárt okozzának. A város kapuinál álló francia őrséget utasította, hogy minden bejövő francia katonát vizsgáljanak meg és ha lopott gyümölcsöt találnának nála, az illetőt azonnal tartóztassák le.

Július 22-én *Riccé* tábornok, magyarországi intendáns Pozsonyból igen udvarias formában felkérte a vármegyét, hogy bocsássák rendelkezésére a megyében befolyó kincstári jövedelmek kimutatását, számvitelét és kezelését, az évi bevétel és kiadás kimutatását, a megyei pénztári készlet és a raktárak készlete kimutatását, van-e a megyében kincstári birtok, üzem vagy gyár, annak kimutatását, miből és mennyit rekviráltak eddig a francia hadsereg részére.

Ugyanekkor értesítette *Riccé* tábornok Sopron vármegyét, hogy a vármegyére 1,957.647 frank hadisarcot vetett ki; minek negyedét bankcédulákban lehet fizetni, melynek frankra való átszámítását rendelet fogja szabályozni, másik negyede élelmi- és egyéb szükségleti cikkekkel fizethető, ebből levonásba kerül a július 7. óta *gróf Daru* intendáns-tábornok által rekvirált 3432 mázsa búza, 2747 mázsa rozs, 12.682 mázsa zab, 6341 mázsa széna, 4756 mázsa szalma értéke. A hadisarc másik felét arany-ezüst érmékben, vagy váltókban kell fizetni a meghódított országok jövedelmei intézőjénél, *De la Beouillerie*-nél Bécsben, 10—10 napontint egytized részben.

Ebben az értesítésben közölte *Riccé* tábornok, hogy ezenfelül tartozik a vármegye 3728 öl köpönyegposztót, 5813 öl kék ruhaposztót, 301 öl skarlátpiros posztót hajtókákra, 4932 öl fehér posztót mellénynek és nadrágnak, 18.647 öl vásznat, 977 öl nyers vásznat, 29.313 öl ingvásznat, 23.552 font borjúbőrt tölténytáskának, 4588 font marhabőrt és 1835 font borjúbőrt kiszolgáltatni. Ezenkívül tartozott a vármegye 25 drb. 5—8 éves, 4 láb és 8—10 hüvelyk magas remondalovat 15 napon belül Bécsbe *Thevenin* tábornoknak, a remondaügyek főfelügyelőjének átadni. A lovak ér-

tékét 360 frankban számították és ezt a fizetendő érmeösszeg értékébe kellett beszámítani.

A felsorolt naturáliák, ezenkívül *Duval* intendáns részére július-szeptemberben átadott 3948 mázsa liszt, kereken 200.000 liter bor, 5549 mázsa marhahús, 321 drb. ló értéke a francia parancsnokság megállapítása szerint összesen 2,065.449 bankóforintot tett ki.

Az elszállásolt francia katonaság túlzott követelését akarta *Boinod* tábornok szeptember 5-iki rendeletével kiküszöbölni, amikor a napi ellátást újból szabályozta és napi adagul másfél font helyet fél font húst, továbbá egy icce bort és két lat főzeléket állapított meg. Ezt a rendelkezést a vármegye nevében *Simon László* aljegyző hozta a lakosság tudomására, azzal, hogyha a beszállásolt katonák többet követelnének, mutassák fel a tábornok francia nyelven kinyomtatott rendeletét.

Szeptember 7-én a városi tanács a hadtestparancsnok tábornok felhívására figyelmeztetést bocsátott ki, hogy a polgárok, az átutazó és idegen kereskedők a francia katonák felszerelési tárgyainak vásárlásától tartózkodjanak, mert akit rajtaérnek ezen a cselekményen, a francia katonai bíróság szigorúan megbünteti.

A városi tanács és a megszálló francia sereg parancsnokai közt a lehető legjobb egyetértés uralkodott, írja *Fabricius Endre* soproni ügyvéd családi krónikájában. A franciák úgy viselték magukat, hogy a város polgárainak nem lehetett okuk panaszra, úgyhogy a megszálló francia katonák inkább barátoknak, mint ellenségnek tündek fel.

Egyedüli teher volt a megszállás pénzügyi része. A természetbeni és pénzbeli hadisarcot a polgároknak kellett előterem-

Bonaparte Napoleon tábornok egykorú olajfestésű képe, amely 1809-ben került Sopronba a Fabricius család tulajdonába.

teni, amit tekintélyes terhet jelentett. Így *Fabricius Endre* 350 forintot fizetett a hadisarokra és e mellett el kellett látnia a hozzá beszállásolt magasrangú tiszteket, ami az előbbi összeg ötszörösére rúgott. Hozzá szállásolták városháztéri házába *Dessaix* tábornokot segédtsíztjével, *Mondehard* egészségügyi tiszteket, *Testé* tábornokot segédtsíztjével stb. Közülük *Testé* tábornok a győri ütközetben megsebesülvén, hosszabb ideig részesült nála ápolásban is, s ezt ő felgyógyulása után úgy hálált meg, hogy távozásakor Napoleon olajfestésű arcképét ajándékozta neki, amelyen Napoleon még mint tábornok van ábrázolva. E kép jelenleg *Fabricius Endre* dédunokájánál, *Fabricius Béla* mérnöknel van Budapesten.

Sopron barokk színháztörténetéből.

Irta: **Angyal Endre** (München).

Herceg Esterházy Pálnak, Magyarország nádorának, a jeles egyházi írónak és a dunántúli barokk nagy mecénásának tiszteletére fényes színielőadást rendeztek a soproni jezsuiták 1681-ben. Szent Pancratius vértanúságát dicsőítő dráma került előadásra nagy színi pompával. A földi szereplőkön (Diocletianus császár, Pancratius, Cleonius, Dionysius, a pápa, a császári őrség prefektusa, Pancratius nevelője, szenátor, három pogány pap, négy tiszt, négy udvaronc, hírnök, hét katona, két ifjú, Cleonius szolgája, két börtönőr) kívül a keresztény Kozmosz és a Végtelelbe stilizált allegóriák képviselői is megjelentek. (Belzebub hat szolgájával, Krisztus génusza, a Hit, Állhatatosság, Erősség, Egyház, Hitbuzgóság, Kegyesség, Ártatlanság, Máriatisztelek, Igazságosság, Tisztaság, Irgalom, Bőkezűség, Bűnbánat, Félelem, Gőg, Alázatosság, Gyönyör, Nemesség, Bálványimádás megtestesítői, a Divina Providentia, Morpheus, Esterházy herceg génusza, egy angyal, Megaera, fúriák, kárhóztok.) E hetvenkét szereplő mellett nagy statisztacsoportok élénkítették a színt: bűvészek, kovácsok, szakácsok, kereskedők. Az előadás barokk ragyogását fokozta az operaszerűség is: a színdarab átmenet a beszélt drámából a zenedramába, hisz az allegórikus közjátékokat, az úgynevezett chorusokat énekesek adták elő. Így pl. a Hit szerepét Prontner János György, Esterházy herceg udvari diszkantistája, az Állhatatosságét Haas János Frigyes, gyermekszoprán, a drámát előadó soproni kollégium növendéke, az Erősségét Puecher Mátyás kőszegi diszkantista énekelte. Az intézet növendékein kívül tehát a herceg jóvoltából két énekművész is szerepel, s valószínűleg a zenekíséretet is az udvari zenekar látta el.

Az előadásról a Bécsben nyomott program egyetlen fön-

maradt, Németországban található példánya tájékoztat.¹⁾ Eredetileg a hallei magyar könyvtár tulajdonában volt, innen került a berlini magyar intézetbe.²⁾ Unikum-volta indokolja tehát, hogy a dráma cselekményét a program-szöveg alapján és nyomán közöljük. A terjedelmes, egész oldalt betöltő barokk cím után a második oldal röviden ismerteti a szent történetét s megnevezi a forrásokat, amelyekből az ismeretlen jezsuita-szerző tárgyát meríti. Ezek a források Surius és Petrus Ribadeneira legendagyűjteményei. Surius kölni kapucinus, Ribadeneira spanyol jezsuita. A szálak tehát a spanyol-német katolikus barokkvilág felé futnak s drámánkat e világ hazai letéteményesévé teszik.

Ezt követi a cselekmény jelenetenkénti leírása, amit az eredeti nyomán adunk:*)

¹⁾ Christiana Fortitudo Sev. S. Pancratius Martyr. Viennae 1681. R. M. K. III. 3089.

²⁾ Legyen szabad e helyen köszönetemet kifejezni dr. Farkas Gyula professzor úrnak és dr. Valjavec Frigyesnek, akik lehetővé tették számomra e nagybecsű ritkaság használatát a müncheni Súdostintitut helyiségében.

*) Magyarul:

Az előszó első része.

A Nagyméltóságú Úrnak, az Egyház jótevőjének szelleme megnyitja a színházat s neki ajánlja a Pongrác vértanu hűségéről szóló igaz történetet. Megvizsgálván kiváló apjának a hitért teljesített hősi cselekedeteit, a hálás lélek fölfegyverzi őt az isteni dicsőség iránt való buzgósággal.

Második rész.

A Hit, Állhatatosság és Vitézség a hűsből való szív helyett vasból valót ad Pongrác szellemének, hogy bátran szolgálja hitét.

Első felvonás.

Első szín.

Pongrác a válaszüton állva az élet körülményeit fontolgatja, végre az Isteni Gondviseléstől a Katolikus Hit számára kijelölve, annak nyújtja kezét.

Második szín.

Pongrác Rómába megy, ott a római pápa megtéríti s a keresztség által megtisztul a bűntől.

Harmadik szín.

Diocletianusnak, mikor dicsekszik az ország békéjével és hogy legyőzte a keresztényeket, hírül viszik, hogy Pongrác megvetve a bálványimádást, keresztény lett.

Negyedik szín.

Cledonius, hogy próbára tegye fia hitét, megparancsolja, hogy áldozék az isteneknek, mivel észreveszi, hogy bár tagadja, abbahagyta a bálványimádást; ezért őt szándéka bejelentésére buzdítja és sürgeti.

Kar.

A Bálványimádás hiába igyekszik e világ hiú csábításai által magához vonni a Kereszténységet.

Második felvonás.

Első szín.

Cledonius a Pongrác iránt támadt nagy gyűlöletből elhatározza, hogy saját kezével áldozza fel őt isteneinek.

Prologi Pars prima.

Genius Excellentissimi Domini Mecoenatis Ecclesiae Theatrum aperit, eidemque exhibitam in Pancratio Martyre Fidei veritatem dedicat. Illa in grati animi tesseram recensitis Excellentissimi Parentis ejus Heroicis pro Fide facinoribus, Zelo gloriae Dei eum obarmat.

Pars secunda.

Fides, Constantia, Fortitudo, loco carnei cordis cusum ferreum, Genio Pancratij ad fortiter servandam susceptam Fidem imponit.

M á s o d i k s z í n .

Pongrácot a törvényszék elé idézve hiába próbálja Diocletianus eltéríteni a Katolikus Hittől. Végül fenyegetéssel ijeszti.

H a r m a d i k s z í n .

Pongrác elméjében forgatva apjának cselét, Istenhez könyörög mindhalálíg való bátor kitartásért.

N e g y e d i k s z í n .

Diocletianus sem fenyegetéssel, sem hízélgéssel nem tudván megváltoztatni a fiú jámbor felfogását, tanácsot tart, hogy mit kellene tenni. Azt ajánlja, hogy ünnepi pompa gyönyörűségeivel és lakomákkal kísértsék meg.

Ö t ö d i k s z í n .

Hiába próbálják Pongrácot lakomákkal visszatéríteni.

H a t o d i k s z í n .

Belzebub elküldi övéit Pongrác megkísértésére.

K a r .

A Bálványimádás a börtönbe zárt Hitet átadja keresztrefeszítés végett a pokolbeli fúriáknak.

Harmadik felvonás.

E l s ő s z í n .

Diocletianus szemére hányja Pongrácnak iránta tanúsított kegyeit, s mikor ő állhatatos marad hitében, börtönbe vetteti.

M á s o d i k s z í n .

Pongrácot az Örangyal arra buzdítja a börtönben, hogy állhatatosan szenvedje el a halált Krisztusért.

H a r m a d i k s z í n .

Pongrácot újonnan megtért tanítójával együtt előhozzák a börtönből s öt tüzes kemencében való megégetésre, a tanítót pedig lefejezésre ítélik.

N e g y e d i k s z í n .

Diocletianus látva, hogy a tüzes kemence nem ártott Pongrácnak, oroszlánok elé vetteti, hogy szétépjék, mikor pedig isteni segítséggel ettől is megmenekül, tüzes harapófóggal tépik s végre fejét veszik.

U t o l s ó s z í n .

Diocletianus meghallva Pongrác halála alkalmával a villámlással kísért mennydörgést, megijed s gyorsan eltűnve a nyilvánosság előtt, a kormánypálcát ösztökövel cseréli fel. A pogányok közül sokan megtérve a pusztába vonulnak, hogy remeteéletet éljenek.

Utószó.

A Hit leigázva a Gonoszszágot és Zsarnokságot, az égi erényektől körülvéve, dicsőségesen diadalmenetet tart. Az érdemes ifjúság Nagyméltóságú Pártfogó Urának bőkezűsége pedig a Griff kinceiből jutalmat ajánl föl.

*Actus primus.**Scena prima.*

Pancratius in bivio constitutus de vitae statu deliberat, demum Fidei Catholicae a Providentia Divina designatus, eidem dat manus.

Scena secunda.

Pancratius Romam proficiscitur, ibidemque a Romano Pontifice conversus unda baptismatis expiatur.

Scena tertia.

Diocletiano de Regni quiete, subactisque Christianis glorianti defertur nuncium, Pancratium spreto Idolorum cultu Christianum esse.

Scena quarta.

Cledonius Filij Fidem periclitari volens, Dijs immolare jubet, quod eo negante, advertit eum Idolis renunciasse; quare eum ad deferendum propositum hortatur & urget.

Chorus.

Idololatria frustra Christianitatem per vana mundi hujus illicia ad se pertrahere nititur.

*Actus secundus.**Scena prima.*

Cledonius magno in Pancratium concepto odio proprijs manibus illum Dijs suis immolare statuit.

Scena secunda.

Pancratium ad tribunal accersitum frustra blanditijs a Fide Catholica Diocletianus avertere tentat. Minis tandem terret.

Scena tertia.

Pancratius Parentis insidias animo volvens fortem a Deo constantiam adusque mortem implorat.

Scena quarta.

Diocletianus nullis valens nec minis nec blanditijs piam Pueri flectere mentem, consilium, quid factu opus, instituit: Svadet pompae voluptatibus & epulis tentandum.

Scena quinta.

Pancratius frustra epulis revocari tentatur.

Scena sexta.

Belzebub suos ad tentandum Pancratium ablegat.

Chorus.

Idololatria incarcerationam Fidem furijs infernalibus tradit cruciandam.

*Actus tertius.**Scena prima.*

Diocletianus suos in Pancratium favores exprobrat, & perseverantem in Fide suscepta tradi jubet in carcerem.

Scena secunda.

Pancratius in carcere ad constantem pro Christo obeundam mortem ab Angelo Custode animatur.

Scena tertia.

Pancratius una cum Instructore suo recens converso ex Carcere extractus, ad ignitam fornacem; Instructor vero ad securim damnatur.

Scena quarta.

Videns Diocletianus nihil nocuisse ignitam fornacem Pancratio, Leonibus eum lacerandum tradit, cum vero & hic Divina liberaretur ope, ignitis laceratus forcipibus, ultimum supplicium obruncatione capitis subit.

Scena ultima.

Auditis ad mortem Pancratij Coeli tonitruis & coruscationibus, perterritus Diocletianus, ocyus e publico sese proripiens sceptrum cum rallo commutat, multi Ethnicorum conversi in desertum secedunt Eremiticam ducturi vitam.

Epilogus.

Fides sub jugum subactis Impietate & Tyrannide, coelestibus stipata virtutibus gloriose triumphum agit. Munificentia vero Excellentissimi Domini Mecoenatis bene meritae Juventutis de Gryphi Thesauris Praemia offert.

Ez a latin tartalomkivonat ugyan csak nagy vonásokban adja a cselekményt, melynek igazi mivolta csak a szöveg meglétében nyilvánulhatna meg a maga teljességében, mégis ha kiegészítjük a szereplők jegyzékével, egy fényes barokk színielőadás képe bontakozik ki előttünk. Korának ízlését a maga teljes és tökéletes gazdagságában képviseli a soproni jezsuita-kollégium ez előadása, a barokk mozgalmasságot, amely a túlvilágot is a maga büvkörébe vonja, s a Végtelent, a gravitációtól mentesülő világokat láthatóvá igyekszik tenni. A barokk műalkotásban egymásba áramlik a fizikai és metafizikai világ, miközben a fizikai világ majdnem valószínűtlenné, a metafizikai pedig érzékelhetővé válik.³⁾ Mindez Pancratius-drámánkra is áll. Itt is egymásba örvénylik végesség és végtelenség: pokoli lények jelennek meg, Pancratiust angyali jelenés buzdítja, s a menny dörgéssel, zivatarral kíséri a szent halálát. Az egész mű a barokk világszínjáték-elgondolás jellemző jegyeit mutatja. Hisz a barokk-korszak tisztára színpadi jellegű, a színpadon nyilvánul meg a maga teljességében, s az életet is színpadi formákban látja, nagy színdarabnak, amelyet Isten rendez, tehát alapjában véve valami többé-kevésbé valószínűtlen illúzió-világnak. Ebben az illúzió-világban mindenki a saját szerepét játssza, s a játék fölött majdan Isten, az Abszolútum mond ítéletet.⁴⁾ Ez a fölf-

³⁾ V. ö. *Heinrich Schaller*: Die Welt des Barock. München, 1936 : 20.

⁴⁾ V. ö. *Julius Rütsch*: Das dramatische Ich im deutschen Barock-Theater. Zürich—Leipzig, 1932 : 159, továbbá: *Angyal Endre*: Theatrum Mundi. Bp. 1938 : 44 kk

gás végelemzésben relativizálja az életet s lehetővé teszi a rétegek egybeolvadásával kapcsolatos, sajátosan barokk lebegést álom és való, e világ és túlvilág közt.⁵⁾ A metafizikai világ a valódi, a mi világunk csak színjáték. A metafizikai világ viszont a maga valóságában ismét természeti formákban nyilvánul meg s reálissá válik földi értelemben is. Így érthetők meg drámánk kórusai, amelyekben allegóriák (Fides, Constantia, Fortitudo) szerepelnek. Ezek az allegóriák azonban megfordíthatók, hisz az emberi történet metafizikai lényegét testesítik meg, azaz a voltaképpeni valóságot. Az emberi történet pedig a tulajdonképpeni allegória. A valóság a Hit győzelme a Bálványimádás fölött, s Pancratius, Diocletianus földi szereplőtársaikkal együtt barokk szemmel nézve csak allegóriák, a metafizikai történet allegóriái, emberi formában: bábok, színészek. Hogy ez így van, igazolja az, hogy az úgynevezett „allegória” (amely azonban, amint láttuk, csak emberi oldalról az), tehát a közjátékok, chorusok egyrészt keretezik a cselekvényt, másrészt megfelelő részük mindig megelőzi a földi történetet. Így az első fölvonást lezáró chorusban a Bálványimádás földi gyönyörökkel kísérti a Hitet, amint a második fölvonásban a pogány császár ugyanígy fog tenni a Hitet emberi alakban megtestesítő, tehát allegorizáló Pancratiusszal szemben. A második fölvonás záróchorusa pedig a Hitet börtönben sanyargató Bálványimádást mutatja be: s ez a lényege Pancratius következő fölvonásbeli mártíromságának is. S a bevezető és befejező keret világosan erre utal: Esterházy herceg génusza, akit a Hitbuzgóság a maga és ősei érdemeiért segít, a Hit társaságában nyitja meg a színházat, majd a Hit, Erősség és Állhatatosság alakjai Pancratius génuszát az üldözött Hit szolgálatára buzdítják. Az Epilógusban pedig a Hit diadalmenetet tart a Kegyetlenség és Zsarnokság fölött, a Bőkezűség pedig a griffmadár kincseivel (a herceg ajándékaival) jutalmazza meg az érdemes ifjúságot.

Ez a keret világosan utal a metafizikum, az Isten és vallás világa felé, egyúttal azonban a barokk keretátörés újabb példáját adja. Túlvilág, allegória, színjáték és a közönség „reális” világa egybefolynak. A „valóság” átítatódik a színházzal,⁶⁾ s ezáltal még valószínűtlenebbé válik: a háttérben pedig ott az isteni túlvilág, amely az egészbe belenyúl, azt mozgatja. A nézők, s köztük a kollégiumi ifjúság belekapcsolódik a színpadba, egyrészt azáltal, hogy a nézőtérben ülő herceg génusza a színpadon föllép, másrészt pedig, mert az évvégi jutalmak kiosztása a szín-

⁵⁾ V. ö. *Dagobert Frey: Der Realitätscharakter des Kunstwerkes. Wölfflin-Festschrift. Dresden, 1935: 48 kk.*

⁶⁾ Továbbá példák *J. Rüttsch* id. művében, 163 kk.

padi cselekménnyel kapcsolatban történik meg, azt berekeszti.⁷⁾ A barokk egyházművészet nagyszerű alkotásaira utal ez a lebegés és egymásbaáramlás földi emberek, színpad és túlvilág közt. Hasonló egzisztenciális helyzetet fejez ki a képzőművészek nyelvén például a két Asam-testvér müncheni Nepomuki Szent János-temploma. Itt a templomtér szobrászi és építészeti alkotásába lebegnek az angyalok és az oltár fölött a Szentháromság, másrészt fölül a festészet freskó-víziója nyílik meg, alul szintén emberekkel, körmenetező papsággal, néppel, s közéjük beleáradnak a túlvilág jelenései. A részben rejtett, részben látható s formákat föloldó, fölmorzsoló fényforrások csak erősítik még ezt az egymásbafolyó quiproquot, végelemzésben valószínűtlen, irracionális hangulatot. A hívők földi világa felel meg itt nagyjában a nézőknek, a freskóé a színpadnak, s mindkettő egybefűződik a Végtelennel, a keresztény Kozmosz világával, másrészt azonban egymással is kapcsolatban áll. A nyelv racionálisabb eszközeivel nehéz ezt még csak homályosan is visszaadni, a barokk művészet valamennyi nagy alkotásából azonban kiérezhető ez a lényeg.

Minthogy az ember a barokk világban csak allegória, csak szereplő, ezért szerepet is válthat, játszhat látszat és valóság közt, egyszerre lehet önmaga és más is. Hisz már földi létezésében is játszik, szerepet visel.⁸⁾ Ezért léphet Esterházy herceg géniusza színpadra, miközben a „valódi” herceg a nézők sorában ül, mint egyszerre önmaga és más. Az előjáték második része magán a színpadon belül készit elő ilyen megosztást, szerepváltást. Itt Pancratiusz géniusza jelenik meg a Hit és amannak társai kíséretében, tehát a drámai hős megkettőződése, mása, amely azonban egyúttal önmaga is. A színlap nem tüntet föl erre a szerepre külön színészt; ez arra utal, hogy maga Pancratiusz megtestesítője játszotta saját géniuszát, önmaga-mását, énjének túlvilági lényegét, amely lényegnek földi testetöltése csak allegória. S a metafizikai lényeg többi megjelenítőiben is bekövetkezhetik a megosztás, mihelyt emberi alakot vesznek magukra, tehát „allegóriákká” válnak. Így a Hit az első fölvonást lezáró chorusban mint Christianitas (Kereszténység) jelenik meg, más alakban, de mint ugyanaz. De még az isteni személyek is mint allegórikus szerepek jelennek meg, az Atya mint Divina Providentia, Jézus mint Genius Christi. Tehát még Isten is végtelen létteljességének egy vonását szerepként veszi fel, ha az emberi világban jelenik meg. A megtestesülés dogmája csak fokozhatta ilyen elképzelések népszerűségét. Minden emberi forma

⁷⁾ Hasonló egymásbaolvadás figyelhető meg a müncheni *Jacobus Bidermann* Stertiniusában és a privígyei *Kalinka Zakariás* Statua Minervalisában. V. ö. *Theatrum Mundi* c. munkámat, 65.

⁸⁾ V. ö. *I. Rüttsch*, 134 kk.

dacára azonban eleven marad a transzcendencia, sőt a „realitást” is áthatja. Az álomszerű varázst pedig még fokozza a zene, amely magába sűríti az egész mű hangulatát. Ez az érett barokk világa!

Barokk mozgalmasság élteti az egész színmű külső és belső felépítését. Külsőleg a gyakori színváltásban, a mozgalmas jelenetekben, a szereplők gazdag csoportjaiban nyilvánul meg ez a törekvés, belül pedig Pancratius barokk hősi mivoltában, jellemében. Pancratius a keresztény sztoicizmus, a barokk „önmegőrzés”⁹⁾ hőse: hizelkedések, csábítások, de még a legszörnyűbb kínzások sem tudják megingatni, s hitét híven őrzi haláláig. Ez a sztoicizmus azonban korántsem merev valami, hanem a barokk mozgalmasság formáiba nagyon jól beillik. Hisz a barokk ember fokozottan tudatában van a világ mulandóságának, változandóságának, s így élete is mozgalmassá válik. Az önmegőrzés csak a kísértésekkel, a világ félrevezető hatalmaival szemben érvényesül s maga is telítődik szenvedélyes mozgalmassággal. Viszont Isten felé — ez már az élet szerep-jellegéből is következik — nyitva áll a lélek. Ha a sztoicizmusból hiányzik ez a nyitottság, bűnné fajul el s pusztulás lesz jutalma.¹⁰⁾ Ez a nyitottság Isten felé azonban megvan és eleven Pancratius barokk mártír-sztoicizmusában. Amikor az első felvonás elején még maga is pogány, elfogadja a Providentia Divina intését és a hit útjára lép. A világ kísértései azonban bár megrázzák, nem csábíthatják el. Úgy áll, mint valami barokk szent-szobor: mozgalmas redőkkel, amelyekbe belekap a Sors szele, de arcán az istenközelség elragadtatása és a változást javalló állandóság tükrözik. A dráma befejezésénél pedig végigdübörög az ítélet extázisa szereplőkön, nézőkön egyaránt. Ez a zuhanás és ítélet minden barokk dráma nagy élménye.¹¹⁾ Pancratius, a vértanu diadalmaskodik véren és halálon keresztül, a megrettent zsarnok menekül a trónról, a pogányok nagy serege keresztény hitre tér. Ez a befejezés, amelynek metafizikai keretét már elemeztük, egyúttal a theodicea győzelme, az isteni harmónia diadala, s ebbe fűződik bele a záró ünnepi aktus révén a közönség és az ifjúság világa is.

Az egész dráma pedig, amely méreteivel és pompájával mitsem marad el a német, olasz vagy spanyol kollégiumok ragyogó előadásai mögött, igazolja, hogy Sopron a 17. században is Európa kultúrájának elsőrendű hordozói közt állt. Amint káptalani templomával már a 17. században befogadja a barokk képzőművészetet falai közé, hogy az létrehozza ott egyik kitűnő

⁹⁾ L. Rüttsch id. művének 2. fejezetét: Die Psychologie der Selbstwahrung 61 kk.

¹⁰⁾ U. o. 119 kk.

¹¹⁾ U. o. 130.

alkotását, úgy színházi kultúrájával is szervesen kapcsolódik a közép európai, s ezzel európai barokk világba.

Andreas Angyal (München): *Aus Ödenburgs barocker Theatergeschichte.*

Zu Ehren des Palatins und Fürsten Paul Esterházy veranstaltete das Ödenburger Jesuitenkolleg im Jahre 1681 eine prunkvolle Festaufführung des Dramas *Christiana Fortitudo, seu S. Pancratius Martyr*. Neben zweiundsiebzig sprechenden Darstellern, zwischen denen sich neben den Repräsentanten des irdischen Geschehens auch kosmische Erscheinungen und Allegorien vorfinden, traten noch große Statistengruppen auf. Die Zwischenspiele aber waren zur Oper umgestaltet.

Die Inhaltsangabe der Aufführung, die wir im ungarischen Text mit den lateinischen Worten des Programms wiedergeben, offenbart uns ein Bild eines echt barocken Kunstwerkes, wo das Übernatürliche natürlich, das Diesseitige aber eigentlich unwirklich wird. Erscheinungen werden aus der Welt der Unendlichkeit sichtbar, Engel, Teufel, die *Divina Providentia*, das Diesseits dagegen wird zum großen Welttheater. Darum verlangt es auch nach der Form dramatischer Darstellung. Die metaphysische Welt ist die eigentlich wirkliche, wir Menschen spielen bloß Rollen in einem Schauspiel. Andererseits wieder bekommen die Jenseitserscheinungen eine natürlich-sichtbare Form. Es entsteht also ein eigenartiges Schweben zwischen den irdischen und kosmischen Sphären. Die Vor-, Nach- und Zwischenspiele mit ihren „Allegorien“ (*Fides*, *Fortitudo*, *Idololatria* etc.) tragen den eigentlichen metaphysischen Sinn der Handlung und bilden den Rahmen: den Sieg des Glaubens über Tyrannei und Götzendienst. Das irdische Geschehen, das christliche Heldentum und Martyrium des *Pancratius* ist nur ein Abklatsch, eine in irdische Formen sich hüllende Repräsentation dieses jenseitigen Wesensgehaltes, ist also die eigentliche Allegorie im Sinne einer barocken Umkehrbarkeit des Begriffs des Allegorischen.

Dieses Ineinanderfließen der verschiedenen Schichten äußert sich auch darin, daß nicht nur Jenseits und Diesseits, sondern auch Theater und Leben ineinander übergehen. Die Zuschauer werden in die Handlung mit einbezogen, indem die Belohnung der Schuljugend im Rahmen des zum Stück gehörenden Epilogs vor sich geht. Ein Ineinander und Miteinander von Erdenwelt, Theater und Jenseits entsteht, ein barockes Quiproquo, vielen Kunstschöpfungen der Zeit ähnlich, so der Münchner Asamkirche, wo Bauplastik, Malerei, Vision gleichfalls ineinander übergehen, und sich mit der Welt der Andächtigen zum metaphysischen, irrationalen Gesamtkunstwerk vereinigen. Und da der Mensch in der Barockwelt bloß Träger einer Rolle ist, kann er sich spalten. So tritt der Genius des Fürsten Esterházy auf der Bühne auf, während der „echte“ Fürst im Zuschauerraum sitzt. *Pancratius* selbst erscheint im Vorspiel als sein eigener Genius, und auch die Träger und Deuter des metaphysischen Wesenskerns können in ihrer körperlich-menschlichen, das heißt „allegorischen“ Erscheinung verschiedene Formen und Gestalten

aufnehmen. So tritt Fides im Chor nach dem I. Aufzug als Christianitas auf. Und selbst die göttlichen Personen erscheinen, wenn sie die Menschenwelt sichtbar werden, in einer Rolle, die eine Seite ihrer unendlichen Wesenheit darstellt: Gottvater als Divina Providentia, Jesus als Genius Christi. Den traumhaften Zauber dieser barocken sinnlich-übersinnlichen Welt steigert dann auch noch die Musik.

Barocke Bewegtheit äußert sich auch im gesamten äußeren und inneren Aufbau des Schauspiels: im often Bildwechsel, in den bewegten Szenen, im reichen Aufwand an Personen einerseits, im Barockstoicismus des Pancratius anderseits. Pancratius ist der stoische Held der barocken „Selbstwahrung“. Weder Schmeicheleien und Verlockungen, noch Folterqualen vermögen ihn seinem Glauben abwendig zu machen: er bewahrt sich bis in den Tod. Dieser Stoicismus ist aber keineswegs etwas Starres, sondern lebt in bewegt-leidenschaftlichen Formen aus, und steht der Unendlichkeit gegenüber offen. Es ist die gleiche Haltung, die uns aus den bewegten Schöpfungen barocker Plastik bekannt ist. Über sein Martyrium hinweg rauscht dann die barocke Extase des Gerichts: der Tyrann entsagt seiner blutigen Krone, die Schar der Heiden bekehrt sich zum Christentum, die göttliche Theodicee triumphiert. Und dieser rauschhaft-metaphysische Schluß strömt vermittels des Epilogs auch in die Welt des Gegenwärtigen, die der Zuschauer und der Jugend hinein. So ist das ganze Werk mit seinem hochbarocken Charakter ein glänzendes Beispiel dafür, daß Ödenburg schon im 17. Jahrhundert auf den Höhen europäischer Kultur stand, und daß es in seinem Theater allen Anregungen des zeitgenössischen Barockstils folgte.

A sopronmegyei községtörténetírás forrásai.

Irta: Soós Imre.

A falutörténetíró nehézségei két csoportra oszthatók. Egy részük az író személyével áll szoros kapcsolatban, másik részük pedig az adatok és feldolgozás kérdése körül mozog. A falutörténetírásnál tehát *személyi* és *tárgyi* nehézségek forognak fön.

A *személyi nehézségek* legtöbbször azzal a kérdéssel függenek össze, hogy alkalmas-e a falutörténetírásra mindenki, aki erre vállalkozik.¹⁾ Elvileg a válasz csak határozott *nem* lehet. A

¹⁾ A falutörténetírásra való felkészültség tekintetében egyetemi végzettség, történettanári oklevél és doktori fokozat minden esetre érvényes zsinórmértékül nem szolgálhat. Minden tekintetben kifogástalan, jó magyar falutörténetünk máig sincsen, aminek oka elsősorban az, hogy a megjelent falutörténeti műveket nem arra hivatottak írták. *Fodor Ferenc* mintaszerűnek mondott munkája (Egy palócfalu életrajza, Budapest, 1930) is egyoldalú: csak gazdaságföldrajz és nem falutörténet. Hogy azonban milyen hasznos és eredményes lehet az autodidakta falutörténete, arról éppen sopronmegyei példák (*Mohl Adolf*, Lövő története, Győr, 1930. *Nagy Gyula*, Bányógó, Rábaszovát I—IV. Sopron, 1932—34) tanuskodnak.

gyakorlat azonban csak arra kényszerít bennünket, hogy tágítsunk ennek az elutasításnak szigorúságán. A helyzet ugyanis az, hogy a történettudományokban képzett és falutörténetíráásra elsősorban hivatott szakembereket éppen szakképzettségük vonja el ettől a munkától. A falutörténettel való foglalkozás t. i. általában nem kecsegtet nagyobb tudományos felfedezésekkel, természetesen tehát, ha a szakember érdeklődése hálásabbnak mutatkozó, tágabbkörű kérdések felé fordul. Falutörténetíráásra — szükségből vagy emberileg teljesen érthető és dicséretreméltó érdeklődésből — rendszerint a helység papja vagy tanítója szokott vállalkozni. Az ügy jövője és fontossága szempontjából viszont megbocsáthatatlan bűn volna ezeket a szorgalmas érdeklődőket a falu multjának kutatásából pusztán elvi szempontokra való hivatkozással elidegeníteni. Kellő önképzéssel ugyanis képessé tehetik magukat a tudományos munkára is, másrészt csak ők végezhetik el a helyszíni kutatást, amelyet a városi kutató legfeljebb igen szűk keretek közt, bizonytalan eredménnyel végezhetne el.

Tárgyi nehézségeken a források körül felmerülő kérdéseket értjük. Bármennyire el is vetjük az adatimádást, mégis be kell látnunk, hogy a történetírásnál az adatok száma döntő tényező. *Források nélkül falutörténetet sem lehet írni.* Az adatok hiánya miatt a jobb sorsra érdemes író vergődése minden eddigi falutörténetünkön észrevehető. A szerző ugyanis tervezetében az országos történet kereteihez alkalmazkodva jelöli ki készülő falutörténetének korszakait s természetesen külön fejezetet szentel például a mohi csatának, a mohácsi vésznek is. Amikor azonban a középkori forrásokat tartalmazó okmánytárakat áttanulmányozza, csalódás éri, mert azokban falujára vonatkozóan a mohi csata, a mohácsi vész idejéből egyetlen adat, a leghalványabb utalás sincsen. Hogy tehát a keret üresen ne maradjon, jámbor feltevésekkel próbálkozik (pl. „valószínű, hogy a tatárok elpusztították a községet”) vagy pedig közismert országos eseményeket ismételget. Éppen ezért szinte szabályként állíthatjuk föl, hogy a falutörténetet — ha csak különös ok nincs rá — nem érdemes az országos történet vázára kényszeríteni. Még az időrendi egymásutánt, a kronológikus sorrendet sem kell végső vezérfonálként elfogadni. Az adatok *tömeges előfordulása* még több nehézséget szokott jelenteni, mint azok hiánya. Ilyenkor ugyanis az író adatainak valóságos áldozata, falutörténete pedig csupán adatmásolás lesz. A *szórványos adatok* feldolgozása azért jár nagy nehézségekkel, mert az egymással össze nem függő részleteket az író nem tudja összekapcsolni, egységes láncba fűzni. A másik esetben viszont nem tud az adatok fölé emelkedni.

A helytörténetírás módszerének vizsgálói tisztáztak egyes

elvi kérdéseket, a gyakorlatban mégsem tudják a falutörténet-írókat eligazítani. A gyakorlati útmutatás szükségességét éppen az a körülmény bizonyítja legjobban, hogy a korszerű magyar helytörténetírás elvi fejtegetéseit eddig még egyetlen falutörténet megírására sem használhatták fel. Ugyanis nem lehet komoly falutörténet megírására vállalkozni a forrásanyag (levéltári anyag) részletes, előzetes ismerete nélkül. A felhasználandó forrásanyag úgyszólván minden községnél különböző, s mégis vannak források, amelyek minden falutörténetben szükségképpen szerephez jutnak. Amikor az alábbiakban megkíséreljük felsorakoztatni a sopronmegyei falvak történetének ezt a közös forrásanyagát, előrebocsátjuk, hogy ez természetesen nem történhet meg mindent kimerítő, mindenre kiterjedő teljességgel. A források kiválasztásában és értékesítésében ugyanis mindig az író egyéni leleményének, előképzettségének jut nagyobb szerep, másrészt a falutörténetírásban, mint a tudományos munkálkodás terén általában, mindig új és új, addig ismeretlen források bukkannak majd föl s ezért minden esetre érvényes kérdőpontokat előre fölállítani nem lehet.

Azok a kérdések, melyek az alább részletesen ismertetésre kerülő levéltári anyag vagy a helyszíni adatgyűjtés során a falutörténetben való megvitatásra szinte önként adódnak, négy csoportban foglalhatók össze. Ezek: 1. kerettörténet, 2. népiségtörténet, 3. településtörténet és a községhatár multja, 4. a falu lelki, szellemi, vallási életének története.

A *kerettörténet* adja a falutörténet vázát. Itt kerül tárgyalásra az őstörténet (régészeti leletek, a honfoglalás előtti helyzet), a magyarság megtelepedése, az első írásos emlékek. A magyar középkor, vagyis a mohácsi vészt megelőző fél évezred legtöbb esetben ugyancsak a kerettörténetben kerülhet sorra, mert az egy községre eső 4—5 középkori adat alig nyújt módot egyes történeti kérdések megoldására. A középkor tárgyalása nem a falutörténet szűk keretei közé való. Ehhez egy-egy táj, megye tágabb keretei szükségesek, ahol a nagyobb területre vonatkozó sok adtból inkább várhatunk életképes megállapításokat. *Egyetlen egy falu középkori történetét nem lehet „földolgozni“.*²⁾ A középkori anyag lelőhelyei, az oklevelek többnyire csak birtoklástörténeti, jogszolgáltatási adatokat nyújtanak, fontosabb, hogy a középkori adatok fölemlítése után a falutörténetíró az *újkori birtoklástörténet* tárgyalására térjen át. A középkori anyag többnyire ugyanis birtoklástörténeti adatokat tartalmaz s így az új-

²⁾ Sopron megye középkori történetében *Belitzky János*: Sopron vármegye története (Sopron, 1938) c. művének első kötete nyújt bőséges eligazítást. A községekre vonatkozóan a különféle okmánytárakban található okleveles adatokat *Csánki Dezső* „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában“ c. művének harmadik kötete sorolja fel.

korba, vagyis az egyéni levéltári kutatások területére való át-lépés zökkenő és gondolattörés nélkül történhetik meg. Az új-kori birtoklástörténet, azaz a földesúri családok ügyes-bajos dolgainak elbeszélése igen kedvenc területe volt mindig a falu-történetíróknak. Nem egyszer csupán ebből állott az egész írás-mű: ugyanis a legkönnyebben hozzáférhető levéltári anyag éppen ezeket a mozzanatokot tartalmazza.³⁾ A birtoklástörténet feldolgozásához az adatok könnyen folynak, csak le kell má-solni őket. A kerettörténetbe tartozik a falu eseménytörténete is, például a falut ért megrázkódtatások, változások (török-tatár pusztítás, újjátelepítés, a falu történelmi helyei, kuruc-labanc világ, 1848 stb.) elbeszélése is. Talán nem kell hangsú-lyoznunk, hogy amilyen elhibázott dolog a falutörténetet csupán kerettörténeti adatokból összeállítani, époly kár lenne ezeknek a falu szempontjából jelentős adatoknak mellőzése. A falutör-ténet azért öncélú, hogy nemcsak általános, hanem pusztán helyi jelentőségű adatok is helyet kapjanak benne. A kerettörténet azért is fontos, mert fölhívja a figyelmet például a népiségtörté-neti részben sorra kerülő kérdéscsoportra (pl. egy elpusztult falu újjáépítésének a népiségtörténet keretében való rajzára). A kerettörténetben alkalmas módon lehet felsorakoztatni a falu lélekszámának alakulására vonatkozó adatokat is.⁴⁾

A *népiségtörténet* a mű legfontosabb része. Ha ugyanis falu-történetet írunk, akkor a falu egykori és mostani lakóinak, né-pének történetét írjuk meg. A népiség fogalma újkeletű, a népi-ségtörténet magyar viszonylatban inkább óhaj, mely a történeti érdeklődést egy bizonyos irányba, a falu vagy táj népének öndu-datlan tevékenysége felé fordítja. Egyik részletkérdése a *nem-zetiségi kérdés*, mely nemrég kapta meg kiváló kutatóját, *Szabó István* személyében.⁵⁾ Munkája az ugocsamegyei rutén-oláh tér-foglalás mesteri ábrázolásán kívül a népiségkutatás egyéb terü-leteire nézve is nyújt módszertani eligazítást. Sopron megyében igen nagy szükség lenne a 16. századi horvát bevándorlásnak s az ebből folyó állandó széjjelszivárgásnak, valamint a 18. szá-zadban az egyházi és világi nagybirtok jobbágyfalvaiban megkí-

³⁾ Birtoklástörténeti adatokat tartalmaznak a vasvár—szombathelyi és győri székeskáptalanok, valamint a csornai premontrei konvent hiteleshelyi levéltárainak birtokfelvallási jegyzőkönyvei és a beiktatásokról készített je-lentései, az Országos Levéltár NRA-(neo-regestrata acta)-gyűjteménye, táblai pörök, dica-lajstromok ugyanott, a megyei levéltár iuridicus anyaga és összeírásai.

⁴⁾ A sopronmegyei falvak lélekszámának alakulására l. *Thirring Gusztáv*, Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt, Soproni Szemle II. (1938). A katolikus egyházlátogatási jegy-zőkönyvek (Püspöki levéltár, Győr) a rábai főesperesség területére vonat-kozóan 1697-ből és 1714-ből közlik a falvak lélekszámát. Az 1714. évi adatok nem megbízhatók.

⁵⁾ *Szabó István*, Ugocsa megye, Budapest, 1937.

sérelt német telepítésnek szakszerű feldolgozására. Csonka-Sopron megye túlnyomó része (egész Rábaköz, a répcemelléki kisnemesi falvak) az idegen faj bevándorlásától érintetlen lévén, a nemzetiségi kérdés itt nem juthat szerephez, ellenben annál több mód kínálkozik a magyar népiség története egyéb kérdéseinek feldolgozására. A magyar falvak történetében a *családtörténet*, mint a népiségekutatás leghatásosabb eszköze kerül előtérbe és pedig a nemesi és jobbágyközségekben egyaránt.

Családtörténeten valamikor csakis a nemesi családok multjának kutatását értették. Ma már végre elértünk történeti érdeklődésünknek egy, a valóság iránt fogékonyabb korszakához, melyben a *parasztcsaládkutatás* is megkapja az őt megillető helyet. A rendiségben fogant multszázadi magyar közfelfogás szivárványos felhőbe képzelte a nemest, ez volt szerinte minden nemzeti és egyéni érték egyetlen és kizárólagos tulajdonosa és letéteményese. Szerinte csak a nemes méltó arra, hogy mint magyart emlegessék. Történetírásunk hűségesen legyezgette ezt a hiú ábrándot, de egyetlen lépést sem tett oly irányban, hogy annak valótlan voltát fölfedje. A nemesi családkutatás, a genealógia meg sem próbálkozik azzal a föladattal, hogy a családi leszármazáson, nemességigazoláson, címerek leírásán túl még a nemességnek a nemzeti művelődési javak gyarapításában való részvételét, egy-egy község anyagi-erkölcsi-szellemi értékeinek összehordásában tanúsított közreműködését is kutassa. Ma már nem lehet kétséges, hogy az emberi értékek és művelődési javak hordozója nem a címeres nemesi levél, hanem a *lélek* s hogy a Teremtő nem alkotott „rendi alapon” nemesi lelket vagy parasztlelket, hanem alkotott *emberi* lelket, amelynek a cselekedetekben megnyilatkozó életműködése a nemesnél és parasztnál egyformán lehet történeti kutatás tárgya.

A családtörténet vázát a *leszármazás* adja meg. Amíg eldöntetlen, hogy pl. ez vagy az a Nagy István a faluban lakó Nagy-nemzetségből származott-e vagy pedig idegenből vándorolt be s így semmi köze a többi Nagyhoz, addig minden egyéb, a Nagy-családra vonatkozó állítás bizonytalan alapon áll. A leszármazásra vonatkozó adatok mind a nemes, mind a jobbágy-családokra vonatkozóan elsősorban az *anyakönyvekben* található meg. A nemesek leszármazására nézve ezenfelül az osztálylevelek, egyezségek, birtokpörök, nemességvizsgálatok, nemesi bizonyosságlevelek, általában pedig a hiteleshelyi levéltárak legkülönbözőbb iratcsoportjai tartalmazznak adatokat. A jobbágy-családokra vonatkozó adatok az úriszékek örökösödési irataiban található. A családok leszármazását csakis a ma élő családtagok anyakönyvi bejegyzéseiből kiindulva, visszafelé haladó kutatással lehet a teljes siker reményében összeállítani. Az anyakönyvi kutatásnál elengedhetetlen személyazonosságot mindig *két* anya-

könyvi bejegyzés (például a születési és házassági vagy a születési és halotti anyakönyv) adatainak egyezése adja meg. Egy személy személyazonossága akkor tekinthető megállapítottnak, ha a házassági vagy halotti anyakönyvi bejegyzésekben foglalt utalás szüleinek nevére, születésének idejére és helyére nézve megegyezik születési anyakönyvi bejegyzésének megfelelő adataival.⁶⁾ A családok vérségi kapcsolatán, a családtagok leszármazásán kívül az anyakönyvek igen sok, más kérdéscsoportra vonatkozóan is bőségesen tartalmaznak adatokat. A születési anyakönyvek alapján két évszázadra visszamenően lehet feldolgozni a község népesedéstörténetét, a legtöbb adatot nyújtó házassági anyakönyvek kitűnő forrásai a külső, községek közötti *népmozgalomnak*, mert utalnak új családok beköltözésére (beházasodás), jelzik az elvándorlásokat (féfi idegenbe házasodik, leány idegenbe megy férjhez). A társadalomtörténet is sok indítást nyerhet a házassági anyakönyvek adataiból (például a nemes és jobbágy összeházasodása, a zsellérség és telkesjobbágyosság vérkeveredése, különböző foglalkozások a házassági statisztika tükrében). A halotti anyakönyvek nem egyszer az elhalt jellemrajzát közlik, de tartalmaznak adatokat a község eseménytörténetére vonatkozóan is (például a járványok, a falu területén lefolyt ütközetek stb. halottai). Akiben van lelemény és a különböző történeti kérdések fölvetésére fogékonyság, az bátran *ninó*-sítheti az anyakönyveket a falutörténet bibliájának. Ezért a *falutörténetet az anyakönyvek feldolgozásával kell kezdeni*

Ennyire részletekbe menő anyakönyvi kutatás természetesen nem egyszer igen nagy nehézségekkel jár. Ez a munka természeténél fogva igen aprólékos, gondot s hosszú időt igényel. A 2000-nél kisebb lélekszámú községekben kellő szorgalommal azonban keresztülvihető, legalább is a ma élő családokra nézve. Ott, ahol az anyakönyvek teljes feldolgozása lehetetlen (vagyis a nagy lélekszámú községekben), csak egyes korszakokra vagy egyes családokra lehet a kutatást korlátozni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az anyagával banni tudó, célkitűzéseit állandóan tisztán látó történetíró kezében a munkára fordított idő és fáradság egyenes arányban áll a mű tudományos értékével és eredményeivel. Az anyakönyvek feldolgozását elmulasztani csupán azért, mert azok az életnek a legtermészetesebb mozzanatait érzékeltetik s nem tartalmaznak semmi különöset, semmi rendkívülit, semmi meseszerűt, igen történetietlen magatartás lenne

⁶⁾ A gyermekek anyakönyvi bejegyzései utalnak a szülők nevére, ezeké viszont a nagyszülők adataira s i. t. A felmenők után való kutatásnál tehát láncszemként kapcsolódnak az anyakönyvi adatok. A házassági anyakönyvi bejegyzések felkutatása igen sok esetben szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik, ha a feleség nem helybeli. Ebben az esetben ugyanis a menyasszony lakóhelye szerint illetékes anyakönyvi kerületet kell előbb felkutatni. Ilyenkor a halotti anyakönyv némiképp pótolhatja a hiányt.

s csak arra mutatna, hogy az ilyen kutató teljesen félreértette feladatát. Amint a legtöbb ember élete manapság is minden rendkívüliség nélkül folyik le, ugyanúgy az elmúlt idők szereplői sem örökítették meg nevüket rendkívüli tettekkel. Aki a múlt életében nem éppen ezt a mindennapiságot ragadja meg, hanem a rendkívülit, a különöset hajszolja, az rendszerint torz képet fest a multról. A családkutatásnak éppen azért van olyan nagy szerepe a falutörténetben, mert a cselekvő embert a legtermészetesebb működési körében, a családjáért kifejtett kenyérkereső, birtokszerző, háztartást vezető tevékenysége közben rajzolja meg.

Eddigi községtörténetírásunk során szinte megrögzött szokássá vált az anyakönyvek felhasználását szűk területre korlátozni, vagy létezésükről egyáltalán tudomást sem venni. Jóllehet ezeket a falutörténeti műveket olyanok írták, akiket élethivatásuk az anyakönyvek állandó forgatására utal.

(Folytatjuk.)

SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK

ÉS NEMESI KURIAK.

A simasági kastély.

A Simaháza és Felsőség községek egyesítéséből alakult Simaság faluban, a sopron—sárvári országút mentén fekszik e kastély.

Alapjaiban valószínűleg a 18. század közepére nyúlik vissza. Felsőség kisebb köznemesi családjait a mondott időszakban a gróf Festetich család váltja fel. Talán az a Kristóf szerezte meg a falut, akit „vagyonyszerző” néven emlegetnek és aki 1769-ben halt meg. Bizonyos, hogy ennek fia, Pál, már nagyon is ragaszkodott a sági birtokhoz és kastélya is volt, mert itt született György fia 1755-ben. Egy évvel előtte nyilván már ez a család hozatta rendbe a templomot és temetkezési helyük is itt volt, szám szerint 17-en találtak a sírboltban örök nyugalomra. 1782-ben Pál grófot is ott helyezték örök pihenőre, síremléke és még két női családtagé máig a templomban ékeskedik. Pál özvegye 1800-

ban újjáépíttette a roskadozó templomot; mivel pedig Szily János szombathelyi püspököt a grófné a veje, Révay báró révén arra kérte, hogy helyszíni szemlére küldje ki udvari építőmesterét, Anreith János Györgyöt, valószínűleg ennek is lehet az egyébként egyszerű késő-barokk épületet tulajdonítani. A templom előtt két emberfeletti kőszobor áll, Szent István és Szent László, ezek meg bizonyára Dietrich Antal munkái, akit Festetich György László nevű fia és örököse foglalkoztatott és akinek a Wurzbach-lexikon szerint két ilyen munkája készült, éppen grófi pártfogója számára.

Simaság. — Órsi Balogh Brunóné kastélya. Diebold K. felvétele.

Az 1780 körül történt átalakítások alakjában mutatja a kastélyt Meggyesi Schwartz Antal festménye a sopronmegyei levéltárban. A kerti homlokzatot látjuk: két hosszú szárny között emelkedik a magasabb középső rész pillérekre álló korlátos nyitott erkéllyel; az emeletet a középső részen józan toszkán félpillérek tagolják, a félemelet kopaszon nyúlik el a magas sátoroszerű tető alatt. A kéményeket a gyűlevízi kastélyhoz hasonlóan több kürtöböl összeállított csoportok alkotják. A Korabinszky-lexikon (1786) szerint itt tartotta a Festetich család nagy könyvtárát. 1840-ig voltak itt birtokosok a Festetichek; 1840-ben a

rokon Széchenyiek következnek, köztük az utolsó Ödön, a Legnagyobb magyarnak később Törökországba vándorolt fia. 1867 után rövidebb idegen birtoklás következik, majd a herceg Hohenlohe család a gazda itt 1917-ig. Akkor azután az egyik megyei cukorgyár érdekeltsége veszi meg, legújában Örsi Balogh Brunóé volt, illetve ma az özvegyéé. Az ő birtoklásuk idejében

Diebold K. felvétele.

Simaság. — Örsi Balogh Brunóné kastélya. Kerti homlokzat.

újult meg teljesen a kastély; művészi ötlettel tovább fejlesztették a halódó barokkot követő klasszicizmus stílusában. Az ablakok fölé lunetták kerültek sassal, vagy józan táblás díszek, fonatok, antik fejezetet kaptak a középrész félpillérei, az ormot klasszicista keretelés fogja be, de az orommezőből lekerült a hajdani

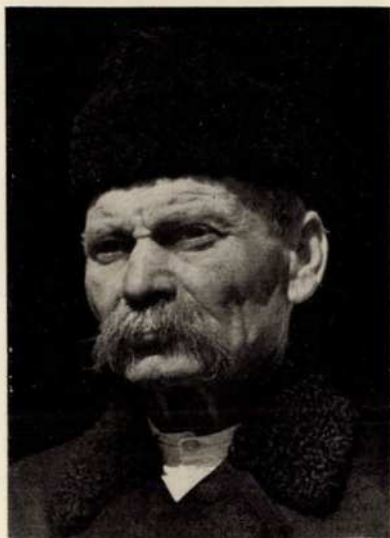
címer. A felső félemeletet kerek ablakok sora töri most át. A földszinten megvannak a régi bolthajtásos szobák és bennük a szép empire-kályhák.

A kastély szintjénél mélyebben angol park terül el. Lejáróját két hatalmas, fekvő oroszlán őrzi; barokk szellemű munkák ugyan, de valószínűleg szintén az említett Dietrichtől valók.

Csatkai Endre dr.

Ágfalvi népviselet.

Ágfalva Sopron vármegyének nyugati határszélén fekszik. Dág néven legrégebbi írott emlékekkel bíró községeink egyike. A Miskolc-nemzetségből származott Domokos bán 1195-ben Dágh falut a borsmonostori szerzetnek ajándékozta. Öröklés út-

Diebold K. felvételei.

ján 1265-ben Péter soproni várnagy birtokába került. Péter utódai 1390-ben a birtokot Sopron városára hagyták. A Dág névre még ma is emlékeztet Ágfalva egyik utcája. Az Ágfalva nevet a község a 19. században kapta, míg a német „Agendorf” elnevezés a 15. századból való. Lakosai majdnem kivétel nélkül német anyanyelvűek.

Ágfalva régi népviselete majdnem teljesen kiveszett, csak

Diebold K. felvételei.

Diebold K. felvételei.

öreg emberek házában találni még régies ruhadarabokat. A nép idegenkedik a népviselettől, csak különös ünnepélyes alkalmakkor toborzott legények és leányok öltöznek így, akiknek családjában még ilyen népviseleti értékek vannak.

A *legények viselete* (Burschentracht) süveg asztrakán-

Diebold K. felvétele.

prémből (Astrachan-Kappa), ennek oldalát legénybokréta (Burschenpischl) díszíti. Keményített inget (Kloari Pfoat) és gyöngyházgombokkal díszített fekete mellényt (Janka) viselnek. A nadrág a lábszárhoz szorosan szabott fekete szövetből való, az ú. n. „Tirlhousn” vagy „Schnirlhousn” vitézkötéses, magyaros zsinórozású, a nadrághoz puhaszárú ráncos csizmát (Hámonistiefl = harmónika csizma) viselnek. A fekete szövetből

készült mentét vállon átvetve viselik, a mente szépen és dúsan zsinórozott, szegélye pedig asztrakán-prémmel van beszegve, ezt a ruhadarabot „Pöülz” (Pelz)-nek hívják. A derékon a csipő felett egy pirosszínű fonott övet, „Gürtl”-t hordanak.

A leányok viselete. („Diantracht”, Dirnentracht.) A leá-

Diebold K. felvétele.

nyok a díszesen himzett nyakszegéllyel (Schmiesl) és karszegéllyel (Handmaschen) ellátott fehér ing (Pfoat) felett fekete bársonyból készült pruszlikot („Saummat Leiw”, „Saumates Leiw”) viselnek, amely elöl fémgombokkal és zsinórozással van díszítve. E felett színes vállkendőt („Hoalstiachl”) viselnek a képen látható módon. A színes selyemszoknyá (Kiedl)hoz hátul csokorba (Maschn) kötött kötényt („Glattfiata”), színes

harisnyát (Zipflstrimpf) és fekete bársonycipőt (Saumattsstifletten) hordanak.

Az idősebb emberek viselete a közölt képeken látható. Már csak kevesen viselik az apáiktól származó ruhát. A nyári időben, mint más vidéken, itt is a még háziszőttés rojtos gyolcs-gatyát (Leinhousn, Franzhousn), fehér inget (Hemmat, Pfoad)

Diebold K. felvétele.

és kék kötényt (Fiatta), csizmát vagy papucsot (Patscha) viselnek.

A fiatalok ma már az uralkodó divat szerint öltözködnek, a legények divatos kalapot, galléros inget, nyakkendőt, lovaglónadrágot viselnek, csak a csizmát tartották meg. A leányok ma puffosujjú inget, zsinóros bársony-pruszlikot, fekete kötényt, selyemharisnyát és divatos félcipőt hordanak ünnepélyes alkalmakkor.

Neubauer Elemér.

Ágfalvi parasztszoba.

Diebold K. felvétele.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

A gyűjtemények új elrendezése.

A múzeum épületének az 1938. esztendő folyamán tetemes költséggel járó (50.000 P) tatarozásával kapcsolatban a gyűjtemények anyagának újabb átcsoportosítását is időszerűnek és feltétlenül szükségesnek látta a vezetőség. A legapróbb részletekre is kiterjedő, tanulmányi, esztétikai és célszerűségi szempontokat egyaránt figyelembe vevő, gondos rendezői munka során rendkívül fontosnak tartotta, hogy a múzeumnak *soproni jellegét* minél jobban kiomborítsa.

A teljes egészében újonnan létesített „Széchenyi-szoba” anyagát az évek folyamán való kitarató és tervszerű gyűjtés révén sikerült biztosítani a vezetőségnek. A stilszerű Széchenyi-kori bútorok, értékes festmények, metszetek, fényképek, szobrok, valamint egyéb emléktárgyak kedves, interieur-szerű jelleget adnak a szobának. A gazdag könyvanyag — Széchenyi irodalmi műveinek első kiadásai, a reá vonatkozó irodalmi művek stb. — két egyforma, finommivű régi könyvszekrényben foglal helyet.

Nagyon hangulatos a szintén újonnan berendezett soproni empirebiedermeier szoba, amelyben finomarányú egykorú bútorokat, régi órákat, a vitrinekben díszes legyezőket,

emlékkönyveket, ékszereket, gyöngyhímzésű erszényeket, színpompás üvegeket és porcellánokat láthatunk. A falon függő képek jónevű soproni vagy Sopronnal kapcsolatban nyert festők — Steinacker, Wilfing, Tóth, Pálmay, Marastoni stb. — java alkotásai és egytől-egyig régi soproni polgárokat ábrázolnak.

A volt polgári szobában csupán a 18. századi Sopront megelevenítő műtárgyakat hagyta meg a vezetőség. Fiókos szekrények, vitrinek, ülőbútorok, a régibb mesterek — Zoller, Baumgartner — órái, egykorú festmények, üveg-, fajánsz- és óntárgyak árasztják magukból a barokk-rokokó hangulatát.

Hogy a látogató közönség minél egységesebb, átfogóbb képet nyerhesen Sopron híres, régi ipari és kereskedői világáról, az értékes céh-emlékanyagot teljesen új csoportosításban, külön teremben gyűjtötte össze a rendezőség. Nagyon vonzó és rendkívül tanulságos így mindent együtt látni.

Az ú. n. Díszterem anyaga áttekinthetőbb, tanulságosabb új összeállításában előnyösebb megvilágításba került; a terem-jelleget is jobban sikerült így biztosítani. A Képtár is új elrendezést kívánt. A népies fa-

jánsz-gyűjtemény új elhelyezésében — az üvegpavillonban — és csoportosításában kitünően jut érvényre.

A felsoroltakon kívül csaknem minden helyiségben történt kisebb-nagyobb, előnyös változtatás, átcsoportosítás.

A múzeum újabban beszerezett, a látogatók előtt még ismeretlen anyaga szerencsésen illeszkedik a megfelelő keretekbe. Külön ki kell emelnünk

a néhai dr. Vághy Béla városi tanácsos hagyatékából származó bútorkat — két remek, XVI. Lajos-korabeli fiókos szekrény, egy Mária Terézia-kori berakottmívű kétajtós ruhaszekrény stb. — képeket, porcelánokat és egyéb apróságokat.

A múzeum ez évben április 23-án nyitotta meg gyűjteménytárait a nagyközönség részére.

Cs. K.

Kisebb közlemények.

Sopron halandósága.

A hivatalos statisztika még a múlt század végén megállapította, hogy Brassó és Sopron Magyarország legegészségesebb városai, amennyiben itt a halandóság a legkisebb valamennyi város közül. Míg az összes városok átlagában ezer lakó közül évente 32'7 halt meg, addig Sopronban csak 25'7. Az azóta eltelt négy évtized alatt a halandóság az ország egész területén annyira csökkent, hogy méltán felvethető a kérdés, megtartotta-e Sopron most is kiváltságos helyét, avagy megelőzte-e esetleg más magyar város? Annyit mindenesetre feltehetünk, hogy mivel a halandóság az

egész vonalon csökkent, az a nagy különbség, mely korábban Sopron és a többi város között megvolt, azóta kisebbedett, mert a nagyhalandóságú városok mortalitásának erős csökkenése mellett a máris kisebb halandóságú Sopronban a javulás nem lehetett olyan nagy. Az újabb statisztikai adatok ezt a feltevést megerősítik. A magyar városok halandósági aránya közeledett Sopronéhoz, de ez utóbbi még mindig első helyen áll, a halandósága kisebb mint bármely más törvényhatósági magyar városé. Egymás mellé állítva a négy dunántúli törvényhatóság és Budapest halálozási arányának adatait, a következő eredményre jutunk:

Ezer lakóra jutott haláleset:

	Sopron	Győr	Székes- fehérvár	Pécs	Budapest	Orsz. átlag
1878—93 átlagában	25'7	38'0	28'9	31'3	31'0	32'7
1921—25 „	17'5	17'6	18'8	25'0	19'2	19'8
1926—30 „	13'8	16'2	17'9	21'6	16'4	17'0
1931—35 „	13'3	16'5	17'0	19'2	15'6	15'8

Látható tehát, hogy bár az országos halandóság erős javulása mellett a városokban is igen erősen csök-

kent a halálozás, egy város sem bírta elérni Sopronnak kedvező halálozási arányát. Sopron közegész-

ségi elsősege tehát még mindig fennáll. Az országos halandósághoz viszonyítva Soproné tér el attól a legnagyobb mértékben, a többi városé csak kevéssé marad alatta, sőt némelyik város halandósága maga-

sabb mint az országos átlag. Ugyanis az alább felsorolt városok halálzási aránya (ezer lakóra számítva) az országos átlagnál kisebb (—) vagy nagyobb (+) volt ezrelékben:

	Sopron	Győr	Székes- fehérvár	Pécs	Budapest
1921—25 átlagában	—2'3	—2'2	—1'0	+5'2	—0'6
1926—30 „	—3'2	—0'8	+0'9	+4'6	—0'6
1931—35 „	—2'5	0'7	+1'2	+3'4	—0'2

A fenti felsorolásban csak törvényhatósági városok szerepelnek. A megyei városok között akad néhány, melynek halálzási aránya Sopronénál kisebb; ezek a székesfőváros körüli városok, mint Kíspeszt, Budafok, melyeknek halandósága azonban csak azért olyan alacsony, mivel betegek nagy része a budapesti kórházakban hal meg, tehát a város halálzási számában nem szerepel. Ezekről eltekintve, csak Komárom mutat Sopronénál kisebb arányt (1930/31-ben 9'1 ezer lakóra; Sopronhoz egyébként Kőszeg (13'3). Pápa (14'1) és Szolnok (14'6) áll legközelebb. (Komárom adatai a Duna jobbpartján fekvő falusiasabb jellegű Újkomáromra vonatkoznak.)

A halálzási számok összehasonlításában nem szabad arról megfeledkezni, hogy azoknak alakulására sokféle tényező hat, így a nagy kórházak léte vagy hiánya, a lakosság korösszetétele, a közegészségügyi adminisztráció fejlettebb vagy fejletlenebb volta stb. Nem szabad tehát egyedül az általános halandósági koeficiens az egészségügyi viszonyok mértékéül tekinteni. Az a tény azonban, hogy Sopron városa most már ötven évet meghaladó statisztikai adatok alapján mindig a legkedvezőbb viszonyokat tüntette

fel és állandóan városaink élén halad, annak a jele, hogy itt állandó jelenségről van szó, melynek a jövőben való rögzítése Sopron elsőrendű törekvése kell, hogy legyen.

Thirring Gusztáv dr

Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata.

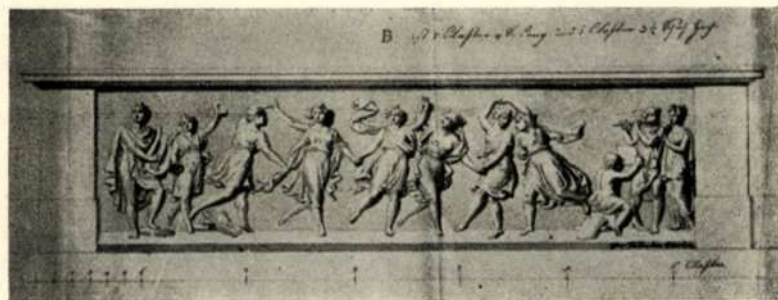
A szomszédos Bécs barokk művészetének kiválóbb képviselői, akiknek működése részben Magyarországra esik, mint Fischer von Erlach, apa és fia, Hildebrandt, építészek, Donner Raphael, Dorfmeister, Moll szobrászok, Troger, Maulbertsch festők, elkerülték városunkat és Pozsonyon, Szombathelyen, Győrön át keresték útjukat az ország belseje, némelyikük egészen Erdély szíve felé. Emlékanyagunk meghatározásai esetleg még hozhatnak némi meglepetéseket — a Szentlélek-templom mellékoltárainak képeire, a domonkosok freskóira gondolok —, de valószínű, a legnagyobbak nevével nem, inkább csak körükkel hozhatók kapcsolatba az említett művek. A Szent Mihály-templom új berendezése adott 1756-ban nagyszabású feladatokat és ha a számadások feltárása egypár nevezetesebb nevet hoz felszínre, az csak növeli szomorúságunkat, hogy

mindezek többnyire elpusztultak vagy lappanganak. Az eddigi ismert nevek, mint Altomonte Bertalan és Leicher Felix azt a reményt keltik, hogy a bécsi barokk jóminőségű mestereit foglalkoztatták.

Ha így a legnagyobbak művésztének híján is van Sopron, viszont

a legkiválóbb bécsi klasszicista szobrásztól városunk levéltárában.

1789-ben épült fel a vár árkában az első soproni kaszinó. Valószínűleg a késő barokk jegyében állhatott, róla sajnos nincs képünk. Eredetileg Pejachevich Károly gróf építtette, majd a város vette át. 1834-ben tűz-

Klieber József bécsi szobrász tervezetei a soproni kaszinó ormai számára. (1835.)

annál önállóbb jellegű a barokk kor összbnyomása, annyival meghittebb és szívhezszólóbb. A következő művészeti korszak, a klasszicizmus éppen így nem találta meg Bécs legmagasabb ormai és Sopron művésze közt a közvetlen kapcsolatot. Itt azonban a kezdeményezés megvolt és eredménye egy kedves vázlat

vész pusztított az épület környékén, sőt oda is átterjedt. A kaszinó leégett, beszakadt a mennyezete is, miközben maga alá temetett egy csomó mentéssel foglalkozó embert. De kaszinóra, táncteremre szükség volt és ezért hamarosan megkezdődtek a tervezgetések az újjáépítés felől. Mivel pedig a város birtokában levő

színház immár 1754 óta szolgált e célnak, itt volt az ideje, hogy azt is új épülettel váltsák fel. Természet-szerűleg a két szórakozóhely építését egybekapcsolták és a terveket is ilyenformán készítették el. Esterházy herceg építészetét, *Stampf Ferencet* és a bécsi *Lössl Ferencet* kérték fel tervek készítésére. Lössl műve volt a Zenebarátok hangversenyerme a bécsi Tuchlaubenon, nagy lehetett iránta a bizalom, Stampf hatalmas terveket nyújtott be, szemre igazán szépek, de a bírálók mégis inkább Lössl terve mellett foglaltak állást és 1835 január 16-án neki adták a megbízást.¹⁾ Még április havában bizottság ment Lösslhez Bécsbe megbeszélésre és pedig Hasenauer építész, Neumayer és Pfnész polgárok; Lössl tanácsára felkeresték *Klieber Józsefet* a Wieden nevű külvárosban a Karlskirche mellett és tárgyaltak vele két attika (szögletes orom) szobordíszeiről. Klieber szívesen fogadta a megbízást és már 26-án, azaz három nap múlva elküldte levélben az ötletét. A kísérőlevél mindenestre azt mutatja, hogy az akadémia hírneves szobrászati tanára nem volt éppen biztos a helyesírásban. Hangzik pedig a levél ilyen módon:

„Uiberschlag. Das Passrilief A kann von den Underfertigten aus, das aller billigste, ohne Beschaffung des Steines an Ort und Stelle für 2500 f.

¹⁾ Az idevonatkozó terveket Zádor Anna és Rados Jenő ismertetik írásban és képmen az Akadémia megbízásából a magyar klasszicizmusról készülő munkájukban. Az az érzésem, hogy Lössl terve (fényképét lásd „Soproni régi házak, régi családok“ c. könyvemben, 1936) nagyjából megtartotta kívül a késő barokk-formát, mint p. o. a józan, üres táblákat az ablakok alatt.

Con. Münze, das ist 3 Zwanziger auf einen Silber-Gulden herstellen, aber unter folgenden Betüingnissen. Für den Unterfertigten ein separates Quartir mit Bet, für einen Gehülfen d: Quartir mit Bet und die Reise-Kosten extra. Das Passrilief B ist mit den obigen Betüingnissen auch auf das billigste 1900 fl:Co. Münz herzustellen. Bemerkung. Jene Steine die ich unterfertigt für die Arbeit nicht geeugnet finde, muss ich zurück schicken können. Der Unterzeichnete macht Anspruch für seine zwey Ideen bey der Uibergabe 20 fl. Minz zu erhalten, sollte er die Passrilief in Ausführung bekommen, so sind ihn die 20 fl. bey der Auszahlung abzuziehen.

Wien den 26-ten April 1835.

Jos. Klieber

k. k. Ak. Rath und Direktor.“

Elég magasra szabta igényeit Klieber igazgató. Meg is ijedtek tőle a soproniak. Április 30-ikán már tárgyalták és sürgősen megküldték a 20 forintot a művésznak, azután határozatot hoztak, hogy nem kell attika, jó lesz „fronton“ (orom) kőfaragómunkával is. Ezt egyébként Höller György soproni mester végezte el később.²⁾

Négy nap alatt tehát elintéződött, hogy Klieber, a hírneves bécsi szobrász nem adhatja le művészetének névjegyét Sopronban. Egyebekben Magyarországon sok helyütt foglalkoztatták Kliebert. 1773-ban született és 1850-ben halt meg. Hosszú tevékenységének több jelentős állomása fűződik magyar városokhoz. Foglalkoztatták az Esterházy hercegek, a Festetich, Gyulay, Batthyány, Keglevich, Pálffy, Brunswick grófok. Ikervárt, Nagytapolcsányban vannak munkái. 1831-ben Kolozsvárt Ferenc király emlékoszlopát készítette, a pesti német színház szobrai, több

²⁾ A levél és rajz a Fasc. XXV. 5502 A. jelzés alatt.

mágnáspalotának* szobordísze, Pózsonyban díszkút szől munkásságáról. Mihályi Ernő Nagygannán, Veszprém megyében, egész sor munkáját találta a falusi templomban; Pannónhalmán Szent István és I. Ferenc hatalmas szobrai a könyvtárteremben már 1831-ben elragadták Kazinczy Ferencet. Ugyanott grisaille-festéssel is megpróbálkozott.³⁾ Nagyjából ezt a benyomást kapjuk a soproni vázlatokon is. A festmény és rajz szoborszerű, a relief pedig egészen kiterül a síkba. Bármennyire tiszteletre méltó tudás, szerkesztő készség nyilvánul is meg e rajzokban, nem tagadhatni, hogy a kiszámítottság és józanság e táncjeleneteket minden kellemtől, bájtól megfosztja.

1841-ben, a színház építésekor ugyan bécsi szobrással faragtatták az orom fölé került csoportozatot, de az már nem tartozott a hírességek közé. Készítőjét Dialer Józsefnek hívták és neve ma már régen a múlté.

Csatkai Endre dr.

A Frankenburg Irodalmi Kör működése.

A Frankenburg Irodalmi Kör, amelynek 1912 előtt Soproni Irodalmi és Művészeti Kör volt a hivatalos neve s amelyet általában „irodalmi kör“ néven ismerünk, azok közé az egyesületek közé tartozik, amelyek komoly kulturális munkát végeznek. Feladata kezdettől fogva az volt, hogy az irodalmi művelődést szolgálja s egyben, sőt multjának nem egy időszakában főképpen az, hogy Sopron magyarságát tömörítse. Fran-

kenburg Adolf, aki 1877-ben a soproni tanárok kezdeményezésére alapította ezt az egyesületet, az irodalmi kör keretében folytatta, természetesen más viszonyok közt és más erőkkel, azt a szervezési munkát, amelyet bécsi tisztviselősködése előtt, fiatalabb lélekkel az *Életképek* szerkesztői asztala mellett végzett. És folytatta a magyarságért való küzdelmet, amelynek lényege a magyar nyelv terjesztése, a magyarság erősítése, a magyar társadalom összekovácsolása volt. Ez a küzdelem nyom bélyeget az irodalmi kör első 15 esztendejére s csak a 90-es évek során változik a helyzet, amikor a soproni magyarság már megerősödik s az irodalmi és művészeti vonatkozás léphet előtérbe. Ezen a vonalon egy évtizeden át Vojtkó Pál, majd utána hosszú éveken keresztül Mézáros Sándor s az ő nyomdokain mások vezetik az irodalmi kört, egyrészt a helyi irodalmak felkarolását, másrészt az országos irodalom bemutatását tűzve ki célul, e mellett minden alkalmat megragadva a magyar nemzeti gondolat hirdetésére.

A most végetért egyesületi év munkáját is, amelyet ezúttal ismertetni kívánok, e három szempont (helyi irodalmak, országos irodalom, nemzeti gondolat) jellemezte és természetes, hogy a Felvidék magyarlakta részének, a rutén földnek viszsztatérte, a közös magyar-lengyel határ megvalósulása, a trianoni bilincs meglazulása és részbeni lehullása a nemzeti gondolat irodalmi színvonalú érvényesülésére vetette a súlyt. Idetartozik a szeptembervégi tüntető ünnep lelkes és a legszerencsésebb időpontban megütött hangulatán (Jánosy Lajos, Kamondy Zoltán, Kuszák István szereplésén) kívül a kas-

³⁾ *Wurzbach*: Biographisches Lexikon. *Lyka*: A táblabíróvilág művészete. *Mihályi*: A magyar falu egyházművészete (38. o.). *Kazinczy Ferenc*: Magyarországi utak.

sai Kazinczy Társaság megszólalása és a március 15-iki matiné, utóbbi abban az órában, amikor a magyar honvédség megindult Kárpátalja s az ezeréves határ felé. Március 15-én a honvédeknek a Soproni Magyar Férfidalkör számai, Benkő László és Udvardi Lakos János szavalata mellett Gacs János pápai kamarás mélyen szántó, multa alapított és jövőbe tekintő beszéde szólaltatta meg mindazt a gondolatot, érzést, ami a mai magyarság lelkében vajudik. Ugyanide kapcsolódott a kassaiak szereplése: Sopronyi-Thurner Mihály dr. értékes bevezetője után a soproni származású Pfeiffer Miklós, továbbá Dobossy László, Sinkó Ferenc ismertette azokat a szellemi kérdőjeleket, amelyeket a Felvidék visszatérte dobott bele az életünkbe. A Felvidék irodalmának ízét érezte Tamás Mihály novellája s Legány Klárka előadásában néhány felvidéki költő verse.

A egyetemes irodalom jegyében hangzott el Mécs László estje, aki egyedülálló költészetének egyedülálló és utánozhatatlan megszólaltatója. Gazdag lelki világa európai magasságokban jár, tisztult égből tekint alá embertársaira s gyökereivel mélyen belefúródik a magyar termőtalajba. Mécs László ismételt soproni szereplése ismét kivételes ünnep volt, az egyesületi munka legkiemelkedőbb pontja és igazi magyar öröm, mert hiszen a királyhalmeci költő most először jött útlevel nélkül hazulról Sopronba. Szereplését stílusosan egészítette ki Bujdos Balázs történelemfilozófiai előadása (Magyar legenda 1038—1838—1938.) és Magasi Artúr tanulmánya a felvidéki irodalomról.

A március 25-iki est szintén az

országos irodalom bemutatását szolgálta s két irányt mutatott. Egyikben az erdélyi lélek szólalt meg és pedig Jékely Zoltán jóveretű, de túlságosan reális tárgyú novellája és Török Erzsébet előadásában Bartók és Kodály dalai. Török Erzsébet előadása több volt egyszerű zenei produkciónál, mert a dalok színészi megelevenítése a zenei, irodalmi és színészi érték tökéletes összhangját valósította meg s a legmagasabb művészi színvonalra lendült. A műsor másik iránya Féja Géza és Erdélyi Józsefet állította a soproni közönség elé. Utóbbi nem a legjobb verseit válogatta össze és szücségtelenül inkább a szociálpolitikát hangsúlyozta, amitől pedig az irodalmi kör dobogóján óvakodni kellene. Féja Géza tagadhatatlan tanultsággal, lebilincselő előadással hirdette az úgynevezett népi irodalom irányának esztétikai és megint csak szociálpolitikai szemléletét. Ez a szemlélet egy vágányon jár s míg egyrészt helyesen a népi réteg értékének felszínrehozatalára törekszik, másrészt meglévő értékeket tagad s ítél pusztulásra. Nem hisszük, hogy a középosztályból alakult s a sok százados multa, munkára és érdemekre visszatekintő városi polgárságon felépült irodalmi kör megfelelő hely volna ily viták felidézésére.

A szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaság szereplése a helyi irodalmak körébe tartozik s kiegészíti a közeli irodalmi társaságok szerepléseinek korábbi sorozatát. Sokat tanultunk Géfin Gyula történelmi visszapillantásából s lelkesen ünnepeltük Bódás János egyszerű, a szív mélyéből fakadó, eredeti úton járó verseit. A soproni írók a felolvasó délutánok során szólaltak meg, így

Kardos Árpád és Boháti Róbert egy-egy szép elbeszéléssel. Ugyanitt halottuk vitéz Házi Jenő dr. előadását a soproni magyar iskolák kezdetéről, Varga Lajos dr. „Élet-halál” című természettudományi tanulmányát, Csuppy Lajos ismertetését Zrinyi Miklósról, Hárs György dalmáciai emlékezéseit és Csaba József megemlékezését Ady Endréről. Az esti műsorok zeneszámai ugyancsak soproni jellegűek voltak (Uray Margit meghaladott stílust képviselő zongorajátékának kivételével), így Horváth József hegedűjátéka, a Soproni Magyar Férfidalkör énekszama (Kárpáti Sándor: Őszi idő, — Kapi-Králik Jenő: Balatoni himnusz) és a Soproni Liszt Ferenc Zenegyeselet vegyeskarának felvidéki népdalai.

Az elmúlt esztendő munkáját tehát hazafias lendület, magyar életproblémák felvetése (helyesen vagy helytelenül) s nem egyszer a tiszta irodalom és művészet valóban értékes szolgálata jellemezte. Mindent összevetve, Vörösmartyt idézhetjük: „Ez jó mulatság, férfi munka volt!”

(*bd.*)

A második soproni könyvesbolt.

Könyvkötők és könyvesboltok számából napjainkban is lehet egy város műveltségi színvonalára valamelyes módon következtetni. Még jobban áll ez a megállapítás az elmúlt századokra, amikor a tudományos gondolkodás és érdeklődés jóval szűkebb körre szorított és a szellemi élet szervezetlensége miatt a könyv csak nehezen tört utat az emberek szívéhez. Sopron művelődéstörténetében tehát rendkívül jelentős Kilián Károly 1802-i boltala-

pitása,¹⁾ sőt országos viszonylatban is figyelmet érdemel.

Mintegy évtizeddel később megjelenik azután a második könyvesbolt is. Az alapítás körülményei eltérnek az elsőtől. Kilián régebben könyvkötő volt, tanulmányújtaira és üzleti kapcsolataira hivatkozva kért boltnyitási engedélyt, ezzel szemben a második könyvesbolt tulajdonosa nevezetes könyvkereskedő-család tagja, bőséges tapasztalata van és csupán Pozsony városára szóló engedélyének Sopronra való kiterjesztését kéri.

Wigand Károly üzletáthelyezési tervéről 1814. augusztusában helytartótanácsi leiratból²⁾ értesül a tanács. Wigand eredeti beadványa nem maradt fenn s így az ügyet előterjesztő Wagner Xav. Ferenc tanácsstag jelentésére vagyunk utalva, amely tartalom szerint ismerteti Wigand folyamodványát.³⁾ E szerint a kérés indokai három pontban foglalhatók össze.

Wigand Károly Sopronba akarja áthelyezni boltját a város fekvése, sűrű lakossága, művelődési intéz-

¹⁾ L. a szerző közleményét a Soproni Szemle III. évf. 80. — Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról (Scarbantia-sorozat II. sz. 27.) című munkájában Wigand üzletét, ugyanebben az évben megjelent újságcikkében (Régi soproni könyvesboltok, Soproni Hírlap, 1938. jún. 2. sz.) — erről utólag szereztünk tudomást — Kilián üzletét mondja az első soproni könyvesboltnak. Az újságcikk pusztán a tanácsjegyzőkönyv alapján készült tájékoztató céllal, az üzletalapítást viszont az eredeti beadványok tárják fel egészen s ebben a munkában a szűkszavú tanácsjegyzőkönyv pusztán utbaigazító lehet.

²⁾ Fasc. IX. 190.

³⁾ Fasc. IX. 190.

ményei és kereskedelmi kapcsolatai miatt. A beadvány szerint Sopron — ha Pestet és Budát a Duna-Tisza közéhez számítjuk — a Dunántúl első városa és az osztrák tartományokhoz való közelsége miatt a császárváros szellemi műveltségének alkalmas csatornája lehet Magyarországra felé (eandem ob situm suum Austriacis provinciis vicinissimam, lumine exinde sparso, rei litterariae ex Impetriali urbe Viennensi in districtum hunc Hungariae promovendae opportunum Canalem evadere posse). Két gimnáziuma van, az evangélikusoknál filozófiát is tanítanak, ezért a tanácsnak és lakosságnak egyaránt érdeke a jól felszerelt könyvesbolt. Wigand második indoka, hogy Sopronban a könyv- és műkereskedés zátonyra jutott. A jelentéstevő Wagner megjegyzi, hogy ez az állítás nem annyira igaz, mint az első, mert 1802-ben Kilián Károly helytartótanácsi engedély alapján a piacon saját házában boltot nyitott s azt skolasztikus-klasszikus szerzők műveivel és zenei eszközökkel szerelte fel. Kilián üzlete sok szempontból valóban hiányos s tökéletesednie kell, hogy céljának és a közszükségletnek megfeleljen. Végül hivatkozik Wigand személyi kiválóságaira, bizonyítványaira és közli, hogy több tanácsstag személyesen ismeri.

Az előterjesztő Wagnernak az a véleménye, hogy a kérést okvetlenül pártolni kell, hisz belőle csak haszon származhatik. Wigand le akar telepedni, jogát személyesen, nem segéd útján szándékozik gyakorolni. Az előterjesztést a tanács magáévá teszi, átérzi a könyvesbolt fontosságát s kikötése az, hogy Wigand Sopronban telepedjék le. A tanácsi hoz-

zájárulás után 1815. május 9-én a helytartótanács teljesíti a kérést és figyelmezteti Wigandot, hogy mindenben tartsa magát az előírt rendeletekhez.⁴⁾

A magyar szellemi élet legnehezebb éveiben Sopronnak tehát két könyvesboltja volt. Az elmondottak alapján Wigand üzletalapítása lényegesen jelentősebb az elsónél. E két könyvesbolt elősegítette a megújulás gondolatának elterjedését a tespedés idejében s méltóan hozzájárult Széchenyi korának előkészítéséhez.

Dr. Verbényi (Veszzelka) László.

Wester Flórián soproni elemiiskolai igazgató.

A városháza közgyűlési termében I. Ferenc József életnagyságú képének szomszédságában öszes, szikárarcú, fáradt tekintetű szerzetes mered maga elé. Storno Miksa a soproni festészet történetéről írt vázlatában Molitor József rajztanító művei között a festmény másolatát is közreadta.¹⁾ A kép felső részén levő szöveg életrajzi adatai azonban nem elégítik ki kíváncsiságunkat s így önkéntelenül több kérdés merül fel bennünk. Elsősorban milyen szerepe volt a festményen ábrázolt személynek Sopron művelődéstörténetében, másrészt mi indította a tanácsot arra, hogy e jelentéktelennek látszó szerzetes arcképét megfestesse s közgyűlési termében kifüggesse. A kép alsó sarkában a sötétes papi ruhát szalagocskán függő kitüntetés

⁴⁾ Fasc. IX. 190.

¹⁾ Storno M.: Adatok a soproni festészet történetéhez (Soproni Szemle I. évf., 210—223, II. évf. 23—31).

ékesíti; ennek története megoldja egyúttal felvetett kérdéseinket.

Wester Flórián — öt ábrázolja Molitor arcképe — Sopron iskolaügyének egyik legkimagaslóbb alakja, legfáradhatatlanabb harcosa s a 19. század első felében a legnagyobb tanügyi kitüntetés birtokosa. A képen levő felirat szerint 1750-ben Kismartonban született. Ifjúkorában belépett a ferencendi szerzetbe s az iskolaüggyel akkor került kapcsolatba, amikor 1777-ben Mária Terézia újjászervezte a magyar tanügyet. Megváltozott ekkor a tanítás módja és szervezete egyaránt. Csak-hogy kellőszámu világi tanerő nem állott rendelkezésre és így egyházi férfiak pótolták a mutatkozó hiányokat. Mária Terézia főként az elemi iskolák ügyét karolta fel s a főigazgatókon kívül városonként helyi igazgatót állított élükre. Sopron város újjászervezett nemzeti (elemi) iskolájának 1778-ban két szerzetes-tanítója van: Matuschek Mózes a latin nyelv tanítója, későbbi rajztanító és valószínűen Wester Flórián hitoktató. Ez utóbbi hivatalát 20 éven át lelkiismeretesen látta el s 1798-ban a győri főigazgató Bernácsky József, a soproni elemi iskolák első igazgatójának halála után őt ülteti az igazgatói székbe. Wester szervezőképessége ezután bontakozik ki és nagy kedvvel lát iskolája felvirágoztatásához. Egymásután küld tervezeteket, jelentéseket a városi tanácsnak és győri főigazgatónak, szigorúan ellenőrzi a tanítók munkáját és neki köszönhető, hogy Matuschek Mózes ismét visszakerül 1799-ben Sopronba. Ktartó munkával Matuschek segítségével rendezi a rajziskola ügyét, megfékezi a céheket²⁾ és a 19. szá-

zad második évtizedében Paintner Mihály főigazgató 1814. évből származó jelentése szerint a soproni elemi és rajziskola fénykorát éli.³⁾ Munkatársának, Matuscheknek 1821-ben történt nyugalombavonulása után is hivatalában marad és megéri a magyar tanügyben is ritkaságszámbamenő eseményt: tanítói munkájának félszázados évfordulóját. 1829 júniusában a helytartótanács leiratban közli a város vezetőségével, hogy Wester Flóriánnak nagyszámu érdemeiért nagymintájú arany emlékérmét ad szalagocskával és egyúttal megbizsa a tanácsot, hogy a kitüntetést méltó ünnepséggel adja át Westernek.⁴⁾ Az érem átadása 1829. szeptember 13-án délelőtt 11 órakor történt a közgyűlési teremben. Jelen voltak a polgárság képviselői, egyházi és világi előkelőségek és az egész tanulóiifjúság tanítóival együtt.⁵⁾ Szűken szólnak a források az ünnepség lefolyásáról: a szokott üdvözlés s a kitüntetés méltatása után ünnepélyesen tűzte a tanács a nagy királyi kitüntetést Wester mellére. A külső elismerésre — többször ismétlődő jelenés — a tanács is sietett pótolni az elmulasztottakat, egyszeriben más szemmel tekint Westerre és megfesteti arcképét Molitor rajztanítóval a közgyűlési terem részére. Érdemes talán megjegyezni, hogy ugyanebben az évben két hónappal később hasonló módon tüntetik ki Körmöcbányán az irodalomtörténet-

²⁾ L. e sorok írójának a soproni rajziskola fénykoráról írt nagyobb cikkét a Soproni Szemle III. évf. 1—2. számában.

³⁾ Fasc. IX. 187., Prot. Sen. 1814. II. 555.

⁴⁾ Fasc. IX. 302.

⁵⁾ Fasc. IX. 302.

Ezt a virágéneket a magyar irodalomtörténetírás mint nemzeti nyelvű világi költészetünk legrégebb ismert emlékét tartja számon.²⁾ *Kodály Zoltán*³⁾ a refrénes virágénekekhez sorolja és mai népköltészetünkkel való kapcsolatát is kimutatja. Lehetségesnek gondolja, hogy a refrént nyugatról, talán éppen a franciáktól kaptuk.

Házi Jenő arra is rámutatott, hogy a virágéneket *Gugelweit János*, Sopron városi jegyzője jegyezte le az 1490-es évek elején. Azóta e sorok írója a városi levéltár másik középkori, ú. n. feljegyzési könyve⁴⁾ hátulsó borítólevelének belső lapján ugyancsak *Gugelweit János* kezeírásával a következő feljegyzést találta: *amor vincit omnia*. Ismeretes, hogy ez a szállóige *Vergilius* tizedik eklogájából származik.⁵⁾ *Vergilius* a középkorban a legtöbbit olvasott klasszikus költő, akinek alakja egyes országokban a népmondába is átment.⁶⁾ A fenti feljegyzés tehát egymagában különöset még nem mond. Tudjuk viszont, hogy a nagy római költő iránti tiszteletet a humanizmus még növelte. Így a magyar humanista főpapokról 1502-ben hall-

kell gyászba öltözni". V. ö. *Házi Jenő*, A soproni virágének, *Magyar Nyelv XXV* (1929), 88—91. ll.; Sopron sz. kir. város tört. II, 1, Sopron, 1930, 140. l.

²⁾ *Horváth János*, A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Budapest, 1931, 291. l.

³⁾ A magyar népzene (Különnyomat a Magyarság Néprajza IV. kötetéből), Budapest, 1937, 59. ll.

⁴⁾ Lad. IX et I nr. 2 et nb.

⁵⁾ omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori (Ecloga X, 69).

⁶⁾ A részleteket l. *Schanz, Martin—Hosius, Carl*, Geschichte der römischen Literatur II, München, 1935⁴, 110—2. ll.

juk, hogy többit foglalkoznak *Plattusszal* és *Vergiliusszal*, mint az evangéliummal.⁷⁾ Utóbbi példánk azonban az irodalmi ízlés történetének fontos fordulatát is érzékelteti. A humanista számára ugyanis a klasszikus költő nem csupán a bölcsesség kútforrása, a hibátlan latin stílusnak gazdag példatára, amelyet középkori egyházi műveltségű olvasója látott benne. Művének *formai* szépségei mellett nem ítéli el sokszor világias *tartalmát*, még akkor sem, ha a földi szerelmet énekl meg.

Ismeretes, hogy az egyház ú. n. virágénekeinket éppen e világias, sokszor nagyon is szókimondó tartalmuknál fogva századokon át üldözte. *Sylvester János* még 1541-ben ezt írja róluk: „Nem dicírem az mirül ez ill'en ínekek vadnak/dicírem az beszidnek nemessen való szerzisit.“⁸⁾ Éppen ezért nem tartjuk véletlennek, hogy legrégebb ismert virágénekünket és a fenti vergiliusi szállóigét ugyanaz a kéz jegyezte le. *Gugelweit János* városi jegyző kétségtelenül már humanista ízlést képvisel Sopronban. Hiszen életkörülményei s hivatása az új eszmék megismerésére nem egy alkalmat szolgáltatott neki. Magyarnyelvű világi költészetünk második legrégebb emlékét, a „Supra aggnó...“ kezdetű táncszót szintén városi jegyző, *Kreusl János* jegyezte le 1505-ben *Körmöcbánya* egyik számadási könyvének címlapjára.⁹⁾ Így nyer *Gugelweit János* működése szellemtörté-

⁷⁾ *Horváth János*, Az irodalmi műveltség megoszlása, Budapest, 1935, 182. l. (v. ö. még a Névmutatót *Vergiliusnál*).

⁸⁾ Idézi: *Kodály i. h.*

⁹⁾ V. ö. *Krizsko Pál*, Egy magyar versecske 1505-ből, Századok X (1876), 328—9. ll.

neti fontosságát a középkori Sopronban.

Gugelweit János valószínűleg még 1488-ban került Sopronba, ahol néhai Ziegler János városi jegyző, majd belső tanácsos második házasságából származó leányát, Borbálát vette feleségül. Így jut birtokába 1489. október 14-én Ziegler János egykori Sz. György-utcai házának fele,¹⁰⁾ továbbá $\frac{1}{4}$ szőlő a Saxgrund- s $\frac{1}{8}$ szőlő a Kohlenbergdülöben. (A ház másik fele az özvegy, Erzsébet asszony birtokában maradt, aki utóbb Schwartz András, majd ennek halála után Lackner Márton soproni polgárokhoz ment feleségül.¹¹⁾ Az 1492/93. évben a belső tanács tagjává is megválasztják s a városi jegyzőség megtartásával az marad 1495 nyarán bekövetkezett haláláig.¹²⁾ Kettős hivatala a középkori Sopron közigazgatási szervezetének érdekes példáját szolgáltatja.

Özvegye 1495-ben 4 forint adót fizet, 1496-ban pedig 4 veder bordézmát vetnek ki rá.¹³⁾ Azután többet nem hallunk róla.

Mollay Károly dr.

Soproni zeneszerző a 17. században.

A ruszti evangélikus templomról szóló számadások, amelyeket az ottani városi levéltár őriz, a 17. szá-

¹⁰⁾ V. ö. még Sopron sz. k. város papikönyve 9. I. Városi levéltár Lad. XLIX et ZZ nr. 105.

¹¹⁾ Sopron sz. k. város bírói ítéletkönyve 162—3. II. Városi levéltár Lad. IX et I nr. 3.

¹²⁾ Sopron sz. k. város feljegyzési könyve 3. I. Városi levéltár Lad. IX et I nr. 2 et nb.; *Házi* i. m. 240—44. II.

¹³⁾ *Házi* i. m. II, 5, Sopron, 1938, 45., 61—2., 74. II.

zadból egy ismeretlen soproni zeneszerző nevét örökítik ránk. A templom sáfárja 1657. június 20-án öt rénes forintot fizet ki a soproni Kern Tóbiásnak saját szerzeményéért (für die partes so auf alle Evangelien componirt), július 3-án pedig annak jeléül, hogy a darabnak maradandó becsé volt, a szólamok bekötéséért több mint 4 tallért fizetett ki. Kern Tóbiásnak, mint zeneszerzőnek eleddig nem volt ismeretes a neve. Bizonytalán azonos azzal a Kern Tóbiás nevű tanítóval, aki 1683-ban a kuruc megszállás idején tiszteletlen, de rendkívül talpraesett megjegyzést tett I. Lipót ellég csúf állára. A Csányi-krónika szövege szerint közli. Meg is bűnhődött érte Kern, mert a kurucok elvonulása után börtönbe vetették. Ruszt zenekultúrájának egyébként sok kapcsolata volt a sopronival; onnan került át p. o. Wohlmut János, a neves orgonista és zeneszerző is.

Csatkai Endre.

Korai kísérlet Sopronban a gázvilágítás bevezetésére.

A lexikonok szerint a köszénből nyert és világításra szolgáló gázt a 18. század végén kezdték termelni Murdoch Vilmos ajánlatára. Érdekes, hogy Sopronban is nagyon hamar meghonosították a találmányt. 1817 január 3-án került szóba a tanácsulésen, nem lehetne-e a várost kőszéngázzal világítani. Véleményt kérnek a gyógyszerészeketől. Kochmeister András, a mai Magyar Király patika tulajdonosa, Martini János Ferdinánd, a Fehér Angyalé és Zsolnay Sámuel, a Megváltóé (akkor még Fekete Elefánt volt a neve) úgy nyilatkoznak, hogy 16 la-

boratórium kellene a megfelelő mennyiségű gáz termelésére, a berendezés maga százezer forinton felül kerülne.¹⁾ Ekképpen az ügy természetesen lekerült a napirendről és városunkat Temesvár, Pozsony és Pest a század derekán megelőzte. Kurz András polgármester 1856-ban felhívást intézett a város

polgárságához a gázvilágítás bevezetésére,²⁾ de városunkban először csak 1866 szilveszter estéjén gyuladtak ki a gázlámpák.

Csatkai Endre.

¹⁾ Tanácsjegyzőkönyv. 1817. 34. és 810. szám.

²⁾ Ödenburger Intelligenz und Anzeige Blatt. 1856. 56. szám.

Soproni irodalom.

Grófi Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból (1822—1836). Feldolgozta és jegyzetekkel ellátta Östör József. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1938. évi 729—733. füzetéből.)

Ma már nem vitás, hogy egy-egy kornak történetére vonatkozó ismereteinket igen jelentős mértékben egészítik ki azok az egykorú feljegyzések, naplók és levelek, melyeket íróik nem szántak a nagy nyilvánosságnak. Ezek akárhányszor többet árulnak el az egyes események háttéréből és az azokban szereplők egyéniségéről, mint a sokszor szükséztű „hivatalos” írások. Ezért fogadhatjuk örömmel Östör József munkáját is, melyben történelmünk egyéb igen mozgalmas időszakáról, a reformkorszakról kapunk ha nem is mindig új és nagyfontosságú, de többé-kevésbé érdekes, jellemző adatokat. Bár Keglevichné naplói a szakkörök előtt eddig sem voltak ismeretlenek (azokra már Thallóczy Lajos is felhívta a figyelmet), mégis azok tartalmát Östör buzgólkodásából csak most ismerhetjük meg részletesebben is. Számunkra külön érdekességet jelentenek a naplónak Széchenyi István

és Felsőbüki Nagy Pál személyt érintő részletei. A legnagyobbbrészt tartalmilag, kisebb részben szószentri fordításban is közölt szöveget Östör bőséges jegyzetekkel és névmutatóval is ellátta. Az előbbieket nem mindegyikére volt talán szükség, sőt (csak úgy taláalomra) akad közöttük téves is (pl. a 77. lapon a megyei jegyzők kinevezésére vonatkozó megegyzés), mindez azonban semmit sem von le Östör abbéli nagy érdeméről, hogy K.-né naplójának 15 vaskos füzetét a M. Nemzeti Múzeum könyvtári polcra kiemelte s rendkívül fárasztó munkával a mult iránt érdeklődő közönség számára is hozzáférhetővé tette. *(Syllt.)*

Becht Rezső: Soproni évszakok. 8 műmelléklettel, 9 képpel. A Soproni Városszépítő Egyesület kiadása.

Sopron szerelmese, a halkszavú költő már évek óta írja Sopron városához forró vallomásait. S az olvasó, aki az unalomig véli ismerni a Várkerület minden macskakövét, a Mihály templom faragványait és a Festőköz misztikus árkádjait, aki bohó szívvel tépte a gyöngyvirág

gazdag szőnyegét a Dudleszben, aki sejtelmes nyári éjszakán megleste a faunok és sellők táncát a Váris ezüstharmatos rétjein és megbódult a Kecsketatak ciklámenjének illatától, mintha édes must csergendezett volna a zegzugos mederben, az olvasó, aki ziháló mellett ért fel sítalpain a Károlyvárhoz és elámult a völgyben pihenő város képén, mintha Breughel egyik remekműve ígézte volna meg: a kritikus és szigorú olvasó örömteli felkiáltással fedezi fel Sopron új meg új arcát Becht Rezső vallomásaiban. A címlapon a város tornyainak sziluettje körül szimbolikusan kering a lángsugarú Nap s mint a salzburgi hegy camera obscurájában csodálatos képeket vetít egy gazdag lélek színérezékeny hártájára.

A közléről és távolból érkező turisták minden évben újra meg újra fel szokták fedezni Sopront, a „magyar Nürnberget vagy Rotenburgot”, s ezeknek a felfedezéseknek a visszhangja is lecsapódik a napisajtó vagy a folyóiratok hasábjain, de talán még senkinek sem sikerült megszólaltatni ilyen mélyen járó zengéssel a tuba mirabilist. Gyönyörű fényképekkel díszített, kedves könyvével nagy élvezetet szerzett Becht Rezső mindazoknak, akik szeretik Sopron városát.

Dr. Varga Ferenc.

Vitéz Somogyváry Gyula: A város meg a sárkány. Regény. Budapest, Singer és Wollner, 1939. 8°, 200 l.

A szerző szívvel-lélekkel híve és barátja Sopronnak, sőt ennél több: rendületlenül hisz Sopronnak Istentől elrendelt és a történelemtől megjelölt magyar hivatásában. Sop-

ronról szóló előbbi regénye: *És mégis élünk*, szintén daliás időkbe viszi az olvasót: 1921. őszének mozgalmas napjait örökíti meg benne, mikor a „sárkány” támadása visszatorpant felkelőink hősiességén, polgárainak hűsége pedig népszavazással pecsételte meg a város sorsát. Ez a hűség az író felfogása és a történelem tanúsága szerint is századok óta örökletes tulajdonsága Sopron polgárainak, s az előttünk levő könyv a város történelmének azt a drámai mozzanatát veszi tárgyául, mikor polgárainak bizonyoságot kellett tenniük arról, hogy veszedelmek közt, ártatlan gyermekeik feláldozása árán s fényes és csábító ajánlatok elutasításával is rendületlenül ragaszkodnak a magyar hazához. 1273. őszén kezdődik a regény cselekvénye, amikor az Ottokár cseh király szövetségében harcoló Kőszegi Henrik csapatai ostrom alá veszik a várost. A polgárok szorongatott helyzetükben is híven kitartanak a magyar király mellett, azonban az áruló várnagy, a zsoldos Spalatói Péro az ellenség kezére játssza a várost. De a soproniak hűsége a cseh Ottokár uralma alatt sem törik meg, sőt az áruló Péro pokolian kieszelt boszúja sem tudja eltántorítani őket legszentebb kötelességüktől. Inkább feláldozzák ártatlan kis gyermekeiket, de megnyitják a város kapuit a falak elé érkező magyar király, IV. László hadai előtt. Itt éri el a cselekvény drámai feszültsége a tetőpontját, mikor a város tanácsbeli urai idegtépő gyötrődés után rászánják magukat, hogy inkább veszni hagyják túszként elhurcolt apró gyermekeiket, minthogy megtagadják hazájuk és királyuk iránti hűségüket. Ezért az áldozatért kapják a király

pecsétetes levelét, mely szabad város rangjára emeli a hűséges várost.

A mindvégig izgalmas történet előadásában nem találunk sem epikai nyugalmat, sem a részletekre is kiterjedő, finom vonásokból kialakuló korrajzot, vagy az elmélkedés folyamán a lélek mélyéről előtörő, súlyos gondolatokat. A sok párbeszéd élénk, sőt kissé nyugtalanra teszi az előadást, a regény stílusában viszont nem igen jut kifejezésre a 13. század ó-magyar nyelvének ereje, színe és zamata. Nemes célzata, föl-emelő tanulsága s érdekfeszítő előadása azonban élvezetes olvasmánnyá avatja a regényt, különösen a soproniak számára, akik a megrázó történetet olvasva, meghatott lélekkel fognak gondolni őseiknek oly súlyos próbatétel árán is rendíthetetlennek bizonyult hűségére.

ri.

Bányászati, Kohászati és Erdészeti Felsőoktatásunk Története 1735—1935. 1—3. füzet, 4-r, 42, 57, 42 l. Sopron, 1938, Röttig-Romwalter ny. A József Nádor Műegyetem Bányá-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara könyvkiadó alapjának kiadása.

E három füzetben közölt tanulmányok a bányászati és erdészeti szakoktatásnak az 1935-ben megünnepeelt kétszázéves jubileuma alkalmából tervezett „Emlékkönyv” számára készültek; ebben az emlékkönyvben a Sopronba helyezett „Selmeci Főiskola” rendszeres történetét egységes munkakeretben akarták bemutatni. Mivel ez a munka különböző okokból egyelőre kiadható nem volt, a fakultás „Kiadó Alap”-ját kezelő bizottsága elhatározta, hogy a feldolgozásra kerülő anyagnak egy-egy részét, amint

az nyomtatásra megérett, önálló füzetekben rendezi sajtó alá úgy, hogy idővel a jelzett célt elérjük.

Az *első füzet* két közleményből áll, az egyik „Az első bányatisztképző iskola alapítása Magyarországon”, ezt az időközben elhunyt kiváló professzor, *Mihálovits János dr.* írta. Két műmelléklet: Széлакna látkepe és a hallgatók jutalmazására rendszeresített arany- és ezüstérme-képek élénkítik a szerző érdekes és mindvégig lebilincselő ismertetését. Ebből megtudjuk az intézet elsődleges célját, megismerjük a tanszemélyzetet és felügyeleti hatóságot, a tanulók felvételének feltételeit, a tanidőt, a tananyagot, a tanítási módszert és mindazt, ami végeredményben hű képét adja e nagyhírű intézet multjának. A második részt „Mikoviny Sámuel, a Selmeci Bányatisztképző Tanintézet első tanára” címen *Tárczy-Hornoch Antal dr.* egyetemi tanár írta. Ebben a nagy tanulmányt igénylő munkában megismerjük Mikoviny Sámuel, „a 18. század legkitűnőbb mérnökeinek egyikét”, a kiváló térképészt és tanárt. A szerző gazdag forrásanyagot gyűjtött e kiváló magyar technikus életkörülményeinek és korának megrajzolásához és ezzel méltó és maradandó emléket állított neki. Több kép és rajzmásolat egészíti ki e munkát.

A *második füzet*. *Mihálovits János dr.*: A Selmeci Bányászati Akadémia alapítása és fejlődése 1846-ig. E füzet tárgya: a selmeci Bányászati Akadémia alapítása, a Bányászati Akadémia célja, a főfelügyelet és igazgatás, tanszékek és tanárok, az akadémiai hallgatók kategóriái, tananyag, az egyes tanévek tartama,

vizsgák, bizonyítványok, felszerelés, gyűjtemények, könyvtárak, tantermek, akadémiai épületek, fegyelmi szabályzat, ösztöndíjak, az akadémiai ifjúság magán- és társadalmi élete, a praktikánsok kinevezése, a selmeci Bányászati Akadémia szakoktatási és tudományos működésének, valamint általános kulturális jelentőségének rövid jellemzése.

ry.

Harmadik füzet. Proszk János dr.: „A selmeci bányászati akadémia, mint a kémiai tudományos kutatás bölcsője hazánkban“. Ez az igen nagy gonddal és fáradságot nem kímélő munkával készült tanulmány a tudomány és tanítás történetét értékes adatokkal gazdagítja. A selmeci akadémia kémia-tanárai közül Jacquin Miklós báró, Scopoli János Antal és eggenbergi Ruprecht Antal működését ismereti részletesebben; nehezen hozzáférhető adatokat és fontosságuk ellenére alig ismert teljesítményeket tár az olvasó elé. Az utóbbiak közül a legnevezetesebbek, hogy egyfelől Jacquin Miklós báró munkája indította meg a kémiai tudományos kutatást hazánkban és annak világszerte tekintélyt szerzett, másfelől pedig Jacquin valósította meg az egész világon első ízben a hallgatóság laboratóriumi, gyakorlati oktatását, amelyet nemcsak közvetlen utódai, hanem hamarosan a külföld főiskolái is átvettek és azóta, mint a természettudományi oktatás leg-hathatósabb eszközét, a mai napig mindenütt alkalmaznak.

Nagy érték mind a négy munka és a nem szakembernek is élvezetes olvasmányt nyújt.

r. a.

Turisták Lapja. 50. évfolyam. 1938.
Kiadja a Magyar Turista Egyesület. Előfizetési ára évi 12 P, a M. T. E. tagjai tagdíjuk fejében kapják.

Ízlésesen kiállított, több műmél-léklettel, számos képpel, az Országos Kék-Jelzés 1:500.000-es térké-pével ellátott hatalmas (876+54 ol-dalas) kötet az 50 éves Turisták Lapja jubileumi évfolyama.

A kötet cikkei elvezetik az olva-sót a történelmi Magyarország csak-nem valamennyi turista szempontból értékes vidékére, sőt a messze külföldre is, de Sopronba és környé-kére — sajnos — nem. Igaz, hogy Sopron és környéke az érdemes Du-nántúli Turista Egyesület munkate-rülete, de azért mégis érthetetlen, hogy ez az előkelő turista folyóirat Sopronról meg sem emlékezik, amint-hogy az Országos Kék-Jelzésből és a Szent István-túrából is kimaradt Sopron és környéke.

A folyóirat — közel 400 oldalas — decemberi száma bőven beszámol a Magyar Turista Egyesület mun-kásságáról. Ebből is azt látjuk, hogy a fővárosi turista társadalom Sop-ront nem méltatja eléggé, pedig vá-rosunk történelmi multjánál, műem-lékeinél, magas kultúrájánál és szép környezeténél fogva jóval nagyobb figyelmet érdemelne. Mészáros Fe-renc cikkéből kitűnik, hogy a M. T. E. 50 év alatt a sokezerre rúgó fő-város-környéki kirándulásokon kívül a Máttrába 896, a Bükkbe 687, a Ba-laton-vidékre 309, a Bakonyba 229, a Mecsekbe 124, Kőszeg vidékére 107, de Sopron környékére csak 71 kirándulást rendezett, pedig ugyan-akkor a Nyugati Alpokba 134, a Ke-leti Alpokba 164, Itáliába 74 hiva-talos kirándulás volt.

A folyóirat mellékletként 54 oldalon közli az 1—50. évfolyam név- és tárgymutatóját. Ebből is az tűnik ki, hogy városunk nem vonta eléggé magára és nem kötötte le eléggé a magyar turista társadalom figyelmét. Ötven év alatt pl. Kőszeg vidékéről 20 cikk szól, Sopronról és környékéről, beleértve a Fertőt, Hanságot és a Rozáliát is, csak 15, de ezek közül is több Kőszeggel kapcsolatosan.

A cikkírók közül az 50 év alatt soproniak voltak: Graf Samu, Hatvan Ferenc, Heiszler Béla dr., Legány Dezső, Thirring Gusztáv dr., utóbbi maga 50 különböző cikkel szerepel a folyóirat hasábjain.

Sopronra nézve életbevágóan fontos az idegenforgalom. Sopron tollforgatói szolgálatot tehetnének a városnak és idegenforgalmának, ha Sopronra és környékére országos folyóiratokban is minél gyakrabban reáirányítanák a turisták, a magyar természetjárók figyelmét.

Legány Dezső.

16 soproni kép linoleummetszetben.

Hogy milyen szép a mi patinás öreg városunk, azt a soproniak legnagyobb része csak akkor látja, ha idegenek és rajzoló, festőemberek meg nem szünő érdeklődése hívja föl a sok természeti és művészeti szépségre a figyelmet.

Annyi itt a megrajzolni, megfesteni, fényképezni, vagy akár a szó hímes nyelvén megörökíteni való, hogy az inspiráló anyagnak valóságos kincsébányáját találjuk a mi szép városunkban.

Mende Gusztáv és felesége Lándori Angela a művész látó szemével és a képformáló kéz szerető elmélyedésével válogattak össze egy csokorra valót új meglátással ebből az annyiszor reprodukált anyagból s egy nagyon csinos füzetben, a linoleum fekete és fehér forma nyelvén, most szeretettel ajánlják ezeket az izléses és művészi lapokat a soproni közönség szíves figyelmébe.

E sorozattal és a tervbe vett későbbiekkel a szerzők szinte úttörő munkát végeztek; részint, mivel ez a témakör e formanyelven még nem volt feldolgozva; részint, mivel ez a sorozat csak megindítója akar lenni egy fametszetsorozatnak, amelyben a szerzők más témákat, így a gazdapolgár életének megörökítését is tervbe vették.

A mai anyagias, a művészi munkát alig értékelő világban mi csak örömmel üdvözölhetjük e nemes törekvést és szeretettel, megértéssel ajánlhatjuk a Sopront szerető és a művészetet megértő és istápoló közönség szíves jóindulatába.

A mű ára: 5 P. Kapható a szerzőknél és Schwarz K. könyvkereskedőnél Sopron. *hj.*

Sopron biboligráfiaja.*)

- Altenburger, Ludwig:* Die Orchideen des westlichen Leithagebirges und der Wulkaebene. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3—4. sz.)
- Becht Rezső:* Soproni évszakok. 8 műmelléklettel, 9 képpel, 8°, 44 l., Sopron, 1939. Röttig-Romwalter ny.
- Sopron. (Tárca.) (Pester Lloyd, 1939. ápr. 18. U. a. Ö. Z. 1939. ápr. 23.)
 - A szülőváros felfedezése. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Bogati, Adolf:* Denkwürdige Personen aus dem Burgenland und Deutsch-westungarn. III. folyt. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3—4. sz.)
- Csatkai E. dr.:* Kánya Kálmán volt külügyminiszterünk családjának ősi fészke Sopronban. (Soproni Hirlap, 1939. febr. 12.)
- Régi idők öröksége. (A piac rendezése. Zorn György festőművész.) (Soproni Hirlap, 26. évf., 81. sz., 1939. ápr. 9.)
 - Régi cégek. (Több soproni és kismartoni korcsma- és bolti cégér.) (Tükör, 1939., 4. sz.)
 - Régi soproni öntők. (Sopronvármegye, 1939. márc. 19.)
 - Tallózás a 62 esztendő soproni szenzációk között. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 23.)
 - Séta a hajdani Széchenyi-téren. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 9., 16.)
 - A Legnagyobb magyar és Sopron városa gróf Széchenyi István halálának 79. évfordulója. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 7.)
 - A Festetich grófok soproni házai a belvárosban. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 2.)
 - Egy képfestő-család viszontagságos élete a 17—18. században. (Kistler János.) (Sopronvármegye, 1939. márc. 25.)
 - Amikor Sopron zenei ügyét a várostoronyban intézték. (Sopronvármegye, 1939. febr. 2.)
 - Táncmesterek bajai a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. febr. 19.)
 - A régi Sopron élete egy helyi lap tükrében. (1856.) (Sopronvármegye, 1939. febr. 12.)
 - A hóhérromantika alkonya a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. febr. 5.)
 - A mi olaszaink. (Sopronvármegye, 1939. febr. 26.)
 - Színészbajok 150 évvel ezelőtt. (Sopronvármegye, 1939. márc. 15.)
 - Egy bíboros soproni beiktatása 1681-ben (Buonvisi). (Sopronvármegye, 1939. márc. 12.)
 - Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasókabinétek. (Magyar Könyvszemle, 1939., 1. füzet.)
- Csatkai Endre dr.:* A zsirai (gyülevizi) kastély. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Cs. E.:* Frankenburg Adolf keresztszülei. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)

*) 1939 április 30-ig.

- Csemegi József ilj.*: Egy ismeretlen soproni Madonna-szobor. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Féja Géza*: A hűséges város kövei közt. (Magyarország, 1939. márc. 30.)
- Gruszecki, Oskar*: Wenigmertersdorf—Eisenstadt. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3—4. sz.)
- Harmuth, A.*: Der Ortsname Purbach. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3—4. sz.)
- Házi Jenő*: Sopron szab. kir. város története. II. rész. 5. köt. Különféle számadások és adójegyzékek 1489—1530-ig. 8°, VII + 501 l. Sopron, 1938.
- Kóh Ferenc*: Kárpáti Sándor. Nekrológ. (Sopronvármegye, 1939. febr. 28.)
- vitéz Lenky Jenő*: Király József Pál. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Levárdy Rezső*: id. Storno Ferenc pannonthalmi működése. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Lovass Gyula dr.*: Beudant és Sopron vármegye. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Maár Károly—Mollay Károly*: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Folytatás.) (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Machátek Lucia*: Frankenburg Adolf. (8°, 70 l. Sopron, 1938. A Frankenburg Irodalmi Kör kiadása.)
- Martonos Lajos dr.*: Gyorsírás Gyakorlatok Beszédírással. (Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára, 175. sz. 8°, 23 l., Sopron, 1939.)
- Martonos Lajos dr. és Udvardi Lakos János*: Soproni gyorsíróélet 1937—38-ban. (Az Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára, 171. sz. Sopron, 1939. 8°, 27 l.)
- Mihalovits János dr.*: Delius Kristófnak, a volt selmeci Bányászati Akadémia első (1770) bányaműveléstani professzorának élete és kisebb munkái. — Sopron, 1938.
- Nagy Lajos*: Civitas Fidelissima. (Költemény.) (Soproni Hirlap, 26. évf., 81. sz., 1939. ápr. 9.)
- Östör József*: Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból. (1822—1836). 8°, 136 l. (Különnyomat a Budapesti Szemle 1938. évi 729—733. füzetéből.) (Soproni és sopronmegyei vonatkozású adat.)
- Pröhle Károly dr.*: Payr Sándor. Emlékbeszéd. (Különnyomat a Lelkipásztorból. 8°, 8 l. Győr, 1938.)
- Radnóti, Aladár*: Die römischen Bronzgefäße von Pannonien. Mit einem Beitrag von Dr. Alphons Barb: Frühromische Gräber von Burgenland. (Lexikonalk. Budapest, Egyetemi nyomda, 1938. Dissertationes Pannoniae. II. sorozat, 6. szám.)
- Rátz Ottó*: Idegenek a régi Sopronról. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Romwalter Alfréd dr.*: A Hallstadt—La-Tene korbelti vaskohászat Sopron környékén. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)

- Sandy Dezső*: Csornai népviselet. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Szalay Lajos*: Kapuvár német várórsége 230 évvel ezelőtti garázdálkodása. (Soproni Hirlap, 26. évf., 81. sz., 1939. ápr. 9.)
- Somogyváry Gyula*: A város meg a sárkány. (Történelmi regény Sopron multjából.) 8°, 200 l. Budapest, 1939. Ára 4 P.
- Takács Jenő*: Emlékezés Kárpáti Sándorra. (Sopronvármegye, 1939. márc. 19.)
- Thier, Ladislaus*: Ein zeitgenössischer Bericht über die Enthüllung des Soproner Liszt-Denkmal. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 98—101. sz., 1939. ápr. 30., május 2—4.)
- Mehr Vorsicht bei der Behandlung von Altertumsfunden. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 104. sz., 1939. máj. 7.)
- Varga Lajos*: Nagyméretű darázsfészek a soproni Felső-Lövérekéből. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Verbényi (Veszélka) László dr.*: A soproni rajziskola története. (Harmadik közlemény.) (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Az első soproni könyvesbolt. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1—2. sz.)
- Vértés József*: Tükördarabok a legnagyobb magyar életéből. I. A legnagyobb magyar első szereplései. II. A legnagyobb magyar szerelmi világa. III. A legnagyobb magyar katonai pályája. IV. A legnagyobb magyar fia: török basa (Látogatás Széchenyi basánál Konstantinápolyban.) (Sopronvármegye, 1939. márc. 5., 12., 19., 25.)
- Wamser, E.*: Trauungen Fremder in Rust 1714—1726. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3—4. sz.)
- Wrchowszky Károly*: A százéves Liszt Ferenc Zeneegyesület kiváló karnagyai. 16°, 24 l. (Rábaközi ny., Sopron, 1939.)

*

- Jelentés a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1938. évi soproni nyári tanfolyam (Nyári Egyetem) II. évről. 8°, 11 l. Budapest, Műegyetem ny.
- A Fertőmellék régi magyar jobbágycsaládjai. (Soproni Hirlap, 26. évf., 43. sz., 1939. febr. 22. és köv. sz.)
- Pécs és Sopron. (Pesti Napló, 90. évf., 41. sz., 1939. febr. 19.)

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben
kelt királyi szabad-
alomlevéllel.

Bármely ügyben
készséggel ad
felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám
Telefonszám: 92-132 — Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

*Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!*

Telefon 424

LÖVÉR- SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a
tízezer holdas városi
erdő közvetlen köze-
lében.

.....
110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg
folyóvíz

Lift
Garázs
Bar
Tennisz pályák

Bérlő :

Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

.....

*Minden házban igazi öröm
a családi sör!*

16 SOPRONI KÉP

Eredeti linoleummetszetek, izlées mappában,
most jelent meg Mende Gusztáv és neje
Lándori Angela feldolgozásában.

Kapható a Schwarz-féle könyvkereskedésben Várkerület 67
és a művésznél; Bécsi-utca 18.

Bolti ára 5 pengő.

„HUBERTUS”- VADÁSZLAK

Sopron legszebb
kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás
az Alpokra.
Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra
kiválóan
alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint
az előző napokon rendes autó-
buszjárat. — Tejes napi penzió
négyseri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám

633

IDEGEN- FORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi
prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok
és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN
DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

*Tűzhelyek, kályhák, románcedények,
építési anyagok!*

Sopron topográfiája

Szerkesztő: Nélkülözhetetlen
Heimler Károly dr. tájékoztatója hiva-
taloknak és válla-
latoknak!

Kapható minden
könyvkereskedésben és

a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél
Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM

80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekre

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

*Az új villamos árszabás mellett
érdemes a*

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

*városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét
teszi olcsóvá!*

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8-10

Kirendeltségi irodák Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktár-
épületeiben. — Sürgőny cím: Rauner, Sopron. Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy
mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra
rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

SCARBANTIA

HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantiót!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1'—
2. *Dr. Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltörédek, régi útinaplók 1487—1841. (10 műmelléklettel.) P 4'—
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghívebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása, 4 műmelléklettel.) P 1'—
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2'40
5. *Dr. Csatkai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8'—

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krüg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4'80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2'—
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635—1713). Mit einem Bildnis. P 1'20
- Dr. Veszelka László*: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2'—
- Missuray-Krüg Lajos*: Társphár. (Anthológia.) P 4'50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2'40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot *10 pengőért* kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színházutca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitolumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Ház</i> : <i>Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni órakiállítás	50 f
11. <i>íj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvárták	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél	30 f
18. <i>vitéz Hazi Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f
20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Erdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24. <i>Dr. Wiczián Dezső</i> : Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26. <i>Kapuy Vitál</i> : Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
27. <i>Csatkai Endre dr.</i> : Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	50 f
28. <i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	30 f
29. <i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	20 f
30. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Nyár	30 f
31. <i>Thirring Gusztáv</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32. <i>íj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33. <i>Veszélka László dr.</i> : A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34. <i>Storno Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35. <i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36. <i>Weinberger G. A.</i> : <i>Íj. Storno Ferenc</i> (1851—1938)	30 f
37. <i>Csatkai E. dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38. <i>Kapuvári népviselet</i> . I.	80 f
39. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Ősz	30 f
40. <i>Maár Károly és Mollay Károly dr.</i> : A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai (I.)	30 f
41. <i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus liceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42. <i>Verbényi László dr.</i> : A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43. <i>Énekes Kálmán</i> : A sopronhorpácsi kastély	80 f
44. <i>Kokas Kálmán</i> : A szanyi népviselet	80 f
45. <i>Varga Lajos dr.</i> : Nagyméretű darázs-fészek a soproni Felsőlővérekből	30 f
46. <i>íj. Csemegi József</i> : Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor	40 f

47. <i>Maár Károly és Mollay Károly</i> : A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai (II. folytatás)	Ára: 30 f
48. <i>Vitéz Lenky Jenő</i> : Király József Pál	40 f
49. <i>Levárdy Rezső</i> : id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f
50. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f
51. <i>Verbényi (Veszélka) László dr.</i> : A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f
52. <i>Csatkai Endre dr.</i> : A zsirai (gyülevizi) kastély	1—P
53. <i>Sandy Dezső</i> : Csornai népviselet	80 f
54. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegek közti képpel	2'20 P

Előfizetési ára évenként 6 pengő. Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekkszám: 43 705.

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

A dolgozatok szerzői 25 különnyomatot igényelhetnek.

Kéziratot nem őrünk meg és nem adunk vissza.

Csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

Aki két új előfizetést szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER
KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

HAUPTSCHRIFTLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

III. Jahrgang, 1939.

Folge 3.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Dr. Ruhmann, Jenő: Torkos László (1839—1939). Nekrológ. — *Dr. Vitéz Házi Jenő*: Die Oedenburger Pfarrschule. — *Dr. Verbényi (Veszélka), László*: Die Geschichte der Oedenburger Zeichenschule. (IV. Teil.) — *Dr. Varga Lajos*: Oesterreichische Debatte über den Neusiedlersee vor sechs Jahren. — *Fabricius, Endre*: Sopron und die Napoleonischen Kriege. — *Dr. Angyal, Endre*: Aus Oedenburgs barocker Theatergeschichte. — *Soós, Imre*: Quellen der Dorfgeschichtsschreibung im Komitat Sopron. — *Dr. Csatkai, E.*: Das Kastell in Simaság (Komitat Sopron). — *Neubauer, E.*: Volkstracht der Gemeinde Agfalva (Agendorf). — Mitteilungen des städt. Museums in Sopron. — *Kleinere Mitteilungen*: *Dr. Thirring, G.*: Die Sterblichkeit in Sopron. — *Dr. Csatkai*: Der Bildhauer Josef Klieber und der Giebel am alten Kasino. — *(bd)*: Die Tätigkeit des Literarischen Frankenburg-Vereines. — *Dr. Verbényi, László*: Die zweite Buchhandlung in Sopron. — Florian Wester, Direktor der Elementarschule. — *Dr. Csatkai*: Ein unbekannter Oedenburger Kartenmaler im 19. Jh. — *Dr. Mollay*: Johann Gugelweit, der Abschreiber des Oedenburger Liebesliedes. — *Dr. Csatkai, E.*: Oedenburger Komponist im 17. Jh. — Frühe Versuche zur Einleitung des Leuchtgases. — Soproner Schrifttum. — Bibliographie von Sopron.

Soproni Szemle

III. ÉVFOLYAM
1939. AUGUSZTUS 15
4. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: *Becht Rezső* író, *Berecz Dezső* dr. kir. törvényszéki bíró, *dr. Csatkai Endre* műv. író, *dr. Freiburger József* okl. közg., *dr. Gombocz Endre* egyet. tanár (Bpest), *dr. vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtan., áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, *dr. Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Német Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, *dr. Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, *dr. Ruhmann Jenő* ev. liceumi (gimn.) tanár, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *Sümeghy Dezső* vármegyei főlevéltáros, *dr. Szenci Vilibald* városi aljegyző, *dr. Thirring Gusztáv* m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, *dr. Varga Lajos* egyetemi ny. rk. tanár, *dr. Vendl Miklós* műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: Benkő László dr., Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszélka) László.

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

Előfizetési ára évenként 6 pengő. Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekkszám: 43 705.

Tartalomjegyzék:

<i>Becht Rezső:</i> Város és erdő	189
<i>Verbényi (Veszélka) László dr.:</i> A soproni rajziskola története. (Ötödik közlemény.)	195
<i>Soós Imre:</i> A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. (Folytatás.)	204
<i>Bergmann Pál:</i> Sopron városfejlesztési terve	211
<i>Mollay Károly dr.:</i> Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történelmi kérdései	232
<i>Soproni Múzeum közleményei.</i>	
<i>Csipkés Kálmán:</i> Régi soproni cégek	240
<i>Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák.</i>	
<i>Csatkai Endre dr.:</i> A fertőrákosi püspöki kastély	249
<i>Kisebb közlemények:</i>	
<i>Thirring Gusztáv dr.:</i> Sopron halandósága II. József korában	255
<i>ry: Thirring Gusztáv dr.</i> kitüntetése	256
<i>Csatkai Endre dr.:</i> Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról	259
<i>Verbényi (Veszélka) László dr.:</i> Terv soproni iparegylet alapítására 1848-ban	259
<i>Radó István:</i> Adat az 1812.-i soproni bortereméről	260
<i>Gárdonyi Zoltán dr.:</i> Egy esztendő soproni muzsikája	261
<i>(bd):</i> Kodolányi János: Földindulás	262
<i>Soproni irodalom</i>	263
<i>Sopron bibliográfiája</i>	269

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: dr. Heimler Károly, Sopron.

kovácz Gyula

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hónapban.

Előfizetési díj:
Egy évre 6'—P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kőlcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv. b.: 836, 379.

III. ÉVFOLYAM.

1939 AUGUSZTUS 15.

4. SZÁM.

Város és erdő.

írta: **Becht Rezső.**

Kő és fa, város és erdő — ősi ellenségek.

A kő a fa életére tör, a fa gyökere a követ repeszti, a város az erdő zöld testét tépi, az erdő pedig mohón vár az alkalomra, hogy újra hatalma alá gyűrja a várost.

Eleven és holt anyag küzd itt egymással életre-halálra, s már-már úgy látszik, hogy a holt anyag legyőzi az élő.

Ebben a küzdelemben az emberek pártokra szakadnak. Vannak szenvedélyes városspártiak és fanatikus erdővédők. De vannak pártonfelüliek is, akik szeretetüket meg tudják osztani a két fél között úgy, hogy ez a szeretet mégis kerek egész maradjon.

Sopronban, ebben az ellentéteket egymásba simitó városban, sokan vannak ilyenek. Itt egymáshoz szelidülve, szinte egybeolvadva él város és erdő. Az ellenséges indulatok mindkettőjükben lehalkultak, zöld lomb keretezi az évszázados házakat, fakoronák résein át barokk kőszentek emelik csitítva ujjait. Az erdőkoszorú itt az eleven kar melegével öleli át a hideg kőből való várost, irigység nélkül, az élők szelid barátságával a holtak iránt.

Mert az ember holt anyagnak véli a követ, hiszen a kő életritmusa az ember végességéhez mérten végtelen lassúnak tűnik. Éppen ezért a kőben látja az ember az állandóságot, a maradandóságot eszközt és kőbe vési, vagy kőből építi azt, amit az „örökkévalóság” számára szeretne megőrizni. A halhatatlanság vágya a halott márványba menekül, néha hatalmas műalkotás, legtöbbször azonban csak egyszerű sírkő formájában.

Minden, ami kőből van: szobor vagy oszlop, ház vagy torony, az ember érzése szerint elérte azt a végleges alakot, amin túl nincsen már fejlődés, csak állandóság, vagy lassú pusztulás. A Szt. Háromság-szobor sohasem fog rügyeket fakasztani, a Szt. Mihály-templom tornya nem növeszt évgyűrűket és Mátyás király háza sem lesz évről-évre terebélyesebb.

Pedig a holt kövekből épített ház is él a maga módján, csak ellenkező irányban, mint az ember és a növény. Életének

delelő pontja egybeesik születésének időpontjával. Akkor van élete teljében, amikor gazdája először lépi át az új ház küszöbét és az emberi élet először melegíti át a hideg falakat. Attól kezdve életének vonala már hanyatlik, lefelé mutat, az öregeedésbe és megvénülésbe. Ha kontár építette silány anyagból, akkor csúf koravénség a sorsa, s megáporodott emberi gondok, megsavanyodott örömök párája telepszik rá. Ha nemes szellem nemes izlése alkotta nemes anyagból, akkor megöregedése megszépülés és vénségét a szép aggastyánoknak kijáró tisztelet és szeretet aranyozza be.

Az ódon városok lakói halkabb emberek, mint azok, akik hagyomány nélküli vasbetontornyok közt élnek. Gondolataikat és cselekedeteiket minduntalan lábujjhegyre kényszerítik a régi kapuk alatt lengő árnyak. A mult hangjait hallják, valamikori szemek pillantását érzik magukon.

Brügge oly halk, hogy szinte ma is hallani Hans Memling ecsetjének lágy suhanását; Ravenna oly régi, hogy S. Vitale körül az olasz hangosság suttogássá tumpul Justinianus császár és Theodora császárné mozaikszemének zománcfényétől.

Sopron öreg házait nem lengik át halott császárok szellemei, de azért az elporladt polgárok szürke árnyai közt felvillan Hollós Mátyás itt álmodott hódító álma, IV. Károly gyanutlan gyermeknevetése, Széchenyi István töprengése, Petőfi dacos pillantása, Liszt Ferenc zongorájának egy-egy futama. A Belváros évszázados házai már régen megszűntek puszta lakóházak lenni. Sokkal többek azoknál: emléktemetők, mohos szarkofágok, melyeknek fala magába itta az elmúlt nemzedékek első sírását és utolsó sóhajtását, egykori nász- és gyászmenetek piros és sötétlila neszét, a gond lüktetését a boltíves szobák éji homályában, az öröm nevetését a muskátlis loggiákon, a dédapák és dédanyák hangját és pillantását, mindazt, ami valaha hús és vér, nyári napfény és őszi köd volt s aminek emléke megszentelte a most élők számára az ódon hajlékot, amely egykor majd az ő ittlétük emlékeit is megőrző koporsó lesz, de ugyanakkor megmarad a folyton megújuló élet bölcsőjének is.

A régi városok mohos kőedények, szépen faragott hamvedrek, amelyekben a mult termőfölddé válik és az enyészetet őrző edényt az élet kertjévé varázsolja.

A kő hazája a föld mélye. Oda vágyik vissza szakadatlanul, porlasztó honvággyal. A Várostorony erkélyének oszlopai, a Kecsketemplom fialái, a faragott címerpajzsok és az egyszerű téglák mind hazavágynak Ady „süket halálába”, s ha már ők maguk foglyai az ember akaratának, legalább lepergő kőmorsákban igyekeznek visszaosonni az anyaföldbe.

De az embernek szüntelenül új és újabb építőanyaggra van szüksége. Ezért fejti ki sötét ágyából a követ, ezért rázza fel

hűvös álmából az agyagot. Szapora testének mindíg több és több új ház kell, sóvárgó szelleme kövekben gondolkozik és álmait kövekben örökíti meg. Nőnek a városok, néhol szelíden, természetesen, másutt a gyulladt, rákos szövetek vésszes iramában. Ahol tavaly még búza ringott, vagy széna illatozott, ma már bérkaszánya áll, ahol szőlő érett csendesen, ott ma már gépek zakatolnak.

Sopronban is már régen szétfeszítette a város a várfalak szűk gyűrűjét, ledöntötte a bástyás kapukat s felcserélte az egykori zárt egység melegét a korlátlan huzatos távlataival. A kertek kezdték a támadást. A gyümölcsfák, ribizlibokrok és vadszőlőlugasok indultak rohamra a mező és az erdő ellen. A vadszőlőlugasok kis faházakká alakultak át, majd — a mai Deák-tér vonalában — már kőből és téglából épült empire-lugasokká. Az így előkészített terepre azután benyomultak a lakóházak, az utcatorok, az új városrész, a kertek pedig vonultak tovább, mint a hódító hadsereg elővédje, mint „Lövérek“, majd „Lövérek“, fel egészen a Váris tölgyeinek és fenyőinek izmos, zöld faláig. Itt néz most farkasszemet város és erdő, a Lövér-szálló villanyfényessége és a Károly-magaslat mohaihatú csendje. Itt kezdődik a kőből való Sopron folytatása, az eleven fák rengetege, a tízezerholdas soproni erdő. A harc megszűnt. Törvény védi az erdő minden négyzetméterét, mert az ember már ráeszmélt az erdő fontosságára, és Sopron is féltve őrzi smaragd-diadémját: erdejét.

*

Vannak az ember életében órák, amikor valamit, ami addig csak ködösen gomolygott lelkében, hirtelen, villámszerűen megért, amikor egy fogalom egész lényét kitöltő valósággá, „élménnyé“ lesz.

Mi soproniak az erdő ízét már az anyatejjel együtt szívtuk magunkba. Gyermekekcsink fölé nemcsak anyánk arca hajolt, hanem a soproni erdő lombsátora is. A Váris tölgyei politúros makkokat, a fenyvesek fenyőtobozokat szórtak első lépteink elé játékszerűl. Májusban a tavaszünnep örömeivel szívünkben a Dudleszbe, vagy a Balfi-erdőbe zarándokoltunk gyöngyvirágot szedni; augusztusban, a gyorsan fogyó vakáció szelíd bánatával szívünkben a Kecsképaták völgyének mélyét jártuk, ahol a ciklámen pirult a lila homályban. Egész ifjúságunkat a napfénytől pásztazott, árnyas soproni erdők illata kísérte, és ez az erdő velünk marad éltünk végéig, az élet sivatagjaiban és hómezőin is.

Hogy mi az erdő, azt mégis messze Soprontól, a Bajkálon is túl, Mongólia határán tudtam meg.

A hadifogság harmadik évében, háromméteres palánkok mögött, rideg barakkokban elszenvedett esztendő után, egy ember-séges orosz parancsnok megengedte a fogoly tiszteknek, hogy

tizes csoportokban kirándulhassanak a közeli hegyekbe. A szerelmes diák nem várhatja izgatottabban az első találkát, mint mi tizen vártuk azt a júliusi napot, amikor a mi csoportunkra került a sor. Végre kitárult előttünk a tábor kapuja és egy fiatal tiszt kíséretében, örök nélkül, de az adott szó megkötöttségével megindultunk a hegyek felé, amelyeket eddig csak a palánk résein át néztünk sóvárogva.

Szótlanul lépegettünk, kicsit szédülve és szinte fuldokolva az izgalomtól, kopott, fakó huszárok, tüzérek, honvédek, tiroli császárvadászok. A fiatal orosz tiszt szánakozó szemmel fűkészte arcunkat, és az útról letérve, virágos, harmatos mezőkön, patak partján vezetett bennünket. Úgy szívtuk magunkba a szabad természet illatát, hogy bordáink szinte ropogtak bele és agyunkat furcsa mámor borította el. Hühnel zászlós, aki odahaza, Karintiában erdész volt, remegő szájszájval figyelte a közeledő erdőt és nyöszörgött a boldogságtól.

Véget ért a virágos mező, völgybe kanyarodtunk és a patakon túl, meredek hegyoldal tetején előttünk állott az erdő. S ekkor az orosz tiszt megszólalt:

„Uraim, én most leheveredek ide a fűbe. Pontosan egy óra múlva teljes számban vissza várom Önöket. Érezzék jól magukat. Do szvidánja!”

Csak egy pillanatig álltunk dermedten, aztán mind a tizen átugrottuk a patakot és hajrá! — fel a meredek hegyre egyetlen iramban, míg magába nem ölelt az erdő és mi át nem ölelhetjük a mohos törzseket. Abban a rövid órában, amit ott töltöttünk bódultan és boldogan a szibériai őserdőben, egész életemre megérttem, hogy mi az erdő.

Hühnel zászlós, aki már azelőtt is tudta, hiába szorította össze az ajkát, a sírás fel-feltört belőle. Talán megérezte, hogy ez az utolsó találkozása az erdővel, s hogy ősszel már a sárga-levelű szibériai nyírfák alatt fog pihenni örökre.

*

Nem lehet azt megmondani, hogy mi az erdő. Csak beszélni lehet róla, kúszán, mint ahogy — látszólag — kúszán nőnek az erdő fainak gallyai, vagy lelkendezve, ahogy a szeretet beszél.

A magyar nyelv zenéje abban a négy betűben, amivel az erdőt jelöli, csodálatosan sokat kifejez abból, amit az erdő fogalma magába zár. Benne van a harkály kopogása és a tisztások fűveinek remegése, a tölgyesek szelíd fényessége és a fenyvesek sudársága, az erdei talaj békés illata és a csönd ezerszólamú éneke. A balsam hűvösségét érezzük, ha azt mondjuk „erdő”, és látjuk is már harmatos ébredését, gyantaillatú delelését, tavasz napnyugták madárdalos lángolását, tücsöknótás éjszakáit.

A város kemény és konok kövei között, az aszfalt meddő

sivárságában az erdőt keresi a vágy, az erdőt, ahol tisztán áramlik az élet a föld mélyéből a magasságokba, felfoghatalan gazdagságban és sokféleségben, a csodák tarka körtáncában. A kő a földre húzza az embert, a fa a magasba emeli, a város szennyez, az erdő tisztít. Gyász, gond, keserűség, minden nyomasztó, amit magunkkal viszünk az erdőbe, fennakad a bokrokon és fákön s leszakad rólunk. A lomb zöldjén a szem kialussza minden fáradtságát, a sápadt szellem kipirul az erdő lehelletétől.

Aki sokat járja az erdőt, sok mindennel kibékül, mert sok mindent megért. Megérti, anélkül, hogy dogmákba kellene foglalnia, hogy minden, ami van, Istennek egy-egy részecskéje; megérti, hogy minden élet — harc, még az erdőn is, ahol némán tombol a küzdelem a fényért, a nedvességért és a táplálékért; megérti, hogy az emberi társadalom hierarkija természeti törvény, hiszen az erdő életében is a legszigorúbb hierarkia uralkodik.

Itt is feltalálhatók a mélyben élő, napfénytől elzárt tömegek, az erdő proletárjai, az algák és talajgombák, az árnyékban derengő mohák és moszatok. A kisemberek rétegét az erdőben a füvek, erdei virágok, törpe bozótok kasztja képezi. A bokrok már a középosztályhoz tartoznak, a fenyők, tölgyek, bükkfák pedig a gentryhez és az arisztokráciához. Ez a rétegezés teszi az erdőt széppé, változatosá és — életképessé. Ahol ez hiányzik — mint az uniformizált, szigorú sorokban ültetett fenyvesekben —, ott az erdő már nem erdő, csak szálfagyár, szomorú fák szomorú versenynövése.

Szigorú az erdő törvénye. A gyöngének pusztulni, az erősnek harcolni kell. Mindennek, ami az erdőn él, vállalnia kell a feladatot, amire rendeltetett. Az esőgiliszták, lárvák, edaphonok, penészgombák, talajbaktériumok milliárdjai nélkül meghalna az élet az erdőn, mert ezek az alázatos lények szántják, szellőztetik, omlósítják a nyers talajt, ők dolgozzák fel, teszik élvezhetővé a magasabb rendű növények számára és ők alakítják át a rothadó anyagokat táplálékká. Ők az erdő életadó parasztjai. A víztároló mohák nélkül elpusztulna a gögös tölgy, fülledté válna az erdő levegője, kiszáradna a talaj. Nincsen felesleges lény az erdő társadalmában. Az igénytelen fenyő, amely oly szerényen, szigorú beosztottságban él, mint sorstársa a fixfizetésű középhivatalnok, épp oly fontos, mint a nagygigényű tölgy.

Nagyszerű tanítómester az erdő. Annál nagyszerűbb, minél jobban tiszteli az erdőt gondozó ember az erdő törvényeit: az egyensúlyt, a részek egymásalárendeltségét. Ezt az egyensúlyt a vegyesállományú erdő valósítja meg a legtökéletesebben.

A soproni erdők azért oly szépek, oly meg nem únhatók, mert túlnyomó részük vegyesállományú. Emberi kapzsiság és rövidlátás, amely legsúlyosabb megnyilvánulásában Albániát a

kövek „fehér országává”, Isztriát, Dalmáciát, Görögországot karszttá és sziklasivatagká tette, enyhébb formában pedig létrehozta a természetellenes műerdőt, a szálfagyárat, Sopront megkímélte. Bennünket nem terhel a természet ellen elkövetett bűn súlya és annak következménye. S míg Európa legtöbb országában óriási erőfeszítésekkel és anyagi áldozatokkal igyekeznek a bűnt jóvátenni, a karsztokat fásítani és a városok körül erdővet teremteni, addig mi soproniak, elődeink iránti hálával, boldogan járhatjuk szépséges erdeinket.

Aki az erdőt tiszteli és az erdőt járva még érzi magában annak a vallásos érzésnek áhítatát, amely a régieket a szent tölgyekhez és hársakhoz zarándokoltatta, az „ember” fogalmát tisztítja meg a reátapadt salak egy részétől. Akinek barátai vannak az erdőn: egyes fák vagy facsaládok, tisztások vagy hegyhátak, s ezeket az év minden szakában hűségesen látogatja, sohasem fog csalódní bennük.

A japánok órák hosszat guggolnak egy virágzó bokor előtt csendes elragadtatásban, s ha a „virágok mestere” a „teaszertartás” céljaira óvatosan lefűrészsel egy ágat, vagy levág egy virágot, hogy azt az „ikebaná” művészi szabályai szerint nemesanyagú edényben elrendezze és a „tokonoma”-n, a díszhelyen elhelyezze, akkor suttogva bocsánatot kér a növénytől. Amikor pedig a virág elhervadt, nem dobja a szemetesládába, hanem a folyó vízére hinti, vagy elhantolja, s néha még emlékkövet is rak a virágsírira.

Mi, cinikus nyugatiak, megmosolyogjuk a keletieknek ezt az egybeolvadását a természettel, de ugyanakkor csodálkozunk azon, hogy a keleti ember mért él boldogabban, mint mi. Ezért! Mert áhítatosan szereti a növényt s általa tisztul meg.

De azért nálunk Európában is, az élet eldurvulásával párhuzamosan növekszik azok száma, akik keleti szemmel nézik az életet, akiknek szeme fennakad minden feleslegesen kivágott fa vérző csonkján s akik minden eltűnt fában egy elhalt barátot gyászolnak.

A városba zárt ember kezd fellázadni a kő egyedulalma ellen és gyorsan növekvő boldogtalansága kihajtja az erdőbe, az örök megújulás és megbékélés zöld birodalmába.

A soproni rajziskola története.

(Ötödik közlemény.)

Irta: Dr. Verbényi (Veszélka) László.

6. Az ipari mozgalmak és az elnyomatás kora (Steinacker Károly 1838—73).

Az 1840-es években a magyarság lelki átalakítása után gazdasági életünk újjászervezésére volt szükség. Népünk az évszázados hagyomány s a sajátos lélekszemplélet miatt a földhöz húzódott, terményei feldolgozásával és értékesítésével keveset törődött. A kor két vezéregyénisége, Széchenyi és Kossuth hősiess küzdelemmel egyengette az utat a tarthatatlan állapot és felfogás megváltoztatására. Sok okos gondolat vetődött fel, iskolaalapítások történtek, a magyarság megérezte szükségleteit, a rajziskolák állapotában örvendetes javulás és nekilendülés következett be. Sajátosan magyar tragédia azonban: a tervek kivitelére a rövid idő s a fokozódó küzdelmek miatt nem kerülhetett sor.

A szabadságharc elfojtása válságot hozott a szaknevelésügyben is. A magyarság tétlenségbe süllyedt, lelohadt az az érdeklődés, amely iparosodásunkat volt hivatva előkészíteni s a nemzet beletörődött abba, hogy más intézze sorsát. Ez egyúttal végét jelentette annak a reménynek, hogy a rajziskola a tökéletesedés további útján a korszerű magyar iparosodás intézménye legyen. Népünk szabadságélményét a bécsi kormány hasznos újításokkal igyekezett tompítani s főleg a nevelésügyben végzett nagy munkát. Amire azonban a szaknevelés rendezésére került sor 1854-ben, a rajziskola már annyira elavult, hogy belőle szaknevelésügyünket újjáteremteni nem lehetett. Az elnyomatás éveiben aztán rajziskoláink lassanként elsorvadtak s keveset talált működésben az 1868. évi népoktatási törvény, amely a rajziskolást az elemi iskolai tárgyak közé sorolta. A soproni rajziskola kezdetben az elemi iskola szervezetében végezte fontos szerepét, majd a vasárnapi iskola kiegészítő része lett s szinte kegyelemkenyéren tengődött tovább.

Az új rajzitanító megválasztása körül ellentét támadt a városi tanács és a győri főigazgató között. Molitor halála a tanév első felére esett, sürgősen gondoskodni kellett tehát hivatalának ellátásáról. A tanácsnak megvolt a maga jelöltje s ezért csak az előírt formáknak tett eleget, amikor Steinacker Károly akadémiai festőn kívül Hander Károly akad. növendékét és Minich József helybeli szobrászt is felterjesztette.¹⁸⁹⁾ Közülük az elsőt meleg hangon pártfogolta, sőt a kinevezés megtörténtéig a he-

¹⁸⁹⁾ Fasc. IX. 358. i.

lyettesítéssel is megbízta.¹⁹⁰⁾ A jelölés nem volt Dresmitzer József győri főigazgató kedvére, a nyilvános pályázat mellőzését s Minich Józsefnek a jelöltek közé való felvételét¹⁹¹⁾ szabálytalannak tekintette, ezért a helytartótanácsból a tanácsi határozat megerősítése helyett a pályázat kiírásának elrendelését kérte.¹⁹²⁾ Magatartásának igazi oka az volt, hogy egy Hönig Henrik nevű rajztanítót szeretett volna Sopronba küldeni,¹⁹³⁾ a tanács azonban a jelölést korábban megejtette s utólag sem engedte a főigazgató öhajának.

Dresmitzer felterjesztésére a helytartótanács el is rendeli a pályázat kiírását s kioktatja a tanácsot jogairól, valamint az állás betöltésének módjáról.¹⁹⁴⁾ A tanács azonban szívósan ragaszkodik jelöltjéhez, elismerően nyilatkozik Steinacker eddigi érdemeiről, rátermettségéről, hivatkozik az eddigi szokásra s a rajztanítással kapcsolatos terheire.¹⁹⁵⁾ Kitarításának megvan az eredménye: a helytartótanács a helyettesítést tudomásul veszi, eltekint a nyilvános pályázattól, kötelezi azonban a tanácsot arra, hogy a jelölteket vizsgálatnak vesse alá s a rajzokat a főigazgatóság útján hozzá felterjessze.¹⁹⁶⁾ A tanácsi felszólításra¹⁹⁷⁾ 1838 szeptemberében Steinacker 4 mintarajzot nyújt be képességének igazolására¹⁹⁸⁾ s ezeket a tanács ismét megleghangú pártfogás kíséretében továbbítja felsőbb helyre.¹⁹⁹⁾ Döntés előtt a királyi építészeti főigazgatóság (Oberbaudirektion) vizsgálja felül a rajzokat s róluk egyenként kimerítő bírálatot mond. A másik két jelölt nem nyújtott be mintákat, Steinacker a szakvélemény a szaktanítói állásra alkalmasnak mondja.²⁰⁰⁾ Csak ezután, majdnem másfélévi késéssel érkezik meg a kinevezési okmány²⁰¹⁾ s a bonyodalmas eljárás szembetűnően igazolja, hogy a kormány a negyvenes években mennyire szívén hordja a rajziskola sorsát s mennyire átérzi jelentőségét.

¹⁹⁰⁾ Prot. Sen. 1838. I. 378.

¹⁹¹⁾ Minich József szerepelt már Molitor megválasztása idején, rajzkészségéről a helytartótanács elítélően nyilatkozott. Öreg kora s hiányos képzettsége miatt a tanács sem tartja alkalmasnak, igényét csak szóban jelentette be (Fasc. IX. 358 g, Prot. Sen. 1838. I. 378), kérvényét később adta be (Prot. Sen. 1838. I. 398).

¹⁹²⁾ Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 4. Pos. 7.

¹⁹³⁾ Fasc. IX. 353. a, Prot. Sen. 1838. I. 399.

¹⁹⁴⁾ Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 4. Pos. 17, Fasc. IX. 358. h.

¹⁹⁵⁾ Fasc. IX. 358. g, Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 4. Pos.

17a, Prot. Sen. 1838. II. 273.

¹⁹⁶⁾ Fasc. IX. 358. k.

¹⁹⁷⁾ Prot. Sen. 1838. II. 1033.

¹⁹⁸⁾ Fasc. IX. 358. d, Prot. Sen. 1838. III. 427. Ezek: 1. lánchíd; 2. lánchíd egyes részei; 3. ión oszlop; 4. dísz.

¹⁹⁹⁾ Fasc. IX. 358. i, Prot. Sen. 1838. III. 546.

²⁰⁰⁾ Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 8. Pos 14.

²⁰¹⁾ Fasc. IX. 358. b; Steinacker a hosszas késés miatt nyugtalan, sürgöti megerősítését a tanácsnál. (Prot. Sen. 1839. I. 927.)

Steinacker Károly nem soproni származású. 1801 körül Bécsben született,²⁰²⁾ itt szerezte az akadémiai képesítést. A 30-as években Sopronban telepedett le, az evangélikus népiskolának volt tanítója s magán-rajztanítással is foglalkozott.²⁰³⁾ A tanács véleménye szerint jó bizonyítványokkal rendelkező, ügyes, megfelelő erkölcsű és jellemű egyén, tanítói hivatalra alkalmas s a nevelésben jó eredménnyel működik.²⁰⁴⁾ Ezenkívül jelentékeny tényezője Sopron művészi életének is.²⁰⁵⁾

A tanács megbízatása Molitor helyettesítésére tanév közben érte, feladata tehát az volt, hogy a megkezdett úton vezesse tovább a tanulóereget. E közben azonban meggyőződött arról, hogy sikeres munkát avult, hiányos felszereléssel végezni nem lehet. A tanév végén jelentette a tanácsnak,²⁰⁶⁾ hogy nincs egyetlen a 90 rajzeszköz között, amely javításra ne szorulna. Értéke ennek a beadványnak, hogy a lelkiismeretes tanító pontos-ságával az eszközök leírását is adta.²⁰⁷⁾ A tanács teljesítette a kérést; a halaszthatatlan hiányok pótlását két évvel később alapos javítás s az eszközöknek 90-re való emelése követte.²⁰⁸⁾

Nagyobb mulasztást is kellett pótolni, hisz évtizedek múltán változott az ízlésforma az építészetben s az ipar többi ágaiban. A helytartótanács ennek a gondolatnak adott kifejezést, amikor a kinevezési okmányban felszólította Steinackert, hogy rajziskoláját fokozatosan különböző fajú és újabb ízlésű mintákkal tartozik felszerelni.²⁰⁹⁾ A rendelkezésnek Steinacker mindenképpen megfelelt: a tanácsi vélemény szerint jó mintarajzokat készített,²¹⁰⁾ a felülbírálásra küldött 4 rajzot is iskolájának szánta,²¹¹⁾ de ezután is szüntelen tevékenykedett mintarajzok szerzésében. Tudatára ébredt a korszerű felszerelés hiányának a tanács is. 1840-ben a rajzeszközök felülvizsgálására kiküldött bizottság jelentése szerint²¹²⁾ sok mintarajz elavult; az egyes mesterségek számára szükséges mintákon kívül építészeti, geometriai és szabadkézi rajzok is kellenének. Erre a tanács a következő évben Steinacker előterjesztésére vásárolt is mintarajzokat.²¹³⁾

²⁰²⁾ Éber—Gombosi: Műv. lexikon 473; Csatkai E.: A soproni piktúra története. (Magyar Művészet 1928. 7. sz. 559. o.)

²⁰³⁾ Fasc. IX. 358. i, Prot. Sen. 1838. I. 378.

²⁰⁴⁾ Fasc. IX. 358. g.

²⁰⁵⁾ Oed. Zeitung 1928. VII. 18. — Rajzai és festményei a soproni múzeumban.

²⁰⁶⁾ Fasc. IX. 353. c, Prot. Sen. 1838. III. 208.

²⁰⁷⁾ Fasc. IX. 353. d.

²⁰⁸⁾ Fasc. IX. 369. a, Prot. Sen. 1840. IV. 381.

²⁰⁹⁾ Fasc. IX. 358. b, Prot. Sen. 1839. II. 562.

²¹⁰⁾ Fasc. IX. 358. g.

²¹¹⁾ Felülbírálás után a rajzok visszaküldését kéri. (Fasc. IX. 358. d, Prot. Sen. 1838. III. 427.)

²¹²⁾ Fasc. IX. 369. a, Prot. Sen. 1840. IV. 381.

²¹³⁾ Prot. Sen. 1841. I. 249.

Megfelelő minták ügyében tett intézkedést a helytartótanács is. 1842-ben magyar nyelvű rendelettel utasította a rajziskolák fenntartóit,²¹⁴⁾ nyújtsanak módot a tanítóknak időnként célszerű mintarajzok szerzésére, hogy az intézmények korkívánta tökéletességre emelkedhessenek. A rendelet végrehajtására a rajztanítón kívül Hasenauer Márton mérnök kapott megbízást;²¹⁵⁾ ez utóbbi lelkes pártfogója lett a rajziskolának. Steinackerrel egyetemben 4 jelentős építészeti és díszítési mintakönyvet szerzett az iskolának,²¹⁶⁾ később viszont 1847-ben, amikor Deáky Zsigmond főigazgató újabbak vásárlását sürgette,²¹⁷⁾ 16 példányt ajándékozott az intézetnek s javaslatára a Salzman Károly-féle rajzokat is megvette a tanács.²¹⁸⁾

A 40-es évek ipari törekvéseinek hatása a korszerű felszerelésen kívül más tekintetben is jelentkezik. Komolyabb, szigorúbb lesz az ellenőrzés. A rajztanítónak a végzett munkáról fél-évenként ismét jelentést kell tennie s ehhez mellékelnie kell a tanulók rajzaiból is néhányat. A győri főigazgató több alkalommal terjeszti fel a hatáskörébe tartozó rajziskolák rajzait²¹⁹⁾ a helytartótanácsnak és a Dunántúlon szép számmal működők között ott van a soproni is. Sajnálatos, hogy a főhatóságok véleménye hiányzik az iratok közül. A tanács szintén gyakorolni akarja felügyeleti jogát és 1844-ben felszólítja Steinackert,²²⁰⁾ hogy a beküldendő rajzokat felterjesztés előtt neki is mutassa be. Deáky Zsigmond főigazgató is közli bírálatát a tanáccsal; 1847-ben a tanulókat haladásra buzdítja,²²¹⁾ ugyanebben az évben a mintákat középszerűeknek minősíti s ezért a tanács Steinackert kérdőre is vonja.²²²⁾ A hangoztatott kifogások bizonyára javító szándékúak: Steinacker becsületesen végzi munkáját, ez látszik legalább is a városi levéltárban megmaradt, sajátkezűleg rajzolt mintáiból és tanítványainak nagyszámú rajzaiból.

Az 1841—50 közti évekből a rajziskolának nyomtatott ér-

²¹⁴⁾ A helytartótanács 41945/1842. sz. magyar nyelvű, eddig ismeretlen rendelete. (Fasc. IX. 385, Prot. Sen. 1843. I. 10.)

²¹⁵⁾ Fasc. IX. 401.

²¹⁶⁾ Ezek: 1. Ornamentale Vorlagen für die Kopier-Anstalt des Wiener Gewerbevereines, verfasst von Westman, zweiten Vorsteher dieser Anstalt; 2. Ornaments des deux Crayons par Julien, Paris; 3. Neue vergleichende Darstellungen der architektonischen Ordnungen der Griechen—Römer und neueren Baumeister mit 100 Kupfertafeln; 4. Grundlagen der praktischen Baukunst. II. Theile. (Fasc. IX. 401, Tanácsjegyzőkönyv 1843. II. 127, 1845. I. 787.)

²¹⁷⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1847. I. 324.

²¹⁸⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1848. I. 797.

²¹⁹⁾ Az 1840., 1841. és 1844. években. (Országos Levéltár Scol. Nat. 1840. Fons 8. Pos. 17, 18; 1841. Fons 8. Pos. 7, 38; 1844. Fons 8. Pos. 1.)

²²⁰⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1844. III. 222.

²²¹⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1847. I. 324.

²²²⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1848. I. 10.

tesítői vannak.²²³⁾ Nem terjedelmes, rendszerint két oldalra terjedő nyomtatványok. Magyar nyelvűek s értékük abban rejlik, hogy belőlük következtethetünk az intézmény szervezetére. A rajziskola ugyanúgy, mint megindulása idején a nemzeti iskola kebelébe tartozik, ennek negyedik osztálya, de gimnázisták, elemisták és nagyjából tanoncok látogatják. Az iskolának öt osztálya (fokozata) van s ezek keretében a tanulók jelesek, első- és másodrendűek. Egy-egy osztályt átlag egy év alatt végeznek el, a felsőbb tagozatok kevésbé látogatottak. A létszám 100 felett van, csupán 1848-ban és 1849-ben kevesebb.

A rajziskola még a negyvenes évek végén is a kormány gondoskodásának tárgya. 1847-ben küldi szét a helytartótanács a rajziskolákra vonatkozó utolsó, magyar nyelvű rendeletét²²⁴⁾ s benne megtiltja a céheknek, hogy felszabadítsanak oly tanoncot, aki nem járt szorgalmasan a rajziskolába.

Az 1848. évi szabadságmozgalmak idején nyílik meg Sopronban az első ipariskola. Magánjellegű intézmény, vezetője Moser József technikus.^{224a)} Az engedélyt a tanácstól 1848. március 3-án kapja, az április 30-i megnyitást hirdetmény útján hozza az érdekeltek tudomására. A tantárgyak között szerepel mindaz, amire az iparosnak szüksége lehet (olvasás, írás, üzleti fogalmazás, terület- és térfogatszámítás) a rajzolás kivételével. Intézete iránt nyilván a működő rajziskola miatt nem mutatkozik kellő érdeklődés, pedig Moser csekély tandíj fejében a könyveket és eszközöket is maga nyújtja. A kezdet kudarcai, a céhek húzódozása s a kis tanulólétszám nem kedvetlenítik el, fűti tovább a használnivágyás: reáliskola pótlására mindennapos ipariskola, polgárfiaknak tanfolyamok létesítését vette tervbe, sőt engedélyt kér a soproni iparegylet alapítására. Mind-mind hasznos, időszerű gondolat, megvalósításuk elé akadályt gördítenek a zavaros idők. Moser ipariskolája csak rövidéletű kísérlet, a haza ügye őt is a honvédek közé szólítja.

Jelentős változás következett be az 1850. évben: a kétév-folyamú városi alreáliskola megindulása.²²⁵⁾ Az új szerv az elemi iskola kebelében a 4. osztály kettős tagozataként kezdte meg működését, lazított tehát azon a kapcsolaton, amely a rajz-

²²³⁾ Az elemi iskolák értesítői között a városi levéltárban.

²²⁴⁾ A helytartótanács 17.662/1847. sz. magyar nyelvű, eddig ismeretlen rendelete. (Tanácsjegyzőkönyv 1847. II. 491.)

^{224a)} Fasc. IX. 431.

²²⁵⁾ A helytartótanács 1844-ben kiadott 26.337. sz. rendeletével hasonló szervezetű iskolát létesített az ipartanodákban, megvalósítását azonban a városi tanács 1806. évi átszervezésre hivatkozva elodázta. (Fasc. IX. 409, 447, 455, Raths-Prot. 1851. IV. 757.) Kárpáti S.: A soproni áll. főreáliskola története, 25, Lauringer E.: A soproni áll. reáliskola értesítője az 1925—26. évben, 29.

iskolát az elemi iskolához fűzte.²²⁶⁾ A reáliskola gyakorlati életre készített elő, tantárgyai között a rajz is szerepelt, elvonta tehát a rajziskola tanítványainak egyrészét. A kormányzatot az a gondolat vezérelte, hogy a rajziskola és a reáliskola személyi kapcsolatba hozható vagy egybeolvasztható,²²⁷⁾ felszólította tehát Steinacker rajztanítót, hogy milyen feltételekkel vállalná a rajztanítást a reáliskola két osztályában.

Steinackernek ez ügyben adott jelentése azért nagybecsű, mert belőle következtetni lehet tanítói működésére s a rajziskola állapotára.²²⁸⁾ Hétköznaponként heti 10 órában 82 gimnáziumi és elemi iskolai tanulót tanít szabadkézi és körző-rajzra; vasárnap, amikor 3 órára terjed a tanítási idő, 211 a tanoncok száma. Újabb kötelezettséget nem vállalhat, mert az utóbbi időben betegeskedik s a felizgulástól tartózkodnia kell. Joggal állapíthatjuk meg, hogy hivatalát a tanoncok nagy száma miatt nehezen tudja ellátni, ezért maga mellé a vasárnapi rajzoktatásban segédtanítót kér. A tanács megérti a tarthatatlan állapotokat s előterjesztésére a főispán elrendeli a segédtanító alkalmazását.²²⁹⁾

A kormány 1854-ben kiadott rendeletével szervezte újjá a szaknevelésügyet.²³⁰⁾ Ráébredt ugyanis arra, hogy a rajziskola már nem nyújtja a korkívánta szükségleteket, hogy figyelmének ki kell terjednie az elemi iskolából kiszabadult földműves ifjúságra is, azonkívül felügyelete alá kell vonnia a testületi tanonciskolákat. A rendelet hatására a városi tanács négyosztályú vasárnapi iskolát szervezett s működését 1855 május 6-án indította meg.²³¹⁾ Az új szervezetnek két tagozata volt: közönséges vasárnapi iskola és vasárnapi ipari iskola. Az első tagozat két osztályra terjedt s vallás szerint elkülönítve a betöltött 15. életévig a földműves ifjúság látogatta,²³²⁾ a második tagozat volt a harmadik és negyedik osztály és lett felszabadulásig az iparostanoncok képzőhelye; a kereskedőtanoncok a testület által 1846-ban alapított iskolában nyerték a szükséges ismereteket.²³³⁾ Az

²²⁶⁾ Az értesítők az 1850—51. évtől kezdve „1. und 2. Klasse der Unterrealschule” néven jelölik (Raths-Prot. 1852. III. 1140), az 1852. évtől a rajziskola nem szerepel.

²²⁷⁾ Fasc. IX. 447. i.

²²⁸⁾ Fasc. IX. 486.

²²⁹⁾ Steinacker az alreáliskola egyik tanítóját javasolja; a segédtanító évenként 50 forint fizetést kap. (Fasc. IX. 586, Raths-Prot. 1851. IV. 757, 1852. I. 365.)

²³⁰⁾ Vig A.: i. m. 184.

²³¹⁾ Fasc. IX. 519.

²³²⁾ Ezzel kapcsolatban gyümölcsfaiskola működik. (Fasc. IX. 545, 578, 616, 628.)

²³³⁾ Fasc. IX. 519. a—b; Veszelka L.: Tervezet mindennapos kereskedelmi iskola felállítására 1854-ben. (Kereskedelmi Szakoktatás 1938—39. évf. 60—67.)

új szervezetben érdekesen alakult a rajziskola helyzete: az eddigi egyoldalú rajzolás helyett egyéb, elméleti tárgyak kerültek előtérbe s a rajzzal egyenjogúak lettek. Ezzel a vasárnapi iskolában az elemi iskola tanítói jutottak nagyobb szóhoz s a helyi igazgató is kevesebb gondot fordított a rajzitanításra. Évtizedek óta kialakult órarendjét megváltoztatta s lehetetlenné tette Steinackernek hivatala ellátását.²³⁴⁾ Steinacker a tanácsnak tárta fel helyzetét és különösen az elemi iskolai tanítók méltatlan bánásmódja miatt panaszkodott; azok ugyanis a rajztermet teljesen maguknak sajátították ki. A tanács Steinackert védelmébe vette és megtartotta a rajzitanítás régi rendjét.

Hasonló panaszos hang csendül ki Steinacker 1858. évi beadványából.²³⁵⁾ Korábbi években a rajziskola rajzai bekötve kerültek a közönség elé, vizsga után a tanács felülvizsgálatra az építészeti igazgatóságnak küldte. Az utóbbi években ez a szokás megszűnik s a rajziskola az elemi iskolai értesítőkből hiányzik. Legalább annak engedélyezését kéri, hogy vizsgálatok idején közszemlére tehesse ki a rajzokat. A tanács ismét védelmére kel a rajziskolának s határozottan akarja, hogy a szülők és a mesterek a tanoncok előrehaladásáról tudomást szerezzenek. Utasítja a helyi igazgatót, hogy a tanoncok rajzait a vizsgái munkák közé vegye fel, ezek látogatását a kézműveseknek tegye lehetővé és a kiállítás szerepeljen a vizsgái rendben.

A rajziskoláról, amelyet 1857-ben az elemi iskolával együtt a Fegyvertár-utcából az új iskolaépületbe telepítettek át,²³⁶⁾ érdekes állapotrajzot kapunk a helytartótanácsnak 1859. évi iskolaösszeíró rendelete alapján.²³⁷⁾ E szerint az iskolának két tagozata van tanulók és tanoncok számára és 491 növendék látogatja. A tanítás két teremben folyik, délelőttönként 8—10-ig tanulóknak, vasárnap délután 2—4-ig tanoncoknak. Az iskola jó állapotban van, tandíj nincsen.

A szaknevelésügy újjászervezése óta a vasárnapi iskola és a rajziskola a tanoncképzés szervei Sopronban, e kettőnek bizonyítványára van szükség a felszabadításhoz. Hogy a tanács ebben mily szigorúan jár el, igazolja Töpler Gusztáv esztergályosmester kérésének elintézése 1859-ben.²³⁸⁾ Fia ugyanis kitöltötte tanoncéveit, nem rendelkezett azonban a szükséges bizonyítványokkal; a vasárnapi iskolát egy évig, a rajziskolát három hónapig látogatta. A tanács a 21 éves tanoncnak oly fel-

²³⁴⁾ A rajzitanítás vasárnap délelőtt 8—10 óráig tartott. (Fasc. IX. 527.)

²³⁵⁾ Fasc. IX. 603, Raths-Prot. 1858. 8045. és 9311. sz.

²³⁶⁾ Fasc. IX. 611; Rohn N.: A soproni r. k. fiú- és leánynépiskolák értesítője az 1891—92-i évről; Lauringer E.: A soproni áll. reáliskola értesítője az 1925—26. évben, 61.

²³⁷⁾ Fasc. IX. 663.

²³⁸⁾ Fasc. IX. 619.

tétellel adta meg a szabadulási engedélyt, hogy nemcsak a vasárnapi iskolát, hanem a rajziskolát is még három hónapig látogatni fogja.

A kormány 1859-ben újabb szaknevelésügyi rendeletet bocsát ki²³⁹⁾ és benne az 1854. évi rendelet kiegészítéséül a tanoncok kiművelésére ad szempontokat. 1860-ban a helytartótanács megkérdézi a városi tanácsot,²⁴⁰⁾ vajjon Sopronban is jelentkez-e a lanyhaság az ismétlőórák látogatásában, hiányoznak-e egyes céhek és szándékozik-e ez ellen a tanács valamit tenni. A tanács jelentése szerint egyes céhek lanyhábban járnak, ezeknek már megfelelő intést küldött.

Régen felvetődött gondolatot akar megvalósítani az asztaloscéhnek 1862. évi beadványa.²⁴¹⁾ Ebben annak elrendelését kéri, hogy Steinacker rajztanító a felszabadítandó tanonc rajzait a bizonyítvánnyal együtt adja ki. Szükséges ugyanis, hogy ezeket felszabadulás alkalmával a céh megvizsgálja és a tanoncnak a szakrajzban való képességéről, haladásáról meggyőződjék. Ez a tanoncokat egyúttal serkenteni fogja. Időszerű a beadvány másik pontja is: szükséges lenne az ipari szakrajzban jártas tanító Steinacker mellett, mert a jelenlegi túlhalmozás miatt lehetetlen feladatát teljesítenie. A tanács a rajzok kiadását engedélyezi, szaktanító alkalmazását nem.

1863-ban ismét baj van a tanoncok iskolalátogatása körül. Az igazgató azt jelenti a tanácsnak,²⁴²⁾ hogy a tanoncok feltűnően elhanyagolják az ismétlőórákat. Ha felelősségre vonja őket, azt állítják, hogy mestereik akadályozzák a látogatást. Büntetés, a tanonckodásnak negyed- vagy félévvel való elhalasztása sem használ; ezért a mesterek megintését kéri. A tanács kellő intelmet küld a mestereknek.²⁴³⁾

Gyér érdeklődés és állandó panaszok közepette szinte különösen hangzik az asztaloscéh újabb beadványa 1867-ben.²⁴⁴⁾ Úgy látszik, hogy ez a céh értette meg leginkább a rajztanulás nagy jelentőségét. Fájdalommal állapítja meg, hogy a vasárnapi oktatás a múlt évben néha 6—8 hétig szünetelt, ezért annak elrendelését kéri, hogy Steinacker rajztanító — úgy, mint hajdan — készíttessen a felszabaduló tanoncokkal próbarajzot. Oly kérés ez, amely teljesen szokatlan a 19. század végén, hisz a céhek a rajziskola megindulása óta szabadulni akartak ennek hatásköre alól.

A soproni rajziskola az 1871. évből figyelemreméltó ritka-

²³⁹⁾ Vig A.: i. m. 185.

²⁴⁰⁾ Fasc. IX. 649.

²⁴¹⁾ Fasc. IX. 661.

²⁴²⁾ Fasc. IX. 691.

²⁴³⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1863. II. 5406. sz.

²⁴⁴⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1867. 3768. sz.

sággal rendelkezik. Az elemi iskola 1870—71. évi értesítője előadja az osztálytermek felszerelését és ezek között a rajziskola leltárát is.²⁴⁵⁾ Az összeállítás alapja az 1815. évi leltár²⁴⁶⁾ és bennünket elsősorban az érdekel, milyen mértékű a gazdagodás a hat évtized folyamán. A leltár első része a mintarajzgyűjtemény; ennek jelentékeny részét az 1815-ben már meglévő 200 számozott rajzminta teszi. Van gazdagodás az utóbbi évek vásárlásai folytán, de ezek lenyomatok; Steinacker is gyarapította számukat. A leltár második része a könyvanyag; a régieken kívül vannak újabb szerzemények.²⁴⁷⁾ A leltár harmadik része a felszerelést tartalmazza; ez alapjában szegényesebb az 1815. évinél. Különösebb fejlődés 1815 óta nem látszik s így joggal állíthatjuk, hogy a 19. század eleje a soproni rajziskola fénykora volt.

Steinacker Károly volt az egyetlen rajztanító, aki három évtizednél hosszabb ideig állott a rajziskola élén. Nagy odaadással, hozzáértéssel és hivatásszeretettel látta el a munkakörét s ha hangzottak is el javító törekvések, ezek a nagyon népes tanulósereggel kapcsolatos viszonyokon akartak segíteni. Az elemi iskola tantestületébe tartozott, tanított ott 1870-ig, helyettesített a reáliskolában,²⁴⁸⁾ mindvégig mintaképe maradt azonban az igazi szaktanítónak; híven kitartott hivatása mellett s a rajztanítóságot nem cserélte fel a nagyobb tekintélyt adó reáliskolai tanársággal. Az 1870-es években erői megfogyatkoztak, 1873-ban már nem tudta hivatalát ellátni.²⁴⁹⁾ Hosszas betegsége miatt a helyettesítés és nyugdíjaztatás is felvetődött. A közgyűlés az elsőt szükségesnek mondotta ki s megbízta Wilfing József rajztanítót az órák ellátásával. A nyugdíjazással, mivel ez az eljárás „némi bizalmatlanság jellegét viselné”, nem foglalkozott a közgyűlés, hanem inkább megbízta a tanügyi bizottságot, hogy ez ügyben Steinackerrel tárgyalásokat kezdjen. Tartós betegsége miatt Steinacker visszatérésére számítani nem lehetett, ezért 1873 június 18-án nyugdíjaztatását kérte az agg rajztanító s ezt a tanügyi bizottság a következő év elejével mondta ki.²⁵⁰⁾ A nyugalmat nem sokáig élvezhette: egy hónappal később, 1873 július 18-án halt meg.²⁵¹⁾

²⁴⁵⁾ Programm der kath. städtischen Normalhaupt- und Elementarschule in Oedenburg am Schlusse des Schuljahres 1870—71, 18.

²⁴⁶⁾ Lásd: A soproni rajziskola fénykora c. fejezetet (Soproni Szemle, 1939. évf. 1. sz.).

²⁴⁷⁾ 1815-ben a rajziskolának 6 könyve volt, 1871-ben 12; az új szerzemények német könyvek.

²⁴⁸⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1862. 4761. sz.

²⁴⁹⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1873. 1049. sz.

²⁵⁰⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1873. 1638. sz.

²⁵¹⁾ Tanácsjegyzőkönyv 1873. 1968. sz., Oed. Zeitung 1928. VII. 28.

A sopronmegyei községtörténetírás forrásai.

(Folytatás.)

Irta: Soós Imre.

A leszármazáson, valamint a népesedéstörténeti vizsgálódásokon kívül sok más kérdést is föl lehet dolgozni a családtörténet segítségével. A falu *házainak*, jobbágytelkeinek vagy nemesi kúriáinak történetét például csak akkor lehet teljes sikerrel megírni, ha már ismerjük a bennük lakott családok leszármazását. Ha viszont azt akarjuk a falu népiségtörténetében érzékeltetni, hogyan szerezte meg egyik-másik törekvő család — házassági kapcsolat, ingatlanvásárlás stb. útján — a falu telkeinek, házainak tekintélyes részét, ugyancsak elengedhetetlen a rokoni kapcsolatok ismerete. Olyan, jobbára település- és társadalomtörténeti kérdések feldolgozásához azonban, melyeknél a családtörténet és leszármazás már csak mint segédeszköz jön tekintetbe, az anyakönyveken kívül más, a kitűzött célnak megfelelő források szükségesek. *Településtörténeti kérdések* feldolgozására különösen alkalmasak az 1786., 1805. és 1857. évi *népösszeírások*. Ezek a házban lakó családfő nevén és életkorán kívül a házastárs és gyermekek nevét és életkorát (születésének évét) is közlik.⁷⁾ Ha tehát az egyes családok leszármazását már ismerjük, akkor ez összeírásokból a személyazonosság a név, életkor és házastárs nevének egyezése alapján könnyen megállapítható. Ezzel együtt az illető családtag lakóhelye, a család ősi fészkeinek, telkének, házának a falu házsorában való elhelyezkedése is ismeretessé válik.⁸⁾ A mult századi *földkönyvek*⁹⁾ és *telekkönyvek* arra utalnak, hol feküdtek a család régi szántóföldjei. Az anyakönyvek mellett a népiségtörténet nagyszerű forrásai a különféle *összeírások*.¹⁰⁾ Sopron megye ebben a tekintetben meg-

⁷⁾ Mindhárom népösszeírást *Thirring Gusztáv* ismerteti a Magyar Statisztikai Szemle különböző számaiban, továbbá II. József népszámlálásáról és multszázadi statisztikánk forrásairól írt műveiben. II. József népösszeírásának Sopron megyénél maradt példányát a vármegye közönsége annak idején elégettette. Az 1805. évi népösszeírás egyes községekre nézve a vármegyei levéltárban megtalálható. Az 1857. évi népszámlálásnak csak egy-két községre vonatkozó töredékei maradtak fenn ugyanott. Egy másik példány a Statisztikai Hivatalhoz került.

⁸⁾ Két népösszeírás (pld. az 1786. és 1857. évi) adatainak összehasonlítása nagyszerű alkalom a családok terjeszkedésének bemutatására, ha az 1857. évi házsorban feltüntetjük az 1786. évben élt közös őstől leszármazott valamennyi utód házait, telkeit.

⁹⁾ Földkönyvek találhatók a községek irattárában, nagyon sokszor a bírói tisztet viselt magánosoknál és a soproni törvényszék úrbéri pörirataiban.

¹⁰⁾ Ilyenek az országos levéltárban: 1715. és 1720. évi regnicolaris összeírások, valamint az 1773-ból származó úrbéri tabellák, a vármegyei levéltárban: 1728. és 1828. évi regnicolaris, 1752. évi Nádasdy-féle és 1774-től kezdve a 18. századi dicalis összeírások.

lehetősen hátrányos helyzetben van, mert csak a 18. század elejétől kezdve rendelkezünk minden községre kiterjedő, egységes szempontú teljes összeírással. Az 1853. évi úrbéri pátens által elrendelt örökváltságnak és tagosításnak községtörténeti szempontból szinte fölmérhetetlen jelentőségű iratai, vagyis a földesurak és a község telkesgazdái vagy zsellérei közt létrejött *földmegváltási szerződések*, az ezek megfellebbezése folytán lefolytatott *úrbéri pörök*, mindezek előzményeként a *Mária Terézia-féle úrbérrendezés* és az 1810-es évekből származó *irtástvisszaváltó pörök* iratai hatalmas forrásanyagot szolgáltatnak a falu társadalomtörténetéhez.¹¹⁾ Minthogy nagy részletességgel közlik az összeírások alapjául szolgáló háztartások vagyoni és népesedési viszonyait, a társadalomtörténeti kérdések egész sorát lehet általuk megvilágítani, egy-egy családra, nemzetségre, vagy az egész falura nézve egyaránt. Nagy előnyük, hogy minden községre nézve egységes szempont szerint (legtöbbször adókiivetés céljaira) készültek, teljesekek s így a legváltozatosabb összehasonlításokra alkalmasak. Ezeket az összeírásokat legjobban úgy hasonlíthatjuk össze, ha bizonyos korszakok határain létrejött *két* összeírást állítunk egymás mellé. Az 1715. évi regnicolaris összeírás például a 18. század hatalmas népi gyarapodásának, vagyoni, társadalmi tagozódásának kezdetét jelzi, az 1853. évi földtehermentesítéssel kapcsolatos összeírások pedig ennek a korszaknak lezárását, a jobbágyság felszabadítását, az úrbéri korszak jó vagy rossz eredményeit érzékeltetik. A két korszak összehasonlítása föltétlenül rámutat valamilyen kérdésre, amelybe bele lehet kapaszkodni, amelyet ki lehet fejteni, amelynek okait érdemes kutatni, megmagyarázni. E kérdés kifejtését tartalmazó gondolat sor természeténél fogva egységes, tehát nem áll fönn az a veszély, hogy a feldolgozás zilált és szétszórt lesz. Jól bevált eszköz a kérdések kiemelésére, ha két községet hasonlítunk össze. Nem lehet kétséges, hogy az anyakönyvek és az összeírások együttes használata mélyebb bepillantást enged a népiségtörténeti kérdésekbe, mint ha külön-külön értékesítjük őket. Minthogy azonban a községek népiségtörténete csak a 18. század elejéig számíthat az anyakönyvek támogatására, azért az azt megelőző korban, vagyis tisztára az összeírások alapján történő kutatásnál már úgy kell fölvetnünk a kérdéseket, hogy azok megoldása független legyen a vérségi hovatarozástól. A kutatás eszköze ilyenkor az összeírásokban előforduló *családnevek* elemzése és magyarázása.

Amint a népiségtörténet fonalán visszafelé haladva a 17.,

¹¹⁾ Az 1853. évi földtehermentesítés, tagosítás, örökváltsági szerződések, úrbéri pörök sok más úrbéri tárgyú irattal együtt a múlt század végén igazságügyminiszteri rendeletre a soproni törvényszékre kerültek s ma is ott vannak. Úrbéri pöröket tartalmaznak az úriszékek levéltárai, valamint a Helytartótanács iratanyaga is.

majd a 16. századba érünk, az egyszempontú, teljes összeírások is eltűnnek s helyettük csupán alkalmoszerűen összeállított *névsorokra*, nem egységes szempont szerint és nem minden falura kiterjedően, vagy nem pontosan végigvezetett jegyzékekre bukkanunk. A vármegyénkre vonatkozó levéltári anyag még ilyen viszonylagos értékű összeírásokban is szegény. A Nádasdyak elkobzott birtokainak, valamint a győri püspökséghez tartozó falvaknak 16—17. századi urbariumai ugyan megtalálhatók,¹²⁾ de már a megyére vonatkozó dézsmajegyzékek nem maradtak fenn. A nemesi községek nemes- és zsellérlakosságáról, továbbá a portális adózás kereteiből kivont s ehelyett megyei taksát fizető zsellérlakosságok lakosságáról az 1670-es évektől kezdve vannak lajstromok.¹³⁾ A 17. század végéről és a 18. század elejéről származó taksalajstromok bőséges utalást tartalmaznak a taksás nemesség vagyoni állapotára, állatállományára, birtokának nagyságára, a bevetett szántóföldek területére vonatkozóan is. Szórványosan közölnek jobbágyneveket a hiteleshelyi levéltárak birtokfelvállási jegyzőkönyvei, hatalmaskodásról, tanukihallgatásról, jobbágyvisszapórlásról szóló különböző okiratai,¹⁴⁾ az Országos Levéltár NRA-gyűjteménye, a táblai perek ugyanott, Sopron megye 16—17. századi közgyűlési jegyzőkönyvei és iuridicus iratai. Ezeknek az alkalmoszülte, töredékes névsoroknak többek közt az a hátrányuk, hogy egy-egy név hiányából nem lehet a név tulajdonosának eltávozására következtetni. Azaz mindig nem szolgálnak pozitív adatokkal s ekkor negatív megállapításokra sem nyújtanak lehetőséget.

A jobbágyközségek népiségtörténetébe alkalmas módon illeszthetők még be a magánföldesúri levéltárak *úriszéki iratai*, elsősorban pedig jegyzőkönyvei. A parasztság örökösödési viszonyairól, a jobbágybirtok szerény terjeszkedésének módjairól, a jobbágytelkek osztályáról, de a jobbágytság erkölcsi életéről is (v. ö. az úriszéken tárgyalt bűnügyeket!) csak az úriszékek anyagának feldolgozása útján szerezhethetünk gyarapodást fogyatékos ismereteinkhez. Történeti érdeklődésünk egyoldalúságára utal az a sajnálatos körülmény, hogy nincsen a magyar történeti irodalomban olyan munka, mely az úriszékek anyagán alapulna.

¹²⁾ Országos Levéltár. Urbaria et Concriptiones 12/42—43—44, 28/55, 56/33.

¹³⁾ Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei I—1130 skk. Itt jegezzük meg, hogy Sopron város egykori földesúri hatósága alá tartozó falvakra (Ágfalva, Balf, Bánfalva, Harka, Kelénpaták, Kópháza) vonatkozó adatok a soproni városi levéltárban találhatóak.

¹⁴⁾ A rábaköziek Csornára és Győrbe, a megye többi részén lakók a vasvár—szombathelyi hiteleshelyre jártak. A szombathelyi káptalani levéltár különösen gazdag sopronmegyei vonatkozású anyagban. Mindhárom hiteleshelyen 1540 körül kezdődnek a sorozatos iratgyűjtemények. Csorna működése a 17. század első felében szünetelt.

Mentségül hozható fel, hogy ezen iratanyag legtöbbje magántulajdont képez s így nehezen hozzáférhető. A magánföldesúri levéltáraknak, elsősorban pedig a nagybirtok urodalmi levéltárainak megnyitása igen sok indítást, új eszmét és szempontot hozhatna magyar népiségtörténetünkbe. A községi levéltárak anyaga — ha itt-ott van is ilyen — annyira szegény, hogy értékesítésének módját nem érdemes e helyen fejtegetni.¹⁵⁾ Jobbágyközségeinkre vonatkozóan általános statisztikai és községtörténeti adatokat nyújtanak még a 16—17. századi dica-lajstromok, az 1598. évi házzsámlálás, az 1596. és következő évek takas nemesi névsora. A dicák a lélekszám hozzávetőleges megállapítására azonban nem alkalmasak, mert az adóegységet képező porta fogalma időnkint és helyenkint változik.

A nemesi községek társadalmának életéről a hiteleshelyi, megyei és magánlevéltárak (családi levéltárak) szinte valamennyi iratcsoportjai egyaránt bőséges utalást tartalmaznak. A nemeseknek alig volt olyan életmegnyilvánulásuk, amelyet valahol fel ne jegyeztek volna. A reájuk vonatkozó kutatásokban sokkal inkább az adatok megválogatásával, szétrostálásával, mint összegyűjtésének gondjaival kell megbirkózni. Általában a nemesi községek levéltári anyag tekintetében sokkal előnyösebb helyzetben vannak, mint a jobbágyközségek.

A *faluhatár multja* a falu anyagi művelődésének tükörképe. Terjeszkedéssel, erdőirtással, mocsárlecsapolással éppen megyénkben értek el szinte csodával határos eredményeket. Az a folyamat, ahogyan az ősi, vad tájalkotó elemekből (erdők, vadvizek) az ember állandó közremunkálása révén a modern kultúrta alakult ki, a mult emberét egészen új megvilágításban, *öntudatos tevékenysége* közben vetíti elénk; a népiségtörténet viszont inkább a lakosság életviszonyainak lassú, észrevétlen, szinte öntudatlan átváltódásait igyekszik legrögzíteni. A faluhatár multjával foglalkozó tudománynak alig van története. Eddig a településtörténet vetette fel ezeket a kérdéseket, mégis inkább a házsorok kialakulása, a belső település érdekelte, mint a falu határában lefolyt változások. Ide tartozik a *földközösség* történetének, helyi különlegességének, megszűnése idejének és körülményeinek, a határ régi *dülörendszereinek* kérdése. Leghelyesebb a mult század elején létrejött földkönyvekből lerajzolni a tagosítás előtti dülörendszert, a 60-as évek kataszteri földmérése és telekkönyvei alapján pedig a tagosítás utáni új, mai dülörendszert: a kettő összehasonlítása alapján vonjuk le következtetéseinket. A dülörendszerek rögzítéséhez szinte kimeríthetetlen forrásokat nyújtanak már a középkortól kezdve a különféle ha-

¹⁵⁾ Éppen ezért igen nagyfontosságú Sopron vármegye törvényhatósága által kezdeményezett, a levéltári értékek megmentését s a levéltári törvény megalkotását célzó mozgalom.

tárjárások, határviták aktái a hiteleshelyi levéltárak „metales” című iratcsoportjaiban. Igen sok dülönév rejtőzik e levéltárak birtokfelvallási és beiktatási jegyzőkönyveiben is. A középbirtokos földesurak jobbágyközségeire, valamint a kisenemesi falvakra nézve ezek a határjárások és birtokátruházási jegyzőkönyvek szintén alkalmasak a hiányzó telekkönyvek pótlására. A nem egyszer több évszázadon át húzódó birtokpörök is teljes sikerrel értékesíthetők a dülönévkutatásban. E tekintetben nem hagyható figyelmen kívül a 18. század végével kezdődő *kéziratos térképanyag* sem. Az úrbéres tulajdonosok által művelt szántóföldeknek a határban való elhelyezkedésére irányuló kutatásnak már szoros kapcsolata van a családtörténettel. Hogyan öröklődnek a földdarabok apáról-fiúra? — ennek a kérdésnek tudományos vizsgálata fényt deríthetne a magyar parasztság földmádatának indítékaira is. Nem kevésbé fontos tudományos érdek fűződik a határ meghódításának kérdéséhez is: hogyan tolta az erdőirtás, mocsárlevezetés a művelhető területek határát kifelé, hogyan készítette elő a tökéletlenebb legelő- és rétgazdálkodás a szemtermelés útját. A nagymultú magyar kertészet történetére is úton-útfélen találkozunk utalásokkal. Sopronmegyei különlegességnek tekinthető a hansági élet története, a rábamenti vízáradásos falvak erőfeszítéseinek rajza. A csapodkörnyéki Nagyerdő sajtóságos gazdasági élete is várja kutatóját. Az 1853. év után lefolyt jobbágyfelszabadítás a vele kapcsolatos tagosztály révén kap nagy fontosságot minden falu határának történetében. A nemesi községekben ugyanilyen szerepe volt a mult század harmincas éveiben eszközölt birtokelkülönzésnek és arányosításnak.

A falvak *belső településének története* két kérdés körül csoportosul. Ezek: a házak, épületek, templom, iskola története egyrészt, a házsorok története másrészt. A házak történetének feldolgozása csakis a családtörténettel kapcsolatban történhetik. Erre már utaltunk. Az iskola és templom történetére, valamint a község egyháztörténetére bőséges adatot tartalmaznak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek. A házsorok kialakulására II. József 1786. évi első kataszteri munkálataiban, térképeiben s ezeknek szövegrészében¹⁰⁾ kapunk bő forrásanyagot. A 18. század végétől kezdve kéziratos térképek, majd kataszteri térképek nyújtanak a házsorok, falualaprajz történetéhez elsőrangú adatokat.

A *falul elkísérére*, szellemi és erkölcsi műveltségének multjára vonatkozó kutatás szoros kapcsolatban van a szellemi néprajzzal és az egyháztörténettel. Míg azonban a néprajzi kutatás számára egyetlen község igen kicsiny terület ahhoz, hogy valami újat és értékeset lehessen kihozni, addig egyháztörténete minden

¹⁰⁾ Eredetiben a bécsi Hadilevéltárban és fényképmásolatban a szegedi egyetem Földrajzi Intézetében található.

községnek van. Az egyháztörténeten kívül a hívek benső életét irányító *vallási ténykedések hatásait*, továbbá templom és iskola együttes hatásaként a szellemi élet megnyilatkozásait kellene vizsgálat tárgyává tenni. Az e fajta kérdésekre vonatkozó „adatok” hiába keressük levéltárakban. A néppel való állandó érintkezés közben egy-két kiszólás, egy-egy érdekes gondolatkapcsolat, egy sokatmondó következtetésiáncolat rávilágíthat olyan összefüggésekre, amelyeknek előzményei a multban gyökeresnek. A szenvedésekkel szemben tanúsított magatartás viszont igen gyakran a lélek erkölcsi erőtartalékára enged következtetni. A falu hagyományanyaga (elsősorban a családi hagyományok), mesekincse, az egyházi és világi énekköltészet (esetleg egy kedvenc éneknek is van története!) a falu lelkiségének multjából világít rá egy-egy mozzanatra. Igen mélyre lehet hatolni a néplélek erkölcsi magatartásának ismeretében a tekintélytisztelet történeti mozgatóinak kutatásával. Ha sikerül kipuhatolni, miért becsülik meg az egyiket s miért vetik meg a másikat, akkor már a *népi értékszemléletet* hámoztuk ki. A népi értékelés alapja és indoka pedig — a magyarság nagyfokú konzervativizmusa folytán — többnyire az apa, vagy az ősök megrendíthetetlen tekintélye. Amikor aztán a kikérdezettek arra hivatkoznak, hogy az általuk is követett elveket apjuktól tanulták, mert hiszen az öregapjuk is így cselekedett, akkor ezzel kapcsolatosan olyan történetkéket mesélnek el rég letűnt őseikről, amelyek nemcsak a család egyéniségének megismeréséhez visznek el bennünket, hanem az egész falu elmúlt lelki magatartására, erkölcsi felfogására, értékelésére, vagy gondolkozásmódjára is jellemzőek. A kutatás eszköze tehát itt a néppel való állandó érintkezés, a kikérdezés, jóízű beszélgetéseikben való részvétel. Éppen ezért van igen nagy szerepe a falutörténetírásban a helyben lakó papoknak, orvosoknak, tanítóknak.

Ezek a sopronmegyei községtörténetírásnak minden esetben szerephez jutó forrásai. Külön célkitűzések egyéb forrásairól itt nem beszélhetünk. A lelőhely alapján csoportosítva e forrásokat, 1. helyben, a községben található, 2. megyeközpontban, hiteles helyeken, Budapesten stb., szóval idegenben hozzáférhető forrásanyaggal találkozunk. E csoportosításból az első pillanatra megállapítható, hogy *egy kutató* — akár helyben lakik, akár valamelyik levéltárral rendelkező városban — az *összes forrásokhoz* alig férhet hozzá. Éppen ezért jó falutörténet a helyben lakó kutatónak és a levéltárakhoz könnyen hozzájutó városi kutatónak együttes munkája révén jöhet létre. Előbbi a helybeli adatgyűjtést, utóbbi a levéltári kutatást végzi el. Ezzel a munkamegosztással a falutörténetírás egy másik, nagy nehézsége is önként megoldódik. Falutörténetre elsősorban a község lelkészének, tanítójának van szüksége. Ha tud is latinul, a levéltári ku-

tatás módjának elsajátítása nélkül kilátástalan vállalkozás lenne munkához kezdenie. A munka nehezebb része, a levéltári kutatás az itt említett munkamegosztás módszerével szakemberre hárul, viszont a helyi kutató *a saját területén* kitűnően és eredményesen értékesítheti képességeit. A munkamegosztásnak másik nagy előnye abban rejlik, hogy a megyei központban vagy a fővárosban munkálkodó levéltári kutató könnyen hozzáférhet a szakirodalomhoz, folyóiratokhoz, a középkori okleveles anyagot tartalmazó okmánytárakhoz.

A helybeli kutatóra háruló feladatok a következők: 1. a helyben található írásos anyagnak, az anyakönyveknek és telekkönyveknek, esetleg a földkönyveknek feldolgozása, 2. írásos emlékek, nyomtaványok, kéziratok, művészettörténeti emlékek, néprajzi stb. tárgyak *gyűjtése*, 3. a falu lelkiségére, valláserkölcsi, szellemi életére, dalkincsére, családi és egyéb hagyomány-anyagára vonatkozó adatok kutatása (idetartozik a nép ajkán élő dülönevek gyűjtése is). Aki népe multja iránt érdeklődik, ne a földesúri család ügyes-bajos dolgait tartalmazó levéltári anyaghoz, hanem az anyakönyvekhez forduljon. A telekkönyvek a mult század közepe óta szemléltetik a falu belső települését, a falu-alaprajz és a külső határ, valamint a dülörendszer lassú mozgását. A faluban — padlásokon — található régi nyomdatermékek, kéziratok anyag állandó, következetes gyűjtése idővel szép „községi levéltárat, múzeumot” hozhat létre. Külön figyelmet érdemelnek a régi imakönyvek, hiszen népi nyomdatermékeink legtöbbször vallásos tárgyú. Naptárak gyűjtése, esetleg csak összeírása tartozik ide. A falu *jövő történetírása* számára megbecsülhetetlen kincs volna az osztrákoknál rendeleti úton meghonosított gyakorlatot átvenni, hogy t. i. a tanítók a *falui mai életének* főbb eseményeit, fontosabb mozzanatait állandóan papírra vessék. Pár évtized multán ezek a falu-krónikák, évkönyvek történeti forrásokká válnak. Itt persze nem az időjárás leírására gondolunk, mint ahogy ez egyik-másik, hasonló célzattal íródott plébánia-krónikákban található, hanem olyasfajta mozzanatok lerögzítésére, mint amilyeneket a Soproni Szemle kisebb közlemények rovata megörökít.

Emerich Soós: *Die Quellen zur Geschichte der Gemeinden des Komitates Sopron.*

Verfasser spricht über die Fragen, die der Heimatforscher bei der Bearbeitung der politischen, Volkstums- und Siedlungsgeschichte, sowie der Geschichte des religiösen Lebens der einzelnen Gemeinden im Zusammenhang mit bisher stark vernachlässigten Quellen (z. B. Matrikelbücher) zu lösen hat.

Sopron városfejlesztési terve.

Írta: **Bergmann Pál**, városi főmérnök.

A városrendezésről és az építésügyről szóló 1937:VI. t.-c. a magyar városok fejlődésében fordulópontot jelent.

A multban a magyar városok fejlesztését kevés kivétellel a véletlen és az egyéni érdek irányította. A külterjes és a rendszertelen fejlődést semmi sem akadályozta meg, ezért az utak, a vízvezetékek és a csatornával, egyszóval a közműekkel való ellátás a szétszórt település mellett lehetetlenné vált.

Az említett törvény a véletlen helyébe a tervszerűséget, az egyéni érdek és a teleküzérkedés fölé a közösség érdekét helyezte. Ezért minden városnak meg kell állapítania a városfejlesztési tervét (programját). A külterjes fejlődést pedig lehetlenné teszi a törvény azzal, hogy kötelezi a városokat, határozák meg pontosan azt a területet, amelyet városiasan kívánnak kialakítani. Ennek határvonalán túl a lakótelepek keletkezése meggátolható. A felmérés után pedig meg kell állapítani a városias kialakításra szánt terület általános és részletes rendezési tervét.

Sopron városfejlesztési tervét *Hantó István* műsz. tanácsos ügyosztályvezetői felügyelete mellett e sorok írója készítette. A közgyűlés a program tárgyalására ad hoc bizottságot küldött ki, ennek elnöke a polgármester, illetve helyettese; tagjai pedig *Hantó István*, *Hárs György*, dr. *Heimler Károly*, dr. *Hering Zoltán*, dr. *Pinezich István*, *Schärmár Károly*, *Stornó Miksa*, dr. *Vendl Miklós*, *Völker József* és az előadó voltak.

A közgyűlés a városfejlesztési tervet az ad hoc bizottság módosításaival elfogadta és 9071/22. ggy. 1939. sz. alatt határozattá emelte.

Sopron nagyságát és jelentőségét a multban virágzó kereskedelmének és számos híres iskoláinak köszönhette.

A nagy mult köbe épített emlékei megmaradtak, mert a tatar- és törökidőszak Sopront nem érintette. A nagy kereskedelmi élet azonban megszűnt, mert a fővasúti és közúti vonalak elkerülték Sopront és az új határok megfosztották Sopront gazdasági háttérétől.

A nagyhírű iskolák megmaradtak, sőt Sopron iskolavárosjellege a volt selmeci erdő- és bányamérnöki főiskola idetelepítésével még inkább kidomborodott.

Sopron gazdasági életének alapját a jelenben iskoláin és élénken fejlődő gyárparán kívül a vendégforgalom alkotja.

A város szubalpin klímája, 10.000 holdas erdőbirtoka — amelyet 176 km hosszú kiépített, messze földön egyedülálló sétatútvonalak hálózhatnak be —, számos kirándulólhelye, az osztrák

havasok közelsége, a Lövér szálló, a Lövérfürdő és a Fertő-tó a nyugalmat és pihenést keresők ezreinek kedvelt üdülőhelyévé tették Sopront. A vendégek a természet szépségein kívül szórakozást találnak a város fejlett művészeti életében, műemlékeiben és műgyűjteményeiben.

Sopron multja és jelenje szabja meg a jövő fejlődésének lehetőségét is: amely az iskolaváros és az üdülőváros tervszerű fejlesztésében rejlik. Ez határozza meg a városrendezés elveit és ez jelöli meg azokat a feladatokat, amelyeket a szebb, nagyobb és boldogabb Sopron érdekében meg kell valósítanunk.

A városrendezés alapelvei.

A műemlékszerű belső városmagot a lehetőség szerint meg kell őrizni, mert ez Sopron legnagyobb értéke. Az elrejtett és hozzá nem férhető történeti és művészeti emlékeket fel kell tární. Szükség van az elavult közintézmények és lakóépületek egészségessé tételére, a nyomortanyák megszüntetésére, minden család részére olcsó, egészséges, száraz, napos, átszellőztethető lakás nyújtására, lehetőleg minden lakáshoz kert vagy udvar létesítésével. Ezért a levegőtlen, kútszerű udvarokra nyíló belvárosi lakásokat meg kell szüntetni. A nem műemlékjellegű hátsó épületszárnyak lebontásával belső szabad területeket kell nyerni. A lakásra már nem alkalmas, de műemlékszerű épületeket más célokra kell felhasználni: gyűjtemények, raktárak, irodák céljára.

A város csodálatosan szép tájképét is meg kell őrizni, a települést be kell illeszteni a természet nyújtotta keretbe. A befejezetlen városszéleket, egységes, a természetbe beolvadó lezárással kell ellátni. A szerencsés terepalakulatot a beépítés megválasztásával láthatóvá kell tenni. Ezért egyes kiemelkedő pontokon koronázó középületeket tervezünk. Azokon a kilátópontokon, ahová középület vagy torony nem kerül, kilátótereket tervezünk. Magánépületekkel a magaslatokat nem szabad beépíteni. A dombok lejtőit terraszosan kell kialakítani és azokon csakis szabadon álló építkezést engedünk meg.

Mivel Sopron egyik legfőbb erőforrása a vendégforgalom, Sopront be kell kapcsolni a Budapest—Bécs, Budapest—Semmering és Bécs—Balaton utak révén a nemzetközi autóforgalomba. Ezeknek az utaknak nem szabad a várost megkerülniök, hanem a főútörbe, a Várkerületbe, kell bekapcsolódníok. Autóutakat kell építenünk a környék legszebb és a vendégforgalom szemszögéből fontos pontjaihoz.

Az iskolavároshoz méltó, hogy az iskolák épületeit a kor kívánalmainak megfelelően újjáépítsük és lehetőleg zöld környezetbe helyezzük. Különös fontossága van a nyári egyetem in-

tézményének, amelyre fekvése miatt Sopron a legalkalmasabb, mert a tanulmányok nyaralással való összekötését teszi lehetővé.

A földrajzi fekvés kedvező további gyárak letelepedésére is. Hogy a gyárak ne zavarják a nyaralókat, már régen külön, a nyaralóvárostól távolos városrészeket jelöltünk ki. Szükség van a belső városban terpeszkedő gazdaházak kitelepítésére is.

A régi szabályozási terv.

Wälder József volt városi főmérnök 1905-ben készítette el Sopron szabályozási tervét, amelynek alapján — egyes részletmegoldásoktól eltekintve — a város rendezése eddig történt. Ez a terv, amelyet a századforduló nagy magyar városrendezője: Palóczy Antal vizsgált felül és talált helyesnek, elavult, mert tervezője természetszerűen nem láthatta előre az autóforgalom szédületes fejlődését. Tervét elsősorban a szépészeti elvek irányították, ezért zárt terekre és az utcaképek esztétikai lezárására törekedett, figyelmen kívül hagyva a forgalom igényeit. Az akkori szabály szerint az utca hosszúsága nem lehetett nagyobb a szélesség 25-szörösénél. E határ túllépése esetén az utcák tengelyébe középületeket tervezett és az útvonalakat könnyökszerűen megtörte. Ezt a szél megtörése miatt is tervezte. Sűrűn alkalmazta a körutakat, a sík területen is az íves utcákat és a kelet-nyugati irányú utcákat, amelyek északra nyíló lakóhelyiségeket eredményeztek.

Másrészt Wälder túlbecsülte Sopron lakosságának gyarapodását. Szabályozási terve 1234 hektárnyi = 2770 holdnyi területet ölel fel. Ez a terület — Wälder számítása szerint — elegendő lett volna 181.831 lakos elhelyezésére, amely lélekszámot feltevése szerint Sopron 2065. évben érne el. Számítása alapján a város lakosságának Brennbérg, Köhida, a külsőség és a katonaság nélkül 1930-ban 38.900 főnyinek kellett volna lennie. Ezzel szemben az 1930. évi népszámlálás szerint ezen a területen a polgári lakosság száma csak 31.633 volt.

Wälder szeme előtt 8 közigazgatási kerületre oszló Nagy-Sopron lebegett. Minden kerület részére középületekkel övezett főteret vagy tércsoportot tervezett.

A túlméretezett terv fenntartásának az lenne a következménye, hogy meg kellene engedni a külterjes építkezést és a település olyan nagy területet foglalna el, hogy annak a közművekkel való szükséges ellátása elviselhetetlen terheket róna a városra. Hátránya még a tervnek a telektömbök túlságos elaprozása is.

Szükség van tehát a városias kialakításra szánt területnek a tényleges fejlődéshez mért megállapítására és Wälder József tervének átdolgozására. A terv főközlekedési hálózatát az autó-

forgalom figyelembevételével kell kiigazítani. Ki kell küszöbölni a könyökszerű utcatoréseket. A forgalmi utcáktól el kell választani a lakóutcákat, amelyeket lehetőleg észak-déli irányban kell vezetni, hogy a szobák délelőtt, délután napsütést kapjanak, az északra nyíló ablakok kiküszöbölhetőek legyenek és a kerteket a napfény járhatta át. Kívánatos, hogy lehetőleg a város minden pontjáról pormentes sétaúton legyenek elérhetőek a nagy parkok és a város közvetlen közelségében fekvő és éppen ezért építési tilalom alá vonandó erdők. Ebből a célból az összefüggő park-sávok hálózatát kell megteremteni.

Mivel a vendégforgalomra való tekintettel az úttesteket pormentes burkolattal kell ellátni, ezért a lakóutcákat költségkímélés céljából a lehető legszűkebb méretekre kell tervezni; a napbesütési szög megkívánta házsortávolságot pedig előkertekkel és parksávokkal kell elérni.

A település iránya és a lakásszükséglet kielégítése.

Városunk az ú. n. soproni medence délnyugati sarkában fekszik. (Átlagos fekvése 212 m. A. f.) A várost délről és délnyugatról az Alsó- és a Felsőlövérek magaslatai (Nándormagaslat 310 m, Sörházdomb 292 m, Károlymagaslat 398 m), északról és északkeletről a Bécsidomb (247 m) és a Koronázó domb (250 m), délkeletről pedig a Kurucdomb (230 m) határolja.

A Lövérek felső lejtőin az esés 18—20%, a bécsidomb felé az esés 6—12%. Ezért a város terjeszkedése észak és dél felé korlátolt és csakis szabadon álló, villaszerű építkezéssel lehetséges.

Az uralkodó északnyugati szélirány miatt, a város keleti területeit a gyárpar, a munkástelepek és a gazdák részére kell fenntartani. A közműekkel könnyen ellátható zártosú bérház és sorház építkezés számára tehát csakis a nyugati irányban való terjeszkedés marad meg. Itt is határt szab a vízmű gyűjtőkútjainak védőterülete.

A területekkel tehát takarékosan kell bánni és nagyobb lakossűrűségre kell törekedni. Ez jelenleg gyér. A belvárosban 281, a Deák-téren 52, a Hunyadi-utcában 30, a lövérekben 5 lélek hektáronként.

A rendelkezésre álló kevés lakóterület miatt szükség van arra is, hogy a város helyes, okszerű telekpolitikát üzzön, hogy a véletlen, a teleküzérkedés és uzsora helyett, a tervszerűség és a közérdek irányítsa a város fejlődését. Ezért csak ott szabadna az építkezést megengedni, ahol a közművek már megépültek, kivéve a nyaralónegyed, a Lövéreket.¹⁾

¹⁾ Ez a kivétel dr. Hering Zoltán javaslata.

Sopron összes lakosainak száma 1930-ban 35.895 volt,
ebből a külterületi lakosok száma . . . 3.454 „

a belterületen az összes lakosok száma . 32.441 volt.

Mivel a katonaság létszáma ingadozó, a népesség szaporodására vonatkozó vizsgálatot a polgári lakosságra kell korlátozni.

Sopron polgári lakosainak száma 1930-ban 35.081 volt,
ebből a külterületi lakosok száma . . . 3.448 „

a belterületen a polgári lakosok száma . 31.633 volt.

A polgári népesség szaporulata:

	Összesen	%-ban
1869—80 időszakban	2114	10'01
1881—90 „	3991	17'19
1891—900 „	3415	12'54
1901—10 „	969	3'16
1911—20 „	1709	5'41
1921—30 „	2181	6'55
	4859	

A természetes szaporodás (a születések és halálozások különbsége) lényegesen nagyobb volt, a tényleges szaporulatot azonban az elvándorlás jelentékenyen apasztotta.

I. sz. (népességi) táblázat.

	Elve- születések	Halá- lozások	Természetes szaporodás	Tényleges szaporodás	Vándorlási különbözet
s z á m a					
1901—1910	9.356	6.614	2.742	454	—2.288
1911—1920	7.569	6.664	905	1.316	411
1921—1930	7.356	5.550	1.806	647	—1159

A lakosság száma a következő 30 év alatt valószínűleg így fog alakulni:

A belterületen a polgári lakosság száma 1930-ban 31.633 lélek.

A népszámláláskor távollevők száma 1930-ban . 2.204 „

A katonaság létszáma 1.000 „

A várható szaporulat 30 év alatt (1870—1930-ig tartó 60 évi átlag alapján) 7.163 „

A belterületen az összlakosság száma 1960-ban . 42.000 lélek.

A külterületen az összlakosság száma 1960-ban . 5.000 „

Összesen 47.000 lélek.

II. sz. (telekstatistikai) táblázat.

Körzet sorszám	A beépített telkek száma						Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti lakstírustípus	Új lakás létesíthető			Elhelyezhető összesen		
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos			intézmény	összesen			ezenkívül intézményekben	Beépítéssel	Telekalakítással	Újjáépítéssel	Lakás	Lakosság
1	3	4	4	1	3	158	—	30	779	—	200	3·9	—	—	—60	140	490 ¹⁾	
2	4	3	6	7	14	162	1	56	1122	23	288	3·9	—	—	—88	200	700 ²⁾	
3	3	1	4	1	1	103	3	22	447	69	129	3·5	—	—	—9	120	420 ³⁾	
4	12	1	4	2	1	187	—	39	796	—	228	3·5	—	—	22	250	878 ⁴⁾	
5	—	1	1	3	—	99	3	17	514	200	116	4·4	—10	—	10	116	464 ⁵⁾	
6	20	10	8	4	2	44	—	49	505	—	134	3·8	—	—	46	180	630 ⁶⁾	
7	8	2	2	1	4	195	—	33	783	—	237	3·3	—	—	63	300	990 ⁷⁾	
8	4	8	3	—	4	90	—	28	540	—	139	3·9	—	—	61	200	700 ⁸⁾	
9	22	5	5	7	2	136	14	56	891	52	221	4·0	59	—	20	300	1050 ⁹⁾	
10	13	5	7	7	4	114	—	48	745	—	206	3·6	4	—	—	210	735 ¹⁰⁾	
11	52	13	8	7	2	73	—	91	887	—	213	4·2	17	—	—	230	920 ¹¹⁾	
12	51	25	9	8	2	52	—	101	943	—	222	4·2	39	9	—	270	1080 ¹²⁾	
13	17	12	7	3	1	7	—	41	316	—	86	3·7	122	12	—	220	814 ¹³⁾	
14	18	9	4	4	4	43	—	45	532	—	127	4·2	—	3	—	130	520 ¹⁴⁾	
15	25	17	7	11	4	55	7	71	764	500	206	3·7	92	122	—	420	1470 ¹⁵⁾	

1) Előkapu, Dobner-utca és Háromházter, Szent György-utca.

2) Kolostor-utca, Templom-utca, Új-utca.

3) Ferenc József-tér, Müller P.-utca, Orsolya-tér, Fegyvertár-utca.

4) Színház-utca (Ógabona-térre nyíló házak), Petőfi-tér.

5) Széchenyi-tér, Liszt Ferenc-utca.

6) Várkerület (páratlan oldal).

7) Várkerület (páros oldal), Ikvahíd, Széchenyi-tér.

8) Várkerület páros oldal Ikvahídtól Ógabonáig, Ikvahíd.

9) Bástya-utca, Bécsi-utca, Bécsi-út.

10) Főenyverem, Jégverem, Sas-tér, Dorfmeister-utca.

11) Rózsa-, Szélmalom-, Patak-utca.

12) Wieden, Hegy-utca, Hid-utca.

13) Paur Iván-, Ruszti-, Margitbányai-, Tómalom-utca, Pozsonyi-út.

14) Szt. Mihály-utca.

15) Uszoda-utca, Ikvásor, Lackner-utca, Káposztáskert, Jezsuitakert, gróf Klebelsberg Kunó-utca.

Körzet sorszáma	A beépített telkek száma						Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonként lak-sűrűség	Új lakás létesíthető			Elhelyezhető összesen	
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos intézmény			összesen	ezenkívül intézményekben			Beépítéssel	Telekalakítással	Újjáépítéssel	Lakás	Lakosság
16	13	7	3	—	—	13	24	225	—	49	4·6	90	21	—	160	640 ¹⁶⁾	
17	15	7	10	4	6	218	64	1241	—	323	3·9	—	—30	37	330	1155 ¹⁸⁾	
18	22	17	6	4	3	45	57	601	—	150	4·0	40	—	20	210	735 ¹⁹⁾	
19	2	7	1	4	1	139	1	31	823	40	180	4·6	90	—	10	280	980 ²⁰⁾
20	6	6	5	6	3	146	6	39	929	550	218	4·3	90	—	22	330	1150 ²¹⁾
21	50	24	9	4	3	29	—	94	739	—	185	4·0	15	10	40	250	875 ²²⁾
22	20	11	8	5	5	112	8	59	900	312	223	4·0	110	7	20	360	1260 ²³⁾
23	25	12	2	—	—	34	—	42	386	—	89	4·3	101	50	—	240	840 ²⁴⁾
24	10	14	6	11	8	225	—	73	1371	—	365	3·8	—	—	25	340	1260 ²⁷⁾
25	10	6	15	10	2	91	3	54	873	110	208	4·2	—	—	12	220	880 ²⁸⁾
26	22	23	9	8	4	72	1	74	857	120	218	3·9	42	70	—	330	1320 ²⁹⁾
27	11	3	9	5	2	153	—	47	901	—	227	4·0	3	10	—20	220	880 ³⁰⁾
28	16	5	4	2	3	16	—	32	311	—	77	4·0	30	8	—10	120	420 ³¹⁾
29	7	2	1	—	—	107	—	12	664	—	121	5·5	—	—	—	120	480 ³²⁾

¹⁶⁾ Téglá-u., Hacker-, Steiner-, Hasenöhrl-téglagyár, Rákosi-, Zárányi-, Ravasz-, Póda Endre-utca.

¹⁸⁾ Újteleki-utca.

¹⁹⁾ Kossuth Lajos-utca, Mező-utca.

²⁰⁾ Baross-u., D. V. őrházak, Ágfalvi-út, Sörgyár melletti munkásházak, Steiner-malom.

²¹⁾ Manninger-út, Brennerbergi-út, Tóth Antal-utca, Dóczy Lajos-utca, Erzsébet-kert.

²²⁾ Csendő-utca, Ősz-utca, Vadász-utca, Nádasdi-utca, Kismartoni sor.

²³⁾ Eszterházy-utca, Flandorffer-utca, Selmeci-utca.

²⁴⁾ Faraktár-u., Somfalvi-út, Vitnyédi-u., Schreiner-telep, Höflányi-u., Nagymartoni-u., Márcfalvi-út, Lépesfalvi-út, Szarvkői-út.

²⁷⁾ Balfi-utca.

²⁸⁾ Szeder-utca, Halász-utca, Végfordulat.

²⁹⁾ Balfi-út, Malom-utca, Schönherr-malom, Meggyesi-út.

³⁰⁾ Kis-utca, Fapiac.

³¹⁾ Torna-utca, István bíró-utca, Paprét, Paprét-utca, Szigetköz.

³²⁾ Rozália-utca, Bercsényi-utca, Vak Bottyán-utca, Kurucdombsor.

Körzet sorszám	A beépített telkek száma						Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma				Új lakás létesíthető			Elhelyezhető összesen		
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos			intézmény	összesen	ezenkívül intézményekben	A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonként lak-sűrűség	Beépítéssel	Telekelakítással	Újjáépítéssel	Lakás	Lakosság
30	48	28	6	1	1	28	—	88	690	—	159	4·3	1	—	—	160	640 ^{32a)}	
31	49	11	5	1	—	26	—	69	547	—	116	4·7	—	24	—	140	560 ³³⁾	
32	24	10	—	—	1	8	—	36	258	—	57	4·5	13	—	—	70	245 ³⁴⁾	
33	40	10	3	3	4	114	1	73	821	260	215	3·8	30	15	40	300	1050 ³⁶⁾	
34	7	7	—	2	2	8	1	19	205	15	47	4·4	33	—	—	80	280 ³⁷⁾	
35	27	6	6	5	1	139	—	60	952	—	221	4·3	—	—	—20	220	770 ³⁸⁾	
36	1	4	5	5	7	128	6	34	723	—	213	3·4	—	—	—63	180	630 ³⁹⁾	
37	25	14	7	6	4	50	6	62	670	35	174	3·9	96	40	—	310	1085 ⁴⁰⁾	
38	52	12	4	2	2	6	—	73	481	—	112	4·3	88	—	—	200	700 ⁴¹⁾	
39	20	12	5	3	1	6	1	43	307	96	83	3·7	37	—	—	120	420 ⁴²⁾	
40	34	19	5	7	2	38	2	71	637	350	164	3·9	76	—	40	280	980 ⁴³⁾	
41	19	18	5	4	3	37	—	54	507	—	138	3·7	52	—	—	190	665 ⁴⁴⁾	
42	46	4	—	—	—	—	—	50	151	—	54	4·3	106	—	—	160	560 ⁴⁵⁾	

^{32a)} Kuruckörút, Locsmándi-u., Mikes K.-u., Régi Kurucdomb, Csóronfalvi-utca.

³³⁾ Kuruckörút, Locsmándi-köz, Mikes K.-u., Régi Kurucdomb, Csóronfalvi-utca.

³⁴⁾ Fraknoi-, Gyiróti-, Szt. Mártoni-, Csávai-, Pulyai-u., Lóversenyter, Ullein-téglagyár, Vágóhíd.

³⁶⁾ Harkai-, Györi-, Köszegi-út.

³⁷⁾ Répcefői-sor, Borisfalvi-, Malomházi-, Küllői-u., Gy. S. E. V. átlomás örházak.

³⁸⁾ Ógabonatér, Hátsó-utca, Festetich-köz.

³⁹⁾ Rákóczi-utca, Szög-utca.

⁴⁰⁾ Jókai-, Fasor-, Zsilip-utca, Frankenburg-út, Nándorfasor, Örház, Malátagyár, Honvéd-út.

⁴¹⁾ Vasúti-sor, Gróf Tisza István-út, Zrinyi-utca, Madách-, Felsőbüki Nagy Pál-, Nyéki-, Kaboldi-utca.

⁴²⁾ Udvarnoki-, Újlaki-, Füles-, Hunyadi-, Berzsenyi-, Székeles-, Borsmonostori-, Doborzáni-u.

⁴³⁾ Balogh-Kovács S.-út, Felkelő-út, Csengeri-utca, Meyne-telep.

⁴⁴⁾ Alsólővér-, Hunyadi J.-, Kert-, Fácán-, Wälder József-utca.

⁴⁵⁾ Alsólővérek, Külső Honvéd-u., Panoráma-út, Lánzséri-, Hegyhát-, Felsőzsák-, Rózsa-, Alsóörház-, Gesztenyés-, Winkler-, Károlymagaslati-út.

Körzet sorszám	A beépített telkek száma						Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben lévő összes lakások száma	Lakásonként lak-sűrűség	Új lakás létesíthető			Elhelyezhető összesen	
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos			intézmény	összesen			ezenkívül intézményekben	Beépítéssel	Telekalakítással	Újjáépítéssel	Lakás
43	33	7	5	—	1	—	—	46	207	—	67	3·1	113	—	—	180	630 ⁴⁶⁾
44	80	—	—	—	—	—	—	80	173	—	80	4·7	220	—	—	300	1050 ⁴⁷⁾
45	2	5	3	8	7	59	—	33	576	—	147	3·9	160	—	73	380	1330 ⁴⁸⁾
46	7	19	10	3	4	91	2	53	704	147	198	3·5	140	—	62	400	1400 ⁴⁹⁾
47	7	5	1	3	7	168	2	38	892	—	235	3·8	—	—	25	260	910 ⁵⁰⁾
48	8	5	7	4	2	135	1	40	867	25	200	4·3	—	60	40	300	1050 ⁵¹⁾

Összesen:

az újonnan nyitandó utcákban elhelyezhető lakosság	10.408
az intézményekben levő lakosság	2.904
összesen	53.000

A II. sz. telekstatisztikai táblázat szerint a belterület beépített területe 42.600 lakos elhelyezésére alkalmas. A városias kialakításra szánt területen tervezett új utcákban elhelyezhető még kb. 10.400 lakos. Eszerint a városias kialakításra szánt területen összesen 53.000 lakos fér el, tehát ez előreláthatóan évtizedekre további bővítést nem fog igényelni.

A városias kialakításra szánt terület határvonalát a melékelt térkép mutatja.

A városias kialakításra szánt terület felosztása.

Az üzleti városrészt a Várkerület, a Belváros, a pályaudvarokhoz vezető útvonalak alkotják. Idekerülnek a még üres telkeken a nagyobb bérházak is.

⁴⁶⁾ Alsólövérék, Gebhardt-, Wallner-u., Elősor, Városliget, Lajtaköz, Városligeti-út, Fáberrét, Deákkút, Károly-körút, Horthy Miklós-körút.

⁴⁷⁾ Felsőlövérék, Felsőlövér-út, Szent István-körút, Hársfasor, Fenyvesor, Lövész-, Ibolya-, Csongor-, Cserkész-út, Galagonya-köz.

⁴⁸⁾ Erzsébet-utca, Mátyás király-utca, László király-út.

⁴⁹⁾ Képezde-utca, Deáktér.

⁵⁰⁾ Domonkos-utca, Ötvös-utca.

⁵¹⁾ Szedres, Kazinczy-utca, Magyar-utca, Kőfaragó-tér.

Lakóterületek lesznek a Csengery-utca környéke és a Káposztás-kertek beépítetlen részei.

A *tisztviselő-város* a Délivasút pályatestétől délre, a Harkai-úttól nyugatra az Erzsébetkertig és a Lövérekig terjedő rész. Ide tervezzük az új iskolákat is.

Az *üdülőváros* az Alsó- és Felsőlovérek területe. Középpontja a Lövérszálló. Fűtőerei a Szt. István-körút, a Horthy Miklós-körút és a Károly-körút. Fejlesztésül szolgál az Egeredidomb és a Pócsi-erdőnek az Egeredi-út—Békató és a Kőszegi-út között elterülő része.

Gyárvárosrészek:

a) A Gy.-S.-E. V. Győr felé vezető pályatest, a Bánfalvi-patak (vámon belül levő szakasza) és a Kőszegi-út között, ezektől keletre fekvő terület.

b) Az Ágfalvi-út, a tervezett körút, a MÁV. vágánya, a lovasági laktanya és a Somfalvi-út határolta, ezektől nyugatra fekvő terület, de csak füstmentes tüzelőberendezéssel működő, már meglévő gyárak részére. Újabb gyárakat itt a laktanyák közlése miatt légoltalmi okokból már nem szabad létesíteni.

c) A Nemeskúti-út, a Rákosi-út, a Ravasz-utca, az ev. temető, a Balfi-út határolta és ezektől keletre fekvő terület, téglagyárak részére.

d) A nagykiterjedésű, zajos, tűz- és robbanásveszélyes gyárak, üzemek, továbbá a kisebb mértékben bűzös gyárak és telepek részére azt a területet szánjuk, amely a kőszegi vasútvonal, a győri vasútvonal és a győri-út között terül el.

e) a nagymértékben bűzös, egészségtelen gyárak, telepek, továbbá sertés- vagy más hizlalók²⁾ és ojtóanyagot termelő telepek részére a két patak összefolyásánál fekvő terület szolgál.

Munkástelepnek szánjuk a Kőszegi-út és a Harkai-út között fekvő területet, a Kurucdombot és a Somfalvi-út környékét.

A *gazdák részére* a Malom-utca, a Hid-utca, a Póda Endre-utca és a Pozsonyi-út között fekvő terület van kijelölve. További területet lehet kijelölni gazdák részére az élelmezési raktáron túl a Somfalvi-út északi oldala és a Lackner Kristóf-utca folytatása közt a Gy.-S.-E. V. vágánya mindkét oldalán, de a vízművek gyűjtőkútjaira való tekintettel csak csatornázás és vízvezetéki vizellátás feltételezésével.

A fel nem sorolt belsősegek lakóterületek maradnak. Itt helyezkedhetik el a kisipar.

Sopronnak a központtól távoleső és külön rendezést igénylő települései:

1. *Brennbergbánya* 169 lakóházzal, 1672 lakossal.

²⁾ Schármár Károly javaslata.

A terület és a felépítmények a város tulajdona. A bérlő az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya R. T. A rendezés akadálya, hogy Brennbergbánya területébe benyúlik a völgyek mentén Ágfalva község közigazgatási területe. Ezért a rendezési tervnek az ágfalvi területre is ki kell terjeszkednie. Leghelyesebb volna ezeknek a nyúlványoknak Brennberghez csatolása. A bánya alkalmazottainak száma 1900-ban 1008, 1910-ben 832, 1920-ban 720 és 1930-ban 596 volt. Termelése 1934-ben 100.040 tonna volt. A lakosság száma 1910-ben 1954, 1920-ban 1760 és 1930-ban 1672 volt, tehát szintén csökkenő.

Mivel Magyarország e legrégebb szénbányájának szénkészlete kimerülőben van, lényegesebb fejlődés már nem várható. A város és a bányatársaság között fennálló szerződés szerint a szerződés megszűntekor az építmények a városé lesznek. Ezért a bányatársaság az újabb építményeket lehetőleg az ágfalvi területre építette.

A telepnek temploma, iskolája, óvodája, csendőrségi kirendeltsége, nyugdíjas otthona, kaszinója, mozgóképszínháza, postahivatala, vendéglője, üzletei, saját villamoserőtelepe és Ágfalva állomásról rendes nyomtávú vasútvonala van.

A terep hegyes-völgyes. A magassági viszonyok a következők: Igazgatósági épület 402 m, nyugdíjas otthon 333 m, régi Brennberg 370 m, Új Hermes-akna 470 m, a közben fekvő magaslatok 458 m, illetve 508 m magasságúak az Adria felett.

A telepet erdők veszik körül. Mezőgazdasági művelésre a meredek hegyoldalak nem alkalmasak. Ezért a szénkincs kimerülése után a lakosság csökkenésével kell számolni. Életlehetőséget csak az üdülőhellyé való fejlesztés fog nyújtani.

2. *Kőhida állami fegyintézet* 1072 lakossal.

A fegyházhoz 97 lakás tartozik. Ezenfelül 7 lakóház van magántulajdonban, a kerítésfalon kívül. A telepnek temploma, iskolája, óvodája, vendéglője van. A fegyházban szövőgyár működik. Az intézet villanyvilágítással, saját vízvezetékkel és csatornázással van ellátva.

A népesség száma 1910-ben 978, 1920-ban 827 és 1930-ban 1072 volt. Tehát emelkedő, azonban nagyobb fejlődéssel nem lehet számolni.

Szükség van a pozsonyi út kiépítésére, továbbá a városba vezető gyalogút és kerékpárút megépítésére.

3. *Tómalom fürdőtelep*, 14 szobás szállodával, 5 lakóházzal, 16 állandó lakossal. A fürdőtelepnek villanyvilágítása van. A vízfelület nagysága 24.000 m². Ez a tekintélyes vízfelület, továbbá a víz tisztasága, bő, természetes pótlása és a környező erdőkoszorú alkalmassá teszi a telepet további fejlesztésre.

Szükség van a város felé irányuló közlekedés megjavítá-

sára, elsősorban a pozsonyi-út kiépítésére, továbbá a Kistómalmon át vezető kocsit, gyalogút és kerékpárút megépítésére.

Meg kell építeni a fenékleeresztő zsilipet, ki kell irtani a tó úszó növényzetét és a nádas egy részét; el kell távolítani a bejáratot eléktelenítő kabinsort, a már elkészített rétegvonalas rendezési tervben előirányzott parkokat és forgalmi teret meg kell valósítani és új szállót kell majd építeni. A Tómalom alatt fekvő réten vízgyógyintézet volna létesíthető Wörishofen mintájára.³⁾

4. *Virág völgy nyaralótelep* 16 lakóházzal, illetve nyaraló-épülettel, 1 vendéglővel, összesen 11 állandó lakossal. A szélvédett és a városhoz közeleső fekvése, gyümölcsösei alkalmassá teszik a telepet a nyaralásra. A telepnek villanyvilágítása van, a hozzávezető út is kiépült. Szükség van azonban vízvezeték létesítésére, mert a vidék talajvizben szegény és ki kell fejleszteni az úthálózatot is.

A telep bővítésének — különösen a város felé — akadálya a birtokviszonyokban rejlik. A szőlőkertek az állandó osztás következtében annyira keskenyek, hogy építkezésre nem alkalmasak. Ezért telekrendezést kellene itt végrehajtani.

5. *Balf fürdőnek* a város határába eső része, 4 lakóépülettel, 13 lakossal.

Az építkezésnél tekintettel kell lenni a lithiumos, kénes gyógyfürdő forrására. Ezért csak lakóházak és nyaralók építését szabad megengedni, míg gazdaházak építését meg kell tiltani. A gyógyforrások védőterületén kutak ásása is tilos.

Az 1—5. pontban felsorolt külső telepek részletes felmérésére az alig várható fejlődés és a telkek nagysága miatt szükség nincsen. A rendelkezésre álló 1:2880 térképek megfelelőek. A magassági felmérést a mérnöki hivatal fogja elvégezni.

Sopronbánfalva kérdése.

Sopron város fejlesztési tervének figyelemmel kell lennie Sopronbánfalva nagyközségre is, amelynek a Nándorfásor és a Cseresznyesor között fekvő nagyobbára beépített része ék-alakúan nyúlik be a város beépített részébe. A mintegy 4000 lakosú, szegény, közművek híján levő községnek Sopronhoz való csatolása súlyos terheket róna a város közönségére, mert közművekkel, utakkal, gyalogjárókkal kellene a községet ellátni. Ezek a létesítmények közegészségügyi okokból alig volnának tovább halaszthatók. Másrészt növekednének a község lakosaira kivetendő közterhek és járulékok. Ezért a csatlakozást ezidőszentint egyik fél sem kívánja.

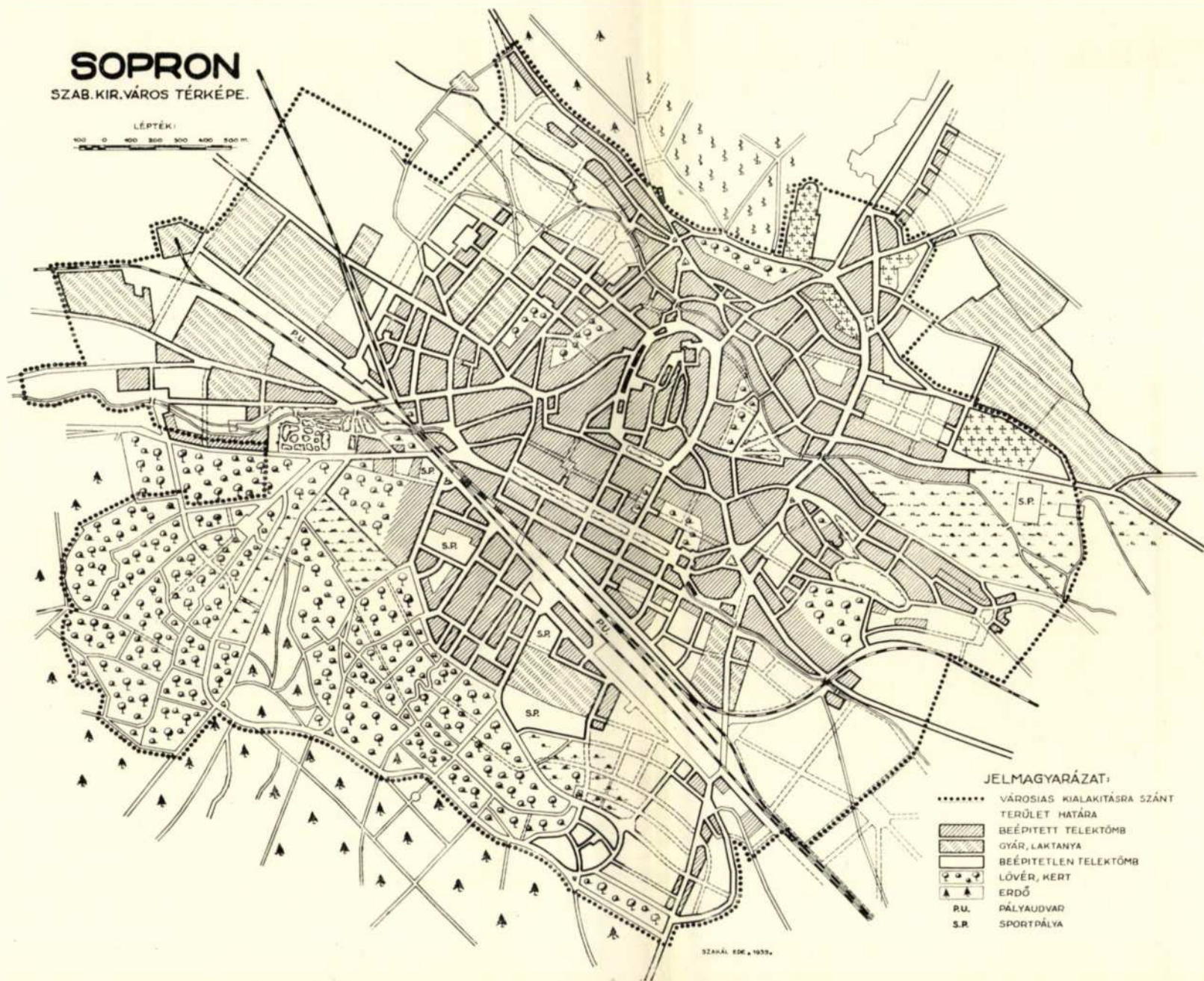
Mivel azonban a város egyes utcái Bánfalván folytatódnak,

³⁾ Dr. Heimler Károly javaslata.

SOPRON

SZAB. KIR. VÁROS TÉRKÉPE.

LÉPTÉK:
 100 0 400 800 1200 1600 2000 m

JELMAGYARÁZAT:

- VÁROSIAS KIALAKÍTÁSRA SZÁNT TERÜLET HATÁRA
- ▨ BEÉPÍTETT TELEKTÖMB
- ▩ GYÁR, LAKTANYA
- BEÉPÍTETLEN TELEKTÖMB
- ⊕ LÖVÉR, KERT
- ▲ ERDŐ
- P.U. PÁLYAUDVAR
- S.P. SPORTPÁLYA

sőt vannak utcák, amelyeknek egyik oldala a város, a másik oldala a község területére esik, ezért szükség van a község általános, a város területébe ékelődő részének pedig részletes rendezési tervének elkészítésére és a város rendezési tervével való összhangba hozatalára is. A város csatornázási tervének végleges elkészítésénél pedig szintén figyelemmel kell lenni Bánfalvára, tehát a Bánfalvi-patak mentén tervezett főgyűjtőt, továbbá a szomszédos és közös utcák csatornáit úgy kell megtervezni, hogy a község csatornáit is befogadhassák. Ezért a város a belügyminiszterhez fordul, hogy a városrendezésről szóló 1937: VI. t.-c.-nek a városrendezésre vonatkozó rendelkezését e t.-c. 18. § (2) bekezdése alapján Sopronbánfalva községre is terjessze ki, kötelezze továbbá a községet az általános rendezési tervnek, továbbá a beékelődő területre a részletes rendezési terveknek elkészítésére és a város terveivel való összhangba hozására.

A városfejlesztés végrehajtása.

Mindazokat a feladatokat, amelyeket a városias kialakításra szánt terület felmérése, az általános és a részletes rendezési terv megállapítása után, a város fejlődése érdekében, különösen a városrendezés révén, megvalósítani kell és azok megvalósításának módozatait az alábbi *munkaterv* sorolja fel. Ez a munkaterv feltünteti a feladatok megvalósításának előrelátható időrendjét, számításba vehető költségkeretét és a szükséges terület nagyságát is.

1. A mezőgazdaság feladatai.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Központi pásztorház és bikaistálló	0.3	1950	60.000
Cséplőhely a Pozsonyi-úton	1.0	1940	—
Éor- és gyümölcs közraktár a p. u. közelében, hűtőházzal	0.1	1950	—
Az Ógabonaterén fekvő városi major kitelepíté- se a Malom-utcába vagy a régi vágóhíd helyére ¹⁾	1.0	1960	180.000
A belső városmagban levő Rákóczi-, Hátulsó-, Domonkos-, Újteleki-utcai gazdaházak ki- telepítése a gazdák elhelyezésére szánt vá- rosrészbe	—	1990	—
A régi műemlékszerű házakban közös bormé- részek létesítése és a lakásokban való bor- mérés megszüntetése	—	1980	—

¹⁾ Dr. Heimler Károly javaslata.

2. Az ipar feladatai.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Új gyártelepek (fafeldolgozó, konzerv-, bőr- gyár stb.)	0'8	1950	—
Vasárugyár (Csengeri-utcai) kitelepítése	1'2	1950	—
Pamutipar kitelepítése	1'4	1960	—
Marlovics sertéshízlalótelep kitelepítése	0'6	1950	—
Kisebb üzemek kitelepítése	1'0	1960	—
Csontgyűjtőtelep és szappanfőzők kitelepítése	0'1	1940	—
Füstmentes tüzelőberendezés létesítése a Gy. S. E. V. műhelyében és a Selyemipar R. T. telepén	—	1940	—
Kézműveskamara székház	0'05	1950	—
Kiállítási csarnok (a kultúrpalotában)	0'05	1960	—
Kiállítási terület	2'0	1980	10.000
Homokbányák a Pozsonyi-út mentén	4'0	—	—
Agyagbányák az Aranyhegyen	40'0	—	—
„ a Récényi-út mentén	1'0	—	—
Kőbányák a Várisi és a Vashegyi erdőben	5'0	—	—
Szeméttelp a Pozsonyi-úton	2'0	—	—

3. A kereskedelem feladatai.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Zöldség- és tojáspiác ideigl. a Várkerület mel- lékkocsiútjain	—	1940	—
Zöldségszépítési létesítése az Apponyi-téren és a Kanizsai-téren	—	1950	—
Baromfi piac a Papréten	—	1940	30.000
Vásárcsarnok a Várkerület 60. sz. ház helyén	—	1960	150.000
Az állatvásártér kihelyezése a Győri-út közelébe	4'0	1950	100.000

4. A közlekedés feladatai.

I. Vasutak.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
A pályaudvarok egyesítése, illetve új központi pályaudvar létesítése	—	1990	(Az állam terhére)
A Gy. S. E. V. ebenfurti ágának a belterületet metsző részének megszüntetése és a kiága- zásnak a sörgyáron túl való helyezése	—	1990	—
Rakodóvágány építése a tervezett vágóhidhoz	—	1950	—

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Kocsifelüljáró a Jókai-u. folytatásában . . .	—	1950	300.000
„ az Erzsébet-utcában . . .	—	1960	400.000
Kocsialuljáró a Kőszegi-úton . . .	—	1980	400.000
Kocsifelüljáró a Levente-u. és Arany János-u. között . . .	—	1990	300.000
Gyalogfelüljáró a Wälder-utcában . . .	—	1950	20.000
„ a Kossuth Lajos-utcában . . .	—	1950	40.000

II. F ő k ö z l e k e d é s i u t a k.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Megmarad a győri, pozsonyi, somfalvi, ágfalvi, brennbergi, kőszegi-út bevezetése.			
A győr—soproni áll. közút soproni átkelési szakaszának átépítése és a Bécsi-útnak a Lackner-utcába vezetése . . .	—	1940	510.000
A Győri-utat tehermentesítő elterelő út építése a vágóhídtól a Kőszegi-útig . . .	—	1950	110.000
A két pályaudvar összekötése főforgalmi úttal a pályatestek mentén . . .	—	1960	200.000
A Balfi-útnak a Torna-utcába való vezetése .	—	1980	140.000
A Kossuth-utcának a Petőfi-térbe való beveze- tése (Újteleki-u. 43., Pejachevich-köz 2., 4. sz. házak lebontásával) . . .	—	1980	300.000
A Bástya-utca megépítése . . .	—	1980	140.000
A Hársfasor megépítése . . .	—	1960	50.000
Diszfelvonuló tér létesítése katonai és polgári ünnepségek tartására (Petőfi-tér v. Szé- chenyi-tér) . . .	—	1940	100.000
A Felsőlővér-út megépítése . . .	—	1970	60.000
A Panoráma-út és a Winkler-út között terve- zett út megépítése . . .	—	1950	40.000
Kerékpárutak építése (Kópháza, Bánfalva, Rákos) . . .	—	1980	10.000
Lovaglóút építése a Deákkúti-úton és a Horthy Miklós-körúton . . .	—	1960	13.000

III. Tervezett utcaáttörések.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
A Rákóczi-utca és Képezde-utca között . . .	—	1950	40.000
a Deák-tér és Domonkos-utca között . . .	—	1960	80.000
a Deák-tér és Rákóczi-utca között (lakóutca) ⁵⁾	—	1980	50.000

⁵⁾ Hárs György javaslata szerint a kocsiforgalom kizárásával.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
a Hátulsó-utca és Újteleki-utca között . . .	—	1950	60.000
a Várkerület és Paprét között a tűzoltólak- tanyán át (kapuval)	—	1970	20.000
Újteleki-utca és Klebelsberg-utca között . . .	—	1960	50.000
Gyalogjáró a vármegyeház udvarán át a Lack- ner-utcába	—	1980	100.000

IV. A forgalmat akadályozó sarkok, szűkületek
kiküszöbölése, utcarendezések és házbontások:

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Várkerület 1. sz. ház lebontása (Heitmann-ház)	—	1950	20.000
Ógabonater 1. sz. ház lebontása (Breier-ház) ^{o)}	—	1950	16.000
„ 8. sz. ház lebontása (Bösze-ház) . . .	—	1960	25.000
Húscsarnok lebontása	—	1940	—
Rákóczi-utca 8. sz. ház lebontása	—	1950	25.000
Malátagyár lebontása	—	1950	—
Jakóbi-gyár lebontása	—	1950	—
Kossuth-út 21. (Raffensperger-ház) lebontása	—	1950	10.000
Ötvös-utca 10. (Schreiner-ház) lebontása . . .	—	1950	25.000
Festetich-major lebontása	—	1970	—
Paprét 17 (Tham-ház) lebontása	—	1940	—
Régi kórház lebontása	—	1960	—
Újteleki-utca szélesítése	—	1950	80.000
Torna-utca szélesítése	—	1980	40.000
Szedres szélesítése	—	1970	20.000
Kazinczy-utca szélesítése	—	1960	10.000

V. Rendezések, patakboltozások.

Vásártér rendezése	—	1940	—
Patakbeboltozás a Festőkőznél	—	1950	100.000
Patakbeboltozás a Csengeri-utca folytatásában	—	1950	100.000
Patakbeboltozás a Frankenburg-úton	—	1940	66.000

VI. Autóbusz közlekedés.

Autóbuszvárócsarnok a Várkerületen	—	1940	—
„ a laktanyáknál	—	1950	—
Autógarázs a gyárvárosban	0'1	1960	—
„ a Várkerület környékén	0'2	1950	—

^{o)} Dr. Heimler Károly javaslata szerint le kellene bontani az Ógabonater 3., Színház-utca 2., 4., 6. és 8. sz. házakat is.

5. Közegészségügyi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Vágóhíd és hűtő építése (Ullein-téglagyárnál)	3'0	1950	700.000
Gőzfürdő fedett uszodával (Hordójelző hivatal telkén)	0'3	1940	560.000
Sportuszoda (Káposztás-kertekben)	0'5	1950	120.000
Sportstadion (Neuberger-téglagyár telkén vagy Káposztás-kertekben)	4'0	1970	400.000
Középiskolai sportpálya	3'0	1950	—
Korcsolyapályák áthelyezése	1'5	1980	—
Sípálya építése ⁷⁾	—	1960	—
Tennisz pályák áthelyezése	1'0	1980	—
Gyermekjátóshelyek a Papréten	0'1	1950	6.000
a Kurucdombon	0'1	1937	—
a Bécsidombon	0'4	1937	—
az Erzsébetkertben	0'2	1940	7.000
a Káposztáskertekben	0'1	1960	2.000
az Egeredi dombon	0'1	1970	5.000
Népliget (Faraktárnál)	5'0	1980	70.000
Kórház fejlesztése (kórház telkén)	—	1950	135.000
Ideggyógyászati kórház a lövérekben	4'0	1970	—
Járványkórház fejlesztése (Balfi-út)	0'3	1970	20.000
Egészségügyi intézet (belvárosban)	0'1	1940	150.000
Tüdőbeteg gondozó a munkásnegyedben	0'1	1970	50.000
Mentőállomás (Tüzoltólaktanya mellett)	0'05	1980	30.000
Fertőtlenítő intézet (Balfi-úton, járványkórház mellett)	—	1980	20.000
Szemételep rendezése, fásítása (Pozsonyi-úton)	—	1940	2.000
Általános csatornázás befejezése	—	1950	600.000
Szennyvízderítő telep (a két patak összefo- lyásánál)	—	1960	300.000
Illemhelyek: Várkerületen	—	1950	30.000
Széchenyi-téren	—	1960	30.000
Ógabonatéren	—	1960	30.000
Kőfaragó-téren	—	1970	12.000
Frankenburg-úton	—	1970	20.000
Lövérekben 3 db.	—	1970	36.000

6. Közbiztonsági feladatok.

Rendőrségi székház (Petőfi-téren)	0'3	1940	—
Csendőrségi székház	0'15	1970	—

⁷⁾ Dr. Hering Zoltán javaslata.

7. Tűzbiztonsági feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Tűzoltólaktanya bővítése	0 2	1960	120.000
A faszindelyes tetőfedések eltávolítása. A túlsűrű belső beépítés fellazítása.			

8. Munkásvédelmi feladatok.

Munkásotthon építése (a gyárnegyed közelében)	0'2	1970	70.000
Népfürdő építése (a gyárnegyed közelében)	0'1	1960	50.000
Családi kertek létesítése (a gyárnegyedeknél)	4'0	1970	—

9. Légoltalmi feladatok.

Légoltalmi parancsnokság (Löverekben)	—	1950	100.000
" laktanya (erdőkben)	—	—	—
Nyilvános óvóhelyek 3 db.	—	1940	100.000
Légoltalmi raktárak 3 db.	—	1940	30.000
Légoltalmi jelzőállomások 6 db.	—	1940	60.000

10. Honvédelmi feladatok.

A laktanyák bővítése és átalakítása	—	1940	143.000
Katonai gyakorlótér bővítése (Harkai fensík)	—	1960	—
" " " (Hubertus)	—	—	—
Repülőtér a külső részen	—	1950	—
Rákóczi Ferenc főreáliskola tornatermének építése	—	1960	—
Az elemi lőtérré vezető út megépítése	—	1950	15.000
Új laktanyákat a gyakorló- és lőtér közelében pavillon rendszerben kell megépíteni.			

11. Egyházi feladatok.

Róm. kat. templom, kultúrház a Kuruc- dombon	0'6	1940	—
Róm. kat. templom a Felkelő-út elején	0'5	1960	—
Róm. kat. kápolna a Löverekben	—	1980	—
Ev. templom és kultúrház a Kurucdombon	0'2	1940	—
Ev. kápolna a Löverekben	0'2	1980	—

12. Közművelődési feladatok.

Óvoda a Kurucdombon	0'2	1950	60.000
" a Rákosi-úton	0'2	1960	50.000
" a Papréten	0'2	1940	74.000
" az Udvarnoki városrészben	0'2	1970	60.000
" a Káposztás-kertekben	0'2	1960	50.000

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Elemi iskola: Udvarnoki részben 4 oszt.	0'3	1970	—
Káposztás-terteken 8 oszt.	0'5	1960	—
Kossuth-utca környékén 8 oszt.	0'5	1950	—
a munkásvárosban 8 oszt.	0'5	1980	—
I. éanypolgári iskola (a belső városban)	0'4	1940	300.000
Iparostanonciskola (a belső városban)	0'4	1960	480.000
Kereskedő szakiskola (a belső városban)	—	1990	—
Gazda szakiskola (gazdanegyedben)	2'0	1990	—
Tanítóképző akadémia, líceum és internátus (v. Gömbös Gyula-utca)	1'0	1940	—
Bencésgimnázium és internátus (Rákóczi-utca)	0'5	1950	—
Ev. gimnázium és internátus (Hunyadi J.-utca)	1'0	1960	—
Áll. gimnázium (Káposztás-kert vagy Udvar- noki városrészben)	0'4	1980	—
Ev. hittudományi építkezés befejezése	—	1970	—
Felső keresk. iskola (Udvarnoki városrészben)	0'3	1970	—
Isteni Megváltó Leányai iskolaépületének be- fejezése	—	1980	—
Városi levéltár áthelyezése régi műemlékházba	—	1990	30.000
Múzeum (Caesar-ház vagy Stornó-ház)	—	1980	30.000
Városi közkönyvtár áthelyezése régi műemlék- házba	—	1990	30.000
3. mozgóképszínház (Deák-tér)	0'3	1990	—
Szabadtéri színház a Löverekben	1'0	1990	50.000
Diákszálló a belső városban ⁸⁾	1'0	1960	60.000
Kultúrpalota esetleg mozival, képtárral, kiállí- tási csarnokkal egyesítve ⁹⁾ a Deák-tér ten- gelyében a tűzremlékmű táján elhelyezve a tér lezárása céljából	—	1970	400.000

13. Népjóléti feladatok.

Népszálló építése a vasutak közelében ¹⁰⁾	0'3	1940	20.000
Napközi otthon a Kurucdombon	0'1	1950	30.000
" " a Brennbergi-úton	0'1	1980	30.000
" " a Kőszegi-úton	0'1	1990	30.000
Népkonyha (Kőszegi-út)	0'1	1980	40.000
Leányotthon (belvárosban régi házban)	—	1970	30.000
Any- és csecsemővédő intézet 3 db.	0'1	1980	60.000
Városszéli telepítés az Angeron	2'0	1940	150.000
Olcsó kislakások építése a Kurucdombon	1'0	1950	70.000
és a Pócsidombon	2'0	1960	150.000

⁸⁾ Dr. Heimler Károly javaslata.

⁹⁾ Hárs György, ill. Füredi Oszkár javaslata.

¹⁰⁾ Dr. Heimler Károly javaslata.

14. Természetvédelmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Parkok összefüggő hálózata	—	1980	30.000
A patakokba torkolló szennyvízbevezetés meg- szüntetése	—	1950	—
Patakok mentén sétányok (Festőkőztől Pap- rétig támfalakkal)	—	1990	—
A Koronázó-dombon és környékén, a Bécsi- dombtól a Kis Mély-útig összefüggő park létesítése, építési tilalom kimondásával. ¹¹⁾	—	—	—
Szélvédő erdőtelepítés a somfalvi medencében (Zwirschitz-major)	—	—	—
Régi, ritka fák védelme: Nagytóalmi fehér nyárfák, Harkai fensík tölgyes, Szárhalom bükktanufái, Frankenburg-úti kanadai nyárfa, 24 m, Erzsébet-kerti mezei szil, „ lúcfenyő, „ sequoia gigantea, Paprét platánfái, Füredi-kert fái, Galagonya-köz 4. sz. feketefenyő, Mária-tölgy a Tölgyes-mocsárnál, Fertő-part nyárfái, Hubertusz alatti tölgyfák.			
Bécsidombi hegyiliget befejezése	2'0	1960	10.000
Kilátóterek: a Hársfasoron	—	1950	6.000
a Panoráma-úton	—	1960	5.000
a Bástya-utca tetején	—	1970	10.000
a Koronázó-dombon	—	1980	2.000
a Kurucdombon	—	1990	10.000
A vasúti vágányok mentén élősövények ültetése a Gróf Tisza István-út mintájára	—	1950	2.000
A téglagyárak agyagfalai elé eltakaró nyárfa- sorok ültetése	—	1970	2.000

15. Helyi jelleg kifejezésre juttatása.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Régi utcaképek megóvása. Jellemző gazdaházak megtartása.			
Szélmalomok visszaállítása	—	1950	15.000
Kertiházak megőrzése (Deák-tér, Bástya-utca).			

¹¹⁾ Dr. Heimler Károly javaslata.

16. Történelmi vonatkozások megőrzése, történelmi és műemlékek védelme.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Belváros és a műemlékek fenntartása.			
Várfalak hozzáférhetővé tétele.			
Bécsidombi amfiteátrum kiásása.			
Várhelyi keltasírok kiásása.			
Sebela-ház (Kolostor-u. 15) átépítése és helyreállítása	—	1940	4.500
Szt. György-utca 13—17. sz. házak átépítése és helyreállítása	—	1950	40.000
Fabricius-ház (Városház-tér 6. sz.) átépítése és helyreállítása	—	1960	30 000

17. Idegenforgalmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Idegenforgalmi iroda, Közkönyvtár és olvasó			
a Löverekben	0'1	1950	40.000
Sportpályák a Löverekben	2'0	1960	30.000
Szállóépítés az Egeredi-dombon	1'0	1990	—
Golfpálya a Harkai-fensíkon	—	2000	—
A belvárosi szállók modernizálása	—	—	—
Hegyi körút építése Récényi-út, Vashegy, István-ház, Kovácsárok, Brennbérg	—	1970	300.000
Nagytómalom rendezése	—	1970	—
Hegyi út építése Brennbérg—Hidegvíz, Asztalfő—Fraknó, Rozália	—	1990	—
A balfi lithiumos, kénes gyógyfürdő fejlesztése	—	2000	—
A fertőrákosi vitorlás kikötő megépítése és hozzávezető út építése	—	1960	8.000

Sopron a hűség városa. Ezért hullatta lakossága ezer éven át a vérét. Fejlesztésének alapja is a hűség. Hűség a dicső történelmi multhoz és hűség a magyar hazához.

Hisszük, hogy e városfejlesztési program alapján kidolgozandó korszerű városrendezési terv végrehajtása az elkövetkező évtizedekben folytonos és bőséges munkaalkalmakat fog adni a város minden polgárának. Ezáltal közvetve megtérülnek majd a városrendezési tervek elkészítésével járó számottevő költségek és állandó boldogulást talál a város polgársága egy szebb, egy jobb magyar sorsközösségben.

Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései.

(Szélsőjegyzetek Belitzky János könyvéhez.)

írta: Dr. Mollay Károly.

1876-ban a Századok hasábjain a következő felhívás jelent meg: „Sopron-vármegye áthatva saját helytörténete nagyobb mérvbeni művelésének és fejlesztésének fontosságától, az 1875-ik évi nov. 29-én tartott bizottsági közgyűlésében 314. sz. a. hozott végzésével e czélra díjat tűzött ki: „Kívántatik Sopron-vármegye politicai, egyházi és művelődési történetének előadása az eddig ismert forrásanyagra alapított monographiai, a mai tudomány színvonalán álló rendszeres földolgozásban a honfoglalástól kezdve a szatmári békéig (vagy a jelenkorig) kiterjeszkedve.“ A felhívás a munka beküldésének határidejéül 1877. dec. 31. napját jelölte meg.¹⁾ A kitűzött időre természetesen egyetlen pályamunka sem érkezett be, hiszen a vármegye okmánytára is csak 1889-ben és 1891-ben készült el.²⁾ A nagyérdemű Nagy Imrének 1894-ben bekövetkezett halálával azonban ez is elárvult s a vármegye monográfiájának kérdése hosszú hanyattatás után, hatvan évvel az első felhívás után juthatott csak dűlőre. A vármegyétörténet hiánya különösen a világháború után vált mindinkább érezhetővé. Az elszakított Burgenland multjának feltárására odakünn érthetően lázas munka indult meg, amelyet nemcsak az osztrák, hanem a németbirodalmi tudományos élet is mind több támogatásban részesített. 1935-ben azután megjelent az elszakított országrész multjának első, nagyszabású összefoglalása, a „Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums“ első kötetében,³⁾ amelyet az irodalom könyvészeti összefoglalása követett.⁴⁾ Ezzel szemben a három nyugati megye közül Mosonnak és Vasnak egy-egy régi, háborúutáni igényeinket már egyáltalán nem kielégítő monográfia⁵⁾ állott rendelkezésre, Sopron megyének pedig még ez sem. Érthető

¹⁾ Századok X, 863. l.

²⁾ Nagy Imre: Sopronvármegye története I—II. Sopron, 1889, 1891.

³⁾ Petersen, Carl—Scheel, Otto: Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums. Breslau, 1933 ff., I, 659—746. II.

⁴⁾ Litschauer, G. Fr.: Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800—1929. Linz 1933, 1935; Wels, 1938 (eddig 3 füzet közel 400 lapos terjedelemben).

⁵⁾ Major Pál: Moson megye monographiája. Magyar-Óvár, 1878, 1886; Vasvármegye (Magyarország vármegyéi és városai, III). Budapest, 1898. Polány István kis munkája (Nyugatmagyarország néprajzi története, 1936 és folytatása a Vasi Szemlében) az egyetlen magyar kísérlet Nyugatmagyarország népiségtörténetének összefoglalására.

tehát az az érdeklődés, amellyel helytörténetírásunk *Belitzky János* megyei történetének⁶⁾ megjelenése elé nézett.

A most megjelent, több mint 63 ívnyi első kötet, úgy látszik, csak a vármegye fentidézett 1876. évi felhívását akarja megvalósítani. Az indokolatlanul hosszúra nyúlt *bevezetés* (a vármegye földrajza; az őskor embere és kultúrája; a rómaiaktól a magyar honfoglalásig) után látszólag a megye közigazgatástörténete következik: a mű *három része* (királyi, nemesi, köznemesi megye) azonban elsősorban az 1490-ig terjedő politikai történetet tartalmazza, keverve település-, gazdaság- és egyháztörténettel. A népiségtörténeti részt a szerző a második kötetben ígéri.

A szerző maga is foglalkozott helytörténetírásunk elvi kérdéseivel négy évvel ezelőtt napvilágot látott tanulmányában,⁷⁾ amelynek egyik-másik gondolatát örömmel tettük magunkévá.⁸⁾ E munkájában mégis egészen érthetetlen módon *Pesty Frigyes*-nek 1872-ben megjelent megyetörténeti tervezetén⁹⁾ lényegében nem jutott túl s így, sajnos, az ő művére is ráillenek azok a bíráló megjegyzések, amelyeket *Tagányi Károly* 1894-ben *Pestynek alapjában* elhibázott tervezetére tett.¹⁰⁾ Midőn az alábbiakban *Tagányinak* sorait idézzük, ezt csak azért tesszük, mert ezekhez *ma* is alig van hozzátennivalónk. Nem új módíróról van itt tehát szó, hanem a komoly magyar helytörténetírás elengedhetetlen alapfölteteleiről.

Belitzky a Föld kihülésével (*sic!*) kezdi Sopron vármegye történetét és azt a történelmi földtan eredményei alapján viszi el az ősember megjelenéséig. Három íven keresztül tárgyalja Sopron vármegye földrajzát, anélkül azonban, hogy a vármegye későbbi történetével akármilyen összefüggésbe is tudná hozni. „Azt hisszük — írta *Tagányi* 1894-ben —, ma már nem kell bővebben fejtegetnünk, hogy az illető megye *mai* földrajzi leírása megint nem a monographus, hanem a földrajzíró feladata. A monographus — ha van hozzá tehetsége — a terület külső s belső konfigurációjából szintén vonhat ki történeti következtetéseket, s azokat fel is használhatja, de szakszerű leírásokba nem bocsátkozhatik, mert az ahhoz megkívántató képzettséggel nem rendelkezik, sőt e leírás még fölösleges is, mert tökéletlen, mert t. i. e területek igazi földrajzi egységet úgy sem képez-

⁶⁾ Sopron vármegye története I. Budapest, 1938. 8°. XIV + 1015 lap.

⁷⁾ A magyar helytörténetírás problémái, *Vigilia* I, 91—108. ll.

⁸⁾ *Maár Károly—Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere s feladatai* (Különnyomat a Soproni Szemléből). Sopron, 1938—9.

⁹⁾ A vármegyék történeti monographiájának tervrajza. Századok VI, 412. ll.

¹⁰⁾ Vélemény a megyei monographiák tervrajza ügyében. Századok XXVIII, 364. ll.

nek." Pedig a fentemlitett „Handwörterbuch“ burgenlandi összefoglalásában („Raum und Grenzen“) a földrajznak a helytörténetben való alkalmazására szép példát találhatott volna. Belitzky azonban sem a „Handwörterbuch“-ot, sem az abban feldolgozott német irodalmat nem ismeri. Így nem mutatható rá arra sem, hogy a Pozsony—Győr—Rába vonalig terjedő földrajzi Nyugat-Magyarország a „der südlichste der drei Ostpfeiler des geschlossenen deutschen Volksbodens“ hangzatos címével illetett Burgenlanddal együtt *földrajzilag* is mennyire Magyarországhoz tartozik. A német munka további fejezeteinek (különösen: „Die deutsch-magyarische Volksgrenze“) és térképeinek magyarszemponútú bíráló megbeszélése bizonyára a laikusnak is többet jelentett volna a pleisztocén, holocén, perm-, krétakor stb. leírásánál. A szerző leírja a vármegye növénytakaróját, kitér az erdőkre is, de nem mutat rá a bükk- és fenyőerdők határának településtörténeti fontosságára. Pedig csak *Kniezsa István*nak munkáját¹¹⁾ kellett volna alaposabban megnéznie s megtudhatta volna, hogy a legrégebb magyar település a bükkerdő vonalát általában szorosán követi. Ez lett volna az igazi bevezetés a munka településtörténeti részeihez, így valójában láthatnók a tájnak és az embernek kapcsolatát, amelyet műve legelső soraiban maga is hangsúlyoz.

A munka terjedelmének ugyanez a mesterséges és teljesen felesleges felduzzasztása figyelhető meg a bevezetés másik két fejezetében, amely főleg régészeti eredményeket foglal össze. Ismét Tagányi szavai álljanak itt figyelmeztetőül: „Ismerni kell igenis a leleteket, de megint nem a régész, hanem a történetíró szempontjából, kinek főleg az egyes lelőhelyekre kell ügyelnie, mint a melyek az első nyomokat képezik azon terület megtelepítésénél, kultúra alá vonásánál. A leletek korára is figyelemmel kell lenni, de már az: hogy e leletek alapján az illető korszak civilizációját fejtegesse, egyedül a régész föladata. Ezt a föladatot pedig maga a régész-szakember sem oldhatja meg X vagy Y megyére szorítkozva, mert neki az egész világ analog leleteire van szüksége. Annál szánandóbb tehát az a monographus, aki az emberiség őskorának ezen általános s óriási nehéz kérdéseire meggyéje leleteiből akar hozzászólni.” Ezzel szemben Belitzky az egyes régészeti munkákat bőven kivonatolva, foglalkozik az ásatások, a leletek, a különböző kultúrák részletes leírásával. Ez az eljárás a történeti kép egységének természetesen nem válik hasznára.

Az egységes szintézisnek másik hiánya bontakozik ki a munka főrészében. A szerző néhány munkát kivonatolva, 11 lapon mondja el a magyarság eredetét, vándorlását az őshazától

¹¹⁾ Magyarország népei a XI. században (Különnyomat a Szt. István-Emlékkönyv II. kötetéből). Budapest, 1938, 374. l.

egészen a Kárpátok medencéjéig, holott a magyarság szerepe Sopron megye területén csak a honfoglalással kezdődik: minden, ami azelőtt történt, a Magyar Történet keretébe tartozik. Ezt követi a Dunántúl meghódításának és a törzsek elhelyezkedésének rajza.¹²⁾ Majd külön-külön a királyi, a nemesi, a köz-nemesi vármegye kialakulása, szervezete és közigazgatása, a vármegye minden egyes fejlődési fokán a megyei társadalom, gazdasági és egyházi viszonyok bemutatása. Ehhez csatlakozik a birtokos nemzetségek, majd a birtokos családok összeállítása. Az egészet azonban át meg átszövi a politikai eseménytörténet fásztó elbeszélése, az országos politika szövevénye s alig-alig bontakozik ki a vármegye sajátos, *egyéni* képe. „Mert igaz ugyan — mondotta Tagányi Károly —, hogy azok az események a megye területén folytak le, de vajjon létezik-e a kettő között a legcsekélyebb oksági összefüggés? X vagy Y megyének köszönhető-e létrejövetele azoknak a csatáknak, békekötéseknek, országgyűléseknek stb.? ... Nem kómikus volna-e például a mohácsi csata országdöntő eseményének kritikai tárgyalását Baranyamegye... monographusától várni?! Vagy talán az ország történetének illetően kisajátításától valami tudományos hasznot reméljünk, mikor az alapjában úgy sem egyéb, mint az országos történetnek X vagy Y megye szempontjából: tehát készakarva a legkorlátoltabb felfogásból eredő megítélése.” Vajjon mennyiben tartozik Sopron vármegye történetéhez II. Konrád, III. Henrik német királyok és a magyar uralkodók harcának, Ján soproni ispán katonái 1065. évi nándorfehérvári szereplésének, Moson vára 1095. évi ostromának és II. Géza osztrák háborúinak *Huber Alfonz*,¹³⁾ *Pauler Gyula*¹⁴⁾ és *Hóman Bálint*¹⁵⁾ alapján való *részletes* elmondása. Sopron megye történetében kell-e keresnünk IV. Béla, V. István és IV. László királyoknak II. Frigyes és II. Ottokár elleni harcainak 30 lapon át terjedő leírását s idevaló-e III. Endre trónrajutásának, a Kőszegiek és Kanizsaiak országos politikai szereplésének bő ismertetése stb.¹⁶⁾ „A megye monographiája nem lehet más, mint annak *a területnek a története*, e két szónak legszorosabb értelmében. A monographusnak minden históriai adat mérlegelésénél egyes egyedül a terület szempontjából kell kiindulnia: mennyiben tartozik rá ez vagy az a tünemény, van-e valami oksági összefüggésben a területtel?” — mondotta Tagányi Károly. A politikai ese-

¹²⁾ Ez utóbbira még visszatérünk.

¹³⁾ Ausztria története. Budapest, 1899.

¹⁴⁾ A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1899.²

¹⁵⁾ Magyar Történet I. Budapest, 1935.² (Belitzky még az első kiadást használja. V. ö. a 146. lap első lapalji jegyzetét.)

¹⁶⁾ V. ö. még különösen a közel 100 lapra terjedő „Az országos politika sodrában” c. fejezetet (795—887. ll.).

ménytörténetet is ebből a szemszögből kell a helytörténetírónak tekinteni. Nem országos események *öncélú* leírására, hanem azoknak *helyi kihatásaira* kell súlyt helyezni. Éppen Nyugat-Magyarország esetében a szerző értékes segítséget kaphatott volna *gróf Teleki Pál* és *Domanovszky Sándor* pompás francianyelvű összefoglalásában,¹⁷⁾ amely Nyugat-Magyarország politikai történetéből a bennünket ma leginkább érdeklő kérdéseknek máig is legjobb összefoglalása. A politikai történetnek, ilyen szempontú előadása közben röviden ki kellett volna térni a politikai változások (pl. Sopronnak 1441—1463-ig való elzálogosítása) népi-ségtörténeti kihatásaira s a határmenti birtokosok önálló politikájának következményeire.¹⁸⁾ Ebben a keretben azután a sopronmegyei nemzetségek és birtokos családok története is más szint nyerhetett volna s nem kellett volna a szerzőnek a családokra vonatkozó adatok puszta felsorolásával megelégednünk.¹⁹⁾

Alapvető tévedést követett el tehát a szerző, amikor a helytörténelmet csak az országos történelem helyenkénti lecsapódásának, a helytörténetet az országos történet részének tekintette. Pedig a helytörténetnek is megvannak a maga sajátos, külön feladatai, amelyeket a helytörténeti forrásanyag lehetőleg teljes feltárásával együtt kell megoldani. A helytörténetnek fenti hibás felfogásából ered Belitzky munkájának harmadik sarkalatos hibája.

Aki figyelmesen nézi át Belitzky lapalji jegyzeteit, annak fel kell tűnnie, hogy a szerző Nagy Imrének még kiadatlan oklevél-másolatain kívül csak másodkézből idéz kiadatlan levéltári anyagot. Ebből első pillanatra azt lehetne következtetni, hogy az eddigi kutatók az egész levéltári anyagot összeállították s így a megyetörténet írójának már csak a feldolgozott anyag összefoglalása jut. Ezzel szemben több hazai és külföldi levéltárban van még felhasználatlan sopronmegyei anyag, amelynek összegyűjtését szintén meg kellett volna kísérelni. *Horváth Tibor Antal* Belitzky egyik tanulmányának²⁰⁾ bírálatában²¹⁾ meg is írta, hogy a csornai prépostság levéltárában százakra menő, még felhasználatlan középkori oklevél van. Ki kutassa fel az egész le-

¹⁷⁾ La Honórie Occidentale (Questions de l'Europe Orientale 5). Paris—Budapest, 1920.

¹⁸⁾ Osztrák részről erre *Brunner Ottó* mutatott rá: Geschichte des Burgenlandes im Rahmen der deutsch-ungarischen Beziehungen. Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung I (1930—31), 152. ll.

¹⁹⁾ Ugyanígy nincs értelme, hogy a szerző ivenként kereszttül sorolja fel a főispánokra és alispánokra vonatkozó, sokszor csak a szereplés jelentéktelen körülményeit feltüntető adatokat, holott egy táblázat itt többet mondott volna, mint összefüggéstelen adatok felsorolása. V. ö. *Holub József*: Zala megye története a középkorban I. Pécsent, 1929, 441. ll.

²⁰⁾ A csornai premontrei prépostság alapítása és szereplés jelentéktelen a nemzetiségi kegyuraság korában. Regnum. Egyháztörténeti évkönyv. Budapest, 1936, 61. ll.

²¹⁾ Vasi Szemle, IV (1937), 194. ll.

véltári anyagot, ha a helytörténetíró ezt nem teszi, ki hozza napfényre azokat az adatokat, amelyeket az országos történet írója felhasználhat, de felkutatni már nem képes? Tisztában vagyunk azzal, a megyetörténet írója nem nézheti át pl. a soproni városi levéltár még kiadatlan 15. századi anyagát, csak azért, hogy pl. a csornai templom 15. századi építésére találjon adatot,²²⁾ de széleskörű levéltári kutatás nélkül Sopron vármegye történetét sem lehet megírni. Igaz, a szerző előszavában kifejti, hogy a vármegye által kitűzött két év alatt a kiadatlan levéltári anyagot nem tudta összeszedni. Teljességgel megértjük, hogy a vármegye a megyetörténetnek hatvan év óta húzódó kérdését végre meg akarta oldani. Teljes elismerést érdemel az az odaadás, amellyel a vármegye e nemzeti szempontból is fontos kérdést kezelte. Belitzkynek, a szakembernek azonban tudnia kellett volna, hogy ezt a munkát a kitűzött két év alatt jól és komolyan elvégezni nem lehet. A két évből így is három és fél esztendő lett. Ennek következménye azután nemcsak a levéltári anyag elégtelensége,²³⁾ hanem a szerző egyik-másik állításának teljes megbízhatatlansága, mert forrásait nem ellenőrizte.

Így például a harmadik ismert dunántúli avar gyűrűről szólva, megemlíti, hogy egyesek szerint ez Óbuda környékén feküdt. „Ez utóbbira — írja — az Attila egykori székhelyével való kapcsolat enged következtetni.” (122. l.). Jegyzetében *Thierry Amadé-ra*²⁴⁾ és *Ortvay Tivadar-ra*²⁵⁾ hivatkozik. A források összehasonlításából azonban kitűnik, hogy csak Ortvayt nézte meg, akinek Thierryre való hivatkozását egyszerűen átvette. A soproni János-lovagokról azt írja, hogy az 1270-ben szereplő, Sopron város határában lévő „Karócseber nevű szőlő dézsmáját” talán a rendház alapításakor kapták meg (491. l.). Jegyzetében *Stessel József-re*²⁶⁾ és *Reiszig Edé-re*²⁷⁾ hivatkozik. Ha tényleg megnézte volna Stesselnek általa idézett helyét, észrevehette volna, hogy Reiszig nemcsak a cikk lapszámát, hanem szavait is rosszul idézte. Stessel ugyanis az oklevél szövegének megfelelően ezt mondja: „Egy Fejérnél közölt 1270. évi oklevél

²²⁾ 1453 július 30-án ugyanis Imre csornai fráter követeli Gusman János soproni polgártól azt a 4 aranyforintot és 70 bécsi dénárt, amelyet a néhai csornai Jákó *zu dem paw der kirchen ze Chorna geschäft hat* (Sopron sz. k. váuos bírói ítéletkönyve 73. l. Lad. IX et I nr. 3). Belitzky a megyei templomokra vonatkozó adatok felsorolásánál (961. ll.) nem említi Csornát.

²³⁾ Nem használja pl. *Weis János Nepomuk* okmánytárát sem: *Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde* (Fontes Rerum Austriacarum, XI, XVI). Wien, 1856, 1859, 2 kötet.

²⁴⁾ Attila fiai és utódai történelme II. Pest, 1865, 345. l.

²⁵⁾ Temes vármegye és város története I. Budapest, 1914, 88. l.

²⁶⁾ Sopron és Mosony vármegye történelmi földrajzához. Századok XXXIV (1900), 14. l.

²⁷⁾ A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. Budapest, 1928, 95. l.

bizonyítja, hogy a lovagrend szedte Sopron határában a *karó-cseber* nevű szőlő-dézszmát is, de a király ezen tartozás alól földoldotta a nyilazókat az ő szölleik után...²⁸⁾ Belitzky különben is nagyon furcsán bánik egyik-másik forrásával. Lapokat másol ki (*sic!*) pl. *Kövér Fidél* és *Veszélka László* munkáiból²⁹⁾ idézőjel nélkül, a forrásra való pusztá hivatkozással, máskor pedig nemlétező állításokat tulajdonít egyes szerzőknek. „Ősi, nehezen magyarázható *finnugor* eredetű szó“-nak mondja (146. l.) *Németh Gyula* alapján³⁰⁾ a magyar törzs nevét, holott éppen Németh e népvünkét mai összetett alakjában bolgár-török eredetűnek tartja, finnugor eredetét pedig csak legújában *Zsirai Miklós* hangsúlyozta.³¹⁾ *Melich János*-ra³²⁾ hivatkozva lengyel személynévi eredetűnek tartja a *Veszprém* nevet (225. l.), holott Melich nyugati szláv, közelebről tót eredetű személynévből származtatja, csak megjegyzi, hogy ez a személynév a lengyelben is megvan. De kiemeli, hogy a *helynévadó* nép csakis a magyar lehetett.

Mindezeknek a nyelvészeti félreértéseknek felemlítése nem kákan való csomókeresés. Ugyanis a munka településtörténeti részében a nyelvészetnek, különösképpen a helyneveknek nagyon helyesen jelentős szerep jut. Itt nincsen terünk a sopronmegyei helynevek kérdéseinek tüzetes megbeszélésére: erre más alkalommal még úgyis sort kerítünk. Most csak néhány szempontot szeretnénk megemlíteni.

A sopronmegyei helynevek elsősorban az ú. n. avar, német (frank, bajor) és a besenyő, ill. a magyar kérdésben jutnak szóhoz. Településtörténeti szempontból ezek ma rendkívül fontosak számunkra. Belitzky különösen a besenyő kérdést dolgozta ki részletesen, pedig nem ártott volna, ha az általa nem is említett *Moór Elemér*-nek³³⁾ településtörténeti megállapításaival is foglalkozik. Ezek ugyan nem mindenben állják meg a helyüket, de szó nélkül még sem lehet elmenni mellettük. A munkának kétségkívül az a legérdekesebb fejezete, amelyben a magyar törzsek elhelyezkedését tárgyalja. Belitzky itt az eddigi kutatással majdnem homlokegyenest ellenkező álláspontot képvisel.³⁴⁾ Ugyanis a személynéveket a népiséggel azonosítja. Ahol tehát személynévi eredetű helynévre bukkan, ott a személynév eredetéből kö-

²⁸⁾ Az eredetiben: „Quod sagittarios nostros de Comitatu Soproniensi, ... a solutine tributí de vineis suis propriis, quod *Koro-cheber* nuncupatur, expeditos esse volumus“ (*Fejér, Georgius, Codex diplomaticus V. 1, 25. l.*). V. ö. még *Czuczor-Fogarasi* szótárát a *karócsöbör* címszónál.

²⁹⁾ A Hanság földrajza. Szeged, 1930; Sopron rési németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934.

³⁰⁾ A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930, 247. ll.

³¹⁾ Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937, 101—2. ll.

³²⁾ A honfoglaláskori Magyarország. Budapest, 1925—29, 398—401. ll.

³³⁾ Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936. Bírálatai közül v. ö. különösen *Knieza Istvánét*: Westungarische Ortsnamen. Ungarische Jahrbücher XVII (1937), 275. ll.

vetkeztet a település népiségére. Pedig a személynév *minden* esetben még a nevet viselő egyén népiségére nézve sem ad biztos felvilágosítást, amint ez nem egy példával igazolható. „... megállapíthatjuk, hogy a nemzetségnév besenyő-török eredetű, ami természetesen magával hozza azt az eredményt is, hogy maga a nemzetség is besenyő eredetű” — írja szerzőnk (381. l.). Így például a Nyék törzs nevééről tudjuk, hogy finnugor eredetű, de ez csak azt bizonyítja, hogy a törzs a magyarságtól kapta a nevét.³⁵⁾ Ezért a helynevekből vont településtörténeti következtetései módosításra szorulnak. Áll ez különösen azokra, amelyeknek Belitzky odavetett, de nyelvészetileg még nem okolt „besenyő” nevei szolgáltak alapul (pl. *Csorna* < *Csur* > *Sur*). Ezekben az odavetett helynévféjtésekben a munka különösen gazdag. Így pl. a borsmonostori ciszterciák erdőégetéseiről beszélve, jegyzi meg: „Nem lehetetlen az sem, hogy Egered birtok és erdő, valamint a közelében lévő mai Brennberg nevében ilyen középkori erdőégetések emléke maradt fenn” (619. l.). Az *Egered* névnek e magyarázatához egyelőre nem szólunk hozzá, a *Brennberg* névről azonban tudjuk, hogy az ottani szénbánya felfedezésekor, a 18. század második felében keletkezett,³⁶⁾ középkori erdőégetéshez tehát semmi köze. Mindezek részletesebb megbeszélését azonban más alkalomra hagyjuk.

Az eddigiek nem jelentik azt, hogy ennek a munkának csak hibái vannak. A vármegye gazdasági életének és egyházi viszonyainak jellemzése például a mű sikerültebb fejezetei közé tartozik. De a sopronmegyei helytörténetírás jövő fejlődése érdekében meg kellett tennünk e bíráló megjegyzéseket. A helytörténetírás ma nagy felelősséggel jár: befelé és kifelé egyaránt. Fenti soraink e felelősség érzetében születtek meg.

Dr. Karl Mollay: *Historisches und Sprachwissenschaftliches aus der mittellalterlichen Geschichte des Komitates Sopron.*

Verfasser bespricht die von *Johann Belitzky* herausgegebene Komitatsmonographie (Sopron vármegye története, Budapest, 1938). An Hand dieser Besprechung werden die methodologischen Voraussetzungen dieser Monographie erfaßt und durch Musterbeispiele aus der Komitatsmonographie erklärt. Begriff und Zielsetzung der Heimatsgeschichte, Bedeutung des heimatsgeschichtlichen Quellenmaterials, kritische Benützung der Gewährsmänner und Rolle der Sprachwissenschaft in der Siedlungsgeschichte werden umrissen. Der Verfasser der vorliegenden Komitatsmonographie ist diesen grundsätzlichen Anforderungen leider nicht immer gewachsen, daher läßt seine Arbeit noch manch Wünschenswertes übrig.

³⁴⁾ Örszehasonlításként v. ö. *Belitzky Jánosnak és Kniezsa Istvánnak* a *Domanovszky-Emlékkönyvben* (Budapest, 1937) megjelent tanulmányát.

³⁵⁾ *Németh*: i. m. 245. l.

³⁶⁾ V. ö. *Bán Imre*: A brennbergi köszénbányászat története 1759-től 1792-ig (Különnyomat a Bányászati és Kobászati Lapokból). Budapest, 1936.

A SOPRONI MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI.

Régi soproni cégérek.

Írta: Csipkés Kálmán.

A Városi Múzeum gyűjteményeinek átrendezésével kapcsolatban külön teremben nyertek elhelyezést a város régi ipari és kereskedelmi életére vonatkozó emlékek. Ezek sorában foglal-

1. kép.

Szt. Kozma (baloldalt) és Demjén (jobbaldalt) vértanuk képe Dorfmeister-től. 18. század közepe. (Az Oroszlán-gyógyszertárból kerültek a Városi Múzeumba.) Diebold K. felvétele.

nak helyet az értékesebb régi soproni cégérek is, valamint a rokon üzletijelvények, mérlegtartók stb. Rég letűnt időkben kedves hangulatot árasztottak az ódon utcákra, terekre, s magukra vonták a vásárló közönség figyelmét.¹⁾ Hivatásukat betöltvén sem

¹⁾ Csathkai Endre dr.: „Régi soproni házak, régi soproni családok” című munkájában külön fejezete! szentel a régi cégéres boltoknak.

kallódtak el, mert a múzeum mindenkori vezetősége felismerte művelődéstörténeti értéküket és megőrizte azokat az utókornak; így válhattak a céhemlékek gyűjteményének becses kiegészítő darabjaivá. Legtöbbjük magán viseli keletkezési idejének jelleg-

2. kép.

Mérlegtartó a volt Schaffer-féle fűszer- és gyarmatáru kereskedésből. 18. század 2. fele. (A Városi Múzeumban.) Sterbenz Károly rajza.

zetes stílusjegyét; néhány a legtökéletesebb iparművészeti alkotás, valóságos műremek.

A következő sorokban az értékesebb darabok művészettörténeti leírását adjuk, a kisebb jelentőségűekről is megemlékezünk, kiegészítésképpen pedig a még eredeti helyén levő néhány cégért is ismertetjük.

Tulajdonképpen rendeltetésüknél fogva két, a múzeum kép-tárában függő *Dorfmeister*-festményt is ide kell soroznunk. Az *Oroszlán-gyógyszertár*-ból származnak, s az orvosok és gyógyszerészek védőszentjeit, *szt. Kozma* és *Demjén* öskeresztény orvosvértanukat ábrázolják (1. kép). A nagy mester korai, akadémikus ízü alkotásai.²⁾

3. kép.

Pék-cégér a 18. század. 2. feléből. (Városi Múzeum.) Sterbenz Károly rajza.

A volt *Schaffer József*-féle fűszer- és gyarmatáru kereskedésből (Várkerület 38—40) való *mérlegtartó* telve a rokokó minden bájával. Fából faragott és természetes színben festett, egymást átka-roló vízi sellőpár, ezüstös hal-farokban végződő testtel; a kinyújtott kezükben tartott jelvények hiányzanak. A két kovácsolt tartóvas virágos indadísze a

²⁾ *Mihályi Ernő*: *Dorfmeister* és a barok képírás Sopronban, 51—52. o. Magyar Művészet, IV. évf., 552. o.

letűnt parádés világ vasművességének remeke. A halfarkok hátsó oldalán kampósszegek találhatók, ezekre a mérlegeket akasztották (2. kép³⁾).

4. kép.

Kalapos-cégér a 18. század végéről. (Városi Múzeum.)
Diebold K. felvétele.

tart; fejük és a perec felett két nézetre felépített. Származási helye ismeretlen.

A 18. század végéről való *kalapos-cégér* (4. kép) tartóvasa S-alakban görbített, rozettákkal ékített, s róla egy vashádóból készült háromszögletű kalap, ez alatt pedig egy ugyancsak vashádóból készült tollas magyarkalap függ alá. Származási helye szintén ismeretlen.

A volt *Nap-vendéglő*⁵⁾ cégére (5. kép) ívelt, egyszerű tartóvason függő vaskarikába foglalt, bádóból készült és aranyozott sugaras Napot ábrázol. Két nézete van, s mindkét oldalán egy-egy bádóból domborított és aranyozott pufók emberarc foglal a középen helyet. A vendéglő

A *Fekete elefánthoz* címzett volt Müller Paulin-féle fűszer- és gyarmatárkereskedés *üzleti jelvénye* téglalakú talapzaton álló, bádóból készült, feketére festett, fehér agyarány elefántalak. Eredete a 18. század második felére vezethető vissza.⁴⁾

Igen érdekes és értékes a 18. század második feléből való *pék-cégér* (3. kép). Függesztőgyűrűvel ellátott favázás üvegszekrénykében, talapzaton két, bádóból domborított és aranyozott ágaskodó oroslán mellső lábával perecet nyitott korona ível át. A jelvény

5. kép.

A volt *Nap-vendéglő* cégére a 19. sz. elejéről. (Városi Múzeum.)
Diebold K. felvétele.

³⁾ Képe a Soproni képeskönyv 82. oldalán, továbbá a Magyar Művészet IV. évfolyamának 572. oldalán is szerepel.

⁴⁾ *Csatkai*: i. m.

⁵⁾ Sonnwirtshaus.

1807-ben létesült a Rózsa-utcában (Hauer-ház); a cégér is ezen időből származhatik.

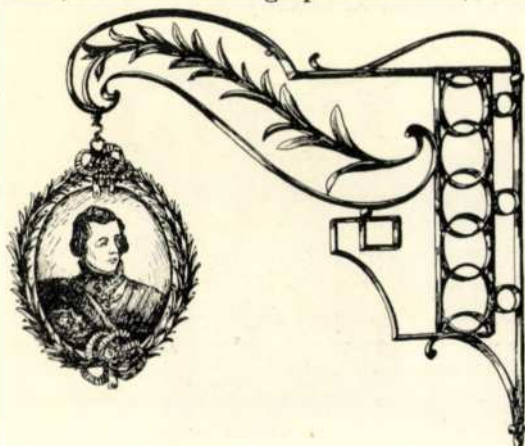
Az *Arany kacsához* címzett *vendéglő cégére* 1815-ből való. Festett és részben aranyozott kovácsolt vas és vashádóg. Csigavonalas, indadíszes tartókarról kerekded babérkoszorú csüng alá, amelyben aranyozott kacsalak foglal helyet. A koszorú alatt ívelt mondatszalag, mindkét oldalán a következő felirattal: 18 *Zur goldenen Ente* 15. Az 1815-ben létesült vendéglő Ógabonatér 8. szám alatt volt (6. kép).

6. kép.

Az *Arany kacsához* címzett vendéglő cégére 1815-ből. (Városi Múzeum.) Sterbenz Károly rajza.

A cégérgyűjtemény egyik legpompásabb és legnagyobb-méretű darabja a még most is fennálló *Esterházy-vendégfogadó* (Magyar-utca 22. sz.) régi cégére (7. kép). Finom vonalvezetésű, babérindás, kovácsolt tartóvasról aranyozott szalagcsokrokkal díszített, zöldre festett babérkoszorú — vashádógból — függ alá, amelybe, mintegy keretbe, kerekded bádóglap illeszkedik;

7. kép.

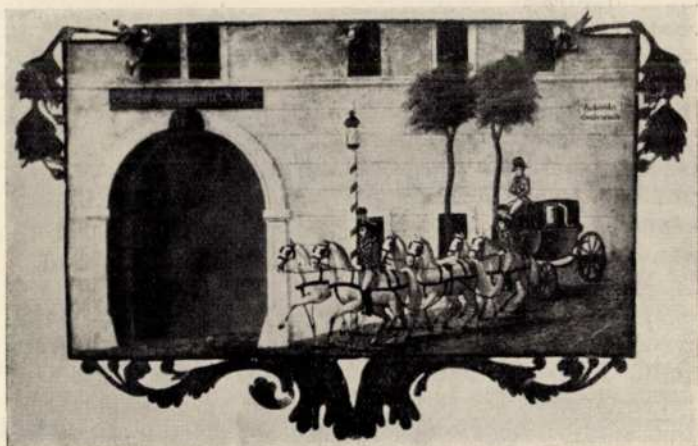
Az *Esterházy-vendégfogadó* cégére 1822-ből. (Városi Múzeum.) Sterbenz Károly rajza.

A Sopronba érkező kocsisok és az ide vetődő vándormuzsikusok (hárfások) tanyája az 1789-ben létesült egykori *Fehér rózsavendégfogadóban* (jelenleg *Molnár-szálloda*) volt. Szépen festett jelvényeik a fogadó kapuja mellett függtek.

Miklós herceg altábornagy, aranygyapjas vitéz, (1765—1833) olajfestésű arcképe, tábornoki ruhában. A vendégfogadó 1822-ben nyílt meg; a cégér is ezen időből való. Tartóvasának, valamint a várkerületi Füredi-ház erkélyrácsának díszítőelemei között sok a rokon vonás.

A Sopronba érkező kocsisok és az ide vetődő vándormuzsikusok

A *kocsisok jelvénye* a régebben készült darab; 1817-ből való (8. kép). Csigavonalas gyámmal ellátott vízszintes irányú tartóvasról vörösrézlapból kivágott, levéldíszítéssel keretezett, téglalapalakú tábla csüng alá, amelynek mindkét oldalán olajfest-

8. kép.

Kocsisok jelvénye 1817-ből. (A „Fehér rózsza” épületéről került a Városi Múzeumba.) Diebold K. felvétele.

9. kép.

Vándormuzsikusok jelvénye 1821-ből. (A „Fehér rózsza” épületéről került a Városi Múzeumba.) Diebold K. felvétele.

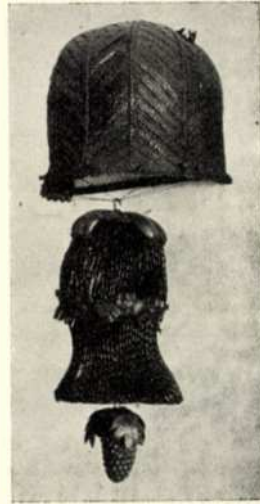
mény: A címtáblával — felirata: *Gasthof zur weissen Rose* — 1817 — megjelölt épület előtt hatlovas gyorskocsi kocsissal és két fullajtárral. A két kép között csupán az a különbség, hogy az egyikben fehérek, a másikon meg barnák a lovak.

A *vándormuzsikások* (hárfások) *jelvényének* (9. kép) tartóvasa az előbbiével teljesen egyező. A rajta függő fonatos és indadíszes vörösréztábla mindkét oldalán a vándormuzsikások életéből vett egy-egy olajfestésű csoportkép látható. Mindkettő felirata: *Harfisten Herberge, 1821.*

A volt *Arany szarvas-vendégfogadó* (a mai Pannónia szálló helyén) *cégére* fából faragott és teljes egészében aranyozott ülő szarvasalak, domborművű kivitelben, kitűnő stílusérzékre valló felfogásban. Valószínűleg a múlt század elejéről való. A fogadó első említése egyébként már 1676-ban előfordul.

A Sas-téren volt *Sas-vendéglő cégére* patkószerűen ívelt vonalú bádoglagra festett, balránéző koronás sást ábrázol. A múlt század első feléből származhatik. A vendéglő 1781-ben nyerte a Fekete sas-nevet, megelőzően Arany oroszlánhoz volt címezve.

Nem érdektelen a *Vig paraszthoz* (*Lustiger Bauer*) címzett *vendégfogadó cégére* (10. kép) sem: Gyalúforgácskötég lecsüngő szőlőfürttel; legfelül fonott kosár. A cégér vasbádogból készült. Ilyen kosár még látható a Fehér ló-vendéglő ajtaja mellett; a cégér azonban hiányzik. A múzeumnak van még egy, az utóbb említetthez hasonló cégére, szerényebb kivitelben. A fogadó a Bécsi-utcában, a mai Mária Jozefinum helyén állott. Létesülése a múlt század elejére vezethető vissza. Valószínűleg a cégér is ezen időből való.

10. kép.

A *Vig paraszthoz* címzett vendéglő cégére a 19. század elejéről. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

11. kép.

Kovács-cégér a 19. század elejéről (Városi Múzeum). Sterbenz Károly rajza.

12. kép.

A volt Manninger-féle szappanüzlet jelvénye a 19. század első feléből. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

függ le, dekoratív hatású elrendezésben. A 19. század elejéről való.

Igen kecses megjelenésű a volt Manninger Sándor-féle szappanüzlet (Ézüst-utca) jelvénye (12. kép). Aranyozott szalagcsokorral és akantusz-levéllal díszített, feketére festett tartóvasról csüng alá a bádogból készült, jellegzetes szappanosjelvény: téglalakú szappandarabon álló gyertyaköteg; ez utóbbit vasból kovácsolt, festett és aranyozott rózsakoszorú koronázza. A múlt század első feléből származik.

Ötletes az 1836-ból való kalaposcégér (13. kép) megoldása. Függesztő-gyűrűvel ellátott favázis üvegszekrénykében, zsinóron lógó 5 darab különféle formájú kis posztókalap, egy kis tollas

Az utóbbi években jutott a múzeum birtokába a volt *Flandorffer*-féle fűszer- és gyarmatárukereskedés üzleti jelvénye. Fából faragott, festett és részben aranyozott. Vízszintes helyzetű, gömbölyű rud, a két végén gömbbal, kettős szárnyakkal és két-két csavarodó kigyóval. A rud középső részére finoman redőzött lepel borul; felette ovál keretben a cég aranyozott bádogból kivágott védjegye; a kerethez jobbról-balról egy-egy bőségszarú simul, tetején pedig szárnyas Merkur-kalap. 1820-ból való. Mérlegtartó lehetett. Az üzlet a Várkerület 24. sz. házában volt. *Udvari szállító jelvényét* — rézből készült koronás kétfejű sas — szintén a múzeum örzi.

Régi kovácségere is van a múzeumnak (11. kép). Festett és részben aranyozott kovácsolt vas. Gyöngysorral szegett, akantusz-levelekkel ékített négyzetes lapból, mint töből, S-alakban hajlított, csigavonalban végződő díszes tartókarról szalagcsokorral ellátott rövid láncon 5 darab kisebb-nagyobb patkó

13. kép.

Kalapos-cégér 1836-ból. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

posztócsákó és két pár posztóharisnya foglal helyet. A cégért néhai Tólos Péter kalaposmester ajándékozta a múzeumnak.

Ócskavaskereskedő raktárában sikerült ez év elején néhai *Printz József soproni könyvkötő* (1816—1907) *üzleti jelvényét* (14. kép) felfedezni, s a jövő számára megmenteni. Tartóvása kigyót ábrázol; nyelvével fogja a bádogból készült, festett és részben aranyozott, domború díszítéssel is ellátott kapcsos könyv függeszto-gyűrűjét. A könyv egyik tábláján magyar, a másikon német cégjelzés. A 19. század negyvenes éveiből származhatik. Printz József — a nagynevű néhai Printz Ferenc dr. polgármester-helyettes édesatyja — műhelye és üzlete a Várkerület 107. A) számú házában volt.

Az utóbb ismertetettel egykorú lehet a *lakatoscégér*. Finoman kovácsolt, díszes, aranyozott vasculcs, szépen megmunkált tartóvassal.

A *Szőlőfürthöz* címzett *vendéglő cégére* egyszerű, kerekded, festett bádoglap; komlókoszorú közepén leveles szőlőfürt, felette és alatta írás: *Zur Weintraube*, illetőleg: *A szőlőfürthöz*. A vendéglő a Várkerület és a Torna-utca sarkán volt; cégére a múlt század hetvenes éveiből származhatik.

Van még néhány, kisebb jelentőségű cégér is a múzeum gyűjteményében. A volt *Tiefbrunner-féle üvegkereskedés* (Ógabona-tér) cégére négyzetes fakeretbe helyezett, ölmofoglalatú, geometrikus mustrájú, színes üvegmozaik. A *Grieszler-féle kosárfonóműhely* ajtaja előtt állott nem is olyan régen a várostorony nádból fonott mintája. A hatalmas orrcsipetető *Ébel Károly szaklátszerész* üzletének ajtaja felett lógott. Az *esztorgályoscégér*-nél kerek bádoglapról tekebábuk csüngenek alá. Az *asztaloscégér* nagyméretű gyalú.

A még eredeti helyükön levő cégérek között legértékesebb talán a *Hackstock-féle* (előbb *Ritter-féle*) *vaskereskedés* ajtaja felett elhelyezett *páncélos lovag*. A *Thírring-féle vaskereskedés cégére* vasbádogból készült, fanyelű kaparó. Az Ezüst-utca és a Várkerület sarkán, a Wanek-péküzlet felett látható a volt *Zergényi-üzlet cégére*: volutás gyámköre helyezett, téglalakú talapzaton álló, kőből faragott oroszlanalak; talapzatának egyik ol-

14. kép.

Néhai Printz József könyvkötő üzleti jelvénye a múlt század 40-es éveiből. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

dalára a háztulajdonos neve: *J(osef) L(udwig) Wanitsek Hausherr*, a másik oldalára az üzlettulajdonos neve: *Jul(ius) Zergényi Kaufmann* vésve. A Magyar-utcában *Mühl Konrad fűszerkereskedő* üzletajtaja felett vastartóra erősített, fából *faragott fecske* lebeg. *Forster Gusztáv kereskedő* házának (Magyar-utca) ormán még ott látható a volt *Hattyú-vendégfogadó cégére*, a hattyúalak. *Kremser Károly szappangyáros* várkerületi üzlete felett a múzeumban őrzött, s már ismertetett szappanoscégérhez hasonló, de egyszerűbb kivitelű cégér található. *Karner Lajos* várkerületi üzlete a *Herrnhuti-hoz* van címezve.⁶⁾ Az üvegajtón ott látható a rokokóruházatú Herrnhuti maratással készült képe. A Steinacker festette régebbi cégér elpusztult. A felsoroltakon kívül találunk még néhány újabb keletű, jelentéktelen cégért is a városban.

Az ismertetett cégérekkel van rokonságban azon néhány ipari és kereskedelmi vonatkozású faragvány, amelyeket régi soproni házakon találhatunk. A Bécsi-utca 5. sz. házának falába kőből faragott *pékjelvény* van illesztve. 1749 évszám és *A. H.* betűk láthatók rajta. Motívuma a múzeumi pékcégérral egyező. A házban jelenleg is péküzlet és pékműhely van. A Szeder-utca 8. számú háza kapujának zárókövén 1777-ből való *kőfaragó-jelvényt* találunk.⁷⁾ A Rákóczi Ferenc-utca 39. számú házának kapupárkányán *két szerecsenalak* nyugszik. A *Lenck-féle fűszer-és gyarmatárú kereskedő* cég emlékét őrzik. A házat a *Lenck-család* építtette 1816-ban. A várkerületi *Hillebrand-ház* ormán levő dombormű sziklás talapzaton álló hordót, felette ládát és méhkast ábrázol; hozzájuk fémből készült horgony támaszkodik. Nem érdektelen a várkerületi *Lederer-ház* ormán elhelyezett kereskedelmi vonatkozású faragvány sem: Méhkas Merkur-bottal és horgonnyal, alatta felirat: *ORA ET LABORA*.

A régi szép idők sok-sok kedves emlékét sorakoztattuk fel. Korszerű fogalmazásban érdemes lenne felújítani az ősök finom ízlésre valló üzleti jelvényeit, cégereit. Tervező művészeink és műiparosaink készséggel vállalnák azt a feladatot, hogy az ormótlan portálékkal körülbástyázott patinás üzletházaink képét átformálják, s azokat művészi hatású cégérekkel ékesítsék.

Csipkés Kálmán: *Alte Schilder und Geschäftszeichen aus Sopron (Ödenburg)*.

Gelegentlich der Neuauftellung der Sammlungen des Städtischen Museums fanden auch die alten Soproner Firmenschilder und Geschäftswahr-

⁶⁾ *Csatkai E. dr.* idézett munkájában külön fejezet szól az üzlet történetéről, 16—22. o. *Payr S.:* „Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban” c. cikkében (Soproni Szemle, I. évf., 102—3. l.) szintén foglalkozik az üzlet történetével.

⁷⁾ Képe a Soproni képeskönyv 93. oldalán.

zeichen weitgehende Berücksichtigung. Der Verfasser beschreibt die vorhandenen Stücke vornehmlich vom *kunstgeschichtlichen Standpunkte* und ergänzt die Liste durch Aufzählung einiger Wahrzeichen, die sich noch an Ort und Stelle befinden.

In die Reihe dieser kulturgeschichtlich so interessanten Denkmäler frühen Handelsfleißes und gewerblicher Betätigung gehören auch die beiden *Dorfmeister*-Bilder der Gemäldesammlung des Museums, den heiligen Kosmas und den heiligen Damianus darstellend, die einst die *Löwen-Apotheke* schmückten. Eines der bedeutendsten Stücke ist das Schild des *Esterházy*-Einkehrwirthshauses aus dem Jahre 1822, bemerkenswert sind ferner die Geschäftszeichen der *Josef Schaffer'schen* Spezerei- und Kolonialwarenhandlung, der Gasthöfe *Zum goldenen Hirsch*, *Zum lustigen Bauer*, der *Printz'schen* Buchbinderei, des *Flandorffer'schen* Kaufhauses u. a.

Der Verfasser gibt zum Schlusse dem Wunsche nach Wiedereinführung des *künstlerisch* wertvollen Geschäftszeichens Ausdruck.

SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIAK.

A fertőrákosi püspöki kastély.

Fertőrákos történetének ismert adatai szerint a község a középkor eleje óta mindig a győri püspök birtoka volt. 1244-ben jelölik ki a birtok határát a szomszéd Sopron városa felé.

Szép fekvése, jó levegője, a festői Fertő közelsége indíthatta a püspököket arra, hogy itt üdülésük céljára kastélyt építsenek. 1311-ben Miklós püspök kibékül az ellenséges soproniakkal, akik kastélyát is lerombolták. Tehát ebben az időben már kastély állott a faluban.

A török veszély idején a rákosi birtoknak nagyobb jelentősége volt, mert a püspökség nagy része, sőt maga Győr városa is török kézre került.

Az idősebbik Draskovics György püspök (1578—87) átépítette a kastélyt; a földszinten öt, az emeleten három helyiséget létesített. Lehet, hogy ez a püspök szerezte meg a falunak a vásártartás jogát is, mert ekkor már városházáról van szó.

Győr visszavétele után is szívesen időztek a rákosi kastélyban a győri püspökök. Az evangélikus soproni tanácsot nem egyszer ide idézték meg és itt folytak a tárgyalások Sopron vallási ügyeiről. 1672 körül innen intézte Széchenyi György püspök a sopronkörnyéki falvak templomainak visszaszerzését és 1681-ben I. Lipót is itt látogatta meg. Ez esemény megőrkítésére Zalka János püspök 1881-ben készíttetett a kastély kapualjában emléktáblát.

Az utódok közül Keresztély Ágost szász herceg, aki ugyan keveset tartózkodott az országban, nagyon kedvelte Rákost.

Fertőrákos. Püspöki kastély. Főhomlokzat.

Diebold K. felv.

Zichy Ferenc gróf (1743—1783), kinek kedvelt tartózkodási helye volt, a kastélyt mai alakjában átépítette.

A kastély utcai homlokzata művészi kiképzésű. A főhomlokzaton főképpen az előreugró középrész érdemel figyelmet. Háromtengelyes. A középső tengelyben emelkedik ki az erkély, alatta kosárirves kapu kedves faragásokkal. A földszint egyszerű ablakaival szemben az emeletiek körívesek és oldalaik mellett díszítés van. Felettük három nagy címer, a közepen Keresztély Ágosté, oldalt állítólag Széchenyi Györgyé és Zichy Ferencé. Az emelet tengelyei mentén ión félpillérek, a középsőket kettősen vették. Az egész előreugró részt alacsony orom zárja le, a középső nagyobb címer felett alsó pereme felemelkedik. Mezejében dús rokokó dísz. Két szárnyán két allegorikus női alak ül, csúcsán urna van.

Az épület belsejében feltűnik a földszint erős fala. Tán még a középkorból való. A főhomlokzat emeletjén megvan még a Draskovics-elrendezés hármasszobája. A középső nagyobb terem tükörcsodrai freskó: a hét szabad művészet hódol az Úr szemének. A rokokó füzéres keretben még négy, sötét szí-

Fertőrákos. Püspöki kastély. Kápolna.

Diebold K. felv.

nekkel festett kép: Pallas a tudományt, Hestia a háziasságot, Vulkán az ipart és Hermes a kereskedelmet személyesíti meg. A képeken *D. Rosa F. A. 1745.* jelzés található. Egész bizonytalansággal arra a *Cajetano di Rosa* vagy *Don Rosa* művészre vonatkozik, aki ez időben Bécs elővárosaiban, mint Lainzban, Obersanktveitban és Kaiserebersdorfban is dolgozik. Az oldalszobákban ro-

kokó-stukkó helyettesíti a festményt. A déli szárny előtt előszobasor vonul. Egyikének mennyezetdíszje az érett rokokó, a másiké már a „copf”-stílushoz tartozik. Zalka püspök hajdani dolgozószobáját mŰmárványburkolat díszíti, mennyezetének freskója is újabb keletű. E szárny végén van a kápolna. Két keskeny csehboltozat és félkörös lezárás alkotja, falait pillérek tagolják. 1861-ben id. Storno Ferenc festette ki. Tőle való a főoltárkép is: Mária koronázása. Az oltárépítmény még a régi rokokót tükrözi

Diebold K. felv.

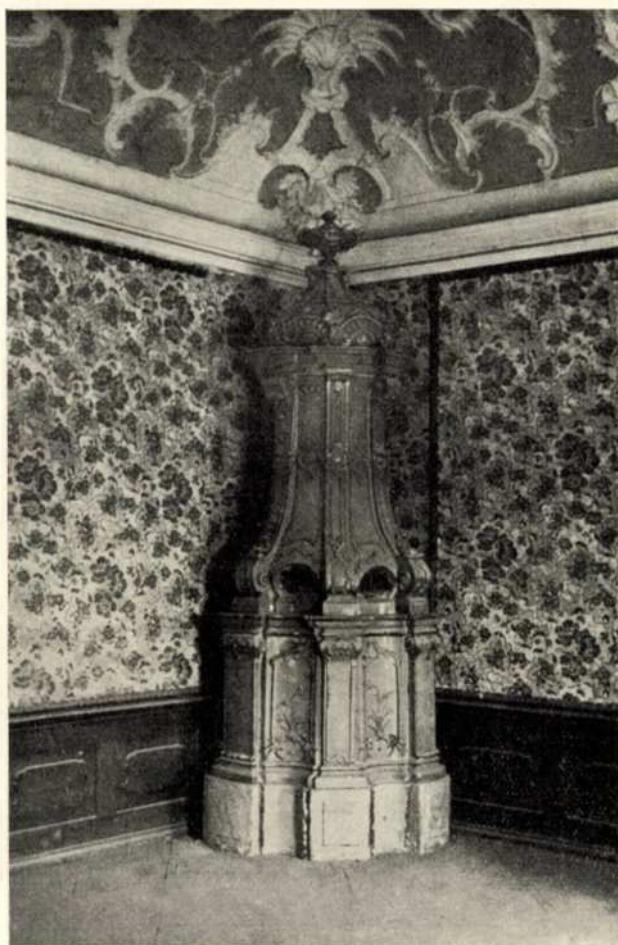
Fertőrákos. Püspöki kastély. Allegórikus női alak a főhomlokzatról.

vissza. Négy nagyobb olajfestmény függ még a kápolnában. Ezek jeleneteket ábrázolnak Krisztus életéből. Az emeleti oratórium-ban van egy feszület Máriával és szent Jánossal; 1750 körül készült.

Meg kell még említeni a keskeny lépcsőházat az angyalkaszobrokkal és az épület szép kályháit.

A kastély építésének részletesebb történeti adatai még felátatlanok. Nincs kizárva, hogy *Hefele Menyhért*, a 18. század utolsó negyedének Pozsonyban, Győrött és Szombathelyt foglalkoztatott nagy mestere is valamelyes szerepet kapott itt. Az építész ugyanis 1777-ben azt írja Szily János volt győri kano-

noknak, hogy a győri püspöktől megkapta rákosi járandóságát (*wegen gruysbach*). Csakis Kroisbachot, Fertőrákost értheti. Annyi azonban biztos, hogy nem a rokokó ízlésű homlokzatról, hanem esetleg a kápolnás szárny kiépítéséről van itt szó.

Fertőrákos. Püspöki kastély. Rokokó kályha. Diebold K. felv.

Érdekes emléke az uraság hatalmának a pellengér, amely a falu közepén áll. Formája a 17. századra vall. Annyiból is rendkívül értékes művelődéstörténeti emlék, mivel tudtommal a Csonkaországban nem igen találni párjára, míg a történeti

Sopron megyében Széleskúton, Fehéregyházán, Szentmargitán, Vámosderecskén és Szarvkőn maradt meg.

Helyenként fennmaradtak Fertőrákos várfalai is, egy körbástya még egy pár évvel ezelőtt teljes épységben köszöntötte a látogatót, ma már körülépítették.

Csatkai Endre dr.

Diebold K. felvétele.

Fertőrákos. Pellengér. (17. sz.)

Irodalom.

Bossányi Árpád: Fertőrákos a 16. században. Soproni Hirlap. 1929. III. 31.

Csatkai Endre dr.: Sopron környékének műemlékei, Sopron, 1932.

Pigler Andor: A pápai plébániatemplom és mennyezetképei. 1922. 70. l.

Rados Jenő: Magyar kastélyok. 1939. 48. l.

Kisebb közlemények.

Sopron halandósága II. József korában.

Ismerve Sopron jelenlegi kedvező halandósági viszonyait, felmerül a kérdés, minők lehettek e viszonyok a régi időben? Eddig még kevés adatunk van városunk régi halandóságáról, érdeklődésre számíthatnak tehát az alábbi adatok, melyeket a városi levéltárból sikerült felkutatni, egy *Verzeichnis deren im Jahr 1788 in der Kgl. Freystadt Oedenburg von beiden Religionen verstorbenen Einwohner* című kimutatásban. Ennek gazdag anyagából vesszük a következő adatokat:

Sopronban az 1788. évben 456 egyén halt meg, ú. m. 241 férfi és 215 nő. Miután ebben az évben a tényleg jelenlevő lakosok száma 12.176 volt, ezer lakóra 37'1 haláleset jutott, tehát majdnem háromszor annyit, mint napjainkban. Ebből látható, hogy ha a halálozás aránya II. József idejében is oly alacsony lett volna, mint ma, az elhaltaknak majdnem kétharmadát meg lehetett volna menteni. De természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy akkor a születések száma is jóval nagyobb volt, mint ma, s így a magas halálozási arány részben ebből (a gyermekek nagy halandóságából) magyarázható.

Sopron városában II. József korában a női nem nagy túlsúlyban volt, száma majdnem ezerrel volt több a férfiénél. A két nem halandósága ekként alakult: 5619 férfi közül meghalt 241, ezerre tehát 42'4; 6557 nő közül meghalt 215, ezerre tehát 32'5.

A két nem halálozási aránya kö-

zött tehát igen nagy volt az eltérés. A férfiak nagyobb halandósága ma is állandó jelenség: fásasztó munkájuk, mértékletlen életmódjuk, kicsapongásra hajlamosabb természetük a 18. században éppen úgy közreműködhetett halálozási valószínűségük növelésére, mint ma. Hozzájárulhattak még helyi okok is: a koreloszlás eltérése férfiak és nők között, vagyoni viszonyok stb., ezekre vonatkozólag azonban konkrét adataink nincsenek.

Nagyon érdekes az 1788. évi halálozási adatoknak felekezeti szerinti elosztása. Ezek azt mutatják, hogy a katolikus halottak száma jóval nagyobb volt, mint amennyire létszámuk alapján becsülni lehetett volna. Míg ugyanis a lakosságban 53'8% volt a katolikus és 46'1% az evangélikus (0'1% zsidó volt), addig a halottaknak 60'9%-a volt katolikus és csak 39'1% protestáns. (Zsidó ez évben nem halt meg.) A katolikusok halálozási aránya eszerint jóval kedvezőtlenebb volt, mint az evangélikusoké: ezer katolikus közül 41'8 halt meg, ezer evangélikus közül ellenben csak 31'8%.

Honnan ez a nagy különbség? A magyarázatot a lakosság különböző rétegeinek eltérő vagyoni állapota adja. Sopronban a régi időben az evangélikusok kezében volt a vagyon túlnyomó része; a polgárság zöme az evangélikusok közül került ki s ez a polgárság vagyoni jólétnek örvendett. A polgári jogot nem élvező elemek, az ú. n. *Inwohnerék*, részben zsellérek, részben a földesuraktól magukat megváltott jobbágyok, túlnyomó részben katolikusok voltak, de egyben szegények is. Sanyarú viszonyok között élvén, az el-

halálozás veszélyének is nagyobb mértékben voltak kitéve. Az 1788. évi halotti jegyzék az elhaltakat foglalkozás, illetve társadalmi osztály szerint részletezi, megkülönböztetve a két vallásfelekezetet. A jegyzék az elhaltak kisebbik felét foglalkozása szerint részletezi, ezek közt van östermelő: 53 katolikus és 45 evangélikus; iparos: 23 katolikus és 11 evangélikus; kereskedő: 4 katolikus és 3 evangélikus; közszolgálati: 23 katolikus és 12 evangélikus. Az elhaltak nagyobbik fele azonban nem foglalkozás, hanem társadalmi osztály szerint van megnevezve. Három ily osztály szerepel: nemesség, polgárság és lakók (Inwohner). Az elhalt nemések (számszerint 4) mind katolikusok voltak; polgárnak 42 halottat nevez a halotti jegyzék, ezek közül 40 volt evangélikus és csak 2 katolikus. Ellenben 219 lakó közül 156 volt katolikus és csak 63 evangélikus. Íme a nagy különbség a két felekezet társadalmi helyzete és ebből folyólag vagyoni állapota között. Ez adja magyarázatát a két felekezet halálozási aránya közötti nagy eltéréseknek. *Thirring Gusztáv.*

Thirring Gusztáv dr. kitüntetése.

Örömmel közöljük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia *dr. Thirring Gusztávot*, városunk nagynevű fiát és díszpolgárát az 1939. évi *Marczibányi-jutalommal* tüntette ki. Ez a jutalom, amely ezúttal az 1930—1938. évkörben megjelent legkiválóbb társadalomtudományi munkának volt kiadható, Thirring Gusztávnak „Magyarország népessége II. József korában” című, az Akadémia kiadásában megjelent művét tüntette ki, de szól ez annak a hosszú és szakadatlan tudományos munkás-

ságnak is, amely Thirring gazdag életének igazi értékét jelenti.

Helyénvalónak találjuk a jutalom odaitélése tárgyában kiküldött bizottság jelentésének idevonatkozó részét egész terjedelemben közölni:

„Áttérve most már a *Marczibányi-mellékjutalom* ügyére, itt a bizottság a közgazdaság és statisztika körébe vágó munkákat vette számba és ezen a téren igyekezett olyan kiváló munkát találni, amely erre a jutalomra méltónak bizonyul. Rendkívül megkönnyítette a bizottság munkáját ezen a téren az, hogy a Chorin Ferenc-alapítvány odaitélése tárgyában évenként kiküldött bizottságok rendkívüli alaposítással vizsgálták és vizsgálják át a közgazdasági és statisztikai irodalom évenkénti terméseit s ezekben a bizottsági jelentésekben minden alkalommal bőséges ismertetést találunk az illető év legkiválóbb könyveiről. Ezek a beható és irodalomtörténeti szempontból is rendkívül becses jelentések alapos képét nyújtják 1930 óta magyar közgazdasági irodalmunknak. A bizottság ennél fogva felmentve érezheti magát az alól, hogy a megbírálásra kijelölt évkör legkiválóbb munkáiról részletes jelentést teygen, mert hiszen ezek a Chorin-bizottsági jelentések 1931-től 1938-ig a közgazdasági és statisztikai irodalomnak nem kevesebb, mint 114 legkiválóbbnak tartott termékéről közölnek ismertetést és bírálatot; ehhez hozzá kell még venni azt a 27 munkát, amelyek a Weiss Fülöp-díj és a Horthy Miklós-alapítvány kamatainak odaitéléseére kiküldött bizottságok jelentéseiben vannak ismertetve. A bizottság tehát egészen nyugodt lelkiismerettel utalhat azokra a megállapításokra, amelyek

a szóbanforgó jelentésekben az egyes munkákról közöltetnek, annál is inkább, mert azokra már maga az Akadémia is a jelentések elfogadásával ráadta a maga placetjét. Minthogy sem azok a munkák, amelyek valamely akadémiai díjat megkaptak, sem a bizottság tagjainak a munkái nem voltak figyelembe vehetők, a választás a többi kiváló munkák kijelölésére szorítkozhatott. Itt már a bizottságnak figyelembe kellett vennie az 1938. év folyamán megjelent közgazdasági és statisztikai munkákat is. Így terelődött a bizottság figyelme *Thirring Gusztáv*, régi érdemes tagtársunknak már évek hosszú sora óta készülő, de csak a múlt év folyamán megjelent nagyjelentőségű munkájára, a „Magyarország népessége II. József korában” című könyvére.

Szegényes történeti statisztikai irodalmunknak *rendkívül nagy eseménye és nyeresége ez a nagyszabású munka*, amelynek kiadását egyébként — ezt meg kell említenünk — az Akadémia tette lehetővé. A statisztikai tudománynak e régi kitűnő munkása, amint munkája előszavában megjegyzi, már fiatal korában kezdte meg a II. József-féle népszámlálás anyagának felkutatását és eredményeinek feldolgozását. Sikerült is neki igen gazdag anyagot összegyűjteni; nemcsak a vármegyei és városi összesítéseket szerezte meg, hanem igen fáradságos munkával az egyes megyei levéltárakban porló községi adatokat is, nem kevesebb, mint 46 vármegyéből. Hogy mennyire szívén feködt e legrégebb népszámlálásunk anyagának nyilvánosságra bocsátása, mutatja az, hogy az egész felkutatott anyagot rendkívüli szorgalommal lemásolta, ami-

vel a statisztikai tudománynak és az esetleges későbbi, részletekbemenő kutatásoknak is lehetőséget és tág teret biztosított. Megszívlelendő dr. Thirring Gusztávnak az előszóban kifejezett az az óhajtása: bárcsak sikerülne a Központi Statisztikai Hivatalnak ezt az anyagot a maga egész terjedelmében nyilvánosságra hozni. Tudjuk, hogy annak idején, a milleniumi felbuzdulás napjaiban, a Statisztikai Hivatal a Pragmatica Sanctio-idejebeli összeírás anyagát is feldolgoztatta és Acsádi Ignác szerkesztésében terjedelmes kötetben, községi részletességgel nyilvánosságra bocsátotta. Pedig ez az összeírás csak az adózó népességre terjedt ki, tehát nem foglalta magában az adózásból kivett rétegeket s már a dolog természeténél fogva sem lehetett olyan tökéletes, mint a József-féle népszámlálás, amely az egész lakosságot *egyénenkint* vette számba, tehát mai értelemben vett népszámlálásnak minősíthető. Igaz, hogy nem fogható a mai népszámlálásoknak az összes demográfiai, foglalkozási, társadalmi viszonyokra kiterjedő műveletéhez, de mindenestre mély bepillantást enged a lakosságnak községenként és vármegyenként való eloszlásába, a házak, háztartások és családok számába, a nemek arányára, a családi állapotra és a korviszonyokra, a felekezeti megoszlásra és nagyjából a lakosság társadalmi rétegződésére. Nagy érdeme Thirring Gusztávnak, hogy a József-féle népszámláláshoz közelálló időben végzett más összeírások adatait is felhasználja, s ezen az alapon megállapítja az 1787. évi népességre pl. a keresztény vallásfelekezetek számát is törvényhatóságonként; a József-féle népszámlálás

ugyanis csak a zsidóságot mutatta ki külön. Thirring Gusztáv azonkívül törvényhatóságunkint a *tényleges* népességet is kiszámította, mert maga a népszámlálás a *jogi* népességet részletezte.

A munka egyébként három fő-részből áll. Az első rész a népszámlálás rövid ismertetésén és méltatásán kívül részletesen közli azt, hogy milyen anyag van meg különböző helyeken a József-féle népszámlálásból és mi dolgoztatott fel eddig belőle. Ismerteti ezenkívül ebben a fejezetben — munkájának természetesen ez a legbecsesebb része — a területi és települési viszonyokat, majd a demográfiai és társadalmi viszonyokat, végül a városokról ad áttekinthető képet.

A munka második része statisztikai táblázatokat tartalmaz országosan és nagyobb területi egységek, jórészt azonban törvényhatóságok szerint is; sőt a nagyobb községeket főbb adataikkal együtt egyenként is felsorolja, amivel a népesedéstörténethez szolgálatot rendkívül becses új anyagot, mert hiszen a megyék és városok nyers lélekszámadatai már eddig is ismertek voltak.

Végül a harmadik részben a népszámlálásra vonatkozó fontosabb rendelkezéseket, utasításokat, jelentéseket és felvételi mintákat közli.

A kötetet a szöveg között 8 grafikai térkép egészíti ki, amelyek az akkori megyebeosztás szerint mutatják többek között a népsűrűséget, a nemek arányát, a zsidók, a nemesiség, a polgári elem és a parasztság arányát az akkori szabad királyi városok külön kiemelésével.

Nem akarunk itt részletesen elmélyedni az eredmények ismertetésébe és a mai viszonyokkal való ösz-

szezhasonlításba. Csak azt emeljük ki a könyv tanulságából, hogy a különböző vidékek népességének, továbbá a magyar és nem magyar jellegű vallásfelekezeteknek igen eltérő szaporodása, ami 1910-ig a történeti Magyarországon mutatkozott, újabb bizonyítékokat szolgáltat Magyarországnak ama sokszor hangoztatott igazsága mellett, hogy nem kényszer, erőszakos magyarosítás, hanem természetes erők működtek közre a világháborúig Magyarország egységes nemzeti állam irányában való, vagy legalább is a magyarság megdönthetetlen túlsúlyának kialakulására. Kétségtelen, hogy Thirring Gusztáv e munkájával hervadhatatlan érdemeket szerzett ennek az igazságnak a bebizonyítása tekintetében is. A Gondviselés késő öregségében megadta neki a módot, hogy ezt a fáradságos munkát, amelyet még fiatal korában kezdett és amelyhez egyéb foglalatossága közben mindig szívesen vissza-visszatért, dicsőségesen befejezhesse. Munkáját a bizottság a sok kiváló egyéb munka mellett is mindenképpen érdemesnek tartja a Marczibányi-mellékjutalomra, annál is inkább, mert e jutalmat, amely nem annyira anyagi, mint inkább erkölcsi jutalom jellegével bír, úgy is kívánja tekinteni, mint Thirring Gusztáv hosszú és eredményes tudományos munkásságának az elismerését."

Az a mély tisztelet és baráti viszony, amely lapunk illusztris munkatársához fűz, nem engedi meg, hogy őt mi külön dicsőítsük, csak azt állapítjuk meg, hogy bámulatos munkásságával már életében oly emléket állított magának, amely előtt késő nemzedékek is tisztelettel fognak meghajolni.

ry.

Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról.

A Ritter-krónika és másolatai révén eléggé ismeretes Sopronnak 1705. évi szomorú karácsonya: Bottyán apó seregével körülzárta a várost és szigorú ostrom alá fogta. Jóllehet a város nagyon szenvedett a bombázástól, mégis keményen ellenállt, és a megismételt ostromok sikertelensége végre arra készítette a kuruc fővezért, hogy megfelelő ostromszerek híjján megszüntesse a meddő küzdelmet. Az egykorú *Monatlicher Staats-Spiegel, worinnen alles Merckwürdige so in Europa vorgehet, zu sehen und anzutreffen* c. hírlap néhány hetes késéssel az 1706. évi januári események közt említi a következőket: „Nichts desto weniger haben sich die Rebellen in Nieder Ungarn unter dem Berezeni (Bercsenyi) und Budiani (Bottyán) in der Weihnachts Nacht vor die Stadt Oedenburg gemacht und mit 4 Stücken und 2 Mörsern glüende Kugeln und Bomben hineingeworffen, wodurch in Vorstadt über 180 und in der Stadt 4 Häuser abgebrandt und ob sie sich zwar bald verschossen und wegen der Inwohner und Garnison (welche letztere ohngefähr 600 Mann starck) gezeigten dapfern Gegenwehr den 26. Decembr. schon wieder abgezogen, sind sie doch am Neu-Jahrs Tage abermahls vor die Stadt kommen, haben das Einwerffen der Bomben und Feuer-Kugeln continuirt und damit die noch übrigen Häusser fast völlig ruiniert. Auch am 6. Jan. an drey Orten auf die Stadt gestürmet. Es hat aber ermeldete Garnison unterm Commando des B. Weiersheim und die Burgerschafft ja sogar auch die Weiber an

etlichen Orten, wo die Mannschaft nicht hinreichend gewesen, eine so desperate defension gethan, dass der Feind allenthalben abgeschlagen und demjenigen Korutzen, welcher schon die Bluth-Fahne auf der Mauer ausstecken wollen, die Hand sambt der Fahne weggehauen und durch einen Schuss das Leben genommen worden. Da dann durch einen abermahlichen Ausfall der Garnison der Feind genöthiget worden die Belagerung zum zweyten mahl aufzuheben 760 Tode, 300 Granaden und 40 Sturm-leitern hinterlassend.“ — A nagyjából hű leíráshoz csak annyit kívánunk hozzátenni, hogy a császári hadsereg, amelyet a hírlapi tudósítás annyi babérrel övez, legszívesebben megadta volna magát és csakis a városi lakosság szívós ellenállásán tört meg a kurucok vitézsége. Cs. E.

Terv soproni iparegylet alapítására 1848-ban.

A 19. század negyvenes éveit az ipari mozgalmak korának szoktuk tekinteni. A magyarság ráeszmélt arra, hogy nemcsak nyersanyagokat kell termelni, hanem azok feldolgozásával és értékesítésével kiemelkedhetik a gyarmati sorsból. A feladat elvégzésére szakképzett iparosokra és kereskedőkre volt szükség, ilyenek nevelésére azonban a kormány kevés gondot fordított. Az iparosok kaptak ugyan valamelyes képzést a rajziskolákban, ezek azonban szórványosan működtek és nem álltak korkívánta magaslaton. Az iparosok szervezetei, a céhek viszont formásokba merevedtek s a mult emlékeit őrizték csupán. Pedig a negyvenes években nyilvánvalóvá lett, hogy az iparosnak mélyebb, alaposabb műveltségre van szüksége.

Ezt a hiányt igyekeztek pótolni az ipariskolák és iparegyletek.

Sopron azoknak a városoknak egyike volt, ahol a pesti szervezet alapítása után nagyon korán merült fel az iparegylet terve. A gondolat hordozója Moser József technikus, az ipariskolai oktatás egyik úttörője. Tanonciskolát alapított, foglalkozott mindennapos ipariskola tervével, a földműves ifjúság továbbképzésével s felvetette a soproni iparegylet létesítésének eszméjét is.

Moser 1848 júliusában beadványul fordul a városi tanácshoz¹⁾ s benne oly egylet felállítását kéri, amely az iparosok művelődését s az ipar emelkedését szolgálná. Az egylesület a pesti iparegylet fiókjaként működne; készen vannak az alapszabályok, mintegy 50 iparos csatlakozását jelentette be s a pesti és bécsi iparegylet támogatást ígért. Az egylet jövőjét alapítási, illetve tagdíjakkal igyekszik biztosítani. A befolyó összegekből helyiséget bérel, ipari újságokat, könyveket és rajzokat vásárol. A helyiség, amely a céhekbe széttagolt iparosságnak találkozóhelyül szolgálhat, este 9 óráig áll rendelkezésre. A nemes célra már könyvadományok történtek. — Ezenkívül a munkakedv fokozására kiváló mestereknek és szorgalmas tanoncoknak jutalmakat tervez.

Moser József újjításával városunk iparosságának színvonalát kívánta emelni. Iparoktatásunk történetében ismeretlen kezdeményező, megérdemli tehát, hogy tevékenységének néhány sorban áldozzunk. Tervét nem tudta megvalósítani, a magyar szabadság ügye a csatatérre szólította.

Dr. Verbényi (Veszélka) László.

¹⁾ Fasc. IX. 431.

Adat az 1812-i soproni bortermésről.

Sárgult disznóbörkötésű könyv; cifra barokk címlapján terjengős cím: „Der Herrn Abts Lenglet Anweisung zur Erlernung der Historie“. Francia eredetiből készült fordítás, Gothában jelent meg 1754. esztendőben. Tulajdonosa bejegyezte nevét: „Michael Bierbaum 1812.“ Már a nevérol is arra lehet következtetni, hogy gazdapolgár (kisbirtokos) volt; még valószínűbbé teszi e feltevést a könyvben található bejegyzés tárgya és különösen a használt soproni tájszólás és az eredeti fonetika. A könyv végén gyermekei születési évét is feljegyezte, amint az akkoriiban szokásban volt.

Sokkal érdekesebb azonban a legutolsó lapon található feljegyzés, amely a soproni bortermelés történetéhez szolgáltat adatot: „Ihn 1812 ist das gantze wein gebircht dafrann (erfrozen) und ist so viel wein gewaxen das der Emmer wein ein Emmer läres Faß gekost oder 4 f und 5 f kost und das Jahr 1813 ist auch alles abfran (abgefrozen).“ Vagyis 1812-ben a szőlő mind elfagyott; mindamellett mégis annyi bor termett, hogy egy hordó borért csak annyit kaptak, mint egy üres akós hordóért. 1813-ban pedig szintén minden elfagyott.

A soproni múzeumban őrzött Michel-krónika némiképen alátámasztja Bierbaum feljegyzését. Michel Ev. János 1791-ben született; 1808-ban telepedett meg Sopronban. Krónikáját csak a negyvenes években kezdte el megírni; de visszanyúlt (természetesen!) a honfoglalásig. Így az 1812–13. évekről nem nagyon részletesek a feljegyzései. Arról nem is emlékezik meg, hogy a szőlő elfa-

gyott, csak a bor árát jegyzi fel a 496. lapon (1812. évből): „Der Wein wurde gleich nach dem Lesen, und den folgenden halben Sommer darauf von 5 bis 8 F der Eimer, der sehr gut war, verkauft. Der Geringere aber zu 4 und 6 xr die Halbe“. Az 504. lapon (1813. évről): „Der Wein ist in diesem Jahr sauer gewachsen und kaum der 5te Theil gegen den vorigen Jahr, wurde dennoch die Halbe zu 10 und 12 xr geschenkt.“

Bierbaum szerint tehát a bor akója 1812-ben 4—5 forint, Michel szerint 5—8 forint; 1813-ban pedig (a 84 „Pressburger Halbe“-ből álló „Oedenburger Eimer“-t alapul véve) 14—16 forint.

Radó István.

Egy esztendő soproni muzsikája.

Budapesten kívül alig van néhány magyar város, mely zenei hagyományainak színvonala tekintetében oly kimagasló helyet foglalhatna el, mint Sopron. És mégis: a múlt év őszén a külpolitikai helyzet feszültsége szinte megbénított Sopronban is minden — nemcsak zenei, hanem más — kulturális életmegnyilvánulást. Azonban a bécsi döntést követő felszabadulás után lassankint helyreállott a lelkek nyugalma, és újból megindulhatott a művészetek ápolása. Az évad első nagy hangversenye — a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület rendezésében — a nagy nemzeti segítségnyújtás: a „Magyar a magyarért“-mozgalom javára zajlott le dec. 7-én a Kaszinó nagytermében. A műsoron magyar (Erkel, Kun L.), német (Bach, Schubert, Wagner, Brahms, Reger), olasz (Verdi, Puccini, Respighi) és lengyel

(Wieniawsky) szerzők művei szerepeltek, ezzel is mintegy jelét adván a külpolitikai helyzet megoldásában mellénk állott nemzetek iránti megbecsülésnek. A közreműködők egytől-egyig soproniak voltak. A Zeneegyesület a következő nagy hangversenyét már a farsangi gondtalanság jegyében tartotta (február 15). Horváth József vezénylete alatt a zenekar Händel Táncszvitjét, Haydn Londoni Szimfóniáját, Schubert Rosamunde-zenéjét és Weber „Felhívás keringőre” c. szerzeményét adta elő. az énekkar pedig magyar vegyeskarokat (Gárdonyi- és Horváth-műveket) énekelt. A műsoros részt fényesen sikerült bál követte, melynek megnyitására a zeneegyleti zenekar Strauss János egyik örökszép keringőjét játszotta el.

Március 24-én nagy napja volt a soproni zeneéletnek: a magyar rádió útján ismét ország-világ elé lépett a Zeneegyesület. Műsoron kizárólag magyar jellegű művek szerepeltek: Erkel Hunyadi-nyitánya, Bartók Magyar Parasztdalai, Kodály Háryszvitjének több tétele, Berlioz Rákóczi-indulója, továbbá Dohnányi versenyműve gondolkára és zenekarra. Ez utóbbi művet Hübner Miklós, a soproni származású és Bécsben élő gordonkaművész adta elő benső együttérzéssel. Ugyanezen a hangversenyen a zeneegyleti énekkar felvidéki és más magyar népdalokat énekelt.

E nagy hangversenyek mellett részletesen meg kell emlékeznünk a Zeneegyesület által „Collegium Musicum” cím alatt rendezett előadás- és hangversenysorozatról, mely jelentős kezdeményezésnek tekinthető a soproni zenekultúra kimélyítése tekintetében. Hat előadás és ugyan-

annyi hangverseny közül kettő (nov. 13 és dec. 18) a német, egy-egy (febr. 12, márc. 19) az olasz és a francia, és ismét kettő (május 13 és 27) a magyar zene ápolását szolgálta. Az előadók és közreműködő művészek túlnyomó részben soproniak voltak, de a főváros legjobbjai közül is hallhattunk többeket. Így a nov. 13-iki est egyben S. Lászlóffy Margit zongoraestje, a dec. 18-iki pedig Sz. Báthy Anna dalestje volt. A május 13-iki est előadójaként Bárdos Lajost üdvözölhettük, aki az első soproni „Éneklő Ifjúság”-hangverseny keretében az új magyar énekkultúra jelentőségét és útjait ismertette.

Május 6-án a Doni Kozákkórus hangversenyezett Sopronban. Orosz műsoruk, káprázatos hanganyaguk és nagyszerű fegyelmeltségük ezúttal is hatalmas sikert biztosított számukra.

Zathureczky Ede hegedűjátékát (Beethoven: „Kreuzer-szonáta stb.) az evangélikus nőegyletek március 15-iki „felvidéki” estjén, Török Erzsébet énekét (magyar népdalok Bartók és Kodály feldolgozásában) a Frankenburg Irodalmi Kör márc. 25-iki estjén élvezhettük.

Február végén Sopron zenei életét gyászba borította Kárpáti Sándornak, neves zeneszerzőnknek az elhalálása. Emlékére a Zeneegyesület, az Irodalmi Kör, a Soproni Magyar Férfidalkör és a Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége soproni kerülete május 3-án a színházban rendezett hangversenyt, melyen az elhunyt szerző zongoradarabjai, dalai, hegedű-zongora szonátája, zongoranégyese, valamint énekkari művei hangzottak el.

Mint soproni vonatkozású zenei

eseményt említjük meg, hogy Kapi-Králik Jenőnek, a soproni születésű és Budapesten működő zeneszerzőnek „Vitnyédi Pünkösdjárás” című zenekari szerzeményét Pünkösöd vasárnapján a magyar rádió déli hangversenyén hallhattuk.

Végigtekintve az elmondottakon, megállapíthatjuk, hogy az 1938—39. évadban Sopron zenei élete eseményekben gazdag és magas színvonalú volt.

Dr. Gárdonyi Zoltán.

Kodolányi János: Földindulás.

Június 4-én a budapesti Belvárosi Színház eredeti szereposztással és eredeti díszletekkel Sopronban is bemutatta Kodolányi Jánosnak nagyszerű parasztdrámáját, a Földindulást, amely Sopronban is emlékezetes sikert aratott. A darab az ormánysági falu képét rajzolja, a magyar parasztot eleveníti meg s ebben olyan hátborzongatóan igaz s anynyira plasztikus, hogy irodalmi értékét már ez a sajátosság is megszabja. Másik érdeme, hogy az egyke elleni irányzatból csíhol pompás cselekményt és állandó drámai feszültséget. Kodolányi János eddig a történeti regényt művelte igen érdeemesen, a Földindulással legjobb drámaíróink közé lépett s a paraszti élet avatott ábrázolójává lett. Drámai elgondolása Hosszú Zoltán rendezésében s a Belvárosi Színház előadásában tökéletes művészi alakot öltött. Vaszary Piroska, Eszényi Olga, Páger Antal, Mihályfi Béla nevét kell különösen kiemelnünk.

(bd.)

Soproni irodalom.

Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. Sopron, 1939. 4°. VIII + 356 lap és 15 térkép + grafikon.

A Soproni Szemle nemrég ismertette *Thirring Gusztávnak* „Magyarország népessége II. József korában” (Budapest, 1938) c. értékes munkáját (Soproni Szemle II, 332. ll.). Művének soproni vonatkozású része folyóiratunkban is napvilágot látott (I, 11. ll.) s ebben II. József népszámlálásának soproni végrehajtását és eredményeit ismerteti. A város kiadásában most megjelent művében e munkájának soproni kereteit az egész 18. századra terjeszti ki (v. ö. még i. h. 161. ll.). Thirring Gusztáv, akiben a soproni helytörténetírók nesztorát is tiszteljük, e legújabb munkájában helytörténetírásunk legsajátosabb s a mai viszonyok között legfontosabb kérdéseivel, a népesedés- és gazdaságtörténetiekkel foglalkozik. Művének öt fejezetében a város 18. századi helyrajzáról, a házakról és lakásokról, a népességről, a gazdasági életről és az adózó polgárok vagyoni viszonyairól szól. Ez annyit jelent, hogy munkája bőséges adatközlése révén Sopron újkori történetéből a legjelentősebb század anyagi javainak adattára. Ezt az adattárt azonban a várostörténet folyamatába állítja be s ezáltal műve rendkívül becses előmunkálatot jelent városunk mai szellemi és anyagi arculatának ismeretéhez, amelynek alapjait ugyancsak a város támogatásával, *Heimler Károly* szerkesztésében megjelent „Sopron topográfiaja” (Sopron, 1936) c. mű rakta le.

A soproni helytörténetírók ezzel olyan összefoglaló, de részletekben is gazdag munkát kaptak, amely minden további, 18. és 19. századi várostörténeti kutatás alapjául és általános keretétül szolgálhat. E kutatásban Thirring Gusztávnak „Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től napjainkig” c., a város kiadásában remélhetőleg hamarosan megjelenő művével újabb segítséget nyerne. Ez ugyanis a soproni lakosság ingatlan vagyonának az utolsó 200 év alatt történt változásáról számol majd be.

Thirring Gusztáv munkájának *bevezetésében* legfontosabb forrásaival ismertet meg bennünket. Ezek közül a soproni lakásokról 1766-ban, a városi telkek felméréséről 1776–77-ben készült kimutatás, a II. József-féle népszámlálás és az azzal kapcsolatos nyilvántartások anyagát teljes egészében figyelembe vette. Az 1734-től kezdve rendelkezésre álló telekkönyveket természetesen csak válogatással, átlag nyolcéves időközökkel dolgozhatta fel. A teljes felmérést a megadott keretek szerint az utódok most már minden nehézség nélkül elvégezhetik. Sopron 18. századi történelmének vázlata nagyon helyénvaló bevezető a mű főrészeihez.

Az *első* rész a város 18. századi helyrajzával foglalkozik s a szerző sohasem mulasztja el, hogy helyrajzi adataihoz várostörténeti megjegyzéseket fűzzön. 18. századi adatait, ahol ez az eddigi irodalom alapján lehetséges, középkori adatokkal kapcsolja össze. E célt szolgálja Schrapls Mihály 1700. évi madártávlati városfelvétele mellett az 1597. és 1622.

évi városlaprajzok leközlése is. A város középkori helyrajzára vonatkozó megjegyzések egyike-másika azonban módosításra szorul, ami a 18. századdal foglalkozó munka lényegét és értékét természetesen nem érinti. Itt említjük meg azt is, hogy a „Sopron részházai 1734-ben, 1784-ben” s a „Sopron sz. k. város 1766-ban” c. térképeken talán jobb lett volna a 18. századi állapotnak megfelelő helyrajzi elnevezések használata. Így pl. a Hosszú-sor a 18. században nemcsak a mai Rákóczi-utcát jelentette (l. a térképeket), hanem ennek folytatásában a Széchenyi-tér délnyugati oldalát és a Domonkos-utcát is, egészen a mai Magyar-utcaig, amelyet akkor még középkori magyar nevén Pócsi-utcának neveztek stb.

A *második* rész (házak és lakások) különösen sok társadalomrajzi tanulást rejt magában. A középkorból eredő soproni különlegességre, a *részházak* intézményére itt külön is felhívjuk a figyelmet. Amikor ma annyit beszélünk városrendezésről, nem feledkezhetünk meg a részházakat létrehozó társadalmi kérdésekről sem. A 18. századi soproni társadalom még részletesebb elemzését nyújtja a lakások vizsgálata, s itt az 1766. évi lakásfelvétel adatainak az 1930. évi összeírás adataival való összevetése és az egyes társadalmi osztályok lakásainak összehasonlítása különösen tanulságos. Megtudjuk továbbá, hogy a 18. században a kereskedelem súlypontja a külvárosban, helyesebben a mai Várkerület külső körén van. Városunk középkori kereskedelme még szinte kizárólag a Belvárosban bonyolódott le. Érdemes volna egyszer a Külváros kereskedelmi jelentőségének

emelkedését a középkortól kezdve nyomon követni.

A népesség 18. századi változását vizsgálja az összeírások alapján a *harmadik* rész. A város lakossága II. József alatt kétszerese volt az 1715. évinek: ez a gyarapodás természetesen csak nagyobb bevándorlással magyarázható. Népiségtörténeti szempontból rendkívül fontos volna ennek a bevándorlásnak a polgári évkönyvek alapján való feldolgozása, mert ma is élő, legrégebbi családjaink legtöbbje a 18. században vándorolt be Sopronba. Ugyanígy fel kellene dolgozni az anyakönyveket is, hogy az összeírások népmozgalmi adatait kiegészítsük.

A *negyedik* részben a gazdasági életet ismerjük meg: az östermelés különböző ágainak, az iparnak és kereskedelemnek, az adóztatásnak és az ingatlanforgalomnak állapotját. Ezt egészíti ki az *ötödik* részben az adózó polgárság vagyoni és birtokviszonyairól készült kimutatás, valamint az 1715., 1734., 1748. és 1793. évi adójegyzékek leközlése.

A fentiekben távolról sem hívhatuk fel mindarra a figyelmet, amelyet ez a 42 táblázattal gazdagított mű felölel. Csak néhány gondolatot akartunk felvetni, hogy érzékeltessük azt a jó szolgálatot, amelyet a város e munka kiadásával helytörténetírásunk ügyének ismét tett.

Mollay Károly dr.

Németh Sámuel: *A soproni evangélikus liceum küzdelme a nyilvánosságért a Bach-korszakban.* Sopron, Székely és Társa könyvnyomdája, 1939. 21 l. (Különnyomat a soproni evang. líceum 1938/39-i Évkönyvéből.)

Ez a tanulmány érdekes és tanulságos fejezete a majdnem négyszázéves iskola eseményekben gazdag történetének. A szabadságharc leverése után kezdődő abszolutizmus nem türte a protestánsok törvényekben biztosított autonómiáját, mert jól tudta, hogy az egyházi autonómia a nemzeti szellem tűzhelye s az ellenállás sziklavára. Ezért Haynau már 1850. február 10-i rendeletével megszüntette a protestáns egyházak önkormányzatát s az egyházkerületek választott püspökei, illetőleg szuperintendensei helyett adminisztrátorokat állított a kerületek élére. Igaz is, hogy mind a négy evangélikus püspök hazafias viselkedésével kompromittálta magát az abszolutizmus kormánya előtt: hármat közülük börtönbe vetettek s a negyediket is megfosztották állásától.

Az egyházi autonómia eltörlése módot adott a kormánynak arra is, hogy belenyúljon az iskolák életébe s gyökeres átalakulásra kényszerítse őket. Gr. Thun Lipót birodalmi válás- és közoktatásügyi miniszter már 1849. októberében kiterjesztette a gimnáziumok szervezetét megállapító híres *Entwurf*-jának érvényét Magyarországra is, azzal a záradékkal, hogy amely gimnázium az 1850/51. tanév folyamán nem alakul át az *Entwurf* rendelkezései szerint, elveszti nyilvánossági jogát. Tanulmányi szempontból az *Entwurf* kétségtelenül sok üdvös intézkedést is tartalmazott, azonban a fokozott követelmények olyan súlyos terhet róttak az iskolát fenntartó hatóságra, hogy azt a vagyontalan s csupán hívei áldozatkészségére támaszkodó evangélikus egyház nem tudta magára vállalni. Az államsegély igénybevétele viszont azt a jogot biztosí-

totta volna a kormánynak, hogy ő állapítsa meg az iskolákban a tanítás nyelvét. A soproni líceumban addig ez természetesen magyar volt, az államsegély elfogadása azonban lemondást jelentett volna az iskolának a magyar tannyelvhez való jogáról. Ezért vonakodott a liceumot fenntartó soproni evangélikus gyülekezet államsegélyt kérni a kormánytól, főképp bátor s az egyház autonómiájához állhatatosan ragaszkodó lelkészenek, Kolbenheyer Mórnak energikus fellépésére. A gyülekezet a rendeletben megjelölt időpontig anyagi eszközök hiányában nem is tudta végrehajtani a liceum átszervezését, ennek következtében az iskola 1851-ben elvesztette nyilvánossági jogát.

Azonban a dunántúli evangélikus egyházkerület közvéleménye nem akart beletörödni abba, hogy az ősi, akkor már háromszázéves soproni iskola csak mint *magánintézet* működhessek, hogy ne legyen joga általában érvényes bizonyítványokat kiállítani s érettségi vizsgálatot tartani. A veszedelembé jutott iskolának a dunántúli egyházkerület sietett segítségére: átvette a soproni gyülekezettől az ősi iskolát, a fenntartására szükséges összeget pedig adó formájában vetette ki a dunántúli evangélikus gyülekezetekre. A hívek áldozatkészsége folytán lehetővé vált a liceum átszervezése s ennek következtében 1855-ben a kormány visszaadta négy évvel előbb elkobzott nyilvánossági jogát.

A tanulmányból tiszta képet nyerünk a nagymúltú iskolának egy küzdelmes évtizedéről. A szerző, a liceum nemrég nyugalomba vonult tudós igazgatója *ex fontibus* írja meg az iskola történetét, melynek a fent

ismertetett tanulmány csak egyik részlete. A teljes mű e szemelvényből megítélhetően is nyeresége lesz a magyar iskolaügy, tehát egyszersmind a magyar művelődés történetének is.

ry.

Bay Ferenc: *A győri Városi Közkönyvtár Évkönyve I. 1898—1938.* Győr, 1939. A könyvtár kiadása. 8° 58 + 1 l., 6 képestáblával.

A győri Városi Közkönyvtár 1898-ban keletkezett, mikor is *Sefcsik Ferenc* főlevéltáros javaslatára a levéltári és könyvtári anyagot különválasztották. Az alapítás évében körülbelül 1000—1500 kötetből állott, 1938-ban, tehát négy évtized múlva már 45.000 kötetre rúgott a könyvtárlomány. A könyvtár mindenkori vezetősége főfeladatának tekintette az ú. n. *Győri Gyűjtemény* kiegészítését, de nagy súlyt helyez a régi Streibig-nyomda termékeinek összegyűjtésére is. Ez utóbbi gyűjteményt *Lengyel Alfréd* ismerteti az *Évkönyv* hasábjain, *Jenei Ferenc* pedig „Régi magyar irodalmunk és a győri Streibig-nyomda” címen ír az 1723-ban gróf Sinzendorf Fülöp Lajos győri püspök hívására *Sopronból Győrbe költözött nyomda irodalomtörténeti vonatkozásairól*. Tanulságosak e cikkek s soproni vonatkozású adataiknál fogva szívesen ajánljuk a győri *Évkönyvet* a soproni helytörténetírók figyelmébe. Ugyanis Streibig volt az első soproni nyomdász. Lengyel Alfréd a Streibig-gyűjtemény 178 darabjának *bibliográfiái* leírását is adja. Örömmel vennénk, ha városunk gazdag közkönyvtára hasonló érdekes *évkönyvekben* számolna be értékes kulturális munkásságáról.

Thier László.

Missuray-Krúg Lajos: *Társphár,* Sopron, 1939. 8°. 85 lap.

A régi céhéletben, az inas éveinek letelte után felszabadult s legény lett belőle: igazi legénnyé azonban csak a legények társaságának tiszteletére rendezett lakomán vált, amikor az ország, a város s a céh boldogulására egy-egy *társpharat* üritett. „Az apród-évek termése érik s ha kiállom a remekesz-tendőt is, hadd adjak áldomást — *társpharat* —, hogy mélyen koryintsatok a lelkem borából” — ezzel nyújtja át *Missuray-Krúg Lajos* költeményeinek gyűjteményes kiadását az olvasónak. A „Tüzek a végeken” és „A nyugatmagyarországi felkelés” nagysikerű szerzőjének 1930-ban megindult írói pályáján ez a kötet a kilencedik állomás. Négy verseskötet (*Vérszerződés*, *Vándorfürt*, *A búzakalász legendája*, *Széljegyzetek a bibliámon*) megrostálva kerül itt újra az olvasó elé. Együtt vonulnak most fel a költő fejlődésének tanui.

Az indulásban még ott érzik a nyugatmagyarországi felkelő harcok emléke. Az első kötet (1932) menekvés a gyökértelen, gerinctelen jelenből a honszerző őshöz. Vágy magyarnak magyarral kötött új *vérszerződése* után, amely talán új életet hoz. Hadúr, Koppány alakjai villannak fel s az *ősihez*, mint örök erőforráshoz való visszatérés sokat szerepel benne (*őspogány*, *ősugar*, *ősnemzők*, *őshit*). A művészet még nem tud mindig a pátosz nyomába szegődni, de a költőnek erőteljesen fejlődő szövművészete is megjelenik már benne s rímtelen sorokban kezdi cizellálni saját költői képét. Stílusban s költői elmélyülésben határo-

zott haladást jelent a „Vándorfürdő”. Az azelőtt itt-ott magasra csapó pátosz lelehad s a végtelent ostromló nagy gondolatok hazatérnek. Megszűkül a kör. A költő már nem időzik az Idők templomcsarnokában, ahol minden porszem felnagyítva látszik, hanem hajszálcsovéken száll le a lélek mélyére. „Die Andacht zum Kleinen”, ahogy a német mondja, ömlik el versein s ez nemcsak mondanivalója, hanem stílusa gazdagodásának is javára válik. A következő két kötetben a költő arcképének vonásai finomodnak tovább. Valamikor még a nyers, dübörgöléptű, dacos cövekember, a lázadó Koppány, a labancverő Bottyán vezér eljöveteletét sóvárogta, most az áhítatos csönd szerelmese. Leggyakoribb motívumforrásai (erdő, virág) ezzel függenek össze s a szerelemben, a halálban is ez kapja meg. Stílusából lassanként elmaradnak az első időkben vissza-visszatérő alliterációk (*kemény, konok Koppány*), az Adyra emlékeztető képek (*A ködhajó ielénk úszott*) s megkezdődik a költő viaskodása a szép, a tiszta szóért. Ebben a kétnyelvű városban, ahol a nyelv tisztasága állandóan veszélyben forog, különösen jóleső a magyar nyelvnek ez az öntudatos, áhítatos kultusza. „Sziklából tördelt nyers szavakkal” próbálkozik még induláskor s a szó nem egyszer marad le a pátosz mögött (*gög és dac bora*). Egy-egy szónak kifejező erejét próbálja ki (*felhő-barányok, felhő-virág, felhő-párna, asszonytestű felhők*), majd megszemélyesítő jelzőket képez (*tűzcsókú tavasz; lázcserepes-ajkú nyár; meddőölű kőágyak; lágytenyerű szó stb.*) s általában szereti az összetett jelzőket (*szélborzolt tollú madarak; szél-*

enyhe város). Nem zenei hatásokra törekszik, hanem szemléleti képeket idéz fel, amelyeket egyszavas verssorok láncolatjában pereget le előttünk. Tehát a szó jelentőségét a vers külső formája is hangsúlyozza. A hangképtől mindjobban függetleníteni akarja a verset. Természetesen akármeddig ez sem mehet: „S marad — marad / Egyre tovább / A hang — a Ma / Ösmostoha / Rabszolgasága?” — kérdi „A szó: a mult!” c. versében, amelyben a tiszta szóművészet nehézségeit pendíti meg.

Vajjon a mai olvasók közül hányan követik idáig? Mert nem kétséges, hogy ez a nem mindennapi költészet erősen artisztikus törekvésében francia művészi törekvésekkel rokon s szépségeinek szürcsölgetéséhez az a részletekbe hatoló, szerető elmélyedés kell, amelyet a költő egyik vonásának ismertünk meg.

A kötet a „Scarbantia-könyvek” (szerk.: Thier László) kiadásában látott napvilágot.

Mollay Károly dr.

Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. (Különnyomat a Numizmatikai Közöny 34—35. évfolyamából.) Budapest, 1938.

A soproni iskolaérmekkel eddig Gohl Ödön és Lauringer Ernő foglalkozott, ugyancsak a Numizmatikai Közöny hasábjain (1909, 1912, 1918). Huszár Lajos az eddig ismert négy darabhoz most újabb négy darab leírását csatolja és az eddigi adatokat is az újabb soproni művészettörténeti kutatás eredményei alapján világítja meg. Iskolai jutalomérmeken többnyire vert, vésett, vagy öntött érme-

ket értünk, amelyeket középiskolákban és egyetemeken jó előmenetel jutalmazására ajándékoztak. Sopronban az ev. líceumban volt ez szokásban. Az ismert példányok 1642-ből és 1657-ből valók. Öt típust különböztet meg a tanulmány: egyiket a soproni 1625-ös koronázási éremről másolták a város látképét, a másikon egy fa látható latin jelmondatral, a többi három pedig a Megváltó képe szerepel. Hátlapjukon az ajándékozás éve és az intézet neve látható. Huszár Lajos meghatározza az ábrázolások eredetét. E másolatok művészi értéke természetesen csekély. Szerzőjük Huszár szerint az augsburgi származású *Monstern Márton* soproni ötvös, akit ez időben a város számadáskönyve éppen ilyen ajándékérmek révén többször említ.

Cs. E.

Dr. Irmédi - Molnár László: Tóth Ágoston, honvédezerede, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. Budapest 1939. M. kir. honvéd térképészeti intézet kiadása. A „Térképészeti Közlöny” 8. sz. különtüzete. (8-r. 236 l., számos képpel és melléklettel.)

Dr. Irmédi-Molnár László, a magyar kartográfia történetének érdekes kutatója, ebben a kitűnő munkában Felsőszopori Tóth Ágoston ezredes életrajzát és sokoldalú működésének méltatását nyújtja a magyar közönségnek. Ez már magábanvéve megokolhatja a könyv elolvasását, de a soproni közönséget a munka ezenkívül még azért is közelebről érdekelheti, mert Tóth Ágostont származásánál fogva számos benső kötelék fűzte Sopron városához. Atyja, Tóth József, mint a herceg Esterházy-uradalom ügyésze életének

javarészt Sopronban élte le, és egyik alapítója és első elnöke lett a Soproni Zeneegyesületnek, amely egyesület ma is gondolja az ő sírját. Fia, Ágoston, bár nem született Sopronban, itt járta iskoláinak jó részét és élete sok viszontagságainak közepette gyakran kereste fel a soproni családi házat; a szabadságharc utáni sok évi várfogságából kiszabadulva, itt internálták őt és Gmundenben 1893-ban bekövetkezett halála után özvegye, a bécsi származású, de izzó magyarrá vált Emilia Schähringer itt telepedett meg és mint a város köztisztviselőiben álló matrónája ide temetkezett 94 éves korában, miután férjének hamvait is már korábban ide hozatta. Sopron városa tehát méltán a magáénak tekintheti Tóth Ágostont, aki feleségével együtt a Szent Mihály-templom régi temetőjében alussza örök álmát.

Tóth Ágoston, a 19. század társadalmának egyik legkiválóbb képviselője. Katonai pályáját a szabadságharc — melynek ő volt egyik legértékesebb alakja — kettétörte ugyan, de a rendkívüli szívósságú és erős akaratú férfiú a legnagyobb akadályok közepette is minden pályán, amelyre a sors sanyarúságánál fogva lépnie kellett, megállta a helyét és bámulatos kitartással győzte le az eléje tornyosuló legnagyobb akadályokat is. Hétszeri pályaváltoztatása közben volt gazdasági tanító, bérlő és gazdálkodó, egyetemi előadó, vármegyei tisztviselő, főmérnök és térképész, de legfőbb célja és vágya mindvégig a magyar topográfiai osztály létesítése és fejlesztése volt, amelyet ő teremtett meg, de amely korának és felettes hatóságainak értetlensége miatt vele együtt el is múlt.

A szerző Tóth naplójának alapján, de széleskörű irodalmi és levéltári források felhasználásával klaszszikus képét adja az ő nehéz küzdelmeinek, a szabadságharcban való szereplésének eleven megírásával pedig az egész magyar szabadsághozgalmat is oly érdekfeszítően tárja elénk, hogy ez szinte vetekszik a legizgalmasabb regénynyel. Igen kimerítően tárgyalja a szerző Tóthnak a magyar kartográfia terén kifejtett sokoldalú működését, és ebben legfeljebb csak Tóth Ágoston irodalmi munkáinak könyvészeti összeállítását nélkülözzük. Mivel a szerző Tóth sok irányban kifejtett működéséről külön munkában óhajt még tüzetesebben képet nyújtani, ez a hiány ebben az újabb munkában bizonyára pótlást nyer.

Th. G.

A Magyar Kultúrszemle új száma.

A múlt évben Magyar Kultúrszemle címen új, régi hiányt pótló folyóirat indult azzal a céllal, hogy a magyar kultúra fejlődéséről időszakonként beszámoljon. Az érdekes és elgondolásával nálunk egyedülálló folyóirat a havonta megjelenő *összes értékes könyveket, folyóirato-*

kat, napilapokat továbbá a bemutásra kerülő szindarabokat és filmeket, végül pedig a képzőművészeti alkotásokat, a kiállítások anyagát stb. ismertette. A Magyar Kultúrszemle egyes rovatai folytonosan bővültek s a most megjelent új számban már hatalmas anyag keretében domborodik ki a magyar kultúra fejlődésének egész képe. A folyóirat nemcsak az egyes műveket mutatja be tárgyilagos ismertetéseiben, hanem azokból részletes, bő szemelvényeket is ad. A folyóiratok anyagáról nemcsak bibliográfiát hoz, hanem az értékes anyagot külön rovatokban fel is dolgozza. Felbecsülhetetlen jelentősége a folyóiratnak, hogy a magyar kultúra szerves fejlődésének képe tisztán és világosan emelkedik ki a rovatokból s a havonként megjelenő Magyar Kultúrszemle a magyar kultúra egyes mozzanatait egymással összefüggő, egységes egészbe foglalja. A mindenkit érdeklő, nagyértékű folyóirat évi előfizetési ára 4'80 P. Mutatványszámot díjtalanul küld: Budapest, IV., Kecskeméti-u. 13. sz. félemelet. Egyes számok könyvkereskedésekben és Ibusz-pavillonokban is kaphatók.

Sopron bibliográfiája.*)

- Angyal Endre dr.:* Sopron barokk színháztörténetéből. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939 V. 15. 144—153. ll.)
- Benedek Rózsi:* Soproni Képeslap. Három képpel. (Magyar Lányok, 45. évf., 34. sz., 1939 V. 21. 552—53. l.)
- Berecz Dezső dr.:* A Frankenburg Irodalmi Kör működése. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- Bergmann Pál:* Sopron városfejlesztési tervének főbb irányelvei. (Soproni Hírlap, 26. évf., 149. sz., 1939. VII. 4.)

*) 1939 júl. 31-ig.

- Bierbauer Virgil*: L'arcade hongroise. Nouvelle Revue de Hongrie, 1939. 5. szám. 441 l. Lakompak, Sopron, Eggenberg-ház, Esterházy-palota, Fabricius-ház. Kép: hidegségi parasztház.
- Csatkai Endre dr.*: A Somogyi-ház multja. (Sopronvármegye, 1939. V. 7.)
- A régi soproni bábsütők. Régi iparágak. I. közl. (Sopronvármegye, 1939. V. 21.)
 - A régi soproni fazekasok. II. közl. (Sopronvármegye, 1939. V. 28.)
 - Régi soproni orgonakészítők. III. közl. (Sopronvármegye, 1939. VI. 11.)
 - A soproni Csáky-grófok. (Sopronvármegye, 1939. V. 14.)
 - Nepomuki szent János tisztelete a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. V. 18.)
 - Úrnapja a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. VI. 8.)
 - Cégérháborúságok a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. VI. 18.)
 - Hogy tűnt el Sopron arculatáról a Hátsó-kapu? (Sopronvármegye, 1939. VI. 25.)
 - Hogyan tűnt el Sopron arculatáról a Hátsó-kapu? (Sopronvármegye, 1939. VII. 2.)
 - Két régi soproni építész, akiknek nem jutott utcanév. (Hild, Handler.) Sopronvármegye, 1939. VII. 30.)
 - A régi Sopron szabadfürdői. (Sopronvármegye, 1939. VII. 23.)
 - Soproni zeneszerző a 17. században. (Kern Tóbiás.) (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
 - Korai kísérlet a gázvilágítás bevezetésére. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
 - Soproni ismeretlen kártyafestő a 19. században. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
 - Klieber József szobrász és a régi Kaszinó oromzata. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
 - A simasági kastély. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 159. l.)
 - 1849-es soproni vértanu... (Murmán Sámuel.) (Soproni Hírlap, 25. évf., 140. sz., 1939. VI. 23.)
- Fabricius Endre*: Sopron és a napoleoni háborúk. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 137—144. ll.)
- Felföldi János*: Emlékezzünk a régiokról. (Sopron város emléktáblái és szobrai.) (Soproni Áll. Polgári Fiúiskola Értesítője 1938—39. iskolai évről. 1—20. l.)
- Fertsák, Jenő*: Sopron und das Burgenland im Welt-Panorama in Wien. (Oedenburger Zeitung, 1939. VII. 26.)
- Graf Samu*: Schranz Mihály. Nekrológ. (A soproni ev. népiskola 1938/9. évi értesítője.)
- Vitéz Házi Jenő dr.*: A soproni plébániai iskola. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 103—115. ll.)
- Hock István*: A soproni nyári egyetem és annak építési vonatkozásai. 28 képpel. (Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, 73. évf., 19—20. sz., 158—166. ll.) Budapest, 1939. V. 21.

- Huszár Lajos*: Soproni iskolai jutalomérmek a 17. századból. (Különlenyomat a Numizmatikai Közlöny 34/35. évfolyamából.) Budapest, 1938.
- Kónya Lajos*: Hazug éjszaka. — Versek. 8°, 69 l. (Király-ny. Sopron, 1939.)
- Lackner Kálmán*: 70 éves a licisták ifj. Ének- és Zeneköre. (Soproni Hirlap, 26. évf., 136. sz., 1939. VI. 17.)
- Mollay Károly dr.*: Gugelweit János, a soproni virágének lejegyzője. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- Németh Sámuel*: A soproni evangélikus liceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach-korszakban. (Soproni Liceum Évkönyve az 1938/39. iskolai évről. — Különlenyomat is készült.)
- Neubauer Elemér*: Ágfalvi népviselet. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 162. l.)
- Pukánszky Béla*: Le sentiment ethnique chez les Allemands de Hongrie. Nouvelle Revue de Hongrie. 1938. 6. füzet, 519. s. k. (Liszt Ferenc, Schroer Tóbiás stb.)
- Rados Jenő*: Magyar kastélyok. Műemlékek Orsz. Bizottsága. 1939. Sopronkeresztur, 32. XIX., XXII., XXV. Kabold, 33. XX. Kismarton, 35—37. XXXII—XXXIII., CXIX—CXXII. Fertőrákos, 48. LXXV. Eszterháza, 51—54. LXXXIV—XCVI. Nagycenk, 58. CXIV. Ligvánd, 59. CXVII.
- Rozsondai Károly*: Kárpáti Sándor. Nekrológ. (Soproni ev. tanítóképző intézet Évkönyve 1938/9.)
- Ruhmann Jenő dr.*: Torkos László. (1839—1939.) (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz. 101. l.)
- Soós Imre*: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. I. rész. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 153—159. ll.)
- Thier, Ladislaus*: Das „Kaiserquartett“ an der Rosaliaspitze. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 105. sz., 1939. V. 9.)
- „Ruster Wein wird auch zu Wien in großen Häusern stark getrunken.“ Aus einer Erdbeschreibung des 18. Jahrhunderts. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 106. sz., 1939. V. 10.)
 - Aus meiner Széchenyi-Mappe. III. Mit allem Glanze einer erhabenen Geburt...“ (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 252. sz., 72. évf. 18., 107—108., 110. sz., 1938. XI. 8., 1939. I. 22., V. 11—12., 14.)
 - Soproner Konzernachrichten vor 40 Jahren. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 113. sz., 1939. V. 18.)
 - Fahnenweihe des M.-G.-V. „Férfidalkör“ vor 50 Jahren. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 115., 117. sz., 1939. V. 18., 21.)
 - Ein Lob der Zigeunermusik. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 121. sz., 1939. V. 28.)
 - Alexander Petöfi rückt zum Gollner-Infanterieregiment in Sopron ein. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 121. sz., 1939. V. 28.)

- Eine reiche Fundgrube kulturhistorischer Daten. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 126. sz., 1939. VI. 4.)
 - Eine Soproner „Wein-Lotterie“-Ankündigung — das früheste ungarische Inserat. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 131. sz., 1939. VI. 11.)
 - Professor Pröhles Payr-Biographie. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 139. sz., 1939. VI. 21.)
 - Ungarns Bevölkerung zur Zeit Josefs II. Eine wertvolle Neuerscheinung der ungarischen statistischen Literatur. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 143. sz., 1939. VI. 25.)
 - Der Soproner Magistrat sucht einen Theaterpächter. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 146. sz., 1939. VI. 29.)
 - „Widerspänstige Hungarn und Rebellen...“ Glanzvolle Tage Soprons Anno 1681. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 148. sz., 1939. VI. 2.)
- Thirring Gusztáv dr.:* Sopron halandósága. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. 15 térképpel és grafikus ábrázolással. Sopron sz. kir. város kiadása. 4°, 356 l. Sopron, 1939. Székely és T. ny.
- Tolnai Gábor:* Le style des Esterházy. Nouvelle Revue de Hongrie. 1938. 6. füzet, 542. s. k. (Eszterháza, Kismarton.)
- Varga Lajos dr.:* Hat év előtti osztrák vita a Fertő sorsáról. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 121—136. ll.)
- Verbényi (Veszélka) László dr.:* A soproni rajziskola története. (4. közl.) (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- A második soproni könyvesbolt. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
 - Wester Flórián soproni elemi iskolai igazgató. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

*

- Képes Dunántúli Ujság, 28. évf., 29. sz., 1939. V. 1. Sopron város országgyűlési képviselői 1848 jún. 17—1939 máj. 4-ig. 2. Petőfi Sándor katonáskodása Sopronban száz évvel ezelőtt.
- Pionirok nyomán az Öreg-Hanyban. Tárca. (Soproni Hirlap, 26. évf., 142. és köv. sz. 1939. VI. 24.)
- sd.:* 1790 június 25. Csorna pusztulása a 149 év előtti tűzvészben. (Soproni Hirlap, 26. évf., 143. sz., 1939. VI. 25.)
- Sopron és környékének szillabusa. Mauritz Béla vezetése alatt a Kir. magy. Pázmány Péter tudományegyetem ásványkőzettani intézetének tanulmányi kirándulásairól kiadott 3. szillabusa. Budapest, é. n. Egyetemi ásv.-kőzett. int. 16 (2) l. 8°. (Könyomat.)

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

Heiml. Károly

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

FŐSZERKESZTŐ:

HEIMLER KÁROLY dr.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Becht Rezső, Berecz Dezső dr., Csatkai Endre dr., Freiburger József dr., Gombocz Endre dr., vitéz Házi Jenő dr., Lauringer Ernő, Leitner József, Mihályi Ernő dr., Németh Sámuel, Romwaller Alfréd dr., Ruhmann Jenő dr., Storno Miksa, Sümeghy Dezső, Senczi Villibald dr., Thirring Gusztáv dr., Varga Lajos dr., Vendl Miklós dr.

III. ÉVFOLYAM

1939.

KIADJA A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET

SOPRONI SZEMLE

— HATÁR-ÉRTÉKELÉS —

1938. évi 1. szám

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

1938. január 1. napján

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben
kelt királyi szabad-
alomlevéllel.

Bármely ügyben
készséggel ad
felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám
Telefonszám: 92-132 — Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

*Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!*

Telefon 424 •

LÖVÉR- SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a
tízezer holdas városi
erdő közvetlen köze-
lében.

Bérlő :

Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

.....
110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg
folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

*Minden házban igazi öröm
a családi sör!*

16 SOPRONI KÉP

Eredeti linoleummetszetek, izléeses mappában,
most jelent meg Mende Gusztáv és neje
Lándori Angela feldolgozásában.

Kapható a Schwarz-féle könyvkereskedésben Várkerület 67
és a művésznél; Bécsi-utca 18.

Bolti ára 5 pengő.

„HUBERTUS”- VADÁSZLAK

Sopron legszebb
kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás
az Alpokra.
Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra
kiválóan
alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint
az előző napokon rendes autó-
buszjárat. — Teljes napi penzió
négyzeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám

633

IDEGEN- FORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA
IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi
prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok
és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN
DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

*Tűzhelyek, kályhák, zománcdények,
építési anyagok!*

Sopron topográfiája

S z e r k e s z t ő:
Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen
tájékoztatója hiva-
taloknak és válla-
latoknak!

Kapható minden
könyvkereskedésben és

a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél
Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM

80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórend-
szer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csóna-
kázás. Autóbuszjárat
a városba és a
Lövérekre

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

*Az új villamos árszabás mellett
érdeemes a*

Lövéreken

villamos rezsót, tüzhelyet, vasalót, hőtárolót
és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

*városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét
teszi olcsóvá!*

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8—10

Kirendeltségi irodák : Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktár-
épületeiben. — Sürgőny cím: Rauner, Sopron. Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy
mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra
rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

SCARBANTIA

HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantiót!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1'—
2. *Dr. Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltörédek, régi útinaplók 1487—1841. (10 műmelléklettel.) P 4'—
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghivebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása, 4 műmelléklettel.) P 1'—
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2'40
5. *Dr. Csatkai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8'—

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4'80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2'—
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635—1713). Mit einem Bildnis. P 1'20
- Dr. Veszelka László*: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2'—
- Missuray-Krúg Lajos*: Társphár. (Anthológia.) P 4'50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2'40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot *10 pengőért* kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színház-utca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára :
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Ház Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kítaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni óraakiállítás	50 f
11. <i>ijj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvártak	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok, Tél	30 f
18. <i>vitéz Ház Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f
20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24. <i>Dr. Wiczián Dezső</i> : Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok, Tavasz	30 f
26. <i>Kapuy Vitál</i> : Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
27. <i>Csatkai Endre dr.</i> : Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	50 f
28. <i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	30 f
29. <i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	20 f
30. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok, Nyár	30 f
31. <i>Thirring Gusztáv</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32. <i>ijj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33. <i>Veszélka László dr.</i> : A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34. <i>Storno Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35. <i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36. <i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37. <i>Csatkai E. dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38. <i>Kapuvári népviselet. I.</i>	80 f
39. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok, Ősz	30 f
40. <i>Madár Károly és Mollay Károly dr.</i> : A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai (I.)	30 f
41. <i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42. <i>Verbényi László dr.</i> : A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43. <i>Enekes Kálmán</i> : A sopronhorpácsi kastély	80 f
44. <i>Kokas Kálmán</i> : A szanyú népviselet	80 f
45. <i>Varga Lajos dr.</i> : Nagyméretű darázs-fészkek a soproni Felsőlövérékből	30 f
46. <i>ijj. Csemegi József</i> : Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor	40 f

47. <i>Maár Károly és Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei hely-</i> <i>történetírás módszere és feladatai (II. folytatás)</i>	Ára: 30 f
48. <i>Vitéz Lenky Jenő: Király József Pál</i>	40 f
49. <i>Levdárdy Rezső: id. Storno Ferenc pannonhalmi működése</i>	50 f
50. <i>Romwalter Alfréd dr.: A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat</i> <i>Sopron környékén</i>	30 f
51. <i>Verbényi (Veszelka) László dr.: A soproni rajziskola története</i> <i>(III. közl.)</i>	50 f
52. <i>Csatkai Endre dr.: A zsirai (gyülevizi) kastély</i>	1—P
53. <i>Sandy Dezső: Csornai népviselet</i>	50 f
54. <i>Becht Rezső: Soproni évszakok, 5 műmelléklettel és 12 szöveg-</i> <i>közi képpel</i>	2 20 P
55. <i>Ruhmann Jenő dr.: Torkos László. (1839—1939.)</i>	30 f
56. <i>Vitéz Házi Jenő dr.: A soproni plébániai iskola</i>	50 f
57. <i>Verbényi (Veszelka) László dr.: A soproni rajziskola története.</i> <i>(Negyedik közlemény.)</i>	50 f
58. <i>Varga Lajos dr.: Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról</i>	50 f
59. <i>tóth-lipcsei Fabricius Endre: Sopron és a Napoleon-i háborúk</i>	50 f
60. <i>Angyal Endre (München): Sopron barokk színház-történetéből</i>	50 f
61. <i>Csatkai Endre dr.: A simasági kastély</i>	50 f
62. <i>Neubauer Elemér: Ágfalvi népviselet</i>	50 f
63. <i>Csatkai Endre dr.: Klieber József szobrász és a soproni régi</i> <i>kaszinó oromzata</i>	30 f

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER
KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

HAUPTSCHRIFTFLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

III. Jahrgang 1939. — Folge 4.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Becht, Rezső: Die Stadt und der Wald. — Dr. Verbényi (Veszelka), László: Geschichte der Soproner Zeichenschule (V. Teil). — Soós, Imre: Die Quellen zur Geschichte der Gemeinden des Komitates Sopron (Fortsetzung). — Bergmann, Pál: Der Stadterweiterungsplan von Sopron. — Dr. Mollay, Károly: Historisches und Sprachwissenschaftliches aus der mittelalterlichen Geschichte des Komitates Sopron. — Csipkés, Kálmán: Alte Schilder und Geschäftszeichen aus Sopron. — Dr. Csatkai, Endre: Das Bischofskastell in Fertőrákos (Komitat Sopron). — Kleinere Mitteilungen: Dr. Thirring, Gusztáv: Die Sterblichkeit Soprons in der Zeit von Josef II. — ry: Die Auszeichnung des Dr. Gustav Thirring. — Dr. Csatkai, Endre: Zeitgenössischer Bericht über die Belagerung Soprons in 1705. — Dr. Verbényi (Veszelka), László: Plan zur Gründung eines Soproner Gewerbevereines in 1848. — Radó, István: Beitrag zum Soproner Weinbau aus 1812. — Dr. Gárdonyi, Zoltán: Bericht über das musikalische Leben Soprons in 1938. — (b. d.): Die Soproner Aufführung des Dramas „Földindulás“ von János Kodolányi. — Soproner Schrifttum. — Bibliographie von Sopron.

Soproni Szemle

III. ÉVFOLYAM
1939. NOVEMBER 15
5—6. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, dr. Berecz Dezső kir. törvényszéki bíró, dr. Csatkai Endre műv. író, dr. Freiburger József okl. közg., dr. Gombocz Endre egyet. tanár (Budapest), dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros, a M. T. Akadémia tagja, Lauringer Ernő m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, Leitner József gimn. tanár, dr. Mihályi Ernő főiskolai tanár (Pannonhalma), Németh Sámuel m. kir. tanügyi főtanácsos, dr. Romwalter Alfréd műegyetemi tanár, dr. Ruhmann Jenő ev. líceumi (gimn.) igazgató, Storno Miksa építési vállalkozó, Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros, dr. Szenci Vilibald városi tanácsos, dr. Thirring Gusztáv m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi statisztikai hivatali igazgató, dr. Varga Lajos egyetemi ny. rk. tanár, dr. Vendl Miklós műegyetemi tanár.

Allandó munkatársak: Benkő László dr., Csipkés Kálmán, Kapuy Vítal, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszélka) László.

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Közleményeink utánnomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

Előfizetési ára évenként 6 pengő. Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekkszám: 43.705.

Tartalomjegyzék:

<i>Östör József:</i> Tévedések, ferdtések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvtudása. Állítólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben	274
<i>Thirring Gusztáv:</i> A Széchenyi-család soproni házai	289
<i>Lauringer Ernő:</i> Széchenyi István gróf az érmészetben	302
<i>Thier László:</i> Széchenyi-emlékek	309
<i>Csatkai E.:</i> Széchenyi-müemlékek Nagycenken	316
<i>Berecz Dezső:</i> Moller Ede 1853—1882	328
Soproni múzeum közleményei:	
<i>Csipkés K.:</i> A múzeum Széchenyi-szobája	338
Kisebb közlemények:	
<i>Csatkai E.:</i> Soproni apróságok Széchenyi naplóiban	339
<i>Radó István:</i> A soproni Széchenyi-könyvtár	340
<i>Verbényi László:</i> Különös hang a régi Sopronról	343
<i>Csatkai E.:</i> Rudolf Ágoston házjegye a Szeder-utcában	344
Soproni irodalom	345
Sopron vármegye középkori története birálatához	354
Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz	359

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: dr. Heimler Károly, Sopron.

Oldal	Oldal		
jelentőségéhez. (Ism. dr. Varga L.)	350	sichtigung der Donau-goldfrage. (Ism. Varga L. dr.)	347
<i>Házi Jenő dr.:</i> Sopron szabad királyi város története. (Ism. Mollay K.)	87	<i>Thirring G.:</i> Sopron városa a 18. században. (Ism. Mollay K.)	263
<i>Huszár Lajos:</i> Soproni iskolai jutalomérmek a 17. századból. (Ism. Csatkai E.)	267	VII. Könyvészet.	
<i>Dr. Irmédi-Molnár László:</i> Tóth Ágoston. (Ism. Thirring Gusztáv.)	268	Sopron bibliográfiája. 98., 186.,	269
<i>Kapi-Králik Jenő:</i> Karácsonyi Ének. (Ism. Gárdonyi Z. dr.)	353	Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz	359
<i>Kónya Lajos:</i> Hazug éjszaka. (Ism. Ruhmann J. dr.)	353	VIII. Soproni krónika 94	
<i>Litschauer, G. Fr.:</i> Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800—1929. (Ism. Mollay K.)	91	IX. Képek jegyzéke.	
<i>Mechle József:</i> Sopron a festő szemével. 12 körrajz mappában. (Ism. Becht R.)	353	Ágfalvi népviselet. 162., 163., 164., 165., 166., 167.	
<i>Missuray-Krug Lajos:</i> Társposhár. (Ism. Mollay K.)	266	Balogh Brunóné kastélya 160—161	
<i>Mollay K.:</i> Középkori soproni családnevek. (Ism. Verbényi L.)	87	Bonaparte Napoleon olajfestésű képe	143
<i>Mosca, Rudolfo:</i> L'Italia et la questione dell' Ungheria Occidentale. (Ism. Mollay K. dr.)	351	Buda — Mária-téri Immaculata-szobor	12
<i>Scholtz Ödön:</i> Illustrierte Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Ágfalva, Bánfalva und Loipersbach (Ism. Hamar Gy.)	92	Cégérek	241—247
<i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.:</i> Geologie der rumpfun- garländischen Kleinen Tiefebene, mit Berück-		Csornai népviselet 77., 78., 79.	
		Fabricsius Endre	139
		Fertőrákos: Pellengér	254
		Fertőrákosi püspöki kastély 250—253	
		Hallstadt—La-Tène-korabeli vasredukáló kemence	54
		Király József Pál	24
		Klieber József szobrász oromtervezete a soproni kasszinó számára	171
		Lunkányi János arcképe	283
		Mádonna-szobor a soproni Szedder-u. 8. sz. ház udvarán	10
		Moller Ede arcképe	328
		Nagycenki templom (2 drb)	322
		Nagyméretű németdarázs-fészek 6—7	
		Pannonhalmi székesegyházból képek 38., 42., 43., 46., 48., 49	
		Pejachevich-kastélyról képek (3 drb) 72., 73., 75.	

	Oldal		Oldal
Rajziskolai ellenőrző-lap a 19. század elejéről	68	Széchenyi- emlékek Nagycenken	322
id. Storno Ferenc	35	Széchenyi-kastély Nagycenken (3 drb)	317—319
Széchenyi-család soproni házai (11 drb) 290., 291., 293—298	298	— sírbolt Nagycenken (5 drb)	324
Széchenyi István arcképe 273., 279	279	Torkos László	101
— emléktábla	300	Zsira (Gyülevíz). A hajdani Pejachevich-kastély ud- vari homlokzata	71
— szobor 301., 321., 338.	305		
— érem	305		
— sírja	323		

STATIONER & PRINTER

Tartalomjegyzék.

	Oldal		Oldal
I. T a n u l m á n y o k.			
<i>Angyal Endre:</i> Sopron barokk színháztörténetéből . . .	144	<i>Gárdonyi Zoltán dr.:</i> Egy esztendő soproni muzsikája	261
<i>Becht Rezső:</i> A szülőváros felfedezése	1	<i>vitéz Házi Jenő dr.:</i> A soproni plébániai iskola	103
— Város és erdő	189	<i>Lauringer Ernő:</i> Széchenyi István gróf az érmészetben	302
<i>Berecz Dezső:</i> Moller Ede . . .	328	<i>Levárdy Rezső:</i> id. Stornó Ferenc pannonhalmi működése	35
— A Frankenburg Irodalmi Kör működése	173	<i>Lovass Gyula dr.:</i> Beudant és Sopron megye	81
<i>Bergmann Pál:</i> Sopron városfejlesztési terve	211	<i>Maár K. és Mollay K.:</i> A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai	17
<i>Csatkai Endre:</i> Frankenburg Adolf keresztszülei	80	<i>Mollay Károly dr.:</i> A Táj- és Népkutató Központ kiállítása	85
— Soproni apróságok Széchenyi naplóiban	339	— Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései	232
— Klieber József szobrász és a régi Kaszinó oromzata	170	— Válasz Belitzky Jánosnak	358
— Soproni ismeretlen kártyafestő a 19. században	178	— Gugelweit János, a soproni virágének lejegyzője	178
— Soproni zeneszerző a 17. században	180	<i>Östör József:</i> Tévedések, ferdtételek, Széchenyi István tudóstársasági alapítása. Magyar nyelvtudása. Állítólagos göggye. Újabb a Karolina-ügyben	274
— Korai kísérlet a gázvilágítás bevezetésére	180	<i>Radó István:</i> A soproni Széchenyi-könyvtár	340
— Rudolf Ágoston házjegye a Szeder-utcában	344	— Adat az 1812. évi soproni bortermésről	260
— Széchenyi-müemlékek Nagycenken	316		
— Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról	259		
<i>ifj. Csemegi József:</i> Egy ismeretlen soproni Madonna-szobor	10		
<i>Fabricius Endre:</i> Sopron és a Napoleoni háboruk	137		

	Oldal		Oldal
<i>Rátz Ottó:</i> Idegenek a régi Sopronról	84	— Széchenyi-müemlékek Nagycenken	316
<i>Romwalter Alfréd dr.:</i> A Hallstatt-La-Tène korbéli vas-kohászat Sopron környékén	51	Sopronmegyei népviseletek.	
<i>Soós Imre:</i> A sopronmegyei községtörténetírás forrásai	153, 204	<i>Neubauer Elemér:</i> Ágfalvi népviselet	162
<i>Thier László:</i> Széchenyi- emlékek. (Szemelvények egy soproni magángyűjteményből.)	309	<i>Sandy Dezső:</i> Csornai népviselet	76
<i>Thirring Gusztáv dr.:</i> A Széchenyi-család soproni házai	289	IV. Múzeumi közlemények.	
— Sopron halandósága	169	<i>Csipkés Kálmán:</i> A gyűjtemények új elrendezése	168
— Sopron halandósága II. József korában	255	— Régi soproni cégérek	240
<i>Varga Lajos dr.:</i> Nagyméretű darázsfaszek a soproni Felső-Lövérekből	4	— A múzeum Széchenyi-szobája	332
— Hét év előtti osztrák vita a Fertő-tó sorsáról	121	V. Életrajzok.	
<i>Verbényi (Veszélka) László dr.:</i>		<i>vitéz Lenky Jenő:</i> Király József Pál	24
— A soproni rajziskola története	58, 116, 195	<i>Ruhmann Jenő dr.:</i> Torkos László	101
— Az első soproni könyvesbolt	80	VI. Könyvismertetés.	
— Különös hang a régi Sopronról	343	<i>Bán János:</i> Sopron újkori egyháztörténete. Györegyházmegye multjából. (Ism. Csatkai E.)	345
— A második soproni könyvesbolt	175	<i>Bay Ferenc:</i> A győri Városi Közkönyvtár Évkönyve. (Ism. Thier L.)	266
— Wester Flórián soproni elemi iskolai igazgató	176	<i>Becht R.:</i> Soproni évszakok. (Ism. Vargha F.)	181
— Terv soproni iparegylet alapítására 1848-ban	259	<i>Belitzky János:</i> Sopron vármegye története. (Ism. Soós Imre.)	92
II. Várak, kastélyok és nemesi kúriák.		— Sopron vármegye közepkori története bírálatához. (V. ö. Mollay i. m. 232. l.)	354
<i>Csatkai Endre dr.:</i> A zsirai (gyülevizi) kastély	70	<i>Dénes Jenő:</i> Csepreg településföldrajza. (Ism. Soós Imre.)	90
— A simasági kastély	159	<i>Győrői János:</i> Adatok a fürkészdarazsak erdészeti	
— A fertőrákosi püspöki kastély	249		

bovali gyula

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hónapban.
Előfizetési díj:
Egy évre 6'—P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kölcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv. : 836, 379

III. ÉVFOLYAM.

1939 NOVEMBER 15.

5—6. SZÁM.

Széchenyi István.

Thier László gyűjteményéből.
(Könyomatos rajz. Megjelent 1835.)

Tévedések, ferdítések.

Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvstudása. — Allítólagos gőgje. — Újabb a Karolina-ügyben.

Írta: Östör József.

Nagy emberek földi élete rendesen szerencsétlen, de e tragédiájukhoz hozzájárul egy másik, nevezetesen az, hogy gyakran haláluk után sem jelentetik meg őket az igazság fényében, annak az igazságéban, amelyért rendkívüli tehetségük és rendíthetetlen meggyőződésük szerint annyit küzdöttek. Hiába, nincs tárgyilagos történetírás, ezt lehetne erre válaszolni, mert ha tökéletlen minden emberi mű, miért legyen tökéletes elmúlt idők megörökítése? Utóvégre a történetírók is emberek, méginkább azok, akik nekik — legalább is részben — az anyagot nyújtják. Ámde nem egészen így áll a dolog. Biztos, hogy nincs tökéletes ember, tehát nincs hibátlan és nincs minden büntől mentes sem. De éppenséggel nem mindegy, hogy mily mértékben vagyunk bűnösök és mennyi tévedéseinknek száma. Goethe, akinek oly sok finom elemzést köszönhetünk, mégis a lángész és a mindennapi ember között nem lát minőségi, hanem csak mennyiségi különbséget: amit a hétköznapi ember negyven esztendő, azt a lángész már tizenöt vagy húszesztendő korában tudja. Olyan ez, akár a versenypálya, amelyen egyik vagy másik ló óriási súly- vagy távolságelönnnyel indul. Hol halad már a tizenöt esztendő lángész — mire negyven esztendő lesz! Képességei, alkotó kedve és munkaláza geometriai arányban emelkednek. Igaz tehát, hogy nincs tárgyilagos történetíró, de éppenséggel nem mindegy, hány százalékban tér el a kétségtelen tényektől.

Hogy ezek az eltávok mily súlyos következzésekkel járnak, nemcsak a történeti színpadon szereplő egyesek, hanem nemzedékek és nemzetek sorsára, azt nem kell bizonyítani. Bibl Viktor osztrák történetíró a német nép életében döntő, több hazug történeti mesét szedett össze néhány esztendővel ezelőtt és mások is kisebb-nagyobb munkákban, röpiratokban.¹⁾ Nálunk nem kis anyagot gyűjtött össze Tóth Béla,²⁾ de inkább mulatós, adomázó oldalról nyúlt e kérdéshez.

Ha kutatjuk, hogy e tévedéseknek, ferdítéseknek, sőt hazugságoknak mi az oka, akkor itt is, mint rendesen, több eredőre akadunk: szándékos ráfogás rendesen politikai okokból, azután a fecsegési vágy, keverve feltűnési hajhászattal, végül az ú. n.

¹⁾ *Bibl Viktor*: *Lügen der Geschichte*. Avalun-Verlag, Dresden, 1931.
Dr. H. Ruhland: *Elsass-Lotharingen und die internationale Lüge*. Bielefelds Verlag, Freiburg im Breisgau, 1918.

²⁾ *Tóth Béla*: *Mende-Mondák. A világtörténet furcsaságai*. 1901.

jóhiszeműeknél a tájékozatlanság. E három eredő közül kettőben emberi ösztönök a csirázást hajtó erők, a harmadikban az ostobaság. Ellenük küzdeni tehát erkölcsi kötelességünk.

Hogy a történet és jelesen a magyar történet alakjai közül Széchenyi Istvánt sem kerülhette el ez a tragikus sors, ez érthető, hiszen a magyar történet hőskorában — a reformkorszakban — oly ezerarcú és ezerágú tevékenységet fejtett ki, mint soha senki sem előtte, sem utána a magyar államférfiak között. Csak természetes, hogy ilyen ember, akinek még Beatricéje is — Crescence — ismeretségük kezdetén ezt veti szemére: Ön egy kissé hiú, egy kissé sok az ambíciója, egy kissé perfid, egy kissé gúnyos és egy kissé hamis — könnyen kerülhetett és került is ferde világításba, amiből rosszakarat, fecsegés, vagy ostobaság hazugságot kürtölt világgá és benyálazta vele szent emlékét még halála utánra is. Ha e szempontból közelebből osztályozzuk az ellene kilőtt nyilatkat, ezek oly számára és oly fokú mérgezésre akadunk, oly megdöbbentő „valótlanságokra”, hogy önkéntelenül kedves alakja, Hamlet rettenetes szavai jutnak eszünkbe, amiket imádott hölgyének nyujtott jegyajándékul: Légy bár oly szűz, mint a jég, oly tiszta, mint a hó, ne menekülhess a rágalom elől. Az ő személyét érintő ilyen történeti ferditések közül szelemek ki néhányat, inkább olyanokat, amelyek — fájdalom — szinte „közkézen” forogtak, sőt részben még ma is forognak.

I. Többször hallottuk azt a vádat, hogy Széchenyi István ismeretes tudóstársasági célra felajánlott egy évi jövedelmét, vagyis a híres 60.000 forintot tulajdonképpen *nem is fizette be*. Rendesen olyanoktól hallottam, akik a Széchenyi-eszmevilágtól távol állottak akár általános lelki berendezésüknél, akár politikai pártállásuknál fogva. Ebben a vádban mindig volt kisebb vagy nagyobb lekicsinylés, megvetés. Mintha a legnagyobb magyar részéről csak komédia lett volna a híres pozsonyi kerületi ülésen való hazafias fellángolás, nagyképüsködés, vagy éppen rávasz anyagi önérdeket szolgáló kiszámítottság. Egyszer már végezni kell ezzel a csunya váddal vagy ostoba tájékozatlansággal, amely egyik legnagyobb történeti alakunk hősies pályája első győzelmének babérait igyekszik megtépni.

Kutassuk először, hogy miképpen történt az egy évi jövedelemnek a *felajánlása*. Az 1825 november 3-án tartott kerületi ülésen felsőbüki Nagy Pál beszéde után, amelyben a magyar nyelv intézményesen biztosított kiművelését követelte s egyben szemrehányást tett az ország nagyjainak, mert nem hozzák meg a szükséges anyagi áldozatot, az egykori tudósítás szerint³⁾ felállott és felszólalt gróf Széchenyi István: „Nekem itt szavam mondá, nincs, az Országnak Nagyja nem vagyok, de birtokos

³⁾ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. I. köt. 1831—1832. 48. old.

vagyok, és ha feláll olly intézet, melly' a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosinknak magyarokká neveltetését, jószágaim' egy esztendei jövödelmét feláldozom. Érett meggondolással teszem ezt, mondotta még, azért célra vezethető felvigyázást kívánok, hogy a nemzetnek ajánlott summa haszontalanul el ne pazaroltassék."

Néhány nap múlva Széchenyi István három alapítótársával együtt Pozsonyban 1825 november 8-án József nádorhoz és az Országgyűlési Karokhoz intézetten kiállította „Kötelező nyilatkozatát”, amelyben kifejtve bevezetésképpen nemes szándékukat, a következő kijelentést teszik: „És ezen alkotmánynak első fundamentom kövéül kívántuk mi következő ajánlásainkat tenni: gróf Széchenyi István egy esztendei jövödelmét, Vay Ábrahám nyolcezer conventionális értékű forintokat. Gróf Andrássy György tíz ezer conventionális értékű forintokat. Gróf Károlyi György fél esztendei jövödelmét.” Következnek az aláírások.⁴⁾

Ezt követték hamarosan az alapítólevelek, köztük Széchenyi Istváné, amely a következő esztendőnek 1826. március havának 19. napján kelt. És ebből idézzük az idevonatkozó 1. pontot: „Lelkiismeretesen és magyar érzéssel, határozom el Jóságaimnak egy *Esztendei jövedelmeit* (de a nélkül, hogy ezen elhatározásom, mellyet csupán Királyom és Hazám eránt lángoló buzgóságom vezet, valaha jövödelmeimre nézve Sinór mértékül vétethessen) 60.000 azaz Hatvan ezer Conventionális értékű Rhénes forintokba, mellyeknek erejéig magamat és Successoraimat lekötelezem ezenel következő Feltételek alatt:” azután a 2. pont, amely következően szól: „Hogy azon Summát én magamról és Successoraim magoknál megtarthassam és megtarthassák mind addig, míg annak Interesseit mind én pontosan fizetem, mind Successoraim pontosan fizetik. — Ellenbben”, végül a 6. pont: „Bátorságára a Tudós Társaságnak ezen Fundationális kötelező Levelemet magam költségére intabuláltatni fogom.”⁵⁾ Ezt az alapítólevelet záradékolták és irták alá maguk részéről említett alapító társai is felajánlásuk szerint.

Széchenyi István tehát egy évi *jövödelmét* ajánlotta fel a Magyar Tudós Társaság céljaira már a híres november 3-iki kerületi ülésen, ennek megfelelően állította ki a kötelező nyilatkozatot és később hamarosan az alapítólevelet, de soha — készpénzt. Az egy évi jövödelmét tehát készpénzben befizetnie soha nem is volt kötelessége, amit pedig ajánlott, azt maradéktalanul teljesítette is. Hasonlóképpen Károlyi György. Látjuk ugyanis a négy ősalapító — ha szabad őket így nevezni — ajánlásaiból,

⁴⁾ *Viszota Gyula*: Gróf Széchenyi István Naplója. II. 711. Ennek egyik eredeti példánya a Széchenyi Múzeumban van. Különben megjelent az 1825—27. évi országgyűlés iratai közt.

⁵⁾ U. o. III. köt. 639. old.

hogy ezek nem voltak egyneműek. Széchenyi István és gróf Károlyi György évi jövedelmet ajánlottak fel, Vay Abrahám 20.000 váltóforintot, gróf Andrássy György 10.000 forintot pengőben, amely utóbbi két pénzájánlásnak más volt az értéke az akkori pénzláb szerint.

Következett a Magyar Tudós Társaság megalapítása, amelynek Rendszabásai szerint: „Az ajánlóknak a Tőkepénzt magóknál megtartani szabad, úgy mind azáltal, hogy az a Törvények értelmében bátorságban helyeztetvén, törvényes kamatja pontosan fizetessék.” (55. pont.⁶⁾ Az alapítók száma egyre növekedett, úgyhogy néhány hónap múlva: „Összesen kétszáz ötvenezer pengő forintot láta végül együtt a nemzet, mindenkoron százelektől hatáival.”⁷⁾

Az alapítások — mind a négy ősalapítónál — különböző természetűek voltak, így ki tőkét ajánlott, amely után kamatokat fizettek, ki készpénzt vagy váltó-, vagy pengőforintban. A Magyar Tudós Társaság mindezeket nyilvántartásba vette, a tőkepénzek után megkapta a kamatokat, a készpénzt pedig pénztárába helyezte, sőt ismeretlen lévén akkor még a takarékpénztár, esetleg kiadta egyeseknek további „Interessékre”.

További érdekes kérdés most már az, hogy mi lett a legelső ősalapító Széchenyi István egy évi jövedelmével, mi lett ennek a sorsa?

Ezt az összeget, még pedig egész pontosan 63.000 forintot, vagyis 126.000 koronát 1894-ben gróf Széchenyi Béla, a nagycenki hitbizomány birtokosa, gróf Széchenyi István fia, a Magyar Tudományos Akadémiának lefizette. Ugyanis az 1873. esztendőben a pölöske-baki hitbizományt, amelynek első birtokosa Széchenyi István volt, Béla fia kicserélte nagycenki birtokával, amely eredetileg nem volt hitbizomány, hanem Széchenyi Istvánnak és utána Béla fiának szabad tulajdona.⁸⁾ Utóbbit az a kegyeleti szempont vezette, hogy fia nem lévén, Nagycenk mint István atyjának kedves tartózkodási helye biztosíttassék a Széchenyi-családban. Mivel pedig a nagycenki birtok a pölöske-baki birtok értékét az akkori becslés szerint 219.777 forinttal felülmúlta, a hitbizományi bíróság megengedte az új nagycenki „hitbizományi javakat részint alapítványi, részint felmondható tőkékkel helyettesíteni”, amely összegben bentfoglaltatott gróf Széchenyi Istvánnak Pozsonyban 1826. március 19. napján kelt alapítóokmány szerint a „Magyar Tudományos Akadémia részére tett 60.000 forint örökalapítványi összeg 6%-os kamatozással, vagyis 63.000 forint.” A hitbizományi csere alkalmával tehát

⁶⁾ U. o. III. köt. 725. old.

⁷⁾ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. I. köt. 1831—32. 54. old.

⁸⁾ Lásd a zalaegerszegi kir. törvényszék 3435/1873. és a soproni kir. törvényszék 5830/1894. sz. iratcsomót.

ez, a kamatokkal együtt 63.000 forintra emelkedett tudós társasági alapítványi összeg a nagycenki hitbizományra kebeleztetett be és rajta feküdt, amíg Széchenyi Béla 1894-ben történt kifizetése folytán onnan le nem törölték. Széchenyi Béla atyja tudós társasági alapításának kifizetésére a Magyar Földhitelintézettől törlesztéses záloglevélkölcsönt vett fel, amelyre az 1918. dec. 12-én bekövetkezett haláláig körülbelül 84.000 koronát fizetett, a maradék 42.000 koronát pedig visszafizették az ő hitbizományi utódai.⁹⁾ A hitbizományi birtokos személyében beállott változás folytán Széchenyi Béla szabadvagyonának örökösei és a hitbizomány között szabályszerű leszámolásra került a sor, amelynek folyamán megállapítást nyert azután az, hogy gróf Széchenyi Béla a 84.000 koronás jelzálogtartozás visszafizetése folytán a hitbizományt ez adósságtól tulajdonképpen mentesítette. Így szabadvagyonának örökösei azt kérték a bíróságtól, hogy ez az összeg nekik átértékelt pengőértékben téríttessék meg, ami körülbelül egyharmad részben sikerült is; úgyhogy a hitbizomány e címen 29.400 pengőt fizetett ki gróf Széchenyi Béla szabadvagyonra örököseinek. A Széchenyi Bélát követő hitbizományi birtokosok részéről a zavaros gazdasági időkben visszafizetett 42.000 korona, ennek egyre fokozódó zuhanása folytán az egyharmadnál sokszorososan kisebb értékűvé¹⁰⁾ süllyedt le.

Széchenyi István nagylelkű, tudós társasági alapítása tehát — mint annyi más alapítvány — megsemmisült, mert a Magyar Tudományos Akadémiánál a gróf Széchenyi Béla részéről visszafizetett 126.000 korona földhitelintézeti jelzáloglevél elértéktelenedett. Ez az alapítvány azonban a többivel együtt nemcsak a kezdet nehézségein segítette át a Magyar Tudományos Akadémiát, hanem közel száz esztendeig szolgálta azt a nemes célt, amely az alapítókat azok létesítésére vezette.

Elmondhatjuk tehát, hogy jó volt, mikor Széchenyi István nem készpénzalapítványt tett és jobb lett volna, ha utódja ezt az alapítványt készpénzben nem váltja meg.

II. *Tudott-e Széchenyi István magyarul?* A vád körülbelül ez volt: hiszen magyarul sem tud, se beszélni, sem írni, a könyveit is más írja, talán Döbrönteit vagy éppen titkára, Tasner, és ez az ember akar bennünket megleckéztetni, hogy mi a magyar embernek a kötelessége? Ő akarja magasra emelni a magyar nyelvet és ő izgat annak terjesztése mellett? Nincs hozzá joga! Sőt később: nem volt hozzá joga, másokat inkább illetett volna ez.

⁹⁾ Széchenyi Béla az említett 1894. évi jelzálogkölcsön felvétele alkalmával 168.295 forint 50 krajcárnak megfelelő 336.591 koronát törlesztett egy 408.800 koronás jelzálogkölcsön keretében a Nagycenkre áthozott hitbizományi adóssággá vált alapítványi és egyéb tőkék törlesztésére, köztük a Széchenyi István-féle 63.000 forintos, vagyis 126.000 koronás alapítási összegre is. Soproni kir. törvényszék 1785/194/1918. sz. iratai.

¹⁰⁾ Soproni kir. törvényszék P. 2214/1929. sz. iratai.

Nézzük először, hogy honnan jött ez a vád? És a forrás ismerete sokat fog elárulni. Onnan, ahol a magyar nyelv elterjedését, kiművelését nem kísérték rokonszenvvel akár politikai okokból, akár maradiságból. E vád akkor keletkezett, amikor 1825-ben a hazai nyelv erőteljes kiszélesítése és nemesítése végett alakítandó Magyar Tudós Társaság létesítésére nagylelkű

Gróf Széchenyi István.
Schoefft kőrajza. (Városi múzeum.)

adományát az emlékezetes kerületi ülésen megtette. Folytatódott a Hítel megjelenésekor (1830). Senki nem látta ezt jobban előre, mint maga Széchenyi, aki már akkor is elég jól ismerte az embereket, hogy azok nemes indulataira ne feltétlenül számítsanak. „Hogy a Hítel miatt sárral dobálni, keresztre verni s elégetni tognak — vagy azt mondani, hogy más írta —, én németül s német lélekkel írtam . . . vagy hogy megyei Administrator akarok lenni . . . mindezekre barátom el voltam készülve”, írta Wesse-

lényi Miklósnak alig néhány hónappal munkája megjelenése után. Döbröntey Gábor, a M. Tudós Társaság első titkára, Helmezy Mihály, a merész nyelvújító, Tasner Antal, Széchenyi István titkára, sőt Lunkányi János, az ő jószágigazgatója, és még mások voltak, akikre szerették volna ráfogni, hogy „hiszen ezek írták” a Hitelt és más műveit. Ez a vád koronként elült vagy feltámadt, amint az ország politikai iránya Széchenyi eszméinek kedvezett vagy nem.¹¹⁾ Megérte századunkat, magam is akárhányszor hallottam és még ma is fel-felbukkan. Úgy látszik, nem lehet teljesen kiírtani akár az elhullatott sárkányfogakból újra kitenyésző szörnyeket.

Jeleskedett ebben Ponori Thewrewk József, aki többek között Beretvátkozó Tükör Az Új Magyarok számára című gyermekes, valószínűleg megfizetett munkájában¹²⁾ „könyviróvargainas” címmel illeti Széchenyit és gúnyolva annak nyelvújító tevékenységét is az íróknak összeállított Angolos Reformbill első szabályát így szövegezi meg: „A’ hiddel; haszoma és károma minden könyviróvargainast egyenlően érend.” A Hitel egyik névtelenül megjelent rosszindulatú „Kivonása” ezzel végzi: „Jó szándék színe alatt a Nemzet színét derekasan sértegeti, a Nép sepreinél pedig kedvet keresvén eszt amaz ellen irigységre gerjeszti, és a néki szükséges zabolából való ki bontakozásra bizgattya.” Lehet-e csodálkozni azon a kavarodáson, amely az egész országon erőt vett, mikor Széchenyinek ez az első, nagyobb magyarnyelvű műve¹³⁾ megjelent. Hiszen hadat üzent jóformán a fennálló rendnek. Mennyire igaz van Wilde Oszkárnak, hogy az írónak nyert ügye van, ha a közönség művén vitakozik. Ezért állapítja meg Gyulai Pál: Ime egy író, aki anyanyelvét tördelve beszéli, minden európai nyelven jobban ír, mint magyarul, mégis a nemzeti műveltség bajnokaként lép fel, a bolyongó írókat központba egyesíti, akadémiát alkotva számukra, közéjük áll, könyveivel elragadja közönségét és egyszerre Magyarország legolvasottabb írójává emelkedik.¹⁴⁾

De hát valóban nem tudott Széchenyi István magyarul? Hogy közpályája kezdetén nem tudott tökéletesen magyarul, ez igaz. Senki nem ismerte el ezt oly szigorúsággal, mint saját maga, akinek 1825-ből való feljegyzései között, hogy mi mindent kell neki tennie, a többek között ezt találjuk: „Meg kell tanulnom nagyon jól magyarul.”¹⁵⁾ Ebben benne van azonban az is, hogy közpályája elején is tudott, csak nem jól és főleg nem nagyon jól magyarul.

¹¹⁾ *Grünwald Bélánál*: Az új Magyarország c. munkájában is találkozunk azzal, hogy Széchenyi csak 1825-ben „tanult meg magyarul”. 186. old.

¹²⁾ *Ifj. dr. Iványi-Grünwald Béla*: Gróf Széchenyi István, Hitel. 257. old.

¹³⁾ A Lovakról c. munkája, első kisebb magyar munkája, 1828-ban látott napvilágot. — ¹⁴⁾ *Gyulai Pál*: Gróf Széchenyi István Mint Író. 6. old.

¹⁵⁾ *Viszota*: ugyanott II. 730. old.

Nyilvános fellépése előtt milyen volt magyar tudása, és ha fogyatékos volt, mi volt ennek az oka? Addigi pályája és — még jórészt — az akkori magyar felső- és középosztály magyartalan műveltsége, amit senki annyira nem hibáztatott, mint éppen maga Széchenyi, mikor annak tökéletlenségét ostromozta: „Mily borzasztó típus az, amely nemesi házainkban uralkodik. Se hus, se hal. Milyen nyelven beszélnek? Voltaképp egy nemzet-hez sem tartoznak.”¹⁶⁾ Fáy András így festi e kor magyar leányát: „A magyar kisasszonyok angolul öltözködnek, franciául esznek, németül beszélnek és táncolnak, magyar levegőt szívnak, értenek is magyarul, de csak a cseléd végett.”¹⁷⁾ Ekkor ugyanis a magyar nemzet abban a furcsa helyzetben volt, hogy volt irodalmi- és volt népnyelve, de hiányzott a társalgó- és a köznyelv.¹⁸⁾ Vagyis a művelt osztályok magyar társalgási nyelve. Valóban *ebben a levegőben* nem lehetett volna *csupán* Széchenyi Istvánnak bűnül felróni, ha magyar tudása fiatalabb éveiben tökéletlen volt, olyan, mint legtöbb egyenrangú társáé.

De nyelvünkben való elmaradását tetézte addigi pályája. Hiszen 1807-től 1826 elejéig, amikor huszárkapitányi rangjáról lemondott, katonai pályán volt, amelyből az első nyolc esztendő jóformán Európa legkülönbözőbb csatamezőin telt el, vagyis külföldön; rövid ideig vehetett csak részt az utolsó magyar nemesi felkelésben, csakhamar ulánus ezredbe kerül és csak 1814-ben — a saját kívánságára — a huszárokhoz. Az ezt követő békeesztendők jó részét hosszú utazásokkal töltötte el: Olasz-, Görög-, Török-, Franciaország, Anglia fővárosaiban és tartományaiban bolyongott, hánykolódott, néha egész éven át is, amire — mint naplói oly ékesen bizonyítják — annyira, de annyira szüksége volt, hogy benne lassan-lassan, de egyre hevesebben jelentkező későbbi közhivatásához alaposan előkészülhessen. Így azután elhisszük, hogy az egész országgyűlésen Széchenyi volt az európai legtájékozottabb. Hiányzott tehát az alkalom is hozzá, hogy állandóan gyakorolhassa azt az édes anyanyelvet, amelyért — fontosságának tudatára ébredve — azután annyit tett, izgatott és lázított. Ám ezekben az időkben is ott szunnyadt mindig lelkében, ha egyelőre öntudatlanul is magyar volta, akár a párisi Grand Cafében annak a késői magyar poétában: Tudja a jó Mindenható, mi is azon sírni való: hogy a ménes ott delelget, valahol egy csárda mellett, csárda mellett.

Őt is lágy hangulatba ringatja, ha valami honit lát, egy hegedű, egy cimbalom, még egy duda is elbájolja, szinte könnyekig megindítja — vezetni naplóiba huszárjai mulatságánál. Külföldön jár, amikor azt írja: „Szegény kis haza még nem ismerlek

¹⁶⁾ *Viszota*: ugyanott III. 247. old.

¹⁷⁾ *Beöthy Zsolt* idézi Széchenyi és a Magyar Költészet c. munkájában. 88. old. — ¹⁸⁾ *Tolnai Vilmos*: Széchenyi Eszmevilága. III. 42. old.

egészen, de majd megnézek nem sokára, mert hűségesen szeretlek dacára futó homokodnak és felfuvalkodott lakóidnak." Nagyon fiatalon jegyzi azt is be, hogy neki okvetlen a legősibb hún fajból kell származnia, az már abból is kitetszik, mert a svájci alpesek legszebb vidékein, vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben soha se tudott úgy felbuzdulni, átmelegedni és lelkesülni, mint hazája kopár pusztáin. Szinte közismertek már e magyar mélységből fakadó kitörései. De álljon itt még egy, amelyet ugyancsak még 1820 december 27-én iktat naplóiba, amikor Debrecenből Pestre indul és közben Nádudvaron kocsija eltörik, úgy hogy lassú parasztszekéren folytatja útját, amíg estefelé megérkezik Törökszentmiklósrá. „Rám a messzeség nem tesz kellemtelen benyomást, sőt néha érthetetlenül jól esik, ha tekintetem éppen olyan korlátlan, mint gondolatvilágom. Úgy mint a tengeren, itt is a végtelenségig tudom gondolataimat elmeríteni és néha oly lendületet nyernek, amely engemet minden érzésemmel együtt a földi és az emberi határokon túl emel." Ily gondolatokra ragadja a magyar pusztá tekintete Széchenyit.¹⁹⁾

De Széchenyi magyar nevelést is kapott és tudott is jól magyarul, amíg szinte gyermekkorban az otthon magyar környezetéből Mars ki nem ragadta. Tárgyi adataink vannak. Nevelője Révai Miklós volt, a költő és kiváló nyelvtudós, ez oktatta. S hogy milyen volt a Széchenyi-család szelleme, senki jobban nem bizonyítja, mint Kazinczy Ferenc, akitől István atyja, a múzeumalapító Széchenyi Ferenc, mikor bécsi házánál vendégül látta, azt kívánta, hogy gyermekeivel magyarul és csak magyarul szóljon.²⁰⁾ Van a kis Istvánnak egy magyar levele 9 éves korából Lajos bátyjához²¹⁾: „Kedves Lajtsim! Kívánom, hogy sok esztendőket szerentséssen élly, és engemet szeressél. Tsokollyad helyettem Édes Papám és Mamám kezeit, jó Fánnit és Zsófit is. Belloni Kisasszont, Tibolth Urat köszöntsd és szeressed Pistádat. Czenken 22-ik Aug. 1800." E kis levélben anynyi a gyermeki egyszerűség és báj, hogy bajosan lehetne a kis Pistát plágiummal vádolni. Ismerjük 1817-ből magyar költeményét édesanyjához, amelynek gondolatai tőle valók, ha talán a költés nem is. De utóvégre magyar ez a kis költemény is, nem írhatta-e volna németül vagy más nyelven, ha Széchenyi Ferenc házának szelleme és valója nem lett volna igazán magyar.²²⁾ De a Széchenyiek jószágigazgatója Lunkányi meg Toldi Ferenc is megerősítik, hogy „Széchenyi Ferenc házában a gyermekek mindig magyarul beszéltek és az ott gyülekezők és tartózkodók honfitársak nyelve is magyar volt”.²³⁾

¹⁹⁾ *Viszota*: ugyanott II. 105. old. — ²⁰⁾ *Beöthy*: ugyanott 6. old.

²¹⁾ *Bártai Szabó László*: A gróf Széchenyi-család története. II. 357. old.

²²⁾ *Közli Fraknói Vilmos*: Gróf Széchenyi Ferenc c. munkájában a 335. oldalon. — ²³⁾ *Beöthy*: ugyanott 25. oldalon.

Hogy többet beszélhessen magyarul, ebben erős lökést kap 1820-ban, amikor Debrecenbe az 5. huszárezredhez helyeztette át magát, azután az onnan megtett hosszabb erdélyi útján s mikor ebben az időben ugyanott Wesselényi Miklóssal ismerkedik meg.^{23a)} Naplójából ez szinte lépésről-lépésre állapítható meg. Természetesen 1825-ben történt nyilvános fellépése után még jobban vetette magát a magyar nyelv tüzetes megtanulására, hiszen — mint idéztem — ebben az időben naplóiba jegyezte be az idevonatkozó elhatározását.²⁴⁾ Így Kazinczy — pedig neki csak hihetünk — már 1828

április 17-én a Magyar Tudós Társaság rendszabályainak megvitatása alkalmából ezt írja Cserey Miklósnak: „Gróf Széchényi István vékony testű, igen fekete haju s szemű, vastag, fekete, csak nem öszszenőtt szemöldökkel, fiatal, de grávis, azonban szép tónusu és nyájas Ur. *Igen tiszta magyarsággal* és igen bölcsen, de nem lángoló beszéddel szölla sokszor tanácskozásainkba. A nem lángolás alatt csak azt értem, hogy beszéde nem sietve megyen. Mert a beszéd értelme igen is láng.”²⁵⁾ Beöthy Zsolt szerint tehát: „Képtelen a feltevés, hogy igazán csak férfi korában tanult volna meg magyarul; a tanult nyelven senki sem vitte és viheti tovább a szabatoságnál: a nyelvnek ama önállósága és eredetisége, bár sza-

Lunkányi János.

Széchényi I. jószágigazgatója. † 1853.

^{23a)} Abban a minősítési táblázatban, amelyet huszárezredének parancsnoka, a kemény és vitéz Simonyi óbester még 1824. október 12-én állított ki és a m. kir. Hadilevéltár General-Commando gyűjteményében (624. csomó) ma is megtekinthető, „Rittmeister Stefan graf Széchény” nyelvismereteiről ezt találjuk: beszél: németül, magyarul (hungarisch), latinul, franciául, angolul és olaszul.

²⁴⁾ Naplóját még katonakorában, 1814-ben kezdte németül írni, az első magyar bejegyzés 1825 november 22-ről van és így szól: „Mi a célunk? A hazának fiaira, azok gyermekei és unokáira annyi szerencsét és áldást hozni, amennyire azt a mi tehetségünk véghez viheti.” *Viszota*: ugyanott II. 653.

²⁵⁾ *Viszota*: ugyanott III. 740. old.

batosság nélkül, az az egyéniségünkhöz idomulása, mely Széchenyi írásait jellemzi: csak oly nyelven lehető, melyen játszottunk és mesét hallgattunk valaha, melynek lelkét gyermekkorunkban szitttuk magunkba.²⁶⁾ 1825-től kezdve Széchenyi csupán tökéletesítette magát, irodalmi magaslatra emelte stilusát a magyar nyelvben, amit már néhány évvel ezelőtt megkezdett és ennek az eredménye magát Wesselényit már 1825 előtt bámulatba ejtette. „Mily fáradságába került, egy pár év alatt úgy megtanulni az eddig elhanyagolt magyar nyelvet, hogy rajta biztosan kifejezhesse gondolatait! De buzgósága és erélye győzedelmeskedett az akadályokon. Író barátai csak némely szökötési hibákat javíthattak íratain s némely finomságokra figyelmeztethették, stíljé oly sajátságos és eredeti volt, hogy e tekintetben nem igen használhatta a mások tanácsát.”²⁷⁾

De tegyük hozzá, Széchenyi egyéni írásmódoráról szólva, hogy ez rajta van nem magyar írásain is. Gondoljunk csak a németül írt *Blick-re*. Ez a stílus utánozhatatlan, egyedüli egész irodalmunkban. Rajta van Széchenyi egyéniségének teljessége: kirobbanó erőfeszítése, csapongó képei, merész ötletei, villámszerű eszmetársításai, elkalandozása, sőt irányának ellaposodása, kacagtató élceivel és maró gúnyával. Olyan mint folyám, amelyen napokon át hajózunk és hol zord meredekek között, hol messze puszták szélein sodor bennünket félelmetes örvények, majd szeliden csobogó hullámok között. Utánozhatatlan ez a stílus, mint maga Széchenyi és minden egyéb mellett ez marad mindig a legerősebb, legmegdönthetlenebb bizonyíték arra, hogy Széchenyi nemcsak a legnagyobb magyar volt, hanem magyar volt mint szónok, mint író, vagy mint társalgó is. Ha kézíratai nem is maradtak volna ránk, még ebben az esetben is számos egyéb bizonyítékon kívül ez önmagában elégséges volna.

Írókat és költőket gyűjtött maga köré, akikkel sűrűn találkozott s akiket meghívott magához. Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Berzsenyi, Helmezy, Döbrentey és mások szinte baráti köréhez tartoztak. Már az akkori kised magyar irodalmat nemcsak jól ismerte, hanem nagyra is értékelte. Nem író volt a szónak hivatásszerű értelmében, de az írást és a szót hatalmas eszközzel használta politikai hitvallásának megvalósításához, sőt odáig ment, hogy maga az akkori nyelvújítók táboraéhoz szegődött, ha itt bizonyos mérsékletet is kívánt. Köztudomású, hogy számtalan szavunk van, mely tőle származik. Az Akadémián táblát függesztetett ki, amelyre az új társaság minden tagja ráírhatta az új kifejezést vagy szót, amit szükségesnek tartott. Első magyar munkájának címe: *A Lovakrúl*. De ez a rúl és túl,

²⁶⁾ *Beöthy*: ugyanott 26. old.

²⁷⁾ *Gyulai*: ugyanott 15. old.

amelyet írásaiban következetesen használ, legkevésbé sem a nyelvben való járatlanságának volt az oka, mint némelyek ma talán hiszik, hanem abban, hogy a dunántúli tájszólást tartotta irodalmilag is helyesnek. E tekintetben elég egy Berzsenyire hivatkozni, aki megköszönve a Hitel ajándékpéldányát, a többek között ezt írja neki: „De van még egy-két literátori szavam is Méltóságodhoz, nagy jót tett Méltóságod nyelvünkkel azáltal is, hogy egészen a *dunai dialectus mellé állott*, aminek én tsak azért is igen örvendek, mivel engem leginkább a dunai dialectus miatt vett üldözöbe Kazinczy pártja. Ezek az urak oly kirekesztőleg uralkodóvá akarták tenni a tiszai dialectust, hogy legjobb dunai szavainkat is kizárák az írói nyelvből...”²⁸⁾ Odáig viszi Széchenyi a dunántúli kiejtést, hogy Naplóiban talán sietőségében még Berzsenyi nevét is Börzsönyinek írja, tudva lévén, hogy Kemenesalján Berzsenyi helyett ma is Börzsönyit mondanak.

Bizonyára a hivatásos írókon kívül is számosan voltak, akik jobban beszéltek magyarul, mint Széchenyi, különösen közpályája elején. De mit ért ez, hogyha a magyar nyelvért nem tettek semmit. Nagy ereje van a szónak, írja egy helyen, de a tett a legelső. Igazi államférfiúi beszéd, mert amit írók és költők megéreznek, vagy sokkal előbb, mint a politikusok kívánnak, azt az államférfi hivatott megvalósítani. És Széchenyi ezt tette. Ő, aki Kossuth szerint akkor lépett fel, amikor cselekedni nemcsak kellett, hanem lehetett is. E Kossuth elismerte államférfiúi tényein, köztük azon kívül is, amit a magyar nyelvért tett, nyugodjanak bele a legnagyobb magyar eszméi befogadására alkalmas, vagy kevésbé alkalmas időkben is a tudatlanok, tévesztők vagy ferditők, hogy igenis Széchenyi István magyar szellemben nevelődött, ennek szikrája soha, de soha lelkében ki nem aludt, magyarul mindig tudott, közpályára lépve pedig magyarul is már csakhamar jól beszélt és jól írt.

III. Az a vád is felbukkant, hogy *Széchenyi gögös volt*. Abból következtették sokan ezt, mert csak a főnemesekkel állott tegezési lábón. Surányi is felhossa ezt egyik, Széchenyi Istvánról írott cikkében, amikor ezt írja: „Az országgyűlésen a követek általában tegeződnek, ő csak a legelőkelőbb mágnásokat és a köznemesség közül csak Nagy Pált tünteti ki ezzel.”²⁹⁾ Mi igaz ebből? Ha nem is érinti ez a vád Széchenyi közéleti szereplésének lényegét, mégis hozzátartozik emberi jellemvonásához, amelynek meghamisítása ismét csak ferde színben tünteti fel egyik nagy államférfiúunkat az utókor előtt.

Viszota Gyula, Széchenyi István életének annyira lelkiis-

²⁸⁾ Közli *ifj. Iványi-Grünwald* idézett munkájában 251. old.

²⁹⁾ *Uj Idők*, 1935. november 3.

meretes és gondos kutatója, felsorolja ennek előnyös és előnytelen vonásait. Az utóbbiak között, hogy többen milyennek tartották, a következőket találjuk: „Epikureusz, kálvinista befolyás alatt áll, tehetségtelen (!), hiú, perfid, gúnyos, hamis, misztifikáló, nincs jelleme, állhatatlan, érzéki, túlságos sok az ideája.” Ezek között azonban — pedig Vizota alapos szemlét tartott a kortársak véleménye körül — nem találjuk, hogy Széchenyi gőgös lett volna. Ha hozzátesszük, hogy mily sűrűn érintkezett a pesti polgársággal és mennyire kereste társaságukat, igyekezett a kaszinóba és máshova is őket bevonni, nála megfordultak, akár-hányszor tüntetően sétált a városatyákkal és még egyéb hasonló dolgokat; ha nézzük munkáit, amelyekben kegyetlenül ostromozta nemzeti hiúságunkat és oktalan büszkeségünket, akkor az ilyen vád első pillanatra valószínűtlennek látszik. Sűrű nyugati utazásai között a gőgös jellemvonás, ha volt is benne, bizonyára lecsiszolódott.

Ámde az sem áll, hogy egyedül felsőbüki Nagy Pált tegezte a köznemesek közül. Csak magam eddig megjelent Naplóiban más eseteket is találtam. Végh István helytartósági tanácsossal tegeződött.³⁰⁾ Sőt többi volt az, aki neki a tetu-poharat felajánlotta és ezen úglátszik semmit sem ütközött meg István gróf, mert Naplójában ezt találjuk Véghről: „Jó firma, rossz mulattató, de természetes eszű ember, *tapintatos*.” Nos, ha a tetu-pohár felajánlását Széchenyi gőgjénél fogva nem vette volna szívesen, nem írta volna Naplójába Végh Istvánról, hogy tapintatos ember. Friedreich Széchenyi Életrajzában is találunk egy másik esetet.³¹⁾ Ürményi Ferenc írja, aki szintén nem volt mágánás, a következőket: „Örömmel olvastam könyvedet a Lovakról, sok jó van benne, legjobb az, hogy tiszta magyar szívvvel van írva.” Lehetséges, hogy a még megjelenendő teljes Naplókban találunk más eseteket is annak megcáfolására, mintha Széchenyi István csak a mágánásokkal tegeződött volna, ezek között is — mint Surányi állítja — csak a legelőkelőbbekkel.

Am történetellenes azon beállítás, amely a tegezési vagy nemtegezési viszonyból messzemenő következtetéseket akarna annak a kornak az illető személyére vonni. A rendi korszakban éltek, amikor a társadalmi osztályok között sokkal, de sokkal nagyobb volt a különbség, mint ma, amelyet akkor sem a korszellem, sem az ebből folyó egyéb mozgalmak még nem egyenlítették ki. Elégséges a többek között arra hivatkozni, hogy egy Széchenyi István nem állott tegeződési viszonyban herceg Esterházy Pállal, akivel pedig igen sűrűn érintkezett, sőt jó viszonyban voltak, politikai nézeteik is sokban fődtek egymást.³²⁾

³⁰⁾ *Vizota*: ugyanott II. 90. old.

³¹⁾ *Friedreich*: ugyanott I. 197. old.

³²⁾ *Vizota*: ugyanott II. 298. old.

Gondoljunk csak azokra a levelekre, amelyeket Csokonai Vitéz Mihály, vagy Kazinczy Ferenc és mások írtak abban az időben gróf Festetich Györgyhöz, vagy gróf Széchenyi Ferenchez. Ma meglepő az alázatos hang, ami a leveleken végigvonul. De ez a levelezési modor benne volt a korszellemben, és ha egyéniségüket mai szemmel néznénk, csak igazságtalanok tudnánk lenni.

Egyébként igaz, hogy a *követek* már abban az időben tegeződtek, de a regényíró elfelejtette azt, hogy Széchenyi István hosszú közéleti pályájának csak az utolsóelőtti esztendejében, 1847-ben lett követ és tagja az Alsótáblának, mindaddig a Felsőházban foglalt helyet. A főrendiházi tagok pedig a követekkel általában nem tegeződtek, sőt nem tegeződtek kivétel nélkül maguk között sem, de hiszen nem tegeződnek még ma — száz esztendő után — sem a Felsőház tagjai a képviselőkkel, noha a rendiség megszüntetésétől bennünket három nemzedék választ el.

IV. A Karolina-esettel külön munkában foglalkoztam, ezúttal tehát erre részletesen nem térek ki.³³⁾ Csak annyiban, amennyiben e kérdés körül van valami mondani való, ami új.

A rágalom az volt, hogy Széchenyi István még egész ifjan, több mint tíz évvel nyilvános fellépése előtt, viszonyt folytatott sógornőjével, és ez okozta a fiatal, szép grófnének halálát. Egy magyar regényíró³⁴⁾ Széchenyi regényének központjává ezt a valótlanúságot tette meg. Sőt valószínűsítendő ezt a csunya vádat, Széchenyi István Naplóiba oly részeket helyezett el és közölt regényében, amelyeket soha nem írt és a Naplókban nem is található. Tetézte mindezt magának a grófnének, Karolinának és Széchenyi István titkárnak, Tasner Antal költött naplóival. Ezeknek ugyanis semmiféle naplók nincsenek. Az olvasót így a regény megtéveszti nemcsak egy valótlan állítással, hanem a bizonyítékokkal is. Szóvá tették többen ezt, köztük olyan egyéniségek, mint Balogh Jenő, Hegedüs Lóránt, az írók közül pedig Oláh György, aki ezt a munkát divatos Freud-regénynek nevezte.

Akik a Karolina-mesében még mindig hittek, azt gondolhatták, hogy igazolni fogja őket annak a csomónak a tartalma, amelyet Széchenyi István döblingi hagyatékában találtak, mikor a bécsi császári levéltár anyaga az összeomlás után számunkra is hozzáférhető lett. Abban leveleket, vagy más írást véltek találni a Karolina-esetre nézve, amelyhez eddig azért nem lehetett hozzájutni, mert Széchenyi István a lepecsételt csomagra azt írta rá, hogy halála esetére felbontatlanul el kell égetni. Végre idevonatkozólag kiküldött kis bizottság 1938 márciusában a csomagot felbontotta és ekkor kitűnt, hogy a Karolina-esetre

³³⁾ *Östör József*: Gróf Széchenyi István, a regényhős. 1936.

³⁴⁾ *Surányi Miklós*: Egyedül vagyunk.

nézve abban semmi sincs. A felbontáskor 33 darab irat került elő, amelyeket gondosan átnéztek, de semmi olyat nem találtak benne, amelynek ismerete „akármilyen kegyeletet sérthetne, vagy politikai szempontból aggályos lehetne”.³⁵⁾ Az iratok között találtak 17 levelet gróf Zichy Károlynétól az 1832 május 20. és augusztus 8. közötti időből, amelyekből a grófnénak, aki később férje halála után Széchenyi István felesége lett, az előbbi iránt érzett — egyébként köztudomású — meleg barátsága tűnik ki. Karolinára nézve azonban semmi, de semmiféle irat a csomóban nem volt, sem tőle, sem Széchenyi Istvántól, sem más-tól. Így elesett az utolsó lehetősége is annak, hogy a Karolina-ügyből kifolyólag Széchenyi Istvánra kent rágalom csak valami-képpen is igaznak volna tartható.

Az említett Surányi-regény néhány esztendővel ezelőtt megjelent németül is.³⁶⁾ És íme, bizonyos elégtételt nyertek azok, akik az ország jóérzésű közönségének helyeslése mellett merészeltek kardot rántani a regényben foglalt Karolina-esettel kapcsolatos valótlanságok és — most nyugodtan írhatjuk — misztifikáció miatt. A német fordító ugyanis — és ez becsületére válik neki meg a kiadónak — kihagyta azokat a kifogásolt ráfogásokat, amelyek annak legfelháborítóbb részleteit képezték.

Josef Östör: Irrtümer und Entstelltes. (Studie über Stephan Széchenyi.)

Der Verfasser berichtigt, bzw. widerlegt einige jener Irrtümer und falschen Behauptungen, die sich in Bezug auf Graf Stefan Széchenyi mehr oder weniger ins öffentliche Bewußtsein eingeschlichen haben. Der Reihe nach werden Fragen unter die Lupe des Forschers genommen und ins richtige Licht gerückt, die sonst geeignet sind, hinsichtlich der Persönlichkeit des großen Staatsmannes leicht zu Trugschlüssen zu führen. Zur Beweisführung wird außer Biographien authentisches Urkundenmaterial herangezogen.

³⁵⁾ Lásd az erre nézve a Magyar Nemzeti Múzeumban 1938. március 8-án készült jegyzőkönyvet. A csomag a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában örök letétként elhelyezett gróf Széchenyi-család levéltárába osztott be.

³⁶⁾ Ein Volk allein.

A Széchenyi-család soproni házai.

írta: Dr. Thirring Gusztáv.

A soproni városi levéltárban őrzött régi telekkönyvek és vagyonleírások arról tanuskodnak, hogy a régi időben, különösen a 18. század elejétől kezdve számos főúri és egyéb előkelő nemes család szerzett a városban házakat, amelyeket részben maga lakott, részben másoknak adott bérbe. Közöttük képviselve voltak hazánk legkiválóbb főúri családai, így az Esterházyak, Festeticsek, Pejacevichék, Széchenyiek, Erdődyek, Viczayak, Csákyak stb., de nem hiányoztak külföldi főrangúak sem, valamint magas egyházi méltóságok képviselői, akik a 16. századtól kezdve sűrűn telepedtek városunkba, ahol mindig szíves fogadtatásban részesültek.

E családok sok évtizeden át, némelyek száz évnél tovább is éltek itt, de utóbb házbirtokuk polgári kezekbe került, a családok eltűntek Sopronból és egyedül csak az Esterházyak és Széchenyiek maradtak hűek Sopron városához, akik mai napig megőrizték régi házbirtokuk egy részét.

A Sopronban élő főrangú családok bizonyára nagy hatással voltak a város társadalmi életére és kultúrájára, de eddig nem akadt hisztórikus, aki itteni szereplésüknek jelentőségét kellőleg kidomborította volna. Jelen közlemény is csak szerény adalékot szolgáltat annak felismerésére, hogy főúri családaink egyik legkiválóbbja itteni házbirtoka alapján mennyiben kapcsolódott be a város életébe.

A Széchenyi-család soproni háztulajdonával első ízben *Bártfai Szabó László* foglalkozott egy 1932-ben megjelent kis cikkében,¹⁾ de e cikknek egyes tévedései és hiányai arra indították e sorok íróját, hogy ugyanott²⁾ néhány helyesbitő és kiegészítő adatot közöljön. Ezeket megbővítve újabb adatgyűjtésünk³⁾ és azon értékes adatokkal, amelyeket *vitéz Házi Jenő dr.* városi főlevéltáros volt szíves rendelkezésemre bocsátani, most részletesebben közöljük mindazokat az adatokat, amelyek a soproni Széchenyi-házakra vonatkozólag rendelkezésünkre állanak.

A Széchenyi-család soproni házbirtoklása a 18. század elejéig megy vissza.

Első ízben 1710-ben találkozunk a Széchenyi-család egyik tagjával, mint soproni háztulajdonossal; ebben az esztendőben

¹⁾ *Bártfai Szabó László*: Hol lakott gróf Széchenyi István Sopronban? (Soproni Hírlap, 1932, december 25.)

²⁾ *Dr. Thirring Gusztáv*: A soproni Széchenyi-házak. (Soproni Hírlap, 1933. január 1.)

³⁾ *Dr. Thirring Gusztáv*: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. E munka Sopron szab. kir. város kiadásában fog megjelenni.

ugyanis *Széchenyi I. Zsigmond* 3700 forintért⁴⁾ megvette özvegy *Kirchknopf Terézia* szentgyörgyutcai házat „in der innern Stadt und Georgy-Gasse nebs Herrn Christoph Kämpels“. Ez a ház a mai *Szent-György-utca 18. sz. ház.* (A Kämpel-féle ház a mai 20. sz. ház.) Ezt a házat 1744-ben *II. Zsigmond gróf* 2500 forintért átengedte bátyjának *Lászlónak*, utóbbi tíz év múlva *gróf Schmidegg Frigyesnek* 5000 forintért adta el. Utóbb *Schmidegg Tamás*, majd 1784-ben *Schmidegg László gróf* a tulajdonos,⁵⁾ 1798-ban is ugyan ő bírta a házat, de 1810-ben már *Eötvenesi Lovász Zsigmond* udvari tanácsos kezén volt. 1830-ban ennek özvegye bírta, az 1850. évi telekkönyv *Szürnyegi Horváth Józsefet* nevezi tulajdonosának. Ezután polgári kézre került (*Kammerlohr*) a ház és ma özv. *Dr. Weisz Jakabné* bírja azt.

Szent György-utca 18. sz. ház.

A szomszédos *Szent-György-utca 16. sz. ház*, amely a 17. században *gróf Erdődy Károly* tulajdona volt, 1715-ben már *gróf Széchenyi II. György* kezén volt, aki *I. Zsigmondnak* apja. 1748-ban *gróf Széchenyi Ignác* huszáralezredes bírta, 1766-ban és 1784-ben özvegy *gróf Széchenyiné* szül. *Draskovics Marianna* kezén volt, aki azt 1793-ban 14.000 forintért és 250 dukát árban

⁴⁾ A ház eladási és vételárára vonatkozó adatokat *Bártfai Szabó László* említett cikkéből vettük át.

⁵⁾ *Bártfai Szabó László* szerint *Széchenyi II. Zsigmond* utóbb visszaváltotta a házat *Schmidegg grófoktól* és 11 gyermeke közül hat ebben a házban született. — Ezt az állítást nem igazolják a régi telekkönyvek, valamint téves *Bártfai Szabó Lászlónak* az az állítása is, hogy ezt a házat 1793-ban *gróf Széchenyi Ferenc* 19.000 forintért Sopron megyének adta volna el és ez a ház a mai vármegyeháza volna. A mai vármegyeház helyén állott régi ház *gróf Széchenyiné* szül. *Cziráky* tulajdona volt.

eladta *gróf Haller Anna Mária* szül. *Grassalkovich grófnőnek*. Az épület újutcai része ekkor már *Nagy István* exjezsuita tulajdona volt, mint alább látni fogjuk. A 19. század elejétől kezdve a szentgyörgyutcai házat már a *Monyorókeréki gróf Erdődy-család* birtokában találjuk, egészen a század végéig. 1910-

Erdődy-ház. (Szent György-utca 16.)

Új-utca 13. sz. ház.

ben már a Soproni Munkásbiztosító Pénztár bírja a házat s ma az Országos Társadalombiztosító Intézet kerületi pénztáráé.

Egy kisebb belvárosi Széchenyi-ház a mai *Új-utca 13. sz.* ház. Ez a ház a *Kozáry-*, majd *Posch-családtól* kerül a Széchenyiek birtokába. 1756-ban *gróf Széchenyi László* vette meg 1800

forintért, utóbb hosszabb ideig *gróf Széchenyi Marianna* tulajdona volt, aki a házat 1789-ben 1200 forintért eladta *Nagy István* exjezsuitának. 1810-ben a házat *Nagy Boldizsár* apát és székesfehérvári kanonok bírta, majd a *Perczel*-család hosszabb birtoklása után négy évtizeden át *Rösch Frigyes* tanár, a soproni tűzoltóság egyik megalapítójának tulajdona volt a ház, amely ma a Müller Paulin-alapítvány révén Sopron városára szállt.

Jóval későbbi időben telepedett meg a *Széchenyi*-család a Városház-téren (a mai Ferenc József-téren), ahol a család egyes tagjai két házat szereztek meg. Az egyik a mai *Ferenc József-tér 4. sz.* ház helyén állott régi épület, amely 1681-ben *Natl Lipót* polgármester tulajdona volt és ebbe szoktak a koronázások alkalmával az udvari ház tagjai szállni, amiért is Burgnak nevezték. Ez a ház a 18. század első harmadában és közepén az *Ebner*-család tulajdonában volt, de 1766-ban *Viczay Eszter grófnő*, tíz évvel reá pedig *gróf Széchenyi Ignác* huszáralezredes bírta, de 1784-ben már özvegy *gróf Széchenyiné* szül. *Viczay grófnő* kezén volt. A 19. század első felében is a *gróf Viczay*-család bírta a házat. Ma a *Megyesi Schwartz Mária* és *Gerroay-Kossow Imréné* szül. *Megyesi Schwartz Anna* háza.

A vele szomszédos, ma *Ferenc József-tér 5. sz.* ház helyén állott régi ház 1715-ben *Ostffy Mihály* tulajdona volt, utóbb úgy 1734-ben, mint 1748-ban *Ostffy Mihály*, *Unger Mihály*, *Kundt Dániel* és *Baldauf Mátyás* osztottak a ház tulajdonában. Később még jobban megszorodtak a ház tulajdonosai és 1766-ban *Szluha* altábornagy bírta több résztulajdonossal együtt. Tíz évvel reá, 1776-ban özvegy *gróf Széchenyi II. Zsigmondné* szül. *Cziráky, Latisz Mihály* örökösivel együtt bírta a házat; 1784-ben a *Latisz*-örökösök helyébe más tulajdonosok léptek. *Gróf Széchenyi Zsigmondnétól* fia *Ferenc* örökölte a házat, aki 1793-ban 19.000 forintért eladta a maga házrészét Sopron vármegyének, amely 1830-ban már az egész ház birtokában volt és 1832-ben felépítette a ma is fennálló díszes vármegyeházát.

Amint láthatjuk, a *Széchenyi*-családnak a 18. században öt háza volt a belvárosban, de egyiket sem tartotta állandóan kezében és így mindezeknél nagyobb jelentősége volt annak a palotának, amelyet a család a külvárosban felépített. Ez a palota a mai *Széchenyi-tér 1—2 sz.* alatti épület, amely abban az időben még meglehetősen és nagyrészt beépítetlen nagy téren több telek egyesítésével és rajtuk álló házaknak átépítésével és kibővítésével jött létre. Ennek a palotának keletkezését *Bártfai Szabó László* fentemlített cikkében a következőképpen írja meg:

Széchenyi Antal gróf, a nagynevű katona, 1765-ben 15.000 forintért megvette Grainer Ferenc soproni házát „neben Johann Michael Kundt Bindermeister” tartozékaival együtt. Ez a ház Antal nagybátyja halála után

Ferenc grófra szállott s ő értesülvén arról, hogy *Erdődy János gróf* szlavonbán a Kundt-ház másik oldalán fekvő kétemeletes szép palotáját eladja, azt tőle 1792 november 26-án 14.000 forintért megvette. — Szomszédai voltak a már említett Kundt és Schuch János.

A családi iratok az Antal-féle házat kis, az Erdődy-félét nagy háznak nevezik. Ebbe költözött át a család 1793 nyarán a megyének eladott belvárosi házból. Nagyobb átalakítást Széchenyi akkor nem végeztetett, csak 1798-ból van meg *Ringer József* soproni építőmester szerződése a régi háznak újbán leendő felépítése iránt. A család azon vágya, hogy a két ház közé eső Kundt-féle, némileg beljebb fekvő, egyemeletes házat is megszerezhesse, 1810-ben február 19-én megy teljesedésbe, amidőn *Széchenyi Lajos gróf* azt a Kundt-örökösöktől 22.900 forintért árverésen megveszi.⁶⁾ A város

Széchenyi-palota Sopronban. (Széchenyi-tér 1—2.)

tanácsa később megengedi, ha a család a házat átépítteti, néhány öllel az Erdődy-ház vonaláig előbbre jöjhessen.

Széchenyi Ferenc halála után a három ház az iváni hitbizományhoz csatoltatott s Ferenc gróf három fia atyjuk végrendeletének megfelelően 1829 január 7-én megbizza *Hild Vilmos* építőmestert, hogy a két kisebb ház utcai részét emelje fel két emeletre, a Kundt-félét hozza a jobboldali Erdődy-féle palotával egy vonalba és a családi levéltár részére megfelelő helyiségeket rendezzen be.

Kitűnik tehát, hogy 1795—1805 között Széchenyi István az Erdődy-családtól vett palotában lakott a nyári, kivételesen néhány téli hónapban és a mai alakjára átépített szép palotában szállt meg 1830 után, ahányszor Sopronban megfordult. A mai kétkapus palotának megvan a Hild-féle eredeti rajza is a levéltárban,^{*)} rajta azon feljegyzéssel, hogy a palota jobboldali (az Erzsébet-utca felé eső) része volt az Erdődyek háza.

⁶⁾ Ezt a házrészét öt évvel később átadta atyjának, gróf Széchenyi Ferencnek, úgyhogy a házak egy kézben egyesültek.

^{*)} Tévedés. A levéltárban nincsen. (Szerk.)

Így keletkezett tehát a Széchenyi grófoknak palotája, amely ha nem is a család ősi fészke, de mindenesetre állandó otthonának tekinthető, amely máig is a család kezén van. Széchenyi István grófnak e palotában eltöltött éveit örökíti meg *Neszty Egonné Haich Erzsébet* szép domborművű emléktáblája. Ferenc gróf után a palotának tulajdonosai voltak a 19. század első felében *Széchenyi Pál gróf*, majd a század második felében fia *Kálmán gróf*, jelenleg pedig, mint az iváni hitbizomány birtokosa, *Széchenyi Andor gróf*.

A Széchenyi-család tagjainak telekszerzései ezzel még nem értek véget. Közülük különösen *Széchenyi Ferenc gróf* fejtett ki e téren élénk tevékenységet, amint azt a külvárosban eszkö-

Magyar Király-fogadó. (Várkerület 80.)

zött többrendbeli házvétele igazolja. Ezek közül első helyen említhető a mai *Várkerület 80. sz. alatti Magyar Király*⁷⁾ vendéglő, amely 1595—1833-ig *Vörösökör* néven mint vendégfogadó szerepelt. Ez 1795-től kezdve egészen 1801-ig gróf Széchenyi Ferenc tulajdona volt. Ő a házat Lendvay János vendéglőstől vette meg és rövid birtoklás után Neumann András cenki vendéglősnek adta el 20.000 forintért és 55 dukát foglalóért. Ebben a vendéglőben 1795-ben földszint 7, az emeleten 12 vendégszoba volt, a ház forgalma tehát már akkor is elég nagy lehetett. Ennek a háznak területe 648 négyszögöl volt és hozzá 517 négyszögölnyi kert csatlakozott.

Ugyancsak gróf Széchenyi Ferenc szerezte meg a *Vörösökör* vendéglővel körülbelül egy időben a *Bécsi-utcának* azt a

⁷⁾ *Csatkai Endre*: A régi soproni Magyar Király fogadó. (Soproni Hírlap, 23. évf. 295. sz. 1936. december 25.)

telektömbjét, *ma 7—11. szám*, amelyen már a 18. század 30-as éveitől kezdve a Jezsuita-major és Szent János-templom állott. Ez az ingatlan 1784-ben káptalan-major *ad Sanctum Joannem* néven szerepel a régi telekkönyvben. Ezt 1797-ben *gróf Amadé Antaltól* 8500 forintot szerezte meg *Széchenyi Ferenc gróf* és több évtizeden keresztül bírta, de 1820-ban már *gróf Széchenyi Lajos* nevére sorolja fel a telekkönyv, aki 1832-ben szomszédi jogon megvette özvegy Schreyer Mihályné házáat is 3700 forintért; a gróf az így összesített épületkomplexumot az 50-es évekig bírta, amikor is azt Wich János szerezte meg, ahol később a Vig paraszthoz címzett ismert vendégfogadó állott. Később a

Régi „Vig paraszt”-vendéglő. (Bécsi-utca.)

Mária Josephinum Egyesület szerezte meg a telektömböt, amelyet a templommal együtt máig bír.

A Bécsi-utcában özv. *Széchenyi Mária Anna* szül. *Draskovics grófnő* is bírt ház részeket, mégpedig a régi 232. és 233. sz. alatt, amely a mai 6. és 8. számnak felel meg. A birtoklás csak rövid ideig tartott és jelentéktelen lehetett, mert a grófnő már 1789-ben házrészeit a hozzátartozó földekkel együtt mindössze csak 300 forintért eladta Kern András polgári körömkovácsnak és nejének, valamint Labach Györgynek és nejének.

Végül még a *Domonkos-utca 17. sz.* házról kell említést tennünk, amely rövid ideig szintén a *Széchenyi-család* rokonságának kezén volt. Ezt a szép palotát, amely 1766-ig az *Edlinger-család* tulajdonában volt, 1784-ben már báró *Meskó Jakab* bírta

és a 19. század elején *gróf Desfour* tábornok birtokolta, akinek neje *gróf Széchenyi II. Zsigmond* huszárcapitány leánya, *Széchenyi Borbála* volt. A Desfour-család örököseitől *Somogyi grófnő* szül. *György Krisztina* kezébe került a ház, aki azt mintegy ötven évig bírta. A ház ma *Frischmann Dávid* örököseinek tulajdona.

Bécsi-utca 6. sz. ház.

A Széchenyiek tulajdona volt még a *Hosszúsoron* lévő *Postaház*, a híres *Zöldfa*. A postahivatal az úgynevezett *Háromházzal* szemben fekvő hosszúsori házban volt elhelyezve, amely a mai *Széchenyi-tér 13. szám*, az *Erzsébet-utca* sarkát képező ház helyén állott.

Ez a ház az 1776. évben *Pontz János Nepomuk* postamester tulajdona volt, aki ezt a házat, amely *Kremser* testvérek és *Wischy* *András* szomszédságában volt, 1797-ben összes tartozékaival együtt 10.000 forintért eladta *gróf Széchenyi Ferencnek*. A gróf azonban ezt a házat 1803-ban elcserélte *Stotz Antal* kelmefestő-

A volt vámház. (Bécsi-utca 8.)

nek az Ötvös-utcában Graf Samu és Trogmayer Mihály szomszédságában fekvő, tehát ma *Ötvös-utca 9. sz.*, „*Kék szőlőfűrt*“ című vendéglőjével és még 5000 forintot fizetett előbbi tulajdonosának. Széchenyi Ferenc ezt a vendéglőt sem bírta soká, mert 1809-ben eladta a hozzátartozó földekkel és postaregaléval együtt 43.000 forintért *Ertl Jakab* polgárnak; de a következő év március 9-én *Ertl Jakab* a vendéglőt (földek és regalé nélkül) ismét eladta a grófnak 30.000 forintért, aki ugyanazon év április 27-én eladta a vendéglőt *Handler Jakab* építésznek 28.000 frt-ért. *Handler* ezenkívül a földek kiváltására még 1000 forintot fizetett és kötelezte magát a grófi házakban végzendő különféle építési és javítási munkákra. Ezzel a gróf végleg megvált a *Kék szőlőfűrt* vendéglőtől.

Megemlítjük még, hogy *Ferenc gróf özvegye Festeich Julianna* grófnőnek 1831-ben 4100 forintnyi zálogjoga volt *Payer Antal* polgári lakatosnak a *Halpion* lévő 114. sz. házában. Ez a ház a mai *Színház-utca 4. sz.* háznak felel meg.

A város falain kívül is szereztek a Széchenyi-család tagjai egyes ingatlanokat, így az *Újteleki-kapu* előtt már 1766-ban egy *Széchenyiné* grófnőnek háza és kertje volt. *Özvegy Széchenyiné* szül. *Draskovics grófnőnek* 1776-ban és folytatólag 1784-ben 510 öl térfogatú háza és 2069 öles kertje volt. Ez az ingatlan a 19. század első felében a *Bencés-rend* tulajdonában volt, 1840-ben azonban már *Huber Ferenc* bírta úgy a házat, mint a 2174 négyszögölnyire megnagyobbodott kertet.

Ugyancsak az *Újteleki-kapu* előtt volt 1776-ban *gróf Széchenyi Ignác* (8. sz. alatt) háza és kertje, amely (1472 ölnyi területtel) 1784-ben *özvegy Széchenyiné* szül. *Viczay grófnőnek* tulajdona volt. Hogy ez a ház és kert több kinek a tulajdonába ment át, egyelőre megállapítani nem tudjuk.

Gróf Széchenyi Ferencnek már 1798-ban volt a *Bécsi-kapu* előtt 28., utóbb 26. szám alatt 375 öl területű háza és 2620 öl-

Somogyi-ház. (Domonkos-utca 17.)

nyi kertje, amely 1810-ben is az ő tulajdonában volt, 1820-ban és 1850-ben pedig már *gróf Széchenyi Pál* nevén szerepel.⁸⁾

Látjuk az előadottakból, hogy a 18. században a házaknak egész serege volt hosszabb-rövidebb ideig a Széchenyi-család

Zöldfa-vendéglő az Ötvös-utcában.

Storno-müterem. (Bécsi-utca 3—5.)

tagjainak kezében. Nem lesz érdektelen, most rövid pillantást vetni a házaiknak minőségére és lakásaiknak állapotára.

A Széchenyi-család tagjai belvárosi házaikat elsősorban családi házakul saját lakásuk céljára szerezték meg és csak ki-

⁸⁾ Valószínűleg a mai Storno-müterem Bécsi-út 3—5. sz. alatt. (Szerk.)

vételesen tekintették házaikat gyümölcsöző befektetés tárgyának. A belvárosi szentgyörgyutcai házak már a 18. században is előkelő paloták voltak, de mivel a forgalomtól távol estek és nyilván keveset jövedelmeztek, a hatóság a 6. házadó osztályba sorozta azokat, sőt az útutcai ház csak a 7.-be került. Értékesebbnek tekintette a hatóság a városháztéri két házat, amelyeket előkelő fekvésüknél és a városháza szomszédságából eredő egyéb előnyeiknél fogva, már a 3. adóosztályba sorolt be. A széchenyitéri házak, amelyek eredetileg szerény építkezések voltak, a 18. század elején a 10. és 12. házadó osztályba soroztattak, de 1745-ben a tekintélyesebb Erdődy-ház már a 6. osztályba került és ugyanide sorolták a később épült grófi házat is. A 18. század első felében a házak a 3. adóosztályban 6 forintot, a 6.-ban 4 forintot, a 7.-ben 3'50 forintot, a 10.-ben 2 forintot s a 12.-ben 1'50 forintot fizettek adóban. 1776 óta a terület nagysága szerint adózták meg a házakat és azoknak négyszögöle után a 3. adóosztályban 13, a 6.-ban 10, a 7.-ben 9, a 10.-ben 6 és a 12.-ben 4 dénárt vetettek ki. (1 forint = 100 dénár.)

Széchenyi Ferenc gróf nyilván üzleti célból szerezte meg a várkerületi *Vörösökör* fogadót, melynek jelentősége azonban kedvező fekvése ellenére is régebben még csekély lehetett, mert 1734-ben még csak a 8. házadóosztályba (3'— frt.) volt felvéve és csak a század végén, Ferenc gróf birtoklása idejében került a negyedik klasszisba (ölenként 12 dénár). Ugyancsak gazdasági céljai lehettek Ferenc grófnak az ötvösutcai *Kék szőlőtűrt* vendéglő és a bécsiutcai régi Jezsuita-major telekkomplexumának megszerzésével, mely utóbbiak még 1784-ben is csak a 9. házadóosztályba (ölenként 7 dénár) voltak sorolva. Ezzel a telektömbbel együtt a kis Szent János-templom is a gróf birtokába került.

A grófi család birtokában lévő háznak építkezési viszonyairól és a bennük foglalt lakások minőségéről és felszereléséről az 1766. évi lakásösszeírás rendkívül tanulságos képet ad. A Szent-György-utca 18-as számú ház az utca legelőkelőbb háza közé tartozott, mely a 6. házadóosztályba volt beosztva, mint az utcának több úriháza. 1766-ban a ház ugyan már nem volt a Széchenyiek kezében, de a benne lakó *Haller József* consiliarius lakása fogalmat ad arról, minő lehetett a Széchenyiek lakása. Haller József három utcai szobát, két udvari szobát, egy nagy éléskamrát, a lépcső mellett még egy éléskamrát, 12 hordót befogadó pincét, a kapuszínben egy utcai szobát, hat lóra szóló istállót, fászkamrát és kocsiszínt bírt. Ez a nagy úri lakás 230 forintra volt becsülve, míg a háztulajdonos *Schmidegg gróf* a maga kis lakásáért csak 40 forint bérértéket vallott be. A házra kivetett adó 32 forint 50 dénár volt, ami tehát a bérjövedelem 12 százalékának felel meg.

A másik Széchenyi-ház (Szent György-utca 16) az előbbinél még nagyobb lakást foglalt magában. Az özvegy *Széchenyi grófnő* szül. *Draskovics Marianna* lakása 1766-ban a következő helyiségekből állott: az utcára egy hálószoba, egy terem, hat szoba, egy konyha előtérrel, egy kis éléskamra, mellette három szoba. Földszint jobboldalt egy utcai szoba, egy konyha, egy káposztáskamra, egy istálló tíz ló számára, egy kocsiszín és mellette egy szoba, végül még két szoba a kapuszin alatt, egy kamra (Schüttkammer) és 24 hordó befogadására alkalmas pince.

Az összes helyiségek bérértéke 362 forint 60 dénár volt, mely után a tulajdonos 40 forint adót fizetett (11%).

Emléktábla a Széchenyi-palota falán.

Nyilván az egész ház a grófi család kezén volt, csak a földszinten lakott egy zsellércsalád a házmesteri teendők ellátására. Ebben a kis lakásban 1784-ben négy lélek élt, maga a grófi háztartás kilenctagú volt (közte hét nő), de jelen volt még hat idegen egyén (valószínűleg vendég), akiket a népszámlálás itt vett számba.

Sokkal szerényebb volt az újutcai ház lakása, mely 1766-ban özvegy *Széchenyi Mária Anna grófnő* tulajdonában volt. Ez a lakás mindössze két szobából, három szobácskából, vagy kamrából, konyhából, pincéből (14 hordóra) és présházból állott. Bérértéke 89

forint 80 dénár volt, a rá kivetett adó 10 forint.

A városháztéri házak közül a mai 4. sz. ház helyén állott házat 1766-ban *Viczay Kata grófnő* bírta, aki ezen több lakást magába foglaló épületért (459 forint 40 dénár lakbérérték után) 50 forint adót fizetett (11%).

A szomszédos 5. sz. házban 1766-ban öt lakás volt összesen kilenc szobával, nagy pincékkal, istállókkal, présházzal. A lakások összes bérértéke 270 forint 25 dénár volt. A házra 60 forint adó volt kivetve, ami 22%-nak felelt meg. Tehát feltűnően magas a megadóztatás.

A családnak többi házai talán csak az Újteleki-kapu előtti és esetleg nyaralás céljául szolgáló házakat kivéve, üzleti célokra szolgálván, a család lakásvizonyai szempontjából nem jöhetnek figyelembe.

Éppen úgy más szempont alá esnek a család tagjainak birtokában volt *mezőgazdasági területek*, amelyekre vonatkozólag néhány adatot szintén közölhetünk. Legrégebben 1748-ból találjuk azt az adatot, hogy *gróf Széchenyi Ignác* Beck Tamás háztelkeihez tartozó 12 kapa szőlő, 5 hold szántó, 5 napszám rét és egy káposztás után adót fizetett.

Egészben véve azonban úgy látszik, hogy a *Széchenyi grófok* kertjeiken kívül más számottevő mezőgazdasági terület megszerzésére nem helyeztek nagy súlyt; az ő földbirtokuk Cenken és Ivánban volt és Sopronban nem fejtettek ki nagyobb gazdasági tevékenységet.

A város határában csak kevés ingatlanuk volt. 1784-ben csak özvegy *Széchenyiné* szül. *Draskovics grófnőnek* volt 8 hold szántóföldje és két kaszálója, amely után 2 forint 12 dénár adót fizetett.

Széchenyi Ferenc gróf, akinek fejlettebb volt a gazdasági érzéke, több ingatlant szerzett a város határában. Így 1805-ben Ottinger Józseftől 3500 forintért vett 6 hold szőlőt, „in der Oberleber (Oberlöwern)”; 1811-ben pedig elcserélte a Langater-Ackert, Lenk Nándor és Tschürtz Tóbiásnak a 615. sz. házhoz tartozó 4270 négyszögöl kiterjedésű szántóföldjével, amely Széchenyinek *téglagyára* mellett volt.

1830-ban *gróf Széchenyi Pálnak* volt 24 kapa szőlője, 52 hold szántója, $9\frac{1}{4}$ napszám rétje és egy fáskertje, amelyek után összesen 131 forint adót és *Domestica* címén 39 forintot fizetett

Íme láttuk, hogy a *Széchenyi-családnak*, mely ma Sopronban csak a nagy palotáját bírja, a 18. században igen tekintélyes házbirtoka volt, amelynek folytán bekapcsolódott Sopron város gazdasági életébe és jelentős szerepet játszott a város társadalmában.

A soproni Széchenyi-szobor.

Széchenyi István gróf az érmészetben.

írta Lauringer Ernő.

Az *érem* pénzhez hasonló emléktárgy, melynek célja valamely esemény, vagy személy emlékének fenntartása. A *péNZ* általában véve értékmérőt, fizetési, vagy csereeszközt jelent, melynek alakját, tartalmát és értékét az állam határozza meg. A pénznek és éremnek egymáshoz való közelsége legvilágosabban kitűnik azokból a Monarchia összeomlása után Ausztriában készült 2 és 5 Schillinges pénzdarabokból, amelyeket fizetési eszköz gyanánt használtak, de a hátlapjaikon látható kép miatt emlék- vagy személyi érmeknek is tekinthetők. Veretési és használati idejük 1928 és 1937 közti évekre terjed. Nálunk jelenleg is pénz gyanánt szolgálnak, de egyúttal emlékérmeknek tekinthetők a Horthy Miklós kormányzóságának tizedik évfordulójára 1930-ban kibocsátott 5 pengős, valamint az 1939-ben vert, ugyancsak Horthy Miklós kormányzó mellképét ábrázoló 5 pengős, továbbá az 1935-ben II. Rákóczi Ferenc halálának 200. évfordulójára vert 2 pengős, a Liszt Ferenc halálának 50 éves emlékére 1936-ban készített 2 pengős, s a Szent István halálának 900 éves jubileumára 1938-ban vert 5 pengősök.

A pénznek és éremnek *alakja* többnyire kerek, de lehet kekedded (ovális) és szögletes; utóbbiakat *csegely*-nek (Klippe) nevezik. Az érmek és pénzek *anyaga* legtöbbször fémekből készül (arany, ezüst, nikkell, bronz, réz, vas, ón, ólom, ritkábban platina), de készítenek pénzeket és érmeket porcellánból, üvegből, fából (piónok), csontból és egyéb ötvözetekből is. A *papírpénzek* vagy bankók más kategóriába tartoznak.

Az emlékérmeknek számos válfaja van s ezért *alkalmi érmeknek* is nevezhetjük azokat. Vannak: születési, keresztelő, bérma, házasság, halálozás, háború, béke, győzelem, koronázás, jubileum s legújabbban sportérmek. Ide sorozhatjuk még az ú. n. naptár- és kegy- vagy vallásos érmeket, nemkülönben az ú. n. jetonokat vagy bárcákat, továbbá a jelvényeket és plaketteket is; utóbbiak rendszerint szögletesek, hátlapjuk üres.

Az emlék- és személyi érmek eredete a klasszikus (görög, római) ókorra vezethető vissza; megcsappant számuk a középkorban, fellendült, sőt újjáalakult a renaissance idején (Pisano). Nálunk Magyarországon a 16. század első felében készítették az első emlékérmeiket. Ettől kezdve egyre nagyobb számban jelennek meg, sőt legújabbban, mint a kisplasztikai művészetnek egyik ága, egyre kedveltebb és elterjedtebb lesz az emlék- és személyi érmek készítése, főképpen plakett alakjában.

Széchenyi István gróf nagyságát, a nemzetre való hatásának óriási méreteit a róla készített érmek sokasága és változatossága

is bizonyítja. Nincs a magyar történelemnek még egy olyan vezéregyénisége, akiről annyiféle emlékérem készült volna, mint Széchenyiről. Tragikus halála csak fokozta a személye iránt megnyilatkozó tiszteletet. Ez a Széchenyi-kultusz, ha időnként ellanyhult is, halála után egyre gyakrabban és hatásosabban nyilatkozik. Műveinek újabb és újabb kiadásai, naplójának megjelenése, a róla készített képek, metszetek elterjedettsége mind arról tanuskodnak, hogy kortársait, ellenfeleit messze felülmúlta és ezt a hatást az idő és távolság nemcsak nem csökkenti, a Széchenyi-kultusz ma is növekvőben van. A Széchenyire vonatkozó érmek halála után készültek, de az öt ábrázoló képek legnagyobb része az 1848. év előtti Széchenyit mutatják be, főképpen Daffinger, Amerling, Kriehuber, Ender és Barabás képei után. A döblingi képek valószínűleg emlékezet után készültek, mivel tudomásom szerint Széchenyi nem engedte magát Döblingben sem fényképeztetni, sem pedig lerajzoltatni. A döblingi szobrok közül a legelterjedtebb a Gasser János által készített mellszobor.

A Széchenyire vonatkozó érmek legnagyobb része a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárában (37 drb.) és a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-múzeumában (15 drb.) van. De értékes anyag található még a magángyűjteményekben — köztük Procopius Béláé Budapesten (26 drb.) —, tovább a Székesfővárosi Múzeum ú. n. Jeszenszky-gyűjteményében (18 drb.) és a vidéki múzeumokban is.

Ha szorosan véve nem is tartozik a tárgyhoz, de mivel a Széchenyi-érmeken legtöbbször láthatók *Széchenyi kitüntetései*, helyénvalónak tartom, hogy néhány szóval ezekről is megemlékezzem. Köztudomású, hogy Széchenyi még egészen fiatal korában lépett be katonának és résztvett a Napoleon ellen vívott ú. n. felszabadító hadjáratokban. Helyét itt is fényesen megállotta, rettenthetetlen bátorságáról, vitézségéről nem egyszer tett tanubizonyságot. Kiváló katonai érényeit azonban felsőbb helyen nem méltányolták. Míg nála sokkal kevesebb érdemeket szerzett külföldi arisztokratákat a legmagasabb elismerésben részesítették és számos rendjellel kitüntettek, őt valósággal mellőzték. Ez a mellőztetés is hozzájárult ahhoz, hogy Széchenyi a napoleoni hadjáratok megszűnésével otthagyta a katonai pályát és új célkitűzésekkel más tanulmányokba fogott, utazással és olvasással pótolva addig hiányos és a katonáskodás folytán megakasztott tudományos kiképeztetését. A lángész tudásával és szorgalommal hamarosan pótolta az addigi hiányokat. Széchenyi István katonai pályáján a következő érdemrendeket nyerte: 1. Orosz császári Wladimir-rend IV. osztálya, 2. Porosz királyi katonai érdemrend, 3. Szardíniai Szent Móric-érdemrend, 4. Szicíliai Szent Ferdinánd-érdemrend, 5. Ágyúkereszt, másképp vaskereszt, amelyet a Napoleontól elfoglalt francia ágyúból ké-

szítettek azok számára, akik a „felszabadító” hadjáratokban (1813—1815) résztvettek.

A Széchenyi Istvánra vonatkozó érmeek egy részét Gohl Ödön a Numizmatikai Közöny 1905. évi IV. kötet 175. lapján „Budapest újabb emlékérméi” címen és dr. Mihalovics Béla a Numizmatikai Közöny 1910. évi IX. kötetének 14—15. és 126. lapjain „Magyar jogászok és államférfiak emlékérméi” címen dolgozták fel. A magyar érmészet multjára és jelenére vonatkozólag legértékesebb a *Huszár Lajos és Procopius Béla* „Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn” című, 1933-ban megjelent munkája (Széchenyi-érmeek).

Kutatásaink során az alább következő, Széchenyi Istvánra vonatkozó érmeeket sikerült megtalálnunk*):

1. *Előlap*: Baloldali mellkép atillában, mentekötővel, három sújtással, vállára akasztott prémes mentével. Körül, fenn: *Gróf Széchenyi István*. Lenn: *Meghalt ápr. 8. 1860.* — *Hátlap*: Széchenyi István nevével és címerével díszített antik oltárszerű álló síremlékre boruló nő (Hungaria), lehajtott fővel, kezeiben koszorú és országcímerrel díszített kerekded pajzs; mellette serleg hever a földön. Körirat: *Első alapítóját gyászolja*. Lenn a szelvényben: *A M. Tud. Akadémia*. Mindkét lapon két sima szegély. — Arany. Átm. 50 mm. Súlya: 53 gr. — M. N. M. — B. U. E. 518. sz. — M. B. 66. sz.

2. Ugyanolyan, mint az 1. sz. — Ezüst. Átm. 50 mm. Súlya: 42·2 gr. — M. N. M. — B. U. E. 518. sz. — M. B. 66. sz. — Sz. F. M.

3. Ugyanolyan, mint az 1—2. sz. — Bronz. Átm. 50 mm. — M. N. M. — Sz. F. M. — S. V. M. — B. U. E. 518. sz. — M. B. 66. sz.

4. *Előlapja* ugyanolyan, mint az előbbi 1—3. sz. — *Hátlap*, babérszorosúban: *Alapítójának / emlékére / a M. T. Akadémia / MDCCCLXXX*. Lenn apró betűkkel: *K. B.* Mindkét lapon sima szegély. — Arany. Átm. 50 mm. Súlya: 53 gr. — M. N. M. — B. U. E. 519. sz. — M. B. 69. sz.

5. Ugyanolyan, mint a 4. sz. — Ezüst. Átm. 50 mm. Súlya: 42 gr. — M. N. M. — M. T. A. 1632. sz. — S. V. M. — B. U. E. 519. sz. — M. B. 69. sz. — M. T. A. 1632. sz. — Sz. F. M.

6. Ugyanolyan, mint a 4—5. sz. — Bronz. Átm. 50 mm. — B. U. E. 519. sz. — M. B. 69. sz. — S. V. M. — Sz. F. M.

7. *Előlap*: Baloldali mellkép atillában, két sújtással, rojtos nyakkendővel. Körül fent: *Széchenyi István*. Lent apró betűkkel: *Szület. 1792 szept. 17. † 1860. április. 2.* — *Hátlap*: Koronás nő (Hungária) áll szemben, balkezeivel jobbfelé mutat, jobbkarját egy Széchenyi-címerrel díszített alacsony, négyszögletes emlékkőre támasztja. Mellette a földön földgömb, könyv és papírlap fekszik. Háttérben balról a Lánchíd, jobbról a Vaskapu szikláit közt

*) *Rövidítések*: B. U. E. = Gohl Ödön: Budapest újabb emlékérméi. Num. Közl. 1905. évi IV. kötet, 175. lap. — M. B. = Dr. Mihalovics Béla: Magyar jogászok és államférfiak emlékérméi. Num. Közl. 1910. évi IX. kötet 14—15. és 126. lapjai. — M. N. M. = Magyar Nemzeti Múzeum. — M. T. A. = Magyar Tudományos Akadémia. — Sz. F. M. = Székesfővárosi Múzeum. — S. V. M. = Soproni Városi Múzeum.

a Dunán haladó gőzhajó látszik. Fönn ívonalban: *Hazájának élt.* Lenn a szelvényben: *Seidan.* Mindkét lapon két síma szegély. — Bronz. Átm. 43·5 mm. — M. N. M. — Sz. F. M. — U. U. E. 520. sz. — M. B. 68. sz.

8. Ugyanolyon, mint a 7. sz. — Ón. — M. N. M. — Sz. F. M. — B. U. M. 520. sz. — M. B. 68. sz.

9. *Előlap,* közepén: Baloldali mellkép egy sújtással, rojtos nyakkendővel. Körül kissé emelkedett szegélyen: *Széchenyi (így) István. Szül. 1792. szept. 17-én — Megh. 1860 ápril. 8-én (így).* Lent hatágú csillag. Két síma szegély. — *Hátlap* ugyanolyan, mint a 3. sz. éremé. — Ezüst. Átm. 44 mm. Súlya: 29·5 gr. — M. N. M. — Sz. F. M. — B. U. E. 521. sz. M. B. 69. sz.

10. Ugyanolyan, mint a 9. sz. érem, de az előlapon kijavított felirattal: 8-án. — Ón. Átm. 44 mm. — M. N. M. — Sz. F. M. — B. U. E. 522. sz. — M. B. 70. sz.

A soproni Széchenyi-szobor leleplezésekor készült érem.

11. *Előlap* ugyanolyan, mint a 9. sz. éremé. Vonalkeret. — *Hátlapja* síma. — Ón. Átm. 35 mm. — M. N. M. — Sz. F. M. — B. U. E. 523. sz. — M. B. 71. sz.

12. *Előlap:* Baloldali mellkép atillában, két sújtással, rojtos nyakkendővel. Vonalszegély, jobb szélén apró betűkkel: *Seidan.* — *Hátlap:* Alul szalaggal összekötött két körbe hajló búzakarász közt: *Széchenyi / István / † 1860. április 8-án.* — Ezüst. Átm. 28·5 mm. Súlya 21·3 gr. — M. N. M. — M. B. 73. sz.

13. Ugyanolyan, mint a 12. sz. érem. — Bronz. — M. T. A. 1634. sz.

14. Ugyanolyan, mint a 12–13. sz. érem. — Ón. — M. N. M. — Sz. F. M. — M. B. 73. sz.

15. *Előlap:* Baloldali mellkép két sújtásos atillában. Fönn ívalakban: *Széchenyi István † 1860. április 8-án.* Alul: *Született 1792. szept. 17.* — *Hátlap:* Országos címer babérág és búzakarász közt. Mindkét oldalon síma vonalszegély. — Ezüst. Átm. 33 mm. Súlya: 11·2 gr. — M. N. M. — Sz. F. M. — M. B. 77. sz. — M. T. A. 1635.

16. Ugyanolyan, mint a 15. sz. érem. — Ón. Átm. 33 mm. — M. N. M. — Sz. F. M. — M. B. 77. sz. — M. T. A. 1635. sz.

17. *Előlap*: Szembenező mellkép ötsújtásos atillával. Körirat: fent iv-alakban: *Széchenyi István † 1860. április 8-án. Lent: Szület. 1792. szept. 17.* — *Hátlap*: Koronás országos címer babérág és búzakalász közt. — Ezüst. Átm. 33 mm. Súlya: 10'35 gr. — M. N. M. — M. B. 78. sz.

18. Ugyanolyan, mint a 17. sz. érem. — Ön, füllel. — M. N. M. — M. B. 78. sz.

19. *Előlap*: Baloldali mellkép díszmagyar öltönyben. Sima szegély mentén: *Gróf Széchenyi István.* — *Hátlap*, körben: *A soproni Széchenyi szobor leleplezésére 1897. máj. 23.* Középen kissé jobbra, négyszögű keretben: *Sopron megye / és / Sopron sz. k. város.* E keret balsarkán át egy babérág fektetve. — Bronz. Átm. 74'5 mm. — M. N. M. — M. T. A. — S. V. M. — Mintázta: Loránfi Antal. Öntötte: Ifj. Herpka Károly. — M. B. 80. sz.

Az érem képe az előző oldalon látható.

20. Kézvel vésett, egyoldalú rézérem. Középen vonalkörben teltképű, javakorabeli mellkép szemben, prémszegélyű, sújtásos bekecsben. Fent: *Gróf Széchenyi Istvan (így).* Lent: *1849. Hátlapja* síma. — Réz. Átm. 41 mm. — M. N. M. — B. U. E. 517. sz. — M. B. 65. sz.

21. Lóverseny-érem. — *Előlap*: Gróf Széchenyi István baloldali mellképe, amely fölé jobbról, felülről egy felhők közül kinyúló kéz babérkoszorút helyez. A mellkép alatt nyitott könyvben ezek a feliratok: baloldali lapján: *Lovakrul / 1828. / Magyar / Akadémia / körül 1841.*; jobboldali lapján: *Néhány szó / a / lóverseny körül / üdvölcde 1842.* A könyv alsó szélén apró betűkkel: *Pittner.* — Körirat: *Ha Isten velünk, — ki ellenünk.* — *Hátlapján*, fent: *Haladjunk !!!*. Alatta lóverseny képe: balra vágató zsoké, kétoldalt 2—2 zászló, baloldalt egyikén az országcímér. A szelvényben: *1865 / Lóversenyi / emlék.* Mindkét lapon két síma szegély. — Ön. Átm. 43 mm. — M. N. M. — S. V. M. — B. U. E. 267. sz.

22. Ugyanolyan, mint a 21. sz. érem. — Vas. Átm. 42 mm. — Szegedi Múzeum. — B. U. E. 267. sz.

23. *Előlap*, középen: Fényes mezőben Ferenc József király jobboldali koronás mellképe. Körül, a homályosított és kissé emelkedő szegélyen: *I. Ferencz József uralkodása alatt végrehajtott vasutiszabályozási* (hatágú csillag). — *Hátlap*, középen: Gróf Széchenyi István és Baross Gábor baloldali mellképei. Lenn balról apró betűkkel: *K. F. Körül a homályosított szegélyen (folytatólag): Munkálatok ünepélyes (így) megnyitása emlékeül 1896. szept. 27-én (hatágú csillag).* Mindkét lapon síma szegély. — Ezüst. Átm. 37 mm. Súlya: 169 gr. — M. N. M. — M. B. 150. sz.

24. Ugyanolyan, mint a 23. sz. érem. — Bronz. Átm. 37 mm. — M. N. M. — M. B. 150. sz.

25. Ugyanolyan, mint a 23—24. sz. érem. — Ön. M. N. M. — M. B. 150. sz.

26. Kerekded ezüstérem, füllel. *Előlap*: Baloldali mellkép atillában, két sújtással. rojtos nyakkendővel; balra: *Széchenyi*, jobbra: *István.* — *Hátlap*: Középen a Széchenyi-család cimere, felette: *† 1860. ápril 8-án.* Alul: *Szül. 1792. szept. 17.* — Magassága: 25 mm, szélessége: 21 mm. — M. N. M. — M. B. 74. sz.

27. Ugyanolyan, mint a 26. sz. érem, de a hátlapon *Istvan* (így). — Hossza: 25 mm, szélessége: 21 mm. — M. N. M. — M. B. 74. sz.
28. Füleztett, kerekded érem. *Előlap*: Baloldali mellkép atillában, két süjtással, rojtos nyakkendővel; balra: *Széchenyi*, jobbra: *István* (lásd 27. sz.). — *Hátlap*: Két búzakalász közt, négy sorban: † / 1860 / aprilis / 8-án. — Ezüst. Hossza: 25 mm, szélessége: 21 mm. — M. N. M. — M. B. 75. sz.
29. Ugyanolyan, mint a 28. sz. érem, de fül nélkül. — Ezüst. — M. N. M. — M. T. A. 1630. sz.
30. Ugyanolyan, mint a 29. sz. érem. — Bronz. — M. N. M. — M. B. 75. sz.
31. Kerekded, ezüst. *Előlap*, fent, félkörben: *Gf. Szecsenyi I.* Középen: félig jobbra néző mellkép süjtásos atillában. — *Hátlap*, körirat: *Hazádnak rendületlenül légy hive óh magyar.* Lent: hatágú csillag. Középen: koronás magyar címer. — Hossza: 28 mm, szélessége: 13 mm. Súlya: 7.3 gr. — M. N. M. — M. B. 149. sz. (Num. Közl. IX. köt. 126. old.)
32. Kerekded, ezüst, egyoldalú. Baloldali mellkép süjtásos atillában, rojtos nyakkendővel. Felírás nélkül. — Hossza: 20 mm, szélessége: 16.5 mm. — M. N. M.
33. Kerekded vaslapon egyoldalú dombornyomású mellkép, prémes öltönyben, öt rendjellel; körben: *Gróf : Széchenyi = István.* — Vas. Magassága: 21 mm, szélessége: 17 mm. — M. N. M. — M. B. 79. sz.
34. Kerekded, préselt rézlemez, egyoldalú. Domború nyomású, balra néző mellkép, prémes mentében, ötsüjtásos atillában. Felírás nélkül. — Hossza: 47 mm, szélessége: 39 mm. — M. N. M.
35. Kerekded keretben baloldali mellkép, kétsüjtásos atillában, négyszögű ólomlapon. — Magassága: 23 mm, szélessége: 5 mm, vastagsága: 5 mm. — M. N. M.
36. Kerekded miniatűr, domborműves ezüstplakett. Szembenéző mellkép, ötsüjtásos atillában. — Átm. 15×13 cm. — M. N. M.
37. Egyoldalú ón. Baloldali mellkép, egysüjtásos atillában, rojtos nyakkendővel. Vonalkeret. — Átm. 35 mm. — M. N. M. — B. U. E. 503. sz. — M. B. 71. sz.
38. Kerekded, fekete fakeretben, füllel, csontból. Baloldali mellkép atillában, mentével. — Hossza: 86 mm, szélessége: 70 mm. — M. T. A. (A Széchenyi-múzeum 1905. évi tárgyjegyzékében nincs felvéve.)
39. Bronzplakett Beran Lajostól, egyoldalú. Fent: *Hiszek Magyarországot / feltámadásában;* lent: *Gróf Széchenyi István;* közepén: Ovális keretben babérág közt baloldali mellkép magyar díszruhában. Jobbról: *B. L.* — Hossza: 18.5 mm, szélessége: 13.5 mm. — M. N. M. — Procopius Béla gyűjteménye.
40. Bronz emlékérem Szántó Gergelytől. *Előlap*, körirat: *Gróf Széchenyi István 1791—1860.* Középen: Baloldali mellkép kétsüjtásos atillában, mentével. Balról lent: *Szántó / G.* — *Hátlap*, körirat: *Magyarország nem volt hanem lesz.* Középen: Három munkás két egymásra helyezett kockakőre egy harmadik nehéz kockakövet rak. Lent: mesterjegy. — Átm. 80 mm. — M. N. M. — S. V. M. — Procopius B. gyűjt.

41. Szántó Gergely kerek bronzplakettje, egyoldalú. *Előlap*: Az előbbi érem előlapjának kisebbített mása. — *Hátlap*: síma. — Átm. 26. mm. — M. N. M. — S. V. M. — Procopius gyűjt.

42. Szántó Gergely kerek bronzplakettje, egyoldalú. *Előlap*, körirat: „Magyarország * nem * volt * hanem * lesz.“ *Gr. Széchenyi * István*. Középen: baloldali mellkép, kétsújtásos atillában. Lent apró betűkkel: *Szántó G.* — *Hátlap* síma. — Átm. 55 mm. — M. N. M. — S. V. M.

43. Kerekded alakú, füllel. *Előlap*: *Széchenyi — István*, Középen: baloldali mellkép. — *Hátlap*, cipruskoszorún belül: † / 1860 / *aprilis / 8-án*. — Ón. Átm. 30 mm. — SVM.

44. Medaillon aranyból, füllel. Könyvalakú, csattal, csukható. Benne Széchenyi István gróf mellképe. — Hossza: 26 mm, szélessége: 22 mm, vastagsága: 10 mm. — M. T. A. 1624. sz.

45. 1849. évi N. B. jegyű magyar 6 krajcáros ezüstpénz körül filigrandiszitményes mellkép. Préselt domborműves ezüst medaillon. Az egész 43 mm hosszú, 32 mm széles, maga a medaillon 14 mm hosszú, 6 mm széles. Súly: 4'72 gr. — M. N. M.

46. Balra néző egyoldalú mellkép, kékes porcellánból. — Átm. 25 mm. A herendi porcellángyár készítménye. — M. B. 148. sz. — M. N. M.

47. Kerekded, fehér, homályos üveg; háttere kék. *Előlap*: Baloldali mellkép, kétsújtásos atillában, rojtos nyakkendővel. — *Hátlap* síma. — Hossza: 31'5 mm, szélessége: 25 m.m. — M. N. M. — B. U. E. 524. sz. — M. B. 72. sz.

48. Kerekded üveg. Baloldali mellkép, kétsújtásos atillában, rojtos nyakkendővel. Balról jég: fordított B betű. — Hossza: 26 mm, szélessége: 21 mm. — M. N. M.

49. Kerekded üvegmedaillon, porcellánnal bevonva. Széchenyi jobbra néző mellképével. — Hossza: 31 mm, szélessége: 24 mm. — M. T. A. 1625. sz.

50. Kerekded medaillon, üvegből, porcellánnal bevonva. Széchenyi mellképével. — Hossza: 33'5 mm, szélessége: 28 mm. — M. T. A. 1626. sz.

51. Kerekded medaillon üvegből, porcellánnal bevonva; Széchenyi jobbra néző mellképével. — Hossza: 23 mm, szélessége: 18 mm. — M. T. A. 1627. sz.

52. Kerekded, karélyos mellesat, préselt ezüstmedaillonnal. Baloldali mellkép. — A mellesat hossza: 40 mm, szélessége: 35 mm. A belső medaillon hossza: 20 mm, szélessége: 18 mm. — Procopius gyűjt.

53. Kerekded üvegen baloldali mellkép ezüst keretben; biztosító tüvel. Hátsó lapja síma. — Hossza: 26 mm, szélessége: 21 mm. — Procopius Béla gyűjt.

54. Ezüst csat közepén kerekded miniatűr. Szembenéző mellkép négy-sújtásos atillában. — Hossza: 15 mm, szélessége: 7 mm. — Procopius Béla gyűjt.

55. Budapesti VIII. kerületi Vas-utcai Felső kereskedelmi iskola jelvénye, biztonsági tüvel. Kerekded. Babér- és tölgyfalevélfkoszorúban: Széchenyi István baloldali mellképe egysújtásos atillában öt kiténtetéssel. Fent:

VIII. Vas-u. Lent: *F. keresk. I.* — Hossza: 44'5 mm, szélessége: 42'5 mm. Procopius Béla gyűjteménye. — S. V. M.

56. A M. T. A. 100 éves fennállására. Téglalapalakú, egyoldalú bronzplakett; szélei levágva. Középen kerekded babérkoszorúban: Széchenyi István baloldali mellképe; alatta: 1825—1925. *Hátlapja* síma, belevésve: Hoder A. 1925. — 65×41 mm. — Procopius Béla gyűjteménye.

57. Egyoldalú bronzplakett Reményi Józseftől. *Előlap*, körirat: *Széchenyi * István * Gróf * 1925 **. Középen baloldali fej. — *Hátlap*: üres. — Átm. 73 mm. Öntve. — Procopius Béla gyűjt. 4369. sz.

58. Bronzplakett Reményi Józseftől. *Előlap*, körirat: *Gróf * Széchenyi * István * az * Akadémia * alapítója*. Középen: baloldali fej. — *Hátlap*: Pallas és Hungária kezét nyújt egymásnak. — Átm. 73 mm. Öntve. — Procopius Béla gyűjt. 4368. sz.

Lauringer, Ernő: *Graf Stephan Széchenyi in der Münzkunde.*

Nach kurzer Schilderung des Wesens der Münzkunde, bespricht Verfasser eingehend die in großer Zahl geprägten Gedenkmünzen des ungarischen Staatsmannes Graf Stephan Széchenyi. — Größtenteils befinden sich diese Münzen im Ung. Nationalmuseum (37 St.), dann im Széchenyi-Museum der Ung. Akademie für Wissenschaft (15 St.), im Hauptstädtischen Museum zu Budapest (Jeszenszky-Sammlung, 18 St.), aber auch in der Privatsammlung des Béla Procopius (26 St.) und anderen Orten.

Széchenyi-emlékek.

(Szemelvények egy soproni magángyűjteményből.)

Közli: Thier László.

Több mint két évtizedes Soproniensia-gyűjtésünk során külön kegyelettel foglalkoztunk a Széchenyi-családra, nevezetesen a Legnagyobb Magyarra vonatkozó emlékekkel.¹⁾ Habár közgyűjteményeinkben számos Széchenyi-emléket őriznek s ezeket a szakirodalmunkban eléggé fel is dolgozták, mégsem mondható e gyűjtés teljesnek. A gyűjtő még mindig találhat megőrzésre, ill. feldolgozásra érdemes anyagot. Összereseknél, padlások zugából került elő egy-egy levél, gyászjelentés, régi ujság, halotti címer stb., de a magángyűjtőkkel folytatott csere útján is fejleszthettük Széchenyi-gyűjteményünket. Pl. régi naptárban akadtunk gróf Széchenyi Istvánné gyászjelentésére, egy győri antikváriumban a gróf Viczay—Héderváry—Széchenyi-családok

¹⁾ Széchenyi István relikviái között, Sopronvármegye, 1925. nov. 12. sz.

osztályegységégi irataira az 1768—70. évekből,²⁾ egy ismert soproni családnál Széchenyi Istvánnak egyik könyvére.³⁾ Oszerész fiókjában hevert sokáig gróf Széchenyi Lajos első feleségének, szül. Clam-Gallas Ludovika grófnő (1781—1822) kézfestésű halotti címere, régi misekönyvhöz kötötték Széchenyi György primás támogatásával Nagyszombatban 1693-ban megjelent rendkívül ritka misepótlékát,⁴⁾ rézművestől kaptuk ajándékba gróf Széchenyi Lajos címeres pecsételőjét, stb. Az így szerzett anyagunkból 1929. szeptember 20—25-ig a Magyar Vasúti- és Hajózási Klub kezdeményezte Széchenyi-zarándoklat alkalmával a soproni Schwarz Károly-könyvkereskedés kirakatában rendeztünk kiállítást,⁵⁾ 1930 októberében pedig a Sopronban megtartott Egyházművészeti Kiállításon mutattunk be egyes darabokat.⁶⁾ Gyűjteményünk egyik részét már feldolgoztuk.⁷⁾ A következőkben Széchenyi Istvánhoz intézett két levelet közlünk, míg képesanyagunkból a Legnagyobb Magyarok korai nyomatos arcképét mutatjuk be, mely a „Felső-Magyarországi Minervá”-ban jelent meg.⁸⁾

I.

Pozsony, 1833. augusztus 6. Cz. levele gróf Széchenyi Istvánhoz.

A levél írója minden valószínűség szerint *atádi Czindery László*, 1832-ben Somogy vármegye első alispánja és ország-

²⁾ Viczay Anna grófnő ugyanis gróf Széchenyi Ignác kamarásnak volt neje. Az osztályegységégi iratok sok sopronmegyei művelődéstörténeti adatot őriztek meg számunkra, amelyek a jövőben feldolgozásra kerülnek.

³⁾ Militärischer Briefsteller oder Anleitung zur Verfassung schriftlicher Aufsätze militairischen und nicht militairischen Inhalts: Für Unterofficiers und angehende junge Krieger, welche sich im Soldatenstand fortzubringen wünschen, Wien und Triest, 1802°. A címlapon Széchenyi István gróf francia aláírása („Com. Etienne Széchenyi”) látható.

⁴⁾ *Missae in festis propriis SS. patronorum regni Hungariae*. Bővebben I. B. Szabó László: A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi-család története I, Budapest, 1911, 769. l.

⁵⁾ V. ö. Soproni Hírlap 1929. szept. 21. sz.; Oedenburger Zeitung vom 22. Sept. 1929; *Amon Vilmosné*: Egyházművészeti emlékek egy soproni magángyűjteményben, Élet (Budapest), 1930. aug. 24. sz.

⁶⁾ V. ö. Sopronvármegye 1930. szept. 28. sz.; *Közi-Horváth József*: Páratlan eseménynek ígérkezik az egyházművészeti kiállítás, Soproni Hírlap, 1930. okt. 7. sz.; E. M.: Ma nyílik meg a soproni egyházművészeti kiállítás, Sopronvármegye, 1930. okt. 12. sz.; K.: Schaustellung kirchlicher Kunstwerke in Oedenburg, Oedenburger Zeitung vom 22. Okt. 1930.

⁷⁾ L. a Soproni Szemle jelen számában közölte Széchenyi-bibliográfiát.

⁸⁾ X. évf. (1835), 1. kötet, Kassán, Ellinger István' Csász. Kir. priv. Könyvnyomtató' és Aros' betűive! 's költségein. E kötetben van közölve többek közt Baksay Dániel „Gróf Széchenyi Istvánhoz!” c. költeménye is. Képünket Senefelder, a litográfia feltalálója készítette. A mellkép alá a következő szöveg volt tervezve: Hon' fija! megdöbbenj: a' Század' Hőse előttd; Tisztelet és tettek' szent lángja gyulassza ki kebled'!

gyűlési követe, 1844-ben Vas vármegye főispáni helytartója, majd 1846-ban Somogy vármegye főispánja, a Nemzeti Kaszinó tagja,⁹⁾ aki Széchenyi Istvánnal bizalmas viszonyban és levelezésben állott.¹⁰⁾ A levélíró nevének kezdőbetűje alapján gondolni lehetne gróf Cziráky Antal országbíróra is, a levél tartalma és közvetlen hangja ezt a lehetőséget kizárja. Ugyanis a Lánchíd-tervben éppen Cziráky Antal volt Széchenyinek egyik legnagyobb ellenfele.¹¹⁾ Feltevésünket, hogy Czindery László a levél írója, alátámasztja még Szilágyi Sándor „A magyar nemzet története”¹²⁾ c. munkájában található *teljes* névaláírásának gondos összehasonlítása levelünkkel. Cz. az 1832/36-iki pozsonyi országgyűlés egyik tárgyát képező vallási sérelmeket, valamint az úrbéri kérdést érinti levele első felében, majd a Lánchíd-tervre tér át. A szövegben említett Dubraviczky pestmegyei követ indítványára történt 1833. június 26-án a pozsonyi diéta kerületi ülésén egy a hid ügyeinek előkészítésével megbízott országos bizottság kiküldetése.¹³⁾ E bizottság már „1833. november 22-én velejében egészen hozzájárult Széchenyinek a végrehajtásra vonatkozó, a Jelentésben¹⁴⁾ kifejezett véleményéhez azzal az egy módosítással, hogy a hid jövedelmezőségében rejlő kockázat elkerülésére, valamint a fenforgó egyéb hazai körülményekre való tekintettel annak építése ne nemzeti kölcsön útján történjék, hanem valamely vállalkozó részvényes társaságra bizassék.”¹⁵⁾ Levelünk a hidépítés e *döntő* időszakában íródott.

Kedves, tisztelt Barátom!

Az első levelem el küldése után összevettem Gr. Zichy Károlyal, és a Beszédet Csokonyára vezetvén, mondotta hogy ajánlottad neki, mellyre én nagyon dítsértem, és mint egy igen hasznos jószágot festettem neki kivált olyannak, a ki annak jobbitására sok pénzt belé költhet, mert ezen esetben néhány Esztendőnk multa után egy valóságos Grofság lehet; feleletje azomba volt, hogy most nem teheti, — sok a költsége — oly nagyba nem akarja

⁹⁾ V. ö. A' Nemzeti Casino' Részeseseinek névsora betürenddel; annak szabályai' s egyéb tudnivalói, Pesten, 1822 s kk. Lásd továbbá Nagy Iván: „Magyarország családai czimerekkel és nemzedérendi táblákkal” c. munkáját, I. k., Pest, 1857, 198. l.

¹⁰⁾ Storno Miksa: A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke, Sopron, 1938, 20. l.

¹¹⁾ Zichy Antal: Gróf Széchenyi naplói, Budapest, 1844, 261. l.; Liphay Sándor: Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai, Budapest, 1896, 16. l.; Zelovich Kornél: A budapesti Lánchíd, Budapest, 1899, 11. l.

¹²⁾ IX. kötet, Budapest, 1897, 279. l.

¹³⁾ Zelovich: i. m. 10. l.

¹⁴⁾ Gróf Andrássy György és gróf Széchenyi Istvánnak a budapesti Hid-Egyesülethöz irányzott jelentése, midőn külföldről visszatérének. Pozsony, 1833.

¹⁵⁾ Liphay: i. m. 17 l.

magát belé ereszteti s. a. t. úgy látom, hogy még az Inkey Józsegből Miháldnak meg vétele meg nem engedtetik, addig semmit sem akar venni.

Nem emlékezem valjon meg irtam é már a mult levelembe, hogy a Vallásos tárgy 8-dik számú izenetjünk után fel fügeszettett oly formán, hogy az akár mikor, ha a Törvényhatóságok kíványák fel vétethessen; most dolgoznak a Reformatusok, és a Papista Papság a Vármegyékbe, maid meg látjuk kinek vagyon több bé folyása, én azt tartom, az utolsó fog győzni, és a Reformatusok nagyon hibáztak, hogy engedelmesek nem voltak, mert nem oly hamar kerül ismét a most el szállasztott jó alkalom; azomba én nem bánom, és ha magok el rontják dolgaikat, jól esik nekik, ha tovább is aggodnak helyzeteken.

Ez után az Urbéri tárgy ki rekesztőleg tanátskozásaink alá jöven, minthogy azt határoztuk, hogy a Czikelyeket ugyan egyenkint¹⁶⁾ által küldendjük a Fő Rendekhez, de válaszaikat elébb fel nem veszük, míg mindanyit el nem végeztük, a Fő Hertzeg szét oszlatta a Fő Rendeket oly utasítással, hogy Augustus 20-kán mind és nagyobb számmal vissza jöjjenek, mert az egész Tábla egyszer 22-ből állott. Ezen kis szabad idő nagyon szükséges volt a Fő Hertzegnek, kinek egészsége igen el romlott, és nagyon tartok, hogy ötlet el veszítjük, pedig nagyobb szerentsétlenség nem történhetne, és én Nádor Ispányi Választáson az Operatumok el végzete előtt ugyan részt venni nem kívánok.

Keglevich Gábris az utolsó Fő Rendü Ülés előtt való nap meg érkezvén, a hid dolgába megtartotta a Választmányt elébb vélem szolván, és ámbár nem szerettem mivel magad Andrassy és Dubravitzky távol voltak, még sem ellenzettem azon szándékát, hogy a Választmány constitualja magát, de azt ki kértem, hogy a dologba való tanátskozást hagyja késő össze midőn magad vissza jösz. A Választmány nagyon kevésből állott, jelen voltak Majláth Toni és Szegedy Fő Ispányok, Hlatky Miska, Csapo, Hertelendy, Atzél, Havas, Wirkner (Városi Követ), Paczinaczy és én. Majláth és Hlatky arra voltak, hogy mi se technicumába, se pénzbeli tárgyába, se a lehetőség meg vizsgálásba nem botsajtkozhatunk, hanem tsupán a Politicai és törvényes tekinteteket vizsgálhatjuk meg, és így az Elölülőnek Előadására nem állottak, hogy a Pesti Hid egyesület-től az eddig történteknek közlését kíványuk.

Erre válaszoltam, hogy kötelességünk minden tekintetét és minden oldalát meg vizálni, és mindenek előtt a lehetőséget, mert nem illik egy Országhoz, hogy oly dolgok bővebb tanátskozásába ereszkedjen, minekelőtte annak lehetősége¹⁷⁾ nem bizonyos, és ha bár magunk nem vagyunk oly tanult Hydrotechnák, még-is meg bírálhatjuk az elő adott okoskodásokat, és ha éppen bővebb tudomány meg kívántatna, ki adhatjuk vélemény adás véget az aedilis Directionak, vagy oly tanult Hydrauláknak, a kikbe bizodalom vagyon, a Technicumba és költségek fel számlálásba szinte bé kell ereszkedni, mert aszerént lehet hasznát, kárát és a jövedelmek szükségét

¹⁶⁾ Az első lap vége.

¹⁷⁾ A második lap vége

meg mérni, különben azt se tudjuk, hogy a mostani jövedelme elégé vagy sem? Kell é az eddigi ki vételeket meg szüntetni, vagy sem? vagy szükségessé még ezentul-is a Vám fizetést fellyebb emelni? — De kötelességünk minden oldalrul meg vizsgálni, mert még nintsen ki mondva, hogy egy társaságnak ki adassék, és ámbár nem reménylem, hogy az Ország költségén készülend, mivel még-is több Megyéknek utasítása, hogy szabad ajánlásbul történyen, úgy kell e dolgot el készíteni, hogy ezen esetbe-is ki meritőleg legyen. Csapó, Hertelendy, Szegedy véleményemet támasztván tsak ugyan meg határozatott, hogy a Pesti egyesület meg kérettessen minden eddig törtéteknek közlésére, ugy szinte te és Andrassy is, és hogy ha akárki valami uj terveket akarna bé adni szivessen el fogadtassanak. Havas, Pest Város követje ismét zavarni akart, sokat beszélt és szerentse volt, hogy értelme nem vala, mert jó formán arra jött, hogy ezen Egyesület nem publicus, és így semmi köze nekünk irományaihoz.

Szegedy elő adott egy Németh Embernek levelét, mellyet a Fő Hertzeg neki adot(!) és mely szerint fábul akarna egy hidat egy oszlopra készíteni, mellynek minden darabját tatarozás esetébe ki lehet szedni és ki pótolni,¹⁸⁾ de ez fel sem olvastatott, hanem akora(!) hagyatott, midön a többi tervek és irományok fel vétettek. — Én azt is javasoltam, hogy most se körünket meg ne határozzunk (!), se semmi rendszabásokat ne hozzunk, mert könnyen megtörténhetne, hogy a theoriába most valami sinor mértéket fel állítunk, melynek elégtelenségét tapasztaljuk, ha a praxisba bé megyünk; melly el-is fogadtatott, és így semmi más nem rendeltetett, minthogy mindenféle közlést el fogadunk, és meg vizsgálunk; szándékom a volt, hogy semmi se történyen egyéb, és meg várjunk míg magad el jösz, vagy leg alább míg Andrassyval szolhatok, a ki enyhány napra el távozott; de már vissza jött. Azolta volt itten Somogybul egy nagy küldetség a Personalis meg köszöntésére, mellyhez magad-is kiküldve voltál, de nem akarlak a levéllel fárasztani, azért vissza tartottam.

Már itt-is tudják foglalatosságaidat, elejntén tagadtam, de midön már sokan beszéltek és Bétsbül hozták, sött a Kantzellár embere beszillette akor már többet nem ellenezhettem, de dolgod folyamatjárul semmit se hallunk, ezt kérlek ird meg nekem, mert az abbul származó köz haszon nem érdekel jobban mint önn személyed jó léte; azért aggodalmaim meg nyugtatására kérlek tudosits, hogy vagy és mi reménységed legyen.

A' Magyarok Istene adjon erőt és egésséget, hogy ezen a Hazára nagy tekintetü dolgot szerentséssen el végezhesed, és nem sokára ismét közibünk jöhes, hogy munkás létet itt-is használjon, és barátid társaságodba gyönyörködtesse, addig-is változhatatlan maradok

őszinte hiv barátod

Poson Aug. 6-ik 833.

Cz.

¹⁸⁾ A harmadik lap vége

II.

Bécs, 1836. január 12. Gróf Széchenyi Pál¹⁹⁾ levele Széchenyi Istvánhoz.

Gróf Seilern Crescenciával kötendő házassága alkalmából üdvözli.²⁰⁾ A gyapju kedvező eladásának lehetőségeit mérlegeli. A levél francia zárószavait Széchenyi Pál neje, szül. Zichy-Ferraris Emilia grófnő²¹⁾ intézte sógorához.

Wien, den 12ten Jän. 836.

Mein lieber Bruder!

Die Fanni²²⁾ brachte die frohe Nachricht deiner Heurath auch zu mir — ich kann daher nicht unterlassen, dir sogleich mit ein par Zeillen meine Freude und meinen herzlichsten Glückwunsch mitzutheilen. Wenn man durch 10 Jahre einer Frau sagte(,) ich Liebe dich, so muß ein consequenter Ehren Mann das 11te Jahr, da Sie Witwe ward, sagen, ich Heurathe dich! — dies thust du! — und die Vorsehung wird dich segnen.²³⁾

Eben bringt man mir deinen Brief von Gestern. — Man spricht nichts als von deiner Heurath — ein jeder macht sein Commentar darüber — am meisten brechen sie sich die Köpfe darüber, ob die Sache zwischen Euch schon früher abgemacht war oder nicht. — M. sagte, Es freut mich —, denn Er handelt als ein Ehren Mann.²⁴⁾

Die Super Electa Wolle ist in England noch gestiegen, die andere steht — ich habe meine noch nicht verkauft, werde sie aber nächstens losschlagen. — Habe 130 bis 132 Anboth — vielleicht bekomme ich mehr. — Louis macht ein Geheimniß, wie immer — ich kann daher nichts von ihm sagen. — F. Eszterhazi(!) soll vor ein par Tagen um 142 fl 30 xr verkauft haben. — Dir zu rathen(,) was du thun sollst, ist sehr schwer. — Die Wolle kann noch steigen, sie kann auch fallen — und fallen kann sie mehr als steigen, weil sie ohnehin hoch steht. — Dann

¹⁹⁾ Szül. Bécsben 1789. nov. 10-én, meghalt Sopronban 1871 március 30-án. Széchenyi István bátyja volt.

²⁰⁾ Széchenyi István 1836 február 4-én vezette a krisztinavárosi plébániatemplomban oltárhoz menyasszonyát. Egyszerű márványtábla emlékeztet a templom bejáratánál erre a nevezetes eseményre. A templomban őrzött csodatevő Máriakép koronáját Seilern Crescencia diadéjja díszíti. V. ö. *Gustav Erényi*: Wo Széchenyi getraut wurde, Pester Lloyd vom 25. Mai 1938.

²¹⁾ A grófnő (1803—1866) Széchenyi Pál második felesége volt.

²²⁾ Széchenyi Franciska, férj. gróf Batthyány Miklósné, 1783 nov. 4-én született Cenken, meghalt 1861 október 10-én Pinkafőn.

²³⁾ Széchenyi István eszményi szerelmét Seilern Crescenciához *Östör József*: Crescence, gróf Széchenyi István hitvese c. tanulmányában világítja meg. (Sopronvármegye, 1937. szept. 26 és 30.)

²⁴⁾ Az első lap vége.

pflügen die hiesigen Käufer(,) wenn sie mit Wolle ziemlich gedeckt sind — den Rest abzudrücken — es kömmt alles darauf an, den wahren Moment zu erfassen — ich habe ihn noch nie getroffen, möchte dir daher auch nicht zu einem möglichen Mißgriff rathen.²⁵⁾ Einen Haushofmeister werde ich trachten zu erfragen — einen guten zu finden ist aber auch keine Kleinigkeit — indessen wir wollen es sehen — an uns soll es nicht fehlen.

Vous savez mon cher Stefferl que je me suis toujours intéressée à tout ce qui vous regardait, vous sentirez donc que dans ce moment si je suis fort occupée de vous, et que je forme pour votre bonheur les vœux bien sincères. — Une belle action ne reste pas sans récompense, et je regarde votre mariage comme telle, il peut y avoir des chances fort heureuses pour vous, mais le fond de la chose reste toujours *eine starke Aufgabe*.²⁶⁾ J'aime beaucoup ma tante et future belle soeur, j'espère qu'elle sera beaucoup à Zinkendorf et que je pourrai bien jouir du voisinage. Que Dieu vous bénisse tous les deux *sammt den lieben Kindern*²⁷⁾ aimez-moi et comptez dans toutes les occasions de la vie sur la sincère amitiè

d'Emilie.

Ladislaus Thier: Széchenyi-Reliquien.

Der Privatsammlung des Verfassers sind zwei, wortgetreu abgedruckte Briefe an *Graf Stefan Széchenyi*, sowie ein seltenes Porträt des großen Staatsmannes (eine frühe Senefelder-Lithographie) entnommen. Der erste Brief, wahrscheinlich vom Somogyer Vizegespan *Ladislaus Czindery*, beschäftigt sich in der Hauptsache mit dem Kettenbrückenbau. Das andere Schreiben richtete *Graf Paul Széchenyi* an den Mentor der Nation aus Anlaß der Verhehlung Stefan Széchenyis mit Gräfin Crescence Seilern. Die französischen Schlußzeilen schrieb Emilie Széchenyi-Zichy-Ferraris.

²⁵⁾ A második lap vége.

²⁶⁾ Néhány beszűrt német szó

²⁷⁾ L. a 26. lábjegyzet

Széchenyi-műemlékek Nagycenken.

A 18. század közepéig Nagycenk a Széchenyi-család életében nagyobb szerepet nem játszik. A ma is Kiscenkeknek nevezett rész eredetileg a Nádasdy-családé volt és miután Ferenc gróf Bécsben 1671-ben a vérpadon meghalt, ez a birtok is sokat hányódott különböző birtokosok kezén, míg Széchenyi György érsek magához nem váltotta. Akkoriban Dávidcenk volt a neve a birtoknak. De az érsek sem tartotta meg sokáig, egyik rokonának adta át és ettől szerezte meg Széchenyi György, az első gróf († 1732).

Ez a dávidcenki birtok és major csak akkor kapott valamelyes jelentőségre, amikor az első gróf unokája, Antal nejével, Barkóczy Zsuzsannával, aki egyébként mostoha nagynénje is volt, átvette és oda költözött. Ez 1758-ban történik és rögtön megkezdődik a kis majorház átalakítása kastéllyá. Ennek egyik szárnyán állt a színház, a másikon kápolna, a középen a gyertyaterem foglalt helyet, a hozzávezető lépcsőn gyertyatartós angyalok üldögéltek.¹⁾ Ugyanakkor létesült a kert is; a barokk jegyében állván, nem végződött a határánál, hanem a hatalmas hársfasor segítségével magához vonzotta az egész környéket. Széchenyi Antal fiúutódok nélkül halt meg, szép síremléke a soproni bencés-templom egyik ékessége.

Utóda, gróf Széchenyi Ferenc, a cenki palotát tudományos kincsekkel töltötte meg. Vályi András lexikonja 1796-ban négy dologra hívja fel különösképpen a figyelmet: könyvek és kéziratok; hatezer térkép; magyar és erdélyi pénzek; ásványtár. A munka leírja a park ékességeit is; csavargós folyású patak folyt rajt keresztül, a kastély előtt mesterséges domb, belsejében üreg lappangott, felette pedig idegen országból származó facsemeték díszlettek.²⁾

Széchenyi Ferenc alatt a kastély nemcsak a nemzetség központja lett, hanem idedobbant a magyar kulturális élet szíve is. Megfordult ott Barcsay Ábrahám, a testőr-költő, tán Révai Miklós is; Kazinczy Ferenc novellát, Csokonai Vitéz Mihály verset írt nagycenki háttérrel, jóllehet egyikük sem járt ott.³⁾ A bécsiek kedvelt írónője, Pichlerné Greiner Karolin 1814-ben több

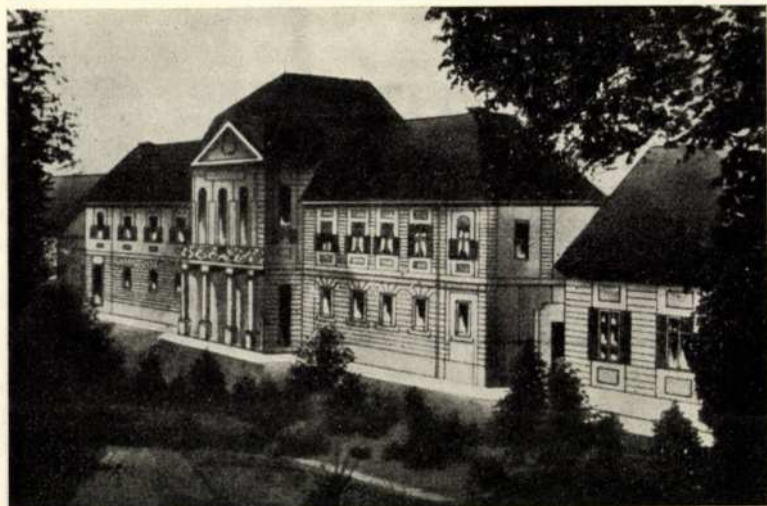
¹⁾ *Bártai Szabó László*: A Széchenyi-család története. II. kötet.

²⁾ A szerző a lexikont Széchenyi Ferencnek ajánlotta.

³⁾ *Csatkai E.*: Nagycenki kulisszák Csokonai Vitéz Mihálynál. Nagycenki kulisszák egy Kazinczy-novellában. Soproni Hirlap, 1938. nov. 7., 12. Fraknói Vilmos Széchenyi Ferenc életrajzában azt írja (125. o.), hogy Kazinczy Cenken látogatta meg a grófot. Tévedés. Az a forrás is, amelyre hivatkozik, Bécsről említi, de 1804-ben Kazinczy kijelenti, hogy sohasem járt Sopron megyében. 1808-ban került először felénk.

napot töltött Széchenyinél s emlékezéseiben melegen ír a kellemes falusi tartózkodásról.⁴⁾

A század fordulóját Cenk új kastéllyal köszönti. Széchenyi Ferenc Ringer József soproni építész bízta meg a munkával. Jóformán barokk ízlésű mester még. Hosszú homlokzatot épít, a főhangsúly a háromtengelyes középső részen van: előbbre is lép és még négy toszkán oszlopon nyitott erkélyt tol előre; az erkély korlátja barokk kovácsolt vas. Az emeleti ablakok felett széles relief: gyermekek tudományos szerekkel, alkalmasint ugyanattól a névtelen mestertől, aki a soproni Fegyvertár-utcá-

A cenki kastély 1800 körül.)*

ban a Gallus-ház reliefjét is alkotta. Az alacsony orommezőben hatalmas Széchenyi-címer. Az előbbrelépés révén keletkezett oldalfalakon is keskeny reliefek gyermekekkel. A szárnyaknak csak az utolsó tengelye lép egy keveset előbbre, a földszinten rovátkolt vakolásban ülnek az egyszerű ablakok, az emeleten félköríves nyílásúak, a legszélsők felett relief, ornamentikába átmenő gyermekalakok. A középső részben a tető egyszer megtörve, a főhangsúlyt követi és felülemelkedik a többi részen. A földszinten boltíves szobák, az emeleten magasak és szép kályhákkal ékeskedők. (A 19. század folyamán a Stodolni-család tagjai foglalkoztak Nagycenken kályharakással.) A balszárny utolsó tengelyében az épület teljes magasságát igénybe veszi a

⁴⁾ Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. München, Müller, 1914

^{*)} B. Szabó László i. m.-ből.

kápolna. Berendezése teljesen a rokokó jegyében áll. A menza felett a Szűzanya jó képe. Az oltárkép a feszületet ábrázolja, kitűnő munka. A szószek ugyan gyengébb, de a szép padokkal és kis orgonával együttesen igen szép rokokó belsőséget ad. Az örökmécses ezüst, szép munka, a bécsi I. I. K. mester alkotása 1762-ből. A grófi oratórium mögött kis vezeklő fülke a bűnbánó Magdolna szép, bizonytal olasz mestertől származó, 17. század-beli képével.

A kastélynak 1800-ban történt átalakítása egyúttal szegé-nyedés kezdete is: 1802-ben Széchenyi Ferenc tudományos gyűj-

Széchenyi-kastély Nagycenken.

teményeit és könyvtárát a nemzetnek ajándékozta és elvonva mindezt Cenkről, megalapította a Nemzeti Múzeumot. Nagy ün-nepségeket rendeztek 1807-ben, mikor Zichy Ferdinánd elvette Széchenyi Zsófiát. Ekkor a Fertőn tengeri csatát rögtönöztek, a parkban pedig vásárt. A színházban „képezetek”, élőképek kerültek előadásra.

1820-ban a Legnagyobb Magyar örökölte a kastélyt. Az épület nem volt kedvére való. Az 1820-as évekből való futólagos jegyzetei között nem egyszer találkozunk felvetődő ötletekkel az átalakításra nézve. Egy helyütt az írja, hogy a színházból istállót kellene építeni. Majd a bozi Gradínára szeretne kertet.⁵⁾

⁵⁾ Gróf Széchenyi István naplói. II. kötet. 730. o.

1823-ban naplójában már kezd testet öltetni az átalakítás eszméje: a színházat fölöslegesnek találja, abból billiárdszobát lehetne alakítani, a kaput is kivetné, kis üvegházat létesítene és a hársfasor végén a remetelaknál fákat ültetne.⁶⁾

A Széchenyi-kastély Nagycenken.

Közben lóverseny, az Akadémia megalapítása, a Hitel megírása foglalkoztatja, csak 1831 augusztus 29.-én jegyzi fel naplójába a következőket: „Es kränkt mich sehr ein schlechtes Etablis-

⁶⁾ U. a. II. k. 354. o.

sement zu haben. Alles verdierbt und der Entschluss, soll ich wieder da noch bauen, soll ich nicht ect., macht mich in der That ganz krank. Ich kenne nichts schlechteres, als ein nasses Haus.“ És a következő nap folytatja: „Ich habe eine Bau-Wuth, die über alles geht.“⁷⁾ 1832 június 15-én ezt olvassuk a naplóban: „Mit dem Architekt Riegel mit der Bauern Post nach Zinkendorf“.⁸⁾ Állítólag budapesti építész volt. 1832 december 3.-án „Mein Haus will ich neu bauen.“⁹⁾ 1833 márc. 1., 2., 3.-án: „Hausbau entschieden“.¹⁰⁾ Látnivaló, hogy mikor magáról van szó, Széchenyi tépelődő és nehezen tud határozni. Az új szárny terveit Bártfai Szabó László szerint nem kisebb művészek, mint Pollák Mihály, a Nemzeti Múzeum építője és Hild József, az egri és esztergomi székesegyházak művésze készítették. Ami Hildet illeti, nem tartjuk kizártnak, hogy a tudós szerző tévedett, mert egyébként sem Pollákot, sem Hild Józsefet Széchenyi a cenki kastéllyal kapcsolatban nem említi, viszont Sopronban nem egyszer kereste Hild Ferdinánd építész, 1838-ban pedig, amely évben az építkezések befejeződtek, április 24.-éről ezt a rövid, szinte haragos megjegyzést olvashatjuk: „Hild heraus“.¹¹⁾ A régi épület átalakítása úgy történik, hogy a hosszú homlokzathoz a már korábban tervezett üvegházat tapasztották, az új szárnyat befelé a kert irányában építették derékszögben a régire. Eléggé disztelen ahhoz, hogy nem kell okvetlen a két legjelesebb pesti építészre gondolni!

Széchenyi elégedetlen volt már építés közben is. 1835 április 2.-án írja, hogy Bécsből érkeznek kézművesek. 28.-án feljegyzi, hogy a ház előbbre megy, de mégis „Lumperey“. Május 9.-én úgy találja, hogy minden rosszabbul fest, mint gondolta. Másnap ismét kézművesek érkeznek Bécsből.¹²⁾ Július 7.-én lassúnak találja az építkezés menetét.¹³⁾ 1836 március 7.-én Gries és Gliher kőfaragó érkezik munkára Bécsből.¹⁴⁾ 1838 október 31.-én mintegy számot vet az egész építkezéssel: százezer forintjába került és még 50 ezerre rúghat a további költség. És kiderült, hogy teljesen céltalan volt: „Und ich wohne nicht gerne da, indem die Sphaere meiner Aktivität an der Donau ist. Das Hin- und Herreisen mit so einer großen Familie ist äußerst penible. Wäre mein Wirkungskreis in Wien, so wäre Zinkendorf herrlich.“¹⁵⁾

⁷⁾ U. a. IV. k. 205. o.

⁸⁾ U. a. IV. k. 271. o.

⁹⁾ U. a. IV. k. 356. o.

¹⁰⁾ U. a. IV. k. 365. o.

¹¹⁾ U. a. V. k. 180. o.

¹²⁾ U. a. IV. k. 536. o.

¹³⁾ U. a. IV. k. 537. o.

¹⁴⁾ U. a. IV. k. 1836. III. 7. 645. o.

¹⁵⁾ U. a. V. köt. 215. o.

Még készen sem volt, már gáncsolja a napló: 1837 október 7: „Zinkendorf gefällt mir gar nicht mehr. Ich habe meine ganze Lust dazu verloren.“¹⁶⁾ 1840 július 18.-án kivételesen magyarul: „Sisiphus munka, az én rossz kastélyom”.¹⁷⁾ Tíz nappal később: „Mein Zinkend. Haus quält mich. Kommt mir vor, wie ein Narren Haus.”¹⁸⁾ Augusztus 22.-én: „Mein dummes, aber von Allen bewundertes Haus drückt mich”. Október 10.-én felsóhajt: „Habe doch nicht ein einziges gutes Zimmer”. 1841-ben átrándul Horpácsra, ez is lehangolja: „Jetzt sehe ich, wie Zinkendorf schlecht ist.” (VII. 14.) Majd augusztus 4.-én: „Mein compliziertes Haus erdrückt mich”. 1843 június 27.-én: „Erster Tag immer unangenehm”. Mintegy maga előtt mentegetődzik, hogy amikor építtetni kezdett, nem tudta, hogy családot alapít.¹⁹⁾ 1846-ban elhatározza, hogy Cenket elhagyja és a pestmegyei Dukára költözik.²⁰⁾

A berendezésnél szerep jutott a bécsi Danhauser neves asztalosnak, a festő apjának, Postler soproni szobafestőnek. Bentollini firenzei szobrász kandallókat szállított és elhelyezték a kastélyban Széchenyi kedves szobrát, Canova Beatricejét, nemkülönbén Dannecker német szobrász egy művét.²¹⁾

1843-ban érdekes vendégek érkeztek a cenki kastélyba. Három főherceg, Ferenc József, Miksa és Károly Lajos bejárták kíséretükkel a Dunántúlt és szeptember 17.-én Eszterházáról reggel Cenkre érkeztek. Itt ugyan a ház ura nem volt otthon, de azért misét hallgattak, reggeliztek, majd a Fertő megtekintése után Sopronba utaztak. E látogatást a főhomlokzathoz ta-

Széchenyi István szobra Nagycenken.
(Strobl Alajos alkotása.)

¹⁶⁾ U. a. V. k., 119. o.

¹⁷⁾ U. a. V. k. 394. o.

¹⁸⁾ U. a. V. k. 395. o.

¹⁹⁾ U. a. V. k. 398. o., 770. o., 487. o., 493. o., 728. o.

²⁰⁾ U. a. VI. k. 1846. IV. 18.

²¹⁾ Magyar Művészet 1930. 588. o. B. Szabó L.: Széchenyi István művészortársai és barátai.

A régi cenki templom.*)

(id. Storno Ferenc 73. sz. vázlatkönyvéből. 1849.)

pasztott üvegházban emléktábla örökíti meg. A vendéglátóból nemsokára ellenség lett és a párórás jöltartásért évtizedes szobafogság és egyéb szenvedések voltak a hála megnyilvánulásai.

A nagycenki templom.

1848. szeptembere óta nem lépte át a Legnagyobb Magyar sokat szidott otthona küszöbét. Van egy legenda, amely makacsul fel-feltámad, és amely szerint Széchenyi István halála előtt közvetlenül pár órára otthon járt volna és elégette az esetleges kellemetlen iratokat, de régtől fogva a mesék világába számúzta a tudomány ezt az elbeszélést.²²⁾

²²⁾ Pompéry Károly: A nagycenki kastély éjjeli látogatója. Sopron, 1904. IX. 28. Cáfolat. Sopron, 1904. X. 2.

*) Erre legközelebbi számunk egyikében visszatérünk.

A kastélyt gyönyörű hatalmas park övezi. Egy pár nagyobb gazdasági épület is áll benne; némelyiknek oszlopos lépcsőháza van, de csak a park kapuzata való a Ringer-féle építkezésből. Ennek homlokzata hasonlít a kismartoni lovarda homlok-

Gróf Széchenyi István sirja.

Az ősök hamvai fölé emelt síremlék Nagycenken.

zatához, amelynek kivitelezője szintén Ringer volt idegen terv nyomán.

A kastélyon mindegyik tulajdonos a maga ízlése szerint változtatott. A kripta azonban valóságos maradandó történeti

Széchenyi-sirbolt Nagycenken.

könyv, amelynek fejezetei soha sem változnak már. A nagycenki temető közepét foglalja el. Két részből áll. Az eredeti temető-kápolna a 18. század derekáról ovális alakú, ez elé építtelett

Temetőkápolna.

Széchenyi Ferenc gr. 1820-ban Ringer Józseffel görögös templomot, homlokzatán két hatalmas dór oszlop és a Hit allegóriájának reliefje kereteli a bejárat. Belül is megvan a kettőség. Az újabb részt ion oszlopok három keskeny hajóra bontják; öt gyenge grisaille kép enyhíti a fal komor egyhangúságát. Alacsony ajtó vezet az ovális térbe. Mennyezetén elpusztult freskó angyalokkal. Szép késő-barokk orgonakarzat, főpapi jelvények, kórusszékek között hűvös klasszicista tabernákulum, szintén Ringer József rajzai szerint. Az oltárképet Hess Mihály egri festő alkotta. Széchenyi Ferenc több oltárképet festtetett

A temetőkápolna oltára.

vele más kegyúri temploma számára is.

A felső résznek megfelelően a kriptának is van egy ovális része. Ebben két urna klasszicisztikus stílusban Széchenyi Ferenc apjának, Zsigmondnak és anyjának, Cziráky Máriának emlékére. A holttesteket eredetileg a soproni ferencesek templomában temették el, Széchenyi Ferenc anyja szívét külön a cenki kastély kápolnájában helyeztette el, hogy imádkozás közben mindig közelében lehessen.

Ebben az ovális térben van a Legnagyobb Magyar-

nak egyszerű feliratos táblája is. Alatta nejeé. Csak a koszorúk tömege jelzi, hogy egy nemzet szívverése dobog ide ez egyszerű kriptá felé...

A klasszicisztikus rész alatt keresztalakú a sírbolt. A keskeny szárban egyfelől üvegládában gr. Széchenyi István ruháját látni, amelyet 1860 április 8.-án, halála napján viselt, másfelől szegekkel díszesen kivert koporsóban gr. Széchenyi Pál kalocsai érsek nyugszik. Eredetileg a bánfalvi pálosok kriptájának volt lakója. A múlt század elején hozták ide.

A kriptá zárófalában

Orgonakarzat a temetőkápolnában.

A temetőkápolna belseje.

helyezték örök nyugovóra Széchenyi Ferencet és nejét. Egyébként köröskörül a családnak 1820 óta élt és a közélet minden terén tevékenykedett tagjai aluszák síri álmukat és egyszerű márványlap jelzi nevüket.

A kriptá körül a temetőben nem egy szép régi síremlék tanuskodik arról, hogy a Széchenyiek megbecsülték alkalmazottaikat és emléket emeltek nekik. Pap Ferenc, a tízes magyar, Thibolt Mihály, Lajos gróf nevelője, Lunkányi János, a Legnagyobb Magyar nevelője stb. nyug-

szanak a kriptá körül művészi kövek alatt.²³⁾ A kriptá mögött meszszire nyúlik az újabb temető. Ebben is helyet kértek a Széchenyiek, hiszen a kriptá már megtelt. A főút tengelyében a hátsó falnál áll Kisfaludy Stróbl Zsigmond szoborműve a hősi halált halt Széchenyi Alajos gróf hamvai felett. Mintegy a temető közepén hatalmas szarkofág vonja magára a figyelmet. Első feliratos táblája: „A soproni bencések, továbbá

Paur Iván kiadványa a cenki templom felszentelése alkalmából (1864).

az egervári és fertőszéplaki templomok kriptájából átszállított hamvaknak állította az utódok kegyelete az Úr MCMXI. esztendejében." Második feliratos táblája: „A gróf Sárvár Felsővidéki Széchenyi Nemzetség őseinek nyughelye. Ignác egervári 1712—1777 és neje Hédervári Viczay Mária 1724—1796. László horpácsi 1714—1760. Antal nagyeceni cs. kir. altábornagy 1714—1767 és neje báró Szalai Barkóczy Zsuzsanna, valamint kiskorú gyermekeik Mária † 1715 és Ignác † 1741. II. Zsigmond széplaki 1720—1769 és neje Dénesfai Cziráky Mária Anna 1724—1787." A harmadik írástábla: „Gróf Sárvár Felsővidéki Széchenyi nemzetség őseinek nyugvóhelye. György az első gróf 1656—1732 és neje Beketfalvi Mórocz Ilona † 1703, valamint kiskorú gyermekük. I. Zsigmond széplaki 1680—1738 és neje gróf Németújvári Batthyány Teréz † 1721. Báró Szalai Barkóczy Mária 1695—1761. Valamint fiúk Mihály † 1735 egynapos korában. József horpácsi 1751—1774.

A temetővel szemben áll a hatalmas kegyúri templom. 1864-ben szentelték fel. Megelőzőleg is ugyanezen a helyen állt egy istenháza, de a 19. század folyamán már meglehetősen rossz karba került. A megyéspüspök, Simor János rosszalását fejezte ki a láttán 1859-ben. A plébánosnak, Tolnay Antalnak, sikerült a döblingi gyógyintézetben időző kegyurat rávenni, hogy új templomot építtessen. Az ismert események azonban megakasztották a terv valóra válását, csak az özvegy fogott végre hozzá. A család levéltárosa: Paur Iván, Storno Ferenc soproni műépítést javasolta a tervek készítésére, de a család inkább Ybl Miklós felé hajolt. A budapesti operaház és Szt. István-templom kiváló építtetője román stílusban 1861—64 közt felépítette a hatalmas templomot és a főoltárra korának nagy mestere, Blaas Károly készítette a megragadó színezésű képet: Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának.

A templom közelében állították fel 1897-ben a megye áldozatkészségéből a Legnagyobb Magyar bronzszobrát: Stróbl Alajos alkotását.

Nagyecenen tehát főképpen a Széchenyi-család jóvoltából a 19. század java művészeinek alkotásai adnak találkozót: Pollák Mihály, Canova, Danecker, Hess Mihály, Ybl Miklós, Stróbl Alajos stb.

Csatkai Endre dr.

²³⁾ Lásd bővebben: Csatkai E. Sopron környékének műemlékei. 41. o.

Moller Ede.

1853—1882.

Írta: **Berecz Dezső.**

A 70-es évek munkás világából egy elmosódott arckép tűnik elénk, egy elfeledett név visszhangzik: *Moller Ede*. A művelődés közkatonája volt, de marsallbotot hordozott a tarsolyában s talán csak korai halála okozta, hogy a marsallbot a tarsoly mélyében maradt. Sok mindent megtudunk róla, ha az egykorú lapokat, folyóiratokat, iskolai értesítőket végigböngésszük, nyomtatásban megjelent munkáit elolvassuk s ha a Frankenburg Irodalmi Kör levelesládájából kiemeljük azt a csomagot, amely Moller Ede hátrahagyott írásait tartalmazza. A csomagban elszárgult újságlapok, jegyzetek, levelek és kéziratok: Moller Ede gyöngybetűs, sűrű, szemetrontó írása.

Moller Ede 1853 február 12-én született Nagyszombatban. Atyja kereskedő volt. Középiskoláit szülővárosában és Pozsonyban végezte, majd a pesti egyetemre került, irodalmat, esztétikát, filozófiát hallgatott, nyelveket tanult. Először a pesti VI. kerületi főreáliskolához került ideiglenes tanárként, 1875-ben pedig helyettes tanár *szab. kir. Sopron városának vallásfelekezeti nélküli reáltanodájában*. Ez az iskola a következő évben állami intézetté lett. Moller Edét 1877-ben a magyar és német nyelv rendes tanárává nevezték ki s e minőségében 1880-ban véglegesítették. Két év múlva, 1882 április 12-én, kéthónapi szenvedés után meghalt.

Moller Ede gyenge, vézna porhüvelyébe óriási munkabírás és tenniakarás szorult. 1875 őszén került Sopronba és már 1876 elején átvette a *Sopron* c. hetenként kétszer megjelenő lap szerkesztését az előbbi szerkesztő Ballagi Károly volt megyei tanfelügyelő kezéből. Vállalkozása azonban nem soká tart, március 30-án már megválnak a laptól és *Sopronkörnyéki Lapok* címen új lapot indít.

Kéziratai közt van egy nyilatkozat, amely megmagyarázza, hogy miért vált meg oly gyorsan a *Sopron* szerkesztésétől. Kiadója közölte vele, hogy már régebben más valakivel kötött szerződést, ezért Moller szerkesztői munkájára csak május végéig tart igényt s kéri Mollert, hogy addig szerkessze a lapot. Moller Ede nem tesz eleget ennek a kérésnek, hanem — mint említettük — új lapot indít, kiadójával pedig hírlapi vitába bocsátkozik. Nyilatkozatában a következőket írja: „A Sopron szerkesztője sem pénz-, sem hír-, sem más vágyból, hanem csupán a magyar ügy előmozdításáért vállalta magára önzetlen hazafisággal a lap szerkesztését. Átvettem e lapnak szerkesztését minden mellékérdek nélkül, s törekedtem a vidéki lap hivatásához mér-

ten helyemet betölteni, amiért, s ezt büszke érzettel merem említeni, nem kevés elismerés ért. A kiadó azonban, úgy látszik, nem ily felfogásból indul ki... Mindennemű szemrehányásnak elejét vehetem, amely a szerkesztéstől rögtön való megválásom miatt rám hárulhatna, azáltal, hogy kijelentem, miszerint nem a kiadó személyének, sem egyes személyeknek, hanem a megye hazafias közönségének szerkesztém a lapot."

Milyen volt az a *Sopron*, amelyet Moller Ede szerkesztett, nem tudjuk, s a *Sopronkörnyéki Lapok*-ból sem maradtak példányok. Bodnár Zsigmond, Moller Ede atyai barátja, ír erről a tárgyról egyik levelében: „Talán sikerül egy-két fiatalembert arra bírnom, hogy írjanak az Ön lapjának a napi dolgokról. Mert, ne nehezteljen, mint már mondtam, kissé elvontan szerkeszti szép kis lapját. Több praktikus dolgot, és pedig sopronit belé! Kérem lépjen érintkezésbe oly férfiakkal, de még inkább nőkkel, akik a városban és talán a megyében némi szerepet játszanak." Így biztatja Mollert s ebből következtethető, hogy talán kissé korán, kevés helyismeret birtokában vállalkozott a lap szerkesztésére.

Moller Ede.

A *Sopronkörnyéki Lapok* c. újságja is csak három hónapig él és szerkesztője nyakába hatalmas ráfizetést zúdit. (Moller megjegyzése: Inkább utazásra költöttem volna.)

1877-ben már dr. Baán Endre szerkeszti a *Sopront* s bár nem tudni, hogy ő közvetlenül követte-e Mollert, de bizonyos, hogy a lap és a volt szerkesztő közti feszültség mindvégig megmaradt. A *Sopron* Moller Ede nyilvános szerepléseit minden alkalommal megdicséri, halálakor maga Baán Endre búcsúztatja, de írásával alig találkozunk. Csak Tompa Mihályról szóló értekezéséből találtunk mutatóványt. A *Külföld* c. folyóiratnak csak első szá-

máról emlékezik meg, a többit agyonhallgatja. Frankenburg 50 éves írói jubileuma alkalmával az ünnepelt életrajzát Kárpáti Károllyal iratja meg, holott a jubileumi estén Moller Ede ismerteti Frankenburg Adolf életrajzát.

Moller Ede résztvett a *Soproni Irodalmi és Művészeti Kör* (ma Frankenburg Irodalmi Kör) alapításában is. Az előkészületek 1876 őszén kezdődtek. A soproni tanárok valami önképzőkörféle megoldásra gondoltak s csak Frankenburg közbelépésére alakult ki az irodalmi és művészeti kör gondolata.

Ide tartozik Bodnár Zsigmond már idézett levelének egyik mondata: „Talán ott is lehetne olyanforma kört alakítani, mint a pozsonyi Toldy-Kör? Talán Kis (János) Kört?” Bodnár ezt a levelet 1876 május 31-én írta. Boldogult atyámtól tudom, hogy Kárpáti Károly egykori nyilatkozata szerint, az irodalmi kör ötlete Moller Edétől származik. Ha összevetjük ezt az adatot Bodnár Zsigmond odavetett gondolatával, akkor teljes egészében előttünk van az a lánc, amely Bodnár Zsigmond megjegyzésétől Moller ötletén, tanártársai tervezgetésén keresztül Frankenburg elgondolásához s az irodalmi és művészeti kör megvalósulásához vezetett.

Moller Ede buzgó munkát vállal ebben a körben, az első tisztikarban ő a másodtitkár, 1882-ben pedig alelnöknek választják. Itt mutatta be többek között Ilosvai *Toldijá*-ról, Arany *Tetemre hívás*-áról, Tompa Mihályról, Széchenyi Istvánról írt tanulmányát, de szerepelt zeneszámokkal is.

Igen jellemző az a levél, amelyet Frankenburg Adolf írt Moller Edéhez 1881 október 10-én Bécsből. (Frankenburg akkor már lemondott az irodalmi kör elnökségéről s elköltözött Sopronból.) „Tekintetes öcsémuram!” — így szólítja Mollert s megírja, hogy szemét Billroth ismét megoperálta, és pedig, mint látszik, sikerrel. Egyelőre nem hagyhatja el a szobát s csak november 7-én utazhatik Pestre. Soproni híreket kér. „Tartott-e az irodalmi kör ülést s végeztek-e valamit a jövő előadások s az elnökválasztás iránt? Minden érdekel engem, kivált az Ön tollából, kinél rokonszenvesebb hívem s tiszteltebb elvtársam Sopronban nincsen.”

Moller Ede bécsvágya és munkaszomja számára szűk volt a vidék újságjainak s a soproni irodalmi körnek kerete. 1878 végén nagy fába vágta a fejszét: Ujvári Béla¹⁾ tanártársával együtt megindította Sopron első magyarnyelvű folyóiratát, a *Külföld*-et. Címe is mutatja, hogy feladatául a külföldi irodalom ismertetését tűzte ki. A szerkesztő szeptemberben küldte szét az előfizetési felhívást tanártársaihoz s kérte, hogy az inté-

¹⁾ 1852—1927. Később a fővárosba került, színdarabjai, satírái és francia nyelvészeti munkái révén országos nevet szerzett.

zetek és önképzőkörök fizessenek elő. Néhány mondat: „Lehetetlen, hogy kolléga úr, mint irodalmi szakember, észre ne vette volna, jelen korunk ide s tova kapkodásaiban, egy valóban irodalmi s kritikai lapnak nevezhető vállalat hiányát és szükségét, egy oly folyóiratét, mely szigorúan és szakszerűen eredeti fölfogású tanulmányokat és alapos, beható, komoly és illedelmes kritikát hozna... Irodalompartoló közönséget mégcsak teremtenünk kell, azért forduljunk az ifjúsághoz s neveljük azzá, hogy egykoron utódaink ne kényszerüljenek ily elszomorító viszonyok közt egy kevés kilátással hasonlóra vállalkozni.”

A munkatársakat is főképp a tanárok közt keresi. Közreműködésüket és tanácsukat kéri. Igen sok válasz érkezik, mindenki örömmel üdvözli a vállalkozást. Igérik a közreműködést, de a sikerben sokan kételkednek. Bodnár Zsigmond például ezt írja: „Szerencsétlen Eduardo barátom! Mit gondolsz? Kritikai folyóiratot kiadni? Pénz nélkül ily roppant vállalatba fogni?” Kételkedik abban, hogy ingyen munkatársakat kaphatna. Provincián legfeljebb szépirodalmi lapot lehet kiadni. Így folytatja: „Neked sem neved, sem tudományod nincs, hogy ily dologba vághasd fejszédet. Én mint jóbarátod szólok és kérlek, ne kompromittáld magadat és ne verd magad adósságba.”

Az ország minden részéből jelentkeznek munkatársak különböző ágú és nyelvű külföldi munkák ismertetésére. Van köztük egy Halász Ignác nevű székesfehérvári tanár, aki német, angol, francia, olasz, spanyol, svéd, dán, orosz, finn munkák ismertetését vállalja.²⁾

Mollert nem riasztják vissza a nehézségek s figyelmeztetések, 1878 karácsonyán megjelenik a *Külföld* első száma 1879 január 15-iki kelettel. Irodalmi havi folyóirat. Moller Ede és Ujvári Béla szerkeszti 51 munkatárssal. Előfizetési ára egy évre 5 frt. Egy szám terjedelme három ív. Az első szám Fialovszky Lajosnak, Ujvári Bélának, Erödi Bélának, Sturm Albertnek, Moller Edének, Györy Vilmosnak, Halász Ignácnak, Wagner Lajosnak egy-egy tanulmányát közli s külföldi folyóiratok rövid szemléjével végződik.³⁾

Ujvári Béla a karácsonyi ünnepek miatt távollévő szerkesztőtársának levélben számolt be arról, hogy a folyóiratnak 16 előfizetője van s hogy a *Fővárosi Lapok* c. folyóirat elismeréssel írt a *Külföld*-ről és különösen Fialovszky írását dicsérte. Nagy

²⁾ 1855–1901. Később kolozsvári egyetemi tanár.

³⁾ Fialovszky L. a legújabb irodalmat, Ujváry Jules Simon „Thiers kormánya” c. írását, Erödi Béla (bencés tanár, az irodalmi kör első főtítkára) Perron Izlamról szóló könyvét, Sturm A. James Sime Lessingről szóló értekezését, Moller Vischer „Auch einer” c. regényét, Györy V. Falbe Hanssen dán statisztikusnak magyarországi utazásáról írt emlékezéseit, Halász I. az „Aus dem Norden” c. finn versgyűjteményt, Wagner L. Zeleny cseh írónak Jungmann Józsefről írt tanulmányát ismertette.

elismeréssel írt a *Sopron* is s az új folyóirat rendeltetését így ismertette: „Célja a tudományszak különbségének teljes kizárásával, minden nyelvű és irányú művek ismertetését adni, hogy ilymódon betöltse a rég érzett szükségét: könnyűszerrel, élvezhető, könnyed előadásban a külföldi tudományos és szépirodalmi mozgalmakat, törekvéseket, haladást és vívmányokat áttekintő szemmeltartással közvetíteni.” Elismerésben egyébként sem volt hiány. Maga Bodnár Zsigmond is az elragadtatás hangján ír: „Őszintén gratulálok folyóiratotoknak. Amennyire sajnálalak volna, hogyha egy tisztán kritikai dologba fogtok és nagy költséggel teszitek, éppen annyira helyeslem, hogy ily cím alatt és ily szerény ívszámmal dolgoztok.” A minisztérium is meg van elégedve a folyóirattal, azt az iskolaigazgatóságok és tanári testületek pártfogásába ajánlja, mert „a megjelent első szám változatos és érdekes tartalma a vállalat életrevalósága mellett tanuskodik.”

Az előfizetők száma később se több 48-nál s az anyag összedése is nagy nehézségekkel jár. 1879-ben becsülettel megjelenik mind a 12 füzet, ez év végével azonban megszűnik a *Külföld*. A folyóirat egy évi anyagában 17 francia, 36 német, 3—3 angol, spanyol, lengyel, 2—2 cseh, szerb, tót, román, perzsa, 1—1 olasz, dán és orosz témát, illetve könyvismertetést találunk. Az irodalmi témák mellett szóhoz jut a történelem, földrajz, matematika, csillagászat, filozófia stb. A munkatársak közt van Péterffy Jenő, Ujvári Béla, Márki Sándor, Bella Lajos, Erődi Béla, Heller Ágost, Győry Vilmos, Kárpáti Károly. Maga Moller nem szerepel valami sokszor, aminek a szerkesztő szerénységén kívül talán az az oka, hogy az ő igazi területe a magyar irodalom. Itt jelent meg „Aesthetikai áramlat” c. értekezése az idealizmus és formalizmus küzdelméről s a kettő egyesítésének szükségességéről, Beck Károly magyarországi születésű német költőről írt tanulmánya és két könyvismertetése.

A folyóirat két teljes példányát a „Széchenyi István reáliskola” tanári könyvtára őrzi. Soproni szempontból rendkívül értékes, bár kétségtelen, hogy nagy hibái voltak. Száraz, sokszor terjedős s ami a legnagyobb baj, anyagában nincs egység, nincs rendszer. Ujvári Béla leveleiből is kitűnik, hogy mennyit kellett biztatni a munkatársakat s hogy meg kellett elégedni azzal, amit küldtek. A kritika nem is volt mindig elismerő. A *Vasárnapi Ujság* jól viselkedik, írja Ujvári, de a *Fővárosi Lapok*-ban Beöthy Zsolt ugyancsak nekíront Mollernak: „A *Külföld* irodalmi havi folyóirat szerkesztői is elszundikálnak ebben a forráságban a jó Homér példájára. Különbön bizonyosan több gondot fordítottak volna a most megjelent füzet összeállítására. A multkorit érdeme szerint megdicsértük, a mostanit megdicsérni üres bók lenne. Négy cikk van az új füzetben, de kettőt jobb lett

volna gondosabb kidolgozásra visszaadni s nem sajtó alá adni. Ilyen mindjárt a legelső: a Moller Edéé Beck Károlyról. Pár frázis bevezetésképpen, a legismeretesebb életrajzi adatok, néhány versének prózai kivonatolása és Kurz Henrik német irodalomtörténetíró felőlük mondott véleményének jobbára szószentí idézése: ez az egész. Moller Ede csak azért fordul Kurtól a másik német íróhoz: Gottschall Rudolfhoz, hogy magának mennél kevesebbet kelljen hozzászólni a tárgyhoz. Igaz, hogy mikor maga beszél, furcsákat mond." Ily hangnemben folytatódik a kritika tovább.

A *Pesti Napló*-ban is jelent meg egy támadás, valószínűleg Greguss Ágost tollából. Ujvárinak egy másik levele így szól: „A *Fővárosi Lapok*-tól nem tudom mit vársz. Megemlítette, hogy megjelent s azzal punktum. Beóthy Gleichenbergben van, ott meg nem látja a *Külföldet*. Majd lerántja, ha visszajő, a jövő számot.” A *Fővárosi Lapok* magatartásáról Ujvári egy másik helyen a következőket írja: „Ime pesti élményeimből egy morzsalék: Meglátogattam Vadnayt,⁴⁾ megkínált, hogy üljek le s rögtön azt kérdé, hogy haragszunk-e? Eszünk ágában sincs, válaszolom. — Hát Moller úr? — Ő sem... Szemére vetettem, hogy előfizetések idejében támadtak meg. Nem én írtam, mondá, egy akadémiai tagtól kaptam, én csak a bevezetést írtam. Különben ne törődjék vele: nem is volna jó, ha mindig dicsérnők, gyanus volna. Aztán, tevé hozzá ravaszul mosolyogva, ha Mollert lerántják, az Önnek csak használ. — Megnéztem. Úgy! — mondám, köszönöm.”

A *Külföld* tehát egy évig élt s valószínű, hogy ez az arasznyi lét is Mollernek került pénzébe. A kedvét azonban nem vesztette el. Már egy év múlva új folyóiraton, és pedig hetilapon töri a fejét. A címe *Korszellem* lett volna. Azonban még előfizetési felhívása is csak kéziratban maradt meg, pedig Moller nem idegenkedett attól a fogástól sem, hogy a siker érdekében elhallgatja a vidéki szerkesztő és kiadó nevét s úgy tünteti föl, mintha a lap Pesten látna napvilágot. Az előfizetési felhívást még ma is érdemes elolvasni:

„Lehetetlen, hogy az irodalommal foglalkozók, a folyóiratok olvasói bármelyikében is föl ne ébredt volna az a tudat, amely a budapesti és országos irodalmi viszonyaink változásának szükségét sürgeti, vagy legalább óhajtja. Nem értjük ezzel irodalmi központunk szétdarabolását. Nagyon is átlátjuk az egy főhelyben való egyesülés hasznát és kedvező kifolyását. Páris is irodalmi központ, Németországnak szintén van több irodalmi központja, amelyeknek fontosságát nálunk senki sem tudja jobban méltányolni. De Páris és Németország igyekezete ment a pajtáskodás, az érdemetlen pár-

⁴⁾ Vadnay Károly 1832—1902. A *Fővárosi Lapok*at 1864-ben alapította Tóth Kálmánnal és harminc évig szerkesztette.

tolás s a tekintélyi feltés önös indulatától. Páris és Németország közlönyei nem a név, hanem a dolgozat minőségétől teszik függővé ennek fölvételét. Nem arra néznek, hogy a központ, vagy a vidék valamely írója küldi-e be, hanem arra, vajjon megfelel-e az irodalmi követeléseknek. Nem törődnek azzal, hogy ezen vagy azon klikk befolyásos tagja ajánlja-e hanem azzal, vajjon az ügynek szolgál-e vele... Valljuk meg, hogy ez a rákfenéje és oka lapirodalmunk süllyedésének, s mivel nem irodalmi szempont az irányadónk, nem vetünk semmit derék írói kar nevelésére... S mi következik ebből? Hogy a legtehetségesebbek is nem látván munkájuk eredményét, legfőllebb egy-két évig dolgoznak becsvágyból s azután elközbömbösödnek köznap, kenyérkereseti, de jövedelmező munkát keresnek a tudomány s továbbképzésük kárára. Ha pedig nem ez kedvetleníti el, akkor okvetlenül azon protekció szűkkeblősége, mely nálunk a központban oly csunya módon érvényesül s az önálló, saját eszén járó írot a lekenyerezett kritika fölbújtásával elnyomja, elnémitja s a kegyeltet legtöbbször érdemtellenül égig magasztatja."

Moller Ede esztétikus lélek volt. Arrafelé vonzódott, ahol szépet találhatott: irodalom, zene, képzőművészet, Olaszország. Legnagyobb lélekzetű tanulmánya 1877-ben jelent meg, a *Magyar Kalliope*. A *Szigeti veszedelem*-ről, *Zalán futásá*-ról, Debreczeni Mártonnak *A kióvi csata* c. eposzáról⁵⁾ s az eposz elavulásának okairól szól. Halála előtt rendezte sajtó alá *Összeüjtött tanulmányait*, amelyek már kiadásra nem kerülhettek. E munka tartalma a következő lett volna: 1. Társadalmi irány és hatása. 2. Kurzbold és a Toldi-monda. 3. Arany János *Tetemre hívása*. 4. A *Tetemre hívás* vitája (válasz a *Philologiai Közlöny*-nek, a *Pesti Napló*-nak és a *Magyar Nyelvőr*-nek). 5. Aesthetikai levél a fenségesről (megjelent a *Fővárosi Lapok*-ban), szomorúról és vészesről (vészesnek mondja a tragikust), a lírikus költőről. 6. Toldy Ferenc emlékezete. 7. Frankenburg Adolf. 8. Tompa Mihály. 9. Beck Károly. 10. Vischer regénye (Auch einer⁶⁾). 11. Egy aesthetika-történeti mű. 12. Aesthetikai áramlat.

E tanulmányok egy részével már találkoztunk részint az irodalmi kör dobogóján, részint a *Külföld* hasábjain. A *Figyelő*-ben jelent meg a *Tetemre hívás*-ról szóló tanulmánya, amelyet Szász Károly megdicsért, az *Ellenőr* lehordott. Voltak azonban Mollernak más munkái is. A *Fővárosi Lapok*-ban jelent meg Debreczeni Márton *Árpád*-járól szóló tanulmánya, az *Ellenőr*-ben „Néhány szó irodalmunk érdekében” c. írása és Zichy Mihály „Éjféli tánc” c. képének méltatása. 1878-ban jelent meg „Ilosvai Péter és Arany János” c. tanulmánya. Dengi Jánosnak

⁵⁾ 1854-ben jelent meg.

⁶⁾ Beck Károly (1817—1879) Baján született. Vischer Frigyes (1807—1882).

Debrecenben megjelent *Délibáb*-ja közli „Elbeszélő költészetünk a XVII. századig” c. értekezését és két esztétikai levelét (a szomorúról és vészszéről, valamint a lírikus költőről). A soproni reáliskola 1877—78. évi értesítőjében jelent meg Ilosvairól és Aranyról szóló tanulmányának egy része, az 1879—80. évi értesítőben pedig a „Széchenyi István emlékezete” (Előbbiből Beöthy Zsolt meleghangú levélben kér egy példányt könyvtára számára.) Volt még egy retorikai kézikönyve, egy röpirata arról, hogy kell-e latin és görög nyelv a gimnáziumban? Foglalkozott Munkácsy Mihály „Krisztus Pilátus előtt” c. festményével, Garay Jánossal, Jósika Miklóssal és meg akarta írni olaszországi emlékeit.

Ez a hatalmas, sokrétű anyag mutatja, hogy Moller Edében mily hatalmas munkaerő buzogott. Munkáival sűrűn kopogtatott a fővárosi folyóiratok szerkesztőségében, különösen az Abafi Lajos⁷⁾ kiadásában és Szana Tamás szerkesztésében megjelenő *Figyelő*-vel, a *Fővárosi Lapok*-kal és az *Ellenőr*-rel állt összeköttetésben. Abafi, akinek könyvkereskedése is volt, bizományba fogadta a *Magyar Kalliopét* s íróját arra biztatta, hogy a soproni liceum *Magyar Társaságá*-val és Kis Jánossal foglalkozzék. Egyik levelében azt írja: „Hogy a Kalliope kelendőségnek örvend, nem állíthatom, ámbar csak arról lehet tudomásom, ami saját üzletemet illeti; meglehet, máshol jobban kél. Mostanában a magyar publikum nem vesz semmiféle könyvet. A *Figyelő* számára folyvást érkeznek közlemények, de azért köszönettel veszem, ha kegyed valamivel beköszönt, kivált, ha a dolgok mélyébe igyekszik hatni. Aranyt ne bántsuk, órola úgysis boldogboldogtalan ír; jobb szeretném, ha Jósikát jellemezné.” Szana Tamás is ír levelet Mollernek, közli vele, hogy Abafival összekülönbözött s ezért a *Figyelő* megszűnése elkerülhetetlen. Ezért nem közölte Moller beküldött írásait: „Fölejánlott dolgozatai számára ugyanis nem akartam hajlékot ajánlani oly épületben, mely leroskadással fenyegetőzik... Miért láncolnám magamhoz egy olyan fiatal író bizalmát, kinek nyilvános pályáján később még szemére is vethetnék, hogy utolsó pillanatig pártolta azt az irodalmi csendzavarót, ki öt éven keresztül annyiszor tört bort a pajtáskodások, egymást támogató érdekek által magasra emelt üres fők orra alá.”

Vadnay Károly szintén több levelet írt Mollernek. Megígérte, hogy a fenségesről szóló levelet közli, de a tragikusról szóló legyen rövidebb, szintúgy az *Árpád*-ról szóló ismertetés. A tragikusról szóló levél közlését később mégis megtagadta. Erről szóló levelének szélére Moller éles megjegyzéseket írt.

Moller Ede munkájának, szorgalmának híre messze földre

⁷⁾ Igazi neve Aigner Lajos (1840—1909).

elment. A debreceni *Délibáb*, az egri *Mátravidék*, a balassagyarmati *Röpke ivék az irodalom és művészet köréből* kért tőle dolgozatot. Utóbbi a Balassagyarmaton tanárkodó Komjáthy Jenő⁸⁾ szerkesztette, Reviczky Gyula és Koroda Pál is a munkatársak között van. Munkára elsősorban saját tudása és becsvágya ösztönözte, de erősen sarkallhatta az a körülmény is, hogy tanártársaiban ugyanúgy lobogott a munkakedv és a tenniakarás. Hiszen egy tanári karban dolgozott Bayer Ferencsel, Bella Lajossal, Fialovszky Lajossal, Kárpáti Károllyal, Salamin Leóval. Mindannyian a magyar szellemi élet harcosai. Fiatal kollégái az ország különböző részein művelik az irodalmat, a tudományt s indítják, miként már eddig is láttuk, a komoly célú folyóiratokat.

Jóbarátai közül különösen a már többször említett Bodnár Zsigmond és Ferenczy József nevét kell megjegyeznünk. Bodnár Zsigmond (1839—1907) 14 évvel volt idősebb Mollernál s iránta atyai barátsággal viseltetett. Budapesten középiskolai tanár, egyben a magyar irodalom magántanára az egyetemen, a *Havi Szemle* kiadója. Eredeti felfogású esztétikus. Legfontosabb munkája: A magyar irodalom története. Mollerral nyilván akkor kerül összeköttetésbe, amikor Moller a *Sopron* számára toboroz munkatársakat. Bodnár mindig nagy szeretettel írja leveleit, nemsokára felajánlja a tegeződést s fiatal barátját ellátja jó tanácsokkal. Rendszerint kedves Eduardo barátomnak szólítja. Az ő leveleiből tudjuk, hogy Moller 1878 tavaszán valami lelki válsággal küzd. A vidéki élet keseríti el, amelyben tehetsége kellő talajt nem talál. A fővárosba vágyik. Ugyanakkor házasságra is gondol. Ekkor írja Bodnár: „Roppant elkeseredésedet kislelkűségnek tartom . . . Csodálatos bölcsesség van abban, hogy a tehetség csupán hosszas küzdés után jut előre, mert ha ez nem így történnék, a tehetségek uralma mindent fölforgatna, pedig minden fölforgatás szörnyű egyéni, családi, állami és társadalmi szerencsétlenséggel van összefűzve. Nagyon jól van ez így, hogy csak nehezen jutunk elismeréshez. A nemes lélek végre is bizonyos bölcs lemondásra tesz szert, vagy a közügyekre veti magát és használ, amennyit tud, az emberiségnek.”

Bodnárnak 1876 végén írt levele az alakulóban lévő Petőfi-Társaságról szól és azt mondja, hogy Moller is tag lehetne, ha tanulmánya (bizonyára a Magyar Kalliope), az alakulásig megjelennék s azt a sajtó jól fogadná.

Ferenczy József Mollerral együtt végezte az egyetemet. Eleinte Kassáról és Bajáról írja leveleit. Tanári vizsgákra készül, azokról számol be. Szeretettel dicséri barátja szorgalmát, ő maga is dolgozik. Tompával, Obernyikkal foglalkozik, a *Figyelőbe* és vidéki lapokba (többek közt Moller lapjába is) küld

⁸⁾ 1858—1895. A Vajda-Reviczky-Komjáthy-féle irodalomtörténeti triumvirátus tagja.

kéziratokat. drámát ír. A boszniai okkupációban megsebesül, vitézségi érmet kap. Majd Fehértemplomba nevezik ki tanárnak. „Elek itt, barátom, úgy, hogy akár a jövő újévre begyöpösödik az eszem... Csak Fehértemplom legalább Sopron volna. nektek legalább van Frankenburgtok, de ha itt bennünket tesz meg nagy embernek rímfaragó poéta kollégánk, ugye, az már nagy szegénység.” Így ír. Ő is gondol arra, hogy folyóiratot indít, de csak két előfizetője akad. Megnősül és tovább robotol a tanári nap-számban. Egy másik levele így hangzik: „Barátom, az itteni élet literaturai halál. Nincs itt senki és semmi, aki és ami irodalmi érdeket gerjesztene. Nem írok tehát (csak Obernyikot végzem be), de annál többet olvasok. Ne is ütközzél meg, ha lemondok lapod támogatásáról, olvasód leszek, de munkatársad nem. Elkeserít engem ez az istentelen helyzet nagyon. Mily szép terveim, céljaim voltak Pesten, mennyi adatot gyűjtöttem máris később megírandó dolgokhoz, s íme, hiába. Nem írok, ismétlem, de azért olvasok, elmélkedem. Boldog vagy, hogy legalább kollégáid körében szellemi tápot találsz, én irántam a sors sokkal kiméleltlenebb volt. Dolgozzatok!” Ferenczy 1883-ban Pestre került, Garay Jánosról s a magyar hírlapirodalom történetéről írt maradandó értékű tanulmányt. (Később műegyetemi tanár lett.)

Moller Ede 1882 április 12-én 29 éves korában meghalt. Holttestét Nagyszombatba vitték. A soproni vasútállomáson nagy közönség jelenlétében Bella Lajos a reáliskola, Tomsich Bertalan az irodalmi kör nevében búcsúztatta. A részvétet Moller édesatyja köszönte meg német nyelven. A *Sopron*-ban dr. Baán Endre, a reáliskola értesítőjében dr. Kárpáti Károly írt nekrológot. Utóbbi idézzük: „A múlandóság vak hatalma egyaránt sújtja a hitványt és a jelest. Amabban mit sem, ebben sokat veszít a társadalom, a haza. Ily veszteséget siratunk mi is elhunyt barátunkban, mert mikor szíve megszűnt dobogni, egy kítűnő hazafival, egy lelkes tanárral, egy szorgalmas tudóssal és egy jóbaráttal lettünk szegényebbek.”

Ez a mondat összesűriti mindazt, ami Moller Ede volt s aminek a rendelkezésünkre álló adatok s a jellemző szemelvények felhasználásával megrajzolni igyekeztünk. Az arckép hátterében ott van a kiegyezés utáni évtized szellemi lendülete és soproni vonatkozásban a magyarság megerősödése. Írásunkkal egy besüppedt sírra tettünk virágot.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

A múzeum Széchenyi-szobája.

A Széchenyi-szoba létesítésének gondolata már évek óta foglalkoztatta a múzeum vezetőségét. Hogy a gondolatot tett követhette, abban nagy része volt boldogult Holl Jenő

dr. vasútigazgató páratlan lelkesedésének, áldozatkészségének, s az általa megnyitott anyagi erőforrásoknak. De hálával kell megemlékeznünk a Magyar Tudományos Akadémia bőkezűségéről is; sok-sok értékes darabot (könyvet, metszetet) juttatott e célra másodpéldányaiból. A múzeum vezetősége is állandóan figyelemmel kíséri a felbukkanó Széchenyi- emlékeket, s a vásárlások céljából rendelkezésére álló összegből iparkodik azokat megszerezni, s a gyűjteménybe iktatni. A Széchenyi-szoba anyaga tehát tervszerűen és állandóan gyarapodik.

A múzeum újjárendezésével kapcsolatban egyelőre egy kisebb földszinti helyiséget biztosított a vezetőség a Széchenyi-gyűjtemény részére. Az emlékanyag a következő csoportokra oszlik: Könyvek (Sz. I. irodalmi műveinek első kiadásai, Sz. életrajzok, Sz. I. műveinek magyarázatai, Sz. I. irodalmi műveinek későbbi kiadásai, duplumok), Sz. I.-ra vonatkozó képek, Széchenyi-gyász (gyászjelentések, emlékalbumok), Sz. I. eredeti levelei, érmek, egyéb Sz.-emlékek. A helyiség interieur-jellegét van hivatva kidomborítani a Széchenyi-korabeli bútort. A jelenlegi könyvállomány: 85

Izso Miklós: *Gr. Széchenyi István.*
Eredeti szoborminta.
(Városi Múzeum.)

mű 97 kötetben; a többi anyag összesen 204 darabból áll.

Széchenyi István három eredeti levelén (Gr. Esterházyhoz, Karsanzihoz, Kretschy nevű vadászához) és Kossuth Lajosnak gr. Széchenyi Istvánnéhoz írt levelén kívül külön említésre méltó darabok a következők: Gr. Sz. I. bécsi szülőházának 1725-ből való rézmetszetű képe*) (ritka), 4 drb eredeti Angerer-féle fényképfelvétel Sz. I. döblingi lakosztályának egyes részleteiről (a felvételek közvetlen Sz. I. halála után készül-

*) Közölve a Soproni Szemlében; II. évf., 145. o.

tek), Sz. I. állósobra Izsó Miklóstól (eredeti szoborminta [kép] gipszből; a soproni Sz.-szobornak szolgált mintául). Meglepően gazdag a Széchenyi-arc képsorozat; jórésze a legkiválóbb hazai és külföldi grafikus-művészeket (Barabás, Doby, Eybl, Kasler, Kriehuber, Schoefft stb.) vallja alkotójának.

A múzeum vezetősége e szoba létesítésével óhajtott kegyeletes emléket állítani a Legnagyobb Magyar halhatatlan szellemének. Az emlékmű anyag látogatóink részéről hálás érdeklődésre talál.

Cs. K.

Kisebb közlemények.

Soproni apróságok Széchenyi naplóiban.

Sopron igazán Széchenyi városa volt. Nem történhetett itt semmi változás, újítás, hogy ne keltette volna fel figyelmét és ne sietett volna megtekinteni. Naplóiban százszámra találunk ilyen vonatkozásokat.¹⁾ A hosszú ideig épülő vármegyeháza p. o. végre is elkészült, akkor a Legnagyobb Magyar 1835. május 12-én megnézi és szokásos szaggatott stílusában csak annyit ír ugyan: „Ich Comitathaus. Hübsch“, de ez éppen elég elismerés a kényes ízlésű ember ajkáról. Ugyanakkor megnézte Nagy Sándor házat is, de azt nem találja jónak; ez a ház al-

¹⁾ E szemelvények Széchenyi naplóiból valók, és pedig a Történelmi Társulatnak Viszota Gyula kitűnő gondozásával megjelent kiadásából.

kalmasint a Zrinyi Ilona-intézet helyén állt.

1836. október 18-án meglekinti az új gőzmalmot. „Scheint misglückt zu haben“, írja róla. Pontosan eltalálta. Hamarosan meg is szűnt.

1840-ben kezdtek építeni a pompás új színházat. De hamarosan baj történik, összedültek az alapfalak.²⁾ Széchenyi július 18-án jegyzi fel: „das neue Theater zum Theil eingestürzt“. De szerencsére a kezdetkezeten volt ekkor még az építkezés és már 1841 október 9-én fel is avathatták a színházat. Az ünneplő közönség soraiból nem hiányozhatott persze a Legnagyobb Magyar sem. Naplója bókot mond az előadásnak: „Norma. Ganz passable. Wir fahren im Regen nach Hause“. Bellini Normáját adták megnyitóra.

1841-ben bizonyos Salzmann Ká-

²⁾ Szó van róla a Michel krónikában is.

roly engedélyt kap, hogy a Kurucdombon szélmalmost építhessen. Széchenyi valószínűleg nem volt jó véleménnyel az akkor már ilyen túlhaladott technika iránt, de azért megszemléli a következő évben az építkezéseket; 1842 október 7-én ezt jegyzi fel: „Besehe die Windmühle, die gebaut wird.“

Ügylátszik a soproni palotában nem volt állandó személyzet. Széchenyi általában Lunkányinál ebédel, egyszer-kétszer a jóhírnevű Magyar Király-fogadót keresi fel. 1844 április 6-án ezt írja: „Königin von Ungarn. Sie habe ich noch nicht gesehen.“ Alkalmasint a fogadosnét, a szép Angelinét érti alatta. A később világhírűvé lett festő, Angeli Henrik anyja állítólag igen szép nő volt, ez is vonzotta a vendégeket. 1847 április 25-én meg ezt olvashatjuk: „Esse bei König von Ungarn. Wollte lesen... gehen nicht.“ A fogadó egyébként valaha Széchenyi Ferencé is volt.

1838 május 4-én övéivel Széchenyi a domonkosok priorjánál gyónik. Sopron kezdettől fogva szerepel nagy tervei között. Egy jegyzetén az 1820-as években odavetett szavakat olvashatni: „Sparkasse in Oedenburg“. Csak az 1840-es évek legelején valósult meg. Utolsó éveiben pedig borpincészet terve foglalkoztatja.

Ha tehát Sopronban nem múlik a hála Széchenyi iránt sohasem el, azt a Legnagyobb Magyar működése valóban meg is érdemelte.³⁾

Csatkai Endre dr.

³⁾ Lásd bővebben Sopronvármegye 1939. ápr. 7: A Legnagyobb Magyar és Sopron városa. (Csatkai Endre.)

A soproni Széchenyi-könyvtár.

1877. február havában alakult meg Frankenburg Adolf kezdeményezésére és elnökletével a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör. Már elete első hónapjaiban is lelkes, buzgó működést fejtett ki; havonként egy-egy műsoros estet tartott, amelyen irodalmi, társadalmi kérdésekről olvastak fel, költeményeket szavaltak és magyar s külföldi mesterek zeneműveit adták elő. Hamarosan sor került egyesületi könyvtár létesítésére is. Már ez év augusztusában olvashatjuk a felhívást,¹⁾ amelyben Frankenburg többek közt arra szólítja fel Sopron társadalmát, hogy könyvadómanyaival segítse elő a könyvtár megalapítását. Többrendbeli adomány között tekintélyes tételként szerepel gróf Széchenyi Béla ajándéka, 10 „rakláda“ könyv.²⁾ Ez a 10 ládányi könyv képezte a könyvtár törzsét.

Az Irodalmi és Művészeti Kör — ma Frankenburg Irodalmi Kör — könyvtára hosszú és változatos hanyattatás után (ennek oka főképp megfelelő helyiség hiánya volt) végre 1927-ben végleges hajlékot talált Sopron sz. kir. thj. város közkönyvtárában.

Már a Kör könyvtára alapításának, ill. gróf Széchenyi Béla bőkezű adományozásának idejében tudták, hogy e könyvek között sok olyan van, amely magán hordja gróf Széchenyi Istvánnak kezeírását.³⁾ Az idők folyamán ez az adat sajnálatos módon elsikkadt. Amikor azonban a városi közkönyvtár átvette a könyvtárt, ill. annak maradványait,

¹⁾ Sopron c. napilap 1877. aug. 11. sz.

²⁾ J. b. 1877. október 6. sz.

³⁾ J. b.

elsősorban elkülönítettük azt a részet, amely bizonyíthatóan Széchenyi István gróf tulajdonát képezte, vagyis magán hordja a legnagyobb magyar kezeírását, vagy bélyegzőjét, vagy pedig neki szóló ajánlással van ellátva. Meglehetősen bizonyossággal feltehető ugyan, hogy a Frankenburg Irodalmi Kör könyvtárának kb. 2000 kötetéből a legtöbb szintén a Széchenyiek könyvtárából származik, ez azonban csak 282 kötetről bizonyítható. Ezek közül gróf Széchenyi István sajátkezű aláírását, megjegyzéseit vagy bélyegzőjét találjuk 95 műben, 120 kötetben; Széchenyinek szóló kéziratos szerzői ajánlás van 44 műben, 44 kötetben; a Széchenyicsalád egyéb tagjainak kezeírása található 82 műben, 97 kötetben; Széchenyi munkáinak duplumpéldányai⁴⁾ kitesznek 4 művet, 21 kötetet; összesen 225 mű, azaz 282 kötet.

Gróf Széchenyi István elolvasott könyveit rendszerint valami módon meg is jelölte. Vannak könyvek, amelyekbe saját kezével írta be nevét, még pedig különféle képpen, pl.: „Széchenyi István”, „gróf Széchenyi István”, „gr. Széchenyi István”, „Széchenyi Ist.” stb. Másokban bélyegzőjét látjuk. Ismét más könyvekre rájegyezte emlékeztetőül: „Olvastam” vagy „Gelesen”. Nemtetszésének gyakran adott kifejezést, amikor ráírta a könyv címlapjára: „Miserabel.”

Több könyvében széljegyzetet is találunk.⁵⁾ Minden magyarnak meg-

rendült lélekkel kell olvasnia a „gr. Széchenyi István. Gelesen” bejegyzést Girardin: „De la situation de la papauté” c. munkáján. Ez a könyv 1860-ban jelent meg: Széchenyi István 1860. április 7-én halt meg, nyilvánvaló, hogy ez a könyv élete utolsó napjaiban volt kezében.

A Széchenyinek dedikált 44 kötet szerzői közt sok hazai és külföldi jeles író nevével találkozunk. Akad azonban támogatást váró kisember is. Soproni vonatkozására való tekintettel ki kell emelnünk Schoepf (később *Mérei*) Agost orvost, aki a soproni ev. liceumban végezte tanulmányait az 1820-as években. Schoepf 1805. szeptember 24-én született Győrött; az iskola törzskönyvei szerint az árva gyermek gyámja Thurner Mihály győri orvos volt. Két orvosi munkáját ajánlotta Széchenyinek.⁶⁾ A naplók-ból kitűnik, hogy Schoepf a Széchenyi-családnak orvosa is volt egy ideig. Egyik könyvéhez mellékelte levelében megjegyzi: „...Magam is nemes családjában mesterségünk díszét tán nem mozdítottam elő...” Széchenyi naplóiban megtaláljuk az erre vonatkozó feljegyzéseket; az orvos a gyermek Széchenyi Bélát kezelte, műtétet is végzett rajta. Úgy látszik azonban, az apa nem volt túlságosan megelégedve az or-

Sopron sz. kir. város közkönyvtárában. Magyar Könyvszemle 1938, 113—122 ll.

⁴⁾ Orvosi rendszerek-, gyógymódok- 's némely rokon tárgyakról. Írta Schoepf August, Pest, Eggenberger, 1833. — Néhány szó általánosan megalapult ártalmas gyermeknevelési hiányok körül magyar szülőkhez. Írta: Schoepf August, Pest, Landerer & Heckenast, 1844.

⁴⁾ U. o. megemlíti, hogy Széchenyi munkáinak sok duplumpéldánya volt az egyik lédában.

⁵⁾ Ezeknek s a könyvanyagának Széchenyi naplóiban található kapcsolataira l. *Radó István: Gróf Széchenyi István könyvtárának töredéke*

vossal, mert össze is vezett vele.⁷⁾

A Széchenyi tulajdonából származó 139 mű között a legkülönbözőbb tudományzajok képviselve vannak: így a bölselet (2 művel), neveléstudomány (1), egyházi szónoklat (2), nyelvtudomány (9), jogtudomány (2), közigazgatás, törvényhozás (6), társadalomtudomány, politika (28), nemzetgazdaság (11), politikai történet (10), művelődéstörténet (10), művészettörténet (1), földrajz (8), mérnöki tudományok (7), természettudomány, mezőgazdaság (7), lótenyésztés, löversenysport (4), orvostudomány, egészségügy (7), memoár-irodalom (2) és a szépirodalom (22).

E 139 mű nyelvek szerint következőképpen oszlik meg: magyarul jelent meg 57, latinul 3, németül 34, franciául 22, angolul 17, olaszul 6.

Van a gyűjteményben egy kézirat is: Szerzője, *Bebesy Ferenc* főhadnagy Széchenyinek ajánlotta. Ebben egy katonai nevelőintézet alapítására tesz javaslatot. Címe: „Észrevételek a' Posonyi Diétán 1808 esztendőben Sz. András havának 5ik napján hozott VIIik Articulus szerént Váczon a' Ludovicea' Academia' felálltásának Mődjáru. Bebesi Bebesy Ferentz Tiszteletbéli c. k. Fő Hadnagy által. Szécsenyben, Nemes Neograd vármegyében 1826ik Esztendőben.” Ajánlása: „Méltóságos Sárvári / és Felső Vidéki / Gróf Szécsenyi István / Urnak / Tsászári 's Királyi valóságos / Kamarásnak és Kapi- / tányinak / Több Vitézi Rend Tulajdo- / nossának. / A Haza' boldogíttására tzel- / zó Tu-

⁷⁾ Gróf Széchenyi István naplói, Budapest (Magyar Történelmi Társulat), V. 525., 526., 528., 534., 535., 543., 554., 558., 562., 693. ll.

dományok' hathatós / előmozdítottjának ' Kegyes Nagy Jóakaró / Ur' / Eő Nagyságának / Mély alázatos- / sággal / ajánlom. /

Az ajánlások a 19. század első felében uralkodó izlésnek megfelelően általában meglehetősen terjedősek és rendkívül alázatosak. Többek közt *Brunner János* esztergomi-egyházmezei pap (szül. 1810) egy Szent István király ünnepén elmondott beszédét⁸⁾ így ajánlja Széchenyinek: „A nagy férfiúnak tulajdona lévén, hogy nem tsak a megszeható 's nemzetek' boldogulását alapító terveket; hanem a' csekélyebb munkáságot is, melly a' közgyarapodására törekszik, kegyes tekintetére méltatja. M. G. Széchenyi Istvánnak — a Nagy Hazafinak — ezen rövid értekezést tisztelettel ajánlja a Szerző.”

Csajághy Sándor, akkoriban a pesti központi papnevelő intézet tanulmányi felügyelője (szül. 1810), később csanádi püspök (1851) Zala megyének a vegyes házasságok ügyében tett feliratáról irt dolgozatát ajánlja Széchenyinek: „Méltóságos Gróf, Nagyérdemű Hazafi! Bárha számosan vannak már, kik az Egyház mellett alapos védíratokkal léptek a' világ elébe a' vegyes házasságok nem kis fontosságú kérdésében; mindazáltal aligha volt vakmerő 's felesleges Zala megyének ugyanez

⁸⁾ Über die Volks-Bildung Ungarns. Eine festliche Kirchenrede bei der in der Festung zu Ofen den 20. August 1835. begangenen Volksfeier des heiligen Stephans, Ersten Königs von Ungarn, erörtert durch J. B. Brunner, Gran, Beimel, 1835.

⁹⁾ Glossák nemes Zalamegyének a' vegyes házasságok ügyébeni felírására. Egy hazafitól. Pesten, 1841, Trattner-Károlyi.

ügybeli nagy jelentőségű felírásával megmérkezmem. Az idecsatolt példány gyümölcse bármily sikerű fáradsalmannak, mit hogy Méltóságod kegyesen fogadni 's birálatában ki-méleteskedni méltóztassék, alázatos kérelme a' szerzőnek. Ki egyébiránt Méltóságod kegyeibe ajánlván magát, megkülönböztetett hazafiúi tisztelettel marad Méltóságodnak Pesten, aug. 3ikán 1841. legalázatosabb szolgálja 's tisztelője Csajághy Sándor m. k. Tanulmányi Felügyelő."

Gyűjteményünk csak töredéke a Széchenyiek nagy könyvtárának, mégis eleven bizonyítéka gróf Széchenyi István nagy műveltségének, olvasottságának.

Radó István.

Különös hang a régi Sopronról.

Hozzászoktunk ahhoz, hogy idegenek elismeréssel szólnak Sopron természeti szépségeiről, városszerkezetéről, műemlékeiről és lakosságának műveltségszeretetéről. Ilyenkor jóleső érzés van a szívünk körül, a dicséretáradatot természetesnek vesszük s szinte személyünk elleni támadást látunk abban, ha valaki kifogásokat hallat. Van ugyan az idegenek városunkra vonatkozó megnyilatkozásainak gyűjteménye (l. Csatkai E.: Idegenek a régi Sopronról), mélységesen érezzük azonban, hogy belőle nem a város teljes arculata tükröződik vissza. A szép külső alatt gyakran szenvedélyek kavarnak s kicsinyes szempontok, személyi érdekek és az egyéni nagyságba vetett hit nem egyszer gátolják meg átfogóbb tervek megvalósítását.

Más szempontból világítja meg Sopron lakosságát Deáky Zsigmond

győri főigazgató 1845-ből származó jellemzése. Városunk az évszázadok folyamán csodálatos fogékonyságot mutatott nevelésügyi újítások iránt, tanítóit azonban meglehetősen szűkösen díjazta s főként attól húzódtott, hogy a változott viszonyoknak megfelelően emelje javadalmukat. A nemzeti iskolának 1778-ban történt bevezetése óta a tanács többször utasította el kérelmével a tanítói kart s ugyanez lett a sorsa 1845. évi beadványuknak is. Ez alkalommal azonban nem nyugodtak meg a tanács ítéletében, hanem — ez jele a tanítói öntudat ébredésének — a főigazgatónak is feltárták helyzetüket s a tanács magatartását. Deáky pártfogásba vette a tanítókat s beadványukat a következő jellemzés kíséretében továbbította a helytartó-tanácsához:

Őszintén¹⁾ megvallom, igen botrányos előttem Nemes Tanátsnak a' kebelbeli tengődő Tanítók iránti keményszívűsége, annyival inkább mint-hogy *Soprony Városa, a' mint közönségesen tudva vagyon, Hazánk' legduzsabb Városai közé tartozik, és még botrányosabb a' Nemes Városnak kitűnő telekezetessége.* Igazság érzésemmél és hivatalomnál fogva alázatosan esedezem Méltóztasson legkegyelmesebben Császári Kir. Fenséged és a Nagy Méltóságú Helytartótanács Soprony Városának Tanácsát Kegyuri kötelességének részrehajlatlan teljesítésére utasítani.

Döntés előtt a helytartótanács kíváncsi a tanács szándékaira, ezért véleményadás céljából eljuttatja hozzá a tanítók beadványát s Deáky levelét. Sajátosan nyilatkozik meg ekkor a soproni lélek. A magas

¹⁾ Részlet Deáky Zsigmond leveléből (Fasc. IX. 414.).

hatóság előtt szinte restelli, hogy elzárkózott a tanítóság kérésének teljesítése elől, önértzetesen tiltakozik azonban Deáky vádjával szemben:

Egyébiránt²⁾ a' mi a' Győri tudományi kerület főigazgatójának terjesztvényébe foglalt, s' városunk dus gazdagságáról, keményszívűségünkről, és felekezetestességünkről mint állítólag benne botrányt szült körülményekről szolló vádokat illeti, azokat mint alaptalanokat annál is inkább vissza kell utasítanunk, mint hogy a' város terheit mi, kik viseljük, minden esetre jobban tudjuk és érezzük, mint a' vádoló, városunk és lakossága jótevőségének számtalan tanuságaira hivatkozhatunk, végtére a felekezetestesség olly távol vagyon tőlünk, hogy inkább a' két vallásbeliek között századok óta háborítlanul fentartott egyetértést, kölcsönös szeretetet és méltányosságot legnagyobb dicsőségünknek tartjuk, és ha volna valami képes ezen egyetértést felbontani, efféle ingerlő vádolásokat azt legelsőben tehetnék.

Dr. Verbényi (Veszélka) László.

Rudolf Ágoston házjegye a Szeder-utcában.

Folyóiratunk ezévi első számában *Csemegi József* „Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor” c. cikkében a Szeder-utca 8. számú ház udvarán látható értékes barokk szobrunk formai elemzésével és körének meghatározásával jó szolgálatot tett váro-

sunk művészettörténeti kutatásának. Becses tanulmányának címével azonban nem értek egyet. A szobor ugyanis nem ismeretlen. Említi már *Mihályi Ernő* „Sopron renaissance-és barokk stílusban épült házai” (Sopron, 1915) c. úttörő munkájában (74. l.). Képe megvan a város dia-pozitív-gyűjteményében is. A szobor ugyanis néhány évvel ezelőtt még a ház egykori oromfülkéjében állt. Kár, hogy a ház átépítésekor az oromot lerombolták és a szobrot az udvarban rejtették el. E sorok írója is nem egyszer vetítette előadásában a ház képét. Csemegi is említi a kapu zárókövét, amelyen évszám és monogram van. Ezt már sokkal jobban ismerik. A „Soproni Képeskönyv” is említi. *Mihályi Krisztus* szegényeszlópat látta a domborműben, mi a kőfaragó cégéret véltük benne felismerni. A restaurálás megszabadította a formákat a rátapadó piszoktól és így teljesen kiemelkedik egy gyalú képe is. Az 1777-es évszám, valamint az *A R* kezdőbetűk nyomán sikerült megállapítani, hogy kinek a nevéhez fűződik a zárókö és magától értetődően a Mária-szobor felállítására is. Az 1777-es esztendőben a ház kétszer is gazdát cserél. 1777 február 21-én Schmidt Ádám adja el Mohr János György fazekasnak és ez szeptember 12-én tovább adja *Rudolph* Ágostonnak és nejének, Anna Bertának. (Fassionsbuch 1774—1777, 191. l.) *Rudolph* valóban asztalos volt és pár évvel azelőtt költözött külföldről Sopronba.

²⁾ Fasc. IX. 414.

Soproni irodalom.

Bán János: *Sopron újkori egyháztörténete. Győregyházmegye multjából. IV. szám. 2. rész. Sopron, Székely és társa, 1939. 485 oldal.*

Ez a munka nemcsak hatalmas terjedelménél fogva érdemli meg a tüzetes ismertetést, hanem szempontjainak újszerű volta és ismeretlen adatainak bősége folytán is. Sopron katolikus életének multját három kötet hivatott feltárni; elsőnek a jelen könyv, mint középső kötet került a közönség elé.

1541-gyel kezdődik. Sopron középkora vallásos buzgalomban növekedett, áldozatos lakósságot örökölt át a török háborús zavaros időszakára. A felzaklatott lelkek azonban nem találtak vigasztalóra az egyház fiaiban, mert az idegenből idevetődött papság tudás és életmód tekintetében a tökéletes züllés útjára került. A régi hitében megrendült lakosság hangulatát felhasználta a hivatalos város és igyekezett a papi javadalmakat megszerezni magának. 1565-ben lett Gerengel Simon evangélikus lelkész meghívásával hivatalosan is protestáns a város. Ez az évszám szerepel a korábbi kútfők irataiban, de a jelenlegi protestáns egyháztörténelem nem fogadja el, hanem korábbra keltezi a teljes térfoglalást. Bán János felfogása szerint azonban a korábbi Humel polgármester, akit a protestáns írók magukénak vallanak, katolikus volt haláláig. Vitatja Bán azt is, hogy a liceum alapítása 1557-ben történt volna. Szerinte akkor még nem volt Sopronban protestántizmus és csak a meglevő iskolán eszközöltek javításokat és átalakításokat, amelyek-

nek a révén azonban nem fejlődött még középiskolává (35, 112. old.). Abban nem adunk azonban igazat a szerzőnek, hogy a liceum alapításának említett évszáma újabban került volna a köztudatba. 1857-ben az iskolának 300 éves ünnepét ülték és akkor jelent meg első története Müllner Mátyás tollából.

A 16. század második felében mind nehezebb helyzetbe került a katolikus egyház. Hogy a következő század elején valamivel enyhült a helyzet, az Lackner Kristóf polgármester érdeme, aki tapintatosan kezelte a katolikusok ügyeit. A kis csoport a Szentlélek-templomban húzódott meg és magyar, tisztult lelkű papjainak vezetésével sokkal emelkedettebb életet élt, mint elődeik. Az ellenreformációnak külső sikerei itt is öntudatosabb lépésekre vezetnek. Minden ellenkezés dacára bevonulnak a városba a jezsuiták; a hívek biztosítani igyekeznek a katolikusok kizárólagos szavazatát plébánosválasztás esetére. Nemsokára szóhoz jutnak a belső tanácsban és végül a városi tisztikarban. 1674-ben az összes ősi templomok visszakerülnek katolikus kézre. A 18. század a békés építés korszaka, különösen jelentős Primes György időszaka, amely egybeesik Mária Terézia uralkodásával. Virágzás, gyarapodás lelkiekben (új vallásos egyesületek), anyagiakban (templomdíszítés, szobrok). 1780-ban megalakul a belvárosi plébánia. Ezzel zárul a kötet.

Egyházi munkánál méltán felmerül a kérdés: Nem elfogult-e az író? Ezen a téren elég csak a 39—41., 47., 85., 105., 185., 209. oldalakon vé-

gígfutni, hogy megállapíthassuk, Bán János tacituzi értelembe ír történelmet. Megborzasztja az embert, amit p. o. a 16. század katolikus papjairól ír. Bátran kimondja, a reformáció elterjedésének főoka az, hogy a papok messzire eltántorodtak az egyház követelményeitől és romlottságukban a külszint mégis megtartva, a hívek lelkében zavart és kételyt támasztottak. Elismeréssel ír Gerengről, aki pedig Sopronban kivirágoztatta a reformációt. Elítélőleg szól egyes katolikus papok kegyetlen harcmodoráról stb.

Hasonlatosan Payr evangélikus egyháztörténetéhez, rendkívül széles művelődéstörténeti háttérrel fest. Ezernyi érdekes új részlet merül fel Sopron elfeledett múltjából. Csak pár szemelvény: I. József koronázásának emlékére a város érmet vertett (253. old.). 1711-ben már megnyílt Sopronnak első árvaháza (297. old.). Sopronbánfalván a pálos kolostorban volt a 17. század folyamán a rend filozófiai iskolája (274. old.). Dobner Sebestyén ügyvéd nem maga volt nyomdász, mint eddig hírlett, hanem Schrapts könyvkötőt foglalkoztatta (311. old.). Edlinger Vilmost, a 18. század első felének műbarátját, aki az ú. n. Somogyi-házat is építtette, a század derekán csempészség és kémkedés miatt vád alá helyezték és elszegényedve fejezte be életét (332. old.). Igen érdekesen domborodik ki egy kevésbé ismert nagy polgármesternek, Preiner Mátyásnak az élete. Azután megtudjuk Gensel Ádámról, a nagynevű orvorról, hogy kortársai sem tudták, katolikus-e, vagy evangélikus. Végre is a tanács nyilatkozattételre szólította fel, akkor az időben elképesztő feleletet adott: felekezeten kívüli. És

haláláig bizonytalanságban hagyta a várost. Sírköve megmaradt, a végén mégis csak Luther híveképpen szállt a sírba (368. old.).

Mivel Payr Sándor az evangélikus egyházközség történetében 1681-ig jutott csak el és addig rendkívül szélesen festette a legapróbb mozzanatokban is városunk életét, Bán munkája 1681 után még érdekesebbé válik, hisz a következő korokról legfeljebb elszórt újságcikkek jelentek meg. Különösen figyelemreméltók a művészettörténeti adalékok. A Szentháromság-szobor kivitelezőjeként határozottsággal Leitner Szervácot jelöli meg (264. old.); e sorok frója korábban ugyanannak a forrásnak alapján csak feltevésekben kockáztatta meg ezt. (Magyar Művészet. 1928. Soproni szám.) A Mária-oszlop szerzői közt Schletterer Jakab szerződését megtalálva, a bíráló egyik korábbi feltevést erősíti meg. (Soproni Hírlap, 1937. dec. 25.) Ezek mellett új a Szent Mihály-templom egykori főoltárképének keltezése és szerzőjének megállapítása: régebben ugyanis Altomonte Bertalan művekként szerepelt 1756-ból. (Mihályi Ernő: Altomonte Bertalan, Soproni Napló, 1919. jan. 10. Schmidl Adolf 1838-ban kiadott útleírása szerint 1739-ben „Altomonte” festette a képet. Csatkai: Idegenek a régi Sopronról. 37. old.) Bán Altomonte Mártonnak tulajdonítja és 1740-nel keltezi (376. old.). A Fehér keresztet Póda után minden forrás úgy említi, mint amelyet egy mészégető emeltetett, Bán szerint Kalchbrenner volt a neve az adakozónak (380. old.).

Nemcsak Sopron egyháztörténetét foglalja magában a könyv, hanem kiterjeszkedik a város falvaira is. Itt

is sok az ismeretlen művészeti adat, köztük különösen fontos és értékes a kópházi templom multjának hiteles adatokon felépülő leírása.

Amit a szerző a bevezető szavakban megígér, meg is tartja. Könyve bő adatokkal szolgál a legkülönbözőbb érdeklődő olvasóknak. Népszokásokra, ipartörténetre, zenére, művészetre stb. kiterjed a figyelme. Előadása rendkívül kellemes, folyamatos; apróbb adatokat a lapszéli jegyzetek közé száműz. Névmutató és tárgymutató teszi használhatóbbá a kötetet.

Új soproni történetírót avat a könyv. Első próbáját becsülettel megállta, könyve nagy hasznára van a tudománynak és a soproniaknak, dicsőségére egyházának...

Dr. Csatkai Endre.

Szádeczky-Kardoss Elemér dr.: *Geologie der rumplungarländischen Kleinen Tiefebene, mit Berücksichtigung der Donaugoldfrage. — 4° XVI + 444 old., 4 térképmelléklettel, 29 szövegközti ábrával. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter-nyomda. — Megjelent az Iparügyi Minisztérium Bányászati Osztályának támogatásával önállóan és a „Mitteilungen der berg- und hüttenmännischen Abteilung“ Sopron, X. köt. II. része gyanánt. — Ára kötve 27 P. Megrendelhető a Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának könyvtáránál Sopronban.*

Mindig nagy tisztelettel állók meg a *geológusok* munkái előtt, akik a földkéreg rétegei között úgy lapoznak, mint mi valamely nagy könyv lapjai között. A hegyek kőzeteiből, a kőzetekben található kö-

vületekből megmondják a hegyek keletkezését, korát, azt az éghajlatot, mely a keletkezés idején uralkodott; megmondják, hogy milyen élővilág élt azon a vidéken és hogy a tengerek mennyi ideig és mekkora mélységben hullámoztak ott. Sok-sok mindent kiolvasnak tehát a rétegekből és azok alkotásából. A hegyvidéken dolgozó geológusnak rendelkezésére állanak a sokszor mély folyóvölgyek feltárásai, a kőbányák és kőfejtők, a mélybe fúrt egyéb aknák és bányák, a könnyen elérhető sziklák. Ám a *síkvidéken*, az asztalsímaságú alföldeken dolgozó geológus munkáját mindig igen nagyra becsültem, hiszen nem állnak rendelkezésére a hegyvidéken meglévő sokféle feltárások. A geológusnak a sík vidékeken egészen más módszerekkel kell dolgoznia s munkája nagyon nehéz. Ha szerencséje van, akkor néhány mélyfúrás, artézi kutak fúráseredményei jutnak kezébe, melyekből következtetni tudhat. Egyébként teljesen különleges módszerekkel kell kutatnia, hogy alföldi geológiai munkája eredményes legyen.

Ilyen nehéz és többévi munkának az eredménye *Szádeczky-Kardoss Elemér dr.* egyetemi magántanárnak, a Műegyetem soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara adjunktusának bennünket nagyon közelről érdeklő hatalmas könyve. Ez a munka nemcsak a csonka Kis-Alföld geológiáját adja aprólékos részletességgel, hanem annak nagy keretét is a Bécsi Medence közepéig, délen a Zala-folyóig s keleten a Marcalig, főleg a szerző hosszú évekre terjedő saját kutatásai alapján.

A nagy munka négy részre osz-

lik. Az *első rész* azokat a módszereket tárgyalja, amelyekkel a szerző dolgozott. Az eddig használatos geológiai módszerek mellé a szerzőtől kidolgozott, illetőleg továbbfejlesztett üledéketpetrográfiai módszerek is rendkívül hasznosak voltak, mert ezek az alföldgeológia legújabb, sajátos módszerei. A régi folyórendszerek üledékeinek elemzésével, a lerakott folyami kavicsok és homokok szemmagyságának, továbbá ezek vegyi megváltozásainak vizsgálatával a szerző bele tud világítani a geológiai mult sötétségeibe s meg tudja mutatni, hol folytak ősi időkben a mai folyók elődei, milyen irányban változtatták folyásukat és tolódtak el oldalt ősi medrűkből.

A *második rész* a Kis-Alföld *pliocénelőtti és idősebb pliocénkorú* rétegeit ismerteti. Megtudjuk, hogy a Kis-Alföld süllyedése a miocén-korszakban kezdődött s ennek a korszaknak üledékei csak a medence peremén maradtak meg. A régebbi (mélyebb) pliocénrétegek, a pannon- és pontusi időszak rétegei nálunk is jól elkülöníthetők. Ezek mellett meg lehet különböztetni a közép- és felsőpliocén rétegeit. Az eddig ismeretlen igazi középpliocén-rétegek nagy vastagságú agyagos-márgás kifejlődésben megvannak a Fertőtől délre és Győr vidékén. Iván környékén kiemelkedett szerkezet van s ezen a pannon-pontusi határt mutató aprókavicsos rétegek kerülnek felszínre. A Kis-Alföld *déli* felében a felszínen agyagos és finom homokos rétegek uralkodnak, az északi részt ellenben fiatalabb Duna-üledékek borítják s a kettőt a Hanság vonala választja el egymástól. Ez a Hanság-vonal választó egyúttal a középpliocén óta egymással szem-

ben elnyomuló Duna és Répce—Rába üledéktömegei között is.

Szerzőnek sikerült kimutatnia, hogy a pontusi és középpliocén időszakban a Kis-Alföld folyóvizei a brucki kapuból kiindulva a Kis-Alföldön délre kanyarodtak s ebben az irányban folytak egészen Zalaegerszegig, ahol délkelet felé haladtak tovább. Közben fölvették a Sopron vidékéről, a keleti stájer medencéből stb. származó folyókat. E vízrendszer egy másik ága Győr vidékén át kelet felé haladt és a mai Duna legősibb kisalföldi kezdeményének felel meg. A középpliocénben kiemelkedett az a zalai dombvidék, mely a Dráva és a Rába vizeit elválasztja egymástól. Ezeknek a kiemelkedéseknek kezdetén törték ki a kisalföldi apró tűzhányók s hozták létre a mai szép bazalt-hegyek (Somlyó, Ság stb.) őseit.

Ebben a fejezetben találjuk meg a Fertő tó keletkezésének leírását is.

A könyv *harmadik része* részletesen tárgyalja a Kis-Alföld *déli* részének a középpliocén óta lerakódott kavicsstakaróit. Ezeket eddig egységeseknek tartották, de a szerző kavicslemezési, ferderétegzési és morfológiai vizsgálatok alapján kimutatja, hogy egymástól lényegesen különböző egységekre lehet bontani. Megismerjük a Gyöngyös, a Rába, Répce, Ikva és egyéb, ma már nem is létező patakok őseit és azokat a kavicsstakarókat, melyeket ezek az idők folyamán leraktak. A Győr és a Gerecse-hegység között a Duna jobbparti mellékpatakjai teregették szét jórészt pleisztocénkorú, eddig túlnyomóan pliocénkori üledékeknek tartott kavicsstakaróikat.

A *negyedik rész* a Hanság vonala

és a mai Öregduna közötti terület középpliocén utáni képződményeit tárgyalja, melyek már túlnyomóan a Duna üledékei. A Bécsi Medencében levő Duna-teraszok, a pándorfi kavicsstábla stb. részletesen kerülnek vizsgálat alá, sok új meglátással és új adatokkal. Megismerjük az ősi Duna folyásait is. A pliocén és pleisztocén közötti időben a Duna még a mai brucki kapun át ömlött a Kis-Alföldre, s amikor a pleisztocén elején a dévényi kapu lesülylyedt, akkor foglalta el ezt a ma is megtartott medrét. A Fertő tótól keletre levő kavicsok kissé idősebb felsőpliocénkorúak s egy nyugat felé visszakanyargó Duna-ág rakta le őket. Azt, hogy milyen vastagok a Duna nagyrészt kavicsos üledékei, mutatja a magyaróvári artézi kút anyagának vizsgálata, mely szerint a medence közepén az üledékek vastagsága legalább 220 m. Ezek az üledékek a Kis-Alföld pereme felé elvékonyodnak, úgyhogy Győr táján már csak 30 m vastagok.

Ezt a nagy fejezetet egy nagyon érdekes kérdésnek: a kisalföldi Duna-meder lerakódásaiban található és régebbi idők óta mosott arany kérdésének a tárgyalása fejezi be. Ennek az aranyak a mennyiségére vonatkozólag a szerző nagyon figyelemreméltó számításokat is végzett s kimutatja, hogy a visszacsatolás előtti kisalföldi Duna-kavicsok felső 20 m vastag rétegéből zúzás nélkül, pl. lúgozással kivonható arany mennyisége kb. 1 millió kilogramm. Ez a mennyiség mintegy ötszöröse a széreléssel kimosható aranytömegnek. Óriási mennyiség! Sajnos, a mai eljárásokkal ez gazdaságosan ki nem termelhető. Honnan származik ez a nagy aranytömeg? Eddig azt

hitték, hogy a Magas-Tauern hegy-ségből a Dunába ömlő Inn, Salzach és Enns szállítják. Szerző kimutatja, hogy a Duna-arany nemcsak innen származik, hanem a cseh-masszívumból, a Wechselből stb. is. Érdekes, hogy a tatai Általér is szállít arany szemcséket, sőt kevés platinaszerű ércet is, ami azt bizonyítja, hogy a dunántúli Magyar Középhegységben is van valahol arany.

A *befejező rész* a Kis-Alföld szerkezetét és geológiai történetét foglalja össze. Ma nagyon sokszor azt kérdezik a geológustól, hogy a megvizsgált terület *redőzött-e* vagy *töréses*. Szerző erre is feleletet ad s kimutatja, hogy a Kis-Alföld mélyebb pliocén üledékeiben inkább a *redős* elemek vannak meg, az alaphegység közeteiben azonban a *törések* feltünőbbek, úgyhogy az alaphegység töréses elemei a könnyebben alakuló felsőbb rétegekben redősődésekre mennek át.

A könyvet a területre vonatkozó irodalom részletes felsorolása és rövid angol nyelvű tartalomjegyzék zárja be s ide van csatolva a négy nagyon szépen megrajzolt értékes térképmelléklet is.

Szerző számára fájdalmas, hogy hatalmas munkáját nem adhatta ki magyar nyelven is, aminek tisztán anyagi okai vannak. Am a német nyelven való kiadással nemcsak az általános tudománynak használ, hanem egy nagyobb magyar területnek rendkívül alapos megismertetésével mélyebb megbecsülést szerez a magyar geológiai tudománynak és annak a soproni intézménynek is, melynek kebelében a kiváló szorgalmú és nagy tudású szerző működik s új módszerének nagyobb kör-

ben való megismertetését teszi lehetővé.

Munkáját nem régen elhunyt édesatyja, *Szádeczky-Kardoss Gyula*, a kolozsvári tudományegyetem egykori nagyevű geológus-professzora emlékének ajánlja. Nagy kegyelettel gondolunk mi is a kiváló professzorra, aki sok-sok kitűnő és ma már nagyevű geológust nevelt a magyarság számára. Az egykor az erdélyi hegyekben sok éven át kutott édesatyja szelleme bizonyára büszkén és boldogan áll meg fiának egy síkvidéket tárgyaló hatalmas munkája előtt...

Mi pedig szívből kívánjuk, hogy a fiú — mint leghűségesebb tanítvány — még sok-sok hasonló munkával gyarapíthassa a magyar tudományt!
Dr. Varga Lajos.

Györfi János: *Adatok a fürkészdarazsak erdészeti jelentőségéhez. Doktori értekezés. Készült a m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara Erdővédelmi Tanaszékén. Sopron, 1939. 121 lap. 16 ábra; 4°.*

Nemcsak általános állattani, hanem gyakorlati szempontból is figyelemreméltó, értékes munka, amely nyolc esztendő szorgalmas megfigyeléseinek, adatgyűjtéseinek és kísérleteinek eredménye. A fürkészdarazsakról, mint a biológiai védekezés fontos szereplőiről manapság nagyon sokat hallunk. Sokat is foglalkoztak velük, de ennek ellenére hasznosságukra és gazdasági jelentőségükre vonatkozólag a vélemények még mindig nagyon eltérők. Sok kutató a fürkészdarazsaknak tulajdonította és tulajdonítja ma is a rovardúlások

megszüntetését s ezzel az életközösség felborult egyensúlyának helyreállítását. De sok kutató azt hirdeti, hogy a fürkészdarazsaknak a természetben való szerepe ilyen értelemben nagyon alárendelt.

Ezek az ellentétes vélemények indították a szerzőt arra, hogy az erdővédelem szempontjából is nagyon fontos kérdéssel foglalkozzék s a fürkészdarazsak szerepét tisztázza. Két kérdésnek a megoldását tűzte ki célul maga elé: 1. Melyek a fürkészdarazsak elszaporodásának feltételei? 2. Képesek-e a fürkészdarazsak arra, hogy a rovarok tömeges elszaporodását megakadályozzák, vagy a rovardúlásokat megszüntessék?

Céljának eléréséhez megvizsgálta a fürkészdarazsak életmódját s ehhez elsősorban azokat a gazdákat választotta, amelyek erdőgazdasági szempontból károsak; de figyelemre méltatta azokat a fajokat is, amelyek az erdőgazdaságra talán közömbösek, mint mellékgazdák azonban esetleg számításba vehetők.

Dolgozatának bevezetésében a szerző a fürkészdarazsak hasznosságára vonatkozó irodalmi adatokat foglalja össze. Általános élettudományi szempontból értékes a második fejezet, mert ebben a szerző a fürkészdarazsak biológiáját ismerteti főként saját kísérletei és megfigyelései alapján. Megismerjük a fürkészdarazsak élősködésének sokféleségét, táplálékaikat, párosodásukat, peterakásuk módjait, az élősködő álca életének számos érdekességét, a bábót és a gubó elkészítését s a kifejlett állat kibúvását.

A szerző ezután a fürkészdarazsak rendszerét ismerteti. A *Hártyásszárnyú rovarok (Hymenoptera)*

rendjének *Terebrantia* -alrendjébe tartoznak s más szerzőktől eltérően az idetartozó hazai, illetőleg közép-európai fajokat 11 családra osztja. A családok rövid ismertetése után azt is jelzi, hogy erdészeti szempontból hasznosak-e, vagy pedig jelentőségük nincsen. Az alcsaládok jellemzésénél pedig azt is megmondja, hogy milyen ízeltlábúak élősködői és így pusztítói.

A munka következő részei tartalmazzák a legértékesebb adatokat. Rendszertani sorrendben felsorolja mindazokat a káros rovarfajtaikat (gazdákat) és a belőlük kitenyészett fürkészdarázsfajokat, amelyeket nyolc év alatt megfigyelnie sikerült. Összesen 176 rovarfajból 354 fürkészdarázsfajt tenyésztett ki, 581 esetben. Olyan nagy szám ez, amelyet csak a hosszú vizsgálati idő és a szerző nagy szorgalma magyarázhat meg s amelyért a legnagyobb elismerés illeti meg őt.

Ezután a kitenyészett fürkészdarázsak gazdaállatait sorolja fel. Sikerült 21 olyan fürkészdarázsat kitenyésztenie, amelyeknek gazdája eddig ismeretlen volt. Ezeken kívül a tudományra nézve is két új fajt talált, egy fajnak pedig megtalálta az eddig ismeretlen hímjét és gazdáját.

Hasonlóan nagyon értékesek és általános élettudományi szempontból is nevezetesek azok az eredmények, amelyeket a szerző laboratóriumi kísérletekkel és a természetben végzett vizsgálatokkal szerzett. Igen nagy tömegben összegyűjtött megfigyelései sok új adatot nyújtanak a fürkészdarázsak és gazdáik életmódjához. Vizsgálatai alapján a szerző végül arra a kérdésre is feleletet ad, hogy milyen szerepük van a fürkész-

darazsaknak az erdőnek mint életközösségnek életében. Ebben nagy szerepük van s azért segítőmunkájukat az erdőgazdaság nem nélkülözheti. A felborult életközösségi egyensúlyt azonban helyreállítani nem tudják. Ezért az erdőgazdaságnak is gondoskodnia kell arról, hogy az erdészeti káros rovarok elszaporodását megakadályozza.

A felhasznált irodalom részletes felsorolása (151 munka) zárja be az értékes munkát, amely tartalma, kiállítás és általános érdekű adatai miatt messze felülemelkedik a megszokott doktori értekezések színvonalára fölé.

Dr. Varga Lajos.

Mosca, Rodolfo: *L'Italia et la questione dell' Ungheria Occidentale. Estratto dalla Corvina Rassegna Italo-Ungherese. Budapest 1939.* 8°. 43 p.

Mosca Rudolfnak, a budapesti tudományegyetem olasz vendégtanárának nem régen jelent meg „Zur diplomatischen Vorgeschichte des Trianonvertrages“ c. tanulmánya (Berliner Monatshefte 1939), amely fenti értekezése előmunkálatként is tekinthető. Ez utóbbiban Olaszországnak az ú. n. nyugatmagyarországi kérdés és a soproni népszavazás létrejötte körül folytatott diplomáciai tevékenységet fejtegeti.

Az első fejezetben a legfontosabb irodalom alapján vázolja a nyugatmagyarországi kérdés felvetését és mibenlétét. E tekintetben tehát újat nem mond, mégis e vázlat a későbbi fejlemények megértéséhez hasznos s a külföldi olvasó számára talán szükséges is.

Sok új részletet kapunk a következő két fejezetben; a szerző ugyan-

is a magyar külügyminisztérium levéltári anyaga alapján dolgozza fel a nyugatmagyarországi kérdés diplomáciai történetét. Munkája így értékes kiegészítése *Gratz Gusztáv*: „A forradalmak kora” (Budapest, 1935) című műve idevágó részének (292. ll.). Gratz Gusztáv volt a nyugatmagyarországi kérdés első s legválságosabb szakaszában Magyarország bécsi követe s adatai így már írójuknál fogva is figyelmet érdemelnek. Ezeknek kiegészítése Mosca tanulmányának érdeme.

A valóságot öltött nyugatmagyarországi kérdés első szakasza 1919. július 20-tól 1921. július 4-ig tart. Ami a nyugatmagyarországi kérdés körül azelőtt történt, nem a diplomáciai történet, hanem az osztrák közvélemény történetének egyik fejezete, amely még megírásra vár. 1919. július 20-án és szept. 2-án mondotta ki a párizsi békekonferencia Nyugatmagyarország elcsatolását, természetesen népszavazás nélkül. A magyar kormány ettől kezdve hatalmas erőfeszítést tett, hogy a szociáldemokrata osztrák kormányt tárgyalásra bírja. Gratz csak sejteti, Mosca adatok alapján már állítja, hogy Renner kormányának hajthatatlansága mögött tulajdonképpen a csehek állottak, amit az 1920. január 12-én Benes ösztönzésére kötött cseh-osztrák titkos szerződés erősít meg. Ez a szerződés Magyarország teljes bekerítését célozta a Kisan-tant és Ausztria által és a cseh csapatoknak osztrák területen szabad átvonulást biztosított. Ekkor vetődött fel először az olasz közvetítés gondolata. Ez azonban gróf Sforza olasz külügyminiszter francia- és szlávbarát politikája miatt egyelőre nem következett be. Pedig az osztrákok

már nagyban készülődtek egy elfoglalási kísérletre (1920. márc.) s a Magyarországra nehezede külföldi nyomás sem a trianoni béke aláírása (1920. jún. 4), sem törvénybeiktatása (1920. nov. 15) után nem enyhült. Magyarország számára a helyzet csak akkor változott, amikor 1921. júl. 4-én Sforza lemondott s helyébe július 7-én Toretta márkit neveztek ki külügyminiszterré. Ekkor kezdődik a nyugatmagyarországi kérdés történetének második szakasza, Olaszország sikeres közbelépésének időszaka.

Ez a második szakasz a soproni népszavazásig (1921. dec. 14—16) tart. Mosca itt különösen a csehek aknamunkáját emeli ki. Az akkori helyzetre jellemző a prágai magyar követ okt. 28-i jelentése, amely szerint a magyar követség területen kívüli jellege sem volt biztonságban, noha ekkor a velencei egyezmény (okt. 13) már érvényben volt s felkelőink az osztrák csapatokat is visszaverték. Mosca a nyugatmagyarországi harcokra természetesen nem tér ki részletesen. Ezeket *Missuray-Krúg Lajos* (A nyugatmagyarországi felkelés. Sopron, 1935, 1938) és legújabban *Incze Kálmán* (Háborúk a nagy háború után, I. Budapest, 1938, 100—109. ll.) műveiből eléggé ismerjük. Mosca a soproni népszavazás létrejöttének jelentőségét abban látja, hogy másfél évvel a trianoni béke aláírása után a népszavazás jelenti e béke első revízióját. Olaszországnak adriai és dunai politikájában pedig a szláv korridor gondolatával már nem kellett számolnia.

Mollay Károly dr.

*

Mechle József: *Sopron a festő szemével. 12 kőrajz mappában.*

A művész feladatai között egyike a legszebbeknek: — látni tanítani embertársait, megláttatni velük a szépet, nemeset, ami körülöttük van, amiben benne élnek s amit éppen ezért a megszokás hályogától nem látnak. Ebben az esztendőben már három soproni művész vállalta a hálás feladatot, hogy saját szemén, sajátos temperamentumán át egy-egy képsorozatban megmutassa a régi Sopron szépségeit.

Mende Gusztáv és neje, Lándori Angéla a linoleummetszet erős kontrasztjait, egybefogó foltjait választotta a kifejezés eszközeként, Mechle József köre rajzolta látomásait és a litográfia lágy vonalaiból építette fel Sopront, úgy, ahogy ő látja s ahogy mindenkivel láttatni szeretné. Külön élvezet, egymásmellé rakni Mendéék és Mechle mappáinak ugyanazon témájú lapjait és a közös tárgy rejtett szépségeit a különféle művészszemek lencséjén át újra felfedezni. A „felfedezés” egyébként is nagy szerepet játszik mindkét mappában, mert a művészek az ismeretebb témák mellett egész sor olyan képkivágást is hoznak, amelyek eddig az „ismeretlen Sopron” félhomályában rejtőztek.

Mendéék pompás sorozatáról már megemlékezett a „Soproni Szemle”. Mechle József nemrég megjelent mappája újabb hálára kötelez a művész iránt, aki ismét tágabbra nyitotta Sopron kincsestárának ajtaját és azt, amit szeme meglátott és Sopron iránti szeretete megérezett, a vonalak lüktető rítmusával és művészi ízlése biztonságával tizenkét olyan képben tárta elénk, amelyek mara-

dandó hirdetői lesznek a város inspiráló hatása és a megihletett művész kifejező ereje közötti harmóniának.
br

Kapi-Králik Jenő: *Karácsonyi Ének. Luther-Társaság kiadása. Budapest, 1939.*

A soproni származású szerző legújabb vegyeskari műve elsősorban az evangélikus egyházi énekkarok számára készült. Vezérdallama egy régi magyar korál, amelyet a szerző újszerű zenei keretbe helyezett. Kapi-Králik Jenő ebben a művében tehetséges folytatója annak a munkának, amit néhai nagyatyja: Kapi Gyula, valamint volt tanára: Kárpáti Sándor — mindketten ugyancsak soproniak — végeztek.
Dr. G. Z.

Kónya Lajos: *Hazug éjszaka. Felsőgalla, 1939. 69 l.*

E kis verskötet szerzője már néhány év óta, mikor még a soproni tanítóképző növendéke volt, fölkeresi verseivel a soproni sajtót, s hogy városunkkal való kapcsolata ma is fennáll, azt e kötetnek Sopronhoz fűződő vesszoroszata is bizonyítja. Jól esik megállapítanunk, hogy a költő pályája fejlődést mutat. Rendesen egy-egy hangulat, meg-megújuló emlék vagy hirtelen felvillanó gondolat keres verseiben ösztönösen költői formát. Röviden, néhány strófába szorítva nyújtja azt, ami kikivánkozik lelkéből, s ez a rövidsége törekvés, ez a tömörség csak javára szolgál költeményeinek: nincs bennük terjengés, gondolat és szó együtt keletkezik s egyszerre szűnik meg. Kedvelt formája a szonett. de nemcsak az, amelynek Petrarca ál-

lapította meg a formáját, hanem egy olyan szabad forma, amelyben jambusok és rímek nélkül csak a tizen-négy sornak négy versszakra osztása emlékeztet Petrarca, Shakespeare vagy Babits Mihály szonettjeire. Legharmónikusabbak a versei akkor, ha lelkéből feltörő emlék vagy enyhén leszűrődő reflexió csalja a költői hangokat lantjára, míg a sorssal való elégedetlenség „keserű strófái”

haragtól és szenvedélytől lüktetnek ugyan, de a művésziesség nem jut bennük szóhoz. A kötet utolsó verseiből a költő katonáskodásának s a Felvidék felszabadításának mámoros emlékei szólnak hozzánk.

Ez a versgyűjtemény azt tanúsítja, hogy szerzőjének költői tehetsége szépen bontakozik s ígéretet nyújt a jövőre.

rt.

Sopron vármegye középkori története bírálatához.*)

A Soproni Szemle 1939. évi 4. számában Sopron vármegye történetéről szóló munkám első kötetéről dr. Mollay Károly tollából kritikai ismertetés jelent meg. Nem volt szándékomban válaszolni rá, de több helyről fölhívták figyelmemet a benne foglaltakra és ezért, azok számára, akik véleményét nem könyvek elolvasása, hanem olvasott kritikák bírálat nélküli elfogadása által szoktak alkotni, szükségesnek tartom Mollay dr. megjegyzéseit kommentárokkal ellátni.

„Belitzky a Föld kihülésével (sic!) kezdi Sopron vármegye történetét ...” stb. írja Mollay dr. a 233. oldalon és hivatkozik Tagányira: „ma már (azaz 1894-ben) ... az illető megye *mai* földrajzi leírása ... nem a monographus, hanem a földrajzíró feladata. A monographus — ha van hozzá tehetsége — a terület külső s belső konfigurációjából szintén vonhat ki történeti következtetéseket s azokat fel is használhatja, *de szakszerű leírásokba nem bocsátkozhatik, mert ahhoz megkívánható képzettséggel nem rendelkezik* ...” írja idézőjel közt Tagányi, tehát az ő felfogását is magáénak valló Mollay dr.

Válaszom erre a következő: Igenis feltétlenül szükséges, hogy a helytörténetíró tökéletesen ismerje a tárgyalandó vidék földrajzát. Sopron vármegye földrajzának leírása tehát feltétlenül szükséges volt és mivel ez önálló kötetben nem jelenhetett meg, a megyetörténet önálló fejezeteként illesztettem be könyvembe. Szakszerű leírásokba azért nem bocsátkoztam mindig, mert a nagyközönség számára írtam. A szakképzettségre nézve bátorodom azonban megjegyezni, hogy az 1928—1930 közötti időben dr. Treitz Péter kiváló agrogeológusunknak személyi asszisztense voltam. 1932-ben pedig földrajzból is summa cum laude eredménnyel doktoráltam, amit megelőzően a budapesti tudományegyetemen négy éven keresztül hallgattam földrajzt és geológiát és azóta is írtam néhány földrajzi vonatkozású tanulmányt.

*) E rovat közleményeiért a szerkesztőség nem felelős.

Bírálóm nem olvasta el figyelmesen a könyv földrajzi részét, mert így rájött volna, hogy nemcsak Sopron megye, hanem az egész bécsi medence földrajzilag Magyarország területéhez való tartozását kimutattam. Az erdőhatár — tölgy és bükk — szerepét nem Kniezsa István fedezte fel. Az egész felfogás sok kívánni valót hagy hátra (pl. a Bakony, Pilis, Bükk stb. ősi magyar telepei). A magyarság letelepedésére ilyen szempontból első sorban a pusztai növényzet elterjedése irányadó (l. 43. lap). Kniezsa művére nézve ajánlom a 221. lap jegyzetét elolvasni.

Az őstörténeti résszel kapcsolatban ismét Tagányi előírására hivatkozik. Hogy mennyire szükséges egy megyetörténet keretében ismertetni a leletek korának civilizációját, arról igazán fölösleges vitatkozni. Vissza kell utasítanom „a mesterséges és felesleges felduzzasztás” vádját is. Könyvem nemcsak könyvtárakban járatos szakemberek, hanem falvakban élő érdeklődők számára is íródott. Ezeknek határozott vezérfonalat fog nyújtani a részletekre nézve is. Hogy ez miért szükséges, csak egy esetet említek. Amikor a megyét gyalog és kerékpáron bejártam, eljutottam olyan falvakba is, ahol a levették a szántásnál előkerült ós-, római-, honfoglalás- és középkori edényekre — célbalöttek. Egy ilyen helyen több száz edény szétlőtt maradványa hevert. Néhány cserepet tudtam csak megmenteni.

Vádol bírálóm a „történeti kép egységének” hiánya miatt is. Ha figyelmesen olvasta volna művemet, észrevette volna ezt az egységes szintézist még „a munka főrészében” is.

A magyarság őstörténetét csak művek kivonatolásával tudtam elmondani. Erre azért volt szükség 11 oldalra, mert nem mindenki olyan olvasott ember, mint bírálóm.

Az országos történelem eseményeinek előadásával kapcsolatban ismét a fin du siècle gondolatvilágának nagytekintélyű reprezentánsára, Tagányira hivatkozik és csodálkozva kérde, hogy: „Vajjon mennyiben tartozik Sopron vármege történetéhez II. Konrád, III. Henrik német királyok és a magyar uralkodók harcának, Ján soproni ispán katonái 1065. évi nándorfehérvári szereplésének, Moson vára 1095. évi ostromának és II. Géza osztrák háborúinak Huber Alfonz, Pauler Gyula és Hóman Bálint alapján való részletes elmondása.”

Felfogásom az, hogy egy megyének területén élő népesség életét igen is befolyásolják az annak területén lefolyó háborúk és országos politikai változások. Szükséges tehát ezek előadása. Ján soproni ispán, a föltételezett Sopron ispánt nem számítva, az első névszerint említett soproni ispán. 1065. évi nándorfehérvári szereplése, kétségtelenül soproni vitézek élén történt. Nem kötelessége-e tehát a megyetörténetírónak megvilágítani ezt is? Nem fontos-e tudni, hogy a soproni végek harcosai milyen szerepet töltek be a királyi seregben? Nem rendkívül fontos-e ismerni a Köszegek és Kanizsaiak állásfoglalását? A választ a *tárgyilag* bírálók fogják erre megadni. Ami pedig az 1095. évi mosoni ostromot illeti, annak közlésére azért volt szükség, mert fényt vet egy mocsári végvár védelmére. Közlését nem kisebb ember, mint Szekfü Gyula is szükségesnek tartotta.

Szememre veti Huber, Pauler és Hóman alapján való előadásomat. Az

adatokat és az események bírálatának általam is elfogadott részeit ezekből a művekből merítettem. Mind a három mű egy történetírói iskola fejlődési szakának csúcsteljesítménye. Huber a háború előtti tárgyilagos osztrák történelemszemléletet, Pauler a kiforrott oknyomozó történetet, Hóman pedig az új szellemtörténeti iskolát képviseli. Nem volt semmi okom, hogy ne őket kövessem és mivel gyűlölöm a tudományos nagyképűséget, *nem* az általuk idézett forrásokra hivatkoztam, hanem az ő feldolgozásaira, — mivel ezeket vidéken is mindenki könnyűszerrel megszerezheti. Ha valaki a megyetörténet egyes *részlet*problémáival fog foglalkozni, az úgysis előveszi a fentiekén kívül a bennük idézett forrásokat.

Szabad azonban kérdeznem, hogy hogyan mondhat valaki bírálatot egy műről, anélkül, hogy azt figyelmesen el ne olvassa. Ha ezt tette volna a szerző, nyilván felismerte volna helyi vonatkozású adataim alapján a fenti három mű szellemétől eltérő, következetes, egységes és új megállapításaimat is.

Teleki és Domanovszky műveit ismerem. Én azonban nem jegyzetanyagot, hanem *megyetörténetet* írtam. Nem írtam le „öncélúan” országos eseményeket és súlyt fektettem azok „helyi kihatásaira”. Itt különben ellentmond bírálom önmagának.

„A politikai történetnek ilyen szempontú előadása közben röviden ki kellett volna térni a politikai változások (pl. Sopronnak 1441—1463-ig való elzálogosítása) népiségtörténeti kihatásaira s a határmenti birtokosok önálló politikájának következményeire.” Elolvasandó lett volna az 1015. oldalon az utolsó két bekezdés és főleg a következő sorok. „A 15. század népesedéstörténeti fejlődése azonban tovább folyt zavartalanul. A soproni végek életének ezt a folyamatát azonban a század végén és az elkövetkezendő 16. század eleje életének tárgyalása során a második kötetben fogja megtalálni az olvasó.” De erre a nemzetiségi vonatkozású kezdésre vonatkozik a 937. oldalon, a borsmonostori ciszterciákra elmondottak is. Az „alapvető tévedést” itt sem én, hanem a bíráló követte el.

Arra a vádra, hogy a sopronmegyei birtokos családok történetét csak pusztá adatok felsorolásával intéztem el, nem tartom szükségesnek a választ, mert a vád valótlanságáról minden könyvemet rendszeresen olvasó érdeklődő meggyőződhetik.

Kifogásolta a bíráló azt, hogy Nagy Imre, még kiadatlan oklevélmásolatain kívül csak másodkézből idéz kiadatlan levéltári anyagot.” Majd pedig így folytatja: „Ebből első pillanatra azt lehetne következtetni, hogy az eddigi kutatók az egész levéltári anyagot összeállították s így a megyetörténet írójának már csak a feldolgozott anyag összefoglalása jut. Ezzel szemben több hazai és külföldi levéltárban van még felhasználatlan sopronmegyei anyag, amelynek összegyűjtését szintén meg kellett volna kísérelni.” Erre nézve idézem könyvem VII. oldaláról a következőket: „Könyvem hiányait magam ismerem leginkább. Számtalan olyan levéltár van, amelyben még számos sopronmegyei vonatkozású adatot fognak a kutatók találni. A vármegyével kötött megállapodásomban kitűzött kétesztendei munkaidő alatt azonban nem voltam képes ezt az anyagot — bár az idő közel három és

fél évre toldott ki — összegyűjteni. A cél azonban nem is ez volt. Hiszen évtizedes gyűjtőmunka eredményeként szopori Nagy Imre és kutatótársai két kötetben már kiadták a megye, főleg középkori vonatkozású okleveleit és legalább ugyanannyi, ha nem több, összegyűjtött középkori megyei vonatkozású oklevél maradt hagyatékukban. Oklevéltáraink szintén számos megyei vonatkozású adatot tartalmaznak és itt elsősorban Sümeghy Dezső és Házi Jenő dr. oklevéltáira hivatkozom. Kétségtelen azonban, hogy ha az a munkaprogram, amelynek Gévay-Wolff Lajos alispán úr volt a szószólója, hogy a vármegye különböző levéltárakban fellelhető középkori forrásanyagát, fényképmásolatok készítésével, összegyűjtsük és a vármegye levéltárában elhelyezzük, megvalósul, az eljövendő idők megyetörténetírója sokkal kevesebb fáradsággal lesz képes megállapításaimat módosítani, mint nekem azokat, jóformán minden előmunkálat nélkül, megírni."

A Horváth Tibor Antalra való hivatkozással kapcsolatban csak ennyit jegyzek meg. A csornai premontrei prépostságnál felkérésemre a megye vezetősége érdeklődött középkori oklevelek iránt és akkor azt a választ kapta, hogy ilyenek ott nincsenek. Horváth kritikájának megjelenése után szereztem tudomást az oklevelekről. Ezt ő is, akivel ebben az ügyben levelezésben álltam, igazolhatja. Az idő azonban már annyira előrehaladt, hogy erre a kérdésre nézve itt állnak a VII. oldalon elmondottak. Itt jegyzem meg, hogy számos olyan nagy családi levéltárunk van, neveket nem óhajtok említeni, ahová *több esztendői hivatalos* invenció ellenére sem juthattam még eddig be.

Nyilvánvaló tehát, hogy bírálóm szemrehányása a levéltári anyag felkutatását illetően célt tévesztett. Én a rendelkezésemre álló és elérhető adatok alapján feldolgoztam a megye történetét. Amit 1876-tól 1935-ig nem tudtak megvalósítani a megye történetkutatói, t. i. hogy a szétszórt levéltári anyagot összegyűjtsék, én három és fél esztendő leforgása alatt igazán nem valósíthattam meg. Mollay dr. valószínűleg nem ismerte munkám előszavát, hogy ilyen kifogásokat tett bírálatában.

Az, hogy Ortwayból idéztem-e Thierry Amadét vagy sem, igen érdeklí bírálóm. Ugyanígy Stessel és Reiszig idézésével is baj van munkámban, sőt Veszelka László és Kövér Fidél sem mentek tőlem, mert csak a „forrásra való puszta hivatkozással” oldalakat másoltam ki műveikből. Ez a vád szintén nem áll meg. Egy ezeroldalas könyvénél — amely helytörténettel foglalkozik — természetes, hogy szerzője a *ritka számmal található* előző kutatók műveit felhasználja. Az idézőjel használata csak szó szerinti *kiemelésnél* fontos, megelégedhettem tehát a szerzők lapalja megemlékezésével is. A Németh Gyula és Melich János műveivel való kapcsolatokra nézve ajánlom e szerzők munkáinak figyelmes elolvasását.

Az, hogy felfogásom nem egyezik Kniezsa Istvánéval, sem Moór Elemérével, sem pedig a többi kiváló szakemberével, nem azt jelenti, hogy az téves. Ők nyelvészeti tanulmányok folytatásánál történeti adatokat használtak fel. Én történetírásnál nyelvészeti adatokat, de azokat egybevettem az elhanyagolt földrajzi szempontokkal is és így történt, hogy egészen már eredményre jutottam mint az eddigi kutatók. Itt tehát lehet vitatkozni a

dolgoz állásáról és azt hiszem, egy ilyen vita a multról való tudásunkat csak előbbre vinné. Nem vettem szentírásnak és megváltozhatatlannak az előttem írók műveit. Ugyanígy én sem megváltozhatatlan kánonokat írtam Sopron megyéről szóló művemben. A tárgyilagos kutatás során felmerülő bírálatokat mindig szívesen veszem, de ehhez a bírálóknak legalább annyit kell foglalkoznia a megye történetével, mint nekem.

Nem óhajtok meddő kritikai nyelvöltögetésekbe bocsátkozni, de kész vagyok bármikor állításaim megvédésére. Kész vagyok arra is, hogy közös erővel, ne az „achilles sarkokat” keressük *Belitzky János* művében, hanem keressük azokat a *megye* — én tudom legjobban — eléggé fel nem kutatott történetében.

Belitzky János.

Válasz *Belitzky Jánosnak.**)

Belitzky megjegyzéseihez a következőket fűzöm:

1. A helytörténetírónak valóban ismernie kell a tárgyalandó vidék földrajzát. Meggyőződésem szerint azonban csak addig merüljön el a földrajzi leírásba, amíg ez történelmi jelenségek megértését elősegíti.

2. Sohasem tagadtam, „hogyan egy megyének területén élő népesség életét igen is befolyásolják az annak területén lefolyó háborúk és országos politikai változások.” De legyen szabad megjegyezni: vajjon pl. a Pozsonyban tartott országgyűlési tárgyalások leírása Pozsony város monográfiájába való-e?

3. Nem azért hibáztattam *Belitzky Jánost*, mert *Huber, Pauler* és *Hóman* műveit forgatta. Feleslegesnek tartom ellenben, hogy lapokon keresztül közölje e művek kivonatát. Aki Sopron vármegye monográfiáját előveszi, bizonyára szentel majd órákat *Hóman—Szekfü* immár nemzeti kincsünké váló *Magyar Történetének*.

4. 1876-tól 1935-ig valóban nem gyűjtötték össze a vármegye történetére vonatkozó egész levéltári anyagot. Aki azonban ma Sopron vármegye történetének megírására vállalkozik, annak ebbe a mulasztásba egyszerűen belenyugodnia nem szabad. Sopron vármegye történetírójának nem három és fél esztendő, hanem évtizedes tudományos munkára kell vállalkoznia.

5. A forrásmunkák szabad használatára vonatkozó adataimat kívánatra szaporíthatom.

6. Bírálatommal a magyar helytörténetírás ügyét őszintén kívántam szolgálni. Tudom, vannak még, akik ugyancsak a helyes út után tapogatóznak. Tagányi Károly 45 éves megyetörténeti tervezetének megbecsülése is ebből a beállítottságból fakad. Ezért tartottam érdemesnek, hogy bírálatomat megírjam. E bírálatom lényegén ezek után sem változtathatok. *Személyi* kérdések felvetését pedig ebben a vitában nem tartom kívánatosnak. Itt elsősorban *módszertani* kérdésekről van szó.

Illay Károly dr.

*) E rovat közleményeiért a szerkesztőség nem felelős.

Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz.

- Ámon Vilmosné:* Egyházművészeti emlékek egy soproni magángyűjteményben. (Az Élet c. folyóirat 1930. aug. 24. sz.-ban.)
- Bella, Ludwig:* Graf Stephan Széchenyi. (Westungarisches Volksblatt vom 22. Mai 1897.)
- Berecz Dezső:* Östör József tanulmánya Széchenyi Istvánról, a regényhősről. (Soproni Hírlap, 1936. április 12.)
- Berényi Pál:* *A Soproni Takarékpénztár ötven éves története, 1842—1892.* (Sopron, 1892. N8^o, 159 l. és táblázatok. Számos Széchenyi-vonatkozás.)
- Hitel, Világ, Stadium. (Sopron, 1897. évf., 118. sz., május 23.)
 - A mi nagyhetünk (Vezércikk a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából. Sopron, 1897. évf., 113. sz.)
 - Tarlózások. (Sopron, 1897. évf., 120. sz.)
- Berényi, Paul:* Fünfzigjährige Geschichte der Oedenburger Sparkasse. (Sopron, 1892. 8°, 189 l. Széchenyi-vonatkozások.)
- Berger, Johann:* Trauer-Rede auf den Tod Seiner Excellenz des Hochgebornen Grafen und Herrn Franz von Széchenyi zu Sárvár Felső-Vidék, etc. Bey Gelegenheit der feyerlichen Exequien seinen Pfarrkindern vorgetragen, von — — Pfarrer in dem gräflich Széchenyi-schen Orte Holling, am 23. Dezember 1820. (Oedenburg. Gedruckt bey Katharina von Kultschar, 8°, 26 l., füzve.)
- Csanády Sándor:* Szoborfaragók. Széchenyi István születésének évfordulójára. (Sopronvármegye, 1937. szept. 19.)
- Csatkai Endre:* Széchenyi István halálának 63-ik évfordulóján. (Sopronvármegye, 1923. április 8.)
- Andersen meseíró találkozása az óriással... Széchenyi István halálának évfordulójára. (Soproni Hírlap, 1938. április 8.)
 - Novák János soproni festő, Széchenyi István vizsgáztatója. (Soproni Hírlap, 1938. június 5.)
 - Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. (Különlenyomat a Soproni Szemle II. évf. 3. sz.-ból. Sopron, Röttig-Romwalter Nyomda R.-T. 8°, 12 lap.)
 - A legnagyobb magyar és Sopron városa. Gróf Széchenyi István halálának 79. évfordulójára. (Sopronvármegye, 1939. április 7.)
 - Gróf Széchenyi István és Sopron városa. (Soproni Hírlap, 1933. szept. 17.)
 - Széchenyi és szobrászatunk. (Renesansz, 1922. április 15.)
- Csatkai, André:* Graf Stefan Széchenyi vor 75 Jahren gestorben. (Oedenburger Zeitung, 9. April 1935.)
- Die Häuser der Familie Széchenyi in Alt-Oedenburg. (Oedenburger Zeitung, 17. September 1933.)
- Csatkai—Missuray—Krúg—Thier:* A soproni exlibris története. (Sopron, 1938. 8°, 32 l. és 32 képestábla. A 4. táblán gróf Széchenyi Ferenc Junker metszette könyvjegye.)

- Csuppay Lajos:** Széchenyi István a nemzetnevelés apostola és Sopron vármegye iskolánkívüli népművelési munkája az 1929—1930. évben. (Különlenyomat Sopron vármegye Hivatalos Lapjának 1930. szept. 24-én megjelent 24. számából. Sopron, 8°, 43 lap.)
- Deák Albert:** Sopron újabb kincstára a Storno-család Széchenyi-gyűjteménye. (Soproni Hírlap, 1938. szept. 2.)
- A soproni Széchenyi-múzeumot csak a város és a megye összefogása teremtheti meg. (Soproni Hírlap, 1934. március 4.)
- Dorosmay János:** Széchenyi! (Az országos Széchenyi-mozgalom kis kátéja. Dombóvár, 1936. 9—10. l.)
- D. A.:** A soproni Széchenyi-múzeumot a múzeumkerti pavillónban helyezik el. (Soproni Hírlap, 1934. április 8.)
- Fenyvessy Ferenc:** Széchenyi emlékezete. (Ünnepi beszéd, elmondotta gróf Széchenyi István születése százados évfordulóján a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör által rendezett Széchenyi-ünnepen — —. Budapest, 1891. Athenaeum rt. könyvny., 8°, 13 l.)
- Fertsák Jenő:** A (soproni) Kaszinó történetéről. (A Soproni Kaszinó Egyesület 1901. évi március 24-én tartott közgyűléséről szóló évkönyvében. 8—22. lap. A 31—47. lapon e tanulmánynak német fordítása: „Aus der Geschichte des Casino-Vereines.“)
- Fraknói Vilmos:** Gróf Széchenyi Ferenc. (Magyar Történeti Életrajzok, 18. évf., 3—5. füzet. Budapest, 1902, 8-r. 4, 384 l., 22 mell.)
- Frankenburg Adolf:** Emlékiratok. (Az „Öszinte vallomások“ folytatása. Pest, Emich Gusztáv tulajdona, 1868. I—III. köt.)
- Gantner Antal:** A régi Sopron. (Emlékkönyv Sopron multjáról. Sopron, Szerző, 1936. 8°, 80 lap. A 68. lapon Széchenyi István soproni szobrának ünnepélyes leleplezése 1897. május 23-án.)
- Krónikás naptára az 1911. évre. (Sopron, Török Kálmán könyvny. 8°, 102 l. A 93—94. lapon ismert Széchenyi-anekdóta van közölve.)
- Haubner Máté:** Egyházi szent Beszéd, melyet megboldogult Gróf Széchenyi István úrnak tiszteletére a' Nagy-Geresdi Evangéliumiak Szentegyházában folyó 1860-ik évi Május hava 20-án a' hálás közszeretet által megült gyász-ünnepen tartott — —, nagy-geresdi lelkész és a dunántúli ágostai egyházkerület superintendense. Kinyomatott a' Nagy-Geresdi gyülekezet akaratából és költségén. (Nyomatott Reichard Adolfnál Sopronban, 1860. 8°, 12 lap. Címlap közölve: Széchenyi-gyász, 244. lap.)
- Hegedüs Lóránt:** Széchenyi István gróf utolsó huszonnég órája. (Sopron-vármegye, 1935. április 7.)
- Holczer József:** Széchenyi István gróf érdemei. (Sopron, 16. évf., 31. sz. 1886.)
- Hollós János:** Emlékezés gróf Széchenyi Istvánra. (Sopron, Romwalter Alfréd kny., 1910. 8°, 15 l. Megjelent a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerületi soproni líceumnak 1909—10. évi értesítőjében.)
- Iváni Rella:** Sopron üzen. (Vers. Soproni Hírlap, 1929. szept. 21.)
- Széchenyinek. (Soproni Hírlap, 1935. április 7.)

- Kerekgyártó Árpád dr.*: Sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi István élete. (Magyar Helikon, Pozsony, 1884. 21—24. sz., 1—96. l.)
- Király, Josephus Paulus*: Comiti tam mente quam indole nobilissimo / Stephano Széchenyi / Viennae mortuo / in avito oppido Zenk die 11 aprilis 1860 sepulto / Sopronii / sacris funebribus die 13 aprilis e. a. lustrato vovet / communis compos doloris / — — / gymnasii ev. distr. Soproniensis director. (Közölve: Széchenyi-gyász, 275. lap.)
- Kollányi Ferenc*: A Széchenyi országos könyvtár az egykori pálos kolostorban. (Két hasonmással. Magyar Könyvszemle, új folyam, 11. köt., 2. füzet, 118—157. lap. 1903.)
- A Nemzeti Múzeum megalapítása és a Széchenyi Országos Könyvtár. (Magyar Könyvszemle, új folyam, 11. köt., 3. füzet, 193—233. l. 1903.)
- Köszterszitz*: Exsurge! (Soproni Hírlap, 1934. április 8.)
- Kuster Lajos*: Széchenyi István gróf. (Kapuvári polgári iskola 1909—10. évi Értesítője.)
- K.*: Széchenyi magyarjai. (Soproni Hírlap, 1929. szept. 21.)
- Lampérth Géza*: Széchenyi. (Vers. Soproni Helikon, 1927. 88—89. l.)
- Lauringer Ernő*: Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben. (Soproni Szemle, 2. évf., 3. sz., 144—148. l., 1938.)
- Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben. (Különlenyomat a Soproni Szemle 2. évf. 3. számából. Sopron, 1938. 8°, 5 lap, füzve.)
- Marbach, Ernst*: Der Muse Gruss zur hohen Denkmal-Enthüllungsfeier am 23. Mai 1897. (Oedenburger Zeitung, Sopron, 1897. május 23.)
- Graf Stefan Széchenyi, der hochherzige „Vater der Reform“. (Oedenburger Zeitung, Sopron, 1897. május 23.)
- Matavovszky Béla* (szerk.): Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából, 1883. évi augusztus hó 21—27-ig. (Budapest, Athenaeum rt. kny., 1883. 8°, 2 + 132 l. A 26—32. lapon: Kirándulás Nagy- és Kisczenkre, a 101—103. lapon pedig Révész Kálmán jelentése a gróf Széchenyi-család levéltáráról.)
- Mészáros Sándor*: Östör József a Budapesti Szemlében. (Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból, 1822—1836. Sopronvármegye, 1939. január 22.)
- Mihálovics Béla*: Magyar jogászok és államférfiak emlékérmek. (Numizmatikai Közlöny, 9. évf., 1—20. lap, 1910. A 14—15. lapon gróf Széchenyi Istvánra vonatkozó emlékérmek leírása, a 80. számú a soproni szobor-leleplezési emlékérem.)
- Magyar jogászok és államférfiak emlékérmek. (Pótlék. Num. Közlöny, 9. évf., 115—127. l., 1910. A 126—127. lapon: Széchenyi István-emlékérmek.)
- Mohl Adolf*: Lövő története. (Győr, Egyházmegyei Alap kny., 1930. 8°, IV + 247 l. A 83—84. lapon érdekes adatok gróf Széchenyi Pálról, a lövői birtok egykori tulajdonosáról, a 147—149. lapon pedig a Széchenyiek lövői birtoklását a 17. század végétől kezdve tárgyalja a szerző.)

- Moller Ede*: Széchenyi István emlékezete. (A sopronyi magyar kir. áll. fő-reáliskola 5-ik évi értesítője. 1879—1880. Közli: Salamin Leó kir. igazgató. Soprony, Reichard és Litfass kny., 1880.)
- Széchenyi István emlékezete. (Olvasta 1880. május 23-án a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör Széchenyi budapesti szobrának leleplezése alkalmával rendezte ünnepen. A soproni főreáliskola 1879—80. tanévi értesítője, 1—12. l.)
- Nagy Pál* követi jelentése az 1825—7. évi országgyűlésről. (Sopron c. lap, 1897. május 23.)
- Nowinszky Rezső*: Régi, makulaturának vásárolt írások alapozták meg a gazdag soproni Széchenyi-gyűjteményt. (Sopronvármegye, 1938. szeptember 8.)
- Östör József dr.* előadása a Kath. Körben a Surányi-féle Széchenyi-regény Karolina esetéről. (Sopronvármegye, 1936. május 14.)
- Széchenyi István a regényhős. (Előadás. Budapest, Orsz. Nemzeti Klub, 1936. 8°, 29 l.)
 - Széchenyi István karácsonya. (Soproni Hírlap, 1933. dec. 24.)
 - Széchenyi lelke. (Soproni Hírlap, 1934. szept. 23.)
 - A felsőbüki rózsakertész. (Soproni Hírlap, 1934. dec. 25.)
 - Széchenyi István a sopron—győri országút „fertelmes rossz” volta ellen. (Sopronvármegye, 1935. szept. 22.)
 - a Széchenyi körül keletkezett hazugságokról. (Soproni Hírlap, 1936. május 13.)
 - Irodalom és politika. (Irodalmi Magazin, 1. évf., 1. sz., 4—8. l. 1936.)
 - Crescence, gróf Széchenyi István hitvese. (Sopronvármegye, 1937. szept. 26 és 30.)
- Parragi György*: Sopron és Széchenyi. (Sopronvármegye, 1935. dec. 14.)
- Széchenyi István nyomában... (Sopronvármegye, 1936. dec. 15.)
- Paúr Iván*: XI. Innocent Pápa bullája, melynek erejével néhai b. emlékezetű kalocsai érsek Széchenyi Pál egykori pécsi püspöki székében meg-erősítettett, s mely bullát azon öröm-ünnep emlékére, midőn a dicsőült legnagyobb magyar, sárvári felsővidéki Gróf Széchenyi István által, sírja szélén, kegyurilag megrendelt, s a dicsőültnek lelkes özvegye Nm. gróf Széchenyi Istvánné asszony, szül. Seilern Crescentia grófnő ő excja hitbuzgó vezérlete alatt, s a vallásos grófi nemzetség ősi bőkezűségéből díszesen felépült Nagy-Czenki templom 1864-ik évi N. Boldogasszonyhava 20-kán, Szent István, első apostoli magyar király sátoros ünnepén Méltóságos Simor János úr, győri megyéspüspök, s a vecsei nemes szék örökös főispánja által felszenteltetnék, tisztelete s ragaszkodása jeléül közrebocsátotta Paúr Iván, a magyar akadémia tagja, s a mélt. Széchenyi grófok nemzetségi levéltárnoka, — és gróf Széchenyi István levele, a nagyczenki község katolikus híveihez, egykori jobbágyaihoz. (Pest, 1864. Nyomatott Pollák betűivel. 4°.)
- levelei Tasner Antalhoz, illetve özv. Tasner Antalnéhoz és Tasner Gézához a neki hagyományozott Széchenyi-iratokról és „Széchenyi

- szellemi hagyatéka" c. műről. (Akadémiai Széchenyi Múzeum katalógusa, 1347. szám.)
- Párkert Alajos*: Széchenyi István gróf és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. (Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1895. évf., 346. sz.)
- Payr Sándor*: Széchenyi vallásos lelkülete. (Sopron, Székely és Tsa kny., 1926. 8°, 74 + 2 lap, füzve.)
- Rábel László*: Széchenyi. (Sopron, 1897. máj. 23, 118. sz.)
— Meglesz a Széchenyi-múzeum. (Soproni Hírlap, 1933. okt. 1.)
- Rudó István*: Gróf Széchenyi István könyvtárának töredéke Sopron sz. kir. város közkönyvtárában. (Magyar Könyvszemle, 1938. évf., 2. füzet, 113—122. l.)
- Rozsondai Károly*: Széchenyi és a nemzet nevelése. (Soproni Hírlap, 1934. dec. 25.)
- Rosonday Dénes*: Új Széchenyi-mozgalom Sopronban. (Soproni Hírlap, 1936. dec. 8.)
- Rumy Károly* latin költeménye Széchenyi Istvánhoz. (Hasznos Mulatságok, 1832. évf., 2. félév, 401. l.)
- Sándor István*: Széchenyi és a könyv. (Magyar Könyvbarátok Diáriuma, Budapest, 6. évf., 3. sz., 65—68. l., 1936. május.)
- Schneller, Wilhelm*: Wie wir die dreihundertjährige Secular-Todesfeier des Reformators Philipp Melanchton würdig begehen. (Predigt, am 19. April 1860 gehalten von — —, Oedenburg, Druck v. Carl Romwalter, 1860. 8°, 13 lap. Széchenyi-vonatkozású. L. az akadémiai Széchenyi-Múzeum katalógusát, 63. lap.)
- Simon Elemér*: Létesítsünk emlékszobát a Legnagyobb magyar emlékére Sopronban. (Soproni Hírlap, 1933. szept. 17.)
— A Széchenyi-szoba. (Soproni Hírlap, 1935. április 7.)
— Liszt és a Széchenyiek. (Soproni Hírlap, 1936. május 27.)
- Siklóssy László*: A modern magyar éremművészet és művelői, 1817—1910. (Numizmatikai Közlöny, 9. évf., 43—67. lap. 1910. Az 50. lapon *Kugler Ferenc* [1836—1875] soproni származású szobrász 1869-ben készült plakettjének, amely Siklóssy Gyula dr. jeles magyar szemézt ábrázolja, leírása. U. o. az 51. lapon *Loránfi Antal* soproni Széchenyi-szobor leleplezési emlékérmé is meg van említve.)
- Bártfai Szabó László* Hol lakott gróf Széchenyi István Sopronban? (Soproni Hírlap, 19. évf., 1932. dec. 25.)
— A Széchenyi-család története. 3 kötet.
- Szana Tamás*: Izsó Széchenyije. (Sopron, 1897. május 23, 118. sz.)
- Széchenyi Béla*: Széchenyi-gyász. (Budapest: Franklin-Társ. ny., 1886. N4^o, IV + 314 + 1 L. v.)
- Széchenyi, Franz*: Rede an den Wohledlen Magistrat und ehrsame Bürgerschaft der königl. Freystadt Oedenburg bey der Feyerlichkeit des Aufruffs gehalten von Sr. Excellenze dem Hochgebohren Herrn Grafen Franz v. Szetsény (!) den 21ten April 1797. (Oedenburg, gedr. b. Anna Klara Siessin. 4°, 4 levél.) Végén: Beantwortet von dem Herrn Johann von Fodor, dormaligen wohlmeritirten Hrn Bürgermeister.

- Széchenyi Viktor*: Az Esterházyak griffmadara és a Széchenyiek galambja. (Széchenyi Viktor nádsnagyi beszéde Széchenyi Gyula és Esterházy Bernadette esküvőjén Budapesten, 1937. június 26-án. Soproni Hírlap, 1937. július 6.)
- Szily Kálmán* államtitkár beszéde a III. Soproni Nyári Egyetem megnyitó ünnepén, 1939. július 30-án.
- Szily Kálmán és Viszota Gyula*: A Magy. Tud. Akadémia Széchenyi-múzeumának tárgyjegyzéke. (Bp: M. T. A., 1905. 12°, IV + 189 l., füzve.)
- Szudy Elemér*: Széchenyi szelleme és a soproni népszavazás. (Sopronvármegye, 1933. okt. 8.)
- Szüllő Géza*: Mit kíván Széchenyi szelleme? (Sopronvármegye, 1939. febr. 7.)
- Thirring Gusztáv dr.*: A soproni Széchenyi-házak. (S. H., 20. évf., 1933. 1. sz.)
- Thier László*: Széchenyi István relikviái között. (Sopronvármegye, 1925. nov. 12.)
- Adatok a soproni zene történetéhez. Amikor a bencésdiákok először énekelték a himnuszt. (Soproni Hírlap, 1929. nov. 28. Gróf Batthyány Miklósné Széchenyi Franciska „Latin mise”, „Graduale” és „Offertorium” c. egyházi zenei műveiről, melyeket az abszolutizmus korában adtak elő a soproni bencés főgimnázium diákjai.)
- Thier, Ladislaus*: Aus meiner Széchenyi-Mappe. I. Tage des Glückes. (Oedenburger Zeitung, 27., 28., und 29. Oktober 1938.)
- Aus meiner Széchenyi-Mappe. II. Eine niederschmetternde Diagnose. (Oedenburger Zeitung, 1., 4., 5. und 6. Nov. 1938.)
 - Aus meiner Széchenyi-Mappe. III. Mit allem Glanze einer erhabenen Geburt... (Oedenburger Zeitung, 8. Nov. 1938, 22. Jan., 11., 12. und 14. Mai 1939.)
 - Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Sopron, Szerző, 1938. 8°, 52 lap. Széchenyi-vonatkozásúak az „Ein Häuserkauf der Gräfin Esther Viczay” és az „An der Wiege der Soproner Sparkasse” című fejezetek.)
 - Imposante Enthüllungsfeier der Széchenyi-Gedenktafel in Oedenburg. (Oedenburger Zeitung, 19. September 1933.)
 - Wertvolle Andenken aus der letzten Lebenszeit des Grafen Stefan Széchenyi. (Oedenburger Zeitung, 10. April 1934.)
 - Die Donau- und Theissregulierung: zwei Grosstaten des Grafen Stefan Széchenyi. (Oedenburger Zeitung, 23. Sept. 1934.)
 - Entwickeltes Verkehrswesen — ein gewaltiges Mittel der Revision. Die sechste nationale Pilgerfahrt des Ungarischen Eisenbahn- und Schifffahrtsklubs nach Nagycenk. (Oedenburger Zeitung, 25. Sept. 1934.)
 - Bach—Händel—Széchenyi. Einige denkwürdige Gedenktage im Jahre 1935. (Oedenburger Zeitung, 1. Januar 1935.)
 - Ein zeitgenössischer Bericht über Széchenyis geistige Umnachtung. (Oedenburger Zeitung, 15. Sept. 1935.)

- Die Széchenyi-Gesellschaft entfaltet die Fahne... Pilgerfahrt zum Grabe des Mentors der Nation. (Oedenburger Zeitung, 12. Dez. 1936.)
 - Ein Brief aus den glücklichsten Lebenstagen des Größten Ungarn. (Oedenburger Zeitung, 2. Februar 1936.)
 - Széchenyis Beispiel. (Oedenburger Zeitung, 20. Sept. 1936.)
 - Graf Stefan Széchenyi wirbt für den vaterländischen Gedanken. Ein Brief der Gräfin Julie Széchenyi. (Oedenburger Zeitung, 25. Dez. 1937.)
 - Die Kraftquelle der Nation. Feierliche Übergabe der Széchenyi-Sammlung des Storno-Museums der Öffentlichkeit. (Oedenburger Zeitung, 3. Sept. 1938.)
- Veray János:** Hazafias országra szóló emléklap. Gr. Széchenyi István nagy hazánkfia szobra felavatása Sopronban 1897. május 23. (Mátray szobrász és építész úr tervrajza után készült. Irtam annak emlékére. Budapest, Weisz és Spatz kny. é. n. 8°, 1 levél.)
- Veress Gábor:** Nem másban — csak magunkban van a hiba. (Beszéd a Széchenyi-zarándokok nagyeceni ünnepén. Soproni Hírlap, 1935. szept. 18.)
- Vértés József:** A legnagyobb magyar szellemi világa. (Sopronvármegye, 1939. március 12.)
- Tükörcsodák a legnagyobb magyar életéből. (Sopronvármegye, 1939. március 5.)
 - „A legnagyobb magyar” katonai pályája. (Sopronvármegye, 1939. március 19.)
- Viszota Gyula:** Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 310. számából, 8°, 55 l.)
- Gróf Széchenyi István és a soproni gőzmalom. (Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1909. 11. szám.)
- Wimmer, G. A.:** Das Oedenburger Komitat im Königreiche Ungarn, Kreis jenseits der Donau. (Mit einer topographischen Karte und fünf Chromolithographien. Nach Originalzeichnungen von G. Scheth. Wien, Verlag der Kunsthandlung H. F. Müller, 1840. 4°, 33 lap.)
- Zichy Antal:** Gróf Széchenyi István életrajza 1791—1860. 2 kötet. (Budapest, 1896—1897. Ráth Mór. 628, 380 l., Magyar Történelmi Életrajzok, XII. és XIII. évf.)

*

- Bizottság alakult Széchenyi-emléktábla létesítésére.** (Soproni Hírlap, 1938 június 2.)
- Akadémiai Értesítő.** 1901. (XII.) évf. „Gróf Széchenyi István levele Kis Jánoshoz” c. cikk.
- A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke.** Gróf Széchenyi István kéziratának, valamint egyéb leveleknek közlésével. (Kiadja: Storno Miksa. Sopron, 1938. 8°, 77 lap.)
- Az 1843-ban alakult Soproni Kaszinó-Egyesület nyomtatott névsorait 1848-ig,** melyeken Széchenyi István neve is szerepel, Scholz János soproni műgyűjtő őrzi.

- A soproni zeneegyesületnek gróf Széchenyi István számára kiállított tiszteletbeli tagsági oklevele. 1840. (Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 1369. szám.)
- Az *Országos Széchenyi-mozgalom kis kátéja*. (Felelős kiadó: Missuray-Krug Lajos. Dombóvár-Sopron. Széchenyi-Társaság, 1936. 8°, 40 lap, füzve.)
- A *Széchenyi-Társaság alapszabályai*. (Sopron, Gáspár-nyomda, 1936. 16°, 16 lap, füzve.)
- A *Sopronban létesítendő „Széchenyi-múzeum“ javára rendezett hangverseny anyagi mérlege*. (Sopronvármegye, 1934. márc. 22.)
- A *soproni Orsolyita-zárdában elkészült a Gysev. vonatkísérők gyönyörű selyemzászlója*. (Széchenyi vonatk. Sopronvármegye, 1935. aug. 29.)
- Az „*Athenaeum*“ nagy képes naptára az 1898-diki közönséges évre. 39. évfolyam. (Budapest, Athenaeum. N. 8°, 251 és XVII. l. „Gróf Széchenyi István soproni szobra“ című cikkel.)
- A „*Soproni Irodalmi és Művészeti Kör*“ 1897. évi működéséről szóló jelentés. (Összeállította Vojtkó Pál. Sopron, Litfass utóda Röttig Gusztáv kny. 1898. 8°, 40 lap.)
- A *Soproni Irodalmi és Művészeti Kör részvét levele gróf Széchenyi Bélához*. (Sopron, 1877. április 3. Közölve: Széchenyi-gyász, 189. lap.)
- Abbildung der goldenen Feder, welche die ung. Acad. dem Grafen Stephan Széchenyi zum Geschenk gemacht hat*. (Id. Storno Ferenc rézkarca. 13×25 cm. A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 211. szám.)
- Aranymise a horpácsi kastélyban*. (Kugler János, a horpácsi Széchenyi grófok házi káplánja 1898. dec. 8-án olvasta aranymiséjét. — Soproni Hirlap, 1898. dec. 11.)
- Az *Országos Széchenyi Emlékbizottság* Budapest, 1926. augusztus 25-én kelt levele az „*Oedenburger Zeitung*“ (Sopron) szerkesztőségéhez, mely a szerkesztőségnek az alapító tagok sorába való felvételét tudatja.
- A *Széchenyi Társaság Szózata a magyar társadalomhoz*. (Soproni Hirlap, 1938. ápr. 3.)
- Széchenyi emlékezete*. (Soproni Napló, 1901. évf., 77. sz.)
- Briefe Stefan Széchenyis*. (Oedenburger Zeitung, 27. Mai 1908. — A Lunckányi-család kincsei.)
- Czenkről keltezett Széchenyi István-levelek*. (Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 877., 878., 879., 902., 943., 945—946., 981—982., 994., 1022., 1044., 1063., 1075. szám.)
- „*Dem Andenken Széchenyis*“. Gedicht von Johann Arany. Ins Deutsche übertragen von Nikolaus Balogh. Einleitung von T. (Oedenburger Zeitung, 10. April 1934.)
- Részlet egy soproni levélből*. (Pesther Tageblatt, 1841. évf., 762. l.)
- Der Schreibtisch des Grafen Stefan Széchenyi*. (Oedenburger Zeitung, 18. Januar 1900.)
- Das Széchenyi-Korrektionsheim*. Ein geschichtlicher Rückblick. (Oedenburger Zeitung, 53. Jg., Nr. 239. 21. Okt. 1921.)

- Döbling, 1860 márc. 26. Széchenyi Sopron szab. kir. város tanácsához írt levele. Sajátkezű fogalmazvány. (Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 1245. szám.)
- Egy érdekes színlap.* (Gyászünnepegy a feledhetetlen nagy hazafi gróf Széchenyi István halála évnapjának emlékezetére 1861 ápr. 8-án. — Sopron c. lap Széchenyi-száma, Sopron, 1897. máj. 23.)
- Einladung zu dem am 16. Mai 1860 in der Eisenstädter Stadtpfarrkirche abzuhaltenden Trauergottesdienste. (Eisenstadt, am 15. Mai 1860. Közölve: Széchenyi-gyász, 234. lap.)
- Emlékezzünk!* [Széchenyi.] (Soproni Hirlap, 1935. április 7.)
- Frankenburg és a legnagyobb magyar.* (Nyugdíjas Bálint soproni anekdotái. Sopronvármegye, 1935. febr. 2.)
- Graf Franz Széchenyi gestorben.* (Oedenburger Zeitung, 14. Dez. 1929. Alt-Oedenburger Kalender.)
- Graf Stefan Széchenyi: „Zuerst lerne dein Vaterland kennen...“* Ein neues Heimatbuch Rudolf Bechts. (Oedenburger Zeitung, 5. März 1939.)
- Gróf Széchenyi István temetése.* (Hazánk. Időszaki folyóirat. II. évf. Pest, MDCCCLX. 504—505. lap.)
- Gróf Széchenyi István melléke* gipszből, aranyozva. (Mátrai Lajos ajándéka ifj. Storno Ferencnek. A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 242. szám.)
- Gróf Széchenyi István levele* „Tek. Ns. Sopron Vrgyének“. (Pozsony, 1826 júl. 19. Fogalmazvány. A Storno-család Széchenyi gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 8. lap.)
- Gróf Széchenyi István válasza* Sopron vármegye 1845. szeptember 12-én tartott közgyűléséből kelt 3552. számú üdvözlő levelére. 1845. szept. 25. (Sajátkezű fogalmazvány. A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 23. lap.)
- Gróf Széchenyi István levele Győr vármegyéhez.* (Pest, 1845. szept. 25. Sajátkezű fogalmazvány. A Győr és Sopron közt felállítandó rendes postavonal tárgyában. — A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 24. lap.)
- Gróf Széchenyi István.* (Id. Storno Ferenc tollrajza. Sopron, 1891 május 16. 40 × 55 cm. A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 203. szám.)
- Egy érdekes színlap.* Széchenyi-relikviák, Nagy Pál követi jelentése az 1825—1827. évi országgyűlésről. (Emléklap a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából. 1897.)
- Jelentés gróf Széchenyi Pálné haláláról.* Sopron, 1866 szeptember 13. A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 47. lap.)
- Illustrierter Führer durch Oedenburg und Umgebung.* Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. (Oedenburg, C. Romwalter & Sohn, 1891. 8°, VI + 168 S. — A 135—139. lapon „Zinkendorf“ [Nagycenk] ismertetése.)

- „*Kedves Jobbágym*“ című levél. Czenk, Julius 24-dikén 1831. (4°, 4 l.)
 Kerékgyártó Árpádnak Széchenyi-életrajzát, mely a „Magyar Helikon“ c.
 könyvsorozatban Stampfel Károlynál Pozsonyban jelent meg, ismer-
 tetik a Sopronban megjelent „*Népiskolai Lapok*“, III. évf., 1883. 458. l.
- *Kis János levele gróf Széchenyi Istvánhoz a „Hitel“-ről.* Sopron, 1830. III. 17.
 (Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 1319. szám.)
- Gróf Széchenyi István egy levele.* Papp Károly soproni ügyvédjéhez. (Sop-
 ron, XIII. évf., 1883. 50. szám.)
- Meghívó az 1860 május 19-én a kismartoni városi szent-egyházban tartandó
 gyászistentiszteletre.* (Kismarton, 1860 május 15. Közölve: Széchenyi-
 gyász, 233. lap.)
- Osoray Árpád részvétellevele gróf Széchenyi Bélához.* Sopron, 1860 május 6.
 (Közölve: Széchenyi-gyász, 209—210. l.)
- Részlet egy soproni levélből.* (Pesther Tageblatt, 1841. I. félév, 762. lap.)
Sz. k. Soprony város tisztb. polgárjává nevezi ki gr. Széchenyi Istvánt. (Tár-
 salkodó, 1835. 105. lap.)
- Sopron város Széchenyit tiszteletbeli polgárrá választja.* (Hazai 's Külföldi
 Tudósítások, 1835. évf., I. félév, 244. lap.)
- Sopron városi tisztujtás.* (Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1835. évf., II. félév,
 250. lap.)
- Sopron megye közgyűléséről szóló hír.* (Hirnök, Pozsony, 1841. 49. szám.)
- Sopron vármegye 1845. szeptember 12-én tartott közgyűléséből kelt 3552. sz.
 üdvözlő levele gróf Széchenyi Istvánhoz.* (A Storno-család Széchenyi-
 gyűjteményének tárgyjegyzéke. Sopron, 1938. 45. lap.)
- Sopron vármegye üdvözlő levele gróf Széchenyi Istvánhoz.* Sopron, 1826 már-
 cius 31. A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke.
 Sopron, 1938. 44—45. lap.)
- Sopron vármegyének 1836-dik évi szent Mihály hava 12-ről Sopronban foly-
 tatva tartott közgyűlése jegyzőkönyvéből.* (Kiadta Rohonczy Ignác
 főjegyző. 4 lap.)
- Sopron vármegye 1843. júl. 24-iki közgyűlésének jegyzőkönyve.* Másolat.
 (Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 1370. szám.)
- Sopron vármegye levéltárának gróf Széchenyi Istvánra vonatkozó adatai.*
 Összegyűjtötte: Viszota Gyula. (Akadémiai Széchenyi-múzeum kata-
 lógusa: 1370. szám.)
- Széchenyi István levele a rábaközi olvasótársaság elnökéhez.* Czenk, 1836.
 okt. 22. (Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1836. II. 43.)
- Széchenyi emlékezete.* Ünnepi beszéd. Elmondta gróf Széchenyi István szü-
 letésének százados évfordulóján a soproni irodalmi és művészeti kör
 által rendezett Széchenyi-ünnepen Fenyvessy Ferenc országos kép-
 viselő. (8°, 13 l. Budapest, 1891. Athenaeum.)
- Stephan Széchenyi.* (Nach dem „Pester Lloyd“, Oedenburger Intelligenz- u.
 Anzeigebblatt vom 16., 18. und 20. April 1860.)
- Szabó Károly, a Magyar Történelmi Társulat képviselője beszéde a soproni
 Széchenyi-szobor leleplezésekor.* (Századok, 1897. 660. lap.)

- Széchenyi arcképének kihügyesztése Sopron megye közgyűlésén.* (Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1838. évf., II. félév, 17. lap.)
- Széchenyi emlékezete.* (Soproni Napló, 1901., 77. szám.)
- Széchenyi-relikviák.* (Sopron, 1897. 118. szám, máj. 23.)
- Széchenyi-relikviák Schwartz Károly könyvkereskedő kirakatában.* (Soproni Hirlap, 1929 szeptember 21.)
- „Széchenyi szelleme virraszt.”* (Sopronvármegye, 1937. szeptember 21.)
- Széchenyi vármegyéje a Széchenyi emlékét meggyanusító Surányi-regény ellen.* (Sopronvármegye, 1936 május 24.)
- Széchenyi-Reliquien im Schaufenster der Schwarzschen Buchhandlung.* (Oedenburger Zeitung, 22. Sept. 1929.)
- Széchenyis Wiener Geburtshaus wird bezeichnet.* — Eine erfolgreiche Anregung des Museumdirektors Ernst Lauringer. (Oedenburger Zeitung, 1938. jún. 4. A cikk szerzője Thier László.)
- Sopron és Sopron vármegye ismertetője. 1914—1934.* Összeállították: Horváth L., Madarász Gy. és Zsadányi O. (Sopron, Székely és Társa kny. é. n. N. 8°, 124 és 261 lap. — A második részben, 125—127. lapon, Nagycenk története. Irta: Csatkai Endre.)
- Tasner Antal két levele Paár Ivánhoz* (1860-ból) Széchenyi István iratai ügyében. (Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 1389. szám.)
- Ünnep után.* (Vezércikk. Sopron, 1897. 119. szám.)
- Verzeichniss der Mitglieder des Oedenburger Musikvereines im Jahre 1840/1.* (Oedenburg, gedruckt bei Katharina von Kulcsár. 8°, 16 lap.)
- Vojtkó Pál levele Szily Kálmán akadémiai főtitkárhoz a Széchenyi-Múzeum számára küldött ajándéka ügyében.* (Sopron, 1898. dec. 18. Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa: 1403. szám.)
- Gróf Széchenyi István levelei Kis Jánoshoz* (soproni evang. püspök). (Akadémiai Értesítő XII. évf., 1901.)

*

Széchenyi-ünnepségek Sopronban. (Szobor, emléktábla.)

- Amicus:* A Széchenyi-szobor. (Sopron, XXI. évf., 1891., 44.)
- Bella Lajos:* Széchenyi István gróf. (Emléklap a soproni Széchenyi-szobor leleplezésére. Sopron, 1897., 11—19. ll.)
- Bethlen Oszkár:* A Széchenyi-szobor története. (Sopron, 1897. 118. szám, május 23.)
- Dóczy Lajos:* Alkalmi óda a soproni Széchenyi-szobor leleplezésére. (Sopron, Litfass utóda Röttig Gusztáv kny. 1897. 8°, 4 lap.)
- Dunántúli Tárogató.* XXVI. évf., 27. szám, 1937. aug. (A „Dunántúli Képes Ujság” c. mellékletben Széchenyi István soproni szobrának leleplezése 1897. május 23-án. Rupprecht Mihály felvétele.)
- Marbach, Ernst:* Gedenkblatt der Oedenburger Zeitung zur Széchenyi-Feier. (1897. május 23. sz.)
- Der Muse Gruß zur hohen Denkmal-Enthüllungsfeier am 23. Mai 1897.
- Graf Stefan Széchenyi, der hochherzige „Vater der Reform“.

- Das Denkmal.
 — Die Denkmal-Kommission. U. o.
Markóczy Imre: Széchenyi István gróf soproni szobrának leleplezési ünnepe. Óda. (Sopron, 1897. 118. szám, május 23.)
Mészáros Sándor: A Széchenyi-emléktábla mai ünnepe. (Soproni Hirlap, 1933. szeptember 17.)
Póda, Andreas: Das Oedenburger Széchenyi-Denkmal. (Westungarisches Volksblatt vom 22. Mai 1897.)
Rábel László: Széchenyi. (Emléklap Széchenyi szobrának leleplezési ünnepe alkalmából. — Sopron, 1897.)
 — Széchenyi emlékszoba Sopronban. (Soproni Hirlap, XX. évf., 217. sz., 1933. szept. 24.)
Ily. Reményi Ede: A soproni Széchenyi-szobor. (Soproni Hirlap, XXV. évf., 1895., 262. sz.)
Tolnay Gábor: Hol állíttassék szobor a nagy Széchenyinek? (Sopron, XXI. évf., 1891. 46. szám.)
Viszota Gyula: Emléklap a soproni Széchenyi-szobor leleplezésére. Könyvismertetés. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1899. IX. évf., 2. füzet.)
 — Emléklap a Széchenyi-szobor leleplezésére. Könyvismertetés. (Magyar Kritika, 1899. évf., 15. szám.)
Zombory József: A szoborbizottságról. (Sopron, 1897. 118. szám, május 23.)

*

- Akadémiai Értesítő* VIII. évf. (1897.) Szily Kálmán. Jelentés a M. T. Akadémia munkásságáról 1896-ban. A soproni Széchenyi-szobor leleplezésére vonatkozó jegyzőkönyvi számok.
 A Széchenyi-ünnepélyhez. (Sopron, 1897., 114. szám.)
 A Soproni Irodalmi és Művészeti Körnek a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából (1897 május 23) tartott ünnepi estélyére szóló meghívója. (Sopron, Romwalter Alfréd. 8°, 4 lap.)
 A „Sopron” című politikai napilap 1897. május 23-iki ünnepi száma a soproni Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából.
 A Széchenyi-emléktábla leleplezése Sopronban. (Soproni Hirlap, XX. évf., 212. sz., 1933 szept. 19.)
 A Soproni Széchenyi-szobor 1897. évi május hó 23-án tartandó leleplezési ünnepélyének sorrendje. (Sopron, Litfass utóda Röttig Gusztáv. 4°, 4 lap.)
 A Széchenyi-szobor leleplezése. (Soproni Ujság, II. [XXIX.] 1896. évf., 195.)
 A Széchenyi-ünnep. (Sopron, 1897. évf., 112. sz.)
 A Széchenyi-ünnepélyhez. (Sopron, 1897. évf. 115. sz.)
 Az irodalmi kör estélye. (U. o.)
 Reminiscenciák. (U. o.)
 Ünnep után. (U. o. 119. sz.)
 Die heutige Széchenyi-Feier wird im Stadttheater abgehalten. (Oedenburger Zeitung, 22. September 1929.)

- Gróf Széchenyi István szobra Sopronban.* A soproni Széchenyi-szobor. (Szobor és cenki sírbolt képével. Vasárnapi Ujság 1897. évf. 22. sz.)
- A soproni Széchenyi-szobor 1897. évi május 23-án tartandó leleplezési ünnepélyének sorrendje.* (4°, 4 l. Litfass utóda Röttig Gusztáv Sopronban.)
- Das Széchenyi-Denkmal in Oedenburg.* (Politisches Volksblatt, 1897 den 25. Mai. Nr. 144.)
- Emléklap a soproni Széchenyi-szobor leleplezésére.* 1897. május 23. (A szobor-bizottság megbízásából szerkesztette Kugler Alajos városi levéltáros, szoborbizottsági jegyző. — Sopron, 1897. Nyomatott Romwalter Alfrédnél. 4°, 63 lap.)
- Gedenkblatt der „Oedenburger Zeitung“ zur Széchenyifeier.* Sonntag, 23. Mai 1897. (Folio, 2 Blätter.)
- Gróf Széchenyi István.* Mátrai Lajos György szoborműve. (Sopron, 1897 május 23-án. Metszete Morelli Gusztáv. Fametszet. 19×27 cm.)
- Gyászünnepély a soproni városi színházban.* 1861 április 8-án. (Színlap közölve: Széchenyi-gyász, 236. lap.)
- Izsó Széchenyije.* [Széchenyi-szobor.] (Sopron, XXVII. évf., 118. sz., 1897. május 23.)
- Meghívó* 1923. évi február hó 8-án a soproni kaszinó összes termeiben tartandó *Széchenyi-bálra.*
- Meghívó.* A Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút személyzete a M. Á. V. budapesti üzletvezetősége kebelében alakult „Vasutas Ének- és Zenetársaság” közreműködésével 1934. évi március hó 17-én este 8 órai kezdettel a Városi Színházban a Sopronban létesítendő „Széchenyi-múzeum” javára hangversenyt rendez.
- Meghívó* az 1938. április 9-én a soproni Városi Színházban rendezendő hangversenyre, melyet a M. Á. V. budapesti üzletvezetősége kebelében alakult Vasutas Ének- és Zenetársaság rendez többek között a Sopronban létesítendő Széchenyi-múzeum javára. (Haránt 8°, 2 levél. Röttig-Romwalter Nyomda Bérlői, Sopron.)
- Nagyszabású ünnepségeket készítenek elő Széchenyi születésének 150-ik évfordulójára.* (Sopronvármegye, 1939. március 5.)
- Sopron vármegye és Sopron szab. kir. város közönségének meghívója* a Sopronban felállított Széchenyi István-emlékszobornak 1897 május 23-án megtartandó leleplezésére.
- Széchenyi-ünnepség Sopronban.* (Vasvármegye, Szombathely, 1933. szept. 19.)
- Széchenyi István gróf születésének századik évfordulója Sopronban és Sopronmegyében.* (Sopron, XXI. évf., 1891. 74., 76., 77. szám.)
- Zur Enthüllung des Széchenyi-Denkmal am 23. Mai 1897!* (Im „Westungarischen Volksblatt“, V. Jahrgang, Nr. 58, Oedenburg, 22. Mai 1897.)

Zarándoklatok Széchenyi sírjához.

- Csatkai, André:* Die Wallfahrt zu Széchenyis Gruft einst und jetzt. (Oedenburger Zeitung, 7. April 1929.)
- Róbert Emil, a VOGÉ országos elnöke lesz az idén a Széchenyi-zarándoklat ünnepi szónoka.* (Soproni Hirlap, 1936. aug. 25.)
- Thier, Ladislaus:* Eisenbahner und Schiffer huldigen dem Schöpfer des ungarischen Verkehrswesens. (Oedenburger Zeitung, 30. Aug. 1936.)
- A Széchenyi Társaság zarándokvonata Széchenyi sírjához és előadása Nagycenken.* (Soproni Hirlap, 1936 december 15.)
- A Széchenyi-zarándoklat rendje.* (Soproni Hirlap, 1934. szeptember 23.)
- A magyar vasutasság zarándokútja Széchenyi sírjához.* Képek. (Magyarország, Budapest, 1933. szept. 19.)
- A nagycenki zarándoklás új idők felé vezet.* (Sopronvármegye, 1935. szeptember 15.)
- Ezer vasutas vett részt a nagycenki Széchenyi-zarándokúton.* (Kis Ujság, Budapest, 1933. szept. 19.)
- Műsora az 1937. szept. 26-án rendezett Széchenyi-zarándoklatnak.* (Könynyomatos.)
- Die Wallfahrt zum Grabe Széchenyis und die Gedenkfeier.* (Oedenburger Zeitung, 24. Sept. 1929.)
- N. R.:* Ma indul a magyar vasutasok zarándokcsoportja Széchenyi nagycenki sírjához. (Soproni Hirlap, 1935. szeptember 15.)
- Pilgerfahrt nach Nagycenk.* (Oedenburger Zeitung, 26. Sept. 1939.)
- Vasárnap lesz a magyar vasutas- és hajóstársadalom hagyományos Széchenyi-zarándoklata.* (Soproni Hirlap, 1935. szeptember 12.)
- V—i:* Széchenyis Werke werden nie verblassen! Zur Pilgerfahrt ungarischer Eisenbahner und Betriebsbediensteten. (Oedenburger Zeitung, 27. September 1939.)
- Vöröskeresztes gyermekek Széchenyi sírjánál.* (Sopronvármegye, 1936 júl. 4.)
- Wallfahrt der ungarischen Eisenbahner und Schiffsbeamten nach Nagycenk.* (Oedenburger Zeitung, 21. September 1929.)

*

Nagycenki vonatkozású.

- Andronicus:* A czenki sírok. (Tárcacikk. Magyar Nemzet, Budapest, 1900. 278. szám.)
- Aldásy Antal:* A gróf Széchenyi-család levéltára. (Magyar Könyvszemle, IX. köt., 1901.)
- Balics Lajos:* Ünnepi beszéd, melyet a Nagycenken felállított Széchenyi István gróf emléksobrának leleplezése alkalmával 1897. évi szept. 12-én mondott — —, nagycenki plébános. (Sopron, Röttig, 1897. 8°, 14 l.)
- Bay Miklós:* Nagycenki riadó. Vers. (Az országos Széchenyi-mozgalom kis kátéja, Dombóvár, 1936. 5—6. lap.)
- Csatkai Endre:* Nagycenki kulisszák Csokonai Vitéz Mihálynál. (Soproni Hirlap, 1938. nov. 1.)

- Falk Miksa*: A nagyczenki kastély éjjeli látogatója. (Nagy Sándor levele. — Budapesti Hírlap, 1904. 270. lap.)
- Freissperger Vilmos*: A nagy-czenki Széchenyi-szobor története. (Soproni Napló, 1897. szeptember 12.)
- Jászai Mari*: A czenki sirboltban. A czenki szobor leleplezése. (Sopron, XXVII. évf., 209. sz., 1897. IX. 14.)
- Keszei*: Egy érdekes Széchenyi-okirat került elő Nagycenken. (Sopronvármegye, 1937. okt. 1.)
- Klauzál Imre és Nagy-Czenk*. (Kelet Népe. Magyar irodalmi csarnok és időszaki szemle. I. kötet, 3. füzet, 1856.)
- Marbach, Ernst*: Die Széchenyi-Feier in Zinkendorf. (Oedenburger Zeitung, 24. Jg., Nr. 215, 216. 1891 IX. 22—23.)
- Mészáros Sándor*: A czenki könyvtárban. (Soproni Almanach az 1922-dik évre, 146—147. l.)
- Németh Pál*: Hársfavirágzás a czenki fasorban. Vers. (Sopronvármegye, 1939 július 12.)
- N.*: Die Széchenyi-Gedenkfeier in Nagycenk. (Oedenburger Zeitung, 14. April 1931.)
- Östör József*: Kisebb történeti tévedések. (A czenki kriptá üvegekoporsójának nagy halottját eredetileg hol temették el? — Sajátkezüleg folytatott-e Széchenyi István özvegye Sopron vármegyéhez?) Sopronvármegye, 1936. április 12.
- Parragi György*: Látogatás a halott Széchenyiek néma birodalmában, mely Magyarország legszebb temetője lesz. (Sopronvármegye, 1936. júl. 17.)
- Paúr Iván*: A kiscenki remete. (Felolvasás. Emlékkönyv a Magyar Tört. Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából, 1883. aug. 21—28. 28—32. lap.)
- Perthl József*: Széchenyi István nyughelye Nagycenken. (Hazánk s a Külföld, 1866. 14. sz., képpel.)
- Pompéry Aurél*: A nagyczenki kastély éjjeli látogatója. (Budapesti Hírlap, 1904. 265. sz.)
- Széchenyi Miklós gróf*: Gróf Széchenyi István czenki temploma. (Budapesti Szemle, 1901. évf., 56. köt., 295. sz.)
- Gróf Széchenyi István czenki temploma. (Budapesti Szemle, 1901. évf., 56. köt., 314. sz.)
- T—sch P.*: Ezer soproni népiskolás hódolata Széchenyi sírjánál. A soproni evang. népiskola Széchenyi-ünnepélye és júniálisa Nagycenken. (Sopronvármegye, 1935. június 9.)
- Zelovich Kornél* beszédei abból az alkalomból, hogy a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése kegyelettel áldozott Sopronban és Nagycenken gróf Széchenyi István emlékének. (Napi Közlöny. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Sopronban, augusztus hó 28-tól 31-ig tartott XL. Nagygyűléséről. Sopron, 1929. aug. 30. 2. sz.)

- A nagyecenki hitbizományt megosztották.* (Sopronvármegye, 1939. július 2.)
- A magyar Mekka.* (Nagyecenk ismertetése a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút menetrendjének 1937. május 22-től érvényes kiadásában. 58. lap. Sopron, 1937. 12°.)
- A czenki Széchenyi-szobor leleplezése.* (Sopron c. lap, 27. évf., 209. sz. 1897. szept. 14. Jászai Mari cikkével: A czenki sirboltban.)
- A czenki ünnep.* (Széchenyi-szobor leleplezési ünnepe. Soproni Napló, 1897. szept. 14.)
- A Széchenyi Társaság nagyszabású ünnepségeket rendez vasárnap Nagyecenken.* (Sopronvármegye, 1936. december 8.)
- Die Oedenburger Pfadfinder beim Grabe Széchenyis.* (Oedenburger Zeitung, 3. April 1930.)
- Die Széchenyi-Feier in Zinkendorf.* (Oedenburger Zeitung, 10. April 1931.)
- Döbling, 1860. I. 20.* (Széchenyi a cenki kat. hívekhez, volt jobbágysaihoz intézett levele. Saját fogalmazvány és gróf Zichy Géza másolata. Az akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa, 1240. sz.)
- Eine neue Széchenyi-Gruft.* (Oedenburger Zeitung, 18. Januar 1911.)
- Gróf Széchenyi István czenki levele.* (Hasznos Mulatságok, 1831. II. félév, 33. lap.)
- Gróf Széchenyi István szobrának leleplezése Nagyecenken, 1897. szept. 12-én.* (Stagl Ferenc soproni fényképész felvétele. Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa, 1415. sz.)
- Gróf Széchenyi István kastélya Sopronmegyében, Nagyecenken.* (Köre rajzolta Katzler V. Kiadja Kotsányi László. Nyomatott Bécsben Schwarz J.-nél. Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa, 1550. sz.)
- Gróf Széchenyi István szobra Nagy-Cenken.* (Stagl Ferenc soproni fényképész felvétele. Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa, 1415. sz.)
- A nagyecenki szobor.* (A Magyarország 1897. szept. 15. számából. Sopron c. lap, 27. évf., 211. sz. 1897. szept. 16.)
- István napja Czenken.* (Jelenkor, Pest, 1840. évf., 281. lap.)
- Jelenetek a Nagyecenken* (1825. április 9-én és 1826) *és a Horpácson* (1825. április 11-én) *rendezett szarvas-vadászatokról.* (3 db vízfestmény. Akadémiai Széchenyi-múzeum katalógusa, 1543. sz.)
- A Széchenyi Társaság zászlóbontása Nagyecenken.* (Sopronvármegye, 1936. december.)
- Nagy-Czenk, Kis-Czenk.* A Széchenyi-nap alkalmából. (Pesti Napló, 1878, 86. sz.)
- Newyorkból jött Nagyecenkre egy amerikai újságíró csak azért, hogy a Hársfasort láthassa.* (Sopronvármegye, 1936. július 15.)
- Öz. gróf Széchenyi Istvánné szül. aspangi Seilern Crescentia gyászjelentése.* Kelt a Kiscenki kastélyban 1875. július 31-én. (Nyomatott Reichard Adolfnál Sopronban.)
- Részletek a Nagyecenken talált Széchenyi-okiratból.* (Sopronvármegye, 1937. október 5.)
- A Széchenyi-család sirboltja Czenken.* (Budapesti Közlöny, 1869, 245. sz.)

Széchenyi-Feier. Am 6. April in Zinkendorf. (Oedenburger Zeitung, 5. April 1930.)

Sirrablás Nagycenken. A legnagyobb magyar ruháin megosztzkodtak. (Nemzetőr, 38. évf., 1906, 142., 143., 144., 148. sz.)

*

Szederegylet és selyemtenyésztés.

Fent István: A magyar selyemtenyésztés 250 éves multjából. (Budapest, 1930. 8°, 255 lap. Számos soproni és sopronmegyei vonatkozással.)

Henking Henrik: Szederfa- és selyemtenyésztés Magyarországon. (Sopronban, 1843. Nyom. Reichard Károlynál. 8°, 23 l. és 1 táblázat.)

— Véleményes előterjesztése — —nek a' Sopron-Vasi Szederegyletnek Julius 26-án 1841. (Magyarra fordította Tatay János. 8°, 15 l. Nyom. Sopronban.)

Henking, Heinrich: Seidebau und Seide-Gewerbe in Ungarn. (Oedenburg: Wigand'sche Buchhandlung, 1844. 8°, 7 lev. és 178 lap.)

— Maulbeerbaum- und Seidenzucht in Ungarn. (Güns, 1843. Carl Reichard. 8°, 24. l. és 1 tábla.)

— Gutachtlicher Vortrag an den Seidenbau-Verein der Oedenburger und Eisenburger Comitete, am 26. Juli 1841. (Oedenburg, 1841. Gedr. bei Kath. von Kultschar. 8°, 14 és 1 l.)

Komor Géza: A Sopron-Vasi Szederegylet... (Irodalmi Magazin, 1. évf., 2. sz., 62. lap. 1936. aug.)

Mihók Ernő: A selyemtenyésztésről. (Rádiós gazdasági előadások, A. sorozat, 4. sz. Budapest, 1934. 30—36. lap.)

Simon Nep. János: Független gróf Széchenyi István értekezéséhez a' Selyemről. Az Egyleti-Választmány 'határozatához képest. (Sopronban, Kulcsár Katalin' betűivel, 1840. 8°, 14 lap.)

Széchenyi István: A selyemről. (Pest, 1840. Ny. Trattner-Károlyi. 8°, 56 l.)

Thier, Ladislaus: Seidenbaugesellschaft löst sich auf und andere Berichte einer alten Wiener Zeitung über Sopron. (Oedenburger Zeitung, 26. Juni 1938.)

*

A Sopronvasi szederegylet közgyűlése. (Jelenkor, 1841. évf., 253. lap.)

A selyemről. Független gróf Széchenyi István értekezéséhez. A sopron-vasi szederegylet megalakulásáról. (Századunk, Pozsony, 1840. 768. lap.)

A selyemtermelés hazánkban. (Népiskolai Lapok I. 1881. 191. l. Az 1837-ben Nagycenken alapított „Fonóintézet” működéséről.)

A selyemtermelés 1881-ben. (Népiskolai Lapok, Sopron, 2. évf., 1882. 80. l. Sopronmegyei adatok.)

Auflösung der seit 1845 bestehenden Oedenburger Seidenbau-Actiengesellschaft. (Der Wanderer, Wien, 29. Mai 1851.)

A sopron-vasi szederegylet megalakulásáról. (Századunk, 1840. évf., 768. l.)

A sopron-vasi szederegylesület megalakulása. (Jelenkor, 1841. évf., 174., 179. l.)